

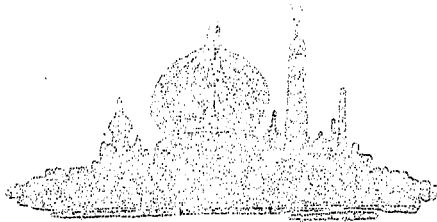
ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلىرى

شېكسپىرنىڭ ئەزىزلىرى

ئەلشېرىف ئۇيغۇر تەرجىمانى

مۇھەممەد سادىق قاشقارى

تەڭرىگۈزۈش ئىزىدا

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: نىجات مۇخلىمى
شەمسىدىن ئەمەت

مۇھەررىرى: ئابدۇرشىت ئىسلامى
مەسئۇل مۇھەررىرى: توختى ئاپىخان

حضرت مولانا ابان ادراسی پادشاه عزیز نے یہ خط لکھا ہے جس میں حضرت مولانا ابان نے
جمایت بولہ پور کے مولانا سلطان محمد صاحب کے لئے لکھا ہے کہ اس سبب آج تک نہ ہوا
تکدبیاں اور کوشاں سادت میں شیخ عزیز کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
سبب بجا ہے انکار و بیزاری بہت ساری ہیں کہ ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
اور اللہ ان سے مدد کرے کہ ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
سبب کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
سلطان ابان نے ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
پر مشغول رہا اور ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
میرزا اور ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
میں ایک ایک پر کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
عزیز نے پہلے ہی میں سلطان ابان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
ابن ابان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
مقتدا علیہ السلام کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
سبب ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
لیکھ کر اس کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
کوئی مال کی خاطر ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
اس کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
قابل دور و دراز کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
یاد رکھو کہ ان کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں
جہاں دور و دراز کے لئے کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں سادت کے لئے اور کوشاں

ئەشەرگە تەييارلىغۇچىدىن

مۇھەممەت سادىق قەشقەرى ھىجرىيە 1138 (مىلادى 1725) يىلى قەشقەر شەھىرىدە موللا شاھ ئەلەم ئاخۇن ئىسىملىك بىز دىنىي مۆتىۋەر ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ئىپتىدائىي مەلۇماتلارنى دادىسى موللا شاھ ئەلەم ئاخۇندىن ئۆگەنگەندىن كېيىن، ئەينى زاماندا قەشقەر مائارىپىدا شۆھرەت قازانغان مەشھۇر مەدرىسەلەرنىڭ بىرى - قەشقەر دۆلەتباغ يېزىسىدىكى «مەدرىسە ھامىدىيە» دە ئەرەب، پارس تىللىرى بويىچە تىل، ھېساب، ئەدەبىيات، تارىخ، چۇغراپىيە ۋە دىنىي بىلىملەرنى مۇكەممەل ئۆگىنىپ، ئۆز زامانىسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلىم ئەھلىلىرىدىن بولۇپ يېتىشكەن. كېيىن قەشقەر خانلىق مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسىلىكىنى ئۈستىگە ئېلىپ، ياش ئەۋلادلارنى تەربىيىلەنگەن ۋە تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ ئىلمىي مۇھاكىمە، تەتقىقات ئىشلىرىغا كىرىشكەن.

مۇھەممەت سادىق قەشقەرى: «تەزكىرەئىي ئەزىزان» (خوجىلار تەزكىرىسى)، «زۇبىدە تۇلمە سائىل» (تاللانغان مەسىلىلەر)، «تەزكىرەئىي ئەسھابۇلكەھنى» (ئەسھاب بۆلگەپ تەزكىرىسى)، «تارىخىي ئىسكەندەر ۋە تاجنامەئى شاھى» (ئىسكەندەر دەپ تارىخى ۋە شاھلىق تاجىسى)، «ئادا بۇسالىھىن» (ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەدەب - ئەخلاقلىرى)، «قىسپايە تىۋىلەشەر»

ئىنساننىڭ قىياپەت - تۇرقى)، «رىسالەتى كەسىپلىرى» (ھۈنەر -
ۋەن - كاسىپلار رىسالىسى) قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان ۋە
«تەرجىمە ئى تارىخىي تەبەرى»، «تەرجىمە ئى تارىخىي رەشىم -
دى» قاتارلىق تارىخىي ئەسەرلەرنى پارسچىدىن ئۇيغۇرچىغا
تەرجىمە قىلغان.

مۇھەممەت سادىق قەشقەرى ئەينى زامانىنىڭ يېتىلگەن
تىلشۇناسى بولۇپ، ئۇيغۇر تارىخ - ئەدەبىيات ئىلمىگە زور
تۆھپە قوشقان مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى ئىدى. ئۇ ھىجرەت
1266 - (مىلادى 1849) يىلى 128 يېشىدا قەشقەردىكى
بىئەسىياسى توپىلاڭدا پاجىئەلىك ھالدا قازا تاپقان. ئۇنىڭ
جەسىتى ئاق مازار (مەشھۇر ئالىم، شائىر يۈسۈپ خاس
ھاجىپ مازارى ئالدىدىكى زاراتكاھلىق) غا دەپنە قىلىنغان.
ئالىمنىڭ «تەزكىرە ئىمى ئەزىزان» ناملىق بۇ ئەسىرى ئەينى
ئى زاماندىكى قەشقەر ھۆكۈمرانلىرىدىن مىرزا ئوسمان بەگ -
نىڭ ئانىسى رەھىمە ئاغچىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن يېزىلغان.
ئەينى دەۋرە مىلادى 15 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 18 - ئەسىر -
نىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە خوجىلارنىڭ شىنجاڭ رايونىدا
ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرى؛ خوجا ھىدايەتۇللا (ئاپئاق
خوجا) نىڭ جۇڭغار خانلىقى بىلەن بىرلىشىپ يۈرگۈزگەن
زۇلمەتلىك ھۆكۈمرانلىقى، ئاپئاق خوجا ئەۋلادلىرى بىلەن
خوجا ئىسھاق ۋەلى ئەۋلادلىرى ۋە جۇڭغار خانلىقى ئوتتۇرىدە
سدا يۈز بەرگەن جەڭگە - جېدەل، پاجىئەلىك قىرغىنچىلىق
لار قىسقىسى بىر قاتار تارىخىي ۋەقەلەر ئېنىق، تەپسىلىي
بايان قىلىنغان. ۋەقەلىكلەرنىڭ سەلبىي تەسەرەپلىرى خېلى
كەسكىن تەنقىد قىلىنىپ، ئاپتور تەرىپىدىن تەقىرىزلەر بېرىل -
گەن. تەسەۋۋۇپقا مايىل بولغان بۇ ئەسەردە، شىنجاڭنىڭ

15 - ئەسەردىن 18 - ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بولغان ئىجتىمائىي، سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەھۋالنى تەتقىق قىلىشقا كېرەكلىك قىممەتلىك ماتېرىياللار بار. بۇ ئەسەرنىڭ تەقلىد كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر قەدىمكى ئەسەرلەر ئىشخانىسىدا ساق لانماقتا.

«تەزكىرە ئىسي ئەزىزان» نى نەشىرگە تەييارلاشتا، قولمىز - دىكى ئۈچ خىل نۇسخا (1. ھىجرىيە 1245 - مىلادى 1929 - يىلى موللا ئابدۇسەمەت ئاخۇن تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن نۇسخا؛ 2. ھىجرىيە 1200 - مىلادى 1785 - 1786 - يىلى كۆچۈرۈلگەن نۇسخا؛ 3. ھىجرىيە 1252 - مىلادى 1836 - يىلى كۆچۈرۈلگەن نۇسخا) سېلىشتۇرۇپ چىقىلدى ۋە قولياز - مىلار ئىچىدە بىرقەدەر تولۇق بولغان موللا ئابدۇسەمەت ئاخۇن كۆچۈرگەن نۇسخا ئاساس قىلىندى.

ئەسەر ئەسلىگە سادىق بولۇش پىرىنسىپى، «قەدىمكى ئەسەرلەرگە ترانسكرىپسىيە بېرىش قائىدىسى» بويىچە نەشىرگە تەييارلاندى. ئەسەردە ئۇچرىغان ئەرەبچە، پارىچە جۈملە، بۆلەكلەرگە بەت ئاستىدا ئىزاھات (تەرجىمىسى)، بەزى سۆزلەرگە بولسا ئاخىرىدا سۆزلۈك بېرىلدى.

بىلىمىمىزنىڭ چەكلىنىشلىكى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى بۇ ئەمگىكىمىزدە، بەزى نۇقسانلار بولۇشى مۇمكىن، ھۆرمەتلىك كىتابخانلارنىڭ تەنقىدىنى سەھىمىي قارشى ئالىمىز.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of cursive script. The text is very faint and difficult to decipher, but appears to be a continuous paragraph or list of entries.

قۇتبۇلئەقتاب ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ
سەلسىلەئى مەئىنپۇلىرى

(تەڭرى ئۇنىڭ باتىنىنى پاك قىلغاي)

ھەزرەتى مۇھەممەدۇر رەسۇلۇللا ئەلەيھىسسالوات سەل
ئەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەلئەمدىن ھەزرەتى ئەبۇ بەكر سىددىق
رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغە يېتىشتى. ھەزرەتى ئەبۇ بەكر سىددىق
رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن ھەزرەتى سەلىمان فارىسى رەزىيەللاھۇ
ئەنھۇغە يەتتى. ھەزرەتى سەلىمان فارىسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ-
دىن ھەزرەتى قاسىم ئەبۇ بەكرى سىددىق ئوغلىغە يەتتى،
ئۇلاردىن ھەزرەتى ئىمام جەئفىرى سادىقغە يەتتى. ئۇلاردىن
ھەزرەتى سۇلتان بايەزىد بەستامىغە يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى
شەيخ ئەبۇلھەسەن خەرقانىغە يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى
ئەبۇلقاسىم كورگانىغە يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى شەيخ ئەلى
فارەدىغە يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى خاجە يۇسۇفى ھەمەدانى-
غە يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى خاجە ئابدۇخالق غىجدىۋانىغە
يەتتى ... (؟) ئۇلاردىن خاجە مەھمۇد ئەنجىر فەغىسنىپۇنىغە
يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى خاجە ئەلى رامەنىغە يەتتى. ئۇلار-
دىن ھەزرەتى خاجە مۇھەممەد بابا سەمىياسىغە يەتتى. ئۇلار-
دىن ھەزرەتى سەيىد ئەمىر كۇلال قەددىسە سىررەھۇغە
يەتتى. ئۇلاردىن ھەزرەتى خاجە باھائىدىن نەقشەبەند قەددىس-

شەجەرەنى جەۋھەرىيە بۇتۇرۇرۇ: ئەۋۋەل ھەزەرەتى مۇھەممەد
 ھەد مۇستەفا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم، ئۇلاردىن بەشەزەت
 رەتى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ، ئۇلاردىن بەشەزەتى ئىمام ھەد
 سەن، ھەزەرەتى ئىمام زەينۇل ئابىدىن، ھەزەرەتى ئىمام مۇھەممەد
 ھەد باقىر، ھەزەرەتى ئىمام جەئەفر سادىق، ھەزەرەتى ئىمام
 موسا كازىم، ھەزەرەتى ئىمام ئەلى موسا رىزا، ھەزەرەتى ئىمام
 مۇھەممەد تەقى، ھەزەرەتى ئىمام مۇھەممەد ئەقى، ھەزەرەت
 تى ئىمام ھەسەن ئەسكەرى، ھەزەرەتى سەييىد تالىپ، ھەزەرەت
 تى سەييىد ئەبدۇللا، ھەزەرەتى مىر ئەبدۇللا، ھەزەرەتى سەييىد
 پىد ئەھمەد، ھەزەرەتى شاھ ھەسەن، ھەزەرەتى شاھ ھۈسەيىنى،
 ھەزەرەتى خاجە مىر جالالىددىن، ھەزەرەتى خاجە مىر جامالىد
 دىن، ھەزەرەتى سەييىد پۇرھانىددىن قىلىچ، ھەزەرەتى سەييىد
 پۇرھانىددىن خال، ھەزەرەتى سەييىد جالالىددىن، ھەزەرەتى
 مەخدۇم ئەئزەم.

ھەزەرەتى مەخدۇم ئەئزەمدىن ئون ئۈچ ئوغۇل: ئەۋۋەل
 خاجە مۇھەممەد ئىمىن خاجەم، ئىككىنچى خاجە دوست خاجەم،
 ئۈچىنچى باھانىددىن خاجەم، تۆتىنچى ئاقتاب بەرراق ۋە
 يىگانە دەۋران بىلىتاق ھەزەرەتى قۇتبۇلئەقتاب ھەزەرەتى
 خاجە ئىسھاق ۋە ئەلەيھىس سەلام ۋەزىر زىۋان، بەشىنچى خاجە
 ئابدۇلخالق خاجەم، ئالتىنچى سىددىق خاجەم، يەتتىنچى
 خاجە ھەسەن خاجام، سەككىزىنچى ... خاجەم (۲)، توقتىزىنچى
 زىنچى مۇھەممەد ئەلى خاجەم، ئونىنچىلىرى شەيخزادە خا-
 جەم، ئون بىرىنچى مۇھەممەد خاجەم، ئون ئىككىنچى سۇلتان

ئىبراھىم خاجەم، ئون ئۈچىنچى خاجە ئەبدۇللا خاجەم.
ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى قەددە سەللاھو
سىررەھولئەزىزدىن ئۈچ ئوغۇل: ئەۋۋەل خاجە قۇتبىدىن
خاجەم، ئىككىنچى خاجە شەھباز خاجەم. پادىشاھ كىچىكلەردە
ئالەم فانىدىن ئالەم باقىغە رەھلەت قىلىپدۇرلار. ھەزرەتى
خاجە يەھىيا خاجەم — مۇلەققەب خاجە شادى خاجەم.
ھەزرەتى خاجە يەھىيا خاجەمدىن ئىككى ئوغۇل: ھەزرە-
تى ئۈبەيدۇللا خاجەم، خاجە ئەبدۇللا خاجەم پادىشاھ ھەزرە-
تى خاجە ئۈبەيدۇللا خاجەم پادىشاھ كىچىكلەردە ئالەم
فانىدىن ئالەم باقىغە رەھلەت قىلىپدۇرلەر.

ھەزرەتى خاجە ئەبدۇللا خاجەمدىن ئۈچ ئوغۇل: ئەۋۋەل
ھەزرەتى خاجە شۇ ئەيىب خاجەم، ئىككىنچى خاجە دانىيال
خاجەم پادىشاھ، ئۈچىنچى ھەزرەتى خاجە داۋۇد خاجەم پادى-
شاھ، خاجە شۇ ئەيىب خاجەمنى ئىلگەرى رافىزە دەۋانسەلەر
شەھىد قىلغان.

ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھلىقىدىن بەش
ئوغۇل: ئەۋۋەل ھەزرەتى خاجە يەئقۇب خاجەم، — مۇلەققەب
خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ، ئىككىنچى ھەزرەتى يۈسۈف
خاجەم، ئۈچىنچى ھەزرەتى ئەيىب خاجەم، تۆتىنچى ھەزرە-
تى خاجە نىزامىددىن خاجەم — مۇلەققەب ھەزرەتى خامۇش
خاجەم پادىشاھ، بەشىنچى ئۈبەيدۇللا خاجەم. ھەزرەتى ئەيىب
يۈب خاجەم پادىشاھ كىچىكلەردە ئالەم فانىدىن ئالەم باقىغە
ئىنتىقال قىلىپدۇرلار.

ھەزرەتى يەئقۇب خاجەمدىن ئىككى ئوغۇل، مۇبارەك
ئىسىملار: ئەۋۋەل ھەزرەتى خاجە سىددىق خاجەم پادىشاھ،
ئىككىنچى ھەزرەتى خاجە مۇھەممەد خاجەم پادىشاھ.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھىدىن تۆت ئوغۇل،
مۇبارەك ئىسىملار: ئەۋۋەل ھەزرەتى خاجە ئەبدۇللا خاجەم
پادىشاھ، ئىككىنچى ھەزرەتى خاجە مۇئىن خاجەم پادىشاھ،
ئۈچىنچى خاجە بۇرھانىددىن خاجەم پادىشاھ، تۆرتىنچى ھەز-
رەتى خاجە قۇتبىدىن خاجەم پادىشاھ.
ھەزرەتى خاجە نىزامىددىن خاجەم پادىشاھنىڭ فەرزەند-
لەرى يوق ئېردى.

ھەزرەتى خاجە ئەبدۇللا خاجەم پادىشاھىدىن تۆرت ئوغۇل:
ئەۋۋەل ھەزرەتى خاجە شەمسىددىن خاجەم پادىشاھ، ئىككىنچى
ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم پادىشاھ، ئۈچىنچى خاجە ئە-
مەد خاجەم پادىشاھ، تۆرتىنچى خاجە ئابد خاجەم پادىشاھ.
ھەزرەتى خاجە شەمسىددىن خاجەم پادىشاھىدىن بىر
ئوغۇل. مۇبارەك ئىسىم شەرىفلىرى ھەزرەتى خاجە جالالىددىن
خاجەم پادىشاھ.

ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھنىڭ ئەزىزە فەر-
زەندىلەرى: ئۇلۇغ ئەزىزىم پادىشاھ، كىچىك ئەزىزىم پادىشاھ.
ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنىڭ ئاجىز فەر-
زەندىلەرى ئون تۆرت: ئەۋۋەل ئايىسە بىگىم، فاتىمە بىگىم،
راپىئە بىگىم، گۈلسۈم بىگىم، رۇسما بىگىم، شاھزەدە بىگىم،
خەدىچە بىگىم، خۇشى بىگىم، ئايشە بىگىم، زۇبەيدە بىگىم،
زۇھرا بىگىم، مۇفىسەدە بىگىم، قارغە باش بىگىم، سەيدىئا
بىگىم.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھنىڭ ئەزىزە پەرزەند-
لەرى: رۇقىيە بىگىم، ئايىسە بىگىم، ئەركە بىگىم.
ھەزرەتى خاجە ئۇبەيدۇللا خاجەم پادىشاھلىق ئەھلىسىيە-
لىرى خانىم پادىشاھ، ئەزىزە فەرزەندلەرى ئەزىزىم پادىشاھ.

ھەر مۇزىد مۇخلىس بۇ ئەزىزلەرگە دۇئا تەككىپ قىلسەلار.
بۇ ئەزىزلەرنىڭ چوڭ - كىچىك ھەرنە بارلىرىنى ۋە ئەزىزىم
ۋە خانىملىرىنى دۇئادا ياد قىلماق كېرەك. ئۇلارنىڭ تەربىيەت-
لىرىدىن ئەلۋەتتە بۇ ئالەم، ئۇ ئالەمدە مۇرادىغا يېتسەلەر.
ئىنشا ئەللاھۇ تەئالا بىھۆرمەتى «تاھا» ۋە «ياسىن»

بىسىمىلاھىر رەھمانىر رەھىم

جەۋاھىر ھەمد ۋە سەنئىتى بى قىياس ۋە گەۋھەردى
سىتائىش ۋە سىپاس ھەزرەتى پادىشاھى مۇتلەق ۋە ھەئىبۇد
بەرھەق دەرگاھى ئالىي جەناب ئاسارىسىنىڭ نىسارىدۇركى
ئەنۋائى فەيۇزات ئىلاھى ۋە ئەۋسافى تەجەللىيات نامۇتەنا-
ھى نۇرلارى بىرلە ئاشىق ۋە سادىق بىننەۋا ۋە تالىبى مۇ-
ھىببى بى سەرۇپالارنىڭ كۆڭلى ھەرەم-خانىسىنى روشەن
ۋە مۇنەۋۋەر ئەيلىدى ۋە يۈز مېڭ شۇكر سەنا بەلكى ئەدەد-
سىز ھەزرەتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تەئەلانىڭ مېسھابى ھىدايەت
ۋە ئەربابى رىۋايەتنىڭ زۇلۇمات زەلالەتسىدىن ۋە شۇبھاتى
جاھالەت بىرۇتبەسىدىن خالاس ئەيلىب، سىننەئى خەزىنەلىق
رىنى ئىمان ۋە ئىسلام زىياسى بىرلە موھەللا ۋە موزەييەن
«ئەفەمەن شەرەھەللاھۇ سەدرەھۇ لىئىسلامى فەھۇۋە ئەلا نۇرمى
مىر رەببىھى» ① ھۆكۈمىكى، ئۆلىماۋ ۋە فۇزەلا تائىفەلەرگە
دەرە جات ئەلىيە ۋە مۇقامات سىننە ئەتا ئەيلىب، سائىرونغا-
سىدىن بەلكى جەمى مەخلۇقاتدىن تەرجىھ ۋە مومتاز ئەيلىدى.
ۋە قالەللىزىنە ئۇتۇلشلىق» ② دەرەجات كەرىمىكى ئارىقى
ھەق شۇنئاسى ۋە كاشىقى ئەسرار بى قىياسلارنى ئەزىمى
شىشەئىن ۋە رەفىئول قەدر ئەيلىب مەقام ئەلادا جاي بېرىپ

① «ئاللا كۆكىنى ئىسلام ئۈچۈن كەك قىلغان، پەرۋەردىكارنىڭ نۇرى ئۇستىدە

بولغان ئادەم (دىلى كور ئادەم بىلەن) ئوخشاشمۇ؟»

تۇرغان كەرىم سۇرە زۇمەر، 22 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② «ئىلى بار، ئىمانى بار ئادەملەر ئەيتتى.»

تۇرغان كەرىم، سۇرە زۇمەر، 56 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

«ۋە لەقەد كەررەمنا بەنى ئادەم» ① مەنسۇر نامەسىنى باش
لارنىدا تاج شىزەت قىلدى. پادىشاھى بەنى ئادەم ئەدەمى
ئەقىللەرنىڭ تېز پەھىملەرى ۋە روپى مەسكۈن ئالەمنىڭ
سۇككانلارنىڭ مۇنقەكلەرنىڭ سەبۇكسارى ۋە ھەممەلەرى
ئىنىڭ ئەسرارى جەبەرۇتنىڭ تەنگى ناىي ھەسرەتسىدە ئەجز
ۋە قۇسۇرى تۇفراغىغە يۈز سۇرتۇپ «كەللەتۇل ئەلسەنە
تۇ ئەن تەفسىرى سۈپىتىگە» ② ئان ھەزرەت «ئەلقەۋلۇ ئەن
كۇنھى مەئرىفەتىگە» ③ ئىلمىكى، ئىنىڭ ئىلمى قەدىمىنىڭ
مەئمون سېتى سەر ھەدىغە ئەقلى كۈللى قەدەم قويماغىدىن
تەنگى بىجاچالدىر. قەدىمىكى ئۇنىڭ قۇدرەت ئەزەلسىنىڭ
ئىتىداسىغە دەم ئۇرماغىدىن نەفس ئاتقىتى ئىنسانى زەبانى
كۈنكۈلالى، قۇدرەتتىكى ھىكمەت كامىلەسى بىرلە توققۇز فە-
لەكى رەۋاق زەبەرچەددىن بىرى بىرىگە مۇتەببەق ۋە سىتونسىز مۇ-
ئەللىق گەردىشىگە كىرگۈزمەك ئۇنىڭ قۇدرەت بالىغەسىدۇر.
سامىتىكى تۆرت ئەناسىر زىددى مۇختەلىفەنى بىر بىر-
گە مۇۋافىق ئەيلەپ تەركىب سۈرەت ئەسلى ئىنساننى ياسا-
ماق ئۇنىڭ قۇدرەت مەشامىلەسىدۇر. «لەقەد خەلەقنەل ئىنسا-
نە فى ئەھسەنى تەقۇم» ④ قايسى بىر سۇنئىتىن بەيان ئەي-
مەيكى قايسى قۇدرەتتىن، قايبىل ئولغۇم ئەجزىغە ناچار قىل-
غۇم ئىختىساسار. «ئەلئەجىزۇ ئەن دەرە كىلئىدىراكى» ⑤ ۋە

① «شەك - شۈبھىسىزكى بىز ئادەم بالىلىرىنى مۇرمەتلىك قىلدۇق»
نۇرئان كەرىم، سۈرە بەنى ئەسرار 70 - ئايەتنىڭ بە قىسمى.
② «سۈپەتلىرىنى ئېيتىشقا تىل لال بولۇپ قالدۇ»
③ «مەئرىپەتنى - سېنى تولۇقنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈشتىن»
④ «بىز ئىنساننى شەك - شۈبھىسىز ئەك چىرايلىق شەكىلدە ياراتتۇق»
نۇرئان كەرىم، سۈرەتىن، 4 - ئايەت.
⑤ «تولۇق ئوبلاشقا ئاجىزلىق قىلىمەن»

چەندان تۆھفەنى تەھىيات ۋە ساناقسىز سەلسەۋات زاكىيات
 ھەزرەتى سەيبىدى كائىنات ۋە خۇلاسىە شەفقىتى
 مەۋجۇدات، يەنى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەلىلەل
 لاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مەنەسىلەۋاتى ئەفزەلۇھا ۋە مەنەت-
 تەھىياتى ئەكبەلوھا رەۋزەنى مۇقەددەسلەرى نىيازى
 ۋە تۇرىۋاتى مەۋتەتتەلەرى نىسارىدۇرگى،
 ئافتابى نەبۇۋۋەتلەرى لەمى رەخشان ئىيادىن زۇلمەت زە-
 لالەتىنى نۇر ھىدايەت بىرلە مەھۋە ناچىز ئەيلەدى ۋە ماھى
 تاب ۋىلايەتلەرى ئەشئەئى پەرتەۋى تەزبىيەتلەرى بىرلە بە-
 زى خاس ئەھلى باتىئەلەرنى بىۋاستە مۇتاسىئەت ۋە ۋەرا-
 سەت ئۆز دەرەجەسى ۋە مەقامىدىن خەت ۋە ئاقىرىن بەخش
 ئەيلەپ، مەھرەم سەرايى زاتى بىچۇنغە مۇشەررەف قىلدى.
 ئەنبىيا فىرقەسىغە پىشۋا ۋە ئەسقىيا زۇمرەسىغە مۇقتەدا دى-
 جەكنىڭ بىرۇ بارى ئاخىرىنىش دەفتەرىلىرىغە سەرنامەنى
 تۇغرايى نەبۇۋەت نۇسخەلىرىغە شەرافەتلىك فەھرىستى ۋە
 مۆتبەر نامەغە بىلەكنىڭ جايى بار. «كونتۇ كەنزەن نەبىيەت
 يەن ۋە ئادەمۇ بەينەلىئى ۋەتتىنى» ① بۇ مەنىنىڭ سىدە
 قىغە دەلىل شاھىددۇر. «ئەنە سەيبىدى ۋەلەدى بەنى ئادەم» ②
 ئۇنىڭ فەزلى كەمالىغە جادۇر. «لەۋلاكە لەما خەلەتتۇل
 ئەفلاى» ③ ئۇنىڭ ئىللەتى غايەلىكىگە نەسى قاتىئە ۋەما ئەر-
 سەلناكە ئىللا رەھمەتەن لىئالەسىن» ④ ۋۇجۇدى شەرقى پۇر

① «مەن ئەزەلدىن پەيغەمبەر ئىدىم، ھالبۇكى، ھەزرەتى ئادەم سۇپىلەن لاپ-
 نىڭ ئارىسىدا ئىدى.»

② «مەن ئادەم ئەۋلادىنىڭ خوجىسىدۇرمەن.»

③ «ئى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم، ئەگەر سېنى دېسەم پەلىك
 باقى ياراتىغان بولاتتىم.»

④ «ئى مۇھەممەت سېنى بەز پۇتۇن جاھان ئەھلى ئۇچۇن پەقەت رەھمەت
 قىلىپلا ئەۋەتتۇق.»

قۇرئان كەرىم، سۇرە ئەنبىيا 107 - ئايەت.

ۋۇجۇدى رەھەتنىڭ ئەمومى شۇمۇلىغە مۇنەببەت ۋە ھۆججەت تى ساتىم.

مۇناجات

كۈنە ئالۋدە قۇلىسەن، قىل شافائەت يا رەسۇلەللاھ،
غېرىبى بىناۋا قۇلىمەن قىل شافائەت يا رەسۇلەللاھ،
خىجالەتتىن سالىب باش قويغە غەرق كۈنەھلەرغە،
كەرەم كۆرگۈز قىلىبان رەھىم شەققەت يا رەسۇلەللاھ.

ۋە سەد ھەزار تۆھپەنى تەھىيات ۋە بەرەكات ئەۋلا-
دى مۇكەررەم ۋە ئەزۋاجى مۇئەززەم نىسارى ۋە ئەسھابى
مۇھتەشەم ۋە ئەتبائى مەھرەملەرى ۋە سىلىلەرى بىرلە بولغايد-
كىم ئۇلارنىڭ ھەر بىرلارى سىتارە ئەۋج سەرۋەرى ۋە سەيبا-
رە بۇرچ مەھتەردۇرلەركى، «ئەسھابى كەنۇنچۇمى، بىئەبىيەھۇم
ئىقتە دەيتۇم ئەھتەدەيتۇم» ① بۇلارنىڭ شەئىنلەرىدە ۋارىد دۇرلار.
بەس سەئادەتمەند ئول كىشىدۇركى، ئۇلارنىڭ رويلە-
رىنى ئىختىيار قىلىپ ئۆزىنى زەلالەت ۋە خىجالەت ئەقۇبەت-
دىن نىجات قىلىپ داخلى فىرقەنى نىجات بولۇبتۇر. بەد-
بەخت ۋە شەقاۋەتمەند ئول كىشىدۇركىم، ئەسھابى ئان سەر-
ۋەرگەر مۇخالفىت ۋەرزىش قىلىپ ئىتىقادى كەچ بىرلە تە-
غەببۇز ۋە تەقسىر قىلىبدۇر، دۇنيا ۋە ئاخىرەت زەسۋالىغىغە
كېرىفتار بولۇبدۇرلار. «نە ئۇزۇبىللاھى مىن زالىكە» ②

① «مېنىڭ ساھابىلىرىم يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ، ئۇلارنىڭ قايسىغا ئەگەشەنلا
پول تاپقىنلا شۇ»

② «مۇشۇنداق ئەھۋاللاردىن ئاللاتا ئالايىڭ ساقلىشىنى تىلەيدىن»

ئەمما بەئىدە جاھان ئاقىل فازىلەلارنىڭ
تەبىئى سەلىم بەيزا نەزەرىگە، دەۋران ئالىم فازىلەلارنىڭ
زېھنى مۇستەقىملەرگە بۇ فەقىرلەر ئەفقېرى ۋە ھەقىرلەر
ئەفقېرى، يەنى مۇھەممەد سادىق كاشغەرى ئەرز يەتكۈزە-
دۇركى، ھەزرىتى ئەمىرۇل ئۆمرا، ئالىي ھەسەب ۋە ئالىي
نەسەب ئەزىزۇلقەدر ۋە كىرامىل ۋۇجۇد نىزامىد دەۋلەت ۋە
رىئەت كاشغەر تەختى مەسىنەدەدە ھاكىم مۇتلەقىل ئىستان،
ئەنى مىرزا ئوسمان بەگلىك خەللى دەلاھۇ تەئالا سەلتەنەھۇ
دەۋلەت ئاقىتبابى سەئادەت ۋە ئەۋج سەئادەت ۋە بۇرچى شە-
رافەت، سەلتەنەت سېپەھرىنىڭ خۇرشىدى رەخشەندەسى
ئەمىر ناپىزول ھۆكۈم شەھرى ياركەند ھاكىم مۇتلەقىل ئىستان،
ئالىي نەرەند ئۆلىما دوست ۋە فۇزەلا جۇست ئەئىنى مەرھۇم
مىرزاھىدى بەگنىڭ «نەۋۋە رەلاھۇ مەرقدەھۇ» نىڭ فەر-
زەندىلەرى كاشغەر تەختىدە بەرقارار ئەمىرلەر. بۇ ئەمىر
ئەدىل ئىسافدا بەركامال. بۇ ۋىلايەت ئانداغ ئاباد بولدىكىم
زالىم فاسقىلار، بەدكىردارلار ھېچ يەردە ئارام تۇتالماي
ئالەم ئەدەمدە ئەنقا بىرلە ھەم ئاشىيان بولدى. ئالىم فازىلە-
لار ئىلمى - فەزىلەرىگە تەرەققى بېرىپ شەرىئەتنى نەبەۋى
بىرلە، ئىسلام مۇستەفەۋى رەۋاجى بىرلە ئارايىش جاھان
ئەيلەدى. رىئايە ۋە فۇقرالار ئەرز دادلارنى ئەزىلەردىن
يوقارى تاپقاچ بۇ ئەمىرنىڭ بارەلەردا دۇئايى خەير قىلىدە-
لار. رەئىيەلەر مالىنى جەبرى بىرلە ئالادۇرغان ئائىنىسافلارغا
كوشمال بېرىپ، ئالىم دانالارنى جاھىل نادانلاردىن تەرجىھ
يەنى فەرق قويۇپ، نەچچە قەرنىلەردىن بىرى قالغان نا-
ھەقلەرنى ساھىب ھەقىلەرنىڭ قوللارىغا تاپشۇرۇپ ھۆكۈم
شەرىئەدىن تاشقارى زەررە قەدەم يۆتكەمەدى.

ئىشتىمەك كېرەككىم، بۇ ئەمىر ئادىل شۇئارنىڭ ۋالىدە-
 ئى مېھرىبانى بار ئىدىكى، ۋەفا گۈلىستان باغىنىڭ سىراپى-
 ۋە شەققەت مەرھەمەت باغىنىڭ سەدرىنى مەرىپەم سۈپەت،
 ئايسە ھىمىمەت، زۈلەيخا مەنزىلەت ئەنى رەھىمە ئاغلىچىكى
 ئەقىقەتى زەمان ۋە سالھە دەۋران ئەردىلار.
 ئەلقىسسە، بۇلارنىڭ ئابا ۋە ئەجدادلارى سۇلتانۇل مۇ-
 ھەققەقن ۋە بۇرھانول مۇۋەھھىدىن ساھىبى كەرامات ۋە-
 ئىستىھقاق يەنى ھەزرىتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئەلەي-
 ھىر - رەھىمە ۋە رىزۋاننى، ئۇلارنىڭ ئەھلى ئەۋلادلىرىغە
 ئىنايەت ۋە ئىخلاسى قىلىپ كەلگەن ئىكەنلىرى. ئەمما بۇلار
 ئەۋۋەلقى زامان شەباپلىق ھالەتلىرىدە غەۋسىل مۇھەققەقنى
 قۇتبۇل ئارىفىن ۋارسۇل ئەننىسسىيا ۋەلىمەرسەلىن، يەنى ھەزرى-
 تى خاجە جاھان خاجەم ئەلەيھى رەھىمە ۋە رىزۋان سەيادەت
 ئىقلىمىنىڭ شاھى رەئىيەت پەرۋەر، ئەسالەت شەھرىستانىنىڭ
 سۇلتان ساھىب كىشۋەرى، فەھىم دانىش بابىدە كامىل بى-
 نەزىر ۋە ئەقىل دانىش بارىسىدا خۇرشىد زەمىر ئەئىنى ھەز-
 رەتى يۈسۈق خاجەم پادىشاھ باشلىغ ئەزىزلىرى ئۆتۈبىدۇرلار.
 ئەكسەر ئەۋقات بۇ ئەزىزلىرىغە كەلگەن ھالات ئەجسبە ۋە
 مۇشكىلات غەرىبەلەرنى ھېكايە قىلىشىپ، سەرگۈزەشتە ئە-
 ۋاللارنى بايان ئەيلەشىپ، ئۇلار ئىلتىفات رەھىم شەپقەتلىرى-
 دىن ئۈمىدۋار بولۇشۇپ بۇ ئەزىزلىرى ئەرۋا شىرىفلىرىغە دو-
 ئاي خەير ۋە تىلاۋەتى قۇرئان قىلدۇرۇر ئەردىلەر. ھەر بارە
 ئېيتۇر ئەردىكى: «كاشكى كىمەرسە ھىمىمەت قىلغايكى، بۇ
 ئەزىزلىرىنىڭ ئەھۋال ئەۋسافلارنى بەيان ئەيلەنگەي، ئۇلارغا
 كەلگەن ئەزىم ۋاقىتاتلارنى كىتابەت تەزكىرە قىلغاي ئەردى» - دەپ
 زىكرى قىلۇر ئەردى. بۇ كەمىنەئى ھېقىرىغە ھەم بى ئەندە-

زە ئىلتىفاتتە قىلىپ، نەۋازىشلەر كۆرگۈزۈر ئوردىلەر. مېنىڭ خاتىرىمىدە ھەر بارە كېچەر ئوردى: «بىر خىزمەت قىلغاي ئوردىكىم، بۇ ئىلتىفاتلارنىڭ مىڭدە بىرىنىڭ تەدارىكى بولغاي» دەر ئوردىم. ئەمما مۇيەسسەر بولماس ئوردى. بىر يەكبار بۇ بەندە كەمىنەگە ئاغاز ئەيلەپ خىستاپ قىلىپ ئەيدىلەزكى: «بۇ ئىشنىڭ ئەھدەسىدىن سىز چىقساڭىز، بۇ ۋاقىتتىكى تەزكىرە قىلساڭىز، جاھان سەھنەسىدە تا قىيامەت كىچە يادىڭار قالغاي، بۇ ئەزىزلەرگە كېيىنكىلەر دۇئا قىلغايلا. تەننىم ھەم بولغايكى، بۇ دۇنيانى فانى بىۋاقىت ئىكەن. ئەۋلادى پەيغەمبەرگە بۇ تەرىقەلىق جەفالىار يەتكۈزگەن ۋە ھەم سىزدىن بىر نىشانە قالغاي، تا ئىنقىتائى زەمان دۇئادا شىرىك بولغايىمىز» دەپ ئىلتىماس ھۆكۈم ئەيدى. بۇ بەندە ئى كەمىنە ئۆز ۋۇجۇدىغا قاراپ بۇ ئەمرى ئەزىمنى قىلۇرغە لايىق قابىلىيەت ۋە ئىستىتىدات كۆرەي، ھۆكۈمنى تېخى تەخەللۇق قىلالماي ناچار ئىستىخارە قىلىپ ئىما ۋە ئىشارەتلەر تاپىپ ئەرۋاھى ھەزرىتىلەردىن ئىستىدات ۋە ئىستىئائەت تىلەپ قەدەم قويۇلدى. بۇ تەزكىرە ئەزىزان ئىشرە ھەر سەھۋ خاتاىكى ۋاقىت بولسا فەھم بىرلە تەربىيەت كەلامدا يا كىتابەتتە يا نەقلى رىۋايەتتە قەلەمىتىراشى ئەۋىنى كەرەم ئىلىكىگە ئالىپ، سۈرەتى خەتائى مەھۋ تەراشى ئەيلەپ، قەۋلى ساۋابىنى ئىسبات ئەيلەپ، بۇ فەقىر كەم ما- يەنى دۇئالارىدا ياد ئەيلەسەلەر ئىندەللا زاپە كەتمەگەي.

ئەمما بەندە مەخفى قالماغايكىم: ھەزرىتى مەخدۇم ئەمەم زەم قەدەسە سىررەھۇ ھەر يەردە بەرۋەندە ۋە سۇختە بۇ تەرىقە شەردى ئاھى تارتسا مۇھەببەتى ئىلاھى بىرلە ئەلۋەتتە تە بىرلە چىچە ۋاست بىرلە ھەزرىتى مەخدۇم ئەمەم قەد-

دەنسىسى سىز زەرەھۇ سىلىسىلەسەردىن بىرلەن رەھىمەتنى بىھساب،
ھەممە يەرلەرنى سىراپ قىلىپ خانى نىھىمەتنى ھەھىمىگە تا
تۇزغان ئەردەھەر.

ھەزرىتى مەخدۇم ئەئزەم قەددىسى سىر رەھۇ ئەيتات
دۇرلاركى: «ھەزرىتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە ئەئالانىڭ بۇ زەئىف
نىڭ ھەققىدە ئىنايەت ئىلتىفاتى ئانداغ زاھىر بولادۇركى،
ھەر روز، ھەر سائەت ئۈزۈمدە تەرەققىي ۋە رۇشىدى ئەزىم
تاپۇر ئەزىم. ھېچ كىشىدە تاقەت بولماس ئەزىمكى مېنىڭ
بىنەرلە بارا بەرلىك قىلىغاي. ئوشول سائەت مەقسەور بولسۇر
ئەردى. ئەۋۋەل ئىنايەت ئىلتىفات بۇ كىم فەقىرىنى پەدەر
بۇزۇرۇگۇارىم دېھقانچىلىقنىڭ كارىغە قويۇپ ئەردى. بىر كېپ
چە ئۇيلارغا ئەلەف بەرمەك ئۈچۈن سامانىلىققا كىرىپ، ئۇيقۇ
غەلبە قىلىپ ئۇيقۇلابدۇرمەن، سائەتدىن كېيىن بىدار بول
دۇمكى، خاتىرىمگە كەچتىكى، ھۇنۇز كىچىك ياشلىق تۇرۇپ
دېھقانچىلىققا مەشغۇل بولسام ئاخىرى ئامى قالغۇمدۇر، دەپ
بىسىيار غەمناك بولدۇم. ئارزۇ بولدى، كاشكى مۇسەھق بول
غاي مەكتەپكە بارىپ نەماز ئەھكامىنى بىلىگۈنچە ئوقۇسام
دەپ، بۇ ئەندىشەدە قوپۇپ بېلىمنى باغلادىم. كۆردۈمكى
مۇسەھقى تۇرۇبتۇر. خاتىرەمغە كەچتىكىم: ھەمسايەلەرىمنىڭ
بەچچەلەرىنىڭ قۇرئانىدۇر. مۇندا فەرامۇش بولۇپ قالبتۇر،
دەپ، قوينۇمغا سالىدىم ۋە ئۇيلارنى ئالىپ بارىپ قوش ھەپ
دەدىم. ئاندىن ئەيدىمكى: بۇ كەلامۇلسانى مەكتەپ خانەگە
ئالىپ باراي، شايەدىكى ئىگەسى چىققايلەر. بارىپ ھەممەلەرگە
كۆرسەتتىم، ھەممەلەر ئەيدىلەر: بۇ مەكتەپدە بۇ نەۋىي كە
لامۇلا يوق، بەلكى بۇ دىيارلەردە ھەم يوق، دېدى. مە
لۇم بولدىكى، ھەق سۇبھانەھۇ ۋە ئەئالانىڭ ئىنايىتى ئىكەن،

ئاندىن كېيىن قۇرئان ئوقۇماققە مەشغۇل بولدۇم. ئەندەك زەماندا ھەممە بەچچەلەردىن سەبەقىم ئۆتتى، گەلامۇلانى فاتىمىنە ھىفزى قىلدىم. ئاندىن كېيىن ئىلىم سەرقى، نەھشۇنگە قەدەم قويدۇم. ئانداغ كەينىغىيەت ھاسىل بولدىكى، ھەممە پىشقەدەملەر دەرسنى مۇتسازدە قىلىشتىم. مېر سەئىد ئەلى ئاتلىق بىر بۇزۇڭلەردىن بىسۈزەتى موللا بىر شەيخ مەزار باز ئەۋدى. جەمئى بىرلە ئۇلارنىڭ مۇلازىمەتلىرىدە دەرس ئوقۇدۇق، خىزمەت شايەستە بەجا كەلتۈردۈم ۋە مېنىڭ ھەقىقىدە بىسىيار ئىنايەتلەر كۆرگۈزدى، دۇتايى خەير قىلىدىلەر. ھەر بارە ئەيتۇر ئەردى: ئەندەك فۇرسەتدە ئالەم سېنىڭ بەركاتىڭدىن مۇنەۋۋەر بولۇر. نىدىن ھەزرەتى سەيىد مېنى پالزىگەرلىككە ئەمىر قىلىدىلەر. يول ئۆزۈرە قاغۇن تېرىدىم، قاغۇن پىشىتى. ئىككى قاغۇن ۋە يەنە ئىككى قاغۇن كاسە شەربەتى يول ئۆزۈرە قويۇشنى ئادەت قىلدىم. ھەر كىشى ئۆتسە ئەيتۇر ئەردىمكى: بۇ ئىككى قاغۇننىڭ كاسەسىنى يەڭ، بۇ ئىككى قاغۇننى ئۆيگە ئالىپ بارىڭ. ھەر ھەفتەدە ئەمىر سەئىد ئەلى تالىپلىلىمىلەر بىرلە تەشۋى قىلۇر ئەردىلەر. ياخشى قاغۇنلار كەلتۈرۈر ئەردىم. ھەزرەتى سەئىد دۇئالار قىلۇر ئەردىلەر: ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتەئالا بۇ جەۋان سەئادەتمەندىنى ئېنىڭ ئۈچۈن خەلق قىلىپسۇدۇركى پۇشتى كەمىردىدىن زاتى شىردىلەر ۋۇجۇدغە كېلىور.

ئەلئىسىسە، ئەجز بىچسارەلىك بىر ۋەجھە كەمال ئەردى. ناگاھ بىر كېچە جەزىپە يەتتى. مېنى بىسەرو سامان قىلدى.

بەيت

كۆرسەتتىب يۈزۈڭنى ئى بىسەرو سامان قىلدىڭ،
ئافىرىنىلەردىكى ئەجەب كار نەمايان قىلدىڭ.

ئادەم كېيىن مەندە ئىز تىراپ، تەشۋىش زاھىر بول-
 دى. بىتاقەت ۋە بىئارام بولدۇم ۋە كېچەلەردە مەزار مۇ-
 تەبەردىكىلەرگە بارىپ سەرنىياز ئاستانەلەرگە سۈرەر ئەردىم
 ۋە گىرىيە زارى قىلغۇر ئەردىم. بۇ دەردگە ھېچ دەرمان تاپ-
 ماس ئەردىم. ھەر كىشى كۆرسە چۈشۈنمە نىسبەت بېرىۋر
 ئەردى. ھەزرىت سەيپىدەك ئەرز قىلىدىم: مۇنداق دەردى
 سوز باتىنىمدا زاھىر بولدى، ئىلاجى نەدۇر؟ ئۇلار ئەيدى:
 ئىلاجى سەبىردۇر.

نەزم

سەبىر قىل ئەسسەبىرۇ مۇفتاھۇل پەرىھ،
 سەبىرى ئىلە مەقسەتكە يەتكۈڭ بى جەرھە

ئەمما مېنى دەرد تەلەپ ئانداغ بىتاقەت قىلدىم
 لەركى، ۋالە ۋە ئاشوفتە ھەر جانىبىغە يۈگۈرۈر ئەردىم. بى-
 ناگاھ ئىشتىمكى: نەلان جايغە بىر ئەرز كىلىپتۇر بىر
 مۇجەردد ئىشتەك بىرلە مۇلازىمەتلىرىگە يۈگۈردۈم. دەرد-
 دىمنى ئەرز قىلدىم. ئەيدىلەركى: بۇ دەردنى دەردى تەلەپ
 دەرلەر. بۇ دەردگە ھەزرىتى مەۋلانا مۇھەممەد قازىكى، ھەز-
 رەتى ناسىرىدىن ئوبەيدۇللاھ ئەھراىنىڭ خەلقى مەقبۇل
 لەردىنىدۇر، ئۇلار خىزمەتدە دەۋا قىلىشغالى بولۇر. ھالا بۇ
 ۋاقتىدا كارخانىسە ئۇلارنىڭ قوللارمدا دۇر. ئەلھال تاشكەند-
 گە تەشۋىرى قىلىپتۇرلەر. بۇ خەپەرنى ئىشتىب ئول ئەزىز-
 نىڭ مۇھەببەتى ۋە كەششەلىرى باتىنىمدە پەيدا بولدى. ئان-
 دىن كاسالىدىن ئۇلار خىزمەتلىرىغە يۈزلەندىم. كەندىر داپانغە

يەتكەن كېچەسى بىر ۋاقىتتە دە كۆردۈمكى، بىر ئەزىز جامال رەڭگا رەڭ سۈرەتلەر بىلە ھازىر بولدىلەر. بىر ساز نەغمە ئاراستە مېنىڭ قولىمغا بەردىلەر «چالغىل» دەپ، مەن ياخشى چالدىم. ۋە بۇ توش مۇتالىئەسى بىرلە ۋەتتىكى تاش-كەندىگە بارىپ بىر قەلەندەرخانىغە قۇشتۇم، كىتابلەردىن ئاندا قويۇپ، روزە جۈمئە ئەردى، جۈمئە ئۆتەگەلى بار-دىم. نەزارە قىلدىم: بىناگاھ ئول جامالى ۋاقىتتە دە كۆرۈپ ئەردىم، بىى موجدەردەم كۆرمەك بىلە تانۇدۇم، پاپۇسلەرىغە مۇشەردەف بولدۇم.

بەيت

كۆتەر باش سۇجۇد ئاستانە ياردىن ئەرشى،
كى ھەركىم بولسا ئاشىق دەرگەھى دىلدار ياستانىمىش.

ھەزەرەتى ئىشان مادەرى مېھرىبان يەڭلىغ مەن بىى سەرۇ ساماننى كەنارەگە ئالىپ بىسىيار نەۋازىشلەر قىلدىلەر ۋە قولۇمنى تۇتۇپ مەزىلەردىگە ئىلىتتىلەر. سوردىلەركى: نە ئەرزىدىن كېلىپ ئىدىسىز؟ ئەيدىمكى: دەرد دىلىمىغە پەيدا بولدى. دەۋاسىنى بىلىمەيدۇرمەن. ھەزەرەتى ئىشان ئەيدىلەركى: سېنىڭ دەردىڭ ئىككى جاھاننىڭ سەرمايەسىدۇر ۋە يەنە ئەيدىلەر: بىز مەردى موللادورمىز. بىر جامائەت بىزنىڭ ئالدىمىزدا تەھسىل ئىلىم قىلادۇر. كېرەككىم سىز ھەم ئىلىم دەرس قىلغايىسىز. مەن ئەيدىم: ياپىر بۇزۇرۇگ-ۋارىم، ماڭا سەرمايە يوقكى دەرس ئوقۇغايىمەن؟. ھەزەرەتى ئىشان ئەيدىلەر: ھەرنەكى ئەيتسۇرمەن، قوبۇل قىلغىلىق

ئەسلا دۇر. مەن ئەيدىمكى: قوبۇل قىلدىم. ھەزرىتى ئىشان ئەيدىلەركى: ئىشان ئۈبەيدۇللا ئەھرارنىڭ رىسالەئى پەدەر بۇزۇرۇكۋارىنى ئوقۇغايىسىز، مەن رىسالە ئوقۇماقتا مەشغۇل بولدۇم. ئۈچ دەرسكى ئوقۇپ ئەردىم، فەتىھتەزم ئۆزۈمدە مۇ - شاھىدە قىلدىم. ھەزرىتى ئىشان مېنىڭ بۇھالىمنى كەشىق قىلىپ، چىرلاپ سورىدىلاركى: <ئۆزىڭىزنى نەچچۈك تاپا دۇرسىز؟>

ئەيدىمكى: بىسىپار پەرىشان تاپادۇرمەن. رىسالە ئوقۇشنى تەرك قىلغايىسىز، دىدىلەر. ئاندىن ئىشان تالىپلىمىمىز لەرگە ئەيتىپدۇرلاركى: شاھباز بەلەند پەرۋاز كېلىدۇر. خالايدۇركى، بىزنى شەيخلىق مەسنەددە ئولتۇرغۇزغاي. ئېنىڭ تەربىيەتى بىزلەرگە لازىمدۇر. ئەدى بىزنى مەئىزۇر تۇتقايسىز لەر دەپ تەرك دەرس قىلىپ، ھەزرىتى خاجە ئۈبەيدۇللاھ ئەھرار مەۋلانسا نەئقۇب چەرخنىڭ مۇلازىمەتلەردىن كەلگەنلەرىدە بىر ھۇجىرا بىنا قىلىپ ئىدىلەر، ياران خاسلارى بىرلە سۆھبەت تۇتقايلەر. ھەرخىشتىكى قالب بىلە قىلىپ ئىدىلەر، دىۋار ئۈزەرە قويۇبدۇر. نىمەت دۇرۇست بىرلە زىكرى تەسىبە ۋە ھوزۇر بىرلە ئىمارەت قىلىپ ئىدىلەر ئول خانەنى ھەزرىتى ئىشان ئۆزلىرى چارۇپ قىلىپ تەھارەت خانەنى ئابى ۋە خاكى ھەم مۇھەببەت قىلدۇرۇپ قويدىلەر، ئەمىر نۇرىددىن كى مېنىڭ تاغىم ئەردى. مېنىڭ بىلە ھەمرا كېلىپ ئەردى. ئىنى تەبىخلىققە، ئابى تەھارەتسە تەئىپىن قىلدىلەر. فەقىرىنى ئۆزقاشلەردا تۇرغۇزۇپ ئەربەئىن قىلدىلەر. فەقىرىنىڭ ھەققىمىدە بىسىپار ئېھتىمام شەفەقەتلەر كۆرگۈزۈپ ۋەقتى ئىفتاردا ئۆز پەھلۇ - يانلاردا ئولتۇرغۇزۇپ ھەرلوقما ئالۇر ئىدىم. ھازىر بولغىل، غەفلەتدە بولىمەن

غىل كاردىن قالدۇرسەن. ھەر بارە ئەپتۇللەركىسى: ھەر لوقما كى ئالۇرسەن بىسىمىلاھدىكىل، چاينىلاردا ياۋاھىد دىگىل، يۆتەردا ۋە لەھەمدۇلسلاھدىكىل، دەپ بىسىيار نەۋازىشلەر قىلۇر ئەردىلەر.

چۇنانچە ھەزرەتى باھا ئىلھىق ۋەددىسىن نەقىششەبەندى قەددىسە سىررەھۇدىن نەقىلىدۇركى، ھەزرەتى ئىلاۋىدىدىن ھەققىدە ئىپتىدا ھالدا ئانداغ ئىھتىمام بىرلە تۇتار ئەردىكى، يانلارنىدە ئولتۇرغۇزۇپ ھەرگىز ئۆزلەردىن يىراق قىلماس ئەردىلەر. ئىپتىۋر ئەردىلەركى: «ئەگەرسەن يىراق بولساڭ قورقمايەنكى، نەفىس تەبىئەت سېنى پارە - پارە قىلىنمايلىەر» بۇ سەبەبىدىن ھەزرەتى ئالاۋىدىغى ئەندەك زاماندا فىتۋھات ئەزىم پەيدا بولدى.

ھەزرەتى مەخدۇم ئەزىم قەددىسە سىررەھۇ ئىپتىدۇركى: «ھەق سۇبھانە ۋە ئەئەلا مېنى دۆلەت سائادەت ئېرىشادىغە يەتكۈزدى. بۇ ئەمەل كى مەندىن زوھورغە كېلىدۇر. دەھز - رەتى خاجە - گاننىڭ تۆر مۇناسىسىلەردەمۇ، يا ئەمەسسەمۇ؟ ماڭا رىزالىقلەرى بارمۇ يا يوقمۇ؟ دەپ بۇ تەفەككۇردە ئەيىدىم. ئىمام ئىپتىسلىركى: ھەزرەتى خاجەگان قەددىسە سىررەھۇنىڭ مازار مۇتەبەررۇكىلەرغە بارماق كېرەك. ھەر نەكىس فەرمان قىلۇرلەر، ئانىسى قىلىماق كېرەك. بۇ خىسارغە يۈز كەلتۈردۈم، مۇرشىد ئانە مېيان ھەزرەتى خاجەقەددەسە اللامۇنىڭ مازارلەرغە يەتتىم. رۇھ پۇتۇھلەرغە مۇتەۋەججەھ بولدۇم. مەرقەددىن ئاۋاز ئىشىتتىمكى: تەرىقىقە خاجەگاننىڭ زۇبىدە بىسىدۇر، سەن زوھورغا كەلتۈردۇڭ، مۇبارەك بولغاي، دەپ، ئاندىن ھەرقايسى مازار خاجەگانغە يەتتىم، شۇبۇرەك ئاۋاز ئىشىتتىم، ھەر نەكى ۋاقىتتە بولدى. ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە ئەئەلا - نىڭ ئىنايىتى بىرلە ھەزرەتى خاجەگاننىڭ مەدىدى بىرلە

بولدى، قۇشسېو سەبەپتىن ئەردىكى ئىنھەمە ئاسار ۋە بەرە-
كات ۋاقىتاتىكى زوھۇرغا كەلدى، يەنە ھەم زوھۇرغا كىلور،
تا روزى قىيامەتكىچە ئىنشا ئاللاھ ۋە ھەم ئىپتادۇركى، ھەز-
رەتى خاجەگان تەرىقىقە لەرى — ھەزرەتى سىدىق ئەكبەر
تەرىقىقەلەرىدۇر، بۇلار ئەيدىكى ھىق سۇبھانە ۋە نەئالا
بىزلەرنى بۇ تەرىقىقەنىڭ رىۋاجى ئۈچۈن كەلتۈرۈپتۇرلەر.
ئەلەمدۇلىللاھ ئىنايەت ئىلاھا بىرلە رىۋاج تەرىقىقەسەكى،
بار ئىدى، ھاسىل بولدى. ھەزرەتى مەۋلانا مۇھەممەد قازى
ئەربە ئىندىن فارىغ بولۇپ جاي ئەسلىلەرغە ياندىلەر. ئەمما
مېنى شول يەردە قويدىلەر. مەن بىتاقەت بولۇپ گىرىيە ۋە
زارى بىرلە ھەزرەتنىڭ ئارقەلەرىدىن راۋان بولدۇم. تۇشكەن
يەرلەرگە ھەر ئاخشامدا كىلۇر ئەردىم. ھەركىشى مېنى بۇ
بىقارلىقتا كۆرسە رەھىمەسى كىلۇر ئەردى. ئاندىن خانسە
ئىمارەتكە مەشغۇل بولدىلەر. ئول زاماندا بۇ كەمىنەنىڭ
ھالى تەرىقىدە ئەردى. ھالات ئەجىبە ۋە كەيفىيەتى غەرىبە
دەست بېرۇر ئەردى. جەمئى ئەنەبىيا ۋە ئەۋلىيالار ئەۋاھلار
رى، ھەممە مەلائىكە ئاسمان زېمىن ياخشى سۈرەت بىلسە
نەزىرىدە زاھىر بولۇر ئەردى. ۋە لۇتقى نەۋازىشلەر كۆر-
گۈزۈپ، ھەر بىسىرلەرى ئۆز تەرىقىقەلىرىنى ئەرز قىلۇر ئەردى.
فەقىر ھېچ قايسىلەرغە ئىلتىپات تىلماس ئەردىم. بۇنىڭ
ئەكسەرى ئىستىھان ئىكەن. ئۇلارغە مەلۇم بولدىكى، مەن ئۆز
تەرىقىقىدە مۇستەھكەم سابىت قەدەم ئىكەنمەن. ھەممىلەرى
ماڭا مۇرەببى بولدىلەر. ھەر بىرلەرى شەپقەتلەر ۋە ئىنايەت-
لەر كۆرگۈزدىلەر. ئەھۋال ئەجىبە ۋە ھالات غەرىبەلەر يۈز
كەلتۈرۈر ئىدى. شەب روزە بىتاقەت ۋە بىئارام بولۇپ گىر
يە ۋە زارى قىلۇر ئەردىم. گاھى ئاسمان زېمىن نەزىرىدە

بىر كۆرۈنۈر ئەردى، بىتاقەتلىكتىن لايى ئاۋدە ئايانم بىلە
بۇزۇرۇكۋارىنىڭ بىسات تەكپەلەرگە چىقىپ بەغەل قىلىۋ
ئەردىم. ھەزرەتى ئىشان ھەممىنى كەنارەلەرغە ئالىپ بىسىپار
نەۋائىشلەر قىلىۋ ئەردىلەر. ھوشيار بولۇپ مۇلاھىزە قىلام
مۇنداق كۇستاخلىق، بىئەدەپلىك مەندىن ۋاقىتە بولۇپىدۇر
دەپ ئەدەپ تەۋازۇۋ بىرلە ئەجز نىياز پىش كەلتۈرۈر ئەر-
دىم. ئەمما ئول زەمانىكى ھەزرەتى ئىشان تاشكەندكە قەدەم
قويدىلەر. بارىپ كاسانغە يەتتىلەر. پەدەرىم مەرزى مەۋتىن-
دە ئىكەن، تەۋەججۇھ بىرلە بىئىختىيار فەقىرىنى كەلتۈرگەن
ئىكەنلەر. ئىككى كۈندىن كېيىن ئالەم فائىدىن ئالەم باقىغە
ئىتتىقال قىلدىلەر. «قالۇ ئىننالىللاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى
راجىئون» ① ھەممە ئاكا بىرلار ھازىر بولۇپ دەفنى قىلدىلەر،
ئاندىن ھەممە خىشاۋەند جەمئى بولۇپ ئاش بەرمەك مۇقامىت-
دا بولدىلەر. مەن ئەيدىم: بىئەۋدە رەنج چىكەرسىزىلەر،
ئەھمەد مۇغۇل جامائەلەرى بىلە كېلىپ تاراج قىلىپ ئاشنى
يىگەيلەر. بۇ سۆزۈمدىن خەلقلەر مېنى مەسخرە ئەيلەپ،
دىۋانەلىككە ھۆكۈم قىلىپ بىسىپار سەرزەنىشلەر قىلدىلەر.
ماڭا ھال ئول ۋاقىتتا ئەردىكى ئون سەككىز مىڭ ئالەم
ئىچىرە ئەرشىدىن تافەرشىمىچە، زەررەدىن قەترەشچە ھىسچ
نىمە مەخپى ئەرمەس ئەردى. ئاڭلاسى ۋاقتى چاشت ئاش
تارتماقغە مەشغۇل بولدى. ئەھمەد مۇغۇل جامائەسى بىرلە
كېلىپ مۇسۇلمانلەرنى تاراج قىلىپ ئاشلارنى يىدىلەر. ھەم-
مە خەلق ئۆزلىرىنى قەلئەغە ئالدىلەر. جەمئى مۇغۇلسلەر
كېلىپ ماڭا ھەر تەرەپتىن ئوق ئاتتى، كارگەر بولمىدى.

① ئۇلار، دېز ئەلۋەتتە ئالانىڭ ئىككىدارچىلىقىدا، چوقۇم ئالانىڭ دەركا-

ھقا قايتىمىز دەيدۇ. ئورتان كەرىم، سۈرە بەقەرە، 156 - ئايەت.

تاشقا تەگكەندەك ئوق پارە - پارە بولدى. مۇغۇللەر بوكار
مۇشاھىدەسىدىن تەئەججۇپ قىلىپ ئەيدىلەركى: «بۇ ساھىر-
دۇر». ئاخىر بۇ مۇنكىر زالىملەر قولۇمدىن تۇتۇپ سۇدۈرەپ
يارنىڭ ھاڭغىغە ئېتىپ ئاتتىلەر. تۈبەندە رىخستە تاش بار
ئىكەن، پۇشتۇم ئاڭا تۇشتى. ئۇستىخانلەردىم رىزە - رىزە بولدى.
ئول ھالەتتە جەمائە رىجالۇللاھ ئول نەۋاھىدە
بىر تۈگۈرمەن بار ئىكەن، مېنى ئول تۈگۈرمەننىڭ ئىلىتىپ
ئىرغاقلىرى. چەندەن شىكەستە ئۇستىخانلەردىم ئورنىغە
كەلدىلەر. ۋە بۇ جامائە رىجالۇللاھ بېتەرقى نەسە-
مەت ۋە تەسەلىلى خاتىر ھېكايەلەر قىلىدۇر ئەردى. ئېيتتۇر
ئەردى: «ھەزرەتى ئىبراھىم خەلىلۇللا ئەلەيھىسسالامنى مەنچە-
نەققە سالپ ئوتقە تاشلىدى. ھەزرەتى زىكرىيا ئەلەيھىسسالام-
نى ئەررە قويدىلەر. ھەزرەتى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى
نەچچە مەرتىبە ئۆلتۈرۈپ قازانغە سالپ فۇشۇردىلەر، دەپ
پەيغەمبەر مەتەقەدەم قىسەلەرنى بايان قىلدۇر ئەردىلەر.
«نە ئۈچۈن ئىزھار ئەسەرار قىلدىڭىز؟ ئەسەرارى ئىلاھىنى
ئاشكار قىلىماق كۇفسردۇر»، دەپ بۇ جامائە رىجالۇلغەيىب
نەزىرىدىن غايىب بولدى. گۈرىسەنلىك غەلبە قىلدى. تاكى
كۆزۈم تارۇسقە تۇشتى. بىر نسان تۇرۇپتۇر. ماچالم يوقكى
ناننى ئالغاي مەن. مېھنەت - مۇشەققەتلەر بىرلە تامغا يۆلەنسپ
ناننى ئالىپ يىدىم. ئانداغ لەزلەتلىك ناننى ئەسلا كۆرمەپ
ئىدىم. خىش ئەقرا بالەردىم مېنى ھاڭغە تاشلاغاننى بىراقتىن
كۆرگەن ئىكەنلەر. خىيال قىلىدۇركى: «ئۆلگەندۇر، يەنى كەتكەن-
دىن كېيىن كىشى تۇشۇرۇپ ئىستەپ تافالماي شول تۈگۈر-
مەنگە كېلىپتۇر، ئاندا تافىتىلەر. ئېيتتىلەركى: ۋائەجەبە
مۇنداغ ھاڭغە تۇشۇپ سالامەت قالغايىدىن؟ ئاندىن ئاجايىپ-
راق ئولكى بىز تۈگۈرمەن ئىشىكىگە يەتكەندە چەمىنى كەسەر-

نىڭ ئاۋازى كېلىۋر ئەردى. ھالاسەندىن بولسەك كىشى
يوق؟

ئاخىر مېنى «ئۆيگە ئالىب بارساق» دىدىلەر. مەن
ئەيدىم: بىر زەمىن ئالىب كېلىپ سىز لەر يىراق تۇرۇڭلار.
تۇققانلەرم يىراق تۇردىلەر. جامائە رىجالۇللاھ كېلىپ
مېنى زەمىنلگە ئاھىستەلىك بىرلە سالدىلەر، خىش ئەقراپا-
لەرم ئۆيگە ئالىب باردىلەر. تانەچچە مۇددەت بۇ تەشۋىشكە
مۇپتلا بولدۇم. ھەر گاهىكى رىجالۇللاھ مېنى كۆرگەلى
كەلسە، ماڭا ئارام ئاسايش بولۇر ئەردى. يەنە ئەزالەردە-
غە دەرد پەيدا بولۇر ئەردى. ئارام ئالالەساس ئەزدىم. بۇ
نەۋرى ئىشلەر زاھىر بولۇر ئەردى ۋە بەزىلەر ئىسنىكاردىن
يانماس ئەردى ۋە بۇ ھالەتكە ئىمان كەلتۈرمەس ئەردى.
جىراكى، خۇدايى تەئەلا بۇلارنىڭ دىللارىغە ھۆھۈر باسقان
ئەردى. پەردەئى غەپلەتتە دۇرلەركى، ھىدايەتكە يول يوق-
دۇرلەر. «نە ئۇزۇبىللاھ مىنھا، سۇمۇم بۇكە-ۇم ئۇمىيۇن
فەھۇم لايە ئقىلۇن»^①

بەيت

ۋارىداتى ئارىغان مۇنىكىرلارغە بولماس قوبۇل،
موچىزات ئەنپىيا كافرلەرغە باۋەر ئەمەس.

ئى مۇسۇلمانان ھەزرەتى مەخدۇم ئەمىزەمنىڭ كەمال
ئىسجەت ۋە شەئنى ئالىيلەرنى بىلمەك كېرەككى، جەمائە رى-

① «كاپىرلار ھەقى ئاڭلاشتىن كاستۇر، ھەقى سۆزلەشتىن) كاپىرلار، ھەقى

كۆرۈشتىن) كوردۇر، ئۇلار (ۋەز - نەسەپتى) چۈشەلمەيدۇ».

قۇرئان كەرىم سۇرە بەقەرە، 171 - ئايەتتىن.

جالۇلاھدىن ئۇلار خىزمەتلىرىگە كېلىۋر ئەردىلەر. مۇشكىلاتىم
كى ھەزرەتكە ۋاقىتتە بولسا ھەل قىلىۋر ئەردىلەر. دەمادەم
ئۇزۇق قەياشلەرنى ۋاقىتەنى چەشمى زاھىرلەرنى بىرلە مۇشاھىدە
دە قىلىۋر ئەردىلەر ۋە گاھى ھەزرەتنى ئىششان غەلەبات ئەھ
ۋاللەردە ئىتتۇرىدىلەركى رىندىلەر قايناسىزىلەر، بىر مەي پۇ-
رۇشىگىنلار شەھرىگىزىلەرغە كېلىبدۇر. ۋەھدەت مەئرىفەت ھەم
خانەلەرنى ئىشكىنى ئوچۇق قويۇپتۇرلەر. كېلىگىلار! بۇ مەيىسى
مۇھەببەتنى ئىچىپ مەست بولغايىسىلەر دەر، ئەردىلەر.

ھەزرەتنى سەيىدى ئەرەب ۋە ئەجەم يەنى ھەزرەتنى مەخ-
دۇم ئەزەم قەددىسە سىررەھۇ ئىپتىدۇركى: «ھەزرەتنى پىر
بۇزۇرۇكۋارىم مەۋلانا مۇھەببەت قازى نەۋۋەرەللاھۇ مەرتە-
دەھۇ ۋە مۇددەتى خارىش كېسىلىگە مۇپتەلا بولدىلەر. بىر
كۈنى شىددەتى مەرەزىدىن بىتاقەت بولۇپ ئىپتىسلىرىكىم: دجەد-
ئى مۇرىدان مۇخلىسان ۋە مۇئەتتەقىدان ھازىر ئىدى ۋە بۇ
جامائەت لاق قاق مۇھەببەتتىن دەم ئۇرادۇرلەر. ھىچ ئاشىق
سادىق مەلۇم ئەمەسكى مېنىڭ بۇ كېسىلىم دىلىغە تەسىر تە-
لىب خۇدايى تەئالادىن تەلەپ قىلمادىكى، ماخا سەھەتلىك ئاتا
قىلغاي، ھىچ ئەسەبىدىن ئەسەر مەلۇم بولمىدى. بۇ سۆزىنى
ئىشتمەك بىلە ئەچەپ كەيپىتى ھالىتى پەيدا بولدى. ھەي
بى ھىممەتلەر دەپ مەزىنەم كىشىلار سۇفاسىدە ئەردى.
ئۆزەمگە ئەيدىم: دەرھال كېسەللەرنى مېنىڭ بەدىنىمدە زاھىر
بولدى. ئۇلارغە سەھەت كامىل ھاسىل بولدى. ھەزرەتنى پىر
بۇزۇرۇكۋارىم دۇئالەردە قول كۆتەرىپ مۇناجات قىلدىلەركى:
يارەببەلئىبباد، ئۇمىد تۇتارمەنكى، دەرگاھىڭدىن تا قىيام قىم-
يامەت بۇ نىسبەت شەرىفىنى ئۇلار ئەۋلادىدىن خالىسى قىل-
جاغايىسەن. بۇ دۇئالار ھەق تەئالا دەرگاھىدا ئىجابەت بول-

ھى». بۇ نىسبەتنى شىرىق ئۇلار ئەۋلادلەرىدىن ھەم نىسبەت
چەتنى مەننى ھەرگىز خالى مۇنقەتى بولماسلىققە يەنە بىرىك
ئىس باردۇركى، مەخپى قالماغاي، ھەزرەتى مەخدۇم ئەنسىزەم
ئەلەيھى رەھمەۋەر رىزۋاننىڭ بابالەرىنى ھەزرەتى شەھىد كات
مالدىدىن مەجنۇن دەپ ئەردىلەر. ئۇلار مەدىنە مۇنەۋۋەر بىدە
ئان ھەزرەتى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ رەۋزەئى مۇ-
تەھھەرەلەرىدە مۇقىم ئەردىلەر. بىناگاھ چەزەبەئى ھاسىل بو-
لۇبدۇر، تەلەپ دامەنگەر بولدى ۋە بۇ دەردنىڭ دەقىقىغە
ئەۋلىيالەرنى جۇستىجۇ قىلىپ سەپىر قىلا - قىلا قەرغانە ۋە
لايەتكە يەتتى. ئاندا تۇشتىلەر، ئۆزكەند شەھرىكى قەرغانە-
نىڭ پايتەختىدۇر. ئانىڭ كەنا رەسىدە سائىتى ئىستىراھەت
قىلىدىلەر. ئول ۋاقىتتا ئول ۋىلايەت سۇلتانى ئىلىك مازنىڭ
تەسەررۇقلەرىدە ئەردى. ئۇلار ئەۋلىيائى كامىل جۈملەسىدىن
ھەزرەتى ئەسرۇل مۇئەننىن ئابۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ
ئەنھۇنىڭ نەسلىلىرىدىن ۋە يەتتە سۇلتانىڭ بىرلەرى ئەر-
دى. ئەمما ھەزرەتى سۇلتان ئىلىك مازى ئەلەيھىس رەھىمە
ھەزرەتى سەيىد كامالىدىن قەدىسە سىررەھۇ بۇ ۋىلايەتكە
كەلمەستىن بۇرۇن ئىلھام يېتىپ ئەردىكى، «فالىنى تارىختە
بىر سەيىد زادە بۇ ۋىلايەتكە كېلۇر. نىشانەسى ئولدۇركى،
ھەر گاھى ئۇيۇقۇلاسا بىر فەرىشتە ئەۋدەر سۈرەتىدە بولۇپ،
ئاگا ساپەبان بولۇپ تۇرار. مۇھافىزەت قىلۇر. قىزىڭىزنى ئاس-
ماندە ئەقدە قىلىبدۇر ئاگا» دەپ خەبەر بەرگەن. مۇنەزىر
ئەردىكى، بەس ئول ۋەقىتتە خادىملەرىدىن بىرلەرنى بۇي-
رۇيدىلەركى؛ «فالىنى يەردە بىر كىچەرسە بۇ سۈرەت، بۇ
نىشانەلەر بىلە تەكىيە قىلغاندۇر. يىراتتىن ئەدەپ تامام بىلە
ھازىر تۇرغىل. بىدار بولسەلەر ئەۋدەرھا ئايىسىپ بولۇر. ئانە

دىن مۇلازىمەتلەرگە بارىپ مېنىڭ سالامىنى يەتكۈزگىلى ۋە ئەيغىلكى: بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى سىز لەرنى چىرايىدۇر ۋە قىتكى بۇ كىشى كېلىپ ئەرز سالام يەتكۈزدى. ھەزرەتى سەيىد كامالىددىن ئەيدىلەر: «مەن بىر مەردى قەلەندەردۇر. مەن ئەھلۇللاھ تەلەپلەرىدە دەپ بەدەر يۇرۇپمەن. ماڭا سارمان يوقكى مۇلازىمەتى پادىشاھ قىلغايىمەن». خادىم بۇ خەبەرنى پادىشاھىغە ئەيدى. پادىشاھ ئەيدى: «يەنە ئەرز يەتكۈزگىلىكى، ئەگەر رۇخسەت بولسە بىز ئۇلار خىزمەتلەرىغە بارساق» بەس ئول كىشى كېلىپ ئەرز قىلدى. ھەزرەتى سەيىد ئىمنايەت قىلدىلەركى: مۇلاقاتتىن ئۆزگە چارە يوقدۇر. بىزنىڭ بارماغىمىز ئەلادۇر، دەپ راۋان بولدىلەر. ھەزرەتى سۇلتان مۇبارەك ئىستىقبالغە چىقىپ ھەزرەتى سەيىد ئەلەيھى رەھىمەنى ئەئزاز ئىكرام بىلە مەنزىللىرىغە تۇشۇردىلەر. سۇلتان ئەرز قىلدىكى: «بىر ئاجىزەم بار، خالارمەنكى، ئابى تاھارەتكە سۇ بېرىپ خىزمەتدە بولغاي» ھەزرەتى سەيىد ئىمنايەت قىلىپ ئەيدىلەركى: «مەن بىر غەرەزدىن چىقىپ ئەردىم. ماڭا كەد خۇدا بولماققە رۇخسەت يوق». سۇلتان سەئى بىرلە ئەيدىلەركى، ھەقىقەت ۋاقىئەدە خەۋەر بىسىرىپ ئەيدىلەركى: «بۇ ئاجىزەنى ئاسماندا سىىزگە ئەقدە قىلىپ دۇرلەر». ناچار قوبۇل قىلدىلەر. سۇلتان ئاجىزەسى ھەزرەتى سەيىدكە پادىشاھانە ئەقدە قىلىندىلەر. ھەزرەتى سەيىد بۇ سۇلتاننىڭ ساھىپ كارامەت ئىكەنلىرى مەلۇم بولۇپ نەچچە مۇددەت ئۇلار مۇلازىمەتلەرىدە بولدىلەر. ئاندىن ھەزرەتى سەيىدكە كەششىش بولۇپ ئەھلى خانالەرى بىرلە مەدىنەغە رۇجۇت قىلدىلەر. بىىرنەچچە مۇددەت ئۆمۇر كۆردىلەر. ئاخىرىلە ئەمىر رىھەتلەرى مەھەللى بولدى. ھەزرەتى سەيىد بۇرھاندىدىن قىلىچ ۋالدەلەرى ھامىلەسىدە ئىدى. ھەزرەتى سەيىد

ئەھلىيەلەرگە ۋەستىيەت قىلىدىلەركى: ماڭا مۇندەخ ئىلھام بو-
لۇپدۇركى مەندىن بىر ئوغۇل ۋۇجۇدغە كېلىۋر. ئىسىمنى سەي-
يىد بۇرھانىددىن ئاتارلەر. ئول ساھىپ كامال قۇتب بولۇر.
ئۇنىڭ ئەۋلادىددىن ھەم چاندان ساھىپ كامال ۋۇجۇدغە كې-
لۇر. تا قىيام قىيامەت ئەۋلادىددىن نىسبەتى مەئنى خالى
بولماس.»

ھەزرەتى سەيىدىنىڭ ئاخىرەت سەفىرىدىن كېيىن ھەز-
رەتى بۇرھانىددىن قىلىچ ۋۇجۇدغە كەلدىلەر. ئول مەھەلدە
ھەزرەتى سۇلتان ھايات ئەردىلەر. ھەزرەتى سەيىد بۇرھان-
نىددىننى قاشلەرغە كەلتۈردىلەر. ھەزرەتى سۇلتان نەچچە
مۇددەتتىن كېيىن ئۆز تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپ ئۆزلىرى رە-
لەت قىلىدىلەر. سەيىد بۇرھانىددىن تەخت سەلتەنەتتە ئول
تۇرۇپ بىتەرىق ئادالەت سۈلۈك قىلىدىلەر. بىناگاھ جەزىبەئى
ئىلاھى يەتتى، تاجى تەخت پادىشاھلىققە سۇلتان ئىبراھىم-
دەك پەشما ئۇردىلەر. شەيخ مۇسلىھىددىن خوجەندى ئول
زاماندا قۇتبەئى زامان ئەردىلەر. ئۇلار مۇلازىمەتلەرگە كەل-
دىلەر. ئىرادەت كەمەندىنى بويۇنلەرغە سالىدىلەر. ھەزرەتى
سەيىد بۇرھانىددىننىڭ كامال قابىلىيەتىنى كۆرمەك كېرەك-
كىم، ھونوز ئەۋۋەلقى كېچەسى شەيخ ئىنايەت قىلىدىلەر، ئەي-
دىلەركى: «مېنىڭ ھۇجراخاسىمغا سەيىد ئۇچۇن يەتتە قات
بىسات سالىقىل» دەپ خادىملەرغە بۇيرۇدىلەر. ھەزرەتى سەي-
يىد تەكىيە قىلۇر ۋاقتىدە «بالىن بىسىيار ئىكەن» دەپ ئۈچ
بىستەرنى ئالدۇرۇپ تۆرت بىستەر ئۈزرە تەكىيە قىلىدىلەر. تۆر-
تىنچى ئاسمانغىچە پۇر ھىجابىنى كۆتەرىپ مۇئاينە كۆرۈدى-
لەر. ئەسسەباھ ھەزرەتى شەيخنىڭ مۇلازىمەتلەرگە داخىل
بولدىلەر. شەيخ ئېيتتىلەركى: «ئې فەرزەنجىدە ئەگەر فەرمانىم»

چە بولۇپ بىسائىتلەرنى جۇدا قىلمىسىڭىز ئەردى يەتتە تەبىقە ئاسمانلەرنى موشاھىدە قىلۇر ئەردىڭىز بەس.

نەچچە مۇددەت ھەزرەتى شەيخنىڭ مۇلازىمەتلەرىدە كەسىپ كەمال قىلدىلەر. شەيخ ھەم دۇئا بىسخەيسر قىلدىلەر. ئىلتىپات ئەيلەدىلەركى: «تا قىيام قىيامەت نىسبەت مەئىنى سىزلەرنىڭ ئەۋلاتلەرىدىن خالى بولماغاي.»

شەيخ ئىنتىقال رەھلەتلەرىدىن كېيىن ئۆز كەنت ۋىلايەتلەرگە رۇجۇد قىلىپ خەلقنى ھىدايەت قىلدىلەر. فەتىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەرىقىسى بىرلە ئۆمۈر ئۆتكۈزدىلەر. ئەمما غەيرەتلەرى ئانچە غالىپ ئەيدىكى، ھەر كىم زەررە بىئەدەپلىك قىلسە يا ئىنتىپرازنى كۆڭلىدە كۆچۈرسە فىلھال رىشە تەئى ھاياتى قۇرۇپ ھالاكەتكە يېتەر ئەردى. بىر ئەزىز كۆڭلىدە كۆچۈردىكى: «ئەۋلىيا ئۇللاھ كەرىم سۈپەت بولادۇرغان ھەزرەتى سەيىد بۇ سۈپەتدە بولۇپتۇرلەر. سەبەب نەئىكىن؟»

دەپ مۇلازىمەتلەرىدە كەلدىلەر. ھونۇز سوئال قىلماي سوئالدىن ئىلگىرى بۇلارغە غەيبى بىسخودلۇق روي بەردى. نەزەرلەردە بىر شەمشەر دۇررى ئابدار بەردەنە بىر قىل بىلە تارۇسقا ئاسىقلىق زاھىر بولدى. چىبىنلار ھەر تەرەپتىن كېلىپ ئۆزلەرنى شەمشەرگە ئۇرادۇر، ئىككى پارە بولادۇر. ۋە قىتكى ئۆزىگە كەلدى. ھەزرەتى سەيىد ئەيدىلەر: «ئى ئەزىز، ئەجەب شەمشەردە مۇياكى چىبىندەمۇ؟» بۇ ئەزىز بىسىيار خەجىل بولدى. ئۆزەرلەر قويدى. بۇ ۋەجەبىدىن سەيىد بۇرھان نىددىنى «بۇرھاندىن قىلىچ» ئاتادىلەر. بۇلار ئەۋلادلەرى ئۈچ ئۇلۇغ شەيخلەرنىڭ مۇبارەك نەفەسلەرىدىن، ئىككىنچى نىسبەتى ئەئىنىۋى، ئۈچىنچى نىسبەتى سۇرۇۋىيەلەرى بۇئۇ-لۇغ خاسىيەتلەر بەرەكاتىدىن ھەزرەتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە-

تەئالا بۇلار نەسىللەردىن قىيام قىيامە تىخچە مەئنى قۇتۇپ يەت رىشتەسىنى ئۇلاردىن خالى قىلمايدىلەر، ئىنشا ئاللاھۇ تەئالا بۇ ھەزرەتى سەيىد ئەۋلادلىرى تا ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم قەدىسە سىررە ھۇغىچە قۇتۇلۇپ قىتاب فىئالىم ئۆتۈپ دۇرلەر. ئۇلارنىڭ كەمال چەزەبە تەسەررۇفلەرى ئافاق ئالەم دە مەشھۇر، ئەنۋار ۋىلايەتلەرى تامامى شەھرىستاندە جاھان ئىچىدە مەئرۇفى ۋە مەشھۇردۇرلەر. ئول رىۋاجىكى سىلسىلەئى خاجەگان تەرق شەرىفلەرىگە بۇلار رىۋاج بېرىپىدۇرلەر. يەنە ئەۋلىيا ئۇللاھدە بولماپتۇر. چەراكى ھەر مۇقتىدائى ۋەقت، مۇرشىدى ئەسىرىدىن ناھايىتىگە يەتسە تۆرت خەلىفە قويۇپ تۇرلەر. ئېرشاد تەرىق قىلىپىدۇرلەر. ئەمما ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم ئەلەيھىس سەلام ۋە رىزۋاندىن يەتمىش ئۈچ خەلىفە ئى روزىگار قالىپىدۇر. چۇنانچە ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم قەدىسە سىررە ھۇ ئۆزلەردىن نەقىل قىلادۇرلەركى: «ئەگەر خەلق بىر - ئىككى مەركەپ سۇۋار رەۋان قىلسە، فەقىر ئىنايەت ئىلاھى بىرلە يەتمىش فىل سۇۋار رەۋان قىلىپىدۇرمەن. ھەر بىرلەرى بىر شەھرى ۋە بىر ۋىلايەت ئىچىدە رىۋاج تەرىققەت بېرىپ مۇھەببەتى ئىلاھىنى خۇدانىڭ بەندەلىرى دىللەرنىخە ساچىپ، ئەنۋارى ۋىلايەت ئاسارى مۇھەببەت بىلە ھىدايەت قىلىپىدۇرلەر ۋە تەرىققە نىجاتنى پىش تۇتۇپىدۇرلەر. ھەرەمەين شەرفەين - مەككە مەدىنەدىن تاسەر ھەددى خىت تاغىچە ھەممە ئەنۋارى ۋىلايەتلەردىن روشەن بەھرەمەند دۇرلەر.»

بەيەت

جەزبەئى ئىشقىڭ نىگارستانى جاھان شاد ئەيلەدى،
يۈزلەردىڭ شەۋقى كۆڭۈل مۈلكىنى ئاباد ئەيلەدى.

فەيز ئالب سەئىدىن ئالەم ئىچىرە ئامۇخاسلەر،
تا قىيامەت زىكرى ئەۋسافىنى غەلق ياد ئەيلەدى.

ئەقىلدۇرلەر كىم: ۋىلايەت ھىندىستانىدە بابۇر ئاتلىغ
بىر پادىشاھ بار ئەردى. ئول زاماندا سۇلتان ئىسپراھىم
ئاتلىق بىر پادىشاھ يېغى بولۇپ لەشكەر بىرلە كەلدى،
بابۇر پادىشاھ ھەزرەتى خاجەگانغە مۇخلىس ئېتىقادلىق
قىلۇر ئەردى. خاجەلەر ئەۋاھلەرغە تەۋەچچۇھ قىلدى.
ھەزرەتى خاجە ئۇبەيدۇللاھ ئەھرار ئالەمى غەيسىدا زاھىر
بولدىلەر. پادىشاھ بۇلاردىن مەدەد تىلەدى. بۇ ئەسنادا ھەز-
رەتى مەخدۇم ئەئزەم قەددىسە سىررەھۇ سۈرەتى زاھىرەن
نامايان بولدىلەر. خاجە ئەھرار بابۇر پادىشاھنى ھەزرەتى
مەخدۇم ئەئزەمگە تاپشۇردىلەر. «كۈللى مۇھىمات ۋە مەدەد
سىزلەردىن بولغاي» دەپ غايىپ بولدىلەر. پادىشاھ ئۆزىگە
كەلدى. ئولكۈن جەڭگى ئەزىم بولدى، ھەممىلەر مۇئاينە
كۆردىلەر: ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم جەمئى بىرلە زاھىر
بولدىلەر. دۈشمەنلەر لەشكەرغە بەرھەم ئۇردىلەر. غەنىمەت
خەزىنەلەر تامام قولغا تۇشتى. ئوشۇل كۈن نەچچە خىشت
تىلا ۋە بىسىيار ئەسىياپ ئالات نىسپاز قىلىبىدۇر. دەرۋىش
مۇھەممەد قۇزى دەپ بىر ئەۋلىيا نامدار كىشى بار ئەردى.
ئۇلاردىن سەمەرقەندكە ئىبەردى ۋە ھەم ئىخلاس ۋە ھەم
ئىرادەت غايىبانە قىلىپ بۇ بەيتلەرنى ئېرسال قىلدى:

ئەزم

گەرچە فۇقرالارغە ئەرمەس خىيىشمەن،
جان دىل ئىلە مۇقتىدا ئىشانىمەن.

تەتپە يىراق شەھلىق دەرۋىشىدىن،
شەھمەنۇ كەم بەزدەدۇر ۋىشانمەن.

يەنە بەيت

بەس ھەۋايى ئۆمر زايەدۇ ئەيلەدسە،
ئەۋلىيالەر نەزدىدە شەرەندە مەن.
بىر نەزەر قىلغىلىكى مۇخلىسلەر سارى،
شاھلىقنى تاشلەدسەمۇ خاجلەرغە بەزدەمەن.

ئول كىشى كېلىپ پادىشاھنىڭ ئىرادەت ئىخلاسىنى
ئەرز قىلدى. ھەزرەتى ئىشان ھەم قوبۇل قىلىپ بايان ئەس-
رار ئىلاھى ھەقايىق ناموتە ناھى دۇرچ ئەيلەپ، بىر رى-
سالە تەرتىپ بېرىپ، ئىلتىپاتلەر قىلىپدۇر، ھالا بۇ رىسالە
«بىيىت چاھار رىسالە» ئىچىرە مەزكۇر دۇر. خاھى ئەرەب
ۋە ئەجەم ئىچىرە ئىران، توران، ھىندۇستاندە. ئەمما بىل-
مەك كېرەككىم، ھەزرەتى مەخدۇم ئەزەم ئەلەيھىم رەھمەتنىڭ
تۆرت ھەرەملەرى، ئون ئىككى ئوغلانلەرى بار ئەردى. ھە-
رەم ئەۋۋەللىرى كاسان سەيپىدەردىن: بىر يۇسۇف سەي-
پىدىنىڭ قىزىكى، تاغائى ئانھەزرەت ئەيدىلەر. بۇ ھەرەملە-
ردىن تۆرت ئوغۇل: ئەۋۋەل خاجە مۇھەممەد ئىمىن مەئ-
رۇفى «خاجە كالان دەھبىدى». ئىككىنچى، خاجە دۇست خا-
جەم. ئۈچىنچى، خاجە باھاۋىددىن خاجەم. تۆرتىنچى، ھەز-
رەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئەلەيھىم رەھمەتۇھۇم رىزۋان
خاجەم. بەشىنچى ئابدۇخالىق خاجەم. ئالتىنچى، خاجە سىد-
دىق خاجەم. يەتتىنچى، خاجە ھەسەن خاجەم. سەككىزىنچى،

خاجە ئىلاھى خاجەم. توققۇزىنچى، خاجە مۇھەممەد ئەلى خاجەم. ئونىنچى، شەيخزادە خاجەم. ئون بىرىنچى، خاجە مۇھەممەد خاجەم. ئون ئىككىنچى، خاجە ئىبراھىم خاجەم. ئون ئۈچىنچى، خاجە ئابدۇللا خاجەم.

يەنە بىر ھەرەملەردىن تۆرت ئوغۇل: ئەۋۋەل مۇھەممەد ئەد ئىمىن خاجەم. ئىككىنچى، خاجە دوست خاجەم. ئۈچىنچى، خاجە باھاۋىددىن خاجەم. خاجە ئابدۇلخالق خاجەم. يەنە بىر ھەرەملەرى — بۇبى مەلىكەنى كاسانىدىن ئىككى ئوغۇل، ئىككى قىزدۇرلەر. خاجە مۇھەممەد خاجەم، خاجە ئىبراھىم خاجەم. ئەمما ئول ھەرەملەرىكى بىيىچە كاشغەر دەرلەر. ھەزرەتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان غازىنىڭ نەب رەلەرىدۇرلەر. قۇتتى كەرامەت فەلەك مەرگىزەنى دائىرە ۋىلا- يەت كاشغۇلئەسرار مەلەك ۋە مەلەكۇت نازىرى ئەن-ئارۇل قۇدھۇس ۋە جەبەرۇت ۋە مەزھەرى شىرى يەزدانى ئەلى يەنى ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى قەدىسە سىررەھۇ ئەزىز بۇ ھەرەملەردىن ئەردىلەر ۋە ھەر بارىكى ھەزرەتى بۇبى ھەزرەتى ئىشانغە ھامىلە ئىكەنلەرىدە ئۆيگە كىرسەلەر، ھەزرەتى مەخدۇم ئەزەم ئەلەيھىم رەھمەۋەر رىزۋان تەۋا- زۇۋ بىرلە ئۆرە قويۇپ تۇرار ئەردىلەر. ئىپتىۋر ئەيدىلەركى: «يا بۇۋى، بۇ تەۋازۇۋ سىزنىڭ ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى سىز- نىڭ ھامىلەڭىزدىكى پەرزەند ئۈچۈندۇركى، ھەزرەتى خاجە- گان سىلىسلەلەرىنى تەبىرەتسىپ تەرىق خاجەگانغە رىۋاچ ئەزىم بېرۇر. تامامى ئالەم ئۇنىڭ ئاقتابى ۋىلايەتىدىن رو- شەن ۋە مۇنەۋۋەر بولۇر. ئىسلام رىۋاچ ئالۇر. كۇفر بەر- ھەم يەر. بۇنىڭ ئەۋلادىدىن ساھىب كەماللەر پەيدا بولۇر.» ئاخىر ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئەلەيھىم

ۋەھىيە تەۋھىدات ئاپتۇنلەر. ئۇلار تەربىيە تىدە بىسىپار. ئەئزاز
ئىكراملەر بىلە مۇبالغە كۆرسەتتىلەر ۋە بىسى چەگە ھەم
ئېيتتۇر ئىردىلەركى: «بۇ فەرزەندىنىڭ ھەققىدە بىسىپار
ھازىرلىق قىلغىلىكى غافىل بولماغىلى. پاكىزەلىك بىلە پەرۋەرش
قىلغىلى، تاكى تەقسىر قىلىپ خاتاغا كەتسىگە بىسەن» دەپ
ئەمىر قىلۇر ئىردىلەر.

نەقىلدۇركى: ئول ھەمدەمى ۋىسال ۋە مەھرىمى ئەس-
رار ۋە ئاشىقى ئالەم يەنى موللا مۇھەممەد قاسىم دىنىكى
ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەمنىڭ مەھزەم خاسلەرىدىن ئىردىلەر.
ئېيتىپدۇرلەركى: بىر كۈنى ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم ھوزۇر-
لەرىدە ئولتۇرۇپ ئىردىم. جەمئى كەسىپىر ھەم بار ئىردى.
ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئون ياشار ئىردىلەر.
مېنىڭ قۇچاغىدە ئولتۇرۇپ ئەيدىنلەركى: «ئى بابا، بېھىشى —
دەۋىزىسىلەرنىڭ كىشىنى چۇدا قىلايىمۇ؟» مەن ئەيدىم:
«ئى خاجەم، بۇ ھېكايەنىڭ ۋاخىتى ئېھس». خىلۋەتتە ھەز-
رەتى مەخدۇم ئەئزەمگە مەلۇم قىلدىم. ئەيدىنلەركى: «ئانى
بازار بېرىڭلەر» بازار ئانى بەردىلەر. «يا پەرۋەندە، بېھىش-
تى — دەۋىزىسىلەرنى ئايرىڭ» دىدىلەر. باشلەرنى تۇپەن
سالىپ ھىچ سۆز قىلمايدىلەر ۋە يەنە خاجە مۇھەممەد قا-
سىم ئېيتىپدۇرلەركى: «ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى
ئون ياشار مېنىڭ قۇچاغىدە ئىردىلەر. ھەزەمان مەخدۇم
ئەئزەم ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ چىھەرلەرىدە
قاراپ مۇبارەك باشلەرنى ئىرغاتۇرلەر ئىدى. سائەتدىن كې-
يىن ماڭا قاراپ ئېيتادۇرلەركى: «ئى خاجە مۇھەممەد قا-
سىم، بۇ فەرزەندىدىن غافىل بولماغىلى ۋە خىزمەتدە تەقسىر
قىلماغىلى! ئىنشا ئاللاھ ئالەم گەر بولۇپ، سىلىلەرنى خاجەگان

بۇ فەرزەندىمنىڭ ۋەقتىدە كامال تاپار، شاخى بەزىكى ھال-
سىل بولۇر. ئەگەرچە ئۆزىگە فەرزەندىلەر ھىددە ھەم بولۇر لې-
كىن بۇ فەرزەندىدە زىيادەدۇر» ۋە يەنە ھەزرەتى ئىشان
خاجە ئىسھاق ۋەلى مېنىڭ كىتىمىدە ئولتۇرۇپ ئىدىلەر ھەز-
رەتى مەخدۇم ئەئزەم ھەرەمخانىلەردىن چىقىپ كەلدىلەر.
خەندان شادان ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىنى بەغەل
قىلىپ ئارىزى گۈلنارلەرغە بۆسە قىلدىلەر. بىسىيار مۇھەب-
بەت قىلىپ ماڭا ئەيدىلەركى: «بۇ كېچە ۋاقىتىدە كۆرۈدۈم-
كى، بۇ فەرزەندىم بىر گەۋھەر كەشان فەلەك يەڭلىغ بىر
ئېگىز يەردە تۇرۇپدۇر، تاغ مەسەللىك، مەشىرىق تەرەپكە
قاراپ فەرياد قىلادۇر. جەمئىي كەسىر ئىككى تەرەپتىن جە-
ۋاب بىرەدۇرلەر. مەلۇم بولدىكى، بۇ فەرزەندىمنىڭ ئاۋازە-
سىدىن مەشىرىق مەغرىپ خەلقى ئىسزادات ئىنايەتكە داخىل
بولۇر.»

نەقىلدۇر، فەزائىلى مەتاب ئىكتىساب ۋە كەمالات ئىك-
تىساب بەرگۈزىدە ئى مەجدى يەنى ئاخۇن موللا سەئىد ئىنا-
يەت سەرۋە نەھايەتسىز كەمالدە ئەردىلەر. ھەزرەتى ئىشان
خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ مۇلازىمەتلىرىگە كەلدىم. خالادىمكى
ئىنايەت قىلغايىمەن. ھەزرەتى ئىشان قوبۇل قىلمايدىلەر. مەن
مۇبالىغەلەر بىلە ئىلتىجا قىلدىم. ھەزرەتى ئىشان: «ئى موللا،
مەندە دەرۋىشلىك يوقتۇر، غەلەت گۇمان قىلىپسىز». مەن
ئەيدىم: «ئى ھەزرەتسىم، ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم ئەلەيھىر
رەھمەۋەر رىزۋانىنىڭ خىزمەتلىرىدە ئەردىم. ئەيدىلەركى: «ئى
موللا سەيىد، بۇ فەرزەندىم بىسىيار بەلەند مەرتەبەلىكىدۇر.
ئىنايەت ھەق تەئالا بۇ فەرزەندىمىدە كۆپىدۇر. ئاجايىپ ۋە
غارايىپ نىشانلەر مۇشاھىدە قىلادۇرمىەن، ئەۋۋەلقى نىشانە

ئولكى، تەۋەللۇد تاپقان كېچەسى ئاقتاپدەك بىر نىمەرسە مېنىڭ قوينۇمغە كىردى. ئانىڭ نۇرى ئالەمنى مۇنەۋۋەر قىلىدۇ. سەھەر ۋاقتىدا خەبەر قىلىدىلەركى، خۇدايى تەئالا بىر ئوغۇل فەرزەند ئەتە قىلدى. ۋەختىكى كۆزۈم بۇ فەرزەندە تۇشتى. ئوشۇل نەۋى مىقدار روشەنلىك مېنىڭ دىلىمدە زاھىر بولدى. بۇ فەرزەندكى تۇغۇلدى. بى بەركەتلىك مېنىڭ ئۆيۈمدىن نا پەيدا بولدى. ھەر ۋاقتىدە بۇ فەرزەندە نى كۆرسەم ئاقتاپتەك بىر نىمەرسە دىلىمغە تابىش قىلادۇر.» ۋە يەنە موللا مۇھەممەد قاسم ئىپتىدۇركى: «بىرەۋ ھەزرەتتى مەخدۇم ئەئزەمگە بىر ئات نىياز بەردى. ھەزرەتتى مەخدۇم ئەئزەم ئول ئاتنى سىزلىرگە بەردى. ھەزرەتتى ئىشان كەلان: ئات ماڭا مۇناسىمىدۇر، دەپ تارتىپ ئالدىلەر. ئىراز تامام بىرلە ئەيدىلەر: ئاتنى ئۇلار ئالسا مەئنى سىزنىڭ بولسۇن، دەيدىلەر. بىر ۋاقتىلەرنى مەن كۆرگەن ئىشتىكەن جەھەتتىن سىزلەرنى ۋەلى بەرھەق قىلىمەن» ھەزرەتتى ئىشان قوبۇل قىلىدىلەر. ئىرادەتلەرىغە داخىل بولدۇم. ھەزرەتتى ئىشان بەلخىدە ئىكەندە پادىشاھ بەلخىنىڭ بىر ئوغلى بار ئەردى. ئاتنى شاھ مۇھەممەد سۇلتان ئاتار ئەردىلەر، كېسەل بولدى. ئۈچ كۈندىن كېيىن ھەزرەتتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئاغرىغىنى كۆرگەلى باردى. سائەتتىدىن كېيىن خانىغە خەبەر قىلىدىلەركى: «سۇلتان فەۋت بولدى» دەپ، خان ئىزتەراب بىرلە كىرىپ كەلدىلەركى، فەرزەندى بىجان ياتادۇر. كەمال فەرىشانلىق بىرلە فەرزەندىدىن قۇچاقغە ئالىپ كىرىپ، ھەزرەتتى ئىشاننىڭ ئاياغلىرىغە سالدى: «يا ھەزرەتتىم، سىزلىرىنىڭ ھەق تائەلا قاتىدە قۇربەتلەرى — مەنزىلەتلەرى باركى، دۇئا قىلىلسىلەر

شاھىدەكى، دۇئالەرنىڭ بەرەكاتىدىن بۇ فەرزەندىمىخە ھاياتىمىز
لىق ئەتا قىلغاي» غەممازلار خانىنى تەئە قىلدى. موللا
خورداكىنىڭ مۇرىدەلىرى ئېيتادۇركى: «ئەگەر موللا تىرىك
بولسا تىرىگۈزۈر ئەردى» دەپ تەئە قىلدى. ھەزرەتى
ئىشان ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە تەئەلا دەرگاھىمىخە تەھى
دىل بىرلە مۇناجات قىلىپ ئەيدىلەركى: «ئىلاھى بىھۇرمەتى
جەلال قۇدرەتنىڭ ۋە كەمال ئەزەمەتنىڭ بۇ بىچارەنى شەرىپ
مەندە قىلماغىل. ئى دەستىگىرى بىچارە كان، ئى رەھىمىمىز
ئى مۇتەھەببىران ئىلاھى بىھۇرمەتى» بىئەۋلادى رەسۇل
ساز دۇئايى غەربان قوبۇل ئانچۇنان قىلدىلەر — فەرىش
تەلەر ئاسماندە نالەگە كەلدى. ھەق سۇبھانە ۋە تەئەلا
دەرگاھىدە دۇئالەرى ئىجابەت بولدى. سۇلتان ئەتسە ئۇرۇپ
يۈگۈرۈپ قوپتى. كەسىرەتى شەۋقەتىدىن قوپۇپ باشلەردىن
ئۇرۇلگەي. ھەزرەتى ئىشان مەئىنى قىلدىلەر. شەھىرى بەلىخ
ئىچرە پاش بولدىكى، «ھەزرەتى ئىشان ئۆلۈكىنى تىرىگۈزۈپ
دۇرلەپ» دەپ.

ئەمما ئىشىمەك كېرەككى: ھەزرەتى ئىشان خاچە ئىس
ھاق ۋەلىمىخە ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەمدىن ... رۇخسەت بول
ياپ ئەردى. ئەمما ھەزرەتى مەۋلانسا لۇتفۇللاھ رۇخسەت
ئېرشاد بولۇپ ئەردى. لېكىن نىسبەت مەئىنەۋى بىرلەردىن
ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەمگە ئۆتسۈپ ئەردى. ئول ۋەجھىدىن
ھەزرەتى مەۋلانا لۇتفۇللاھ نىسبەت ئەرگەشىپ، ھەزرەتى
مەخدۇم ئەئزەمگە ئىناپەت قىلدىلەر. ھەزرەتى مەخدۇم ئەئز
زەم ئالەمى فانىدىن ئالەمى باقىمىخە ئىنتىسقال قىلغانلەرىدە،
نىسبەت مەئىنەۋى ھەزرەتى مەۋلانغا قىلىپ ئەردى. ھەز
رەتى ئىشان ئىسھاق ۋەلىسى بۇخارا دا ئىلىم تەھسىل قىلۇر

ئەردىلەر. ئانە زەرەت سەلبە لالاھۇ ئەلە يەھى ۋە سەللە مېنىڭ
 رۇخسەتلەرى بىرلە، ھەزرىتى مەۋلانا لۇتفۇللاھنى بۇخارا-
 دىن چىراتىپ كېلىپ، ئاجىزەسىنى نىسبەت قىلىپ، مەئىنۇكى
 مەۋلانا ئامانەت ئەردى، ھەزرىتى ئىشانغە تاپشۇردىلەر.
 يارانلەرغە ئەيدىلەركى: «ھەرنەكى مەندىن مەخدۇم ئەت-
 تەمدىن تەلەپ قىلىۋر ئەردىڭىزلەر، ئەمدى ھەزرىتى ئىشان-
 دىن تەلەپ قىلىدىڭىزلەر» دەپ رۇخسەت ئېرشاد كۈللى بەر-
 دىلەر. بۇ تەقدىر بىلە مەئىنى ئىسھاقىيە سىيىنەلەرىدە
 مۇرەككەپدۇر.

ئەمما ھەزرىتى ئىشان كەلان مۇرىدلەرى، مۇخلىسلەرى
 ئېيتۇرلەر: «نىسبەتى مەئىنۇى ھەزرىتى مەخدۇم ئەنزەمدىن
 خاجە جۇييارغە قالدى. ئاندىن ھەزرىتى ئىشان كەلانغە
 قالدى» دەيدۇر. ھەقىقەتنى بىلگۈچى خۇدا. بەھەر ھال
 ھەممە ئەۋلادلەرى مەئىندىن خىالى ئىمىسەس، ئەلەخۇسۇس
 ھەزرىتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئانە زەرەت سەللە لالاھۇ
 ئەلە يەھى ۋە سەللە مېنىڭ سۈرەت ئارىز مۇبارەكلەرغە ئوخشاش
 ئەردى. ئول ۋەجھىدىن ھەزرىتى مەخدۇم ئەنزەم ئېيتۇر
 ئەردىلەر: «ھەر بارە ھەزرىتى مۇھەممەد مۇستافا سەللە لالاھۇ
 ئەلە يەھى ۋە سەللە مېنى ۋاقتەدە كۆرسەم ئۇشۇ فەرزەندە خاجە
 ئىسھاق سۈرەتىدە نامايان بولادۇرلەر». خاجە ئىسھاق ۋەلى
 نى كېلەدۇر دېسەلار ئىگىن ۋە دەستارلەرنى كىيىپ ئولتۇ-
 رۇر ئەردىلەر. ئۆي ئىچىرە كىرسەلەر ئۆزە قوپۇپ تۇرار
 ئەردىلەر. يارانلەر سورىسەلەر: «ۋەجى نە ئىكەن نارسىدە
 فەرزەندىگە ئورۇنلەردىن قوپۇپ تەۋازۇد قىلادۇرلەر؟» ھەز-
 رەتى مەخدۇم ئەنزەم ئەيدىلەركى: «ئى ياران، سىزىلەر
 بۇ فەرزەندىدىن بىخەبەرسىز لەر».

ھەر يازە ئانھەزەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمىنى
ۋاقىتدە كۆرسەم خاجە ئېھساڭنىڭ سۈرەتلىرىدە كۆرۈنەدۇر.
بۇ فەرزەندىنىڭ تۆرتىنچىسىدۇر، كۈن ھەم تۆرتىنچىسى
ئاسىيادادۇر. بۇ فەرزەندىم گويا ئاقتاپ، ئۆزگە فەرزەندىم
سىتارە مەسەللىك كۆرۈنەدۇر. بۇ فەرزەندىنىڭ بالاغەت كۈنى
بەزىنى بەزى سەبىل كامال تاپارلەر بەس. بۇ فەرزەندىنىڭ
جامالىغە قارىسام دىلىمغە نۇر تاپىشى قىلادۇر. بۇ فەرزەندى-
كە، ھەزەتسى رەسۇل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ
تەۋازۇلەرىنى بەجا كەلتۈرەدۇرمەن. بۇ فەرزەندىنىڭ نەسلىدىن
نەچەندى ساھىب ۋىلايەت بولۇر، ئىنشائاللا ۋىلايەت نۇرى
ئالەمنى مۇنەۋۋەر قىلۇر.»

ئەلەيھى سە، ھەزەتسى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئەلەيھى
رەھمەتۇھۇم رىزۋان ياركەندە كاشغەر، خوتەن، ئاقسۇدا بولۇپ
ئون ئىككى يىل ئەمەل ئىقامەت قىلدىغۇر ۋە نەچچە كىشى
لەرقى راھى راستقە ئۇنىدەپ شەرىئەت مۇستافاغا رىۋاج
بېرىپ ۋە نەچچە كىشىلەرنى ساھىب كامال قىلىپ ئاخىر
سەمەرقەندىگە رۇجۇد قىلدىلەر. ھەزەتسى مۇھەممەد خاننىڭ
بىر نەچچە مۇددەتتىن كېيىن ئەقىدەسى سۈست بولدى.
ئەيدىكى: «بىزنىڭ ئابا ئەجدادىمىز سۇلتان ئەلى ئاتاغا
ئىخلاس ئەقىدە قىلىپ، مۇشكۈللەرنى ھەل قىلىپ كەلگەن
ئىكەن، مەن ھەم بارىپ بۇلاردىن مەدەد ۋە ئىستىمداد تىلە-
گۈمدۇر» دەپ، جەمئىي بىرلە راۋان بولدىلەر. بارىپ ئات،
كالا، قوي ئۆلتۈرۈپ ئاش قىلىپ، دۇئا قىلادۇرغان ھالەت
ئەردى ئول بۇرادەرنى جاھان ۋە ھادى گومرەھان زامان
بۇشتۇر خەلىفەدىكى، ھەزەتسى ئىشان ئۆز ئورۇنلىرىدە بۇ
تۆرت شەھەر ئىچىدە خەلىفە قىلىپ كاشغەردە قويۇپ كېتىپ

ئەردىلەر. بۇ ھەزرەتسى ئۇشتۇر خەلىفەم مەردى پۇرۇزۇۋە
 قەۋى چال، نەچەندە مۇرىد تەربىيەت قىلىشغان خەلىفەمى
 كىياردىن ئەردىلەر، غورۇر ھەيۋەت بىلە خاننىنىڭ ئارقىدە
 سىدىن راۋان بولدىلەر. بارىپ ئول جەمىئىنىڭ ھوزۇرىدە
 ھەزرەتى سۇلتان ئەلى ئاتانىڭ مۇبارەك قەبرىلەرگە مىنىپ،
 قول - ئاياغلىرى بىرلە دەپتىمىلەر خان باشلىق ھەمىلىلەر
 كۆرۈپ ۋەھشەتكە قالدىلەر. شول ھالەتتە بىر ئەۋدەرھا ئافاق
 يەن بولدى. خەلىفەمگە ھەملە قىلدى. خەلىفەم شەمشەر ھاڭ
 ۋالە قىلغاي. شول ئەسنادە ھەزرەتسى ئىشان خاچە ئىسھاق
 ۋەلى يېتىپ كېلىپ، شەمشەر بىلە ئەۋدەرھانى ئىسكىكى پارە
 قىلدىلەر. خان باشلىغ ھەمىلىلەر بۇ سىزنى كۆزى بىلە
 كۆرۈپ، گىرىيان ئالان تەقىسىر گۆيان ھەزرەتسى ئىشاننىڭ
 مۇبارەك قەدەملىرىگە يىغىلدىلەر. تەمام ئەمۋال ئەش-يالىلەرنى
 ھەم شەھەرلەرنى نىياز قىلىپ، ئىشان ئىسناپەت تازە
 ئەيلەدىلەر.

بەيت

ئى كۆڭۈل كەلگىلىكى ئەمدى ئەزم جانان ئەيلەلى،
 تازە ئەيلەپ كۆڭلىمىزنى ئەمدى مەھكەم ئەيلەلى.

بەس دۇرۇر بىر جانغە جانان ئەيلەي ئەمدى ئۈزگەنى،
 بارچەدىن ئىلغاي بىرەۋنى جاننى قۇربان ئەيلەلى.

مۇھەممەد خان ئۈچ مەرتىبە بۇ ۋىلايەتلەرنى ھەزرەتى
 ئىشانغە نىياز قىلغان. قىسسىدە دارازدۇر كىم قىسقىقە قىلماق

قەۋلا، تاكى ئەسلى مەقسىدى ئاخىرلەشمەس ھەزرەتى ئىشان
ئالەمى خانىدىن، ئالەمى باقىغە رەبىئۇلئەۋۋەل ئاينىڭ ئونى —
يەكشەنبە كۈنى رىھەت قىلدىلەر. «قالۇ ئىننالىلاھى ۋە ئىنننا
ئىلەيھى راجىئۇن.» ئالتۇنلەرنى ئەسقىدۇكىدە دەفئە قىلد-
لەر. ئەسقىدۇكىنىڭ دەھىدىنىڭ ئاراسىدە بىر نەھرى بار —
دۇر. شىمال تەرەپى دەھىددۇر، ھەزرەتى مەخدۇم ئەنزەمنىڭ
مەزار پۇر ئەنۋارلەرى دەھىد ئىچىسىدەدۇر. ئەمما ھەزرەتى
ئىشاننى پەدەر بۇزۇرۇكۋارلەرنىڭ ئاياغىدە دەفئە قىلماستىقى
پائىس ئولگى، بىر كۈنى ھەزرەتى مەخدۇم ئەنزەم ئەلەيھىم
رەھمە ۋەر رىزۋان نەقىل قىلىپدۇرلەركى: «ئانھەزرەت سەللە-
لاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئېيتىپدۇرلەر: ھەر كىشىنى مېنىڭ،
ئوسماننىڭ ئارالىغىدە دەفئە قىلسە، بىشەك بېھىشتىدۇر. ئول
ۋەجھىدىن ھەزرەتى ئوسماننى گورۇستان بەقىمىنىڭ ئاياغىدە
دەفئە قىلدىلەر. مەن فەقىرغە ھەم ئىلھام بولغان، ھەر كىشى-
كىم مېنىڭ فەرزەندىم خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ ئاراسىدە دەفئە
قىلىنىدۇر. ئول كىشى ھەم بېھىشتىدۇر» بۇ سەبەبتىن ۋەس-
يەت قىلدىلەركى: ئەسقىدۇكىدە دەفئە قىلغايىسىزلىر.

ئەمما مۇبارەك جەسىدى مۇتەبەررەكە مازارلەرنى باغ بەلەندىگە
يۆتكەنكە ھېكمەت بۇ ئەردىكى، ھەزرەت ئىشان يەتتە ياشار
ئىكەنلىرىدە، ھەزرەتى مەخدۇم ئەنزەم ئەلەيھى رەھمە ۋەر
رىزۋان باشلىغ جەمئىي يارانلەر بىلە كۈھىك دەرياسىدىن
ئۆتەر ئەردىلەر. سۇنىڭ ناھايىتى كەلكۈنلۈك ۋەقىتى ئەردى.
خەلىقەلەردىن ئىككىسىنى ئاققىزدى. ئۆتەرنىڭ ئىلاجى يوق
ناچار ھالەتدە، ھەزرەتى شاھزادە خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ غەي-
رەتى كەلدى. كېلىپ دەريانى بىر تازىمانە سوقتىلەر. دەريا
ئىسكىكى بۆلۈندى، قۇرۇق يول زاھىر بولدى. ھەممەلەرى

ئۆتتيلەر، لېكىن ھەزرەتى مەخدۇم ئۆزەم قەدىسە سىررەم
ھۇدىن مۇبارەك لەفۇزلارنىدىن چارى بولدىكى: «ئى قەرزەنە
دى، بىزنىڭ ئالدىمىزدا سۇغە گۇستاخلىق قىلىدىغىز، ئاخىر
سۇ ئىنتىقامىنى ئالماي قويماي» ئول ئەردىكى، ھەزرەتى
ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىنىڭ مازار ئەنۋارلىرىغە فەيزى ئاسارەت
لەرىغە سۇ ياقىن يەتكەچ سەمەرقەند پادىشاھى بىشارەت
تاقىپ چەسەد مازارلەرنى يۆتكەپ، باغ بەلەندە دەقنە قىك
دىلەر. باغ بەلەند دېمەككىنىڭ ۋەجھى ئولسىكى: سەمەرقەند
پادىشاھىنىڭ باغى مەلىك ئىمارەتى ئەردى. ھەممەنى ھەزەت
رەتى ئىشاننىڭ مازارلەرىغە ۋەقنى قىلدى، ھالا ئۇلارنىڭ
ئەۋلادلىرىنىڭ تەسەررۇقىدا دۇر.

ئەلقىسىسە، ھەزرىتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىدىن ئىككى
كى ئوغۇل قالدى. بىرلەرى، سۇمۇرۇغى قافى ھۇمايى ئەۋجى
سەئادەت ئاقتابى مىسلىتە دىن يەنى قۇتبۇلئەقتاب خاجە
قۇتبىدىن كى، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى باغ بەلەندە مازار
ئاستانەغە دۇئا گۇيدۇرلەر. يەنە بىرلەرى، سەئادەت ئىشان
ھەزرەتى ئادىرىز زەمان ھىدايەت يولسىغە ھادى
يەنى ھەزرەتى خاجە شادى خاجەم قەدىسە سىررەمۇ
كاشغەر زېمىنىدە، مازار فەيزى ئاسارلەرى ياركەنددە دۇرلەر.
ئەمما يەنە بىر ئوغۇللىرىدىكى، خاجە شەھباز ۋەلى قەدىسە
سىررەمۇ ھۇلئەزىز ئاقسۇدا يەتتە ياشارلەردە رىسەلت تاقىپ
ئەردىلەر. ئۇلارنىڭ مۇبارەك ئالتۇنلەرنى ئاقسۇلۇق مۇرىد
مۇخلىسلىرىغە زىيارەتگاھ بولغاي دەپ ئاقسۇ ۋىلايەتىدە ئالە
تۇندە دەقنە تاپتىلەر. ئاندا مازار ئالىي دۇرلەر ھەزرەتى
يەھيا خاجەم ئەردىلەر. ھەزرىتى ئىشان خاجە
خاجە شادى خاجەم پادىشاھىنىڭ ئىسىم شەرىفىلىرى
خاجە يەھيا خاجەم ئەردىلەر. ھەزرىتى ئىشان خاجە
ئىسھاق ۋەلى ئەلەيھى رەھمەۋەر رىزۋان بۇ دىيارلاردىن يانە

ئۆزلەردە ھەرقايسى شەھەرلەرگە خەلىفە تەيىن قىلىشىدا چۇناپچە كاشغەرگە ھەزرەتى ئۇشتۇر خەلىفەمنى، يېڭىھىسارغا خاجە قاسم خەلىفەمنى، خوتەنگە ئىبنى يۇسۇف خەلىفەمنى پايتەخت مۇغولىستان ياركەندگە ھەزرەتى خاجە شادى خاجەم پادىشاھنى ئۆز سەججادەلەردە ئولتۇرغۇزۇپ رۇجۇد ئەيلەدىلەر. ھەزرەتى شادى خاجەم ئەزەلەر نەچەندە ۋە قىت غەفلەتتە قالغان كۇمراھلارنى ھىدايەتكە ئۇندەپ ئىپرىشادا ئولتۇرغۇزۇپ، نەچچە كىشىلەرنى كامىل ۋە مۇكەممەل قىلدۇر لەر. ئول ۋاقتتا ھەزرەتى ئىشان كالانىنىڭ ئوغلىنىڭ ھەزرەتى خاجە مۇھەممەد يۇسۇف، ھەزرەتى خاجە ئافاق ئىسىم ئەسلىلەرى خاجە ھىدايەت خاجەم بۇ ئىككىلەرى كاشغەرگە تەشرىق كەلتۈردىلەر. كاشغەر خەلقى ئۇلارنىڭ ئەئزاز ئىكراملەرنى بىجا كەلتۈردىلەر. ئول ۋاقتتا ئابدۇللاھغان ياركەنددە ئوغلى يولبارس سۇلتان ئابدۇللاھ خانغە كۇستاخلىق قىلىپ ئىتائىتىنى مەھكەم تۇتماس ئەردى. ئەمما ھەزرەتى خاجە ئافاققە بىسپار ئەئزاز ئىكرام ئىلتىمات قىلىسىپ تۇرار ئەردى. بىر كۈنى خان راۋاقتىن كۆردىكى جەمىئى قىيادە: بىر كىشى خەر سۇۋارە كېتىپ بارادۇر. خان سورىدى: «ئۇلار كىمدۇر؟» خاننىڭ نەۋكەرلىرى ئېيتتىكى: «خاجە مۇھەممەد يۇسۇفدۇر». سۇلتان زەررىن ئىگەر توقۇمى بىلە ئازىملىقىنى چىقازدى. خاجە مۇھەممەد يۇسۇف تۇشۇپ ئاتقە مىنىپ يەنە ئېشەككە مىندى. ئاتقە خاجە ئافاقنى مىندۈردى. سورىدىلەركى: «ئى خاجە ئافاق، ئۆزىڭىزنى نىچۈك كۆرەرسىز؟» ئەيدىلەركى. «ئۆزۈمنى بىر پادىشاھى جاھان كۆرەدۈرمەن» ئول ئەردىكى: ھەزرەتى ئافاق بىسۋرەت پادىشاھ تۆمۈر كۆچۈردى. ھەزرەتى خاجە شادى خاجەم قەددەسەللاھۇ

سىررە ھۈلئەزىز ھەم كاشغەردەكى ئۆزلەردىنىڭ مۈلگى نىياز -
لەرنى بۇلارغە تۆھپە قىلدىلەر. كاشغەر خەلقى ھەم ئۇلۇغ -
كىچىك ھەممەلەرى بۇلارغە ۋاسىتە ئىرادەت قىلىپ مۇرسد
بولدىلەر.

ئەمما سەرپەنچەئى قازا ھەزرەتى ئىشان خاچە شادى
خاجەم پادىشاھ ئەزىزلارغە گەربانگىر بولدى. «كۈللۈ نەفسىن
زائىقە تۇلمەۋت» ① جانىنى ئەجەل ئىلىكى بىلەن تەناۋۇل
قىلىپ، تەقدىر ئەزەلى ھۆكۈمىغە ئىنقىياد قىلدىلەر. گویا
ياركەند ئىچىرە ماتەم مۇسسىبەتدىن قىيامەت تازە بولدى.
بخان باشلىق ھەممەلەرى ئۆلۈما ۋە فۇزۇلالار، ئەمىرلەر،
ئامۇخاس ھەممە ئەھلى مەملىكەتلەر تەزىيەت تۇتۇپ، ئاھ -
ۋاھ ئەيلەپ، ۋا مۇسسىبەتتا بىلە دەفئە قىلدىلەر. «قائۇتىن
ئاللاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن.»

ئىككى مەخدۇمزا دە ئۇلاردىن يادىگار قالدى. بىرلەرى
سەمەرى شەجەرەئى ۋىلايەت سەرۋەرى جۇيبار سەئادەت
خاجە ئۇبەيدۇللا خاجەم پادىشاھ. يەنە بىرلەرى ساخاۋەت
ئىقلىمىنىڭ شاھى ۋە شارافەت سەلتەنەتنىڭ شاھىنىشاھى
خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ قەددىسە سىررە ھۇ نەچچەند
خەلىفەئى ساھىب بەھرەلەر ھەم بار ئەردى. بۇ ئىككى نازىر
سىدە مەخدۇمزا دەلەرنىڭ زاھىرەن باتىنەن تەربىيەتلىرىگە
مەشغۇل بولدىلەر. ئىسائىلخان ھەم ئەئزاز ئىكراملار قىلۇر
ئەردىلەر. بۇ ئىككى پىر زادەلەرنى پەدەرلەرى ئورنىدا كۆ -
رەر ئەردى. چەراكى خان دەستى ئىرادەت قىلغان.

① «ھەر بىر جان ئۆلۈمنىڭ تەمىنى تېمەۋچىدۇر.» قۇرئان كەرىم، سۇرە
ئەنئىبا، 35 - ئايەتتىن.

بەيت

پادشاھا كەرمىگىدىن ساڭا بىر ئەرزم بار،
ئانچەكىم قىلدىڭ ئۇلۇغلارغە كىچىككىم ئۇنى بىلە
گەرچە ئول مۇندا كىچىككۇر، خۇدا نەزىدە چوڭ.
بۇ ئۇلۇغلۇق فەقىررانى دۇئاسىدىن بىل.

ھەزرىتى خاجە مۇھەممەد يۇسۇق خاجەم كاشغەردىن ياركەندگە كەلدىلەر. ياكى خان چىرلاماغى بىرلە ياكى فاتمە تەزىيەت فاتىمە ئوتۇماغلىق ئۈچۈن، خان باشلىق ھەممە مەملىكەت كەمال تەۋازۇلەرنى قىلدىلەر، مېھماندارلىق ھەم قىلدىلەر. ئاخىر خاننىڭ كۆڭلىغە تۇشتىكى، ھەزرىتى مۇھەممەد يۇسۇفكە ھەم ئىرادەت قىلغاي. بۇ سۆز خەلق ئارا مەشھۇر بولدى. جەزمى قىلدىكى: «تاڭلا ئۆلۈما ۋە ئەمىرلەر-نى جەمئى قىلىپ، ئىرادەت قىلغايەن». شول كۈنى ھەزرىتى خاجە شادى خاجەم پادشاھنىڭ خەلىقەلەرى جەمئى بولۇپ، ئىككى ئەزىز مەخدۇمزا دەنى بويۇنلەرىغە كۆتەرىپ، جەمئىنىڭ ھوزۇرىدا خانغە ئەرز قىلدىكى: «يا پادشاھى ئادالەت پاناھ، دادكى بىرونىڭ مۈلكى مالىنى بىرونىڭ تەسەررۇق قىلماغى بەھسبىسىشەرىئەت ۋە ئادالەت راۋامۇدۇر؟» خان سورىدىكى: «ۋاقىت نەدۇر؟» خەلىقەلەر ئەيدىكى: «خان باشلىغىن ھەممەلەرى بىزنىڭ پىرىمىزغە ئىنايەت قىلىپ ئىدىلەر. پىرىمىزنىڭ جەسەدلەرى بولماغان بىرلە، روھلەرى ھال-زىردۇرلەر. ئىككى مەخدۇمزا دەمىز باركى ئىگەر نارىسدە دۇرلەر. ئەمما كارلارى رەسىدە نەچەند خەلىقەلەرىمىز باركى

ئەگەرچە ھەقىر ئاسادۇرمىز، رۇخسەت كەردە گامىلدۇرمىز ۋە مۇكەممەلدۇرمىز ئەلەمدۇلئىلاكى، پىرىمىز سەجىجادەلەرنى خالى ۋە موئەتتەل قىلماي بىنەۋئى سىلىسىلەنى خاجەگانە زىب - ئارايىش ۋە جۈنپىش بېرىپ ئولتۇرۇپدۇرمىز. ھالا ئىشتەدۇرمىزكى، تاغلا خاجە مۇھەممەد يۇسۇق ئەزىزغە خان ئىرادەت قىلۇر ئىشىش. بائىس نەدۇركى. ئۆز مۇرىشىدىن يۈز ئۆرۈپ، يەنە بىز مۇرىشىدغە يۈز كەلتۈرگەي؟ ئەگەر دەلىل بۇرھان كەرامات تەلپ قىلسەلەر قايلدۇرمىز. مۇرەب بىسىز خۇدا رەسۇل، ئاندىن پىرىمىزدۇرلەر. ئەگەر زۇئىمە قىلسەلەر رۇخسەت بەرگەيلەركى مەخسۇمۇزادەلەرمىزنى ۋە پىرىمىزنىڭ مۇبارەك جەسەدلەرنى ئېلىپ ھەممەمىز بەدەر كەتكەيمىز». خان خەفە بولۇپ ھەيرەتكە قالدى. ھېچ تەرەپ كە ھۆكۈم سۈرمەدىلەر. سائەتدىن كېيىن ئەيدىكى: «ئى خەلىفەلەر! بۇ كېچە سىزلەر تەۋەججۇ قىلساڭىز» باشىنى تۆبەن سالپ يەنە ئەيدى: «ھەزرىتى خاجە مۇھەممەد يۇسۇق ھەم تەۋەججۇھ قىلسەلەر، شاپىردكى بىر ئىپادە دەلۇم بولغاي. تاغلا جەۋاب بېرەي. دەرۋىشلەر كارىنى دەرۋىشلەر خوپ بىلۇرلەر. چەراكى ھەر كىشى ئۆز ھۇنىرىدە كامىلدۇر.»

بەيت

ھەر دىلرا ۋەلى تەۋانەد دىد
 مۇستافارا ئەلى تەۋانەد دىد ①

① ھەردىننى ئەۋلىيا كۆرەلەيدۇ (چۈشىنىدۇ) مۇستافا (مۇھەممەد ئەلەيھىمە - جالام) نى ئەلى كۆرەلەيدۇ.

بۇ كېچە دەرۋىشلەر چۇنانچە تەۋەب-جۇغا يۈز كەلتۈرۈپ دىلەر. ئۆزلەرنى بۇ دۇنيايى دۇندىن ماسۋادىن قەتئە قىلىپ، جانابى ھەقىقە يۈزلەنىپ، تامام غەيرەت ھىبەتلەرنى باتىنلەرى قەيدىغە ئالىپ، بىر بىرلەرى قەسدىغە تۇشتىلەر. خۇسۇسەن ئۇشتۇر خەلىفەنىڭ ئوغلانلەرى بار ئىدىكى، گويىا ئۇشتۇرمەست ئەردى. ئاغزى پۇر كۆپۈك، كۆزى گويىكى كا-سەخۇن پۇر چۇنۇن مەست مۇستەغرىم ئىدىلەر. گاھى ئۆز-دىن كېتىپ پۇرشۇردە ئەردىلەر. بۇلارنى غەيرەتسكە يۈزلەندۈرگەن بۇ كىشى ئەردى.

ئەمما راۋى ئانداغ رىۋايەت قىلۇرلەركىم: ئىسائىلخان تۇش كۆردىكى: بىر ئۇلۇغ ئاق تىيۈە تاشقارىدىن شەھەرگە كىردى. ئالتۇن بۇزۇرۇكۋاردىن بىر كىچىك تىيۈە چىقىپ كۈشتىن ئېلىشتىلەر. كۈرىشە - كۈرىشە ئاخىر كىچىك تىيۈە، چوڭ تىيۈەنى ئالدى. خان بىدار بولدى. بىلىدىكى ۋاقىئە ئۆزگە بولدى. تاڭلاسى ھەزرەتى خاجە مۇھەممەد يۈسۈف ئەزىز خانغە مۇلاقات بولماي كاشغەرغە ئەزىم راھ ئەيلەيدىلەر. بىر كۈنلۈك يول يۈرۈپ ئىدىلەر، يېڭىھىسارنىڭ توپ-لىق دېگەن مەۋزە ئىدە «ئەلىمەۋتۇ جەسىرۇن، يۈسەلۇ ئىلەل ھەبىبى» ① مەزمۇنى بىلەن بۇ ئالەم فاندىن ئالەم باقىغە رىيائەت قىلىدىلەر. ھەزرەتى خاجە ئافاق ئەزىز كاشغەردىن كېلىپ، مۇبارەك جەسەدلەرنى ئالىپ بارىپ «ياغدۇ» مەۋزە-ئىدا دەفئە قىلىدىلەر. كاشغەر خەلقىدىن غەرۇ قوپتى. فەر-يادىنى فەلەككە يەتكۈزدىلەر.

ئەمما مەخدۇمزا دە خاجە خاجەمىلەر ياركەند ئىسچىرە

① «ئۇلۇم دېگەن بىر كۆرۈك، ئۇ، دوستى دوستقا ئۇچراشتۇرىدۇ.»

رىۋاجى زىيادە ئىۋرلەدى. يىپىنچى ئىرادەت قىلغانلەر
ئەقەدە ئىخلاس مەھكەم بولدى. ئىرادەت قىلمىغانلەر شەرۋە
ئىرادەت ئەيلەدىلەر. ئىسمائىلخان بىرىنچىچە مۇددەتتىن
كېيىن خاجە ئافاق خاجەنى كاشغەردىن ھەيدەپ چىقاردى.
لەر. كاشغەردە ئىسمائىلخاننىڭ ئوغلى بەباق سۇلتاننى
ئولتۇرغۇزدىلەر. بۇ شەھەرلەر ئانچىنان ئاباد بولدىلەر. ئىل-
گەرى - كېيىن مۇنداغ بولغان ئەمەس. ئون يىل رەئايە
قەقىرلەر بىلىمىدىلەر. بۇ دىيارلار ئىچىرە سىياھى بارمۇ
يا يوقمۇ؟ زۇلۇم سىتەم سۆزى قۇلاققا ئاڭلانمىدى. ئۇلۇما
ۋە فازىللەرغە رىۋاج تامام بولدى. شەرىئەت مۇستافا روناق
تاپتى.

بىر كۈنى خان تەخت ئۆزى ئولتۇرۇپ كۆردىلەر. كىيىم-كەچەك
ئۆلۈملەر ئورداغە كېلىدۇر. خەلق دەرمەھەل مۇ-
ناجەتقا تىل ئاچتى. ئەيىدىگى: «يا ئىلاھەل ئالەمىن، بۇ
ئاسى روسىيەگە مۇنچە ئابدۇي بېرىپسەن. مۇنچە ئالىجاناب
ئالىم ۋە فازىللەر، مېنىڭ ئۆيۈمگە بى تەكلىپ، بىتەلەي
تەشرىق كەلتۈرەدۇرلەر. بۇ قەزى كەرىمىڭ شۇكرانەسىنى
قاچانغىچە ئادا قىلغايىمەن؟ ئەگەر يۈزىمىڭ زەبانىم بولسە،
تا قىيام قىيامەتكىچە تامام قىلالمىغايىمەن».

ھەمدۇ - سەنا شۇكرىدىن فارىغ بولغۇنچە، ئۇلۇمالەر
خاتىرىلەشە كېلىۋاتىدىن دەپ خان ئىزنى بەردىلەر. ئۇلۇما-
لەر كىرىدىلەر. خان ئۆزى قويدى ۋە بايانى شۇكرى ئەيلەدى.
ئۇلۇمالەر خاتىرىلەرى خوش بولدى.

بەيت

كەلگىل ئى ساقى كى ئىشردە جادى ئىلگىگە ئال.

ھەۋنسىم ئىككى تەرەپ دەۋرىدە، دەۋرى شاھى ئادىلى ئالەم

ھەزرەتى خاجە ئۇچىدىنلا ئەزىز كىچىك ۋەفات تاپ-
تىشەر. ھەزرەتى خاجە ئاجاۋۇلا خاجەم نەچچە مۇددەت ئۆ-
مۈر كەچۈردىلەر. خەلقىنى ھىدايەتكە باشلاپ، مەسنەد-سەج-
چادەدە ساھىب ئېرشادلىق تەرىقەسىدە روزىكار ئۆتكەزدىلەر.
لېكىن ساللەرى قىرىققە يەتمەي ۋەفات بۆلدىلەر. بۇلاردىن
ئىككى شاھزادە ئەزىز مەخدۇم يادىكار قالدى. بىر بىرلەرى
گويا مەيادەت گۈلشەننىڭ غۇنچەنى خەندانى، شەرافەت
مەئدەنىنىڭ لەئلى سىراپى ھەزرەتى ئاي خاجەمكى، ئىسىم
شەرىپلەرى ھەزرەتى خاجە شۇ ئەيىب خاجەم پادىشاھ، يەنە
مۇلاھەت گۈلشەننىڭ سەدرە نەشىنى، سەردەقتەرى ساھىب
مەركەسنىڭ نامدار تاج سەرۋەرى - ئىسىم شەرىپلەرى
ھەزرەتى دانيال خاجەم پادىشاھدۇرلەر. بىرنەچچە كۈن ئۆم-
رىنى كەمال ئابروي بىلە ئىززەت تەختىدە بەر قارار بول-
دىلەر. خان باشلىق ھەممەلەر مەخدۇمزا دەپ، ئەزاز
ئىكراملەرنى بەجا كەلتۈردىلەر.

ئەمما ھېكايە ئىشتمەك كېرەككىم: خاجە ئافاق خاجەم-
دىنىكىم، ئىسپائىلخان كاشغەردىن ھايداپ چىقارغاندا، خىراج
قىلىپ شەھەر بىشەھەر يۈرۈپ، كەشىمىر بىلە ئۆزلەرى چىن
مەملىكىتىگە تۇشتى. ئاندىن چو دېگەن يۇرتقا بارىپ، بۇنى-
خانەگە تۇشتى. چىن كافىرلەردىن بەرەھەمەتلەر بار ئەردى.
رىيازەت بىلە ھاسىل قىلغان ئىستىدراج كۆرسەتىپ، پەند
بىرلە كافىرلارنىڭ دىنىدىن يالغانلەرنى بەزىيا تۇتار ئەردى.
بىر ئىبادەتخانەسى بار ئەردىكى، بارچە كافىرلار ئاندا
يىغىن تۈزەتتى. قەدەم شىرىنلەرى ئاندا كەلدىلەر. كافىر-
لار ئەنۋا ئۇرلۇك خارىقە ئادەت كەشىق - كارامەت پەند

كىمغ ئىستىدىرا چىلارنى كۆرگۈزۈپ، ھەممەلەرى جىلالىرىنى
تافتاپ زەررەسىگە ئېسىپ قويغان ئەردى. بۇلارنىڭ كارا-
مەتلەرىدىن ھەرنە بارىنىڭ جالاسى يەرگە تۇشتى. بۇ كى-

فىرلار ھەيران قالدىكى: «بۇ نىچۈك كىشىدۇر؟»
ئاخىر ھەممەلەرى مۇراقىبەگە كەتتىلەر، خاجە ئافىاق
ھەم ئالەمۇل غەيىپىدا تەۋەججۇدا بولدۇلار. ئاخىرىلىشىمىر
ئىماننىڭ شارافەتىدىن ئانداغ بىر كۆھ سەددى بولىدىكى،
ئەرشىدىن تافەرشىغىچە زەررەنى شىكافى قالىمادى. ناساچار
كافىرلار ئىنقىياد قىلىپ سوئال قىلىدىكى: «كىشىدۇرسىز؟ قايسى
تەرەپتىن كېلىۋىرسىز؟» ھەزرەت ئەيدىلەر مەن: «مۇسۇلمان فىرقەلەردىن
نىڭ ئالىم، سەيىپىد زادەسىدۇرمەن. خۇسۇسەن ياركەندە، كاشغەن
خەلقى مۇرىد، مۇخلىسىم ئەردى. ھالا بۇ شەھەرلەرنى بىرەۋ مەندىن
سويوپ ئالدى ۋە مېنى قوغلاپ چىقاردى. سىزدىن ئىلتىماس قىلا-
دۇرمەنكى: كىشى بۇيرۇپ مېنىڭ يۇرتۇمنى قولۇمغا ئالىپ
بەرگەيسىز»

بەرەھمەن ئەيدى: «بۇ يەردىن ئۇ يەرگە لەشكەر بارماغى
دىشۋار» دەپ قالماققەخت پۇتتى:

«ئى بىشەۋكەتى خان، ئافىاق بىسىيار ئۇلۇغ، ئۆز دىنى-
دا كامىل مۇكەممەل كىشىدۇر. كاشغەرنىڭ، ياركەندىنىڭ
خاجەسى ئىكەن. ئىسپائىلخان دېگەن مۇنىڭ يۇرتىنى سى-
يوپ ئالىشىۋۇر. كېرەككى لەشكەر ئىبەرىپ، يۇرتىنى قوللىغى-
ئالىپ بەرگەيسەن ۋە ئەگەر سەۋەپ قىلغىمىسىڭ مۇشكۈل
بولغۇسىدۇر.»

خاچە ئافاق بۇ خەتنى ئاڭلىدى، قالماق تۆرەسىگە يەتەر
كۆزدى. تۆرە كامال تەۋازۇت بىرلە خەتكە ئەمەل قىلىپ،
ئۆز لەشكەرى بىرلە كاشغەرگە يۈزلەندى.

كاشغەر خەلقىگە ئاڭلاندىكى: «خاچە ئافاق بىشەۋكەتى-
دېگەن كافىرنى ھىماتى قىلىپ كېلىدۇرمىش» دەپ، ياپاق
سۇلتان لەشكەرى بىرلە چىقىپ رۇبىرو بولدىلەر. كافىرلار
غالىپ بولۇپ باباق سۇلتانغا ئوق تېگىپ، شەرىپەتنى شەھەر-
دەت تۇش قىلدىلەر. «قالۇ ئىننا ئىللاھى ۋەئىننا ئىلەھىھى
راچىئۇن». ئاخىرىلىرىمىز ناچار كاشغەر خەلقى ئىتائەت قىلىپ
دى. كاشغەرنى جابەجا قىلىپ ياركەندكە يۈز كەلتۈردى.
ياركەنددىن ئىسمائىلخان قالپن لەشكەر بىلە چىقىپ، جەڭ
تۈزدىلەر. لېكىن فەتىھى نۇسرەت تەقدىر ئەزەلى بىرلە نۇس-
رەت خان تەرەققىدە ئەمەس ئوردى. ئول ۋەجھىدىن ياركەند
ھاكىمىغە ئوق تەگدى. شەھىد بولدى. خان بەنئۇرى پىنار-
سەت بىلدىكى، نەھۇسەت ئۆز تەرەققىدە، فەتىھى زەفەر كا-
فىرلار تەرەققىدە، ئەگەر بىسىيار جەڭ قىلىسەلەر،
خەلىققە ئازار كۆپ يېتەدۇر دەپ، خان ئۆز نەھۇ-
كەرلەرى بىرلە چىقتى. خان شەھەر خەلقىگە ۋەسىيەت قىلىپ
لىپ ئوردىكى: «بۇ ئىككى مەخدۇمزا دەنى بىش قىلىپ،
شەھەرنى مەھكەم قىلغايىسىز، ئىپتىقايىسىزلىرىكى: «ئەگەر
ئۆز دىنىمىزچە قويۇپ، ئۆزىمىزدىن سەردار
قويىسەڭىز، دەرۋازەنى ئاچدۇرمىز. ئەگەر ئانداغ بولمىسا،
ئاچمايدۇرمىز».

ئاخىر بۇ شەرتلەرنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن دەرۋازە
زەنى ئاچتىلەر. ھەزرەتنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ، خاچە يەھ-
ياكى خان خاچە ھەزرەتنىڭ ئۇلۇغ ئوغلىدۇر. ئۇنى كاشغەر

تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئىسمائىلخاننى جەمىئى ئەفرادى بىلە
ئالىب ياندۇرۇپ، ئەمما ئىلى قاغىدە خانلەر ماكان ئىقامەت
تۇتماي ئاندىندۇر.

ئەمما قالماقلار يانۇر بولدىلەر. ھەزرەتى خاجە ئافاق
ئەھلى مەملىگەت مەشۋەرتى بىلە، قالماقلار بۇ خىزمەتتىگە
قۇرۇق يانماسۇن دەپ، مىڭ تون، مىڭ تەڭگىگە ھېساب
قىلىپ، سەرۋاپاي ئىنئام قىلدىلەر. كېيىنكى زاماندا مىڭ
تەڭگىگە مىڭ تون مودەس بولۇپ قالدى.

ئاندىن سائەت بىسائەت ئەھلى بىد ئەتلەر ئەزىبىرايى
خوش ئاماد زىيادە قىلدىلەر، ئول ۋەقەتتىن تا بۇ ۋەقەتتىن
چە رەئايە ۋە فۇقرالەر باشلەردىن ئۇلۇغ ئالبان خالى بول-
مايدۇر. ھەزرەتى خاجە ئافاق تەخت سەلتەنەتدە بەر قارار
بولدىلەر. لېكىن بۇ ئىككى مەخدۇمزا دە خاجەملىر بىرلە،
تەخت سەلتەنەتتە مۇۋاپىقەتچىلىك ئەتمىدى. ئول ۋەجھىدىن
ئىسمائىلخاننىڭ ئىنىسى مۇھەممەد ئىمىن خاننى ئىتتىپاق
بىرلە تۇرغاندىن ئالىب كېلىپ، تەختدە ئولتۇرغۇزدىلەر.
مۇھەممەد ئىمىن خاننىڭ ھەمىشەسى ھەزرەتى خاجە ئافاققە
نىسبەت تاپقان ئەردى. ھەزرەتكە دەستى ئىرادەت قىلىپ،
ئىلىغە لەشكەر تارتىپ، قالمانلاردىن بىسىپار كىشى ئەسىر
قىلىپ كەلدى. نەچچەند تۇرۇلەر ھەم قولغە تۇشتى. نەچچەند
مۇددەتتىن كېيىن سوفىلار سەركەش بولدىلەر. ھەر تەرىققە
لىق نامەشرۇۋ ئىشلەرنى قىلا باشلەدى. ھەزرەتكە ئاڭلاتما-
دىلەر. مۇھەممەد ئىمىن خان ئۆز ۋەھىمىدىن قورقۇپ، قا-
چىپ چىقتىلەر. ئاخىر خاننى بىر بەد سىنگال دەۋانە سۇقى
شەھىد قىلدى. ئەمما خاجە ئافاق خاجىم تەخت سەلتەنەتدە

بەر قارار ئەيدىلەر.

ئەمما قىسسە داستان ئىشتەك كېرەككىسىم، ئول ئىككى مەخدۇمزا دەئى نامدار ئەۋلادى ھەيدەرى كەررار يەنى ھەز- رەتى شۇ ئەيسپ خاجەم، ھەزەرەتى دانىيال خاجەم ئەللەيى رەھمەۋەر رىزۋاندىن؛ بۇ ئىككى مەخدۇمزا دەلەر كۆردىلەركى، ھەزەرەت (ئافاق) تەخت سەلتەنەتدە سوفى دەرۋانەلەرنىڭ ئەۋزائى بۇزۇق، شەھزادەلەر ۋەقىتىنى غەنىمەت بىلىپ، ئۆز تاپەلەرنىڭ بەزىلەرنى ھەمراھ قىلىپ ۋە بەزىسى خەير باد قىلىپ، كەنارە تۇتۇپ كەشمىردە ئىقامەت قىلىدىلەر. بىرنەچچە زاماندىن كېيىن، بۇلارنىڭ ئىككى خەلىفەلەرى بىر كېچە ئالتۇن مازاراتىنى زىيارەت قىلىپ، يۈرۈر ئەردە- لىز، دەۋانە كورلار ئۇچراپ، بۇلارنى ھەقارەت بىرلە سۆي رەپ، ھەزەرەتى خاجە ئافاق قاشلەرغە ئالىب كەلدى. ھەزەرەتى خاجە ئافاق سورىدىلەركى: «سىزلەر نە كىشىلەر» بولار دىدىلەر: «بىز ھەزەرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىمىنىڭ ئەۋ- لادلەرى مەخدۇمزا دەلەرنىڭ كىشىلىرىدۇرمىز.»

ھەزەرەت ئۆز سوفىلىرىغە غەزەپ قىلدى. ئەدەپ ھەم بەردىلەر. بۇلەرغە ئىلتىپات تامام ئەيىلەپ ئەيدىلەركى: «بىز بىر پۇشتىنىڭ ئەۋلادىدۇرمىز. ئابا - ئەجدادىمىز مۇنداق مۇنازىئەت ۋە مۇخالىفەت قىلىشىغان بولسە، بىز- لەردىن نەلازىمكى ئاراغە مۇخالىفەت تۈزگەيمىز. بەلكى ئارا- دەكى شەككاكلەرنى كۆتەرگەيمىز. ئەنۋائى ئىختىلاڭ ھەم كۆتەرلىگەي.»

بەيت

يارەب ئەتگىل دەفئى قىل شەككاك ھەم بەد خاھنى،
تاكى بولغايلەر ئىككىو بىرگە ئاداۋەتتىن خالاس.

يەنە ھەزرەت سۆزىدە: «بۇمەخدۇمزاڧلەرنىڭ نىياز
ئابى زېمىنلىرى بارمىدى؟» خەلىقلەر ئەيدىنلەزكى:
«كاشغەردە فەيزى ئاباد، ياركەنددە توققۇز كەنتى،
خوتەندە ئاق ساراينى خان نەزرە قىلىپ ئىدىلەر، بۇ يەر-
لەرنىڭ ھوسۇلاتىنى خانىقاھغە بېرىپ تۇرار ئەردىلەر»
ھەزرەت ھۆكۈم قىلدى: «ھالاھەم بۇرۇنقى تەرىقە بىرلە بۇ
يەرلەرنىڭ ھوسۇلىنى سىزىلەرگە بېرىپ تۇرسۇن. يەنە ھەم يارەنلە
رىڭلە بولسە ھەم جەمى بولۇپ، ئابروى بىلە يۈرگەيسىزىلەر، بەلكى
مەخدۇمزاڧلەرگە ھەم كىشى ئىبەرگەيسىزىلەر ئۇلار كەلگەيلەر،
ھەر نەرسەكى بىزگە بولاردۇر دۇنياۋى، خاھ ئاخىرەۋى،
تەڭ شىرىك كۆرگەيمىز» دەپ، بىسىار مەرھەمەتلىك قىلدى.
خەلىقلەر ھەر گۇشەدا تارقىغان ئابەلەرى جەمىسى بولۇپ،
ئالتۇن مازاراتتا جاي تۇتۇپ، بۇ ھوسۇلاتنى خەرچى خىسرا-
جەت ئىيلەپ، مەخدۇمزاڧلەرگە تۆھپە قىلىپ، بىرىنچە-
مۇددەت ئابروى بىلە تۇردىلەر. ھىچ كىشى ئازار بەرمىدى،
مەخدۇمزاڧلەرگە خەلىقلەر نەچچە نۆبەت كىتابەت قىلىپ
ئىبەردىلەر. ئۇشبۇ مەزمۇندەكى: «بىز غۇلاملارنىڭ ۋاقىتات

ئەھۋالىمىز بۇ تەرىقەلىقدۇر: ھەزرەتنىڭ بىزگە ئىلتىفاتلەرى كۆپ بار. ھەر بارە مەخدۇمزاڧلەر كەلسەلەر، بۇ دۆلەت ئىززەتىنى شىرىك كۆرسەك دەيدۇر. ئەگەر تەشرىفى قەدەم قىلسەلەر، بىھراقتۇر. نامە تامام ۋەسسەلام.»

نامە بىسىيار بارغانىدىن مەزمۇنى تەسىر قىلىدى. بۇ تەرەپكە كەلمەكنى ھەۋەس قىلىدىلەر ۋە ھەر نىچە قەدەم قويار بولسەلەر ئىدىلەر، لېكىن بىدىللىق كۆتەرىلمەس ئەردى. ئاخىر تەقدىر ئىلاھى بىرلە سانجۇغە تەشرىفى كەلتۈردىلەر. نامە پۈتتۈرگى: «ئى ئەۋجى سائادەت ۋە ماھىتابى بۇرچى شارافەت، ئى جاھان سەھىفەسىدە يىگانە — تاق يەنى ھەزرەتى خاجەئى ئافاق، بىزلەر سىزلەرنىڭ ئىززەتلىرى بىرلە ياركەند ئەزمى ئۈچۈن، سانجۇغە قەدەم كەلتۈردۇق. ئەۋۋەل بىر پۇشت ئەۋلاددۇرمىز، خىشلىق ھەققىمىز بار. ئىككىنچى، مۇسۇلمان مۇسۇلمانغە فەند غەلەت بەرمەك يوق. خۇسۇسەن بىزنىڭ جەددىمىز خەلققە بايانى شەرىئى ئىسلام قىلىپ كەلگەن. بۇلاردىن ئۆزگەلەر دىن رەسمىنى ئۆرگۈنۈپ دۇر. كېرەككى ئۆزگەلەر بىزلەردىن، بىزلەردىن ئىسلامنىڭ تەلىمىنى ئالغايىلەر. بىزلەرگە ئىتىمان خاتىر بولغىنىدەك، ئۆز مۆھۈرلەرنى بېسىپ خەت ئىبەرسىلەر، ئىمىسەن بولۇپ بارغايىمىز.»

نامە ھەزرەتكە يەتكەچ خوشۋەقت خۇررەم بولۇپ جاۋابنامە پۈتتى:

«ئەلۋەتتە مەخدۇمزاڧلەر بى تەكەللۇق ۋە بىتەرەخىر كەلگەيلەر. ھەر ئەكى ھەقتە ئالا ئاتا قىلادۇر، دەرمىسىيان كۆرگەيمىز. بىزلەرنىڭ ئۇلارغە دەخلىمىز يوق. بىرۇن نە تەرىقەلىق تۇرسەلەر، ھالاھەم شول تەرىقەدە تۇرغايىلەر.»

بەلكى ئاندىنمۇ خوپراق، چەراكى خانلار بىگانە ئەردى. بىز
خىش ئەقرا بادۇرمىز. سىلەنى رەھىم خىشلاردىن خىشلارغە
ۋاجىپتۇر ۋە ئۇنىڭ تەركى مەئىسىيەت كۇناھدۇر. نامە تامام
ۋەسىئەلام.

ئەلقىسسە، بۇ نامە مەخدۇمزا دە پادىشاھلەرغە يەتكەچ،
ئارام خاتىر بولۇپ، ياركەندكە ئەزىم قىلدىلەر. لېكىن غەم
غۇسسە ھەرگىز خالى بولماس ئەردى. ئاخىر ھەزرەتسى شۇ
ئەيىپ خاجەم ئەيىدىلەركى: «ئى ئىنىم خاجە دانىيال، ھەر
ئىچە ياركەندكە قەدەم قويادۇرمىز. بىدىلىق، غەم غۇسسە
مەندىن ئەسلا بىر تەرەپ بولمايدۇر. بىر قەدەمنى ئىلگەرى
قويسام، بىر قەدەم كېيىن تارتاردۇر. بۇ مەملىكەت كۆزۈم
گە دەريايى خون توفان، مۇسىبەت ۋە ماتەم كۆرۈنەدۇر.
ئەگەرچە ئۆزۈمنىڭ بارماغىنى راۋا كۆرسەم، سىزنىڭ بار-
ماغىڭىزنى ھەرگىز راۋا كۆرمەيسەن. نەسلىمىز مۇنقەتئى بول-
ماغاي. ماڭا تەقدىر ئەزەلى بۇ تەرىقەلىق مەلۇم بولادۇر»
دەپ، بىرنەچچە كىشىلەر خەلىقەلەردىن ھەمرا ئەيىلەپ يان-
دۇرۇپ، خەيرىباد دىدار قىيامەت قىلىپ، بىرنەچچەلەرنى
ھەمرا ئەيىلەپ، دەريايى تىزىناپ لەبىگە يېتىپ ئىدىلەر. شول
كېچەسى تۆرت يۈز دەۋانە كافر بەدىكىردار ئازابى جاۋىدا-
ئىدۇرلار ئاخىردا بىرنەچچە كافر قالماقلار كېلىپ، ھەزرە-
تى شۇ ئەيىپ ئەلەيھىس رەھىمە ۋە رىزۋان ئەزىزنى كەر
بالايى خاۋارىجىلەر يەڭلىغ شاھادەت مەرتىبەسىگە يەتكۈزدى.
«قالۇ ئىننالىلاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن.» جەسەد مۇ-
بارەكلەرنى تاغارغە ئالىب دەرياغە تاشلەدى. بىرنەچچە
مۇددەت بۇ كار فاسادنى ھەزرەتكە ھىچ كىشى ئېيتالمەدى.
چۈنكى مۇرىد مۇخلىسانى بار ئىدى. يىد ۋە چىراغ قىلىپ

ماقەمدار بولدىلەر. كىشى كىشىگە بۇ بارىدىن دەم ئاچالما-
دى. ئەمما ھەزرەتى مەخدۇمزا دەلەرنىڭ بىر خەلىپەلىرى
بار ئىدىكى، بىنھايەت پۇردىل، پۇر ھىمەت كىشى ئەردى.
بىر كۈنى بىر قارا پالاسنى تېشىپ كىيىپ، يۈزىگە قارا
سۈرتۈپ بىر ئەجۇ بەئى روزىگار بولۇپ، ئوردا ئىچىرە جە-
مىئىنىڭ ئاراسىدە ساما قىلا باشلىدى. ھەممەلەر ھەيران
قالدىلەر. خاجە ھىدايەت سورىدىكى: «نە كىشىسەن، نەھالەت
رۇبەردىكى بۇ مەرتىبەگە يېتىپسەن؟»

بەيت

نىگە بۇ ھالەتدە بولدۇڭ كىم نەلەر كەلدى ساڭا؟
كەراتتىغ دەردى ساڭا يەتمەس ئىسە بۇدۇر نە ھال.

بۇ كىشى ئەيدى: «مەن ھەزرەتى مەخدۇمزا دە خاجەم
لەرنىڭ كىشىلەرىدۇرمەن. ئىزنى — رۇخسەتلەرى بىرلە ۋە
ئەھدى پەيمانلەرى بىرلە ھەزرەتى مەخدۇمزا دە خاجەملىرى
كېلىپ ئەردىلەر. دەريايى تىزىپ لەبىگە يەتكەنلەردە، تۆرت
يۈز قالماق ۋە دەۋانلار بارىپ شاھادەتتە يەتكۈزدىلەر.
ۋەقتىكى ئەھدى پەيمان سىزلىردە ۋۇقۇشغە كەلمەسە، ئۆز-
كەلەردە ئىچۈك بولغاي؟»

بەيت مەسراۋ

چەكۈفرەست كەئىبە بەرخىر ۋە كىچا مانەدە،
خاجەملىرىنى شەھىد قىلغان خاۋارىج تاپماس ئىمان.

① كەئىبە قوزغالسا كۈفر ئەدە قالسۇن.

خاچە ھىدايەت ھەيھات - ھەيھات دەپ دەست بەزانى
سوقتى. دەۋانە كورلەرغە غەزەپ قىلىپ ئەيدىنلەركى: «ئى
جاللاد بەدىكىردار سۈپەتى خاۋارىجلار! ئۇزۇڭلارغە ھەم قىل
دىڭلار، مانغا ھەم قىلىدىڭلار. ئەينى قىيام قىيامەتغىچە بەد-
نام بىرلە ئاتارلەر. بۇ كارىڭغە ئىنتىقام تارتماي قالماستەن.
ئەندەك قۇرسەتتە بىسرەۋ كېلىسىپ سىنىلەرنى قويىدەك
بوغۇزلىغاي!»

ئولتەردىكى ھەزرەت ۋاپاتلەردىن كېيىن ئاق باش
خان كېلىپ، نەچچە مىڭ دەۋانە خاۋارىجلەرنى جەمئىي قىل
لىپ، تۈگۈرمەن ئەرىغىغە بوغۇزلاپ، تۈگۈرمەن يىپىرىتىپ
ئۇن تارتىپ يىدى.

مىسرا 31

ھەمىشە گەرم بۇۋەد ئىنتىقام را بازار،
خاچەمنى قىلغان شەھىد دەۋزەخ ئىچىرە دۈرلەر خار.

ئەلقسىسە، ھەزرەت بىزمۇنچە ئۈمەرە ۋە فۇزەلالار بىلە
سۇۋارە بولۇپ، تىزىپ لەبىگە بارىپ كۆردىلەركى: ھەزرەتتى
مەخدۇمىزادەلەرنىڭ مۇبارەك جەسەدلەرنى تۇرغان يەردىن
سۇ كۆچۈپدۇر. تاغار سۇدىن خالى يەردە تۇرۇپدۇر. ھەزرەت
ئۆزلەرنى ئاتتىن چۈشۈپ، مۇبارەك جەسەدلەرنى ئالىپ، كۆز
لەردىن ئەشك جارى قىلىپ، ھەممەلەرنى گىريان - ئىلان
مۇبارەك جەسەدلەرنى ئەزاز ئىگرام بىلە ئالىپ كېلىپ، ئالە
تۇن مازاردا دەفن قىلدۇر.

① ئىنتىقامنىڭ بازمى دائىم قىزىپ تۇرىدۇ.

ئەلەقسە، ئىشتەك كېرەك ھەزرەتى خاجە دانيال خا-
 جام ئەزىزىدىن: ئۆزلىرىنى دەۋانەلەردىن قاچۇرۇپ، بۇرادەر-
 لەرى نەسبەتلەرى بىرلە كۆزلەرى سەمەرقەندكە تۈشتى.
 دەھىدكە بارىپ، ھەزرىتى مەخدۇم ئەئزەمنىڭ مازارلىرىغە
 بارىپ، زار - زار چۈن ئەبرى نەۋ باھار يىغلاپ ئەيدىلەر-
 كى: «يا بابايى بۇزۇرۇكۇارا! بىزگە نىچۈك بىسەرسامانلىقىدۇر.
 نىچۈك خانە ۋەيرانلىقىدۇر؟ باش پانا ئەتكەلى جايى تاپال-
 ماغايىمىز؟ بۇرادەر قەرىنداشىمىزدىن ئاچراغايىمىز. ئۆز خىمىش-
 لەرىمىز بۇ تەرىقەتلىق خۇنرىزلىق قىلغاي، بىۋەقەلىق كۆر-
 گەيمىز. نىچۈك تەقسىرات ئۆتۈيدۇركى بۇ مەرتىۋەگە يەتكەي-
 مىز؟ گۇناھلەرىمىزنى كەچۈرگەيلەر» دەپ، ئەرز ئېيتىپ بۇز-
 لەرى خاك ئالۇدە، كۆزلەرى ئۇيقۇغە باردى. كۆردىلەركى:
 ھەزرەتى مەخدۇم ئەئزەم، ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋە-
 لى باشلىق ماتە قەددەم ماشايىخلەر ئەرۋاھلىرى ھازىر بو-
 ئۇپ ئېيتادۇرلەركى:

«ئى فەرزەند خاجە دانيال! باشىڭىزنى كۆتەرىڭ. غەم-
 نىڭ بولماڭ ۋە سەبرى قىلىڭ، ئەسەبىرۇ مىقتا ھۇلقەرەھ» ①
 ھەدىسىغە ئەمەل قىلىڭ. ھەزرەتى مۇرتىزا ئەلى كەرزەمەللا-
 ھۇ ۋەججەھۇ ئېيتىپدۇرلەر: «ئىزا زاقەت بىكەلبەلۋا فەككىر-
 فى ئەلەم نەشرەھ، ۋە ئۇسرۇن بەينە يۇسرەينى ئىزا فەككەر
 تەھۇ فەخرەھ، مەنىسى: ھەر ۋەقتىكى ساڭا تەڭلىك يەتسە،
 بىر بالايى فېش كەلسە، سەن تەفەككۇر قىلغىل. ئەلەم نەش-
 رەھدىكى، مۇشكۈللۈك ئىككى ئاسانلىقىنىڭ ئاراسىدە بەس
 ۋەقتىكى فېكىر قىلساڭ، خۇشھال بولۇرسەن. يەنى بىر مۇش-
 كۈللۈككە ئىككى ئاسانلىق باردۇر، ئى فەرزەندە، ئۇنداغ قۇر-»

① سۇر — خۇماللىقنىڭ ئاچقۇسىدۇر.

سەتتە ئول مەملىكەتلەرنىڭ خاجەلىغى ساڭا سېنىڭ ئەۋلادىڭغا مۇسەللەم بولۇر» دەپ غايىپ بولدىلەر.

ھەزرەتى دانىيال خاجەم ئەزىزى بىندار بولدىلەر. بۇ ئىككى تىپاتلەر بىلەن كۆڭۈللەرى ئانداغ تەسكىن تافتى. ئاندىن باغ بەلەندىگە بارىپ، جەدلەرى ھەزرەتى ئىشان خاجەم ئىسھاق ۋەلى قەددىسى سىررەھۇنىڭ مازار پۇر ئەنۋارلەرنى زىيارەت قىلىپ، بىرنەچچە ۋاقىت ئاندا بولدىلەر. ئاندىن خوجەندىگە بېرىپ ھەزرەتى شەيخ مۇسلىھەتتىن خوجەندىدىن بىشارەت تاپتىلەر. نەچچە مەھەلدىن كېيىن ئاندا كەد خۇدا بولدىلەر. مېغتاھى كۈنۈزى مائارىفى رەببىنى، كەششافى رەببىنى، ئەۋاتىقى سۇبھانى، غەۋسۇلمۇ ھەققىنى. قۇتبۇلئارفىق ۋارسۇلۇ مۇنەببىيا ۋەلىمۇرسىلىن ھەققىنى جەزىبەئى پۇر ئاشۇب يەتتى ھەزرەتى خاجە يەئقۇب خاجەم پادىشاھ خۇجەندىدە تەۋەللىۋىد تاپتىلەر. ئىپتىدائى ھامىلەدىن تا ۋۇجۇد ئالەمگە كەلگۈنچە، تاھەددى كامالىغە يەتكۈنچە چەندان خارىقى ئادەت، كەشىقى كارامەت زاھىر ۋە ھۇۋەيدا بولدىلەر. ئەگەر بىتەنسىلى بايان قىلساق، ۋەقەت نازۇك ئاز. ئىشتىكۈچى سەنەلەرى مالال پەرزى بولۇر. ئول ۋەجھەدىن ئىختىسار قىلىندى. ئەمما ھەزرەتتى خاجە يەئقۇب خاجەم ئەزىزى خاجە جاھان ئاتا ماغلىقتى نىڭ ۋەجھى ئولكى، سەر ھەلقەئى خاجەگان يەنى ھەزرەتتى خاجە ئابدۇلخالىق غىجدۇۋانىدىن تەربىيەت تاپىپ ئەردىلەر. ئۇلارنى خاجە جاھان مەشھۇردەر ئەردىلەر. ئول ۋەجھەدىن بۇلارنى ھەم «خاجە جاھان» ئاتادىلەر. بەزىلەر ئىپتىدۇرلەر: ھەزرەتى خاجە دانىيال ئەزىزى بۇ فەرزەندىنى شەھەرگە ئالىپ باردىلەر. بۇ شەھەردە بىر ئەزىزى بار ئەردىكى، كەشىقى كامارامەتتە مەشھۇر ۋە مەئرۇف ئەردىلەر. بۇلارنىڭ خىزمەتلى-

زېغە كەلدىلەر. بەئۇرۇ فاراسەت مەلۇم قىلىدىلەركى: «بۇ
 فەرزەندىڭىزنىڭ نىشانىسىدىن ئانداغ مەلۇم بولادۇركى، چا-
 ھانگىر بولۇر. ئىلمى ھال، ئىلمى قالنى جەمئى قىلۇر. فەھىم
 فاراسەتدە ئەقىل دانىشىدىن بىنەزىر بولۇپ شېئىر - دىۋان-
 نات كىتابلا ئېيتۇر ھەمتېڭى بولماس. ئەقۋال ئەھۋالدىن
 مەقبولى جاھان بولۇر پەس. بۇ فەرزەندىنى خاچە جاھان،
 دىڭلەر» دېدىلەر. بۇ ۋەجھىدىن «خاچە جاھان» ئاتادىلەر.
 ھەر بارە ھەزرەتى شەيخ مۇسلىھىدىن خوجەندىنىڭ مازا-
 رىغىغا بارىپ ئىستىئانەتلەر تىلەپ، ھەزرەتى شەيخىدىن
 بىسىيار پەيزى فوتوھات تاپار ئەردىلەر. دەردلەرى، مۇشكۈ-
 لى بولسە، ھەل قىلۇر ئەردىلەر. چۇنانچە ئۆز شېئىرلىرىدە
 ئىما قىلادۇرلەر. مىسرا: «ماھەم ئەندەك رەڭ بىۋۇد ئارىم
 ئەزخاكى خوجەند» ① گاهى سەمەرقەند ۋە بىخۇخارا بەلىخ
 ئەھلى فەزىلەلەرى بىرلە مەشرەپ تۈزەر ئەردىلەر. ئىسزەت
 ھۈرمەتلەرنى بىر كەمال قىلۇر ئەردىلەر.

ئەمما ئىشتەك كېرەككىم: خاچە ئافاقىتىن كى ياركەند
 تەخت سەلتەنەتدە ئولتۇرۇپ دادىخاھلارغە پادىشاھلىق ھۆ-
 كۈم سۈرەر ئەردى. گاهى مەنسەبى شەيخلىقتا مۇرىد، مۇخ-
 لىسىلرىغە ئادابى تەرىققەتنى تەلىم بېرۇر ئىدىلەر. ھەلقەئى
 زىكرى ئېيتۇر ئەردى. گاهى مەنسەۋى ئوقۇپ ھەقايىقتىن،
 مەئارىفدىن بايان قىلىپ، ئاشىقلىق ئىزھار قىلىپ، مۇستەغرىق
 بولۇپ ھەممە ئەھلى مەجلىسىنى بىخۇد قىلىۇر ئەردى. ئەم-
 ما خانىم پادىشاھدىن بىر ئوغۇللەرى بار ئەردى. خۇسۇسەن
 بۇ فەرزەند نۇرى چەشمەلەرى قۇتبى فەلەكى، كارامەت،
 مەركەزى دائىرەئى ھىدايەت، مەھزۇنى لۇتقى، سىنەئى مەئىت

① خوجەند تۇپرىقىدىن بىزمۇ ئازراق رەڭ ئالغان ئىدۇق.

دەنى، مائارىقى، ئۇنىۋېرسال گۈل غۇنچە سەيادەت، نەۋرەسى
شەجەرەنى ۋىلايەت، يۈسۈف سانى ۋە دەۋرى يەكتايى ئەدەن
يەنى خاجە ھەسەن، بەس بۇ فەرزەندىنىڭ ۋۇجۇدلىرىنى فەخ-
رى مۇباھات بىلۈر ئەردى. ھەر بارە ئېيتسۇر ئەردى: «ئول
كۈنىكى بۇ مەملىكەتنى قالماق لەشكىرىنىڭ ھىمايەكى بىرلە
ئېلىپ، تەخت سەلتەنەتكە ئولتۇردۇم. ئەلەمدۇللاكى بۇ فەر-
زەندىم ۋۇجۇدى بىرلە بۇ خىجالەتكە تەدارىك ئەيلەدىم،
قارا يۈزۈم ئاقاردى»

ئەلقىسسە، نەچچە مۇددەتتىن كېيىن، خاجە ئافاق خا-
جەم ئالەمدىن باردىلەر. كاشغەردە ياغدۇ مەۋزىتىدە دەفنى-
قىلدىلەر. خانىم پادىشاھ فەرزەندلەرى بىرلە ياركەنددە، خا-
جە يەھيا خاجەم كاشغەردە بەرقارار بولدى. نەچچە مۇددەت-
تىن كېيىن خانىم پادىشاھ ياركەند ئەلەم باشلىغىن جەمئى-
ئۇلۇما ۋە ئۆمەرلار بىرلە كاشغەرغە مازار زىيارەتكە يۈرد-
لەر. خاجە يەھيا ئالدىلىرىغە چىقتىلەر. ئاندىن سەرخاك نا-
زارغە باردىلەر. خاجە يەھيا شەھەر ئىچىرە قونۇپ ئەلەسسا-
باھ سەرخاقتە باردىپ، خانىمغە سالام قىلدى.

بىر كۈنى ياركەند ئەللىمى مىززا پارات خاجە يەھيا-
لى خىلۋەت قىلىپ ئەيدىلەركى: «يا خاجە يەھيا،
زەبىتى مەملىكەت مۇشكۈلدۇر. خانىم
پادىشاھ زەمىغە كىشى بىرلە مەملىكەتدارلىق قىلغالى بولماس.
مەزاهىلەر كۆپدۇر. بۇ تەرەق قىرغىز، ئول تەرەق قالماق.
دۈشمەن كەمىندە. سىزلەر پايتەخت ياركەنددە خان بولۇپ
ئولتۇرۇسىلەر. خانىم پادىشاھ شاھزادىلەر بىرلە سەر مازاردا
دۇئاگۈي بولۇپ ئولتۇرۇسىلەر، دۈشمەن دەست تاپالماس.

مەملىكەتدارلىق قىلغالى بولۇز» دەپ ھەشۋەرەت كۆرسەتتى.
 ھەزرەتى خاجە يەھيا ئېيتلەركى: «خەلق ماڭا سەرزەنلىككە
 تىل ئاچارلەر» ئاتاسى ئۆلمەك بىرلە شەھەر تالاشىپدۇر»
 يەنە ئاخۇن ئەيدىلەركى: «مەملىكەت ئىچىدە ھايا دەرد -
 كار ئەمەس. ھايا بىرلە مەملىكەت خاراب بولۇر. نەۋبەت
 قولدىن كېتەر. كەتكەندىن كېيىن پۇشايىمان پايدا بەرمەس».
 بۇ ھالەت موللا سەقى شەككەك خەبەر تېپىپ مەشۋە -
 رەتكە داخىل بولدىلەر. بۇ مەشۋەرەتنى سەقىنىڭ خاتۇنى
 ئاڭلاپ خانىم پادىشاھغە يەتكۈزدى. خانىم پادىشاھ بەدگۇمان
 بولدىلەر. خاجە يەھيانى قەتلى قىلۇرنىڭ پېيىگە چۈشتى.
 نەچچە كىشىنىڭ قولىغە تېغ بېرىپ، مۇھەببەت يەلەدى. تاڭ
 لاسى ئەلەسسا باھ خاجە يەھيا كەلدىلەر. خانىم پادىشاھ فەزەپ
 ناك بولۇپ تەلىخ ئامىز بىرلە سۆزلەر ئېيتا باشلىدى. ئەي -
 دىلەركى: «ئى خاجە! سىزدىن نەلازم دۇركى، مەن مۇندا قونغايمەن.
 سىز شەھەر ئىچىرە قاراغەت بىرلە قونغايسىز. مەن مېھمان
 بولسام ئىككىنچى ۋالىدەڭمىز بولسام، بىرنەچچە كۈن مەن
 يانغۇنچە ئىشىكىنى ياستانىپ كېچە - كۈندۈز ياتىمىنمىز. بۇ
 ئىچۈك بىئەدەپلىكتۇر؟ سىزلەرنىڭ قايسى ئاتاڭمىز لەر پادىشاھ
 بولۇپ كەلگەن؟ سىزلەرنىڭ ئاتا - بايامىزقا دۇئاگۇي بولۇپ
 كەلگەن ئەمەسمۇ؟ خانلىق دەۋاسى قىلماق بىمەنسى» دەپ
 غالەت سۆزلەر قىلا باشلىدى. ھەزرەتى خاجە يەھيا كاهىشى
 بىلە ئەيدىكى: «مەن ھەزرەتكە، سىزلەرگە خىزمەت بولۇرمىكىن دەپ
 كاشغەردە ئولتۇرۇپ ئىدىم، ۋە ئىللا بىر گۇشەدە دۇئاگۇيلىق
 بەس ئەردى» بۇ ھالەتدە لىتىپ باكاۋۇل دەپ بۇزۇرۇك كىشى بارئى

دى. ھازىر ئىدى، بىلىدىكى، ئىش ئۆزگەدۇر، دەرمەھەل ئىش
شارەت قىلدى، خاجە چۈست چالاک ئۆزلەرنى كەنارەگە ئال-
دىلەر. شول سائەت خانىم يەركەندىگە ئەزىم قىلدى. يىار-
كەندىگە داخىل بولغاندىن كېيىن بىر كېچە دەۋانلىرى پېرىپ،
تېشە بىرلە ئاخۇند مىرزا باراتنى شەھىد قىلدىلەر.

بەيت

ئەنەجەب ئادەمىيا نەندىكى ئەزسەخت دىلى،

تېشەبەر فەرقى سەرى مۇللا بارات ئەندازەند. ①

ئەلقىسسە، خاجە يەھيانى ھەزرەتنىڭ ۋەفاتىدىن ئالتە
ئايدىن كېيىن خانىم پادىشاھنىڭ رۇخسەتى بىرلە شەھادەتسكە
يەتكۈزدىلەر. ئۈچ ئوغۇللەرى بار ئىدى. ئىككىلىرىنى ھەم
شەھىد قىلدى. بىر ئوغۇللەرى خاجە ئەھمەدنى قاچۇرۇپ
تۆشۈك تاغدا ساقلىدىلەر. سەيپىد بەگ كاشغەرگە ھاكىم ئىدى.
ئۇنى ھەم شەھىد قىلدى. خانىم پادىشاھ موللا سەقىنى كاش-
غەرگە ھاكىم قىلدىلەر. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن خاجە ئەھ-
مەدنى تۆشۈك تاغدىن ئېلىپ كېلىپ كاشغەرگە خان كۆتەردى-
دىلەر. موللا سەقى قاچىپ ياركەندكە كەتتى. خانىم پادىشاھ
ياركەنددەكى ئوغۇللەرى خاجە مەھدىنى خان كۆتەردىلەر —
پادىشاھ ئاتادىلەر. بۇ ۋەقتىدە بىسىيار خۇنرىزلىق ۋاقتىدە
بولدى. ھەتتا خانىم پادىشاھنى «جالاد خانىم» ئاتادىلەر.

① تاش يۈرەك بىر ئادەمنىڭ موللا باراتنىڭ بېشىغا پالتا ئۇرۇشى ئەنەجەب-
بەيتكە ئەمەس.

ھەزرەتى خاجە يەھيانىڭ ۋەقاتلەردىن ئالتە ئايدىن كېيىن، خانىم پادىشاھنى ھەم دەۋانلەر پىچاقلاپ ئىدىلار، ساۋۇت كىيىپ ياتقاچ تىخ ئۆتمەدى. جۈمبەنىڭ ئىتەگىنى كۆتۈرۈپ تىخ ئۇردىلەر. ئا تامام بولغۇنچە بۇ ئىشنى ماڭا خاجە مەھدى قىلدى دەپ تامام بولدى.

ئەلقىسسە، مەملىكەت خالى تاپقاچ مۇھەممەد ئىمىنخاننىڭ ئىنىسى ئاقباش خان كېلىپ بۇ دىيارلارنى ئالىب، يار-كەندە مېڭ دەۋانلىرىنى قويدەك بوغۇزلەدى. قانسە تۈگ مەن يورۇتۇپ، ئۇن تارتىپ يىدى. كاشغەردە ئوغلى سۇلتان ئەھمەد خاننى ئولتۇرغۇزدى. خاجە يەھيانىڭ بىر ئاجىزەسى بار ئەردى، سۇلتان ئەھمەدگە نىسبەن قىلدى. ئول ۋەقتە دە قەلەندەر بەگنىڭ ئوغلى مۇھەممەد ئىمىن بەگ ھاكىم ئەردى. ياركەنددىكى پادىشاھلارنى ئاقباش خان ھىندىستانغا چىقاردى. ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھخە نامە ئىبەردى. مەزمۇنى نامە ئۆلكى:

«قەدىمدىن بىزنىڭ ئابا ۋە ئەجدادىمىز سىزلىرىنىڭ ئابا ئەجدادلىرىغە ئىرادەت قىلىپ، دۇئالەرنىڭ بەركاتىدىن مەملىكەتدارلىق قىلىپ ئىكەنلەر. ھالا بىزنىڭ ۋاقتىمىزدا سىزلىرى ئەلۋەتتە بۇ دىيارلەرگە كېلىپ گۇمراھلارنى ھىدايەت قىلىڭىلەر. نامە تامام ۋە سەلام.»

ئەلقىسسە، ئىشتمەك كېرەككى: نامە مەزمۇنى بىرلە ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھ ئەلەيھى رەھىمە ۋە رىزۋان شەھرى خوجەندىن ئەھلى ئاياللەرى بىرلە كاشغەر-غە قەدەم تەشرىقى كەلتۈردىلەر.

ئارزۇ مۇھەممەد بەگ باشلىغىن قىرغىزلار ئىستىقبال قىلدىلەر ۋە شەھەرگە تەكلىپى ئەتتىلەر. لېكىن شەھەرگە دا

خىل بولمادىلەر، كاشغەر خەلقى «بىزنىڭ ھەم خاچەمىز بار،
ئۇلارغە ھاجىتىمىز يوق» دەپ مەھزۇر تۇتىمىلەر. قىرغىزلار
ئۆزۈرە بىرلە ياركەندكە تەشرىق قىلدۇردىلەر. ياركەند ھاك
مى باشلىغ ھەممەلەر ئىستىقبال ئەيلەپ بىسىار ئەئزاز ئىك
راملەر بىرلە شەھەرگە داخىل قىلىپ، خاچەلىق مەسشەنەۋىدە
ئولتۇرغۇزدىلەر.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن مەملىكەت خانىسىز بولمايدۇر.
غان دەپ ئىتتىپاق بىرلە قازاق خانلاردىن ھاشىم سۇلتانى
كەلتۈردىلەر. كاشغەر خەلقى خاچە ئەھمەدىنى ئورۇنلەردە
ئولتۇرغۇزۇپ، قىرغىزلاردىن ئارزۇ مەتنى قاراخان بولۇپ
قارا زەڭگى بەگ جارۇپ ئىشىك ئاغە بولۇپ، تامام كار بار
مەملىكەتنى قولغا ئالىپ ئەردى. ياركەند خەلقىگە گامى قاراچىلىق
ۋە گامى كېچەلەردە ئوغرىلىق قىلىپ، خەلقنى ئەسىر ئەيلەپ
بىسىار ئازار بەردى. بىر كۈنى ئىتتىپاق بىرلە قارا زەڭگى
بەگ بەش يۈز سۇۋارە بىرلە جارۇپ بەگ بەش يۈز كىشى
بىرلە بۇ مىڭ كىشى جەمئىي بولۇپ، مۇكەممەل ۋە مەسەللەھ
بولۇپ ياركەندكە ئەزىم قىلدىلەر. ئىتتىپاق قىلدىلەركى بىر
ھىز ئالتۇن دەرۋازەسى بىرلە تۇيۇقسىز شەھەرگە داخىل
بولۇپ، ھاشىم سۇلتان دېگەن قازاقنى تۇتۇپ چىقالى ۋە
يەنە بىرىمىز خانىقاھ دەرۋازەسى بىرلە ھاكىم ئەلەم شاھ،
ئىشىك ئاغە جەئفەرنى تۇتۇپ باغلاپ، ھەزەتسى خاچە دان
پال خاچەم بىرلە ئالىپ چىققايمىز.

ئەلقىسە، بۇ ئىككى بىدىن قىرغىزلار بىلەن ياركەند
شەھىرىگە يېقىن بولغان ھالەتتە بۇلارغە خەبەر يەتتى. ھەز-
رەتى خاچە دانپال خاچەم ئەزىزلەر ئەلەم شاھ بەگ، جەفەر
بەگ ھەرقايسىلەرى ئۆز ھويلا دەرۋازەسىنى مەھكەم قىلىپ،

ئۆگزىلەرگە كىشى قويۇپ، ھەيرانلىقىدە قالدىلەر. ئەمما ھال-
شىم بۇركى نىمچە بىلە كىشى بىلە بىخەيەر تۇرغان ئەردى
دەرمەھەل ياساۋۇلنىڭ ئاساسىنى ئالسىپ، بىر ئورۇق ئات
توقۇمى بىلەن تۇرغان ئىكەن ھازىر تۇرغان قازاقلارنى ئات-
لانغىل دەپ، دۈشمەن لەشكىرىگە ئۇتتۇر يۇردى. شەھەر
دەرۋازەسى ئالدىدا روپىرو بولىدى. چارۇپ پىش ئەنداز
نەيزە تاپ كەلتۈرۈپ، سۇلتانغا ھەملە قىلدى. سۇلتان بى
ئىبا ئۇتتۇر يۇردى. يەقىن ئەردىكى سۇلتان زىرە - زىرە
بولۇپ يەرگە يىقىلدى.

بەيت

مەرۇرا ھىمەت بىكار ئايەد نەخەنجەر دەرمەھەل

ۋەرنە پىرى ماكە يان ھەر يەك بىجايى خەنجەرەست. ①

چۇنانچە ھەزرەتى مەخدۇم زادەم زەبانى تۈركى بىرلە

بۇ بەيتنى ئەيتتۈر ئەردىلەر:

بەيت

ھەر كىشىگە ھىمەت ئەگەر بولسە يارە

ئاقىبەتۈلئەمر مۇرادىنى تاپار.

① مەرد كىشىنىڭ ھەيۋەت - ھىمەتى كارغا كېلىدۇ، خەنجەر كارغا كەلسە -
دۇ ۋە ئەگەر مۇنداق بولسا بىزنىڭ پىرىمىز ئەدە قالدى، ھەر پىرى خەل
چەر ئورنىدا ئەمەسمۇ.

يەنە ئىككى ئۈچ قىرغىزلارنى ئاسا بىرلە ئۇرۇپ يىقىپ تىپ پايىنال قىلدىلەر، قىرغىزلار شىكەستە تاقىپ ئارقىغا ياندىلەر. سۇلتاننىڭ بۇ ھىجەت جۈرئەتلىرىنى ئاڭلاپ، ھەزىرەتى خاجە دانيال خاجەم پادىشاھ ئەزىز باشلاپ، ئەلەم شاھ بەگ جەئفەر بەگ لەشكىرى بىرلە چىقىپ، سۇلتانغا ھىمايەت بولدى. بۇلار سۇلتانغا شاھانە لىباسلەر كىيىدۈرۈپ، ئەسباب ئالەت جەڭنى مۇھەببەت قىلدىلەر، ئوشۇل سائەت خەبەر يەتتىكى: «قارا زەڭگى باشلاپ يۈز كىشى دەرۋازە ئالدىغا كەلدى» دەپ، چۈست چاپۇك ئاڭا رويىرو بولدى. بىسىپار جەڭ ماجرا ۋاقىتە بولدى. ئاخىر كۈن كەچ بولدى، كاشىغەرىلەر ئەل ئامان دەپ ساداسى ئالەمنى پۇر تۇتتى. ياركەند لەشكىرى ھەم تىغ سۇراردىن قول يىغدىلەر.

بەيت

تالىيىنىم ۋاژگۈن ئىقبالىم بۇ كۈن بەختىم زەبۇن،
ئەل ئامان بۇ جەۋرىدىن ئەي شاھى سۇلتان ئەل ئامان.

تاڭلاسى قىرغىزلار ئەلەسسەباھ مەسلەھەتكە تىل ئاچتىلەر ۋە ئەلچى ئىبەردىلەر. مەن بەئىد ياركەند سەرھەددىغا قەدەم كەلتۈرمىگەيمىز ۋە ئازار يەتكۈزىمگەيمىز. چارۇپ مىرزا ئۇلارنىڭ قوللىرىغا ئەسىر چۈشۈپتۇر. بىزگە ئانى بەرگەيدىلەر. ياركەنددىن بىزگە ئۈچ مىڭ كىشى ئەسىر چۈشۈپتۇر، قۇنى بەرگەيمىز. ھەزرەتى خاجە دانيال خاجەم پادىشاھ ئەزىز باشلىغ ھاشىم سۇلتان ھەمىيەلەرى مەئقۇل كۆردىلەر. لېكىن چارۇپ مىرزا لەشكەر ئىچىرە يوق. ئۆلۈكلەر ئاراسى

دىن ئۆلۈكنى قىپ چاراهەت ئاسارىنى پاك قىلىپ، ياغاچ بىلە مەھكەم قىلىپ لىباس كىيىدۈرۈپ، بىر لاغىر ئاتقا مىنىپ دۈرۈپ، قول - ئاياغنى مۇستەھكەم قىلىپ، ئاتنىڭ ئىتلىكىنى ئالىپ يۈردى. ئەمما قىرغىزلار يىراقتىن كۆردىكى، چارۋىچى مېرزا باش كۆتەرەلمەي بىسىپ خىجالەت بىرلە كېلىدۇ. بىر بىرىگە ئېيتاشادۇركى: «مېرزا بىسىپ چۈرەتلىك ۋە شىجائەتلىك كىشى ئەردى. سارتقار قولىغا ئەسىر چۈشكەنگە خىجالەتدىن باش كۆتۈرەلمەي كېلىدۇ».

ئەلەقسە، بۇ مۇردەنى مۇشۇ كىشى بۇ تەرەپتىن قىرغىزلار ئۈچ مىڭ ئەسىرنى قويدىلەر. بۇ ئەسىرلەر لەشكەرگە قاۋۇشقاندىن كېيىن كۆردىلەر، مېرزا نە ۋاتىنىدە ئۆلۈپ قالپدۇر. ئاھاۋالار ۋە مۇسبەت چېكىپ ئارتەسىغە ياندۇرۇلغاندىن كېيىن ھەرگىز ياركەند تەرەپكە يۈزلەنمەيدىلەر.

ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم ئەزىزىلەر ھەم نەفقارە شادىيانە چالدۇردىلەر. بەس بۇ فەتھنىڭ شۇكرانىسىنى بىجا كەلتۈرۈپ، نەچچە مۇددەتتىن كېيىن شەككاكلەر ھاشىم سۇل تانغە ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھدىن ئىزھار ئادا ۋەت شىكۋەسىنى زاھىر قىلدى. ۋەھىمە خەۋىق بەردى. سۇل تان ئۆز ۋەھىمىدىن قورقۇپ تاپەلەرى بىرلە، قازاق سەرھەب دىغە كەنارە تۇتتىلەر. ياركەندنىڭ تەخت سەلتەنەتدە ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم ئەزىزىلەر ئولتۇرۇپ، بىرىنچە مۇددەت ئۆمۈر سۈردىلەر.

ئەمما ئىشتمەك كېرەك: ئىلا مەۋزەئىدىن قالماقلار ئادا ۋىتى قەدىمىدىن بار ئىدىكى، ھەزرەتى خاجە ئافاق زورى قوۋۋەت بازولارىدىن كۈچ تاپىپ مۇھەممەد ئىمىن خان قالماقلارنىڭ قاراكەندە ھالىتىدە لەشكەر بىرلە بارىپ، ئوتتۇز

مۇنغە يەقىن قالماقلارنى ئەسىر قىلىپ كەلگەن ئەردى.
 بۇ گىنەدىن بىسىيار قالماقلار تەڭ دىل ئەردى. خاتىرلەرنى
 جەمئى قىلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ فارا كەندەلىگىنى غەنىسەت
 ساناپ، ئېغىر لەشكەر بىرلە ياركەندكە كەلدىلەر. ھەزرەتى
 خاجە دانىيال خاجەم بەنۇر فەراسەت بىلىدىلەركى، مۇسۇلمان
 لار كافر لەشكەرى بىرلە تاقابىل چەك - جەدەل قىلالماي
 دۇر. ناچار قالەننەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ: «ئەلفىراۋۇ مىمالا
 يۇتاقۇ. مىن سۇننەتلىمۇ سىلىسىن» ① ھەدىسى مەزمۇنىغە
 ئەمەل قىلىپ، جەدەلدىن يۈز ئۆرۈپ، ئىنقىياد بىرلە ئىستىق
 پالغە چىقتىلەر. كافرلار زۇلۇم - سىتەمدىن قول يىغىپ،
 بۇلارنىڭ ئەزاز - ئىكراملەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، يەنە ياركەند
 تەختىغە ئولتۇرغۇزدى. لەشكەرى كۇففار ياركەنددىن فارىغ
 بولۇپ، كاشغەرغە يۈزلەندىلەر. ياركەنددىن ھەم لەشكەر ئالىپ،
 ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھنى ھەمراھ بولغايلىر
 دەپ، ھەند بىرلە كاشغەرغە ئالىپ يۈردى. كاشغەرىلەر بىر
 نەچچە كۈن جەڭ قىلدىلەر. ئاخىر تاپ تۇتالماي ئىنقىياد بىر-
 لە دەرۋازەنى كۇشادە قىلدىلەر. ھەزرەتى خاجە ئەھمەد
 كافرلار قولغە چۈشتى. كافرلار قەتلىشە يەقىن قىلغان ھال
 دا، ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھ ئەزىرايى مەس-
 لىھەت كافرلەرغە ئېيتتىلەركى: «ئەگەر سىزىلەرگە مۇسۇلمان
 دىيارى كېرەك بولسا، زىنھار مۇسۇلمان خاجەلەرنى ئۆلتۈر-
 مەڭلەر. چەراكى ئۇلار ھەزرەتى پەيغەمبەر سەلەللاھۇ ئەلەي-
 ھى ۋەسەللەمنىڭ ئەۋلادلەردىندۇرلەر. ئۇلارنىڭ قەتلىرىغە
 مۇسۇلمانلار ھەرگىز رىزا بەرمىگەيلەر. ئەھلى ئەيالى، زەن

① مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئاقىت قىلغىلى بولمايدىغان ئەم-
 لاردىن ئېچىش - پەيغەمبەرلەر ئادەتلىرىدىندۇر»

مەۋزە ئىدىيەسى سىزى بىلەن پىچاقلىشىپ، قۇياقلىشىپ
مۇلەر...»

كافىرلار بۇ سۆزنى مەنئۇقۇل كۆردى. قەتلىدىن قول يىغى
دى. كاشغەرنىڭ كارى بارغىچە ئۆز ئىختىيارىچە فەيسەل بېرىپ،
ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھنى ياركەندكە رۇخسەت
بېرىپ، ئىلىغا ئالىپ يۈردىلەر. ياركەندكە كىشى يىبەرسىپ،
ئەھلى ئايال تاپەلەرنى كۆچۈرۈپ، ئىلىغا ئېلىپ بارىپ، ئان
دە ئىززەت بىلە ئابروى بەردى. ياركەند، كاشغەرغە ئۆزى
خالاغان كىشىنى ھاكىم قىلدى. ئەمما خاجە ئەھمەدنى ئەسىر
ئېلىپ بارىپ، ئىلىنىڭ كەنارەسىدە مەھكەم تۇتتى. لېكىن
ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھغە دىيار كۇققار ئىچ
رە، ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا ئىززەت ئابروى بەردى.

بەيت

دانا بەھەر دىيار ئەزىز مەكەررەم ئەست.

لەئىنەت بەران دىيارىكى نادان شەۋەد ئەزىز ①

تايەتتە يىلغىچە بۇ تەرىققەدە ئىقامەت قىلىدىلەر.

ئى ئەزىز! ھۇش قۇلاغىڭ بىرلە بىر رەمۇز ئىشىتىكىل؛
ھەزرەت كەرىم كارى ساز لۇتفى كەرىمىنى تاماشا قىلغىلىكى،
ئوشول ۋەقتىدەكى مۇھەممەد ئىمىن خان نەۋۋە رەللاھۇ تۇر.
بەتەھۇ ئىلا مەۋزە ئىنىڭ قالماسق يۇرتىنى تاراج ئەيلەپ،

① دانا كىشى مەردىيارە ئەزىز مۇكەررەمدۇر، شۇنداغ دىيارە لەئىنەتكى نادان
بولماي ئەزىز.

ئوتتۇز مىڭ كىشىنى ئەسىر قىلىپ ئەردى. بۇ تۆرە جامائەت
لەردىن نەچچە كىشى تۇشۇپ، تولاسى مۇسۇلمان بولۇپ
ئەردى. بۇ تۆرە جامائەسىدىن بىر ساھىبجامال قىزنى، ھەز-
رەتى خاجە دائىيال خاجەمغە نىياز قىلىپ ئەردى. ھەزرەتى
خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھ بۇ قىزنىڭ ئىسلامىنى تازە
ئەيلەپ، نىكاھلەرنىڭ ئالىپ ئەردىلەر. قەتەرەنى نەيسان
سەدەق جەۋھىدە قازار ئالىپ، ماپەئى دەرىرى شەھسۇۋار
خەۋەت ۋە گەۋھەرى گەراتىپەنى بىشۇمار بەلكۇرگەن ئىكەن.
ئوشۇل زامان قالماقلار لەشكىرى ياركەند، كاشغەرنى
بارىپ، تامام ئەسىر تۇشكەنلەرنى خاھى مۇسۇلمان ۋە غەپ-
رى مۇسۇلماننى ئۆز قەۋمىگە ئالىپ كەلگەن ئەردى. بۇ قىز-
نى ھەم تۆرە سەردارى قالماقتىن بىر كۈيۈڭگە بۇيرۇغان
ئەردى ۋە كۈيۈسى ھەر ۋەقتىدە خىلۋەت قىلاي دەپ ياقىن
كەلسە، بەدەنىگە لەززە تۇشەر ئەردى ۋە قاتتىق ھەيىەت
بولۇر ئەردى. دەرھال قورقۇپ ئۆزىنى يىراق قىلۇر ئەردى.
تاكى ھامىلەدىن فارىخ بولغۇنچە پاكلىق بىرلە بولدى. ناگاھ
بىر كۈن تەۋەلۇد قىلدىكى، گوياكى زۇلمەتتىن ئابھايات
زاھىر بولدى، ياكى سۇبھىنىڭ چاكىدىن خۇرشىد ئالەم تاپى
نامايان بولدى. كۆردىلەركى: بىر پاك سۈرەت پاكىزە ئوغۇل
ۋۇجۇدغە كېلىپتۇركى، يۈسۈف كەنئاندىن نىشان بەلگۈرادۇر.
ياخشى نەفس قۇماشلەرغە يۆرگەپ، تەربىيەتكە مەشغۇل بول-
دى. ئەندەك فۇرسەتتە ئەقىل ئىدراكى بەركاماك بولدى.
قالماق تەرىقىسىدە خەت ئىلىم ھاسىل قىلدىلەر. كافىرلار
بۇ بەيچەنىڭ فەھەم دانىشىغە تەھسىن ۋە ئافىرىن قىلۇر ئەرد-
دى. ئايەتتە ياشار بولدى. لېكىن بىلىمەس ئەردى مۇسۇلمان
تۆرە ئىكەننى. ئانالەرى بۇ سىرنىڭ ئىزھارغە ھېچ چارە

تاپالماس ئەردى، ھەمىشە دەردى — سۆز ئەلەمدە ئەردى،
ھېچ مۇسۇلماننى تاپماس ئەردىكى، ئاڭا بۇ پەردەنى خۇفيە
زارىدىن خەبەرى كۈشادلىق قىلغاي. تۆرە ئورداسىدىن بىر
ئاپلىق، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆيىدىن يىراق ئەردى.

قازارا بىر كۈنى مۇسۇلمانلاردىن بىر بازارگان بۇ
قەبىلەگە كېلىپ، ئاخىر سودا قىلا — قىلا بۇ مەزلۇمەنىڭ
ئۆيىگە كەلدى. بىناگاھ بۇ زەئىفەنىڭ نەزەرى تۇشتى. بىر
مۇسۇلمان كافىر قەلىبەسىگە تەشەببۇس كەلتۈرۈپتۇر.
جان دىل بىرلە بۇ مەزلۇمە خۇشاللىق قىلدى. بۇ مۇخەم
مەس ھەسب — ھالىغە مۇۋاپىق تۇشتى.

مۇخەمەس

ھەزىن كۆڭلۈمگە ئول مەھۋەش بۇ ئاشام ناگىھان كەلدى،
تەجەللى پەرتەۋى رۇخسار تابىدىن ئايان كەلدى،
كۆڭۈل ئۆيىگە دەھر ئىچرە تاپىلماس مېھمان كەلدى،
سۆيۈنگىل ئى كۆڭۈل، ئاخىركى جىسىمىڭ ئىچرە جان كەلدى،
قۇۋان ئى جان مەھزۇنىكىم، ھاياتى جاۋىدان كەلدى.

ئاخىر بۇ بازارگاننى بۇ بەچچەنى ھازىر قىلىپ، بۇ
ۋەئىفە ئەسىرلىنى زاهىر قىلدى. بازارگاننىڭ خېتى بىرلە
گىتاپەت قىلدى. بۇ خەتنى بازارگانغە بەردىكى؛ وئالىب
بارىپ ھەزرىتى خاجە دانىيال خاجەغە تاپشۇرغاپسەن. بۇ
تەرتەقلىق نىشانىمنى زەبان بىرلە تەرىپ قىلغاپسەن ۋە
ئىنلىلا بۇ ئىككى كىشىنىڭ ئىمانىغە زامىن بولۇپ، قىيا-
مەت كۈنى ئانىھەزرىتى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىنىڭ

ئالدىلەردە يۈزۈك قارا بولغاي.

ئەلئىسىسە، بۇ كىشى خەتنى ھەزرەتى خاجە دائىيال خا-
جەم ئەلەيھىس رەھىمىگە كۆرسەتتى. ھەزرەتى خاجە دائىيال
خاجەم پادىشاھ بۇ خەتنى كۆرۈپ، خاتىرىلەرنى كەلدەلەرنى.
ئەلەق ۋاقىتتە شۇنداق ئەردى ۋە فەرزەندىنىڭ ھەقىقى
جىگەرلەرنى سوزىش يەتسگۈزدى. دەرھال بۇ خەتنى بىۋ
بازارگاننى تۆرە قاشىغە ئالىپ باردى. بايان ۋاقىتى تۆ-
رەگە ئېيتتى. تۆرە بۇ خەتنى ئوقۇتۇپ، بازارگاندىن ھەم
ئىشتىپ، ئۆز خادىملەردىن بىر ئۇلۇغنى، ھەزرەتى ئەزىز-
لەر تەرىپىدىن ئاخۇن موللا مەشھۇرنى ئاخۇن موللا ئىب-
راھىم دۇرلەر خاجە ئۈبەيدۇللا خەلقەنى بۇلارغە بىر نەچچە
كىشىلەرنى قوشۇپ ئىبەردىلەر: «ئەگەر راست بولسە، ئول
فەرزەندى ئالىپ، مۇسۇلمانلار قولغا تاپشۇرغايىسەن، ئەگەر
قوبۇل قىلمەسە كۆيۈسنى، خاتۇنىنى، فەرزەندىنى ئالىپ كەل-
گەيسەن ۋە ئىلا غەلەت بولسە، مۇسۇلمانلارنى يالغانچىلىق
تەرىقە بىرلە قەنە ۋە تەئەررۇز بىرلە كەلتۈرگەيسەن.»

ئەلئىسىسە، بۇلار قالماق قەبىلەسىگە يەتتى ۋە بايان
ۋاقىتى تەفتىش—تەھقىق قىلدىلەر. زەئىفە ئىقرار قىلدى.
لېكىن كۈيۈسى ھەرگىز قوبۇل قىلمىدى. فەرزەندىنى بۇلارغە
ھەرگىز كۆرسەتمىدى، بەلكى بىراقىدىن بىچچەگە مۇسۇلمان-
لارنى كۆرسەتتى: «ئەنە ئادەم يەيدۇرغانلار كېلەدۇر، سېنى
يەيدۇر، بىزنىڭ بالامىز دەپ ئالىپ بارىپ، غىزا قىلادۇر»
دەپ بىسىپار ۋەھىمە سالدى. بۇ ۋەجھەدىن بۇ بىچچەدە ھىچ
تاقەت قالىدىكى، مۇسۇلمانلەرغە قاراغاي ۋە بارغان چوڭ
قالماقنى ھەم كافىرلار بىرەر نىمە بېرىپ ئۆزىگە رام قىل-
دىلەر. مۇسۇلمانلەر ھىچ جۇدا قىلالەدى. بەلكى كافىرلار

مەسلەھەتنى ئاڭغا قارار بەردىلەرنى، ھەرزەنى خاجە دانىيال خاجەم بىسىپار خۇشروئي، ساھىبجامال، خۇش خۇلىق، نىكۇم خىسسال زىبا يىگىتدۇر. بۇ زەئىفە ئاڭغا ۋالەئى ئاشۇفتە بولغان ئىكەن. ئول ۋەجھىدىن بۇ فەرزەندە خاجە دانىيال خاجەمدىن دەيدۇر. ئاخىر سۆز تامام بولماي تۆرە ئۆيىگە ياندى ۋە بۇ كۆيۈۋ قالماق تۆرە جاما ئەلەرسىدىن ئەردى ۋە خىشلىق مېھرى ھەم بار ئەردى. خونستەيجىغا گىرىمە زارى بىرلە ئېرىز. ئېيتتىكى: «ئى تۆرەخان، ئى پادىشاھى زەھمان! بۇ قەرى قۇلۇڭغە رەھىم قىلىغىلىكى، بۇ ئاق دەستارلىرىنى ئۆزىدىن شەرىئەتلەرچە سورىساڭ، گۇۋاھلىق ئېيتىپ بۇ فەرزەندىنى مەندىن ئاچراتىپ ئالادۇر ۋە مېنىڭ مۇندىن بىۋەلەك فەرزەندىم يوق ئەردى مېھرى مۇھەببىتىم كۆپ ئەردى، بىشەك بۇ فەرزەندىمنىڭ فىراقىدە كۆيۈپ كۈل بولادۇرمەن.

بەيت

ۋاي يۇزىڭ ۋاھكىم دەلدارىدىن ئايرىلىمىشام،
 بەرقەدى شەمشادى گۈل رۇخسارىدىن ئايرىلىمىشام،
 بۇلبۇلى شۇرىدە مەن گۈلزارىدىن ئايرىلىمىشام،
 كىمكى بىلمەسكى نەئىسبەت يارىدىن ئايرىلىمىشام.

نە بولغاي مۇڭلۇغ قۇلۇڭغە رەھىم قىلىپ، بىرۇ چىگەر پارەنى ماڭا ھۆكۈم قىلساڭ، قەمدىن خالاس ئەيلەسەڭ.

بەيت

تەرەھھۇم قىل بۇ كۈلىمىش قەددىمە ۋەھم ئەيلە
 ئاھىمدىن،

ۋە گەر نە ئۆرتەگەي ئاھىم ئوتى ئەھلى جاھان

يەكسەر»

ناچار قالماق سوراقچىلەرى ئىتتىفاق بىرلە بىر ھىيلە تۈزدىلەر. ئەلۋەتتە بۇ فەرزەند قالماق تەرەپكە ئاجراغايى تاڭلاسى: «مۇسۇلمانلەر ئۆز تەرىقىسىدە لىباس كىيىپ، دەپ تار بىرلە سورۇنغە داخىل بولغاي. قالماقلار ھەم ئۆز رەسىمىمىزگە كەلگەيلەر، ئۇلۇغ سۆزۈن بولغاي» دەپ تۆرە پارلىغى قىلدى.

ھەزرىتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھ تۆمۈرخان، ئەركەخان باشلىغ جەمئىي مۇسۇلمانلار بىر تەرەف، قالماق سەردارلىرى بىر تەرەف جەمئىيىسى بىرلە سورۇن تۈزۈپ ئولتۇردىلەر. دەۋاگەر قالماقنى يۇقارى ئولتۇرغۇزدى. بۇ بەچچەگە مەخپى ئېيتىپ ئەردىلەرگى: «بۇ ئاق دەستارلىلەر ئادەم يەيدۇرلەر، ئۇلەرغە يېقىن بارمىغايىسەن، تۈتۈپ ئالىپ يەيدۇر. ئەلۋەتتە قالماق ئاتاڭنىڭ قاشىغە يۈگۈرۈپ، قۇچا غىشە چىقىپ ئولتۇرغايىسەن» دەپ تەلىم بېسىپ، سورۇنغە ئالىپ كىردىلەر.

مۇسۇلمانلار تەرەفدىن ئۇمىدى مۇنقەتتە بولغان ئەرسە دى. ھەزرىتى خاجە دانىيال خاجەم ئەزىزلەر دەرگاھى ھەق قە تەۋەججۇ ئەيلەپ، جەددىلەرى ھەزرىتى رەسۇل سەلىلەك لاھۇ ئەلەيھى ۋەسسالامدىن ۋە يەنە جەددى بۇزۇرۇكۋارلەردىن ئىستىداد ۋە ئىستىئانەت تىلەپ، ئۆزلۈك ئالىمىدىن كېتىپ شۇھۇدى ھەقدە مۇستەقرەق بولۇپ ئولتۇرغان ئەردى. تۆرە ئول نارەسىدە يەتتە ياشار ئوغۇلدىن سورىدىكى: «سۇن بەچچە! ئاتاڭ قالماقۇ يا خاجە دانىيال ئەزىزمۇ؟ قايسىڭى ئاتاڭ بولسە بارىپ قۇچاغىغە چىقىپ ئولتۇرغايىسەن».

بۇ بەچچە ئۇتتۇر تەرەپكە يۈزلەندى. ھەممەلەر جەزم قىلىدىكى، «بەچچە قالماق تەرەپكە بارادۇر.» ئەمما يەقىن يەتكەن ھالەت ئەردى بەكارامەتى ئەۋلىيا ئاۋاز بىلە يىغلاپ كېلىپ، ھەزرەتى خاجە دانىيال: ئەزىزىڭ قۇچاقلەرىغە چىقىپ ئولتۇردى ۋە بەھۇش بولۇپ قالدى، غەربۇ پەرياد كۆتۈرۈلۈپ، بۇ ئىككى تەرەپ فىرقەدىن يەكبار ھەممەلەرگە ھالەت پەيدا بولدى. بىئىتىمىيار گىرنىيە ھاسىل بولدى.

بەدەت

گەر بۇلار كۆڭلىگە تەسىر ئەيلەمەس بولسە ئىست، پەر يۈزىنى غەرق ئەيلەگەي ئەشكى رەۋانىمىدۇر ئىشت.

خونته يىچى تۆرەگە ھەم تەسىر قىلىپ يىغلىدى ئەيدىكى: «ئى خاجەم، ھەق مەركىزىدە قارار ئالدى. ھەق - راست سىزنىڭ ئىكەن. ئوغلىڭىزنى ھەم ئالغىڭ، خاجەلىغىڭىز ھەم ھەق ئىكەن. تۆرت شەھەرنىڭ خاجەلىغىنى ھەم پادىشاھلىغىنى ئى بەردىم، بارىپ ئۆز شەھرىڭىزدە ئىقامەت قىلمايسىز.» دەپ رۇخسەت بەردى.

ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەم پادىشاھ شۇكىرىلەر بەجا كەلتۈرۈپ، بۇ كافىرنىڭ مەھبۇس مەقسەرلىكىدىن خىلاس بولۇپ، ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم ئەزىزى تۆرە مۇلازىمەتدە قويۇپ، ئىززەت ئابروي بىلە ياركەندكە تەشرىفى ئەيلىمەدىلەر. ئەمما ئول بەچچە قولغە كەلگەندىن كېيىن لىباس ئىسلام كىيىدۈرۈپ، ئۇلۇغ قويلار قىلىپ سۈننەتكە ئولتۇرغۇزىدىلەر. كەمال مالاھەت ۋە ھاجەتلىرى سەۋەۋىدىن مۇبارەك

ئىسىم شەرىفىلەرنى «خاچە يۇسۇن» ئاتادىلەر.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى خاچە دانىيال خاچەم نەچچە يىل سەدىرىشىن ياركەندىگە پادىشاھ بولۇپ، كاشغەر، ئاقسۇ خەلقى خوتەنگە ھۆكۈملىرى جارى بولۇپ، خەلقنى ھىدايەتكە ئۇندەپ زەلالەتتىن ياندۇرۇپ، داد سوراغلىرىنى شەرىئەتتىن تاجاۋۇز قىلماي، روزىگار ھۆكۈم سۈرۈپ، خۇدايى تەئالانىڭ قاننىتىگە يۈز كەلتۈرۈپ، شۇكرانەسىن بەجا كەلتۈرۈپ، روزىگار كەچۈردىلەر. ھەزرەتى خاچە يۇسۇن خاچەم ھەم تەھسىل ئىلىمگە مەشغۇل بولۇپ، ئەندەك پۇرسەتدە ئىلىم دىن فەزىلەت تاپتىلەر. قالماقلار خاچە ئافاق ۋەقتىدە يۈز-مىڭ كىشىدىن يۈز مىڭ تەڭگە ئالىپ ئەردى. ئوشۇل ۋەقتىدە ھەم ئوشۇل ۋەقتىتىكى يۈز مىڭ تەڭگەنى خەزىنىگە ئالىدى. بەزى ۋەقتىلەردە ئىلا مەۋزە ئىغە بارىپ، تۆرەگە مۇلاقەت بولۇپ، پات پۇرسەتدە كېلۇر ئەردىلەر. نەچچە مەھەل بۇ تەرىقەدە ئۆمۈر كۆچۈردىلەر. ئەمما خۇنتەيجىنىڭ بىشى قىزى بار ئەردى، ھەددى كامالىغا يەتكەن. تۇرغۇت تۆرەسى قالماقنىڭ ئوغلى بار ئەردى. ئېنىڭ بىلە تويلاشۇر بولدى. بۇ يەتتە شەھەرنىڭ ئۆمەرا ۋە سەردارلەرنى ھەزرەتى خاچە دانىيال خاچەم باشلىغىن تويغە چىرلادىلەر. بۇلار نساچار ئىلا مەۋزە ئىغە باردىلەر. تۆرە كافىر بۇ مۇسۇلمانلاردىن تويغە چايدۇق تەلەپ قىلدى. ھازىر ئۆزلەردە بارلەرنى بۇ كافىر قوبۇل قىلمەدى. ھىندۇستان مائالەرىدىن دۇررى يىگانە ۋە گەۋھەرى گارانمايە ئالماس، زەبەرچەد، زۇمەرد جەۋاھىرلەردىن تەمە تۇتتى. مۇسۇلمانلاردا ئاڭا لايىق يوق ئەردى. ئا-خىر بىر كۈن ۋەئىد يەتكۈزدىكى: «ئەگەر تاڭلا بۇ مەزكۇر ئەشيانەرنى تاپىپ بەرمەسە ئىزلەر، خاچە دانىيال خاچەم باشلىغىن ھەممە ئىزلەرنى قەتىل قىلغۇمدۇر.»

بەيت

ئى مۇسۇلمانلار نەھالەتدۇركى دەھر ئەتتى زەبۇن،
يۈز مۇسۇلمان خەلقىنى بىر نامۇسۇلمان ئالدىدا.

بەين بۇكافىرنىڭ ۋەھىمە سىياسىتىدىن ھەممە ئۇمەرا ۋە
سەردار مەملىكەتلەر ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھغە
يىغلاپ ئاياقلىرىغە تۇشتىلەر. ئەيدىسلەركى: « ئى پادىشا-
ھىم، بۇ بالايى ئەزىمىنىڭ دەفىئىغە ھەزرەتلەر بىر تەۋەججۇھ
قىلغايلىەر. بۇ بالا بىزدىن بىر تەرەپ بولغاي. چەراكى مۇن-
داق مۇشكۈللەرنى ئابا ۋە ئەجدادلەرى مۇشكۈل كۇشاد ئەي-
لەگەنلەر. كېرەك سىزلەردىن ھەم كۇشاد بولغاي. كار مۇش-
كۈلدۇركى، بۇ كافىر سىزلەرنى قەتل ئەيلەگەي.»

ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھ باشلەرنى سالىب،
مۇراقىبەدە سائەت بولدىلەر يەنە باشلەرنى كۆتەرىپ ئەي-
دىلەركى: « — ئى مۇسۇلمانلەر! بۇ كېچە بىيەكبەر ھەممەمىز
كەرىم كارىساز دەرگاھىغا ھەزرەتى خاجەگان ئەرۋاھلەرغە
تەۋەججۇ قىلالى، شاپەدىكى بۇ بالا دەقئى بولغاي.»

ئەلقىسسە، ھەممە مۇسۇلمانلار بىر يەرگە جەمئى بولۇپ،
گىرىيە زارى بىلەن دەرگاھى ھەققە يۈزلەنسپ، گىرىيە زا-
رىدە بولدىلەر. ھەزرەتى خاجە دائىيال خاجەم پادىشاھ دۇئا-
غا قول كۆتەرىپ ئىدىلەر، ھەممە مۇسۇلمانلەر «ئامىن» ①
دېدىلەر، چۇنان گىرىيە زارى بولدىكى، مەلائىكەلەر ھەم ئا-
لەگە كەلدىلەر. تا سۇبھىغىچە، ئازدىن دۇئانى تامام قىلىپ،

① «ئامىن» — دۇئالىرىمىزنى ئىجابەت قىلىن.

مۇسۇلمانلارغا بىشارەت بەردىلەركى؛ «ئى مۇسۇلمانلار! شايەدىكى سىزلەرنى ۋە بىزلەرنى ھەق سۇبھانە ۋە ئەئالا بۇ كافىردىن خالاسلىق بەردى. ئۈمىد قەۋى بىرلە تۇرغايىسىزدا لەركى، دۇئا مۇستەجاب بولدى. سائەتتىن كېيىن ئالالا پەيدا بولدى خونتەيجى لەئىدە ئۆلدى. ئورنىدە غالدان جىرىن ئوغلى تۆرە بولدى.

بەس بۇ خەبەرنى ئىشتىپ ھەممە مۇسۇلمانلار كافىرنىڭ ئورداسىغە بارىپ، بۇ خوش خەبەرنى خونتەيجىنىڭ خاتۇنى «ئوغلۇمنى تۆرە قىلامەن» دەپ كۈيۈسىگە زەھەر بېرىپتۇر. غالدان جىرىن بۆلەك ئانادىن ئەردى. ئۇنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپتۇر، غالدان جىرىن كاپىرلار سەردارلىقىنى جەمئىي قىلىپ، بۇ سىرنى ئىتتىپاق قىلىپ، بۇلارنىڭ ئىتتىپاقى بىرلە ئۆگەي ئاناسىنى، ئىنىسىنى ئۆلتۈزۈپ، خان بولۇپ ئولتۇرۇپتۇر، بۇ كافىرغە ھەقتە ئالالا تەۋفىق بېرىپ ئەيدىكى: «ئى مۇسۇلمانلار! ھەرقايسىسىڭىز ئۆزىدىيارىڭىزلەرغە يانئىزلەر، سىزلەر بۇرۇنقى تەرىقە بىرلە بولغايىسىزەر.»

ھەزرەتى خاجە دانىيال خاجەمغە ھەم ئەيدىلەركى: «ئى خاجەم، سىزلەرمۇ بېرىپ تۆرت شەھەرنىڭ پادىشاھلىقىنى، خاجەلىقىنى قىلىپ ئاتام ۋاقتىدىكىدىن ھالا خۇپراق ۋە كۈ-شادىراق تۇرغايلىر» دەپ ھەممەلەرگە رۇخسەت بەردى. ھەممەلەرى يانىپ، دەرگاھى ھەققە شۈكرى سانالەر قىلىدىلەر. ئەچچە مۇددەت بۇ تەرىقە بىرلە ئۆمۈر كۆچۈردىلەر.

ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلىخۇ خانىلەر نەزىر قىلغان يەر، سۇ بولسە، ئانى سەرق ئەيلەدىلەر. بۇ مەملىكەتلەردىن ھاسىل بولغان باج - خىراجىنى ئىسلام زەئىفلىشىدىن ۋە كۇففارنىڭ غەلبەسىدىن زۆرۈر ۋە ناچارلىق بىرلە

قالماقلاڭغە بەردىلەر. ئاخىر «كۆللۈ ئەفسىن زامىقە تۆلىمەۋت»
 ھۆكىمى بىرلە، ئەجەل جامىنىڭ دۈردەكى زەھىرىنى دەۋران
 ساقىسى ئىلكىدىن ئالىپ تارتىپ، ھۆكىمى ئەزلىگە رىزالىق بېي
 رىپ، شەكەر ئەفشانلىق قىلىپ، بۇ ھەممە نارەسىدە فەرزەندە
 لەرنى ۋە ئاجىز مەزلۇمەلەرنى ھەق سۈبھانە ۋە تەئالانىڭ
 كەرىمىگە سېپارىش قىلىپ، ئاندىن ئابا ۋە ئەجدادى روھلىرى
 رىغە تاپشۇرۇپ، خاجە، جاھان خاجەمغە نەۋائىشلەر قىلىپ
 ئېيتتىلەركى: «ئى چىگەر پارە فەرزەندلەرىم ئەسەلغۇسۇس
 سىزنى جەد بۇزۇرۇكۋارىمغە تاپشۇردۇم. بۇ نارەسىدە قېرىن
 داشلەرىڭىز تەرىپىدىن ئىسھال كۆرگۈزمەڭ. بىقەدرى ئىم
 كان خۇدايى تائالانىڭ تائىتىدىن ۋە ئىبادىتىدىن خالى بول
 ماڭ ۋە شەرىئەت ھۆكىمىلەردىن يۈز ئۇرۇمەڭ. خەلقىڭ سول
 راغىدىن تەقسىر قىلماڭ. بىندىئەت زالالەتتىن ۋە خىلاى شەر-
 ئىدىن ئىتتىراز ئەيلەڭ. ئىلىم ئەمەلدە مەھكەم ئۈستىۋار بول-
 لۇپ، بىزلەرگە ئەنھەزەت سەللەلاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىدىن
 ئىلىم ئەمەل مىراسدۇر كىم: دۇنيا قالغان ئېمىسەس، مەن بۇ
 كافىرلەرغە ئىنقىياد فەرمان بەردارلىقىدىن ئۆزىگە چارە تاپالەم
 دىم ۋە تەخنى بىدەرىخ سۈرەلمەدىم. ناچار بۇ ئارزۇ ئارمان
 بىرلە سەفىرى ئاخىرەت قىلادۇرمەن. ئەمما سىزلەرنى بۇ ئار-
 زۇغا يەتكۈزگەي. شايبەدىكى ھەزرىت كەرىم كارىياز ئول لوتە
 ڭى كەرىمىن سىزلەرنىڭ ھەققىڭىزىلدە ئىزھار قىلغاي. غەنى
 جەت ۋاقىتلەرنى بۇ دۈشمەن قەۋىنىنىڭ تەقىرىقەلىق ھالەتى
 سىزلەرگە نىسىپ قىلغاي ۋە بۇ قارا يۈزىمىزنىڭ خىجالت شەر-
 مەندەلىكى زايىل بولغاي. مۇسۇلمانلەرنىڭ ئىتتىقامىن ئالىپ،
 ئىسلام قىلىپچىن بى ئىبا كافىرلەرغە تارتقايسىزىلەر. سەيىد زال-
 دەلىك ئابروۋىن قولدىن بەرمىگەيسىزىلەر. تاڭلا روزى مەھشەر-

دە خۇدا رەسۇل ئالدىدا خىجىل بولماغايسىزلەر» دەپ ۋەسىيەت تەن قەپەسىدىن رە-
 ۋانە ئەيىلەپ، ئۇلۇي ئالەمگە ۋاسىل بولدىلەر. «قالۇ ئىنئالىل-
 لاھى ۋەئىننا ئىلەيھى راجىئۇن» گۇياكى قىيامەت تازە ئاش-
 كارە بولدى، پەرياد ۋاۋدىلا ئالالا بۇ گۇنەبەزى دەۋۋارنى چىر-
 مادى، ئافتاپ فەردەئى زۇلمەت ئىچرە پىنھان بولدى. ئەھلى
 مەجلىسلىرى شەئى ئۆچتى. ھەممە ئەھلى شەھەر ئاھالى ۋە
 ئەمۋالىلىرى جەمئىي بولۇپ، تەزىيەت ئەيىلەپ، ئالتۇندا ئەزاز
 ئىكرام بىلەن دەفئە قىلىدىلەر. بۇلاردىن بەش ئوغۇل، ئىككى
 ئاجىزە پادىشاھ فەرزەندى قالدى. ئوللەرىدىن: ئۇلۇغلىرىنى
 ھەزرەتى خاجە ياقۇپ خاجەم، مۇلەققەب خاجە جاھان خا-
 جەم، ئىككىنچى خاجە ئايۇپ خاجەم، ئۈچىنچى ھەزرەتى خا-
 جە يۇسۇف خاجەم، تۆتىنچى خاجە خامۇش خاجەم، ئەسلى
 ئىسىم شەرىفىلەرى خاجە نىزامىددىن خاجەم، بەشىنچى خاجە ئۇ-
 بەيدۇللا خاجەم. ئاجىزە پادىشاھلەر: ئۇلۇغ ئەزىزىم پادىشاھ،
 كىچىك ئەزىزىم ئاقادىلەر، ياركەندىنىڭ پايتەختىدە ھەزرەتى
 خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ بەرقارار بولدىلەر. كاشغەر تەخ-
 تىدە ھەزرەتى خاجە يۇسۇف خاجەم پادىشاھ بەرقارار بولدى-
 لەر. ئاقسۇ شەھىرىدە خاجە نىزامىددىن خاجەم پادىشاھ بەرقا-
 رار بولدىلەر، خوتەن شەھىرىدە ھەزرەتى خاجە ئۇبەيدۇللا خا-
 جەم بەرقارار بولدىلەر. بۇ ئەزىزلەر ھەممەلەرى رەئايىا فەقىر-
 لەرنىڭ داد سوراغلىرىنى شەرىئىنىڭ مۇۋافىقىدا سوراپ ھۆ-
 كۈم قىلىپ، دىن ئىسلامغە رىۋاج بەردىلەر.
 خۇسۇسەن ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ئە-
 لەيھىم رەھىمەۋەر رىزۋان ھەممە ۋاقتىدا ئۆمۈرلىرىنى ئۆلۈ-
 مالار ۋە سالىھلار ۋە ئەھلى تەپىئىلەر بىرلە مەشرەپ تۈزۈپ

مەسى ئاسا، جان فەزا كەلاملەر ئىلە جانسىز تەئەبىرگە جان ئاتا ئەيلەپ، مالامال ئىلتىفاتلەر قىلىۇر، ئەردىسلەر ۋە گىياھى ئەمىر - ئۇمەرا ماۋالى شەھەر بىرلە ئولتۇرۇپ مەملىكەتلەرنىڭ ئەسىباب ئەسباب ياراغىن كۆرگۈزۈپ، فەقىر رەئىيەلەرنىڭ داد سوراغلىرىغە مۇۋاپىق ھۆكۈم سۈرۈپ كۆڭۈللەرنى چەمىنى شاد قىلىۇر ئەردى. گاهى سىيەر تەۋەرىمخ كىتابلەردىن ئەئىبىيائى ئىزام ئەۋلىيائى كېرامىنىڭ ۋە ئىمام مۇجتەھىدلەرنىڭ، پادى شاھى ماتەقەددەملەرنىڭ قىسسە ۋە ھېكايەلەردىن ئىشتىپ، ئۇنى لارنى دۇئايى خەيرى قىلىپ ياد ئەيلەر ئەردىلەر. گاهى دى ۋان، غەزەلىيات، مەسئەۋى كىتابلەردىن ئاراغە سالىپ، ھەقەلىق مەئىئالەردىن ئاراغە سالىپ، ۋەجد ھالەت پەيدا قىلىۇر ئەردىلەر، ۋە ئەھلى مەجلىسلىرىگە سىرايەت قىلىپ، پەرۋانەدەك ئۆزلەرنى پارە - پارە قىلىپ باشلەردىن ئۇرۇپ مۇرقى بىسە سىل يەڭلىمخ بولۇپ، بىخۇدلۇق رۇ بېرىپ يىقىلىۇر ئەردى. گاهى نەزمە دۇرلەردىن رىشتەغە ئالىپ، كۆڭۈللەر خىرمانىغە ئوت سالغۇدەك پۇر سۆز ۋە ئەبىيات دىلپەزىرلارنى تەتتپ بىت رۇر ئەردى. پىشۋايى ماتەقەددەملەرنىڭ نازۇك فەھىم غەزەل ياتلىرىغە جاۋاب ساقى، مۇخەممەس ۋە مۇسەددەسلىر نەزمە قىلىۇر ئەردى. گاهى مەملىكەت مەيدانىدە ئولتۇرۇپ، شائىراپ نە ۋەقىمەت سۇخەن فەھىم زامانلەرنىڭ شېئىر، ئەبىياتلەردىن ئىلە چاپ تەرجمە ئەيلەپ بۇلغا ساھىبىغە ئىلتىپات شاھانە لىياسە لىر ئەتا ئەيلەپ، ئۆز قاتارىدە مۇمتىياز ۋە سەرەفراز ئەيلەر ئىدىلەر. ھەر ھەپتە ئۇلۇما ۋە فازىللەر يەنى ئاخۇند، سەيپىدە خاجەلارنىڭ دەرسخانىلەرىغە بارىپ، يارانلار قايسىلەرىكى خۇش فەھىم، خۇش ئىدراكدۇرلەر ۋە رىيازەت ۋە مۇجاھىدە ۋە بەھىسى مۇنازە ۋە مۇتالىئەلەرى نازۇك بولسە، ئاخا ئىلتىف

پاتلەر قىلىپ، سۇمۇقەددەم ئولتۇرغۇزۇپ، كۆڭۈللەرنى خوش قىلۇر ئىردى. ئانداغ تۈزلۈك مەھازەرلەرنى كەلتۈرۈپ ئىمە سان بىرلە يارانلەرنى سىر قىلۇر ئىردىلەر ۋە بەزى ۋەقىست تا دەرۋىشى تالىبلار ۋە يا مۇۋاپىقلەر بىرلە سۆھبەتلىشەشپ، ئۇلارغە بايان تەرىقەت ۋە سەئىرى سۈلۈك تەلىم قىلۇر ئىردىلەر. بۇ ئىقلىمدە ھەر نىچۇك چوڭ - كىچىك ھەممەسى كېچە - كۈندۈز بۇ شاھى ئالىنىڭ ھەقىقەتلىرىدە ياخشى تەلىم لەر دۇئايى خەير قىلىپ خاتىرلەرغە شۇكىرى سانا ئېيتۇر ئىردىلەر. ئىلگىرى - كېيىن مۇنداغ ۋەقىست مەۋجۇد بولغان ئېمەسدۇر دەر ئىردى، ۋە بەزىلەر سۇلتان ھۈسەيىن مىرزانىڭ ۋەقىتغە تەشېھ قىلۇر ئىردىلەر. ھەممە ئالىم ئەمەلدار ئىدىلەر. «ئەلۈلۇما ئۇ ۋەرسە تۇلتەنپىيا» ① ھەدىسىغە بۇلار ئىككى تەرەپدىن ۋارىسدۇرلەر. پەيغەمبەرلەردىن دۇنيا مەراس قالغان ئېمەس.

ئانھەزەرەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەلەمنىڭ ئىلىملىرى ئىككى قىسىمدۇر. بىرى، نۇبۇۋەتكە تەئەللۇق تاپادۇر. ئۇنى ئىلىم شەرىئەت دەرلەر ۋە يەنە بىرى، ۋىلايەتكە تەئەللۇق تاپادۇر. ئۇنى ئىلىم ھال دەرلەر، ئول زات بار بەرەكات بۇ ئىككى قىسىمنىڭ ھەر بىرىدە نىسبە تاپىدۇرلەر. ئەگەر ھەر ئالىمى يا ئەھلى ھالى ئىككى قىسىمدە بىرا بەرىدىن تاشقارى بولسە، مەن ۋارىسى پەيغەمبەر دېمەك دۇرۇست ئېمەس. ۋارىس ئول كىشىدۇركى، مەسەلىسەن؛ ئاتا مالىدىن بىسقىدەرى ھەق ئەسەببە ئالۇر. بەزى مالىغە ساھىب بولسە ۋە بەزى مالىغە ساھىب بولمەسە، ئۇنى شول ئاتانىڭ ئوغلى دېمەك دۇرۇس كەلمەيدۇر.

① «ئۇلىمالار پەيغەمبەرلەر ۋارىسلىرىدۇر».

ئەمما ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھدە بۇ نەسبەتلىرى جەمئى بولۇپدۇر. ئىلىم زاھىردە ۋە ئىلىم باتىنىدە دانا ھەم كامىل مۇكەممەل ئەردىلەر.

پەيت

سورساڭ ھەسەب ئۇلاردىن ئول نەقىشەندى سانى،
كەرىم دېسەڭ نەسەبىدىن ئول ئالى مۇستافادۇر.

ئول ۋەجھىدىن ئېيتىدۇرلەركى: ئۆلۈمادىن سەيىمەزادە ئۆلۈمىدەدىن بۇ نەسبەت كەم زوھور قىلۇر، بىناگاھ بۇ تائىبە ھەلەردىن ئەفرادى ئىنساندىن جەمئى مەخلۇقاتدىن ھېچكىم ئۇلارغە بارا بەرلىك قىلالماي، بۇ خەلىفەئى رەسۇلۇلادۇرە دىن ئىسلامنىڭ بەرپالىقى ۋە تەرىقىت ۋە ھەقىقەتنىڭ مۇنا-سىبى بەلكى ئالەمنىڭ نىزارى بۇلەرنىڭ تۈپەيلىدىندۇر. «ئۆ-لىما ئۈمەتى كېتەنەنەمىيائى بەنى ئىسرائىلە» ① ھەدىسى، «ئەش-شەيخوفى قەۋمىيە كەننەبىيە فى ئۈمەتەئىيە» ② ھەدىسى بۇلار شانلارىدەدۇر. بۇ مەنى ئۇلاد ھەزرەتى پەيغەمبەر سەللەللاھۇئەلەيھى ۋەسەللەم دىل مۇبارەكلەرىغە نازىل بولدى. ھىچ شەيئى باقى قالدىكى غەيبى ئىلاھى ۋە كەلامۇللا ئىچرە بىلەن ھاسىل بولدى. ۋە ئىبادەتۇللاھ ئانداغ جارى بولۇپدۇر-كى، فەيز ۋە رەھىمەت دەرگاھى ھەق ئەۋۋەلەن بىر كامىلى ۋە مۇكەممەل ۋاستە بولماي يەنە بىرەۋگە يەتمەس. تەس ئول

① «ئالەم ئۈمەتلىرىم ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىگە ئوخشاشتۇر.»

② «دۇنۇغ كىشلەرنىڭ قەۋمى ئارىسىدىكى ئورنى، پەيغەمبەرنىڭ ئۈمەتلىرى»

ئارىسىدىكى ئورنىغا ئوخشاشتۇر.»

كىشىدىكى كامىسىل ۋە مۇكەممەل ئوردى. ھەزرەتكى مۇكەممەل
جەل ئوردى. ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەي
ھى ۋەسەللەم ئەردىلۇر. ھىچ نىسەرسە باقى قالمايدى، غەي
بى ئىلاھىدىكى نەرسەدىن. مەگەر ئانھەزرەت سەللەللاھۇ ئەلەي
ھى ۋەسەللەمنىڭ باتىن شەرىفىدە.

پەيت

ھەرچە ھەق ئەزىزىغا كىرىدى،
رىخت ۋەدەر سەدرى شەرىفى مۇستافا. ①

ئاندىن كېيىن فەيزى كۈللىنىڭ ۋاسىتىسى ئۆزگەلمەيگە
ھاسىل بولمەدى. مەگەر قۇرئانغە زاھىرى بار باتىن ھەم
بار. تا يەتتە باتىنغىچە. قۇرئاننىڭ زاھىرىكى ئىبارەتتۇر، شە
رىھەت ئىلىم زاھىرىدىن ئۆلۇمىلار سىنەسىگە قويدىلەر. بىل
گال ئى سادىق — تالىبىكى قۇرئان سادىق زەھىرى باتىنغە
شىفائى رەھمەت ئىدى. مۇئىنلەرگە ئانھەزرەت سەللەللاھۇ
ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەسھابىلەردىن ئون سەككىز كىشىگە خاس
قىلدىلەر. چەراكى ئىستىدالەرى بۇ مەئنىگە بار ئوردى. ئون
سەككىز كىشىلەر جۈملىسىدىن فازىلراق ئالى ھىمىيەت ئىستى
دادى زىيادەركەدۇر — ھەزرەتى ئەبۇبەكرى سىددىق زەئىيەل
لاھۇ ئەنھۇ ئەردىلەر. چەراكى ئانھەزرەتكە كەمال مۇھەببەت
ۋە مۇناسىبەتلەرى بار ئوردى. ئاتەشى مۇھەببەت چىگەرلەر
نى كۆيدۈرۈپ ئوردى. ھەر بارە ئاھ تارتىلەر، يەتتە مەھەل

① ئاللاتائالا دەركاھىدىن چۈشكەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇھەببەت ئەلەيھىم.

سالام ئولۇغۇقنىڭ شاراپتىدىن چۈشكەندۇر.

لە مەدەنىيەتنى كاپاب بۇيى پۇر تۇتار ئىعدى.

بەيت

ھەر ئاھى چىگەر سۆزكى ئەزىسىنە بەر ئايەد.

دۈرەست بويى گۈل، بۇيى كاپاب چىگەر ئايەد. ①

بەس بۇ قابىلىيەت ئىستىداد ۋە جەھىدىن ئانەزەرەت سەل
لەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم بۇ شىغايى شەربەت مەئىنىنى ئول
ئەسسىرارى سەيپىسىدىكى بىرار ۋە سانسىيە سەنەيىنى ئىز
ھۇمافىسغار تالىبى سادىق ۋە يار مۇۋاپىق ھەزەرەتى ئەبۇبەكرى
سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سەنەئى مۇتەھھەرەلەرغە قويى-
دىلەر.

بەيت

ئىن ھەمە بەرسىلەئى تەھقىقى رىخت،

لاجەرەم تابۇدئەزۇ تەھقىقى رىخت.

ھەزەرەتى ئابۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ شەر-
بەتى شىغايى مەئىنىنى ئىستىداد قابىلىيەتى بار چەھەتتىدىن
ئول ساھىبى رۇخسەت ۋە ئىئاساس سەلمان فارىسى رەزىيەللا-
ھۇ ئەنھۇ سەنەئى پۇر نۇرلەرغە تۆكتىلەر. ئۇلاردىن ئول
نۇرھەدىقەئى سىددىق ۋە نۇردىدەئى تەھقىقى يەنى قاسم بىننى مۇ-
ھەممەت بىننى، ھەزەرەتى ئابۇبەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغە
چارى بولدى. ئۇلاردىن ئول خاچە ساپىق دۇشمەنى مۇناپىق

① ھەر ئاھى، كۆيگەن يۈرەكتىن كېلىدۇ، ئۇنىڭ پۇرىقى گۈلنىڭ پۇرىقىغا

ئوخشايدۇ، چۈنكى ئۇ يۈرەك كاۋىپىنىڭ پۇرىقىدۇر.

يەنى ئىمام جەئىفىرى سىلدىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ سىنئەلىرىگە
 نىگە يەتتى. ئۇلاردىن ئول ئارقى نامى ۋە مۇرشىد كەرامى
 سۇلتان بايەزىد بەستامىغە نېسىپ قىلىندى. ئۇلاردىن شەيخ
 ئوبۇل ھەسەن خەررەقانىغە جارى قىلىندى. ئۇلاردىن شەيخ
 ئوبۇلقاسىم كورگانىغە قويۇلدى. ئۇلاردىن شەيخ ئەلى
 فارەدەدىگە قويۇلدى. ئاندىن شەيخ ئەبۇ
 يۇسۇف ھەمەدانىغە، ئاندىن ھەزرىتى ئابدۇلخالق غىج
 دۇۋانىغە ئاندىن خاجە ئابدۇلخالق خەزرى ئەلەيھىسسالامنى
 پىرىم دەپ تەرىپىيەت مەئىنەۋىلەرغە مەشغۇل ئەردەلەر. پىر
 سۆھبىتى ھەزرىتى شەيخ ئەبۇ يۇسۇف ۋە پىرىمىرادەتى ھەز-
 رەتى خەزرى نەبىيۇللا ئىدىلەر. بۇ ۋەجھىدىن خاجە ئابدۇلخالق
 لىقنى سەر ھەلقەئى خاجە گان ئاتارلەر. بۇلاردىن تۆرت
 خەلىفە قالدى. ئەۋۋەل ئەھمەد رىۋكەرى. ئىككىنچى خاجە
 ئەھمەد سىددىق، خاجە ئەۋلىيائى كەلان ۋە خاجە ئەھمەد
 يەسەۋى. ئول خاجە سىددىق شەيخلىقتا پەرقارار بولدىلەر.
 بۇ ئىككىلەر ئاندىن شەيخلىق مەسئەدە بولدىلەر. خاجە
 ئارىفدىن خاجە مەھمۇد ئەنجىر فەغىبىيىغە قالدى. خاجە
 مەھمۇد زىكرى خۇفىيىيەدىن زىكرى جەھرىيەگە يۆتكەپ
 مەشغۇل بولدىلەر. خاجە مەھمۇددىن ئۇلۇمايى بۇخارا ھۇزۇر-
 لىرىدە سوئال قىلدىلەر: «ياشەيخ، زىكرى جەھرىيەنى قايسى
 نىيەت بىلە ئېيتادۇرلەر؟»

خاجە مەھمۇد ئېيتتىلەركى: «ئۇيۇقلۇق بىندار بولغاي
 ۋە غافىل ئاگاھ بولغاي، گۇمراھلار يولغە كىرگەي. ھەقىقەت
 تەۋبەگە ئىناپەتدۇر. ھەممە سەئادەتلەرنى ئەسىلىدۇر. ئاھا

«رەقىبەت قىلغايلىرى»

بەۋلانا ھافىز ئىپتىتىلەر كىمكى؛ «نەيەتلىرى دۇرۇستدۇر»
سىزىلەرگە ھالاندۇر»

خاجە مەھمۇددىن ھەزرەتى خاجە رامەتتىغە قالدى. ئاندىن خاجە مۇھەممەدى بابايى سەمماسىغە يۈز كەلتۈردى. ئاندىن ھەزرەتى ئەمىر سەيپىد كۇلاشغە يۈز كەلتۈردى. ئاندىن شەرىفى مەئىنى ۋە مۇرەۋرەجى ھەقىقەت مەنىۋى مىللەت. مۇنەۋۋەرى ئاسمان زېمىن يەنى ھەزرەتى خاجە باھاۋۇددىن نەقىش بەندە تەجەللى قىلدى. ھەزرەتى خاجە بۇزۇرۇگىنىڭ ئىستىداد شەرىفلىرى كامال قۇۋۋەتتە ئەردى. بۇ مىقدارغە قانە بولمادىلەر. ھەق جەلسە ۋە ئەلا فەزىل ۋە ئىنايەتتى بىرلە خاجە ئابدۇلخالىقنىڭ پاك رۇھلەرىدىن تەربىيە تاپىپە ئۇلارنىڭ ھاللىرىغە مەدەدكار ئەيلەپ، ئانچەكى ئانەسەزەت سەللەلاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ باتىن شەرىفلىرىكى كىبىر يايى ھەققىدىن فەيز يېتىپ ئەردى. ئاخىر خاجە بۇزۇرۇگىنىڭ باتىن شەرىفلىرىكى زوھورغە كەلدى. چۇنانچە موللا ئابدۇر-راھمان جامى ئىپتىپدۇرلەر كىمكى؛

بەيىت

بەسكى دەر يەسەرب بەتھا زەدەندە،
نۆبەتتى ئاخىر بۇخارا زەدەندە.
گەر ھەزرى ئىن سەبۇك نەشۇد بەھرىمەندە
چۇز دىلى نەقىشى شاد نەقىش بەندە.①

① شۇنداق قىلىپ يەسەربقا، پەتھاغا قەدەم تەشرىپ قىلدى. ئاخىر بۇخارا-راھىمۇ كەلدى. نەقىشۋەندىدىن باشقا بەگىللىرى ئىسۇدىن بەھرىمەن بولالمىدى.

«نەفەھا تۇلۇنۇسى» دا كەلتۈرۈۋېتىدۇرلەركىم: ھەزرەتى بۇزۇرۇك ئۆزلىرى ئېيتىپىدۇرلەركىنى — بۇخارا مازارلىرىنى كېچە زىيارەت قىلىپ ئەردىم. ئۆزۈمدىن غايىپ بولۇپدۇرمەن. ۋاقىتتەدە كۆردۈمكى، دىۋارى مەسجىد قىبلە تەرىپىدىن يارىملىدى. بىر ئۇلۇغ تەخت زاھىر بولدى. تەخت ئۆزى بىر بۇزۇرۇك ئىككى بەخت ئولتۇرۇپدۇر. ئالدىنقى ياشىل پەردە تارتىپ، تامام ئەتراپىدە جەمائەتى ھازىر بولدىلەر. مەلۇم بولدىكى، بۇلار ئۆتكەن بۇزۇرۇكلەردۇرلەر. ئەمما خاتىرىمىدە كەچتىكىم، بۇلار كىم بولغايلەر؟ بىردە ئىلگىرى كېلىپ ئېيتا دۇرلەركى: ھەزرەتى خاجە ئابدۇلخالق غىجدۇۋانى، بۇلار ئەتراپىدىكى ئۇلارنىڭ خەلىفەلەردۇرلەر دەپ، ھەر بىرلىرىنى بىر — بىر فەرمان قىلدى. خاجە ئەھمىد سىددىق خاجە ئارىق رىۋىگەرى، خاجە ئەۋلىيى كەلان خاجە مەھمۇد ئەنجىر فەغنىۋى، خاجە ئەلى رەھمەتى ۋە قىتتىكى مۇھەممەد بابايى سەمىياسىغە يەتتى.

ئېيتىلار: «سىزىلەر ئۇلارنى ھالەتى ھاياتلەرىدە كىۆرگەن ۋە سىزىلەرگە كۇلاھ بەرگەن شەيخىڭىزدۇرلەر. ئۇلارنى تانۇر-مۇسىز؟» مەن ئېيتتىكى: «تانۇرمەن» ئاندىن بىۇ جىمائەت ئېيتتىلەر: «ھازىر بولۇڭ ۋە قوبۇل قۇلاغىڭىز بىرلە ئاڭلاڭ!» ھەزرەتى خاجە ئابدۇلخالق غىجدۇۋانى قەدەدە سەلاھۇ سىر-رەھۇلئەزىز بىرنەچچە سۆزلەر ئېيتتۇركى: «خۇدايى تائالانىڭ يولى سۇلۇكىدە سىزگە ئۇنىڭدىن چارە بولغاياي» خاھلەدىكى، خاجەغە سالام قىلدىم. جەۋاب سالام بېرىپ، نەزەركىيالەرى بىرلە مەنزۇر قىلىپ، نەچەند سۆزلەر قىلدىلەركى، سۇلۇك تەرىقەنىڭ ئىپتىدا ۋاستەكى تەئەللۇقى بار. ھەممە ئەھۋالە جادەئى شەرىئەتكە ۋە تەرىقى ئىستىقامەتكە قەدەم قويماق

گېرەك ۋە سۈننەتكە ئەمەل قىلىپ ۋە بىسئەتتىن ئىستىرازا
 ئەيلىمەك ئېھتىيات لازىمدۇر. تا ۋەقتىكى ئەزىمەت ۋە سۈننەت
 مۇئەسسەسە بولۇپ ئەردى. زىكرى جەھرىيەنى تەرك ئەتسە
 لەر. ھەزرىتى مەركۇلانىڭ سۆھبەتلىرىدىن ئاياغ تارتىلەر.
 بەس ۋاقىتتە ھەزرىتى ئەمىر كۇلال ماددە نەققار ۋە
 كەيىقىمىتى باتىن بولدى. ھەزرىتى خاجە بۇزۇرۇگ مەركۇلال
 نىڭ نەققارلەرىغە ئىلتىفات ئەتمەدىلەر. ھەزرىتى خاجە ئاج
 دۇخالق غىجدۇۋانىنىڭ ئەمرى ئىشارەتلىرى بىرلە، بەس
 بۇ كەيىقىمىتى ئەلەم ئانچە گاھى سەيىد ئەمىر كۇلال ياران
 لەرنى، ھەزرىتى خاجە باھاۋىددىن سۆھبەتلىرىنى مەنىنى
 قىلىپ ئەيدىلەركى: «باھاۋىددىن ساھىر بەد مەزھەپدۇر»
 مۇرىدلەردىن شەيخ مەھسەن ئاتلىغ بىر مۇرىدىغە قەسەم
 بەرگەن ئىدىكى: «ھەرگىز باھاۋىددىن بىلە ھەمىشنىلىق
 قىلىنماغىل.»

بۇ مەھسەن موزە قۇرۇش ئەردى. بىر كۈنى ھەزرىتى
 خاجە باھاۋىددىن مەھسەننىڭ دۇكانىغە باردىلەر. بىر موزە
 ساتىپ ئالمايلىر. شەيخ مەھسەن بىمۇجەزەد كۆرەك بىرلە
 ئۆيىگە كىرىپ، ئىشىكى مەھكەم ئەتتى. ھەزرىتى خاجە ئىسى
 بۇزۇرۇك ئېيتتىلەركى: «بېرى چىققىل، مېنىڭ بىرلە سودا
 قىلىل» شەيخ مەھسەن: «پىرىم مەركۇلال ماڭا قەسەم
 بەرگەنكى، سىزنىڭ بىرلە ھەمىشنىلىق قىلىنماغىل.»
 ھەزرىتى خاجە ئېيتتىلەركى: «سەھل ئىكەن، تاشقارى
 چىققىل. ئۆرە تۇرۇپ سودا قىلىل.»

شەيخ مەھسەن بىز موزە ئالىپ چىقىپ، ئۆرە تۇرۇپ
 سودانىڭ نەزەرىدە پەست بەلەند سۆزلەر قىلدى. ھەزرىتى
 خاجە موزەنى بەيىتى بىرلە ئالدىلەر، ئەيدىلەركى: «بىر

موزەنى ساتۇردا بۇ مىقدار مىنگىر ھىيلەك-زىب سەئىدىن ۋاقتىدە
 بولادۇر. ئاخىر سېنىڭ كارىڭ نىچۇك بولماي؟ دەپ راۋان
 بولدىلەر. ھەزرەتى خاجە بۇزۇرۇڭ ئەسھابىلەرى بىرلە ھەزەر
 رەتى خاجە يۇسۇق، خاجە مۇھەممەد پارما جەمئىي بولۇپ
 ئولتۇرۇپ ئەردىلەر. شەيخ مىر ھەسەن ۋالەھى بىھوشۋار كىرىپ
 كەلدى. ھەزرەتى خاجە خۇشھاللىق بىرلە ئىنايەتلىر قىلىپ
 لىمەركى: «كەلگىلى مىر ھەسەن، سېنىڭ ئۈچۈن ئىمام مۇجە
 تەھىدكەر فەتىۋالەردىن ھاسىل قىلدىم. سۈرەتى فەتىۋا ئولكى،
 قەۋلى مەشايىخلەر رىزۋانۇللاھى ئەلەيھىم ئەجەئىن سالىكى
 راھى تەرىقەتكە پىر ۋە مۇرشىدغە ئىنايەت قىلغاندىن كېيىن،
 يەنە بىر پىر ۋە مۇرشىدغە ئىنايەت قىلماغىلىق ئىلگەر كىگە
 ئىنكار قىلماي، شەرىئەت ۋە تەرىقەتتە جائىز مۇدۇر يا
 ئېمەسمۇ؟ بەيىنىۋ، تۇنجىرۇ دۇرۇست جائىزدۇر. زىراكى ئەدە
 لۇللا ھەممەلەرى بىرلەرنىڭ ھۆكۈمىدە، ھەممە نەزەر بىر
 نەزەردۇر. مەقسەد بىر، ئىختىلاپ سۈرەت دەرۋىش ئۆزگىدە
 ئىككى كۆرمەكلىك ئەھۋەللىكدۇر. ھەۋايى بېشەرىيەت تەئدىر
 ئەۋۋەلقى پىر مۇرشىدغە ئىنكار قىلسە، ئىككىنچى پىرغە
 قىلغان ئىنايەت باتىل، بىرنىڭ مەردودى ھەممەنىڭ مەرد
 دودى. بىرنىڭ مەقبۇلى ھەممەنىڭ مەقبۇلى. بۇ مەسالىنىڭ
 تەرىقەتىنى ئۆز كىتابلەرىدە تەقىرىم قىلىپدۇرلەر ۋەلاھۇ
 ئەئەلەم.

ھەزرەتى خاجە باھا ئىلھەق ۋەددىسىدىن بۇ دەريايى
 ھەقىقەت ھەزرەتى مەۋلانا يەئقۇب چەرخىنى قالىدى. بۇلار
 دىن خاجە ئۈبەيدۇللا ئەھرارنىڭ دىللەرىدە جۇش قىلدى.
 ئەمما خاجە ئۈبەيدۇللا ئەھرارنىڭ دىللەرى بىنايەت كۇشادە
 ئەردى. بۇ مىقدارغە قانچاي ھەزرەتى خاجەئىي بۇزۇرۇكنىڭ

ۋە شەيخ ئابۇبەكرى قىفال شائىنىڭ روھانىيەتى، بىسىيار ئەۋلىيا، ئۇللا مەدەتلەرى تاكى بۇ ئاسارى ئىلاھى دەرياسى ئاخىر زەماندە بىتامامى دىللەردە جارى بولدى. ئاندىن ھەزرىتى مەۋلانا مۇھەممەد قازىدە جىلۋەگەر بولدى. ھەزرىتى مەۋلانادىن بۇ قەيزى ئىلاھىنىڭ ئىشىكى ئول مۇقتىدە ھايى ئەرەب ۋە ئىچەم ۋە خۇلاسىسىنى زۇبىدەئى ئۆمەم يەنى مەخدۇم ئەئزەم مەۋلانا ئەھمەد خاجەگىنىڭ دىللەردە كۆشادە بولدى. ھەزرىتى مەخدۇم ئەئزەمدىن مەۋلانا لۇتفۇللا چۇس تىغى تۇشتى. ھەزرىتى مەۋلانادىن بۇ نىسبەتى ئامانەت، ھەزرىتى ئىشان خاجە ئىسھاق ئەلەيھىس سەلامنىڭ مۇبارەك دىللەردە قارار تالدى. بۇلاردىن ھەزرىتى خاجە شادى خاجەم پادىشاھدە نىشانە بولدى. بۇلاردىن فەرزەندە دىلىبەندە ھەزرىتى خاجە ئۇبەيدۇللا خاجەم پادىشاھدا نامايان بولدى. بۇلاردىن فەرزەندى جىگەر گۆشى ئاقتابى تەلئەت ۋە مۇش تەرى سائادەت، چەھرەئى دىلىكۇشا يۇسۇق مىسال، ساھىب كەمال، فۇرخەندە ئەفئال يەنى ھەزرىتى خاجە دانيال خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام رەھىمە رىزۋاندا نامايان بولدى. ساھىبى كەمال، جۈرئە نۇش، بادەئى قىسال ۋىلايەت ئىچرە خەرقى مىل، بەھرى ئۇمان، قۇتئىبەت مەرتەبەسىدە گويىكى مەسجەد مەئىل بەھرىن فى دەۋرانى زەمان ئەئنى ھەزرىتى خاجەم جاھان پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام رەھىمەۋەر رىزۋانغە جىلۋە قىلدى. بەس مەلۇم بولدىكى، ھەزرىتى خاجەئى جاھان قۇتبى زەمان، ۋەلىي بەھرەق، دەريايى شۇھۇد ئىچرە مۇستەغرىق ئەردىلەر. لېكىن ئۇزلىرىنى زاھىرەن سەلتەنەت پەردە ئىچرە پىسنىھان تىلۇر ئىدىلەر، ئۇلۇمالەر ۋە شۇئەرالەر تەرىقىسىدە كۆرۈنۈر ئەردىلەر. خافىل زاھىر بىنلار تانۇماس ئەردىلەركى، بۇلار

كەتتۇرلار. ئەمما مۇشۇ شۇناسلەر ۋە ھەقىقەت ئادەملەر
 بىلۇر ئىدىلەرگىمۇ، مۇرغى رۇھلەرى ئالەمى قۇددىسى فەزاسى
 ئۆزى شىكار قىلىپ، شاخدىن - شاخقە سىدرەھ ئۆزى ماكان
 قۇتار ئىكەن. دىللەرى ھەرەمخانىسى ئىچىرە دەرگاھى ھەقدىن
 فەيزى ئىلاھى ۋەرەھمەتى نامۇتەناھى جايىگىر بىسولۇر. نەقل
 قىلانىدۇركى، ئول زۇبىدە تۇلۇتولما ۋە خۇلاسىسە تۇل فۇزۇلا
 مۇقتى كەلان ياركەند دىل پەيۋەند ئاخۇن شاھ ئابدۇلقادىر.
 مەرھۇمى ئىبتادۇركى: «بىر مۇبارەك سەئىد كېچە مەردى.
 لەيلە تۇلقتەدرى كېچەلەردىن نىشانە بەلگۈردى. بەس ئۇشول
 كېچە نىسبى شەبدىن بىر پارە ئۆتۈپ ئېردى، تاھارەت تازە
 قىلىپ، شۇكرى ۋۇزۇت ئۈچۈن دۇۋانە ئادا ئەيلەپ، ئىستىغ-
 پار ئوقۇپ، ھۇنۇز نەھەججۇدگىسە شۇرۇت قىلىپ ئەردىم.
 ئۇشول ھالەتدە ئۆزۈمدىن كېتىپدۇرمەن. بىر ئۇلۇغ ئىمارەتكى
 تام تورۇسلەرى ۋە تۇبىرۈكلەرىغە قاراماقدىن كۆز خىمرە ۋە
 ئاجىزەدۇرلەر. بۇ ئىمارەتلەر تاقىلەردىن نۇرلار ئالەمگە
 روشەنلىك يەتكۈزەدۇرلەر. بۇ ئىمارەت ئالىيە ئىچىرە يۈز
 ئەجىز نىياز بىرلە ماڭا يول بەردىلەر. كىرىپ بىر كۆشەدىن
 نەزەر ئەيلەدىم. بىر شەھ سۇپە ئۆزى تەخت قويۇپدۇرلەركى،
 تامام لەئىل جاۋاھىر، زۇمىردە، زەبەرچىدە، گۆھەر، ئالىياس
 بىرلە دەرىجە مۇرەسسە ئەيلەپدۇركى، بۇ دۇنىيىسى فانىدە
 جىن پىشەنلىك خىيالغە كەچەگەن. بۇ تەخت ئۆزى بىرنىك
 بەخت ئولتۇرۇپدۇركى، ئاقتاپ بەلكى يۈزىنىڭ ئاقتاپ نەئلىيى
 لىرى شەكەر ئامىز قەترەسىدىن سەدىقە نىيازى بولسە، ئازار
 يەتمەس. ئالدىلەردە ئىككى شاھزادە ئالىيجاناب ئولتۇرۇپدۇر-
 لەركى، بىرلەرى لىياسسىز ۋە بىرلەرى لىياس سۇفىن كىمپ-
 دۇرلەر. بۇ تەخت ئەتراپىدە تۇرت نىم تەخت قويۇپدۇرلەر.

تۆرت مەردى دىنلەن ۋازى ئولتۇرۇپدۇرلەر. بۇ ئىترافىدە سەنى-
سەنى چەمئەتى ئەزىمى ئولتۇرۇپدۇرلەركى، ئەدەدلىرىگە ھەد
شۇمار يەتمەس. مەن بۇ تاماشانى كۆرۈپ، بىرەۋدىن سورى-
دىمكى: تەخت ئۈزرە كىمدۇرلەر؟ بۇ جامائەتلەر كىملەردۇر؟
ئول كىشى ئەيدى: «ئول تەختدەكى ئىككى جاھاننىڭ خاجە-
سى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەل-
لەمدۇرلەر. بۇ نىم تەخت ئۈزرە تۆرت يازىدۇرلەر. خۇلۇفاى
راشىدىن بۇلاردىن ئىبارەتدۇرلەر. ئۆزىگە جامائەت ساھابەلەر
باشلىغ ئەۋلىيائى ئۇمىدۇرلەر. ئول ۋەقتىدىن تابۇ ۋەقتى-
غىچە قۇتبەئى ئالەمدىن رىئەلەت تاپىدۇر. قۇتبەلىق مەنىسى-
جىن تەيىن قىلۇرغە ئولتۇرۇپدۇرلەر. بەس شۇبۇ ھالەتدە
ھەزرەتى خاجە جاھان ئەلەيھى رەھىمەۋەر رىزۋانىنى ئىككى
كىشى باشلاپ كىردى. ھەزرەتى خاجە جاھان پادىشاھزىمىنى
ئەدەبىنى بۆسە قىلىپ تەۋازۇت بىرلە سالام ئەيلەدىلەر. ئان-
دە ھەزرەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم جاۋاب سالام بېرىپ
كىلىك فەرزەند، دەپ پىشانەلەرگە بۆسە قىلدىلەر. ئەيدى-
لەر: قۇتبەلىكىگە ھەممەدىن سىزنىڭ ئىستىدادىمىز سالادۇر.
بۇ مەنىسەپ ئالغە سىز لايىق، دەپ لىباس قۇتبەئەتنى كىي-
دۇردلەر، بۇ ھەممە جامائەت مۇبارەكبادلىق ئەيلەدىلەر ۋە
كونە لىباسلەرنى خاجە جاھاننىڭ خادەمغە بېرىڭلار، دەپ
ئەمىر ئەيلەدىلەر» ئاخۇن ئىبىتادۇركى: «يۈگۈرۈپ باردىم
لىباسنى ماڭا بەردىلەر، كىيىدىم. ھەزرەتى خاجە جاھان ئەرز
قىلدىلەركى: يا رەسۇلەللاھا! بۇ مەنىسەپ ئالدىۇر، بۇ بەندە
كەمتىردىن كەمىنە ئەزەبەس ھەقىر ۋە كەم ئىستىتائەت ماڭا
كار دىشۋارلىق تارتتى. نىچۈك بولغايمەن؟ ھەزرەتى مۇھەم-
مەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئىبىتادۇرلەركى:

پاندەرزەتدا! بۇ بەخشى خۇدا تەئەبەدىگە، كىمگە ئەتەبەدىگە، شىۋىل
سائەت قابىلىيەت مەزكەپىگە يېتەر.

مەسئۇلى

داد ھەقرا قابىلىيەت شەرت ئىست.

بەلكى شەرتى قابىلىيەت دادى ئۇست ①

غەم يېمەگىز، ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا ۋە بىز ۋە ھەم
ئەۋلىيائى ئۈمىد مۇرەببىگىز دۇرلەر. كار ئاسانلىققە مۇ-
بەددەل بولۇر ئىنشائاللاھ.

ئوشۇل ھالەتدە ئۆزۈمگە كەلدىم، بىتەرەلى قىلەرۇ ئى-
تىغفار ئوقۇپ ئولتۇرۇپدۇرمەن. دىماغىم پۇرمۇتتەر بولۇپ-
دۇر. ئەلھال بۇخەبەر خۇشنى يەتكۈزۈپ مۇبارەكبىدلىق قىل-
مايمەن دەپ ئوردا سارى يۈگۈردۈم. ئەمما ئەزىم ئاجايىپكى
تائام دەرۋازەغە قولۇق سالىپ كەلدىنى ئالماققە ئادەت ئەر-
دى. ئەمما بۇ كېچە توققۇز دەرۋازدىن كىردىم. ھەممە كۇ-
شادە تۇزۇپدۇر. ھېچقايسىسى مەھكەم ئەمەس، بىلمەدىم، يا
كازامەتدۇر، دەرۋازە كۇشادە بولدى. يا ئول كېچە دەرۋازەگە
قولۇق سالىپ ئەردى بولغاي. بەھەر ھال كىتابخانە ھۇجرە
خانىنىڭ ئىشىكىگە يەتتىم. شەمى رۇشنىلىق بېرەدۇر، لېكىن
ئىشىك مەھكەم، ئىبا قىلىپ بىتىزنى كىرمەي دەپ ئەندەك
ۋەققۇپ قىلدىم. ئو شول سائەت ھوجرە ئىچىدىن ئاۋاز كەل-
دى. — كېلىڭ ئاخۇن دەپ. ئىزنى بىلە ھۇجرەغە كىردىم،

① تەڭرىنىڭ ئىنشائىغا قابىلىيەت شەرت ئەمەس، بەلكى شەرتى قابىلىيەت

تەڭرىنىڭ ئىنشائىدۇر.

ھۆئادە ئىكەنلەر. تەزىم بىجا كەلتۈردۈم. ئاندىن مۇبارەك بادىلىق قىلدىم. ھەزرەتى قۇتبى زەمان ئېيتادۇرلەركى: دى ئاخۇن، مۇبارەكبادلىقنى نە بائىسىدىن تەخىر قىلدىڭىز؟ كېرەك ئىدىكى، ئۇشول مەجلىسىدە مۇبارەكبادلىق قىلساڭىز، مەن تەقسىر پادىشاھىم دەپ لال بولۇپ قالىمەن. ئەمما ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ھەم ئىلتىفات ئاغاز قىلدىلەر. ئەيىدىلەركى: ئى ئاخۇن، كۆرگەننى بايان قىلىڭ! فەقىر دېدىم:

مەسئەلە

ئانجاكى ئەيا نەست، چە ھاجەتى بايان. ①
 ھەزرەتى خاجە جاھان پادىشاھ ئېيتىلەركى: ئارى خاتىرەڭىز ئىتىمان تاپقاي. بەس بايان ۋاقتىئە ئەيىلەدىم. ئۆزۈمگە كۈنە لىياس بەرگەنلەردىن تەمە بولماغاي دەپ ئىتىمادىم. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئېيتىلەركى: دى ئاخۇن، ئۆزىڭىزگە بەرگەن لىياسنى نېمە ئۈچۈن ئېيتمايسىز؟
 مەن شۇك بولدۇم، تەقسىر - دېدىم - مۇبارەك بويىلەردە كىمخاپ جۇبەلەرى بار ئىكەن، سالىب ماڭا تاشلەدىلەر. مەن تازىم بىلە ئالىب كىيىدىم. بۇرۇن ھەم ئېتىقادىم بار ئىدى، ھالا بىر ئېتىقادىم يۈز بولدى. تۆپە تەزەررۇد بىلە ئىنابەت ئەيىلەدىم. كۆڭلۈم چىراغدەك ئاچىلدى. ئاندىن ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئېيتىلەر: بۇ سىردۇر. زىنھار سەدھازار، زىنھار ئىشقا قىلماغايىسىز. مەن بۇ سىرنى خاجەم مادامكى ھايات ئىدىلەر، كىمەرسەگە ئىشقا قىلمەدىم. ئەمما

① ئول ئورۇن ئايمانۇر، بايان قىلماقنىڭ نېمە ھاجىتى.

بۇ ئالەمدىن كەتكەندىن كېيىن بايان قىلدۇرمەن دەپ
ھەر بارە بۇ ھېكايەلەرنى قىلىپ، گىرىيە ۋە زارى قىلۇر
ئىدىلەر.

نەچەندە پىر مۇرشىدلەر ياركەند شەھرىگە تەشرىق
قىلىدىلەر، ئاخۇننىڭ يار - بۇرادەرلىرىگە ۋە شاگىردلەرىگە،
فەرزەندلەرگە ئىرادەت قىلىڭلار دەپ رۇخسەت بەردىلەر.
ئەمما ئۆزلەرى ئۇشول ئىرادەت قەدىملىرى بىرلە ئالەمدىن
باردىلەر.

رىۋايەت قىلىبىدۇرلەر، ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ -
دىن: «قالە رەسۇلۇللاھى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: ئىن-
ئەللاھ تەئەلا خەلەقە سەلاسى مەئەتە نەفسىن قولۇبۇھۇم
ئەلا قەلبى ئادەمە سەلەۋا تۇللاھى ئەلەيھى ۋەلەھۇ ئەربە
ئۇنە قولۇبۇھۇم ئەلا قەلبى مۇسا ۋەلەھۇ سەبئەتۇ قولۇبۇ-
ھۇم ئەلا قەلبى ئىبراھىمە ئەلەيھىسسالام ۋەلەھۇ خەمەسەتۇن،
قولۇبۇھۇم ئەلا قەلبى جىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋەلەھۇ سەلا-
سەتۇن، قولۇبۇھۇم ئەلا قەلبى مىكائىل ئەلەيھىسسالام ۋەلە-
ھۇ ۋاھىدەتى قەلبۇھۇ ئەلا قەلبى ئىسرافىلە.»

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىبىدۇرلەر:
ھەزرىتى رەسۇل ئەلەيھىسسالامدىن سوئال قىلىدىلەر، رەسۇل
ئەلەيھىسسالام ئەيدىلەركى: پەدۇرۇستىكى، ھەقتەئالانىڭ بەن-
دەئى بەرگۈزىدەسى (300 جان) باركى ئۇلارنىڭ دىللىرى
ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىللىرىگە ئوخشەدۇر ۋە
يەنە قىرىق تەن باردۇركى، ئۇلارنىڭ دىللىرى مۇسا ئەلەي-
ھىسسالامنىڭ دىللىرىگە ئوخشەدۇر يەنە يەتتە تەن بەندەئى
باردۇرلەر، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىل-
لىرىگە ئوخشەدۇر. يەنە بەش تەن باردۇر، ئۇلارنىڭ دىللىرى

ھەزرەتى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنلەرىغە ئوخشەدۇر.
 ۋە يەنە ئۈچ تەن باردۇر، ئۇلارنىڭ دىنلەرى ھەزرەتى مىن
 كائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنلەرىغە ئوخشەدۇر. ۋە يەنە بىر
 تەن بەندەئى خاسلەرى باردۇركى، ئۇلارنىڭ دىنلەرى ئىسرا-
 فىل ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنلەرىغە ئوخشەدۇر ۋە قىتتىكى بىر
 تەن ئالەمدىن بارسە، ئۈچ تەندىن ئالىب ئورنىغە قويۇلۇر.
 ئۇشۇ تەسەرتىپ بىلەدۇر ئالا ھىزەلقىياس ئۈچ يۈز تەننى
 ئەخيار ئاتارلەر، قىرىق تەننى ئەبدا ئاتارلەر، يەتتە تەننى
 ئەبىرار ئاتارلەر، يەتتە ئىقلىمنىڭ كارى ۋە بارى بۇلارغە
 تەئەللۇقدۇر. بەش تەننى ئەۋتاب ئاتالۇر، ئۈچ تەننى نۇقۇبنا
 ئاتالۇر، بىر تەننى غەۋس - قۇنب ئاتارلەر. بۇلار - بىر بىر-
 رىنى تانۇرلەر. ھەر ئىشىدە بىر بىرلەرىنىڭ رۇخسەتلەرىغە
 مۇھتاجدۇرلەر. ھەممە ۋەقت جاھان بۇلاردىن خالى بولماس.
 ھەممە كەرەھ كۇشادەلىق، مەنەبەدىن تۇشمەككە، مەنەسەپكە
 يەتمەككە، تەرەققى قىلماق ۋە تەزىۋلە بولماق، بۇ جاھان
 ئەھلىگە بۇلاردىندۇركى بۇ ھۆكۈمەت بۇلارغە تەئەللۇقدۇر.
 ھەر مەنەسەپ، ھەر ئەزل بەلكى ھەر ئىش بۇلاردىن مەئىنەن
 ۋاقىبە بولۇر. ئانىدىن ئول ئىش بۇ ئالەم زاھىرىدە مەلۇم
 بولۇرلەر. ھەممەلەرى ناماز بامدادنى ھەر كۈنى كەتتەدە
 قۇتبىغە ئىقتىدا قىلۇرلەر. ھەر كۈن بۇ ئالەمدە بولغان ئىش
 لارنى قۇتبىغە ئەرز ئىيتا دۇرلەر. قۇتبىنىڭ رۇخسەتلەرى
 بىرلە ئالەمنىڭ ئىشىنى فەيسەل بېرۇرلەر. ئەمما ئالتىچىكى
 ئەۋلىيائى پۇشىدە دۇرلەر تۆرت مىڭ دۇرلەركى، بىر بىرلە-
 رىنى تانۇماسلەر. ئۆز ھاللىرىدىن بىخەبەردۇرلەر. بەس بۇ
 جەمئىي ۋەلىياتى ئالەمدۇرلەركى، ئۇلارنىڭ بارەلەرىدە ھەدىس
 ئېيتىدۇرلار: «قالەننەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ بىھىم يۈرۈەقۇنە ۋە

بىھىم يەمتە رۇنە ۋە بىھىم يۇد فەئۇلبەلا ئۇ ئىن ۋە جىھىنك
 شەرزى» مەئنى ھەدىس: بۇزۇرۇكلەرنىڭ ۋۇجۇدلەرنىڭ سەپ-
 بەبىدىن ئالەم خەلقىگە رىزقى بېرىلىۇر. ئاسماندىن يامغۇر
 ياغۇر، يەردىن گىيا ئۈنمەك، يەر يۈزىدىكى ئافەت دەفئى
 بولماغى، بەلا دەفئى بولماغى بۇلارنىڭ بۇ ئالەمدە مەۋجۇت
 بولماغلىغىنىڭ بەرکاتىدىندۇر. ئەگەر بۇ ئائىغە خاسلەر يەر
 يۈزىدە بولمەسەلەر، بۇ ئالەم بىرلەھزەدە نىسىت — ئابۇد
 بولۇرلەر: «قالەننەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ لەۋئالسالھۇنەھلە
 كەتتالھۇن» ①

نەزم

بۇ ئالەم بۇ ۋۇجۇد خاس ئىلە بەرپادۇر،
 بۇ سىپەھر بۇلار فەيزى ئىلە بەرجادۇر.
 گەررۇيى زېمىن ئۇزەرە ئۇلار بولماس ئىسە،
 بۇ ئالەم ھەممە ھەبا ئىلە مەئسۇردۇر.

ئاكابر تەرىقەتتىن بىرلەرى ئېيتتىلەركى: مەن غەيبىدە
 جەمائەتنى كۆردۈم ۋە سالام قىلدىم، جاۋاب سالام بەردى.
 سورىدۇمكى: «سىزلىرگە نىچۈك نىسبەتدۇر؟» ئىيدىلەر: «بىزلىر
 سوفىلەردۇرمىز. ھەلقەلەرىمىز يەتتەدۇر. تالىبىن مۇزىدىن،
 سالكىن سائىرىن، تاھىرىن ۋاسلىن يەتتىنچى قۇتسب دۇز»
 قۇتسب ئىككى مەرتىبەدە بولۇر. بىرى قۇتبۇلئىرشادكى ئۇنىڭ
 دىللىرى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە

① ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېيتقانكى: «ئەگەر ياخشى كىشىلەر بولسا
 ماھ بولسا ھاسىق - پامان ئادەملەر چوقۇم ھالەك بولغان بولاتتى».

سەلەم دىللىرىغە ئوخشەدۇر. ئۇلارنى «قۇتۇبى ئىشرەتى» دەپ-
 لەر. ۋە يەنە بىرلەرنى، قۇتۇبۇلمەبدال دەپلەر. ئۇنىڭ دىل-
 لەرى ھەزرەتى ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ دىللىرىغە ئوخشە-
 دۇر. ئۇلارنى قۇتۇبى مەداردەلەر، ۋە ئۆزلەتنى ھەم دەپلەر.
 بۇ ئىشرەتلىرىگە ئەھلى ئەيالى، ئەھۋال ئەشيا مۈلۈكلەرنى
 بولۇر. دوست - دۈشمەنلەرنى ھەم بولۇر. بۇلار خەلقنى ھەق-
 تائالاغا ئۈندىمەكتە - خەلىفەنى ئەنئىيادۇرلەر. بۇلارنى كى-
 شى تانۇماسلەر. مەگەر ھىدايەت تاپقان كىشى تانۇر. ھەدىس
 نەبۇۋىكى «ئەۋلىيائى تەھتە قەبائى لايەئىرەفەھۇم غەيرى»
 («مېنىڭ ئەۋلىيالىرىم پەردەنى زىرمدادۇر، ئۇلارنى مەندىن
 ئۆزىگە تانۇماسلار»).

بەيت

ھەردىلىرا ۋەلى تەۋانەددىد،
 مۇستافا رائەلى تەۋانەددىد. ①

ئەمما ئەۋلىيائى ئۆزلەتلىرى خادىم ئورنىدە، ئەۋلىيائى
 ئىشرەتلىرى ۋەزىرلەر ئورنىدە زاھىرلەرنى خەلق بىرلە، باتىن-
 لەرى ھەق بىرلە، يەنى ئەگەر ئەۋلىيائى ئۆزلەتلىرىدىن بىردە
 بىر گۇناھ قىلسە ئۇنىڭ گۇناھىنى قۇتۇب ئىشرەتى تىلەر ۋە
 ئۆزرەنى ئول ئېيتۇر ۋە پىر ۋە مۇرشىدلىق ۋە تالىب گۇمراھ-
 لەرىغە ۋەكىل رەھنەما ئۇلاردۇر ۋە بەزى ئەنئىيىغە ۋەھىي
 كېلىدۇر، ھەزرەتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتەئالا ئېيتىدۇر: «مەن
 دۇنيانى ئاخىرەتنى ھەر كىشىگە بەرسەم ھىننەت قىلماسەن.

① 45 - بەتتىكى ئىزاھاتقا قارالسۇن.

ئەمما ئول كىشىگە مىننەت قىلۇر. مەنىكى ئاڭا ئۆز دوستلە-
 رىمنى كۆرسەتسەن ۋە تونۇتۇپمەن» ۋە بەزى بۇزۇرۇكلەر ئېي-
 تىپىدۇرلەركى؛ ئىككى قۇتۇپ بار؛ قۇتۇبۇلئەبدال ۋە قۇتۇبۇلمىر-
 شاد، ئەۋلىيائى ئۆزلەتلىرى ھېمىشە باردۇرلەر. ھەزرەتى پەي-
 غەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ زامانلەردىن ئىك-
 گەرى بار ئىكەنلەر. ئەنھەزرەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەل-
 لەمنىڭ زوھۇرلەرى ۋەقتىدە قۇتۇبۇلئەبدال ئۆۋەپىس ئەمەلى
 ئىسمى قەرەنى ئىكەنكى مەزھەرى ھەزرەتى رەھماندۇر. ئول ۋە-
 جىھدىن ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم
 ئېيتىپدۇرلەركى: «ئىبنى لەئجەدۇ ئەفسەر — رەھمانى مىن قىبە
 لىلىيەمەنى» يەنى تەھقىق تاپادۇرمەن. بۇيى رەھماننى يەمەن
 سارىدىن ۋە ئول ئەبدال يېمەك — ئىچمەك ۋە خالا جايغە بارماق
 ۋە دارۇ قىلىماق ۋە ناماز ئۆتەمەك مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى
 ۋەسەللەمنىڭ سۈننەتلىرىنى بەجا كەلتۈرمەك ۋە ئىستىقبالىلىرى
 بار. ھەرمەنزىلىدە بىر كۈندىن يا بىر سائەتتىن زىيادە بول-
 ماسلەر. مەگەر كار بولسە، ئىقامەت قىلۇرلەر. ئەمما قۇتۇبىلەر
 ئۆز جايىدە ماسابىت قەدەمدۇرلەر. ھەزرەتى خىزرى ۋە خاجە
 ئىلىياس بۇ قۇتۇبىشە ھەمىسۆھبەتدۇر. ئەكسەر ئەغلەب قۇتۇبىغە
 ئىززەت قىلۇرلەر ۋە نامازدە ئىقتىدا ئاڭا قىلۇرلەر. ھەزرەتى
 قۇتۇبۇلئەقتاب غەۋسۇل ئەھباب ۋە خاجە تاھاۋىددىن نەقىش-
 بەند قەدەسسە سىررەھۇ دىلىشە ئەلامات بەيان قىلىپدۇر. ئول
 ئەلاماتنى بۇ بۇرچدا بايان قىلىپدۇر.

بەيت

سەن ئىشان بۇد ۋەلىرا ئەزىنە خۇستە
 ئان بېمەننى كى چۈن رۇيى ئۇبەبىنى دىلى تۇبىدۇر
 گەھ ئاپەد.

دۇۋۇم ئانكى دۇمەجالس چە سۇخەن كۇن زىمەئنى.
ھەمەرا ئەزھەستى خۇد بېھەدسى رەبایەد.

سەيپۇم ئان بۇد تىنەئنى ۋەلى ئەخەسى ئالەمكى زەھىچ
ئەزۋى ئۇرا ھەرەكات يەر نەئايەد.

يەنى ۋەلەلەرغە ئۈچ نىشانەدۇر. ئەۋۋەل، ئاڭا ھەر
ۋەقتىدە قاراساڭ كۆڭلىڭ ئاڭا مەيىل قىلۇر، شول زامان
ئۇنى دوست تۇتارسەن. ئىككىنچى، ھەر مەجلىسدە مەئنىدىن
سۆز قىلسە ھەممىنى ئۆزلۈكىدىن بىخەبەر قىلۇركى، دۇنيادىن
ساۋۇتۇر. ئۈچىنچى، ئولكى ۋەلى ئالەم ئەھلىدىن يىغىلۇر،
ئەلشاس. ئوبۇل فەزلى بۇخارى ئېيتىپدۇركى: ئايا رەسۇل
ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادلىرىنى تانۇغىلى بولۇرمۇ، سەيىدلىك
نىسبەتلەرگە يەتكەي. ھەزرەتى ئىمامدىن سوئال قىلدىم.
ھەزرەتى ئىمام ئىلھام بىرلە جاۋاب بەردىلەركى: ئەۋلاد ھەز-
رەتى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نەچچەند نىشا-
نەلەرى بولۇر. ئەۋۋەل خۇشخۇي، ھەرگىز خەلققە چىرايىنى
چىرتىماس. ئىككىنچى، خەلقنىڭ ئەيىبىنى ياپۇر. ئۈچىنچى،
خەشىم غەزەپنى يۇتۇر. تۆرتىنچى، خەلقنىڭ گۇناھىنى
ئەفۋە قىلۇر، ئىنتىقام تەلەپ قىلماسلەر. چۇنانچە ھەزرەتى
ئىمام ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ بىر باۋۇرچى قۇللەرى
بار ئەردى. دەستۇرخان سالىب، ئاشتى ئېلىب كىرگۈنچە مۇ-
دۇرۇلۇپ يىقىلدى. ئاش ھەزرەتى ئىمامنىڭ باشلەرىغە تۆكۈل-
دى. ئۇشول ۋەقتى غەزەپ ئەردى. مۇبارەك دىللەرى يۇم-
شاقلىغىدىن ئول بەندىگە ئىلتىقاتلەر قىلىپ ئازاد قىلدىلەر.
ۋە يەنە ھەزرەتى ئەلى كەررەمەللاھۇ ۋەھجە ھۇنىڭ بىر
قۇللەرى بار ئەردى، بىر لازىم بولۇپ قىچقاردىلەر، ئۇن

بەرمىدى. يەكەننى مەرتىبە قىچقاردىلەر ئۇن بەرمىدى. ۋەقنى
 غەزەپ ئەردى. ھىلىم سۇفىتى چۇش قىلدى. ئول بەندەنى
 ئازاد قىلدىلەر. ھەزرىتى پەيغەمبىرىم سەللەللاھۇ ئەلەيھى
 ۋەسەللەم ئېيتىپدۇرلەركى: «مېنىڭ ئەۋلادلەرىم جەۋھە بولسا
 ماس» ھەزرىتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتەئالا خىتاب قىلىپ ئەيدىكى:
 «يا مۇھەممەد، تەھقىق كامالى خۇشخۇيلۇقنى سەن قىلا سەن»
 كىشىكى بەدخۇي بولسە، رەسۇل ئەلەيھىسسالامغە ئەۋلادلىق
 نىسبىتى دۇرۇست ئەمەس، ھەممە مۇجستە ھىدلەر ئىتتىپاقى
 بىرلە كىشىكى بىرەۋنىڭ ئەيىبىنى ئاشكارە قىلسە، بەس
 ئىنىڭ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغە ئەۋلادلىق نىسبىتى ئەمەس
 دۇر. ھەممە مۇجستە ھىدلەر ئىتتىپاقى بىرلە كىشىكى ئاڭا چەم
 شىم بولسە، ئىنىڭ ھەم مەن ئەۋلادى رەسۇلۇللاھ دىمىمەكى
 دۇرۇست ئەمەس. كىشىكى زىنا بەدكارلىق بولسە، يالغان سۆز
 لىسە ۋە غەيبەت قىلسە ۋە بوھتان قىلسە، ئىنىڭدىن بۇ نام
 مەشرۇھ گۇناھلەر ۋاقىتتە بولسە، ئىنىڭ مەن رەسۇلۇللاھنىڭ
 ئەۋلادى دىمەكى دۇرۇست ئەمەس. ھەزرىتى ئىمام ئېيتادۇر:
 لەر: بۇ مەسىلە ھەممە ئۆمىمەتى مۇھەممەدگە لازىمدۇر. چەم
 راكى ئاخىر زەماندە تولا خەلق مەن سەيىد زادە دەرلەر.
 سەيىد زادە لەردەك گىسۇكاكۇل قوپارلار. بەس ھەر ۋەقتىكى
 مەۋجۇد بولسە ياخشى نىشانلەر، بۇ ياخشى ئالامەتلەر بەس
 قىلىندۇر — ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىقىغە ئەزىم ئىكراملەرى خەلققە
 ۋاچىپدۇر. بەس بۇ مەسىلەنىڭ ۋۇقۇنى ئاخىر زەماندە بىس
 يار بولۇر، خەلق ئىنىڭدىن ئەقىدەنى كاج قىلۇر.
 مۇھىت ناملىق كىتابدا كەلتۈرۈبدۇر لاركىم: «ئەلا مەتۇسىبە
 يادەتى مىنھا ئەن لا پەمىلە سەيىدۇ بىلە ھەرۇماتى ۋە تەغە پىيرولمە شە

روئائى لىئەننە ھا مەنۇتۇن ۋە مەن يەمىلو بىئەھىدىھا فە-
ھۇۋە لەيسەمىن ئەھلىسە يادەتى، دەئۇھۇ باتىلۇن...»
سەيپىدلىك ئالامەتلەرى بىس-ياردۇر. بەزىسى شۇبۇكى
سەيپىد ھەرگىز مەيىل قىلماس ھارامغا، شەرتىنىڭ كارلەرىغە
تەغىير بەرمەس. ۋە كىشىكى مەيىل قىلىپ-دۇر بۇ ئىشلىرىغە،
ئول كىشى سەيپىد ئەمەسدۇر.

بەيت

ھەر كەسكى دەم زەئەد بىسسىيادەت بىئەزۇدى خەلق،
باۋەرمەكۇن ئەگەرچە بۇۋەد فىلىمەسەل ۋەلى.
كىسە دەم ئۇرسە سىيادەتدىن خىلافى شەرتى ئىلە،
قىلماڭىز باۋەر ئەگەرچە كۆرۈنۈرلار ئول ۋەلى.

چۇنانچە سەيپىد شەرىق بەرجانى ئېيتىبدۇر،
ئانراكى نەباشەد ئەز نۇبۇۋەت ئەسەرى،
نەھەد شەجەرى بىغەيرى نىقىمەت ئەسەرى،
سۆزدارازغە تارتتى مەقسەدى سارى.

شۇرۇڭ قىلماق، بۇ مەزكۇر بولغان ئەلاما نىشانە ھەز-
رەتى خاجە جاھان ئەزىزلىرىدە مۇۋاپىق كېلەدۇر. ئۇلارنىڭ
بۇرادەرلىرى ۋە ئەۋلادلىرىدە دۇرۇست كېلەدۇر. سىيادەتلە-
رىدە ھىچ شەك - شۇبھە يوقدۇر.
ئولئەزىدەلىبى ھەزار داستان ۋە موھەققىقى فازىل رە-
ۋاج دەھەزىدى مىسلىمەت ۋە دىن ئەئىنى ئاخۇن مىر
ئابدۇدىن نەۋۋەر، لەھۇ تۇرىبە تۇھۇدىن نەقىل قىسلۇر -

ئەيدىلەركى: «كاشغېر مەدرىسىدە دەرس ئوقۇر ئەردىم
 گامى ئەرەبى كىتابىلەر، گامى تۈركىي ئىبارەتلەر، ئەزەمە
 تەرتىپ بېرىشكە مەشغۇل ئەردىم. ھەر ۋەقەت ئول بائىسى
 ئەمىنۇ — ئامان ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنىڭ
 تەردى ۋە سىتايىشلىرىنى ئاڭلاپ، كەمەرى خىزمەت ئارزۇ-
 سىدە ئەردىم. بۇ ئارزۇغە ھەرەمەينى - شەرىفەينى تاۋافى
 ئىمىتى كۆڭلىگە تۇشتى. ئەزەمى ياركەند ئىختىيار قىلدىم.
 لېكىن ئول گۇمان يوق ئىدىكى، ئاستانە بۇستلۇق مۇيەسسەر
 بولغاي، بىمۇچەردىدى ئىشتمەكلەرى بىرلە كاشغەردىن
 كەلگەن يار ئالىبۇلىلىم كەلسۇن، دەپ خەبەر يەتتى.
 فەقىر خىزمەتلىرىگە بارىپ، زەمىنى ئەدەبىنى بۆسە قىلىپ
 تەقىس ئالدىم. ھەددىدىن تولا ئىلتىفات ئەيلەدىلەر. يەنە
 ئەيدىلەركىم: بىزگە نە تۆھپە كەلتۈردىڭىز؟ فەقىر ھۇر،
 سۇلايمان ھوزۇرىغۇچە نەھەدىكى، تۆھپە كەلتۈرگەيمەن.
 ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ ئىيتادۇرلەركى: مۇرى پاي
 مەلەخنى تۆھپە كەلتۈرمىدىمۇ؟ لال بولدىم. خىجالەتتىن
 قۇي تاپتىم. بىلىم پەدۇرمەنكى، ئەشئاردىن بىر ئىسكى غەزەل
 كەلتۈرمەك لازىم ئىكەن. ئۆلۇمائى زەمان، شائىران ۋەقەت،
 ھەممىلەرى ھازىر ئىكەنلەر. ھەزرىتى خاجە كامالىنىڭ شۇ-
 بۇ بەيىتى ئاراغە تۇشتى:

بەيت

ئىلىم، تەقۋا بەرسەرى دەئۋايى مەئنى دىگەرەست،
 مەردى مەئنى دېگەرەست، مەيدانى مەئنى دېگەرەست.

ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ ئەيدىلەركى: ئى ئۆلسمالەر،

بو بەيتگە مەئنى بەرگەيسىزلىرى. ھەممىلىرى مەئنى ئادا قىلىدۇ.
 دىلەزكى: دىلىم - تەقۋا، زۇھد ۋە رەئىيەتكار ھەممەسى
 دەئۋايى بىمەندۇر. مەئنى دېگەن مەنى مەئنى ئۆزىگە،
 مەيدان ئۆزىگە، لېكىن ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ بۇ مەنىگە
 تەسلىم ئەتمەيدىلىرى. بەلكى ئېتىراز قىلىدىلىرىكى: مەردى
 مەئنى مەيدانى مەنىدە بولسا كېرەك. مەرد بولساغاي ئول
 مەيدانى مەنىدە ئېمەس، مەردى مەئنى ئۆزىگە، مەيدانى ئۆز-
 گە ئەمەس، ھەممەلىرى شۇك بولىدىلىرى. خاجە كامالىنىڭ
 نەچچە دىۋانلىرىنى ئىستىپ كۆردىلىرىكى، شۇبۇ تەرىقەدە
 ئىكەن تاغلاسى يەنە كەلسۇن دەپ خەبەر بولدى. جەمئىلىرى
 يەنە باردىلىرى. بىنسىيار ئاش قىلىدۇرۇپ، خاجە كامال رۇھ-
 لەرىغە دۇئا قىلىدۇرۇدىلىرى. يەنە شول بەيتنى ئوقۇدىلىرى:

بەيت

ئىلىم تەقۋايى سەر - بەسەر دەئۋاست، مەئنى دېگەرەست،
 مەردى مەئنى دېگەرەست مەيدانى دەئۋا دېگەرەست ①

ھەممەلىرى سەللەمنا دىدىلىرى. مەنىسىدە ھىچ ئىسپات
 لازىم كەلمەدى. قاقىيە ھەم تەكرار تاپمەدى. بۇ بەيت ئەل
 ئارا غەلەت بولۇپ قالغان ئىكەن. خاجە كامالىنىڭ رۇھلىرى
 ھازىر بولۇپ، ئەسلى بەيتنى خەبەر بېرىپدۇر. ھەزرەتى خا-
 جەم ئېيتتىلىرىكى: ھالا نەبائىتىدۇر بۇ ۋاقىتنىڭ ئۆلۈم-
 لەرىغە مۇنازىمەت ۋە مۇخالقەت تۇشەدۇر. بۇرۇندىن شۇن-
 داغمۇكىن يا بۇ ۋاقىتتا شۇنداغمۇكىن؟»

① پاشىن - ئاخىر تەقۋالىق ئۈستىدە دەۋا قىلىنىدۇ لېكىن مەنە ئۆزگىدۇر،
 مەنىنىڭ مەردى ئۆزگىدۇر. دەۋانىڭ مەيدانى ئۆزگىدۇر.

ھەزرىتى ئاخۇن خاجە ئابدۇللا ئىپتىدۇرلاركى: «تەقسىر پادىشاھىم: زامانىمە ئاخىر قىياھەتنىڭ ئالاماتى رۇز - بىر رۇز بىزدىن زاھىر بولۇپ تۇرادۇر. دىيانەتلىرى سۇست، ئىسلاھاتلار لاملەرى زەئىفى. ئول ۋەجھىدىن بىر - بىرلەرنىڭ ھەققىدە شىكايەت ۋاقىمە بولادۇر، ۋەئىللا بۇرۇنقى ئۆلۈملەر مۇنداق ئەرمەس، دەپ شىكەر ئەفشان ھېكايەلەر باشلادىلەركى: - ئابدۇللا خاننىڭ ۋاقتىلەردە ئاخۇن زېھنى، ئاخۇن يەئىسى ئاتلىق ئىككى ئاخۇن بار ئەردى. ياركەند ئىچرە ھەر بىرلەرى دىن ۋە دىيانەتدە، فەزىلەتدە يىگانە جاھان ئىكەنلەر. ھەرگىز بۇ ئىككىلەرنىڭ ئاراسىدە زەررەئى ئاداۋەت، غەيبەت بەت بولمايدۇر. خان ھەم مېنىڭ ۋاقتىمدا بۇ ئىقلىمىلەردە مۇنداق ئالىيانابىلار مەۋجۇد ئىكەنلەر دەپ بىسىيار شۈكەرى سەنا ئىپتىۋر ئىكەنلەر.

بىر كۈنى خان تەجرىبە قىلىماق ئۈچۈن بۇ ئىككىلەرنى سەيىر شىكارغە ئالىب چىقىتىلەر. بارا - بارا ئاخۇن زېھنىغە يانداشىپ ئىپتىتىلەركى:

— سىزلەرنىڭ مىنگەن ئاتلەرى كامال شوخ ۋە خوش دەفتار، جۇرئەتلىك ئىكەن. ئاخۇن يەئىسنىڭ نەمگەن ئاتى ناھايىتى دەۋك، كەم ھىمەت بى جۇرئەت ئىكەن. ھەر بىرلەرنىڭ ئاتلەرى ئۆز مىزاجلەرنى تەئىبىيە قىلىبدۇر. ئاخۇن زېھنى ئىپتىتىلەركى:

— يا پادىشاھى ئالەم، ئاخۇن يەئىسى ئانداغ زاتدۇر. كى، ھەممىشە نەزەر ئىسلاھى دىلىلەرنىڭ ھەرەمخاسلەرنى مۇنەۋۋەر ئەيلەب، سافايى باتىن بىرلە جاھان زۇلمايت - بىدئەتتىكى ۋە زالالەتنى ھىدايەتكە ۋاسىل قىلىبدۇر. ھەر كىشىكى ئۇلارنىڭ نەزەر قوبۇللەرنى تاپسا، دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئاسا.

يېشى ئىنىڭ نەسبەسىمۇ. كىشىكى ئۇلارغە مەردۇدى نەزەر-
 دۇر، ئىككى جاھانئىدە شەقاۋەت ۋە بەدىبەختلىق ئىنىڭ
 گەردىنىگە توشۇيدۇر، بەس شۇبۇ جەھەددىن مىنگەن ئاتلەرى
 ۋەھىنە تەرس بىرلە رىئايەت ئەدەپ بىرلە قەدەم قويادۇر-
 كى. بىناگاھ ئەگەر بىئەدەپلىك قىلسام، بۇ تەۋقى لەنەت
 مېنىڭ گەردىنىمگە تۈشكەي، ماڭا ئابروىيى دۇجاھان بەسدۇر.
 مېنىڭ ئۆزۈمدە مۇنداق زات باپەركات ئولتۇرۇپسۇر دەپ
 ئات ئۆزىگە فەخىر قىلادۇر. ئەمما فەقىر مىنگەن ئات ئۆزى-
 گە ئاھانەت ۋە ھاقارەت ئالادۇركى، مېنىڭ پۇشتۇمدە مۇن-
 داق مېھنەت زەدە پالاكەت پىچىمدە ئولتۇرۇپدۇر. بۇ ئاسىيەنىڭ
 گۇناھىنىڭ شۇملۇغى ماڭا ھەم ئۆتسە، ئاڭلا ئازاپ - ئوقۇ-
 بەتكە مۇستەھىق بولۇرمەن دەپ سەركەشلىك قىلادۇر. پۇش-
 تۇمدىن تاشلاپ، مۇنىڭ شۇملۇغىدىن خالاس بولاي دەپ
 شۇبۇ ۋەجھىدىن شوخلۇق قىلادۇر.

خان بۇ جاۋابىنى ئىشىتىپ سەللانمەن دەيدى. مۇددەتدىن
 كېيىن، خان يەنە ئىسى ئاخۇن بىلەن ياندىشىپ بۇ سوئالنى
 قىلدى. يەنە ئىسى جاۋابىدا ئانداغ دۇر ئەقىيلىق قىلدىكى:
 — ئاخۇن زېھنى ئانداغ بۇزۇرۇڭدۇر دۇركى مەن-بەئى
 فەيزى ئىلاھى، مەزھەرى رەھىبەتى نامۇتە ناھىدۇرلەر. ناين-
 بى پەيغەمبەر بولۇپ، ئەھلى ئالەمگە ئەھكام شەرتىنى چارى
 قىلادۇرلەر ۋە ياخشى ئىشلەرنى ئەمىر قىلىپ، نامەشرۇد ئىش-
 لەردىن مەنئى قىلادۇرلەر. پەيغەمبەر سۇفەت، فەرىشتە سى-
 رەتلىك مۇقامغە يېتىپ «تەخەللۇق بىئەخلاقىلاھ» ① مەر-
 تىبەسىدە جاھىنپىش بولغان، جاھاندا يۈز مىڭ جاھان باج

① «خۇدانىڭ ئەخلاقى ئادەتلىمەك»

خىزىچى ئۇلارنىڭ سەددىقىسى بولماي. مۇبارەك دىلىلىرىغە
زەرەئى فۇتۇر يەتكەي ئۇشبۇ جەھەتتىن مىنىگەن ئاتىلەرى
بۇ خىيالدا مېنىڭ پۇشتۇمدە مۇنداغ زات ئالىيچاناپ قە-
دەم قويسە، بورەقتەك پەلەك ئۈزۈر قەدەم قويسماي، يەر
يۈزىدە يۈرۈرمەنمۇ دەپ سۈيۈنچىلىكتىن فەخر مۇباھەت قى-
لىپ، مەيدان ئىچىرە جەڭ ئەندازلىق قىلدۇر. ئەمما بۇ فە-
قىر ئاسىي مىنگەن ئات ئار قىلدۇرگى، مۇنداغ گۇمراھ نە-
قىسى شەيتان ئاۋارەسى ئاستىدا تاغدەك ئېغىر گۇناھنى گۇ-
تۇرۇپ يۈرۈرمەنمۇ دەپ بۆلكام ھورۇنلۇق قىلدۇر.

خان بۇ جاۋابلىرىنى ئىشتىپ بۇ تەرىقەلىق شىكەستە نەقىس-
لىكىنى بىلىپ، بۇ ئاخۇننىڭ دىيانەت ئىنسابىغە تەھسىن ۋە ئا-
پىرىنلەر قىلىپ، كەمال بەشاشەت بىرلە بۇ ئىككىلىرىغە سەرۋ-
پاي شاھانە، ئىگەر يۈگەنلىك ئات ئاتا ئەيلەپ، شۇكرانەسىنى
ئادا قىلىدىلەر. ئاخۇن خاجە ئابدۇللا بۇ نەقلىنى قىلغاندىن
كېيىن، ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئاخۇنغە سەرۋىپاي ئاتا
ئەيلەدىلەر.

يەنە ئاخۇن مىرتابىدىدىن ئېيتادۇركى: «بىر نەچچە غە-
زەل قەرتىپ بېسىپ ئىدىم، ھوزۇرلىرىغە كەلتۈردۈم. خوپ
زەۋقلىرى قىلىدىلەر. ئۆزلىرى بىنا قىلغان مەدرىسەلەردە
ئابىخانەسى بىرلە بىر ھۇجرا ئىلتىپات قىلىدىلەر. مېنىڭ با-
شىمدىن ھەرەنەين تاۋافنىڭ ھەۋىسى كەتسەدى. بارغانچە
قەۋى بولدى. كامال تەڭلىك يۈز كەلتۈردى. چەراكى ئىنايەت
ئىلتىقاتلەر بىسىپار ئەيلەدى. بىر ھەپتە دۈشەنچە، چارشەنبە
مەدرىسكە كېلىۋر ئىكەنلەر. يارانلىرىغە بىسىپار زىياپەتلەر ئەي-
لەپ، دەرس ئىشتىپ يانۇر ئىكەنلەر. فەقىرىغە ھەدىم يارانلەر
ئىچىرە نەۋازىشلەر كۆرگۈزۈپ، دەرس ئىچىرە مۇننۇن بولۇپ،

مېنى ئىلغاپ ئىكەنلەر. بەس ناچار ھەجگە رۇخسەتنامە ئايەت تۇتتۇم. مۇبارەك پېشانەلەردە چىن زاھىر بولۇپ، باشلەرنى تۇبەن سالىپ، مۇزاقىبەگە كەتتىلەر. سائەتتىن كېيىن ئېيتىمىز تىبىلەركى:

— ئى يار، سىزنى ھەج قافىلەلەرنىڭ ھاجىدار ئارا-
سىدە ئانچىنان جىست چۇقىلدىم، تاپمەدىم. مەلۇم بولادۇر-
كى، سىزگە نىسىپ ھەق بولمايدۇر.
فەقىر ئاتۇمىد بولۇپ ياندىم. لېكىن ئاتۇمىدلىق بىرلە
كۆڭلىم قارار ئۆلمەدى. ھەزرەتى خاجى جاجىھان
ئەزىزنىڭ خاجى سىددىق ئاتلىق بىر پەرزەندى
نۇرىدەلەرى بار ئىدى، ھۆسنى، تەلىمەتلەرى ئاپتاپ
خە غەلبە قىلۇر ئەردى. خۇشخۇيلەردىن خۇلقى مۇھەممەد
زاھىر بولۇر ئىدى ۋە فەھم ئىدراكلەرى ئەفلاتۇن، ئەدەستۇ
شاگردى ئەدناسى ئەردى. تەبىئى سەلىمەلەرى زېھنى مۇستە-
قىمەلەرى ئەگەر بىزە ئى پولاتتەك ناسۇپتەلەرى ئۇچرەسە، زىھ-
نى چالاكلەرى مەتنى بىرلە شىكافى ئەيىلە ئىدى. چۇد -
ساخاۋەتتە ھاتەم بىرلە بەرمەكىلەر ئىككى قۇلام چاكىرى
ئەردى. ئەدىل - ئادالەتتە نۇشسۇرۋان خادىمەلەرى ئەردى.
ھەر نىچە مۇشكۈل سۆزنى بۇ سىددىقنىڭ خاسسى دەپ
ئىككى كۆزلەرنى سەقىي خانەگە تىكەر ئەردىلەر شول سا-
ئەت سۆز سۆز تەسەررۇقىغە كېلۇر ئىدى. ئۇشۇل ۋەقتىدە
ئەقايىد خۇان ئىكەنلەر. بەس سىننى سالىلەرى ئون سەككىز
ياشار ئىكەنلەر. ئەمما ھىددەتى تەفەتتىش - تەھقىقتا تەھسىل
تسامم بولغان تالىبىل ئىلىم يارەنلەرنىڭ ھىددەتلى-
رىدىن ئەشتار فەھىدە ئانداغ ئەردىلەركى، ئۆزگە يارانلار
ياد ئالغۇنچە، بۇلار تەقىرىر كەلتۈرۈر ئەردىلەر، ئەمما ئەشتار

ئەزىمىن تەرتىپ بىررۇردە، ئىككى - ئۈچ غەزەلنى بېنئادەتەن كىتابىغە ئالۇر ئىدىلەر. ئول ۋاقىتتا تالىپلىشىلارنىڭ خو- رەك ۋە پۇشەكلەرنى ئۇلار بىررۇر ئەردىلەر، خەرج - خىراجەتلىرىنى ھەم بۇلار بېرور ئىدىلار».

موللا مىر ئابىدىن ئىپىتۇركى: «بۇ مەزكۇر سىددىق خاجەم پادىشاھغە ھەج رۇخسىتى ئۈچۈن ئىلتىجا قىلدىم. ئۇلار ۋاستەسى بىرلە ھەجگە رۇخسەت بولدى. زاد راھىلە راست قىلىپ، يولغە راۋان بولدىم. بىر نەچچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن، تاغلىرىغە قار چۈشۈپ، يول باغلاندى. ئىكەن. ھەممە قاقىلە كارۋان ئارقىسىغە ياندىلەر. مەنمۇ ھەم ناچار بىچارەلىككە ئارقىسىغە ياندىم. نۇرى خىجالەت ماڭا يۈز- لەندى. ئائىلاچ كېلۇر ئەردىم. ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ شۇ- بۇ بەيتىنى بىرودىن ئىبەرتىدۇرلەر:

بەيت

ھوسۇل ئەزخاتىرى جەمئەست ساھىبى ئىقتەدارانرا،
قىراقى ئەھلى تەمكىن كەي پىسەندەت بى قەرارانرا.

سەفەر مادەر ۋەتەن ئەز بەسكى ئىن ئەئجۇبە ھادارەند،
سەراسەرما بېخاكى گۇشيان شۇد شەھسۇ ۋارەنرا.

ھەرىقان مەست، مەسرۇرەند ھەردەم ئەيدھا دارەند،
خەبەر ئەز نەشمەئى دىندان نەباشەد روزىگارانرا.

ئەرىزى مەي بىكۇبى مەن فەرستان بىخۇد ئۇفتادەم،
چۆپەرداىي خۇد ئەز جام پەپا پەي خۇشگۇ ۋارانرا.

بىدائىنى فەنائەت ھېچ يابى جۇزجۇدنى ئىشەنچ،

ھەكۈن پەيرەۋ بىئۇمىدى ئەبەس بىسختىيار ئانرا ①

بەس، ئۇشۇبۇ بەيتنى ئىشتىپ بىسىيار يىغلىدەم. فەرىشان-
لىق بىرلە ئۆزى - تەقسىر قىلىدەم. ئاخىرۇلىئەمىر نۇرى
خىجالەت بىرلە مۇلاقات بولدۇم. ئەيدىلەركى،

بەيتگە جاۋاب راست قىلىدىگىزمۇ؟

فەقىر تەقسىر دەپ ھەزرىتى ناسىر مەلى - راست ئەيد

لەگەن ئىكەن:

بىز ئىدائى ۋەتەن نەتۋان پۇشۇردەن بىقارارانرا،

كەفى سەھلەست كەردى ئىن ۋەھشەت سۇۋارانرا ②

بەس. جاۋاب - سوئاللەر بىرلە مەجلىس تامام بولدى» دەپ
ھەر بارە ھېكايىلەر قىلىۋر ئەردى. ۋە يۈزىمىڭ نادامەت ئەف-
سۇسلەر قىلىۋر ئەردى. ئۇشۇبۇ بەيتە ئۆزلەرنىڭ ۋىلايەتلەردە
كەمەل ۋە مۇكەممەللىكلەرگە ئىشارەت ئىكەن «ياشلىغ، ئى-
دانلىغ بىلىمى زايە قىلىبدۇر مەن»

نەقىلىدۇر: ھەزرىتى خاجە جاھان ئەزىز ئەلەيھىمىر
رەھىمەۋەر رىزۋانىغە بىر نەچچە فەرىشانلىق د-
لىگەرلىك روبەردى، ھېچ كىشى مۇلازىمەت قىلۇرغە يول
تاپمادى. نە ئەھلى ئايالىغە، نە غەيرى ھېچ كىمەرسە بىلەدە-
كى، بائىسى ۋاقىتتە نەدۇر.

①② بۇ شېئىرنىڭ تەرجىمىسى بېرىلمىدى، چۈنكى كۆچۈرگۈچىنىڭ سەۋەنلىكى

بىلەن بەزى سۆزلەر بۇزۇلغان. قوليازىمىدىكى بويىچە ئېلىندى.

بىر كۈنى ئەھلى ئەياللار مۇرىد مۇھىبىي خانىدانلەر يىغىلىدۇ.
 سۇن دەپ ئەمىر ئەيلەدىلەر. بۇلار ھەممە جەمئىي بولدىلار.
 ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم بۇلار ھوزۇرىدە مۇبارەك كۆز-
 لەردىن قەترە - قەترە ياشلىرىنى ئەبىر نەپسان يىغلىغ ئاق-
 قىزدا باشلىدى. ھەممەلەرگە بۇ كاردىن ھەسرەتى ۋە سەر-
 گەردانلىق رۇ بەردى. ھېچ كىشى يوقكى سەبەبى گىرىيەنى
 سورىغاي، سائەتتىن كېيىن ئۆزلەرى گۆھەر بارە لەفزەلەرى
 بىرلە بايان ئەيلدىلەركى: «ئى ئەھلى ئەۋلاد، ئاگاھ ۋەدانە
 بولۇڭلەركى، مەشرىق تەرەپتىن بىر گۇرۇھى چىقىپ كەل-
 گەيكى، بۇ شەھەرلەرنى جەڭ جەدەل بىرلە تەخت تەسەررۇ-
 فىغە ئالغايىلەر، ئول ۋاقتىدا نەھۇسەت بىزلەر تەرەپىمىزگە
 يۈزلەنگەي فەتھى زەپەرئول گۇرۇھىغە يۈزلەنگەي، بىسىيار
 خۇنسىزلىق بولغاي، ئول ھالدا ھەممىمىزنى ئەسەر ئەيلەپ ئاتا-
 نى ئوغلىغا قاۋۇشتۇرغاي، ئانانى قىزىغا بەزمىمىزنى قوي-
 دەك بوغۇزلىغاي، بەزمىمىزنى ئوق بىرلە ۋە بەزمىمىزنى ئوتدا
 كۆيىدۈرۈپ ۋە بەزمىمىزنى يىپ بىلەن بوغۇپ ۋە بەزمىمىزنى
 تامغە باستۇرۇپ ۋە بەزمىمىزنى ئېغىر تاپاق بىرلە شاھادەت
 دەرىجىسىگە يەتكۈزگەي. ئول ۋاقتىدا بىزنىڭ ئەھل - ئەۋ-
 لادىمىز ۋە مۇرد - مۇخلىسلىرىمىزدىن ھېچكىم سالامەت قال-
 ماغاي. بەس كېلىڭلار: ئەھلى ئەياللار تەئىزدىيەمىزنى ئۆز-
 مىزگە تۇتايلى، ئۆز ھالىمىزغە ئۆزىمىز يىغلايلى. ئول ھالدا
 نە ماتىمىمىزنى تۇتقالى كىشى ۋە ھالىمىزغا يىغلاغالى كىشى
 بولغاي.

بەيت

ھازىر ئولغىل ئى كۆڭۈل جانغە بالالار كەلگۈسى،
 يۈز قاتتىغ ئىشلەرگى شىددەتلىغ جەفالار كەلگۈسى.

نە كىشى ھالىڭغە يىغلاڭلار، نە تۇتقاي ماڭمىڭ،
ساقەمىڭ تۇت يىغلاڭلار، كۆپ ئەژدىھالار، كەلكۈسى.

جەد بۇزۇرۇكۋارىم ھەزرىتى ئىمام ھەسەن ۋە ئىمام ھۈ-
سەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ سىلىسىلەلەرنى بەجا كەلتۈرگەيت
مىز. بەلكى دەشتى كەربالادا ئۇلارغا كەلگەن مۈشكۈللۈكتىن
يۈز چەندىن ئارتۇغراق بۇ دەشتى پۇربالادا بىزگە ۋاقىتتە
بولغاي. ئاسمان - زېمىن بىزنىڭ ھالىمىزغە يىغلاڭاي. يەر
كۆك فەرشتەلەرى بىزنىڭ ماڭمىزنى تۇتقاي ۋە بىزنى دوست
تۇتقانلەرغە چەندىن تەشۋىش ھادىسىلەر بولغايكى، ئاتا ئوغۇل
دىن، ئانا قىزىدىن، بۇرادەر بۇرادەردىن قاچقاي. تاغلار
كارۋاكىلەرى بۇلارغە ۋەتەن بولغاي. چۆل - جەزىرەلەردە
گۈشەئى ئارامگاھلەرى بولغاي، ئاندىن بۇ دىيالەرنى سوزار-
غە داد ئەدلىنى قىلادۇرغان نەچەند ئۇرۇق خانلەرنى، خانىم-
لەرنى ھەتتاكى قۇرساقىرەكى بالاسىغىچە يارىپ، ئۇلارنى
شاھادەتكە يەتكۈزگەي. شول مەھەلدە بۇ دىيارلەرغە قەھەت
لىك بالاسى يۈزلەنگەي. ئادەم ئېتىنى ئادەم يىگەي. ئىت
گۆشتى، ئېشەك گۆشتى، ئادەم گۆشتىنىڭ پەرقى بولمايغاي.
كۈچەلەردە تاش - كېسەكلەر ئورنىدا ئادەملەرنىڭ ئۈستۈخا-
نى ياتقاي. دەفئە قىلغالى كىشى بولمايغاي. ھەر گۈزەردە
دۆۋە - دۆۋە ئۈستىنخان بولغاي. ئاز مۇددەتتە ھەزرىتى ھەق
سۇبھانە ۋە تەئالانىڭ پەرمانى بىرلە مەشرىق سارىدىن يەنە
بىر بۆلەك كافىرلارنى خۇداي تەئالا كەلتۈرگەي. ئەۋۋەللى
گۇرۇھغە بەرھەم بېرىپ، بىزنىڭ ئىنتىقامىمىزنى تىلەگەيلىر.
شۇنداڭ شۇرىشلەر، سالغايكى، باش پاناھ قىلغۇنچە يەر تاپ-
مايغاي. بىزەرگە قىلغاننىڭ ھەر - بىرىگە ئون چەندىن غەم

ئەندۇھ تەشۋىشلەر بولغاي. شەھە - بىشەھەر، كۆھ بىكۆھ، دەشت - بىدەشت قاچىپ، بىر سائەت ئارام ئالماقغە مۆڭلۇق بولغاي. ھەتتاكى بىر ئىچىم سۇغە يابىر ئارام ئالغۇنچە ئاڭماغا موھتاج بولۇپ، بىر ئارام ئالغۇنچە زاغرانى بىر مىسسال ئالتۇنغە يا ئون بوپۇن ھەرۋايدىغە تاپىلسە، ئالىب يەپ، رەددى بەدەل يۈزگەي. خاتۇن - بالا چاقىسىنى كافرلار ئولجا ئەسىر ئالىپ خاتۇن قىلغايلىر، بىزلەرغە قىلغان ئىش- لەرىغە پۇشايمان يۈزىڭ نادامەتلەر قىلىپ، قاتتىغ مۇشەق- قەتلەر بىلەن قىيىنلىپ ئۆلگەي.

ئاندىن خاجە جاھان ئېزىز ھەزرەتى خاجە سىددىققە پارە كاغەز بەردىلەركى: «ئوقۇڭ تاكى قالغان مەزمۇنى مۇ- نىڭدا ئادا تاپقاي» ھەزرەتى سىددىق خاجەم كۆردىلەركى، ئوقۇغۇز بەند بەيت مۇسەمەن قىلمىدۇرلەركى، ئەسەر - تە- ئىسىردىن جانلەر گۇداز، دىللەر پارە- پارە بولغاي. ھەزرە- تى خاجە سىددىق خاجەمغە بىتاقەتلىك، فەرىشانلىق يۈزلە- دى. بۇ گىرىيە ناكلىق بىرلەر ئوقۇدىلەر. ئەمما ئەھل - ئەۋ- لادلەر، مۇرىد - مۇخلىسلەردىن بۇ ئۆزلەرغە كېلدۇرغان ۋاقىئەلەرنى ئاڭلاپ، زار - زار چۇن ئەبىرۇ نەۋ باھار يىغ- لادىلەر. قاتتىغ مۇسەبەت ماتەملەر بولدى. بىر بىرلەردىن قۇچۇشۇپ، ئاھ ئەفزانلەر بىرلەر ئەلھەمدۇلىللا كىلىمەسىنى زد- پانلەرغە جارى قىلدىلەر. مۇسەممەنى ئەرشى قۇتبۇلسەقتاب قەدىسە سىررەھۇ:

بەيت

باشلادى ئاخىر ئىشىن چەرفى سىتەمگارى ئى كۆڭۈل،
باغرىمىزنى چۈز ۋە يەڭلىغ ئەيلەپ ئەفكارى كۆڭۈل.

ئۆمردىن ئەلادۇر ئولماق ئەمدى بىزار ئى كۆڭۈل،
چۈنكى قىلدىڭ بىزنى بۇ غەمگە گىردىقتار ئى كۆڭۈل،
ئىشلار كەلگەي باشمىزغە ئەمدى بىسىيار ئى كۆڭۈل،
نە ئىسىغ ئاھ پىخانىلەر قىلساڭ ئىزھار ئى كۆڭۈل،
قايدا ئەمدى غەم سورا شىماغلىققە غەمخۇۋار ئى كۆڭۈل،
بولغۇمىز بىر نۇكتە دانلىق كىمىگە زار ئى كۆڭۈل.

ئەھلى دەرد ئىچرە ماڭا ئاھى فىغان بولدى نېسىپ،
ئالە گۇيا قۇش ئىچىندە قىسمەت تۆلدى ئەندەلب،
ئارز ئىرمەس كىم ئۈچۈن بۇ دەردنى بىلىمىسلەر تەبىپ،
شاد ئولۇپ ئىلگىن قاقار ئەيلەپ چۈنازىشلەر رەقىب،
سەرنەۋىشتىم ئەركەن ئانداغكى بىلىدىم ئەنقەرەپ،
چۈنكى بۇ مەنەت ئارا ئاشۇفتە بولدىمۇم ھەم غەيرەپ،
ئۆزلۈگۈڭ تاشلاپ ئۆزەڭدىن بول خەبەردار ئى كۆڭۈل. ①

نەچچە ئەھلى دانىش ئەھلىغە بار ئەردى ئۆلۈشتىم،
كۆز يۈزمۇپ ئاچقۇنچە ئايرىلغاچ ئېشىپتۇر ھەسرەتتىم،
يۈز نادامەتلەر بىلە ئەمدى يىگەيلەر ھەسرەتتىم،
ئۆرتەگەي گاھى پىراق گاھى سۆزى فۇرقىتىم،
ئاڭلاغاچ ھەم ھالىسىز بۇ غۇربەت ئىچرە شىددەتتىم،
قالىدى تۇرماققا بىسكىم ئالەم ئىچرە تاقىتىم،
قايدا تاپقۇم ئىزدەپ ئەمدى ساھىب ئەسرار ئى كۆڭۈل. ②

ئاخىرى بىر كۈن ئەجەل دامىغە تۇشكەي جانىمىز،
ئەيلەبان بىچارە ئاجىز قۇيماغەي دەريانىمىز،
دەردىمىزنى ئېيتۇ شۇرغە قالماغاي ئىمكانىمىز.

① ② قول يازمىدا بۇ كۆپلەشلەرنىڭ بىر مىراسى كەم.

تاپماغاي تەغيسر بىزلارنىڭ خەتى نىشانىمىزە
باشىمىزدە ساپەبان بولغاي تۇرۇپ ئىمانىمىزە
يەر يۈزىنى لالىزار ئەتكەي تۆكۈلگەي قانىمىزە
بارچە يارۇمۇ ئىتەقىدلەر كۆپ يىگەي ئارمانىمىزە
قانىمىزنى ئىچكىۈكى بىر نەچچە خۇنىخۇارنى كۆڭۈل

ئەھدىلەر ئەپلەر مەگەر بۇ چەرخ ئاخىر سۇندۇرۇرە
قايدا بىر ئازادە ۋەشدرۇر ئاڭا جەۋرىن يەتكۈزۈرە
دانىش تەبىئى ئەھلى كۆرسە ئاڭا شىددەت بەلگۈرۈرە
يۈز تۈمەن دەردۇرۇ بالا ئوقىن باشىمە ياغدۇرۇرۇرە
دىمەسە جانىم بۇ غەم، گەر دېسە ئىلىنى كۆيدۈرۈرۇرە
ئاسراسا ھەم چەند مەخپى ھەم كۆڭۈلنى كۆيدۈرۈرۇرە
ئۆلتۈرۈرگە يۈز بىزغەم چۈنكىم تىرىلىگۈم يوق تۇرۇرۇرە
بەسكى بۇ ئىشلەرغە سەن قىلدىڭ گىرىفتارىنى كۆڭۈل.

كەلگۈسى مەشرىق تەرەپىدىن بىزنى ئىزدەپ نىچە يازە
بىزنى دەپ بولغاي ئىرانلار غۇربەت ئىچرە خارۇ - زارە
رىشتەنى ئەھدىن قىلىپدۇر بىزگە مەھكەم ئۈستۈرۈرە
ئەيلەگەي بى رەھىم زالىملەر نىچە كۈن كارى زارە
رۇستەم ئاسا سالغۇسى خۇنىخۇارلەرغە ئىز تەررارە
قانىمىزنى تۆكىمە گۈنچە بولماغەپلەر بەر قارارە
پات يەنە خۇنىخۇارلەر شەھرىدىن ئەتكەپلەر فىرارە
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئاندىن يوقتۇر ئاسارنى كۆڭۈل.
نىچە ئاي مەھزۇن گىرىفتارى ئەلەم كىم بولغاپسەن.

پايسمالى مېھنەتنى رەنجۇرى غەمكىم بولغايسەن.
نېچە بۇ غەم سەر - سەرىغە ھەمقە دەم كىم بولغايسەن،
ئاچراغاچ بۇ ھەركەتدىن نەچچە كەم - كەم بولغايسەن.
شايدە ئاخىر ھەشرى چاغى مۇستەشەم كىم بولغايسەن،
بارچە ئىزلەر دەرگەھى خاسى ھەرەم كىم بولغايسەن.
ھۆرمەتى شەھىدىنى ئاڭلاپ ئولكۈن مۇھتىرەم كىم بولغايسەن.
بولماغىل نەۋمىد ھەقدىن بول - تەلەپكار ئى كۆڭۈل.

گەرچە بولساڭ بۇ جاھانى فانى ئىچرە خاروزار،
جانىگە يۈز مىڭ ئەلەملەر يەتكۈرۈر كۆڭلۈڭ فەگار،
قىل بۇدەم كۆڭلۈڭنى خوشكىم قىلمە ھەرگىز ئىزتىرار،
فەقرەنى فەخىر ئەتكەن ئەرمىش بارچە دىن ئول شەھىسۋار،
بارچە ھۇش ئەھلى قىلسىدۇر جۈملە تەجرىد ئىختىيار،
پەردە ئى نەقىر ئىچرە كەچتى مەخفى ئىكەن فەردەۋار،
كىمگە بۇ تالىم مۇسائىدىكىمكى بولدى بەختىيار،
سەبىقىل قىلساڭ ئەگەر نۇرغۇنچە مىقدار ئى كۆڭۈل.

ئىشقى ئىلىدىن يىغلاماق ئەمدى نە يىغىنى تارتتى ئۇن،
تەلبىلەردەك قىلمە ھەرفى دەردىڭ ئىتتۇردا ئۇزۇن،
ئى ئىسىغ ئوتلۇق كۆڭۈلدىن مۇنچە ئۆرلەتمەك تۇتۇن،
مۇنچە سارۇلماق ئىدۇر غەم دەشتدە گويا قۇيۇن،
ئەۋلا ئول ئەردىكى ئەلدىن بولغاي ئەردى ياشۇرۇن،
نەچچە يىل سۆڭرە كېلۈرنى بارمۇ ئايماقنە ئورۇن،
قىلدىڭ ئاخىر ئەرشىنىڭ دەردىن ئىزھارنى كۆڭۈل.

بۇ مۇسەممەتنى تامام قىلغانىدىن سۆڭرە گىرىبە زارى

غۇلغۇلەسى بۇ جەمئىدىن راۋان بولدى. بۇلار سەداسى گەردۇنى
 نى پۇر تۇتتى. ئاندىن ئىلاۋەت قۇرئان دۇئا تەكبىر قىلىپ
 ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ بۇ جەمئىگە پەندى
 نەسىھەتنامە تەسەلىلى ئوقۇدىلەر: «ئى ئەھل ئەۋلاد غەرەز
 بۇ خەبەردىن سىز لەرگە مۇژدەئى بىشارەت شاھادەت دەردى
 چەسىدۇر. مەرتىبەئى ئەزىم دەرىجەئى ئەلادۇر. بەخشى خۇدا
 دۇركى، ھەر كىمگە ئەتا ئەيلەسە، ئول كىشىگە شاھادەت دەرى
 جەسىنى بېرۇر. بەزى ۋەجھىدە ئەنبىيا ئەلەيھىسسالامدىن يۇس
 قۇرىدۇر. چەراكى بەزى سوفتى باركى شەھىد ھەققىدە ئايەت
 دەلىل كېلىدۇر، ئەنبىيا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەققىلىرىدە سا
 بىت ۋاقىئە ئەمەس. قەۋلەھۇ ئەئالا: «ۋەلاتە قۇلۇ لىمەن يۇق
 تەلۇ فى سەبىلىللاھى ئەمۋات. بەل ئەھىيا ئۇن ۋەلا كىسلا
 تەشئۇرۇن» ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا ئېيتىدۇرلەركى: ئى خەلق
 ئېيتماڭلاركى، ئول كىشىكى خۇدا يولىدە ئۆلتۈرۈلۈپدۇر. شە
 ھىد بولۇپدۇر. ئۇنى ئۆلۈك دېمەڭلەر. بەلكى ئول كىشى خۇ
 دانىڭ نەزىرىدە قىرىدۇر. لېكىن سىز لار ئۇلار ھالىدىن ۋا
 قىپ ئىمەسىز لەر. «قالەننە بىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ يەۋمە لقى
 يامەتى يەشە ئولئەنبىيا ئۇ، سۇممە لئولۇما ئۇ، سۇممە شىشۇ ھە
 دائۇ. ھەتتا ئەن ئەسقىتە يەسلۇ ئەلا بابىلجەننەتى، فەيۇ قالۇ
 لەھۇ ئۇدخۇل، ھەتتا ئەدخۇلەمەئى ئەبەۋاھۇ» يەئنى ھەز
 رەتى رەسۇل ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇرلەركى: شاپائەت قىلۇر
 قىيامەت كۈنى ئەنبىيا، ئەۋلىيا ئەلەيھىسسالام ئاندىن ئۆلۇما،
 ئاندىن شەھىد ھەتتاكى خاتۇنلەر جۇملىلىرىدىن تۇشكەن
 گوشت پارەلەركى، ھەقتە ئاللا جان ئاتا قىلۇر. بېشىت
 ئىشكىدە سايە بان قىلىپ تۇرار. بەس ئېيتۇر ئۇلارغە ك
 رىڭلار بېشىتتە، ئۇلار ئېيتۇرلەركى: كىرەيدۇرمىز ھەتتاكى

ئاتا - ئانىمىز كىرىمگۈنچە. ھاسىلىلىككە لام ئولكى ئەلۋەتتە شە-
 ھىد پاكىدۇر، يەنە بىرەۋگە شاپائەت قىلغالى قۇدرىتى باركى،
 ھەر قەترە قانى چەندان تۈرلۈك گۇناھىلەرغە كەفارەتدۇر.
 شەھىدنىڭ بارەسىدە ئايەت، ھەدىسى بىسىياردۇر. ئەگەر بايان
 ئەيلەسە، سۆز ئۇزۇرايدۇر - ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم
 شاھادەت دەرىجىسىنى بايان ئەيلەگەندىن كېيىن، ئەسسىكىن
 خاتىرە بەردىلەردىكى: - ئى فەرزەندلەرىم، ئى مۇخلىسلىرىم،
 ئۆزۈڭلەرنى ھىمىيەت بىرلە ئۇستىۋار تۇتقايسىزلىركى، فەر-
 زەندى ئادەمگە ئۆلۈم مىراسىدۇر. ئاڭا ھېچ مەكر باۋەربول-
 ماس. <قەۋلۇھۇ تەئالا: ئىننە لىھۇتەللەزى تەفسىررۇنە مىنھۇ،
 فەئىننەھۇ مۇلاقىكۇم>، ئول ھەزرىتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتەئتا-
 لانىڭ سۆزىدۇركى بىتەھىقى ئول ئۆلۈم مەۋجۇددۇر، ئۇندىدىن
 سىزىلار قاچارسىزىلار، ئۇ ئۆلۈم سىزىلارگە دۇچ كېلىدۇ. خۇ-
 سۇسەن ئەۋلادى بەيغەمبەرگە بۇ دۇنيا ھەرگىز ۋافا قىلغان
 ئېيەس، ئەگەر ۋافا قىلسا ئەردى شاھزادە ھەزرىتى ئىمام
 ھەسەن ۋە ئىمام ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇماغە قىلۇر ئەر-
 دىلەر. ئول مېھنەت مۇشەققەتكى ئۇلارنىڭ باشلىرىغە كەلدى
 يەنە ھېچ كىشىنىڭ باشلىرىغە كەلمىدى، ھەزرىتى مۇھەممەد
 مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىنىڭ ھوزۇرلەرىدە بول-
 غانلەر يەزىدغە يارۋەرلىك ئەيسلەپ، كۆرۈپ، بىلىپ، تۇرۇپ
 جەزىرىتى ئىمامغە قازىنىخ چاپلەر قىلدى. بۇ سۆزنىڭ مەخ-
 فى پەردەسى ئول ئەردىكى، ۋەجدە ھالانىڭ چوش تۇغىيان-
 دىن سىزىلەرگە بايان قىلدىم. سىزىلەر ئەلۋەتتە مەخفى تۇت-
 قايسىزىلەر. تاكى بىدىلار زىيادەراق كەرەھ ئالماغاي» دەپ
 قەند نەسىھەتلەرنى تامام قىلىدىلەر. بەزى ئەھلى دانىشلەر
 بۇ ۋاقىئەنى بۇ مەجلىسىدىن تارىخ پۇتۇپدۇرلەر. سەككىزىنچى

چى يىلدا ۋۇقۇغە كەلدى.

ئەمما ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم ئەزىزلەرنىڭ قىسىمەلەزى دارازدۇر، تەرىپى تەۋسۇغىلەرنى ئۆز ۋاقتىلەرنىدە بايان قىلۇرۇمىز، ئىنشائاللاھ.

ھەزرەتى خاجە نىزامىددىن خامۇش ئەزىز سۇفەتلەرنىڭ بايانى: ئول زاتدۇرلەركى، مەردى مۇتەشەرىرە، تائىت ئىبا-دەتتە كامىل، سائەسۇددەھەر، قائىمۇلەئىل ئەزىدلەر. ھەرگىز زاھىرەن ۋە باتىنەن خىلاف شەرىئى ۋاقىئە بولمىس ئەردى. شەرىئەتكە مۇۋاپىق ھۆكۈم سۈرەر ئەردىلەر. ھەمىشە تەلاۋە-تى قۇرئان، يەنە مەھەلدە كىتاب ئەھلى ئۆلۇمالەرنىڭ سۆھ-بىتى بىرلە ئۆمۈر كۆچۈردىلەر. ئەسلى ئىسىملىرى ھەزرەتى مەۋلانە نىزامىددىن خامۇشنىڭ زورلەرنىدە ئەردىلەر. ئول جە-ھەتتىن خامۇش لەقەب بېرىلدى. ھەزرەتى مەۋلانە نىزامىد-دىن ئىلتىجادا ئەردىلەر. ھەزرەتى مەۋلانە كامال مەرد پەر-ۋەر، ساھىبى ۋەقىت، ساھىبى تەسەررۇق زات ئەردىلەر.

نەقىل قالسىدۇرلەركىم، ھەزرەتى خاجە قەددىسە سۈرەھۇ ئىپتىدۇركى: «ھەزرەتى مەۋلانە نىزامىددىن خامۇشدىن ئىشتىتم، سەمەرقەندىنىڭ خاجە ئىسام دەپ شەيخۇلىسلاھى بار ئەردى. بىزگە ئىرادەتى بار ئەردى، بىمار بولۇپدۇر. نە-ھايەتى قەۋى، فەرزەندلەرى ماڭا ئىلتىجا قىلدى. مەن لەۋ-ھىل مەھغۇزغە خەبەردار بولدۇم. كۆردۈمكى، ئۆمرى تامام بولۇپدۇر. غەيرەت ۋاقىئە بولدى. ئول مۇردەنى ئۆز ھايات-لىقىنىڭ زېمىنىغە ئالدىم. ئۆز رۇھىدىن ئىنىڭ جەسىدىگە پەرۋەر چۈشتى. شەيخۇل ئىسلامغە ھاياتلىق بەخىشىش بولۇپ، ئون يىل ئۆمر كۆردى» ئەمما ھەزرەتى نىزامىددىننىڭ ئوغلىغە بەزى ئەھلى مۇنكىرلار دۇتاخان ۋە ئەزايىغۇانسىلار، جىننى

مۇسەخفەر قىلماقنىڭ تۆھمىتىنى نىسبەت بېرىپ، ئۇلۇقلارنى
نىڭ ئەھل ھەرەملەرگە مۇھەببەت ئاشىنالىق پەيدا قىلدى
دەپ بۆھتان قىلدىلەر. ئول خەبەر سەمەرقەند ھاكىمى
ئۇلۇغ بەگ ئىدى، ئاڭا ئىشلىدى. مىرزا دەرغەزەپ
مىرزا بولۇپ، ھەزرەتى مەۋلانانىڭ فەرزەندلەرغە ئىزا
ئەقۇبەت يەتكۈزمەكنىڭ پېيىگە تۇشتى. فەرزەند مەۋلانە بۇ
خەبەرنى ئىشتىپ قېچىپ كەتتىلەر. تەشۋىش ھەزرەتى مەۋ-
لانغا يۈزلەندى. خەلق شەيخۇلئىسلامغە ئېيتتىدىلەركى: ئەگەر
سەيئى قىلساڭىز بۇ ھادىسە ھەزرەتى مەۋلاندىن دەفتى بولۇر
ۋە نىجات تاپارلەر.

شەيخۇلئىسلام ئار يەپ، نامۇس قىلىپ، سەئى قىلىپ-
دىلەر. ھەزرەتى مەۋلانا نىزامىدىن ئېيتۇرلەر: «غەزىمىم ئۆر-
لەدى، ئۆز زېمىنىدىن خارىج قىلدىم» ئەمما شەيخۇلئىسلام
جەمئى خەلق بىلە ئولتۇرغان ئىكەن، يەكبار يىقىلدى. كۆر-
دىلەرگى، تۆردە ئاقارپ قالغان ئۇستۇخان كۆردىلەر. ھەممە
ئەل ھەيرەتتە قالدىلەر. ھەممە پەرياد - فىغان ئالالاسى سە-
مەرقەند ئىچرە پۇر بولدى. مىرزا ئۇلۇغ بەگكە غەيرەت غە-
زەپ ۋاقتى بولدى. ھەزرەتى مەۋلانانى سەر بەرەھنە ئاتىنىڭ
ئارقىسىغە مىندۈرۈپ، مىرزانىڭ ئورداسىغا كەلدى.

ھەزرەتى مەۋلانا بىر جايدە باشلەرنى تۆپەن سالىپ
مۇراقىبەدە بولدىلەر. مىرزا ھەزرەتى مەۋلانانىڭ ئالدىلەر-
دىن ئۆتتى. ھەزرەتى مەۋلانا مۇراقىبەدە ئەردىلەر، قوپۇپ
تەۋازۇت قىلمايدىلەر. مىرزا دەرغەزەپ بولۇپ، ھەزرەتى مەۋلا-
ناغە ئىتاب ئامىز ۋە غەزەپ ئەڭگىز سۆزلەر ئېيتتى. ھەزرەتى
مەۋلانە ئېيتتىلەرگى: «بۇ سۆزلەرنىڭ جاۋابى بىر كەلىمەدۇر.
مۇسۇلماندۇرمەن. ئەگەر باۋەر قىلساڭ خوپ. ئەگەر باۋەر قىل-
ماساڭ كۆڭۈللۈك خاھلاغاننى قىلغايىسەن» مىرزاغە بۇ سۆزدىن

بىر ئەسەر يېتىپ، ئورنىدىن قوپتى. ھەزرەتى مەۋلانانى قويا بەردى.

ھەزرەتى خاجە ئەھرار ئېيتىشىدۇرلەركى: «مىرزا ئۇلۇغ بەگكە شۇبۇ بىئەدەبلىك سەبەبىدىن تەشۋىش ۋە شەكەستە بىس پار يەتتى. ئەندەك مۇددەتدە مىرزا ئابدۇللاھنى لەشكەر بىس- لە كېلىپ، مىرزا ئۇلۇغ بەگنى تاراج ئەيىلەمەك بىلە قەتل ئەيىلەدى» ۋە يەنە ھەزرەتى خاجە ئەھرار ئېيتادۇرلەركى «ھەزرەتى خاجە نىزامىددىننىڭ باتىنلەرى بىسىپار قەۋەي دىل ئەردىلەر. ئەگەر ھەزرەتى مەۋلانانىڭ ھوزۇرلەردە بىرەۋنىڭ ئىنكارىدىن قىئىل يامانىدىن سۆز قىلسە، ئۇشول سائەت تەغ- بىر ۋە مۇتەئەسسىر بولۇر ئەردى. دىۋارغە ياغاچقە خەت تار- تۇر ئەردىلەر. فىلھال بۇ كىشى ھەر يەردە بولسە، بىيەكسپار يىقىلۇر ئەردى. ئۆرلەر ئەردى. ھەزرەتى مەۋلانانىڭ بىر مۇ- رىدلەرى — ھەزرەتى مەۋلانانىڭ ھوزۇرىدە بىر تالىبىلىلىپ دىن شىكايەت ئەيىلەدىكى، ھەر بارە ھەزرەتى مەۋلانەغە بى- ئەدەبلىك غايىۋەت ۋە خىسپانەت قىلادۇر دەپ. بۇ ئەسنادە ئول تالىبىلىلىلم پەيدا بولۇپ، بىسئەدبانەلىك بىلە ئۆتتى. ھەزرەتى مەۋلانەغە غەزەپ مۇستەۋلى بولۇپ، ياغاچ بىلە تام- غە قەبىرەنىڭ سۈرەتىنى تارتتىلەر. ئول كىشى دەرھال يىقى- لىپ ھالاك بولدى».

ھەزرەتى مەۋلانا خامۇشنىڭ كارامەتلىرى ۋە قۇۋۋەت تەسەررۇفلەرى ھەددىدىن زىيادە ئەردىلەر، ئەلشان مۇختەسەر قىلدۇق.

بەيت

كەل ئى سادىق كى ئەسلى سۆز سارى سۆزنى
تاۋۇشتۇرغىل،

كى بۇ سۆزكى سۆزۆك توققۇزكى مەقسۇدىك
تامام ئولماس.

ئەلقىسىسە، ھەزرەتى خامۇش خاجەم ئەزىزلەرنىڭ باقىم-
لەرى نەھايەتى قەۋى ھال ئەردىلەر. ھەر كىشىكى بۇلارغە
كاھىش خاتىرى قىلاي دېسە، ئەلۋەتتە ئول كىشى ھادىسە
دىن خالى بولماس ئەردى. ئاقسۇ شەھىرىدە ئىقائەت قىلدى
لەر. رەئايەلەرنىڭ داد - سوداغىلەرنى مۇۋاپىق شەرتى ھۆ-
كۆم سۈرۈپ، شەرىئەتكە رەۋاج بىرۈر ئەردىلەر. ئادالەت شۇ-
ئار ۋە شارائەت ئاسار مىرزا ھەدى بەگنىڭ ھەمىشەلەرى
بار ئەردى، «ئۇلۇغ ئايلا» ئاتار ئەردىلەر. پاك تىنەت، پاك-
زە سىرەتلىك ئىدى. بۇلارنى نىكاھلەرىغە ئىختىسار قىلىپ
ئىدىلەر. ھەزرەتى خامۇش خاجەم نەچچە مۇددەتتىن كېيىن
ئىلى مەۋزەئىغە سەپەر قىلدىلەر. ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پا-
دىشاھ ئەلەيھى رەھىمە ئىلىدا ئىدىلەر. بىر نەچچە مەھەلدىن
كېيىن، ھەزرەتى خامۇش خاجەم پادىشاھىغە كېسەل ئارزۇ
بولدى. بارغانچە شىددەت بىلگۈردى. مەلۇم بولدىكى، مەرە-
زى مەۋىتتۇر. ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنى بىستەرى
بالىدە ھازىر قىلىپ، بىر ۋەسىيەت بايان قىلدىلەر:

— ئى قېرىنداشىم، بىزگە ئەمدى سەپەر مۇبارەكدۇر. تۈ-
شەئى راھ ئاخىرەت كېرەك. بۇ يول تۈشەسىگە ئەمەلى سا-
لھ ۋە ئەفئال ھەسەنە كېرەك. بىزدە ھېچ قايسى مەۋجۇد
ئېمەس. ھەدىس: «قالەننە بىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ ئىزامائەل ئىن-
سانۇ ئىنقىتەئە ئەمەلەھۇ، ئىللەسىدە تەتۇلجارىيە تۇ ۋەلىئ-
لىمۇ يەنتەفە ئۇبېھىننا سۇ ۋەلۋەلە دۇسسالھۇ يەدئۇلەھۇ بىل-
خەيرى» ھەر ۋەقتىكى ئادەم ئۆلسە مۇنقەتتە بولۇر، ئول ئا-

دۇنيانىڭ تامام ئەمەلى مەگەر ئۈچ نېمەز سە مۇنقەتتە بولماس. ئەۋۋەل، سەدەقەنى چارىيە چۇنانچە ئومەدزىسە كۆبۈرۈك. ئىككىنچى، ئەمەلى خەلققە ئىنىڭدىن مەنپەئەت يېتىر، ئا قىيامەتتە بىنچە كەم بولماس. ئۈچىنچى، فەرزەندى سالىھدۇركى، ئاتا - ئاناسىغە ياخشى دۇئا قىلۇر. ئەمما بۇ ئۈچ ئىش ھېچ قايسى مەندە مەۋجۇت بولمايدۇر. ئاكام، كېتىپ بارۇرمەن، ھەر نېمەز سىكى ئېساتسىمە باردۇر. ئەزىرايى خۇدا قەقىرلەرغە سەۋى ئەتتە يەر، قالغانىنى ئالىپ بازىپ، ياركەنددە بىر مەدرىسە بىنا قىلدۇرغايىلەر ۋە يەنە ھەزرەتى خاجە جاھان ئاكا باشلىغ سىز - لەرنى ھەق سۇبھانەۋە. ئەئالاغە جەد بۇزۇرۇگۇارمىغە تاپشۇردۇم. مەندىن رازى بولغايىلەر، خۇسۇسەن ھەزرەتى خاجە جاھان ئاكا پادىشاھىمغە كەرز يەتكۈزسۇنلەر، ئاتا تەربىيەتتىن زىيادەرك تەربىيەتلەر تاپىپ، ئىلتىفاتلەرنى كۆرۈپ ئىدىم. مەندە ھەقىقىي ھوقۇقلەرى بەدىئىدەكى تار مويۇمدىن زىيادەدۇر. مەندىن رازى بولسۇنلەر - دەپ جان بىنەق تەسلىم قىلدىلەر.

«قالۇ ئىننالىلاھى، ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇم.»

ئىلى ھەۋزەئىدە نەچچە فىزقە مۇسۇلمانلەر بار ئىدى. تامامى خانىلەر ئەفرادى بىلە خاجە مۇئىمىن ئەلەيھى رەھمە ھەزرەتى خاجە ئەھمەد ئەلەيھى رەھمە باشلىغ گۇرۇھ - گۇرۇھ مۇسۇلمانلار ھازىر بولۇپ، جابدۇغى مەۋىتىنى تەييار قىلىپ، نامازلەرغە ھازىر ۋە داخىل بولدىلەر. تۆمۈرخان ئىمام بولدىلەر. ئىلى ئىچىدىكى فەقىر پۇقرالەركى بەزىلەرى خانلەردىن، بەزىلەرى پۇقرالەردىن ۋە خاجەملەردىن، يەتتە شەھەر بەگلىرىدىن بولۇپ، مىڭ كىشى تەسەددۇقلەرغە داخىل بولدىلەر، كەھرىدىن ئىسكىكى يۈز خام شېشە يەتتىلەر. بۇلار ھەممەسى تەسەددۇق ئالماق بىرلە غەنى بولدىلەر. مۇبارەك

بەسەدەلەرنى ئاقسۇغا ئالىب يۈردىلەر. ھەزرەتى خاجە يۈت-
سۇقنىڭ ئۇلۇغ ئوغلانلىرى بار ئەردى، خاجە ئۈبەيدۇللا ئات-
لىق. بۇلار تەۋەنىڭ ئىنانىنى ئالىب يىستەلەپ ئاقسۇغا كەلدى-
لەر. ئاقسۇ خەلقى تامامى ئىستىقبالىلەرگە چىقتىلەر. ئەنئەنى
ئىكراملەر بىلە تۇشۇردىلەر. ھەزرەتى خاجە شەھىياز ۋەلىنىڭ
مازارلىرىدە ئامانەت دەفنى قىلدىلەر. بىر نەچچە مۇددەتتىن
كېيىن، ئىزام مۇبارەكلەرنى ئاقسۇدىن يۆتكەپ، ياركەندىدە
مەدەن قىلدىلەر. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ خامۇش خاجەم
پادىشاھنىڭ ۋەسىيەتلەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، ياركەندىدە «ئاق
مەدرىسە»نى بىنا قىلدىلەر. ۋۇقۇ ئوقاتىنى بىسىيار كەڭرى
ئەيلەپ، بۇ مەدرىسەنى «مەدرىسە خامۇش ئەزىز» ئاتادىلەر.

ئەمما ھەزرەتى خاجە ئۈبەيدۇللاكى بۇ ئەزىزلەرنىڭ كى-
چىكلەرى ئەردى. بىسىيار چۈرئەتلىك، شەرمى ھايالىق ساھىپ
كەرەم، ساخاۋەندە بىي نەزىر ئەردىلەر. خاننىڭ ھەمشىرەلە-
رنى ئىكاهلەرگە ئىختىيار قىلىپ ئىدىلەر. بەس بۇ مەلىكە-
لەردىن تۆرت شەھزادە ۋۇجۇدغە كېلىپ ئەردى. ئىسىم شە-
رىغلەرى: ھەزرەتى خاجە شەمسىددىن خاجەم، ھەزرەتى خاجە
يەھىيا خاجەم، خاجە ئەھمەد خاجەم، ئابىد خاجەم پادىشاھ
دۇرلەر. ئەزىزە فەرزەندىلەرنىڭ مۇبارەك ئىسىم شەرىغلەر ئا-
مىنە ئەزىزىم پادىشاھ ئىدى.

ھەزرەتى خاجە ئۈبەيدۇللا ئەزىزنىڭ ئۆز ئىقامەتلەرگە
خوتەن شەھىرى بولۇپ ئەردى. ھونۇز خوتەنگە بارماي، ھەز-
رەتى خامۇش خاجەم پادىشاھغە ئايىب بولۇپ ئاقسۇ تەختىدە
جاھ نەشىن بولۇپ ئەردىلەر. رەئاييا فۇقرالەرنىڭ داد سوراغ-
لىرىنى مۇۋاپىق شەرتى ھۆكۈم سۈرۈپ، ئەھكام شەرتىيەنى
جارى قىلىپ تۇرغان ئەردىلەر. قەزايى ئاسىيانى ۋاقىئەنى

«فەئىزاجائە ئەجەلۇھۇم لايەستە ئىخروئىسە سائەتەن ۋەلا يەئسە»
 تەقدىمەۋن» ① ھۆكىمى بىرلە ئەجەل شەرىپىنى تەناۋۇل قىل-
 دى. تارىخقە مىڭ يۈز ئەللىك تۆرت ئەردى. ئالەم فاندىن،
 ئالەم باقىغە رىھەت قىلدىلەر. مۇبارەك جەسەتلەرنى ياركەند-
 گە ئىسلىتىپ ئالتۇن مازاردا دەفنە قىلدىلەر ۋە بەزى خەلق
 قارا بۇ سۆز مەشھۇر بولدىكىم، ئول سەدرىنېشىمنى بى دىيا-
 نەت ۋە سەردار مۇمكىرانى شەقاۋەت يەنى ئابدۇۋاھھانى ساقى
 ئەزلى پىنھانەن زەھەر بەرگەن ئىكەن دەپ، بۇ سۆز شۆھرەت
 تاپتى. لېكىن بۇ گۇماننى ئەزىزلەر ئېتىبار ئالمايدىلەر. ئەي-
 دىلەركى: «بۇ گۇمان راست بولسە، قىيامەت كۈنى خەلق ئەۋ-
 ۋەلىن، ئاخىرىن جەمئى بولۇپ، — جەددى بۇزۇرۇكۋارىسىمىز
 ئالدىدە ئىككى يۈزى قارا بولۇپ، جاۋابىنى ئاندى بەرسۇن.
 ئەگەر خەلەت بولسە، بىر نەچچە كىشىنىڭ خۇنىغە زامىن بول-
 غايىمىز» دەپ سەمى شىرىغەلىغە ئالمايدىلەر. ئاتا ئورۇنلەردە
 دە ھەزرەتى خاجە شەمسىدىن ئىنىلىرى بىرلە، خوتەن شەھ-
 ەردىكى تەختىدە بەرقارار بولدىلەر. مۇۋافىقەتى شەرىئى بىرلە
 داد سوراققە ھۆكۈم سۈردىلەر. ئىقامەت قىلدىلەر.

ئەلقىسسە، داستان ئىشتىمەك كېرەك، ھەزرەتى پۇسۇق
 خاجەم پادىشاھ ئەلەبەي رەھمەتەر رىزۋاندىن: بۇلار مەردانە
 ۋە سۇخەندان بىسىيار خوش كەلام مۇتەدەپىيىن ئەردىلەر. فام-
 زىل ۋە ئادىل ئىدىلەر. شىجائەتدە ۋە مەشۋەرەتدە كامىل،
 ئەقىل دانىشىدە بى مەسەل فەھىم، ئىدراك بابىدە خۇرشىدى
 رەۋشەن، زەمىر ئەمنى ئامانغە بائىس ۋە پادىشاھ ئادىلەغە

① «مالاك بولىدىغان ۋاقتى يەتكەندە، ئۇلار بىردەمۇ ئىلىگىرى - كېيىن
 بولمايدۇ(دەرھال مالاك بولىدۇ)» قۇرئان كەرىم، سۇرە ئەنئاب، 34 - ئايەتتىن

ۋاپىسى، دۈشمەن مۆتىكىرىلەرگە ھۇججەتتى، قەۋى، ئىستىقامەت،
 فاراسەتدە يەكتاھ، ئۆمۈرى مەملىكەتدە مەھتەھ، خۇش خۇي ۋە
 شېرىن گۇي ئەردىلەر. ھەر قاچانكىم دۈشمەنگە مۇقابىلە بول
 سەلەر، ئىقبالىلەرى چۇنان ئەردىكى، سەرنۇشتى قەلەم بىرلە
 نەھۋسەت دۈشمەنلەر پېشانەسىدە نەقىش ۋە ھەر مۇمكىرلىك
 رىكى، بۇلارغە زەبان دارازلىق قىلسە ئەلۋەتتە تىرە بارانى
 ھاۋادىس ئاستىدا پايىمال بولۇر ئەردى. ھەر بەد خىيانەت ۋە
 بەددىيانەتلەردىكى بۇلار ھەققىدە قىردىن تۈزدى، ئۆز پەنجى
 رىشتەسىن سەئى تىشەسى بىرلە كەستى. ھەر تەدبىردىكى بۇ
 لاردىن ۋاقىتە بولدى، فىسافى تەقدىر ئىلاھى بىرلە مۇۋاپ
 فىق تۇشتى. بەزى نادانلەر ئېيتتۇر ئەردىكى: تەدبىر بىلە تەق
 دىر تەغىير تاپار ئىكەن. دەرھەقىقەت ئانداغ ئەمەس ئەردى.
 بەلكى تەدبىر تەقدىر تەرەپكە ئەردى. ئول ۋەجھىدىن كار
 ۋۇقوتغە كېلۇر ئىدى.

بەيت

تۇشسەگەر تەدبىر تەقدىرغە مۇۋاپىق خۇش ئېرۇر،
 ۋاي ئول تەدبىردىكىم مۇختەلىق تەقدىرغە.

شەرب، رۇز ۋەزىفە كارلەرى ئول ئەردىكىم، زىكىرى
 تەسىبە، تىلاۋەتى قۇرئان، رەئىيا فۇقرالەر ئەرز ھاللارغە يەت
 ئەك بەد غەرەز بەد گۇيىلەرنىڭ بىداد - زەبۇنلار ئىشلەردىنى
 مەھۇد ئەيلەمەك، مەملىكەتلەرگە ئامانلىق يەتكۈزۈمەك ۋە
 ئالىم فازىلىلەر بىلە ھەمىنە شىن بولۇپ، ئالىم فازىل
 لەرغە تەقىردىر بەرمەك، شەرىئەت مۇستافاغە راۋاج بەر
 مەك، دىن ئىسلامغە يار بەرمەك ھەمىشە ئەتمۇار ئەشتارلەرى

ئەردى. ھەممە چوڭ - كىچىك رازى، تەلەپىدە زەبىتى مەلىپ -
 كەتدە ھەم پادىشاھ ماتەقەددەم گويىكى بۇلارغە شاگىرد ئەر -
 دى. بۇ ئەزىزىنىڭ دۆلەت سائادەتلىرى قەتئىي ئىقباللىرى،
 بۇلار ھاياتلىقلەرىغە ۋاسىتە ئەردى. مادامكى بۇلار مەسنەدى
 سەلتەنەتدە ھايات ئەردى ھەممەلەر ئىززەت ئىقبالدە بەركامال
 ئەردىلەر. ھېچ بەد ئەندىشىنىڭ گەرد - غۇبارى يەتمەس
 ئەردى. بەلكى مۇرەببىي كۈللى ئەزىزان ئەردىلەر. ھەممەلەر -
 نىڭ دۈشمەنلىرىنىڭ سەددە - راھىنى ئالىپ فەيسەل بېرۇر
 ئەردىلەر. بەزى دۈشمەنلەر پىكىرىدە ھىيلە دامەن تۈزدىلەر.
 بۇ ئەزىز بەنۇر فەراست بىلە ئاندىن ئىلگەرىدە ۋاقىپ بو -
 لۇپ، ئول ھىيلەنىڭ رەددىيەتى ۋە زىددىنى قىلۇر ئەردىلەر.
 نەچچە يىللىق ئىنىڭ مەكر - ھىيلە ۋە ئەندىشەسى زايە بو -
 لۇر ئەردى. «مەن ھەفەبىئەن لىغەيرىيەي فەقەد ۋەقە ئە ئە -
 لەيە» ① ھۆكىمى بىلە، ئۆز دامىغە ئۆزى موئپەلا بولۇر ئەر -
 دى. بىسىپار ئائىنىپلەر قالماق تۆرەلەرگە دىسىپار غوچسىلەرغە
 رەشىۋەلەر بەرمەك بىرلە، مۇسۇلمانلەرغە بىدئەت مۇھەدەس
 ئىشلەر پەيدا قىلماق ئۇچۇن، مۇسۇلمانلەردىن كافىرلەر ئالا -
 دۇرغان جىز يەنى زىيادە ئەيلەمەك ئۇچۇن، جىددىي - جە -
 ھەد قىلىۇر ئەردىلەر. بەس بۇ ۋەجىھەتتىن يۇسۇف خاجەم
 ئەلەيھىر رەھىمە قۇلا مەھەلدە ئىلادا بولۇپ، بۇ ئائىنىپلەرغە
 گوشمال ئىتتىساپ بېرۇر ئەردىلەر ۋە مۇسۇلمانلەردىن كافىر -
 لەرنىڭ زۇلۇم - سىتتەملىرىنى بىدئەت ئىشلارنى بىقەدەر ئىم -
 كان مەنى ئەيلەپ، رەقى ئىتتەر ئەرمەلەر ۋە يەنە ھەم ئى -
 لىغە بارماق - كەلەك بائىسى ئول ئەردىكىم، كافىرلەر ھال -
 نى چاغلاپ، ۋەقىتىنى غەنىمەت بىلمەك، شايبەدىكى ھەق سۇب -

① «مەركىم باشقىلارغا ئوراكونما، ئۇنىڭغا ئۆزى چۈشۈدۇ.»

ھانە ۋە ئەئالا بىر ۋەقەت ئاتا قىلغا يىڭى، بۇ كافىرلەرغە ئۆز
ئىشلەردىن تەفرىقەلىق يۈزلەنگەي. ئول ۋاقىتىدا ئىسلام تىغىمى
نى بى ئىبا چاپىپ، مۇسۇلمانلەر باشلەردىن كافىرلەرنىڭ
زۇلۇم - سىتەملەرنى كۆتەرىپ، نەچچە فىرقە مۇسۇلمانلەر
كى خانلەردىن ۋە خاجە سەيىد زادەلەردىن ۋە يەنە نەچچە
مۇسۇلمانلەر كافىر ئىچرە گىرىغداردۇرلەر. ئۇلارنى خالاس
ئەيلەپ، ئىسلامنى ئاشكارا قىلغۇمدۇر. ھەمىشە بۇ نىيەتى غا -
زاتى مۇبارەك دىنلەرى گۇشەسىدە ساقلاپ ئىدىلەر. لېكىن ۋە -
قىت يار بەرمەس ئەردى. چەراكى مۇسۇلمانلەر زەئىق، كا -
فىرلەر بىرلە باراپەر بولماققە قۇدرەتلىرى يوق ۋە يەنە
بەزى بەد دىيانەتلەر كافىرلەرغە كۆڭۈلسۈك ئەردى. ئىسلام
ئەھلىغە خەلەل بېرۇر ئەردى. ھەممە كافىرلەر بىنسىيار غالىپ
تۇلالغى ھەد ۋە ئەدەددىن زىيادە، بۇ ھەددىدىن ئول ھە -
دىغە ئالتە ئايدا بارۇر ئەردى ۋە بەلكى كېزىپ تامام قىلال
ھاس. كىشى تەسەۋۋۇر قىلىپ بولماس. بۇ كافىرلەرغە كىشى
باراۋەر بولغالى بولماس.

بەيت

قىلىپ كۇفر ئەھلىنى بەس تەفرىقە، ئىسلام
ئىلىنى جەم،
چوكۇفر ئەھلى بەسى زۇلم ئەيلەمەسدىن
ئەھلىغە يارەب.

ئەلقىسسە، ھەزرىتى خاجە يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ئە -
زىلەردىن تۇرت ئوغۇل بولۇپ ئەردى. ھەر بىرلەرى سىيا -

دەت شەھىرىستاننىڭ شاھىنشاھى، ساھىب كەمال ۋە شارافەت
بوستانىنىڭ سەۋرى ئازادى. نەۋرەسى نەھالى ئەسسالەت كىش
ۋەرىستاننىڭ سۇلتان ساھىب قىرمانى، ئادالەت تەختىنىڭ نۇ-
شېرۋانى.

بەيت:

بىرى چۈرئەتتە ئەردى رۇستەم ئاسا،
شېجائەت بابىدە ئالەمدە يەكتا.

كەرم بىلە سەخا ئۇلار شۇئارى،
رەئايەغە ئادالەت كارى بارى.

فەزىلەتدە بىرىگە يوق نەزىرى،
ئەرەستو بىلە ئەفلاتۇن ۋەزىرى.

بەسى خۇش تەبىئە خۇش زىھىن خۇش ئىدراك،
سۇخەندىلەر ئارا بەس زىھنى چالاك.

بىرىدۇر قۇتبى دىنۇ ھەم دىيانەت،
ئە ئېرۇر خۇش نازاكەت بەرمەلاھەت.

فەرىدۇن ھىمىيەت، جەمىشىدى مەشرەپ،
ھەمە ئەينى لەتافەتدىن لەبالەب.

بىرى ئەينى ھەيادۇ ساھىبى ھىلىم،
نەخۇش خۇي مۇلايىم تالىپىلىلىم.

بەشى پاكىزە سۈردى پاك تىنەت،
جامالى ھۆستى ئارا خۇرشىد تەلئەت.

بۇ ئۆرت شەھزادىلەرنىڭ تەرىقى تەۋسىفلىرى ھەددىدىن تاشقارى، خۇسۇسەن شەھزادەنى كەلان ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ بۇلارنىڭ شىسجائەت سپاھگەرلىك قائىدە سىدە چۇنان كامىل. ئەگەر رۇستەمى داستان، سام نەمە رىشان بۇلارنىڭ زامانىدە بولسە ئەلۋەتتە ئىتائەت ئىنقىياد كەمەرىن بەللەرىغە باغلاپ، كەمتىرىدىن چاكارلەردىن بولۇر ئەردى. ئول زور بازۇكى بۇلاردە ئەردى. ھەر نىچۇك دۇش مەنى زور، زورلەر كۆرسەلەر بەدەنلىرىگە لەززە تۇشەر ئەردى. ئىككىنچى، ھەزرەتى خاجە مۇتەئەپپىن خاجەم بىسىيار سالە، ئالىم فازىل ۋە ئۆلۇما دوست ۋە فۇزەلا چۇست، خۇش تەبىئە، خۇش مەشرەپ زات ئەردىلەر. ئۇچىنچى، ھەزرەتى خاجەقۇت بىندىن خاجەم بىسىيار لەتافەتلىك ۋە تەراۋەتلىك، مەشۇق نىگارى جەئد مۇي، سەمەن بىۋي، ماھىرۇي، مۇشتەرى ئۇزارى، گۈل رۇخسارى، زۇلفى كاكۇل، كەمزۇل ئاۋىز، چەش بە بادامى، قەتتال خۇنردىز، لەبى لەئىل گۈن، تەبەسسۇم نىم خەندە دەھەن بەستە، دامەن كۇشادە ۋە يا غۇنچەئى نەۋ- شېگىفتە. تۆرتىنچى، ھەزرەتى خاجە بۇرھانىددىن خاجەم مەرى - مۇھەببەتلىرىدە بۇ فەرزەند خۇرسەندلەرنى ھەققىدە بىسىيار جۇش ئۇرغان سەبەبىدىن نازۇ ئىستىئىنالىرى ئەتىۋار ئەشئارلەرى غالىپ جەھەبىدىن «ئەركە خاجەم» ئاتار ئەردىلەر. بۇ پادىشاھزادەلەرنىڭ بەزىسىنى تەخت سەلتەنەتدە ئولتۇرغۇ- زۇپ ۋە بەزىلەرنى ھەمراھ ئەيلەپ ئىلىغە بارۇر ئەردىلەر ۋە

كافىرلەرنىڭ سۈرەت ئەھۋاللىرىنى ئىمتىھال قىلۇر ئەردىلەر.
ئۇشبۇ خىيال بىرلەر: «بىر ۋەقىتتە بولغايدىكى، بۇ كافىرلەر
باشلىرىغە بى ئىمبا ئىسلام تېشى سۈرۈلگەي. نەچچە فىرقە
مۇسۇلمانلەرنى ئەسىر گىرىپتارلىقتىن خالاس قىلغايىمەن ۋە
سۈننەت غازاتىنى بەجا كەلتۈرۈپ، غازى ئات كۆتۈرمەك بىلە
ئىككى جاھاننىڭ ئابرويى سائادەتتە «ۋەشەرەق بولغايمەن»
ئەمما ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ غازى ئەلەيھىس رەھ-
مەۋەر رىزۋان ئاخىرقى مەرتىبە ئىلىغە باردىلەر، كافىرلەر-
نىڭ تۆرەلەرى تەغىير ۋە تەبدىل تاپقان سەبەبىدىن ئىلانى
سىيەر تەفرىقە پەرىشان كۆردىلەر: «كۆڭۈل ئىچىرە نەچەندە
يىلدىن بېرى ئارزۇ قىلادۇرغان ۋاقىتتە مەۋجۇد بولۇپتۇر،
پۇرسەت غەنىمەت كېرەك، ئۇشبۇ ۋەقىتتە بۇ نىيەت ئوقۇدۇ
تاپقاي. بۇ كار ئەزىمەت قەدەم قويغايىمەن» لېكىن ھېچ كى-
مەرسىگە بۇ سىرنى ئاشكارا قىلماقنى راۋا كۆرمەدىلەر. كۆ-
ڭۈل گۈشەسىدە جاي بەردىلەر. ئاندىن تاشقارى چىقارمادى.
ئەمما دانىشمەنلەر فىرقەسى رەئىسى سەردارلەرى ۋە ئاقىل
ئەھلى تەدبىرلەر زۇمرەسىنىڭ سەرخەيلى ياساۋۇللەرى يەئنى
خوش كىفەكبەگى كاشغەرغە ھاكىم ئەردى. بىسىر ساھىب پاد-
راسەت ۋە ئەھلى تەدبىركار شۇناس كىشى ئەردى. ساخاۋە
كەرەمدە نەھايەتنى يوق ئەردى. لېكىن كەم جۈرئەت كىشى
ئەردى. ئول ۋەجھىدىن ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ
جەڭ مەسلىھەتسىگە قوشماس ئەردىلەر. ئانجا ۋەھىمىيەت دەرد-
كاردۇر، ئول بىدىللىق كۆرسەتۈر ئەردى.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ خوش كى-
مەكبەگنى قالماقلىرىغە كاشغەرغە ياندۇرماقنىڭ مەسلىھەتىنى
كۆرسەتتى. قىرغىزلار ئەترافدە كەمىن تۇتۇپتۇر. مۇبادا كاش-

شەرقىي ئازار يەتكۈزۈشكە، شەھەر خالىدۇر دەپ خوش كىمگە
بەگنى كاشغەرگە ياندۇردىلەر. تاكى بارىپ كاشغەر شەھىرىنىڭ
سېفىل ۋە قەلئەلەرنى راست قىلىدۇرغايىمىز، ھەر تەرەپكە
فىنلانلار راست قىلغاي. جەڭنىڭ ئەسبىپ ياراغىنى جۈببە -
چۈشلەرنى تۇزاتىپ جەڭ جېدەلگە مۇھەببەت ۋە ئامادە تۇر-
غايىسىزىلەر. تاكى قىرغىزلار دەست دارازلىق قىلالماغاي دەپ
رۇخسەت بەردىلەر. ئەمما خوش كىمگە بەگنى كاشغەرگە كېلىپ
تاپشۇرغان ئىشلەرنى بەجا كەلتۈرۈپ تۇردى. ھەممە خەلق
ھەيرەتتە قالدىلەركى «مۇنداق ئىشلەردىن مەقسۇد نە ئىكەن،
ھالا دۇشمەن لەشكەرىدىن ھېچ نىشانە يوق» بەلكى خوش كى-
مگە بەگنى ھەم ھىكمەتنى بىلىمەس ئوردى.

ئەمما ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەم پادىشاھ ئىلا مەۋزە ئىدە
گىرىفتار بولۇپ ياتقان قىپچاق - قىرغىزلەرگە نامە ئىبەر-
دىلەر. مەزمۇنى بۇكى:

«ئى دىلاۋەرانى قىپچاق، سىزلەرنىڭ ئاتا - باباڭىزىلەر
قەدىم ئەيىمدىن سىپە سالارى لەشكەرى ئىسلام بولۇپ، ئى-
لام تىخىنى بى ئىبا ۋە بىدەرىخ چاپىپ كېلىپىدۇرلەر. ھەر-
گىز تايىنى كۇفغار بولماپىدۇر. خۇسۇسەن بىزنىڭ ئاتا ۋە
ئەجدادىمىزگە ئەقىدە ئىخلاى قىلىپ كىلىپىدۇرلەر. ئىبادەتنىڭ
ئەفزىلى غازاتدۇر ۋە ئىرانلارنى غازات ئۈچۈن خەلق قىلىپ
دۇرلەركى، كافىرلار ئىلكىدە ئۆلسە شەھىددۇر. دەرىجە ئى-
لادۇر. ئەگەر ئۆلتۈرسە غازى، ئىرانلەرگە فەخر، سەنەددۇر.
ۋە مۇباھات ئابروىي دۇ جەھاننىدۇر. ئەگەر تاراج بىلە قول
خاغەنىمەت كەلسە، ئانا سۈتىدىن ئەرقى پىشانىدىن ھالال
پاكرادۇر. ئىرانلەرگە نەگكى - نامۇس ئەمەس-مۇ؟ ئۆمرىنى
ئەسكى پەلىد كاپىرلار ئىتائىتىدە سەرق قىلغايىلەر. ھەقتە

ئالدىن ئۈمىدىم باركى، ئۆمرۈم ئاخىر بولغاندا قارا يۈزۈمنى
نى ئاقارتقايمەن. ئىسلام تىغىنى بۇ كافىرلار باشىغە بى ئىبا
چاپقايمەن ۋە نەچچە يىلدىن بېرى قىلغان ئىتائىتىمنىڭ تە
دارىكىنى ياندۇرغايمەن. ئەگەر سىزىلەرگە تەۋپىق بەرسە، پاي
لانى ۋەقىت، پالانى سائەتدە ئىسلامغە يارى مەدەتكارلىق بەر
گەيسىزىلەر. نامە تامام ۋە سەسەلام.»

ئۆمەر مىرزا ئاتلىق بىر سەردارى بار ئەردى. نامەنى
بىجاسىدىل قوبۇل قىلىپ، جاۋابىدە ئىتائەتنامە پۈتۈپ، كەل
گەن كىشىگە بەردى. بۇ كىشى نامە يەتكۈزگەچ، ھەزرەتى
يۈسۈف خاجەم پادىشاھ خوشال بولدىلەر. ھىمەت چۈر
ئەتلەرى تەخى قۇۋۋەت تاپتى. ئەمما بى ئۆزۈرە بى سەبەپ
كاشىغەرغە يانالىمەدىلەر. كافىرلار رۇخسەت بەرمەدىلەر. بىر
ھىيلە بولغايكى، يانۇرغە بائىس بولغاي دەپ تەپەككۈر قىلىپ،
بىر خادىم خاشىغە كىتابەت قىلىپ بەردىلەر. نەھان بارىپ
بىر نەچچە كۈندىن كېيىن كەمال سۈرئەت بىلە يەتكۈزدى.
ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ بۇ كىشى بىلە ئول كىتاب
يەتنى ئالىپ، تۆرە ئەلەيھى لەئىنە قاشىغە باردىلەر. كافىر كەيت
قىيىتى ھال سورىدى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم كىتابەتنى ئالغا
تۇتتىلەركى، مەزمۇنى ئولكى:

«ھەزرەتى خاجە، مۆمىن باشلىغ خوش كىفەكبەگىنىڭ
ۋە جەمئى كاشىغەر بەگلەرنىڭ تۆرەگە ئەرزى ئولكى، تامام
ئەتراپ جەۋانۇبەتتىكى قىرغىزلار بىر بولۇپ مەسلىھەت ئەي
لەپدۈرلەركى؛ (پالان كۈنى، پالانى سائەتدە تۆرت تەرەپدىن
كېلىپ كاشىغەرنى تاراج قىلىپ، ئەسىر قىلالى) دەپ بولجاق
قىلىپدۇر. ئىش مەھەلدىن ئۆتسە سود قىلماس. يۇرت كېرەك
بولسە، چىد - چەھەت بىرلە پار بەرگەيسىزىلەر. قىرغىز يول

تاپماغاي. كەلمەسەلەر كاشغەر قولدىن كېتىپ،
 قالماقلار بۇ خەبەرنى ئىشتىپ، ھۇش كالىسىدىن كەتتى.
 ئۆز ئاراسىدە مەسلىھەت مەشۋەرەت قىلىدىلەر. لەشكەر ئىپتى
 گەيلەر، ئاڭا ھەم تەدبىر تاپمايدىلەر. چەراكى ئۆز ئىچىدە
 تەفرىقەلىق بار ئەردى. ناچار مەسلىھەتلىرى ئاڭا قارار تاپ-
 تىلەر. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم يانغاي. ئىش ئىلاجىنى قىل-
 ماي. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەمنى تۆرە چىراتىپ ئېيتتىكى:
 «ئى خاجە يۈسۈف، سىز كامال ئاقىل ۋە دانىشمەند ئەھلى
 تەدبىردۇرسىز. بىزنىڭ ھەم يۇرت ئىچىدەكى كارۋ - بارىمىز -
 نى سىز خوپ بىلۈرسىز. يۇرتىمىز ئىچى ناھايىتى تەپرىقە-
 لىك. لەشكەر بارۇر ئىلاجى يوق. بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى سىز -
 قىلىڭ. كاشغەرگە يانپ بارىپ، ئۆزلەشكەردىڭىز بىلە قىرغىز -
 غە رومىرو بولۇڭ. بەلكى سىزنىڭ ھەيىتىڭىزدىن قىرغىزلار
 كېلەلەسەلەر» دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ كۆڭۈللەردە ھەق سۈب
 ھانە ۋە تەئالاغە بىسىيار شۈكرى سەنالە قىلىدىلەركى، لېكىن
 ئەزىزىنى تەسەللى ئېيتتىلەركى: «ئى تۆرە، تولا ئەندىشە
 قىلماڭ، مەن بارماققە ھاجەت يوق. بەلكى بىزنىڭ باباق خا-
 جە ئابدۇللاھ بارسە، بۇ ئىش كۇپايەت تاپۇر. ئەگەر كۇپا -
 يەت تاپمىسەسە ئاندىن مەن بارسام بولۇر»
 دەپ مەشۋەرەت كۆرسەتتى. بىنۇ مەشۋەرەت مەققۇل
 بولدى. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم كاشغەرگە يانۇر بول-
 دىلەر. پىنھان ئەيدىلەركى: «يا پەرزەندى، بۇ مەشۋەرەتتىن
 غەزەز بولكى، مەن ئۆزۈم يانسام، بۇ كافىرلار سىزنى بىز -
 نىڭ بىلە تۇرسۇن دەپ ئالىب قالدۇر. ئاندا يانماغىڭىزمۇش
 كۈلدۈر. ھالا سىز بارغايىسىز، بەدەر كىشى ئىبەرگەيسىز: (قىر -

غىزلار بىسىيار ھۇجۇم ئەيلەپدۇركى، يۇرتنى تاراج قىلغاي، خالايقلار بىسىيار ۋەھىمە قورقۇنچ بىرلە تۇرۇرلەر. ھېچكىم يوقكى ئۇلارغە تاقابۇل بولغاي. يۇرتقە بىسىيار زىلزىلە تۈ- شۇپدۇركى، ئەندەك باھانە بىرلە قىرغىزلارغە يۈزلەنگەي ۋە ئىتائەتدىن چىققاي. بۇ ئىشنى جابىجا ئەيلەمەككە بىز ئاجىز كەلدۇك» دەپ خەت يىبەرگەيسىز. ئۇشبۇ تەدبىر بىلە نەس- بىم كاشغەرغە ئىنشائاللا تۇشسە كېسەك، ھەقىتە ئالا دەركا ھىدىن ئۈمىدىم كۆپ باركى، شۇم كافىرلارنىڭ تەلئەتلەردى- دىن قۇتۇلغايىمىز. ئالاھىدە ئىسلام ئەلىمىنى مۇسۇلمان باشغە قىككەيمىز ۋە جەددى ئەئلايمىز ئانھەزەت سەللەللاھۇ ئەلەي- ھى ۋەسەللەمنىڭ شەرىئەتلەرىگە راۋاج بېرىپ، فۇقەرا رەئال- يەلەرنى ئامان قىلغايىمىز، ئىنشائاللاھ». بۇ ۋەسىيەتلەرى بىلە يىبەردىلەر.

ئەلقىسسە، ھەزەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ئىزتىراپ بىر- لە ئاقسۇغە تۇشتىلەر. ئاقسۇ ئۇلۇغلىرى ئىستىقبال ئەيلەدى. ئاقسۇدا بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ، تابىئە شەھەرلەردىن مىڭ كىشى لەشكەر ئالىپ، ھەزەتى خاجە خامۇش خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىر رەھىمەنىڭ يىلقىلەردىن تۆرت يۈز سىمىز ئات ئاي- رىپ ئالىپ كاشغەرغە يۈردىلەر. كاشغەر خەلقى ھەم پىشپاز چىقىپ ئىستىقبال ئەيلەدىلەر. كەمال ئەزاز ئىكرام بىلە تەخت سەلتەنەتدە بەرقارار بولدىلەر. تاپشۇرغان سۆز تەرىقىسى بىر- لە خاس ھەرمەلەردىن ئەئلەمى ياركەند ئاخۇند ھاجى ئۇ- بەيدۇللاغە كىتابەت پۈتۈتۈپ رەۋان ئەيلەدىلەر. بۇ كىتابەت- دىن كاشغەردە ھېچ كىشىنىڭ خەبىرى يوق. ئەمما كىتابەتلەر ئىلىغە يەتكۈنچە كافىرلارغە ۋەھىمە، تەشۋىشلەر يۈزلەنىپ، ھەزەتى يۈسۈف خاجەمغە ئىلتىجا قىلدىلەر. جۇست چالاك

ئۆزىڭىزنى كاشغىرغە ئالىب، بۇ ئىش ئىلاجىنى قىلغايسىز دەپ
 رۇخسەت بەردى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم كامال خۇش ۋە -
 قىتلىق بىرلە ئوتاغلىرىغە كەلدىلەر. ھەزرەتى ھەق سۇبھانە
 ۋە تەئالاغە شۈكرى سەنا ئاغاز قىلدىلەر. ھەممە جابدۇق
 قوشلەردىن راست قىلغان ئەردى. يۆتكەپ يۈردىلەر. ئىنتىم
 ھايى ئىزتىراپ بىرلە ئۆزلەرى مۇزات تاغدىن ئۆتۈپ، بىر
 كۈن يول يۈرۈپ ئىدىلەر. ئۈچ ھاكىمى خاجەسى بەگ ئۈچ
 رادى. بىسىار پىتتە ئەڭگىز فساد ئاۋەر كىشى ئەردى. لېكىن
 پەم - پاراسەتتە بىنەزىر ئەردى. مۇلاقات ۋەقتىدە تەقسىر
 ئالىب، مۇبارەك بولغاي ئىسلام ئاچقانلارنى ئى پادىشاھىم
 دىدى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ كۆڭۈللەرىدە مۇبا -
 رەكلىك ھەق تەئالادىن بولغاي دېدىلەر. لېكىن ئاشكارا ئىز -
 ھار ئەيلەمىدىلەر. بىر نىچە سۆز قىلىشىپ ئىلتىقات ئىلە:
 «ئىلا ئىچى بىسىار تەفرىقەلىك. بارغۇدەك مەھەل ئىمەس.
 يانغانگىز بىھتەر ئەۋلادۇر» دېدى. ئەمما بۇ پىتتە ئەڭگىز:
 «بارىپ ياناي» دەپ قوبۇل قىلىمادى. خەيرىباد ئەيلەپ
 بەدەركەتتى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم ئەز نۇر پاراسەت
 بىلدىلەركى، «بۇ پىتتە ئەنگىز كافرلار قاشمىشە بارىپ،
 بىر پىتتە ياسايدۇر» دەپ جۇست چابۇك ئاقسۇغە
 تۇشتىلەر. قوش كېيىن قالدى. بىر كۈن تۇرۇپ كاشغىرغە
 يۈردىلەر. تۆرتىنچى قوناقلىرىدە كاشغىرنىڭ شەھىرىگە داخىل
 بولدىلەر. فەيسىزى ئاباددىن چە فاغان يورۇتتىلەر:
 «ئەھلى مەملىكەتكە خەبەر يەتكۈزگەيسەن. ئەمما خاجە
 ئابدۇللا باباق ئۆزىنى تەختىدىن خالى قىلماغاي،
 ئىستىقبال ئەيلەمەگەي» بۇ كىشى خەبەرنى يەتكۈزگەچ،
 ھەممە خەلق ھەيرەتتە قالدىلەر. خوش كىفەكەيگ دۆلەت

باغدا ئۆلگۈردى، بەزىلەر ئاندىن ئېرى ۋە بەزىلەر ئاندىن
بېرى. ئەمما خاجە ئابدۇللا خاجەم يان ئىشك بىلە چىقىپ
رەۋاق ئالدىدەكى بەشردە مۇلاقات بولدىلەر. ھەزرەتى يۈ-
سۈف خاجەم پادىشاھ ئەزاز ئىكراملەر بىلە كېلىپ، تەختدە
قەرار تاپتىلەر.

ئەلئىسە، ھېكايەت ئىشتكىسىزلار، ئول پىستىننى ئامىز
شۇ ئەگىز خاجەنى بەگدىن: ئۇشول كۈنى ھەزرەتى يۈسۈف
خاجەم پادىشاھنى ئىلى يولىدە كۆردى. ئەۋزائىلەردىن تەھ-
قىق گۇمان قىلدىكى، كافىرلار ئىتائىتىدىن چىقىپدۇرلەر. كان-
فىرلەرگە ئاداۋەت شەمشىرىنى تارتىپدۇر. چۈست چابۇك
«داباجى» دېگەن كافىر تۆرەسى ئەردى — بارىپ ئەرز
قىلدىكى: «ئى تۆرەم، يۈسۈف خاجەمنى بى جا ياندۇرۇپسىز
ۋە بى ئورۇن رۇخسەت بېرىپسىز. ئەندەك پۇرسەتدە سىزدىن
يۈز ئۆرنگەي، باشىڭىزغە تىغ تارتقاي. ئول كۈنىكى مۇزات-
دىن ئۆتۈپدۇر، سىزگە ياغى بولۇپدۇر، ھەم يۇرتىڭىز ئىچرە
تەپرىقەلىك بار. ئانداغ تەدبىرلىك كېڭەشلىك كىشى سىزنىڭ
قاشتىڭىزدە بولغانى بىھىسراق ئەردى. دەرىخ ئەفسۇسكى ھېچ
سۇدى يوق. ھاللاھەم چالاک بىر كىشى بارسە، ئەگەر دۆ-
لىتىڭىز ئىقبالىدە بولسە، ياندۇرۇپ ئالىپ كېلۇر، ئالىپ كەل-
مەسە، ياركەند كاشىغەردىن ئۈمىد قەتئىي قىلماق كېرەك»
دەپ بىسىپار شىكايەتلەر قىلدى ۋە بەزى ئەھلى تەدبىر
كافىرلار ھەزرەتى يۈسۈف خاجەمگە رۇخسەت بەرگەننى مەق-
بۇل كۆرمەدىلەر. تۆرە پۇشايمان كەلتۈرۈپ ئىدى، ھەممە
كافىرلارنىڭ پۇشايىمانى زىيادە بولدى. بىر كافىر بار ئىدى
كى، تېز بارىپ، ئۈچ كىشى بىرلە يۈسۈف خاجەمنى ياندۇر-
غاي. «ئەگەر قوبۇل قىلمەسە، بەزەرىنى زور كەرەھ بىرلە

ياندۇرغايىسەن» دەپ يۇرۇتتى. بەس بۇ كافر شۇنىداغ تېز
يۇرۇپ يېتەلمىدى. چەراكى ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا بۇلارنى
كافىرلار ئىتائىتىدىن خالاس قىلغان ئەردى ۋە بۇ كافىرلار
«مەسجىد» دېگەن مەنزىلىگە بارغانىدە ھەزرەتى يۇسۇف خا-
جەم پادىشاھ كېمەدىن ئۆتتىلەر. بۇ كافىرلار ناچار بولۇپ،
مەيۇس بولۇپ ياندى. ئاقسۇغا بارىپ ئابدۇۋاھاب شەقى
ئەزەلى بەدىكىردار نابىسكار ھارامزادەنى رافىزە بىرلە بىر
بولۇپ كىشى يىبەردىكى: «يا خاجە يۇسۇف، سىزنى تۆرە
چىرايىدۇر، ئامۇرسىنا ئېغىر لەشكەر بىرلە كېلۇر ئىمىش، تا
ئول كەلگۈنچە پاتىراق ئىلىغىز بارغايىسىز تاكى مەھەللى
ياۋەرلىكىدۇر، ئەگەر بۇ ۋەقتىدە مەدەد بېرىلسە، ھېچ ۋاقىتتا
تۆرەنىڭ يادىدىن كەتمەس، ھەممىشە سىزلەرنىڭ دۆلىتىڭلار
راۋاجىغىز سەئىي قىلىدۇرلەر، ئەگەر قوبۇل تۇتمىسەڭىزلەر
جان قايغۇسىدىن خەبەردار بولۇڭ! ئەسبابى جەڭنى تەييار
قىلىماق كېرەك» بەس بۇ كىشى كاشغەرغە كېلىپ ھەزرەتى
يۇسۇف خاجەمغە بايان قىلدى. ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم
ھەم ئاياغىنىڭ مۇفاسىل كېسىلى بار دەپ ئاتلانماغان ئەر-
دىلەر. جاۋابىغە شۇبۇ ئۆزۈرنى ئېيتتىلەر: «سەھەت تاپقان-
دىن كېيىن بارۇرمەن» دەپ مەئىقۇل بىرلە ياندۇردىلەر. بۇ
كىشى ئاقسۇغە كەلدى. ئول كەلگەن كافر ۋە ئابدۇۋاھابنىڭ
مەكر ھىيلەسى كارغە كەلمەدى. مەيۇس بولۇپ ياندى. ھەز-
رەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ھەقتە ئالاغا شۇكرى سەنالەر
كەلتۈرۈپ، شەرىئەتكە رىۋاج بېرىپ، فۇقەرە رەئايەلەرگە
مۇۋاپىق شەرىئى ھۆكۈم سۈرۈپ، ئۆلۈمالەر بىلەن مەجلىس
تۈزۈپ، ئىسلامنىڭ فەتھىنىڭ ئەزىزەسىنى ھەممە ۋا-
قت قىلىپ، ئەسباب ئالاتى جەڭنى مۇھەييا قىلىپ،

ئوستا ۋە تۆمۈرچىلەرنى جەمئىي قىلىنىپ ۋە تىرساز كەمانىگەرلەرگە ئالاتى جەڭ راستلا تۇر ئوردىسىلەر. دەرۋازىلەر-نى، خۇسۇسەن ئورداسىنى مەھكەم تۇتۇپ، ھەمىشە جەڭنىڭ جابدۇغىنى ئىلدۇرۇر ئوردىلەر. گويىكى جەڭ كۈنىدەك ھازىر نازىر ئوردىلەر، بەزى بەددىنىلەر بۇ ھالىنى كۆرۈپ، يۈرەك-لەرىغە لەرزە تۇشەر ئوردى. بەزى ئەھلى دىيانەتلەر كۆرۈپ قۇۋۋەت غەيرەتلەرى چۈش ئۇرۇپ، قاچان ئول كۈن بول-غايىكى كافىرلار باشلارغى ئىسلام تىنىنى بى ئىبا سالغايىنىز دەپ. شۇبۇ تەرىقە بىرلە نەچچە كۈن روزگار ئۆمۈر كەچۈر-دىلەر.

ئەلئىسە، ئىشتەك كېرەككىم خۇدا يار ۋاقىتاتىدىن؛ ئەمما خۇدا يار بەگ بىسىيار غافىل، ئىسلامى سۇست كىشى ئىدى، كافىرغە مائىل ئوردى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھنىڭ كاربارلەرنى كۆرۈپ، يۈرەكلەرغە لەرزە تۇشتى، ئىسلامنىڭ فەتىھى كۈشادەلىنىغە ھەرگىز رىزالىقى يوق ئوردى. بۇ تەرىقە بىرلە يەنە كافىرلار بۇرۇنقىدەك شۇبۇ شەھەرلەر-گە مۇسەللەت بولغاي، ھۆكۈم يەنە جارى بولغاي دەپ ھەم-مىشە ئانى تەلەپ قىلىۋر ئوردى. چەراكى بۇ، قالسىمانلەرغە، كافىرلەرغە خىزمەت قىلىپ، مۇسۇلمانلەرغە زىيادە بىدئەت-لەر پەيدا قىلماق بىرلە بۇ دەرىجەنى تاپىپ ئوردى.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئەلەيھى رەھمەتىنىڭ ھەقىقىلەرىدە «يازغۇ» قىلدۇرمەن دەپ ئىلىدە بىسىيار گۇس-تاخلىقلەر قىلىنغان، ھېچ ۋەقت بۇ قىلغان ئاداۋەتلىرىنى چىقارماس، ئوردى. ئول ۋەج-ھەدىن زاھىرىنى تۈزۈپ، بات-نىنى بۇزۇپ يۈرۈر ئوردى. بىناگاھ ئابدۇساتتار دەپ ئارتوچ-لىق بىر كىشى بار ئوردى. بىسىيار پۇر قۇۋۋەت، غەددار

مەككە، بەد رەفتار، بەد گۇفتار، خۇنىغۇزار نابىكار، ھارام زادەئى بەدىكىردار ئىدىكى، ھەمىشە ئۇنىڭدىن شۇرشەر پىتىنە لەر پەيدا بولۇر ئەردى. ھەر دەم مۇسۇلمانلەرغە پىتىنە ياساپ يۈرۈر ئەردى.

ئەلقسىسە، بۇ ئابدۇساتتار ئەزەلى ئىلىدىن ئابدۇۋاھاب شەقى ئەزەلى بىن خەيرنىڭ مەسىلمەتى بىرلە، قەلئە ياسار ئۈچۈن تۈشكەن ئەردى. ئىنىڭ شۇم قەدىمى ئارتۇچ مەۋە زەئىغە يەتتى. ئۆزىنىڭ مەھكەم ھويلىسى بار ئەردى. ئاخا داخىل بولدى. ھەر كىشىنى ئاخىلاپ كۆرگىلى بارسە، ئۇنى تۇتۇپ چىقارمەدى. جەمىئى ئەزىمىنى سولاپ ئالدى. نىياز بەگ ئاتلىق ئارتۇچ ھاكىمى بار ئەردى. ئۆز ۋەھىمىدىن قورقۇپ، شەھەرگە قاچىپ باردى. ئەمىيا ئابدۇساتتار بىر كىشىنى قالماق سۈرەتىدە قىلىپ، جالا قايتىتورغە راسلاپ، خاتۇنلەر ساچلەردىن كاكۈلە قىلىپ، خۇدايار بەككە خات ئەبەردى.

ئەلقسىسە، خۇدايار بەگ بۇ خەتنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلاپ، بىر نەچچە ئۆزىگە يېقىن ئاشنالىرىنى پىنھان چىراپ كېلىپ خەتنى كۆرسەتتى. كۆردىلەركى، ئابدۇۋاھاب شەقىدىن خاجەسىدىن مۇھۇر قىلىپدۇ. مەزمۇنى ئۆلكى:

«خۇدايار بەگ باشلىق كاشخەر بەگلىرىگە سپارىش نامە بۇكى، خاقانى چىندىن ئىلى مەۋزەئىغە لەشكەر كەلدى. ھالا ئىلى ئىچى بىسىيار تەپرىقەلىك. قالماقلار ئاخا باراۋەر-لىك قىلالماس. ھەر نىچۈك بولسە، خاجە يۇسۇفنى ئۆلتۈر-سۈنلەر. ئەگەر قالماق دەۋرىچە بولسە، ھەم خىزمەتتۇر. خىتاي ①

① خىتاي — بۇ سۆزنى خەنزۇ دېيىش لازىم ئىدى، لېكىن ئاپتور ئۆز دەۋرىدىكى ئاتاشلار بويىچە ئالغان.

دەۋرىچە بولسە ھەم خىزمەتتۇر. يۇرتىنى ئۆز ئىقتىيارىڭ
ئىڭلارچە سوراپ تۇرغايىسىزلىرى. ناھە تامام.

بۇ بەگلىرى بۇ مەسلىھەتنى خوپ كۆرمەدىلەر، بەلكى
ھەنىمى قىلدىلەر. «ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ئانداغ
زېرەك مەرددۇرلەركى، ھەرگىز ئول دامغا ئىلىنىدۇرغالى
بولماس. بەر تەقدىر خەبەر تاپسەلەر، ھەممەمىزنىڭ باشى
پەرباد كەتكۈسىدۇر. ھاراملىق بىرلە ئۆلگۈمىزدۇر» دەپ تە
قىپ قىلدىلەر. ناچار ئاڭا ناراز قىلىدىلەركى، بۇ خەتنى
خاجەمگە بەرسەك، بىزدىن خاتىرىلەرى ئىستىمان تاپىپ، بىز
بەرگە ئىلتىقاتنى تولا زىيادە قىلۇرلەر. مەسلىھەتنى توخ
تىتىپ تارقاشتىلەر. بۇ مەككەر خۇدايارنىڭ ياقاسىنى ئەجەل
ئىلكى تۇتقان ئىكەن، تىغ قازا ئىدراك ئەقىلىنىڭ كۆزىنى
ياپقان ئەردى. فەھىمى ئەندىشەسى يۈزىگە پەردەئى غەزەب
ئىلاھىنى ياپتىلەر. شەيتان ۋەسۋەسە قىلا باشلىدى. پىكىر
خىيالى بىر ھىيلە بىرلە ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنى
ھالەك قىلماق ئەردى. شاھ بەگ ئاتلىغ بىر كىشى بار ئەر-
ئى. ئانا تەرىپى سەيبىد زادە، ئانا تەرىپى بەگزادە. ئارتۇچ
مەۋزەئىدىن ئىندىسى مۇبارەك شاھ بەگ دېگەن بىلە خىلۋەت
قىلىپ خۇدايارنى چىرلادى، ئىپتىتىكى: «تا يۇسۇف خاجەم
نى ئۆلتۈرمەگۈنچە ئىش كار ئەنجامغە يەتمەس. ئاڭلا جۈم
ئە كۈنى نامازغە كېلىڭ. بىر نەچچە مىلىتقىچىنى مەسچىت
تاقىدە قويالى. ئاتدىن تۇشۇپ نامازغە كىرگۈنچە، يا ناماز-
غە تۇرغاندە نىشانلەر قىلغاي. بىز شاھ بەگ بىلە بەش -
ئالتە يۈز كىشىنى مۇكەمەل مۇسەللەھ قىلىپ ھازىر تۇر-
غايىمىز. ئابدۇساتتار ئارتۇچدىن بەش - ئالتە يۈز كىشى راس-
لاپ، شەھەر دەرۋازەسى ئالدىدە مۇنتەزىر تۇرغاي. ۋەقتىكى

مىلىتىق ئۇنى چىقىسە، بىز يۇتەرەپىدىن ئورداغە يۈگۈرەلى،
 ئابدۇساتتار بەگ ئول تەرەپتىن ئورداغە ئات سالماي. ئازىنە
 كۈنى ھەممە كىشى سودا بىلە نەمازغە مەشغۇلدۇر. ئوردانى
 قولغە ئالغاندىن كېيىن شەھەر قولدادۇر. خوش كىسە كىمەگ
 ساددە كىشىدۇر. قورقۇنچىدىن كانارە تۇتار. ئوردادەكى
 تەئەللۇق خەلقلەرنىڭ ئۆيلەرنى تاراج قىلساق، دۇنياغا
 مالامال بولغىلايمىز. تامامەئى مەنسەپ قولمىزدەدۇر، خا-
 لاغانلىرىمىزنى قىلغايىمىز. خەلەل بەرگۈچىلەرنى ئۆلتۈر-
 گەيمىز ۋە بەندىگە سالغايىمىز. بىر قاراخان ئاتاغان جاپساڭ
 قالماق ئون بەش قالماق بىرلە بار ئەردى. ئۇلار ھەم
 يارى بىرىشۈرلەر دەپ قارارلاشتى. مەزمۇنى خەتنى قى-
 لىنىپ، ئۆز مۆھۈرنى باسىپ، مۇبارەك شاھ خاجىغە بەردى.
 «سىز ئابدۇساتتارغە يارى بەرگەيسىز، شاھ بەگ ماڭا يار
 بەرگەي. ئۆزىمىزنى پىنھان يول بىرلە ئارتۇچقا ئالغايىمىز.
 جىد - جەھەد قىلىپ قارار ۋاقتىدا ھازىر بولغايىمىز»
 دېدى.

ئەلقىسە، مۇبارەك شاھ چىقىپ شاھ بەگ بىلە مەشۋەرەت
 قىلدى: «بىزگە خۇدايارنىڭ ۋەدىسى ئارتۇقچە ھاكىم قىلماقدۇر،
 ئىككى جاھاندا يۈزىمىزنى قارا قىلىپ، نەمىقدار شۇر فاساد
 ئەيلەمەك بىرلە ئارتۇقچە ھاكىم بولماقدىن بىھىراق ئۆلكىم،
 بۇ خەتنى خاجەمسىگە بەرگەيمىز. خاجەم ھەم بىزنى ئارتۇقچە
 ھاكىم قىلۇرلەر بەر تەقدىر بۇ ئىشىمىز ئوخشەماسا باشىمىز
 كەتكەي». دەپ سۇ دەرۋازەسى بىلەن چىقىپ، بىر نەچچە قە-
 دەم يول بارىپ، غەلەت بېرىپ، ئاھىستە يان ئىشىك بىرلە
 ئورداغە كىردى. مۇبارەك شاھ خاجەغە ئاخۇن موللا سەقت
 نىڭ ھەلىمە ئاتلىغ ئاچىزەسىنى ئەسسىپەت قىلغان ئەردى.

خاچە ئابدۇل مەجىدىكى موللا سەقسىنىڭ ئۇغلىندۇر، بۇ مەشھۇم رەتگە ئولھەم داخىل بولدى. شاھ بەگ ئۇچەۋلەن مۇتەھەببىر تۇرۇپ ۋەتتى خۇفتەن ئەردىكى ئالتۇنلۇق ساراينىڭ ئالدىغە باردىلار، خادىمغە دەپ خاست قىلدىلاركى كىرگەيلەر، خادىم مەلۇم قىلدى، كىرسۇن دەپ رۇخسەت بولدى، خاچە ئابدۇل مەجىد كىرىپ، ئاھىستەلىك بىرلە تەقىرىم قىلدى. سائەتدىن كېيىن بۇ ئىككىسى كىرىپ ۋاقىتەنى ئەرز ئېيتىپ خەتنى تۇتتى. كۆردىلەر كىم. بەئەينى ئۇشېۋ ۋاقىتەدۇر. ھەزرەتى يۈسۈف خاچەم پادىشاھ ئېيتتىلەركى: «ئىنا ئاللاھ ھەقتە ئاللا ئۇنى ئەسىر قىلغاي، بىزنى تاڭا ئەسىر قىلماس.

بەيت

مەن دەرچە خىيالەم فەلەك دەرچە خىيال،
 مەن خام خىيالەم ۋە فەلەك پۇختە خىيال.»

خادىملەرغە ئەيدىگىم: «مۇبارەك شاھنى پىنھان قىل-
 ھايسىزىلەر». فىلھال ئوردادا مەخپى قىلدىلەر. ئۆزگەلەرگە
 رۇخسەت بەردىلەر. خادىملەرنى بۇيۇردىلەركى، خاچە ئابدۇللا
 باباقنى خاچە مۇئەمىن دەرۋىش بەكاۋۇل باشلىغ ھەممە ئور-
 دا خەلقى ۋە جەمئىدىن ھېچ كىشى بىدار ئېمەس ئەردى.
 ھەزرەتى خاچە ئابدۇللا قاتتىق ئۇيقۇدە ياتىپدۇرلەر. ساراي
 ئىشىكى مەھكەم، ھېچ كىمدە ھەد يوقكى، ساراي ئىشىكىنى
 ئاچىپ بىدار قىلغاي. چەراكى مەستلىك ئەردىلەر. ھەزرەتى
 يۈسۈف خاچەم پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ بىر خادىم گۈسە
 تاخنى بۇيۇردىلەر: «جۈست چابەگ بارىپ ئۇيقۇدىن ئويغاتىپ

كەلتۈرگەن» دەپ. ئول بارىپ ساراي-ئىشىكىنى قىچقىرتىپ
ئاھستەلىك بىرلە كەلتۈردىلەر.

ئەلئىسىسە، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم كىرىپ تە
زىم بەجا كەلتۈردىلەر. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ
بىسىيار ھالەت غەزەپدە ئەردىلەر. مۇبارەك لەفزىلەردىن بۇ
سۆز جارى بولدىكى: «سېنىڭ بۇ ناز ئۇيغۇك مېنىڭ ۋۇجۇ-
دۇم بىرلە، كۆڭلۈڭدە كۆچۈرمەكلىگىم بۇ خابى ئىستىغنا ھەم
ھەر ۋاقىتتا بولغاي. كۆرەرمەنكى، مەن ئالەمدىن بارىپ قىر-
قىم ئۆتكۈنچە شۇبۇ تەختىدە بىرقارار بولغانىكى! ۋەقتى
ئىجابەت ئىكەن بايىل كەتپادى».

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ۋە فاتىدىن بىرگام
قىزىق كۈن دېگەندە كاشىغەر تەختىنى تاشلاپ، ھەزرەتى
خاجە ئابدۇللا خاجەم ياركەندكە بەدەر كەتتىلەر.

ئەلئىسىسە، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ بىر نەچچە
ئېغىز غەزەب ئامىز سۆزلەر ئېيتىپ، ۋاقىئەنى بايان قىلماي،
خاجە مۇئىمىن بىلە دەرۋىش باكاۋۇلىنى ئالىپ كەل! دەپ
كىشى بۇيۇدلىلەر. بۇ ئىككىسى نەچچە كىشىلەر بىرلە شىكارغە
چىقىپ، قارا قىردا قونغان ئىكەنلەر. كېچە كىشى بارىپ
يەتكۈزدى. تامام ئوردا خەلقىنى جەمئىي قىلىدىلەر. بۇ ئەس-
رانى ھەزرىتى خاجە ئابدۇللا خاجەمغە خاجە مۇئىمىن خا-
جەمغە، دەرۋىش باقاۋۇلغە ئەفشا قىلىدىلەر، ئۆزگەلەر خەبەر
تاپىپادىلەر. بۇ كېچە ھېچ كىمدە تەسكىن ۋە ئارام بولمادى.
ھەندە ئوردا خەلقى ساختەلىق قىلىدىلەر. تاغلاسى ھەم كىلا-
دۇرغان ئادەمنى ئاندىن مەھكەمراق تۇتىدىلەر. خەلق بەگلەر
ھەم ھەيرەتدە قالدىلەركى، نېمە ۋاقىئە بولدى ئىكەن ۋۇقۇف
تاپىپادىلەر. خۇداپار ھەم بۇ جىد - جەھەدىنى كۆرۈپ بىلە

دىكى، خەبەر ئالمايدۇزۇلەر. بۇلار ھەم ئۆز ھۈلەسىنى مەھكەم قىلىدىلەر. تەمام ئاشنا ۋە دوست يارلەرنى مۇھەببەت قىلدى. ئول كۈنى ئورداغە بارمادى. ھەزرىتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئول كۈنى نەماز جۇمئەغە بارمادىلەر. خاجە ئابدۇللا خاجەم بىلە خاجە مۇمىن خاجەمنى ئىبەردىلەر. بۇ كۈن ھەم بۇ تەرىقىدە ئۆتتى. تاڭلاسى ھەزرىتى يۈسۈف خاجەم ئەندىشە قىلىدىلەركى «ھۇنى تۇتۇپ قەيدىگە سالماغۇنچە ئالەم نىزامغە كەلمەيدۇرلەر، بەلكى خاراپ بولادۇر» دەپ. قىپچاق قىرغىزلەردىن بىر نەچچە باھادۇرلار ئورداغە تەئەللۇق ئەردى، بەيان ئاغەچە ئاتلىق ئەھلىيەلەرنىڭ جەمائەلەردىن ئەردىلەر. بۇ جۇمئەدىن ئون كىشىنى بۇ ئوندىن ئۈچ كىشىنى تەرجەمە قىلىپ، ئۈچدىن بىرىنى ئىلىپ ئالدىلەردە قويۇپ سىپارىش قىلىدىلەر: «ۋەقتىكى مەن ئىككىنچى مەرتىبە تەماكوسال دەردە مەن، دەرمەھەل خۇدايارنى دەست كۆتەرسىپ، تەپىلىخانەغە ئالىپ كىرىپ مەھكەم بەندىگە سالغايىسىزۇلەر. ئالتۇنلۇق سارايمىڭ دالانىمدەكى ھۇجرىدا پىنھان تۇرغايىسىزۇلەر» ئاندا خۇدايار ھەم بۇگۈن ھەم كەلسەيدۇر. سورۇن جەمئىتى بولدى بىر - ئىككى كىشى چىرلاغالى باردى، ھونوز كەلسەيدۇر. ئۆزىنىڭ خىشى ئابدۇرېھىم بەگنى بۇيۇردىلەركى: «بارىپ خۇدايارنى ئالىپ كېلىڭ. مۇندا مەسلىھەت باردۇر. كەلسەسكە بائىسى نەدۇر؟ ھەر نىچۈك بولسە كەلتۈرگەيسىز» دېدىلەر. ئەلقىسىسە، ئابدۇرېھىم بەگ كېلىپ خۇدايارنى دەلالەتلىرى قىلدى، بۇ كېسچە خەتەرنەك تۇش ھەم كۆرۈپ ئەردى. ھەمىشەردىسى بىسىيار مەنىشى قىلىدىلەر. لېكىن گەرباننى ئەجەل ئىلكى تۇتقان ئەردى. جۇرئەت قىلىپ پەرىشان سۆزلەر بىلە زاباندارازلىق قىلىدىكى: «نەھەددۈركى تار مويۇمنى گەم

قىلالغاي، جانۋارمەنكى بەلىكى بۇ جانۋارنى ئاسالىق بىرلە تۇتقىلى بولمايدۇ» دەپ بىسىار نامۇلايسىم كىبىر ئىناد بىرلە مەركەبگە سۇۋارە بولۇپ ئورداغە يۈزلەندى. ئوردا دەرۋازى سىغە داخىل بولۇپ كۆردىكى، ھەممە خەلق دەبدەبە، ئەسە ئەسە بىلە ئولتۇرۇۋېدۇر. پۇشمانلەر قىلدى. سۇد قىلمادى. ناچار بىچارەۋار سورۇنغە كىردى. كۆردىكىم، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ تەخت سەلتەنەتدە ھەيبەت بىلە ئولتۇرۇپ دۇرلەر. مۇبارەك پىشانەلىرى قەھرەغەزەپىدىن جەبىن زاھىز بولادۇر. بەدىنىغە لەرزە، جانىغا زىلىزىلە تۇشتى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئىتاپ ئامىز سۆزلەر بىرلە خىتاب قىلىپ ئەيدىلەركى: «ئى خۇدايار بەگ! بىز، سىپىنىسىڭ ھەقىقىسىڭدە نە خىيانەتلىر قىلىغانىكى، سەئىدىن بىزگە بۇ مىسقىدار خىيانەت ۋە ئادا-ۋەت زاھىر بولادۇر. بەلكى پالان ۋاقتىدا بۇ يامانلىق، بۇ گىنەلەر بىزنىڭ ھەتقىمىزدە سادىر بولدى. بىز ئانى ئۆت كەزىپ، ئىنىڭ تەدارىكىدە ساڭا ئىلتىفاتلەر قىلىپ، كەمال دۆلىتىمىزگە سەيئى قىلدۇق. ئاخىر پەيمانى تولدى. ھەرنەكى ھورۇۋۋەت بىزنىڭدىن ساڭا يەتتى. ئۇنى ئۆز كۈچۈڭدىن كۆردۈڭ. بىز ئۇنى ئەزىرايى خۇدا قىلدۇق. سەندىن نەچچە نۆبەت رەددى بەدەل بولدى. ئەمدى نۆبەت بىزنىڭدۇر — دەپ — باباق تاماكوسال» دېدىلەر. قىرغىزلار مۇنتەزىرئەردى. ئەمما تىرقال ئاقلىغ بىر قىرغىزبارئەردى. ئوتتۇرباردى. قولىنى قوشۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئىدى. بىر قولىدا ئىككى قولىنى مەھكەم تۇتۇپ، يەنە بىر قولىدا بېلىدىن تۇتۇپ ئالىمىنى ئالغاندەك دەست كۆتەرىپ ئۆشنىسىگە ئالدى. تاخۇدايار پەرياد — فىغانلەر باشلاپ نالە قىلادۇر. تا ئىشكىتىن ئالىپ چىقىپ كۆزدىن غايىب بولدى. ھەزرەتى

يۈسۈق خاجەمنىڭ قاشلارمىدەكى ھازىر تۇرغان خادىمىلەرى
نەچچە قىلىچ يالاڭلاپ تۇردىكىلەر. پەرياد ئالالا پەيدا بول-
دى. ھىچكىمدە قۇۋۋەت مەجال قالمايدى. ئۆز جان ۋە ھىمىگە
قالدى. زەھەرەسى يوقكى بۇ ئىشنى مەنى قىلغاي ۋە يا بائىس.
سورىغاي. سورۇندا ئولتۇرغانلەر ھەيىبەت ۋە زىلزىلەردە بول-
دى. خۇسۇسەن خوش كىفەكسەگەگە لەززە تۇشتى. چىبەرەسى
كەھرىبادەك سارغادى. خاجەم بۇ ئولتۇرغانلار ھالىدىن ۋاب-
قىپ بولۇپ، تەسكىن خاتىر ئۈچۈن ئىلتىفات ئاغاز قىلدىلەر:
«ئى بەگلەر، ۋەھىمناك بولماڭىزلەر. دۇشمەن بىر كىشى ئەز-
دى، جازاسىنى تاپتى. ئۆزگەلەرگە ھېچ تەشۋىش يوق. ئامان
بولسۇنلەرگى، بەلكى خۇدا يارىنىڭ بالالەرى، ئەھلى - تايىت-
لەرى ھەم ئىمىن بولسۇنلەر. ئۇلارغە ھېچ ۋاقىتتە يوقىتۇر»
دەپ بۇ سۆزنى تامام قىلدىلەر. ئەمما خاجەم ئابدۇل مەجىدكە
ئىشارەت قىلدىلەرگى، خۇدا يارىنى تەرىقەدە قىلىبدۇر. ئابدۇل مەجىد
ياكى ئىشارەتنى قەسەم قىلالماي ياكى خۇدا يارىنىڭ ئاداۋەت
مەسلەھەتدە بار ئەردى بارىپ قىرغىزلەرگە ئېيتتىكى: «خاجەم خۇدا-
يارىنى نى سەبەبىدىن تۇرغۇزادۇر؟ بى تەۋەققۇپ قەتل قىلسۇن» دې-
دىلەر. شول سائەت قۇرساقىنى يارىپ پارە - پارە قىلدى.
«خۇدا يارىنى نىچۈك قىلدىڭىزلەر» دەپ سورىدىلەر. خادىم-
لەر ئېيتتىلەرگى: «قەتل قىلدىلەر» مۇبارەك پىشائەلەردە
چىن زاھىر قىلىپ ئەيدىلەرگى: «شەھەر ئىچرە مۇنادى قىل-
سۇنلەر، خۇدا يارىنى ئۆلتۈردۈك. دۇشمەن بىر كىشى ئەردى
تامام بولدى. ئۆزگەلەر ئەمىن بولسۇنلەز. خۇدا يارىنىڭ
ئوغلانلەرى ھەم قورقۇنمىسۇنلەر، ھالىدىن خەبەردار بولۇپ،
ئىلتىفات قىلالى. دۇشمەن ئاتاسى ئەردى، ئۇلار بىگۇناھدۇر-
لەر. ئەگەر ئىمىن بولمىسە، دەرۋازەنى ئوچۇق قويۇڭلار. كۆڭ-

لى خالغان يەرگە بارسۇن. ھېچ كىشى تازار بەرمىسۇن»
بەس، بەگلەر بۇ خەبەرنى كۈچەلەردە مۇنادى قىلىدۇر-
دىلەر. ئەمما خۇداييارنىڭ ئوغلىلارنى ئۈستۈن ئارتۇچقە
بارىپ ئابدۇساتتار پىتىنە ئەڭگىزگە قوشۇلدى. ئابدۇساتتار بۇ
خەبەرنى ئاڭلاپ، قۇۋۋەتسىدىن، غىزادىن قالىپ قاچماقنىڭ
پىيىگە تۇشتى. ئەمما ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادشاھ ئۇشول
كۈنى مەملىكەتكە بىر مىڭ كىشىلەر چىرلاپ جەمئىي قىلىپ،
بارلاس مىرزا نەسلىدىن دانيال ئاتلىغ بىر كىشى بار ئەردى،
ھالا كاشغەرگە ئىشكىگە بولغان مىرزا ھەيدەرنىڭ ئاتاسىدۇر،
بىسىياز ساھىب تەدبىر، پاراسەتلىك كىشى ئەردى. ئىنى سىپەھ
سالار لەشكەر قىلىپ، ئارتۇچقە ئابدۇساتتارنىڭ ئۈزەسىگە ئىبەر-
دىلەر. لېكىن ئېيتىملىرىكى: «زىنھار جەڭگاھدە كىشى ئۆلمىگەي.
ئىز سىراپ قىلماڭىزلەر. چىتىپ كەتسە كەتسەي، قولغە تۇ-
شەرگە سەئىيى جىدەل ئەيلەمەگە يىسىزلىر» دەپ يۇرۇقتىلەر.
مىرزا دانيال ئابدۇساتتارنىڭ ھويلاسىنى نەچچە قاتار
قورشاپ تۇشتىلەر، ئابدۇساتتار ئوق ئاتتى، لېكىن بۇلار سەب-
رە بىرلە ئۇرۇش قىلدىلەر. ئاخىر كېچەسى فۇرسەتسىنى غەنى-
مەت بىلىپ، نىسبى شەب بىرلە قاچىپ چىقتى. لەشكەر ھەم
ئازقاندىن بارمادى. لەشكەر ئولجا غەنىمەتكە سىراپ بولۇپ
ئارقىغە ياندىلەر.

ئەمما بۇ مەككەلەر كالتە يايلاق، كەلپىن بىلە ئاقسۇغە
چىقتىلەر. ئابدۇۋاھاب شەقى نابىكار ھارامزادە رافىزىگە سۇ-
رەت ۋاقىئەنى بايان قىلىپ، قالماق تۆرەسىگە نامە پۈتتى:
«ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم جامائەلەرى بىلە ياركەند، كاشغەر
خەلقى تامام سىزدىن يۈز ئۆرۈپدۇر، خەلقىمىزغە تىغ تارتىپ-
دۇر. خۇدايار بەگ دېگەن ھەممە ئۆمرىنى سىزلىرىنىڭ خىزم-

مىنىڭىز دە سەرفى ئەتكەن، كاشغەرغە ئىشىكاغە بولغان ئەردى. ئىنىڭچە كىشىنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئۆزىگە لەرنى قويمايۇ. ھەرقاچان بىز ئېيتتۇر ئەردۈك، بۇ خاجەلەردىن سىزگە بىۋا - پاللىق يېتەر. تىخ تارتماي قالماي دەپ ئېيتتۇر ئەردۈك. ھالا مەلۇم بولدى. دەرھال لەشكەر ئىبەرىپ قەيىدىڭىزگە ئالما - سىڭىز، مەملىكەت قولدىن كېستەر.» دەپ نامە ئىبەردى. بۇ ئابدۇساتتار خۇدا يارىنىڭ ئوغلىلەرى، بۇ خەتنى ئاللىب ئىلغىھە باردى. قالماق تۆرەسىگە ئەرزەنى بېرىپ كىرىپە رازى بىلە: «بىزنىڭ ئاتا - بابامىز سىزنىڭ ئاتا - بابامىزىڭىزغە خىزمەت قىلىپ، تەمام ئۆمرىنى سىزنىڭ مۇلازىمىتىڭىزدە سەرفى قىلىپ خان، مۇسۇلمانلەرغە باج - خىراجىنى سىزنىڭ ئۈچۈن زىيادە ئەيلەگەن. يارلىشىڭىز بىرلە كاشغەرغە ئىشىكاغە ئەردى. ھالا ئاتامىزنى ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ قالماققە كۆڭۈل لىۈك، ئۇلارغە سۆز يەتكۈزەسەن دەپ قەتل قىلدى ۋە بىزنى ئۆلتۈرگۈنچە قاچىپ كەلدۈك. ئاتا - بابامىزنىڭ ئىنتىقامىنى تەلەپ قىلادۇرمىز» دەپ ئابدۇۋاھابنىڭ نامەسىنى تۇتۇپ بەردى. نامە مەزمۇنىدىن خەبەر ئالغاچ تەھقىق بىلىدىلەركى: «ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم بىزدىن يۈز ئۈرۈپتۇر» دەپ ئىلىدىن ياندۇرغانغە يۈز مىڭ پۇشايمانلەر قىلدى. «ئېغىر لەش - كەر بارغاي» دېدى ۋە ئەھلى تەدبىرلەر ئەبدىلەر: «ھالالەش - كەر بارماغاي، مەسلىھەتتىدىن ئېمەس بۇ ئامۇرسىنا خىستايغە كەتتى. ئېغىر لەشكەر بىلە كېلىۋر ئىمىش دەپ ئاۋازەسى بار. بىھراقى ئولگى، بۇ مەھەلدە بىر ئوڭلۇق كىشى ئەلچى بارغاي، ئەگەر بۇرۇنقىدەك مۇئامىلە قىلسە خۇپ. ئەگەر بولمەسە ئەل چى يانغاندىن كېيىن ئېغىر لەشكەر بارغاي. ئۇلارنىڭ دادىلەت - دىنى بەرگەي» ۋە يەنە ھەم قىپچاق - تىرغىزلار بار ئەر -

دى. ئۇلار ئىلا مەۋزەئىدە كافىرلارغە ئەسىر بولۇپ يۈرۈر
 ئەردى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم ئىلىدىن ياننىشلارنىدا ئېيتىپ
 ئەردى. ئىسلامغا يار بەرگەيسىزلار. بۇ قىرغىزلار ۋە قىمتنى غە-
 نىمەت بىلىپ، كۇچا شەھىرى بىلە خوتەنگە كېلىپ ئىدى. ئەمما
 بۇ ئىشقا قالماقنىڭ بىسىپار كاھىشلىرى بار ئەردى. بەس
 شۇبۇ قىرغىزلارنى ياندۇرماق باھاسىنى بىرلە ئەلچى بارغاي
 دەپ ئىتتىپاق قىلدىلەر ۋە يەنە ھەم بائىس ئول ئەردىكى،
 مۇسۇلمانلەرنىڭ شەھىرىنىڭ باج - خىراجىنى ئالىپ، ئۆزىگە
 سەرىپ ئېتىسىپ ئادەت قىلىشان ئەردى. بىرنەچچە مۇددەت
 ئۆتتىكى بۇ شەھەرلەرنىڭ ھېچ پىش - كېشىنى كۆرمەدى.
 لەشكەر ئىبەردۈرگە مەھەل ييار بەرمەدى. چەراكى تۆرەلەرى
 بىر تۈزۈتتە بەر قارار ئېمەس ئەردى. نىزامى مەملىكەت يوقكى بىر-
 بىرلەرگە ئىنقىياد قىلغاي، بىر ئاي يېرى تەخت سەلتەنەتدە بەر قارار
 بولسە، يەنە بىر تەرەپتىن تۆرەلىك دەۋاسى قىلىپ كېلەدۇر. ناچار
 ھەمىيە كارۋانلار ۋە بەزى بېدىسيانەت مۇسۇلمان سۈرەتلەر ئاڭا
 قارار قىلدىلەركى: «بىر شىجائەتلىك كىشى ئۈچ يۈز سۇۋارە
 بىرلە بارغاي. مۇكەمەل ۋە مۇسەللەھ بولۇپ، ئەلچى سۈرە-
 تىدە كاشغەردە ھاكىم خوش كىفە كىسپەگىنىڭ ياركەنىد ھاكىم
 خوش كىفە كىسپەگىنىڭ ياركەنىد ھاكىم غازىنىڭ ئىشكاغە نىياز-
 نىڭ ئاتىغە خەت بارغاي، ئىلاۋەتتە ئەلچىگە ياۋدىلىك قىلىپ
 شىپ، يۈسۈف خاجەمنى خاجە جاھان خاجەمنى تۇتۇپ، ئەھ-
 لى ئەيالىلەرى بىرلە قەيدگە سالىپ، ئىلىغە چىسقارسۇنلەر،
 مۇبادا بۇ ئىشدا تەقىسىر قىلسەلەر، ئوقۇبەتكە سازاۋەر بولۇر-
 سىزلەر» دەپ تامشەلىق خەت قىلىپ، بىر غەيى-يۈز كافىرغە
 ئۈچ يۈز نامدار چابۇك كافىرلەرنى قوشۇپ ئېبەردى.
 بەس، بۇ كافىر ئاقسۇبىلە ئۈچ بىلە تېز تېز كاشغەرفە

يۈزلەندى. بەزى بەددىيانەتلەر بۇ شەھەردىن بۇ كافىرلەر-
ئە باشچى بولۇپ ھەمراھ بولدىلەر.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھى مۇجەررەد قالماقدىن
ئەلچى كېلىۋۇش ئىشى دەپ ئىشتمەك بىلە بۇ ئەلچى بىناپىس
كەلسەندۇر دەپ دەرۋىش باكاۋۇلنى بەش كىشى ئەلچىنىڭ
ئالدىغا بارغايسەن دەپ ئىبەردىلەر. پىنھان ئېيتىشىلەركى:
«بارىپ ئەۋزائىنى چاغلاغىل، ياخشى نىيەتدە كېلىپدۇرمۇ، يا
يامان نىيەتدە كېلىپدۇرمۇ، ئەھۋالىدىن مەلۇم بولسۇر. ھەر
سۆز بولسە ئېيتىپ ئىبەرەپ تۇرغايسەن» دېدىلەر.

ئەلقىسسە، دەرۋىش باكاۋۇل فەھىم پاراسەتدە بىنەزىر
ئىدى. ئىككى كۈنلۈك يەرگە بارىپ ئىستىقبال قىلدى. كۆر-
دىلەركى، ئەۋزائى بۇزۇق، ئەھۋالى پەرىشانىدۇر. دەرھال
ئەھۋالىنى پۈتۈپ يىبەردى. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ
ھەق سۇبھانە ۋە تەئالاغە باتىنەن ئىستىجا قىلىپ، ئەرۋاھ
بۇزۇرۇكلاردىن مەدەد تىلەپ، زاھىرەن ئۆزلەرنى بەزكامال
قىلىپ چابدۇق جەڭنى راست قىلىپ، ئوردا تەئەللۇقاتىدەكى
خەلقنى جەمئىي قىلىپ، بەش يۈز دىلاۋەر باھادۇرلەرنى
مۇھەببەت قىلىپ تۇردىلەر. ئەلچى ياۋۇق كەلسەنچە يۇرت
خەلقىنى ئالدىغا چىقاردى. ئاخىرۇلىتىمەر شەھەرگە داخىل
بولدى. كۆزدىكى، دەرۋازەنىڭ ئالدىدە جەمئىي خەلق ئەس-
باب ئالات جەڭ بىلە ھازىر تۇرۇپدۇرلەر. مۇنى كۆرۈپ
كافىرلەرنىڭ يۈرەككە لەرزە تۇشتى. ناچار ئوردانىڭ ئال-
دىغا باردى. كۆردىكىسىم، ئادەم بەر بالايسى ئادەم، ھەممە
مۇسەللەھ ۋە مۇكەممەل تۇرۇپدۇر. ھەممە ئاھەن پۇش، ئىككى
تەرەپ كۈچە قىلىپ، جەڭ كۈنىدەك تەييار تۇرۇپدۇر. بۇ
كافىرلار ئوردا ئىچىگە كىردى. بۇ جەمئەتنى كۆرۈپ، ھۇش

كاللەسىدىن كەتتى. جانلەرىدىن ئۈمىد ئۈزدى. كەلسەنكىگە يۈزىڭ پۇشان، نادامەتلىك قىلدى. ناچار بىچارە ۋار سورۇنغە — خانەئى راۋاق سىپەھر ئاساگە داخىل بولدى. توققۇز دەربەندىڭ ھەر بىرىدە نەچچە كافىرنى توختاتتى. ئەلچى بەش — ئالتە كافىر بىلە كۆرۈنۈشكە كىردى. ھەزىمەتتىكى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ تۆرەنىڭ ئىسەنلىكىنى ۋە ئىلىمىنىڭ ھالەتتىكى سورىدىلەر. بۇلار ناھايىتى دەلجەملىك ۋە مەمۇرلۇق بىلە بەيان قىلىدىلەر. ھەزرىتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ھەم رىئەتلىق بىلە كۆرۈنۈش بەردىلەر.

كافىرلارغە ناھايىتى پۇر ھەيۋەت ۋاقىتتە بولدى. تەۋابى زۇت خۇش ئامەد بىلە ئۆزلىرىنى كەنارەگە ئالدىلەر. ھەزىمەتتىكى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ بۇيۇردىلەركى: «ئەگەرچە كافىر بولسە ھەم مېھماندۇر. مېھماننىڭ ئىززەتتىكى قىلماق كېرەك دۇر. ھەدىس نەبۇۋىكى: «ئەكرىمۇ زەيفەن ئىنكەنە كافىرەن» ① مەزمۇنى بىرلە بۇلارغە بىساقخانە بېرىپ، ئەلچىخانە تۇشۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئات — ئۇلاغىنىڭ لازىمەتىنى راست قىلىپ بېرىڭلار!» دەپ ئەمر قىلدى.

ئەلچىسىگە، بۇ كافىرلارنى سۇ دەرۋازەسىگە يېقىندىراق بىر ھويلىغە تۇشۇردىلەر. ھالا بۇ زەمانىدە زۇنىيا ئاتىلىغ كافىرلار ئولتۇرۇغۇلۇق. كافىرلار خوش كىفەكبەگنى چىراتىپ، تۆرەنىڭ خەت تامغەسىنى كۆرسەتتى. خوش كىفەكبەگ ئېيتتىكى: «مەنكى مۇسۇلماندۇرمەن. خۇدايى تەئالادىن قورقايمۇ ياكى تۆرەدىن قورقايمۇ؟ ئەگەر خۇدايى تەئالا تەقدىر قىلماغان بولسە، بەلكى بىر تۆرە، ئەگەر يۈزىڭ تۆرە بولغان بىلە بىر تارە مويۇمنى كەم قىلمايس. ئەگەر تەقدىر ئىلاھى

① «مېھماننى، ئەگەر ئۇ كاپىر بولسە، مۇرەت قىلىڭلار.»

بولسا، يۈز تۆرە بولغان بىلەن ئۆمرۈمنى ۋە دۆلىتىمنى بىر قىچى دانەسى چاغلىق كەم زىيادە قىلالىمەن. ئىككى جاھاننىڭ خاجەسى ۋە زۇبىدە بەرگۈزىسەنسى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىنىڭ ئەۋلادىدۇر. ئاتام - بابام ئۆزۈم كاسە خانىلەردىن يەپ كېلىپدۇرەن. ھەرگىز كۆرنەمەكلىك قىلمايمەن. ئىككى ئالەم ئىچرە مۇنداغ بەد نامىنى كۆتۈرۈپ، دىننى دۇنياغە ساتمايمەن. ھەرنە كەلسە خۇدادىن كۆرگەيمەن» دەپ قوبۇل قىلماي ۋە يەنە: «يۈسۈف خاجەم پادىشاھ دانە زېرەك كىشىدۇرلەر. مۇنداغ مەكر - ھىيلەگە ئىلىنىماسلەر. بىھۇدە ئىشقا سەئى قىلماڭىزلەر، ئاخىر ئۆزۈڭلارغە كاھىش يېتتەر، زىيانزەدە بولۇرسىزىلەر» دەپ مەنىنى قىلدى. لېكىن بەشىكىرەم ھاكىمى مەھرەم رافىزى، پەيز ئاباد ھاكىمى نىياز توڭگۇز ۋە نەچچىلەر ياشۇرۇن كېلىپ، ئەلچى كافىرلارغە ئېيتتى: «بىزىلەر ھەرنە بولساق بولغايمىز، تۆرە يارلىغىدىن چىقمايمىز. تۆرەنىڭ دۆلىتىنى بىسىيار كۆر - دۈك. بۇ مىقدار كىشىلىككە يەتسۇق. بىزىلەرگە خاجە دەركار ئىچەس. بۇ مەملىكەتلەرنى خاجەلەر خاراپ قىلغان، بىزنىڭ ئابادلىغىمىز، يۇرتىنىڭ ئابادلىغى. سىزىلەر بىسىلە، سىزىلەردىن ئايرىلغان كۈنى بىزىلەر قىرغىزلار ئاياغىدە پايىمال بولۇرمىز. بەس بىر تەدبىر بىسىلە يۈسۈف خاجەمنى تۇتساقىمىز. بۇلارنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، خاجە جاھان خاجەمنى تۇتماقلىق ئاساندۇر. ئۇلار ساددە دىلدۇرلەر. ھەز - زەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ مۇرغى زېرەكدۇر، دامغە تۇ - شۇرمەك بىسىيار دىشۇاردۇر. بۇ ئىشنىڭ مەسلىھەتى ئولكى، ئۇلارنى ھەرگىز ئوردەسىدە تۇتقىلى بولماس، بەلكى ئۆزىگە شىكەستە يېتتەر. سىزىلەر مۇشۇ ھويلىغە چىرىلسەلەر ناچار

كېلىۋۇر. بىرنەچچە پۇر قۇۋەت كىشىلەرنى قازناقىدە پىنھان قىلىشقا، بەزىسىگە مىللىتى، بەزىسىگە شەمشەر ۋە بەزىسىگە ئوق يا بەرسەك، يۈسۈف خاجەم يىگانە كىرىپ ئولتۇرۇۋىلەر. شول سائەت قايسى دەپ بەگە مەھەل يار بەرسە، ئىنىڭ بىرلە ھالاك قىلغاي. ئەگەر بۇ سائەت تۇتۇپ ھالاك قىلالماستىكى ئالەم ۋەيران بولۇر. ھالاك بولغاندىن كېيىن جەسەتنى خەلق قە كۆرسەتسەك، ھەممە دوست - دۇشەننىڭ كۆڭۈللىرى قارار ئالىپ ناچار ئىتائەتكە كىرۈرلەر، ئاندىن ياركەند خەلقنى بىر كۈندە قولغا كەلتۈرسىمىز» دەپ، بۇ مەكر تەدبىر - دىن بايان قىلدى.

ھەممە كافىرلار بۇ مەسلىھەتنى خوش كۆرۈپ مېھماندارلىق جايدۇغىغى شۇرۇد قىلىدىلەر. بۇ خەبەر ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھىغە ئاڭلاندى. ھەزرەت ھەق سۆيىمانە ۋە تەئەلەغى ئىلتىجا ۋە ئەرۋاھ بۇزۇرۇكلەردىن مەدد تىلەپ، مۇبارەك قوللىرىنى كۆتەرىپ دۇئا قىلىدىلەر: «ئەھەدا سەھەدا ھەيىن قەيىمۇما ① ئەگەرچە مەن ئاسىي ئەمىر - پەرمانىنى بەرجا كەلتۈرەلمەدەم، ئۆمۈرۈمنى بىھۆدە سەرق قىلىدەم. تائەت ۋە ئىبادەت ۋاقتلىرىنى رايەگەن ئۆتكەزدەم. كافىرلار ئىتائەتتىن تۇتۇپ، دىن يولىغى سۇستلۇق قىلىدەم. ئەمما كەرىم ۋە رەھىم سەن ئەپۋە كەرىم دەريايىڭ چۈش ئەمۋاجىغى كەلسە، يۈزىڭ مىنىڭدەكنىڭ كۇھ - كۇھ گۇناھلىرىنى كۈچۈ - رۇشكە ئول دەريادىن بىر قەترە تامىزغىل. ئىلاھى بۇ ئاسىي - نىڭ گۇمىرالىقىغى ۋە ئىسيانغى باقماغايىسەن. ھەبىبىڭ ھەز - رەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللىمىڭ مۇرەتتىدىن بۇ قالدىن دۇشەنلەر ۋە كافىرلار ئالدا ئاجىزلىق قىل

① ئەي بەگە - پىنھان، خاجەتسىز، مەكتۇپ ماپات، دائىم ئويغاق ئالەم.

ھاڭغايسەن ۋە بەندە كەمستەرمەن ۋۇجۇدسىدىن دىنىي ئىسلامغا
فەتىھى - زەفەر ئاتا قىلغايىسەن ۋە ئابروئي شەرىئەتىنى قول
دىن ئىبەرمىگەيسەن» دەپ گىرىپەئى زار قىلىپ كۆزلەرى
ئۇيقۇغە باردى. ۋاقتىدە كۆردىلەركى، بىر مەرد نۇرانى
كىشى كېلىپ ئىپتىدۇركى: «يا فەرزەند، نەسەبەبىدىن غەمكىن
سىز، فەتىھى ئىقبال ئىسلام تەرىپىدەدۇر. فەرىشان بولماڭ. دۇش
مەنلەر مەغلۇپدۇرلەر. تاڭلا مېھماندارلىققا بىتابا بارغايىسىز،
دۇشمەنلەر كۆڭۈللەرىدە ئارزۇ قالماي. بىسىپار ئەندىشە قىل
ماڭ، باشقىزنى كۆتەرىڭ» دەپ غايىب بولدىلەر. مېسچ
ئەسەر يوق. لېكىن ئۆي ئىچى پۇرمۇتتەتەر بولۇپدۇر. بۇ
بىشارەتنىڭ شۇكىرەناسىغە تەھارەت تازە قىلىپ، ئىككى
رەكئەت شۇكىرى ۋۇزۇ ئۆتەدىلەر.

ئەلقىسى، تاڭلاسى ھەزرىتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنى
مېھماندارلىققە تەكلىپ قىلدى. ئۈچ يۈز كىشى بىرلە ئاھەن
پۇش مۇكەممەل ۋە مۇسەللەھ بولۇپ، ئەلچىخانەغە باردىلەر.
كافىرلار كۆزلەرىغە مۇسۇلمانلەرنىڭ ھەر بىرلەرى نەچچە
كۆرۈندى. گويكى ھەر بىرى بىر ئەژدەراھا، شىر مەسەللىك
پۇر ھەيۋەت كۆرۈندى. كافىرلار كەمال ۋەھىمىدىن گۇمان
قىلىدىلەركى: «تەھقىق بىزنى تۇتادۇرلەر، ھالاكەت بولادۇرغان
كۈن ئىكەن. مەھرەم نىيازلەر بىزگە دۇشمەنلىك قىلىپ، فەند
بەرگەن ئىكەن» دەپ مەيۇسلۇق بىرلە ئۆز جانلەرى غەمىدە
مۇپتەلا بولدى. بەد خىيانەتلىك تەرىقىنى تۈزەرگە ئىمكانلەرى
قالماي. ھەيىبەت ۋاقتى بولۇپ، بەدەنلەرغە لەرزە تۇشتى.
ئول ۋەجھىدىن بىجانبىدىل خىزمەت قىلىپ، خوشلۇق بىرلە
مېھماندارلىقنى تامام قىلىپ، ۋىدا قىلىشتىلەر. ھەزرىتى يۇسۇف
خاجەم پادىشاھ ھەق سۇبھانە ۋەتەنەلا دەرگاھىغە شۇكىرى

سەنا ئەيلىپ، ئەنۋاڭ تۇرلۇك شان - شەۋكەت بىلە ئور-
داغە تۇشتىلەر. كافىرلارنىڭ يۈرەكلەرىدىن ھەم ئەندىشە
كۆتەرىلمەي، كاشغەردە تۇرۇشقا تاقەتلەرى قالمىدى. ناچار
خاچەمدىن رۇخسەت تىلەدى. زاھىر مەقسۇل جاۋاب بىرلە
رۇخسەت بەردىلەر. بۇ كافىرلار شول بەدنىيەت بىلە ياركەند-
كە يۈردى. ھەزرەتى يۈسۈف خاچەم پادىشاھ خاسلەرىدىن
بىرنى بۆلەك يول بىرلە، ھەزرەتى خاچە جاھان ئەلەيھىر
رەھمەۋەرىزۋانغە خەت يۈرۈتتىلەر. شۇبۇ مەزمۇندەكى:
«بارغان ئەلچى كافىر كەمال بەدنىيەت ۋە خىيانەت ئەند-
شەسى بار ئىكەن. كاشغەردە نەچچە مەكر - ھىيلە دامىنى تۈزەرگە
سەئىي قىلدى. ھەقتەئالا ئىنايەتى بىرلە بىز ئاسىيەلەرنى ئول
دامغە ئىلىنىۋىدىن ساقلىدى. مۇندىن ئاتۇمىد بولۇپ شۇبۇ
ئەندىشە بىرلە ياركەندكە يۈردى. ھازىر ۋە نازىر بولسۇنلەر
زىنھار - ھەزار زىنھار ئۆزلەرىغە غەفلەتلەرنى رەۋا كۆرمە-
سۇنلەر، كۆپ ئېھتىيات قىلسۇنلەر. بۇ كافىر مادامىكى يار-
كەند ئىچىرىدۇر ئەۋۋەل مەككار غازى فىتىنەچى يۈز مىڭ
تەكلىپى ئەتكەن بىلەن ئۆيگە بارماغايلىر. ئوردا خەلقى ھەم
جە چوڭ - كىچىك جەمئىي بولۇپ، جەڭ ياراغىنى راست قىلىپ،
كېچە - كۈندۈز ئوردانى پاسبانلىقلەر قىلغايلىر. دۇشمەن
مىكرىدىن ئەمىن بولغايلىر. ئەلەلخۇسۇس دوست نامە - دۈش-
مەندىن ھەزەر ئەيلىگەيلەر.

بەيىت

دوست كۆزلەر زەخمىدىن ئۈزگىل كۆڭۈلكىم تۇشسە ئىشە
بەرمەسۇ قالماس ئىمىش ئەندا كۆڭۈل ئەھبابى كۆز.

دوست سۈرەت خەسىمىدىن يەتمەش كۆڭۈلگە بەس سىتەم
خەسىمىدىن كۆپراڭ زەھەرنى دوستلاردىن ئەيلەگىل.

ۋە يەنە ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم بىلە خاجەسىددىق
خاجەمغە خەت بەردىكى: «ئى ئىنلىر، ئاگاھ ۋە دانان بولۇڭلار!
دۆلەتكە مەغرۇر بولماڭلار، بۇ دۇنيانى قانى ئىززىتىگە ئىشەن-
مەڭلار. ھېچ كىشىگە ۋەفا قىلغان تېمەس ۋە دەۋران ھادى-
سەدىن ئەمىن بولماڭىزلەر، ئالەم پۇر ھاۋادىسىدۇر.

بەيت

تەكپە بەركۇھى بۇزۇرگى كەردەئى ئىمىن مەباش،
سەد پەلەنگەش دەرگەمىن، سەد ئەژدەھا يەش دەر سەرەشت. ①

دۈشمەنلەر مەكرىدىن غافىل بولماڭىزلەركى، دۈشمەن
ھەر نەچچە ھەرقىردۇر كۆڭۈلنى قوزغاتۇر. قىشەچە ھەر نەچچە
ئىچىكىدۇر، كۆز تاغرىتۇر. دامغا ئىلىنغاندىن كېيىن ھەسرد -
نادامەت سۇد بەرمەس، ئىش ئىلاجى بولماسدىن ئىلىگەردىدۇر
كېيىن ھاسىل بولماس. غەرەز ئولكى، دۈشمەننى كەمىندەدۇر،
خەبەردار بولماق كېرەك. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ بىسىيار
دەرۋىش، ساددە لەۋەھدۇرلەر ۋە دىلىلەرى بىنئىھايەت راست
گۇي. ئول ۋەجھىدىن بەزى دوست - دۈشمەنلەرنىڭ تىلى
سۇچۇڭ، راست گۇمان قىلادۇرلەر. ھەر ئىشنى تەۋەككۈلغە
سالادۇرلەر. تەۋەككۈل ھەقدۇر، لېكىن ئۆز جايىدە كارگەردۇر.

① چوڭ تاغنىڭ ئۈستىگە چىققاندىن ھاتەرجەم بولمىغىنى، ئۇ تاغنىڭ باغرى-
دا (جىرالرىدا) يۈز بولۇس، تۆپىسىدە يۈز ئەجدىھا بار.

ھەر ئىشدا ئاللاتىسە ئالا بىر سەبەپنى خەلق قىلىپىدۇر. ئول سەبەپ بىرلە شول ئىش ۋۇقوغە كېلەر. بەندەدىن ئول سەبەپنى بەجا كەلتۈرمەك لازىمدۇر. قىلغان سەۋەبىگە تەۋەككۈل قىلغاي. تەۋەككۈل قىلدىم دەپ سەبەپنى تەرك قىلماق بەندەدىن لازىم ئېمەس. چۇنانچە ھەزرەتى مەۋلانا رومى مەس نەۋىدە كەلتۈرۈپدۇر:

بەيت

گۇفت پەيغەمبەر بىشاۋازى بەلەندە

دەر تەۋەككۈل زانۇبى ئۇشتۇر بىبەندە. ①

زىنھار ھەزار - زىنھار غازىنىڭ مەكر - ھىيلەسىدىن ئىچىن بولماساڭىز، ئەگەرچە ئىنىڭ سۆزىنى ھەزرەتى خا - جەم قوبۇل تۇتسەلەر سىزىلەر مەنىنى قىلغايىسىز. ئوردانى تاشقارى چىقماغايىسىز. بىسىيار پادىشاھ ۋە پادىشاھزادەلەر ئۆتۈپىدۇرلەركى، ساھۋە غەفلەت بىرلە مەلىكىدەت ھالىدىن خەبەر ئالماي، دۇشمەنلەر مەكر - ھىيلەلەردىن گۆزەشت قىلماي دامغا تۇشۇپدۇرلەر. تەخت - بەختلەردىن ئاجراپ - دۇرلەر.

ئەلنىسە، بۇ نەسىھەتنامە يەتكەنچە، ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ باشلىغ پادىشاھلەر، پادىشاھزادەلەر كەمال ئېھتىيات بىرلە خەبەردار بولدىلەر. ئوردانى مۇستەھكەم ئەيلىدىلەر. ئەلچى كافىرلار ياركەندكە داخىل بولدىلەر. ھەزرەتى خاجە

① رەسۇلۇلا مەسەپلەنگە ئاڭلىتىپ دېدىكى: «خۇداغا تەۋەككۈل قىلماغىلىمۇ،

تۇكىنى پۇتىدىن باغلاپ قويۇڭلار.»

جاھان خاجەھىغە ئوردا ئىچىدە مۇلاقات بولدى. مۇنداق ھەم بەدەنلەرىغە لەرزە تۇشتى. كاشغەر ئورداسىدىن ھەم مەھكەم راق كۆردى. كۆڭلىدە كۆچۈردى: «بۇ خاجەلەر بىر - بىر - دىن زېرەك ۋە چىن ئىكەن، كەمال ئامادە ۋە ئۈستىسۇار تۇرۇپدۇر. بىزدىن ئەمدى تەمام يۈز ئۆرۈپدۇر» لېكىن قالماق تۆرەسىدىن دۇئا سەلام ئورنىدە خۇبىس ئامىز سۆزلىرىنى يەتە تگۈزدى. ناھايىتى ئەدەب بىلە ئىلىغە تەكلىق ئەتتى. تۆرەسى جانىدىن مېھرىبانلىق بىلە كۆرۈشمەكنىڭ ئىشتىياق ئارزۇسىنى بايان ئەيلەدى. ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەھىم ھەم بىسىيار نەزىملىق بىرلە جاۋاب بەردىلەركىم: ئىلىغە بارماقنى خۇدايى تەئالانىڭ بۇيرۇغىغە نىسبە تۇشمەكلىكىگە مەۋقۇق قىلدىلەر ۋە كافىرلارنى ئەلچىخانغە بۇيۇردىلەر. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، ھەزرەتى خاجەم غازىبەككە بەر ۋەجھى مەسلىھەت ئارا - غە سالدىلەركى: «سالھاي سال ئۆتۈپدۇرلەركى، ئۆمرىمىزنى بۇ پەلەد كافىر ئىتائىتىدە ئۆتكەزىپدۇرمىز. ئۇلار ئەمىر - فەرمانىنى ھەقتاتالا ئەمىر - فەرمانىدىن قەۋىراق تۇتۇپىدۇرمىز. ئەمدى ئەلھال ئۆمرىمىز ئاخىرغە يېتىپدۇر. ئاخىرىت زاد راھىلىسى ئۈچۈن، بىزلەر بىلە بارۇرغە ھېچ ياخشى ئەمەل يوق. نىچۈك شەرم ھەيادۇركى شۇبۇ روسىيەلىك بىرلە خۇدانى يى تەئالا دەرگاھىغە بارغايىمىز. ھەدىس نەبۇۋىكى قالەنەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ: «مەن ماتە ۋەلەم يەئرىشۇ ئىمامە زەمانىنى فەقەد ماتە مەيىتەن جاھىلىيەتەن» يەنى ھەزرەتى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئېيتىپدۇرلەركى: (ھەر كىشىكى ئۆز زەمانىنىڭ باشلىغىنى يەنى پادىشاھى ئىسلامىنى تونۇماي ئۆلسە، ئول كىشى مۇردارلىق بىرلە ئۆلسدۇ) ئەلھەمدۇللاكى، بىزلەرنى ھەقتەئالا دىنى ئىسلامدا خەلق قىلىپدۇر. ئەقىل ئە

ھۇش ئەتتا قىلىنىدۇر. لازىم دورى، ياخشى - ياماننى ئىلغاپ،
 ياخشىلىق تەزەفكە قەدەم قويغايىمىز ۋە يەنە ھەم ھەددىسى
 ئانسەر ۋەركى: (مەن سەننى سۈننەتەن فىلىئىسلا مى فەلەھۇ
 ئەجرۇھاۋە ئەجرۇمەن ئەمەلەبىھا ئىلا يەۋمەلقىيامەتى. ۋە مەن
 سەننە سۈننەتەن سەيىئەتەن فىلىئىسلا مى فەلەھۇ ۋىزرۇھا ۋە
 ۋىزرەمەن ئەمەلەبىھا ئىلا يەۋمەلقىيامەتى). يەئنى ھەر كىشىگى
 ئىسلامىيەتدە بىر ياخشى ئىشنى باشلەسا، ئىنىڭ ئۈچۈن ئەجر -
 مۇكاپات بېرىلىدۇ. ھەر كىشىگى ئول ياخشى ئىشىغا ئەمەل
 قىلىنىدۇر. تا قىيامەتقىچە ئۇنىڭ سەۋابى ۋە ئەجر ئول كىشى-
 گە ھەم بولىدۇ. ئاڭا ئوخشە ھەر كىشىگى بىر يامان ئىشنى
 باشلاپ چىقارىنىدۇر، ھەممەنىڭ كۇناھى ئول كىشىگەدۇر. بۇ
 ۋەجىدىن ھەممە ئائەتنىڭ ئەۋزەلى بىر ياخشى ئىش بىنا
 قىلماق، ئەلەل خۇسۇس غەزات بىرلە ئىشلىشىمەك ياخشى ئىش
 ئەۋر. ھېچ ئىش ئۇنىڭغە بەراپەرلىك قىلالماس. ئول جەھەتتە
 دىن ئۆتكەن مائە قەددەم خاتتا ۋە گۇنالىرىمىزغە تەۋبە قىل-
 ماق قىمىز لازىم. ئايەتى كەرىمە: (ۋە ئىنكائە مىنىكۇم ئەلسغۇن
 ئەغلبۇ ئەلئەين) يەئنى (ۋە ئەگەر سىزلاردىن بىر مەڭ كىشى
 بولسا كافىرلاردىن ئىككى مەڭ كىشىگە غالىب بولىدۇ). بۇ
 ئايدىن مەزمۇنى بىرلە دۇرۇست ئېمىسكى، بىر مۇسۇلمان ئىك-
 كى كافىردىن قاچماي. چەراكى ئۆزى بىر كىشىدۇر، ئىمانى
 بىر كىشى ئورنىدادۇر، ئەمما كافىر ئۈچ، مۇسۇلمان بىر بول-
 مىس، قاچماي، قاچماسە جاھالەتدىندۇر. ئىنشائاللاھى تەئالا بۇ
 يەتتە شەھەر مۇسۇلمانلاردىن تەفرىقەلىك زاھىر بولماسە، ھەر
 ئىچۈك كافىرلار بىلە باراۋەرلىك قىلغالى بولۇر. قالماق كا-
 فىرلارنىڭ يۇرتى ھالا تەفرىقەلىكتۇر. ئۆز ئارالەردە پارا-
 كەندەلىككە مۇپتەلادۇر. ھەددى بولماسكى، بىزلەرنىڭ تۆفەمىز-

گە لەشكەر تارتقاي. ئۆز ئىختىيارىمىز بىرلە كافرلىرىغە ئىتايەت
 ئەت قىلماغىمىز خوپ ئېمەس. ئى غازى بولغايدىكى، بۇ كافر-
 لاردىن يۈز ئۆرۈگە يېمىز، ئىسلام، فەتىھگە دەلالت قىلادۇر»
 ئەمما بۇ كىشىكى ھەق سۈبھانە ۋە تەئالا مۇقەددىراتى ئەزە-
 لى ۋە شەقاۋەت بەدبەختلىغ سەرنەۋىشت قىلغان ئەردى.
 ھەرگىز بۇ سۆزلەر تەسىر قىلمايدى. لېكىن ئىزھار ئەيىلەمەي
 ناھايىتى مەئقۇل كۆرگەن بولدى. «بىرنەچچە كۈن مۆھلەت
 تەۋەققۇق قىلسەلەر، تاكى كافرلارنىڭ پاراكەندەلىكى زاھىر
 بولغاي» دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى.

ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ قوبۇل قىلدىلەر. ئارادا بىر
 نەچچە كۈن ئۆتتى. ئاخىر بۇ ئەلچى كافر پاتىچى غازىبەككە
 كە، ئىشىكاغە نىياز بەككە. تۆرەسىنىڭ خەت تامغەسىنى كۆر-
 سەتتى. بۇلار بىجاندىل قوبۇل تۇتۇپ، خىيانەت مەسلىھەت-
 نى ئاراغە سالدى. مەشۋەرەتلەرى ئاڭا قارار تاپتىكى: «ئور-
 دادە ھەرگىز تۇتقالى بولماس. چەراكى يەتتە يۈز كىشى مۇ-
 كەمەل مۇسەللەھ ھەممە ۋاقت ھازىردۇرلەر. ئەلچى بىزنىڭ
 ئۆيدە ئاغىرغان بولسە، خاجەمنى تەكلىپ ئەتسەك، ئاغىرىقنى
 كۆرگەلى ناچار كېلىۋرلەر. قالماقلار مۇھەببەت تۇرسەلەر شۇبۇ
 ھىيلەلەر بىلە قەيدكە سالغالى بولۇر. يەنە سۈرەتدە ئوخشا-
 ماس» دېيىشىپ ئىتتىفاق قىلدىلەر. ئەلچى كافر غازىنىڭ
 ئۆيىگە كېلىپ، ئاغىرغان ئاۋازەسىنى چىقاردى. بۇرۇنقى قارا-
 خان ئورنىدا تۇرغان قالماقنى، سوداگەر قالماقنى، پىنھان
 چار بېرىپ ئالىپ كەلدى. ھەممە ئەسباب ئالات بىلە مۇھەب-
 بىيا قىلىپ تۇردىلەر. غازى توڭگۇز بارىپ، ھەزرىتى خاجە
 جاھان خاجەمنى تەكلىپ ئەتتىلەر. ئەرز قىلدىكى: «تەقسىر
 پادىشاھىم، بۈگۈن پارىپ مېنىڭ كۈلپە خانەمدە سورۇن تۈز-

سەلەر، ئەنچى كافىر قاتتىغ كېسەلگە گىرىپتار بولۇپدۇر. ئەلا-
قاتىدىن ئۆلگۈدەك نىشانە بىلگۈرەدۇر. (تۆرەنىڭ يارىلىشى
بار ئىدى. ئېيتتۇر ئىدىم، تامغەسى بار ئىدى، كۆرسەتتۇر ئىدىم، ئۆلۈپ
كېتىپ بارادۇرمەن) دەپ ئىزتىراپ قىلادۇر يەنە بىر ھېساب
بىلە نورۇز كۈنىدۇر، مەركەب چايدۇپ ئىدىم نە بولغايسىكى
بۇ كۈننى ئاندى ئۆتكەزسەلەر» دەپ بىسىيار مەئىقۇل كۆرسە-
تىپ تەكلىپ ئىتتى. ھەزرەتى خاجەم بارماققە ۋەدە بەردىلەر،
ئەمما بۇ غازى توڭگۇز چىققاندىن كېيىن، پادىشاھزادەلەر
ئوردا ئۇلۇغلەرى جەمئىي بولۇپ، بارۇرنى مەنى قىلدۇرۇلدى.
ئايدىلەركىم: «ئى پادىشاھىم، بۇ غازىنىڭ مەككىكارلىقىنى
بۇرۇندىن تەجرىبە قىلغان. ئۇنىڭ ئىشى ھەم مەكر - ھىيە-
لەدۇر، باۋەر قىلغۇلۇق ئېمەس. ئەلچى كافىرنىڭ ئەۋزائى
ھەم بۇزۇق ئىردى. دەست دارازلىقتىن يانغۇدەك ئەھۋالە
ئېمەس. ئول ۋەجھىدىن كاشغەردىن يۈسۈف خاجەم بۇ بارى-
دىن خەتلەر يىبەردىلەر. بىتەقدىر ھەزرەتلىرى بارسەلەر،
دۈشمەنلەر دەستى دارازلىق قىلسەلەر، بىزلەر ھەزرەتى يۈسۈف
خاجەمگە نە جاۋاب بەرگۈمىز دۇر» دەپ بىھەدە بىشۇمار مەن-
ئى ئەيلەدىلەر. ئەمما غازى كور مەكر - ھىيەلەر بىرلە ئەل-
چى كافىرغە نەچچە جام ئانار شەرىئەتى ئىسچۇردى. بىسات
بالىن سالىپ ياتقۇزدى. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھنىڭ مۇھەم-
مەد ئابدۇللا پاكاۋۇل دەپ بىر كوھنا سال كىشىلەرى بار
ئىردى. ھەممە خادىملەردىن پېشقەدەم، ساددە دىل كىشى ئىر-
دى. ئۇنى چىرلاپ بارىپ، ئەلچىنى كۆرسەتتى. كۆردىكىم،
ئاھ - ۋاھ قىلادۇر. بىر كاسە، بىر كاسە قەي قىلادۇر.
ئورنىدا تىنچ ياتالمايدۇر، بىسىيار ھالنى تەڭ كۆردى. كافىر
ھەم ئېيتتىكى: «خاجەم مېنى كېلىپ كۆرسەلەر، بىر سۆز

بار ئىدى ئېيتتۇر گەردىسىم. كېسىلىم قەۋى، سەھەتلىكىنىڭ
ئېھتىمالى يوق. ئىلدام بارسەڭىز، پاتراق كەلسەلەر كۆرۈشۈپ
قالساق» دەپ ئىزتىراپ قىلدى. تاشقارى چىققاندىن كېيىن
تەگىد قىلىدىكى: «كۆردىڭىز، ھالى تەڭدۇر. خاجەم پاتراق
كەلسەلەر، ئۆز زەباندىن ھەر نىچۈك سۆزى بولسە ئىشتىسە-
لەر ۋە مېنىڭ كۆڭلۈم تەسكىن ئارام تاپسە، مەن ھەم بۇ
بەدىم بولۇردىن قورقمايمەن» دەپ بىسىيار تەكىد قىلدى.
ئەمما بۇ ھالەتدە ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ، بۇ جەمىئەتنىڭ
جاۋابلىرىدە ھەقايىقى مەئارىفى ئىلاھى دەرياسىدىن مەست
مۇستەغرىق بولۇپ، تەكەللۇمغە ئەغىز - زەبان ئاچىپدۇرلەر-
كى: «ئىنشا ئاللا بۇ دەۋرىدا ئۇمىد باركى، بىزنىڭ تارەپىمىز-
غە زىيان يەتكۈزەلمەسلەر. بەلكى بۇلارنىڭ فوتۇرلەردىن
بىزلەرگە دەرىجەئى كامال ئەتا قىلغايىكى، دۇنيا ۋە ئاخىر-
رەتدە ئىنىنىڭ بىرلە سەر ئەفراز بولغۇمىزدۇر. چۇنانچە
كەلام مەجىددە خەبەر بېرىپدۇركى: «ئەسائەن تەكرەھۇ
شەيئەن فەھۇ ۋە خەيرۇن لەكۇم» يەئنىسى «بىسىيار نىمە-
سەلەركى بارىسىزلىرىنىڭ زەبۇنلۇقىنى تەمە قىلغانلىرىڭىز.
بەس ئول نىمەرسە ھەقىقەتدە سىزلىرگە خەيرىيەت ياخشىلىق-
دۇر، مۇڭە ئوخشە بىسىيار نىمەرسەلەر بازكى، سىزلىر دوست
تۇتادۇرسىزلىر ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق تەمە قىلادۇرسىزلىر،
بەس ئول نىمەرسە دەرھەقىقەت ھەسرەتدۇر. ئەمما بىر نەچچە
چە كۈن چىرايىڭىزلىر سارغارۇر، ئەندۇھ غەم تەشۋىش يەتپ-
كۈرۈر. لېكىن ئەندەك مۇددەتتە ھەزرىتى ئەرھەمۇر راھىمىن
بۇ ئەندۇھ غەمنى كۆتەرسپ، ئۇنىڭ تەدارىكىدە ئەجر ئەزىم
بىرلە مالا مال قىلىۇر. چۇنانچە ئەلى كەررەمەللاھۇ ۋەجھەھۇ
ئېيتىپدۇرلەر: دىئازاقەت بىكەلبەلۋا فە فېككىرى فى ئەلەم نەش-

رەھە، ۋە ئۇسرۇن بەينە يۇسرەينى ئىزافەككەر تەھۇفە فرەھە، ① مەزھۇنى بىزلە ھەممە شائىرلار ئېيتىپدۇرلەركى:

بەيت

ھۆسنى كار ئەز ھەسەدى كاشۇناسان مەخفى ئەسستەم
ھەلقەنى دەۋرى شىكار ئەفكەن يۇسۇف چاھەست.

يەئنى دۈشمەنلەرنىڭ ھەققىدە ھەددىدىن ئارتۇق زە-
بۇنلۇق قىلادۇر، لېكىن ئىشنىڭ ھۆسنى تادارىسكى ئۇلارغە
مەخفندۇر. بىلىمەيدۇركى، ئۇنىڭدىن چەندان دەرىجەئى تەرەق-
قى بولۇر، چۇنانچە ھەزرەتى يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇرا-
دەرلەرى ھەسەد ۋە ئاداۋەت چاھىغە سالدىلەر ئول چاھ
دەرىجەسى مىسىرغە پادىشاھ بولۇپ، ھاجەت ئۇچۇن ئۇلارنىڭ
ئالدىلەرىغە بارۇنى بىلىمەدىلەر.

ئەمما ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ مۇبارەك كۆزلەرىگە
ياش ئالىپدۇرلەر، قەترەلەردەك ساچىپ گەۋھەر لەۋزىلەرى
بىرلە تەكەللۇم باشلەدىلەركى: «ئى ئەھلى بەيت، خانىدان
ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلاركى، ئەجىلىمىز بۇلار قوللارىدە ئېمەس-
دۇر. پات فۇرسەتدە ھەق سۇبھانە ۋە ئەئالا بىزلەرگە بىر
ۋەقەت ئاتا قىلۇركى، بۇ كافىر لەئىنلار ئىتائەتىدىن خالاس
بولغايىمىز ۋە قارا يۈزىمىزنى ئاقسارتىسىپ، تىغ
ئىسلامنى قولمىزغا ئالىپ، كافىرلارغە بىشىدىا تىسارتىقاي-
مىز. ۋە دىن ئىسلامنى تازە ئەيلىگەيمىز، ئاندىن پات فۇر-

① بېشىغا ئېشىر كۆن كەلگەندە، «ئەلەم نەشرەھ» نى تەپەككۇر قىل،
ئاللا تەئالا، ئىككى خوشلۇق ئوتتۇرىسىدا بىر خاپىلىق بار، دېگەن.

سەتدە مەشرىق تەرەپىدىن بىر گۇرۇھ كەلگەي. ئاندىن كەلسەي
بىرلە بۇ شەھەرلەر ئۇلارنىڭ تەسەرىۋىلەرگە كەلگەي. ئۇل
ۋەقتىدە فەتىھى زەفەر ئۇل تەرەپىدە بولغاي. نەھۇسەت بىز
لەر تەرەپىدە بولغاي. ئەگەر بىزنىڭ تەرەپىدىن رۇسىيە
داستان ھەيدانغا كىرسەلەر، ئۇلارنىڭ بەچچەنى سەۋاردىن
شكەست يېگەي. ئەگەر فىلى مەھمۇد بىزدىن مەئرىكە ئالسا
لەر، ئۇلارنىڭ پەشەزەخمە خوردەلەرى نۇشدىن زەخمە يېگەي.
بەس بىزنىڭ ئەجىلىمىز ئۇل گۇرۇھىنىڭ قولىدا
دۇر. نەسلىمىز مۇنقەتسى بولماغىمىز ھەم ئۇلار قوللەپ
دە دۇر. نە ئۇلار دە رەھىم بولغاي، نە شەققەت، بەلكى ئادەم
ئۆلتۈرمەك فەخر سەنەدلار بىدۇر» دەپ ئەۋۋەل تەرتىپ بەر
گەن مۇسەممەنلەردىن بىر - ئىككى پەندىنى زىكرى
قىلدىلەر:

«ئاخىرى بىر كۈن ئەجەل دامغە تۈشكەي جانىمىز،
ئەيلەبان بىچارە ئاجىز قويماغاي ئارمانىمىز،
دەردىمىزنى ئېيتۇشۇرغە قالماغاي ئىمكانىمىز،
تاپماغاي تەغىبىر بىزلەرنىڭ خەتى نىشانىمىز،
باشىمىزدە ساپەبان بولغاي بىزنىڭ ئىمانىمىز،
يەر يۈزىنى لالەزار ئەتكەي تۈكۈلگەن قانىمىز،
پارچە يار مۇتتەقىدلەر كۆپ يېگەي ئارمانىمىز،
قانىمىزنى ئىچكۈچى بىر نەچچە خۇنخۇارتى كۆكۈل.»

ھەزرەتى خاجەم پادىشاھنىڭ ئاجىزەلەرنىڭ بىر ئوغۇك
لەرى بار ئىدى. ئۇلارنى «قىران خاجەم» ئاتار ئىدىلەر.
ئەسلى ئىسىملەرى ھەسەن خاجە ئىدى، ئاندىن يەتتە ياشت
دە ئىدىلەر. ئەنۋات - تۈرلۈك كەرامەتلىرى ھەر كۈنى
زاھىر بولۇر ئىدىلەر. گاھى بېھىشتى - دوزىخىلەر كىشىمنى

ئىلغاپ، گاھى غايىپ ئىشلەردىن خەبەر بېرىپ بەچچەلەر بىلە
ئوينار ئەردىلەر. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ بۇ بەچچەتى ئۆز-
لەرى تەرىپىگە قىلىپ سىرخان ئوقۇر ئەردىلەر. بىسىپار زى-
رەك ئەردىلەر. بەزى كارامەت زاھىر قىلغان ۋەقتىدە، بازار
تائامدىن يىدۇرۇر ئەردىلەر. ھەم ئىتىدالغە كەلتۈرۈر ئەردى-
لەر. بۇ فەرزەندە ئالدىلەردە ئولتۇرغان ئىكەن، گەنارلەر-
غە، پىشانەلەرغە بۆسە بېرىپ ئېيتادۇرلەركى: «كاشكى بۇ
ماتەم مۇسبەتى بىزنىڭ بىلە تەنھا كەتسە ئىكەن ۋە بىزنىڭ
ۋە بالىمىز ئۆزىمىز بىلە ئۆتسە ئىكەن. سىزلەردەك بىگۇنالەر-
غە تاشماسە ئىكەن. چەراكى بۇ ئالەمى كەۋنى فەسادنىڭ
ھېچ لەرزەتىنى تاتماغان ۋە راھەتلەرنى كۆرمىگەن ئەردىڭ-
لار. ئەمما بۇ بەلايى ئەزىم ئىلكىدىن ھېچ خالاسلىق بولماس
ۋە بۇ ھادىسە قوينىدىن نە سىز ئامان تاپقايىسىز نە بىز
ۋە نە ئۆزگەلەر، بەلكى بۇ ئىقىلمىلەرنىڭ تەمامەسىغە لەرزە
ۋە زىلزىلە تۇشكەي. بىزلەرنىڭ ئىنتىقامىمىزغە نە دوست
قالغاي خەيىش ۋە نە يىگانە نە زالىم ۋە نە قاتىل ۋە نە
خۇنخۇار ھەممىلەرگە يەكسان خەتەر ئەزىمدۇر» ئەمما بۇ
سۆزلەر تەسىرىدىن ئەھىل بەيت خادەملەرغە جەزىبە ھاسىل
بولدىكى، ھېچ كىمدە تاقەت ۋە ماجال قالمايدىكى، ئۆزىنى
سەبىر بىلە تۇتقاي. گويا بۇ ساراي ئىچىدىن قىيامەت ئۆزلە-
دى. ھەممەدىن گىرىيە قىغان ۋاۋىلا مۇسبەت ساداسى فەلەك-
نى پۇر تۇتتى، بەزىلەر بىخۇد، بەزىلەر بىھۇش، بەزىلەر مۇر-
غى بىسىملىدەك يۇمالانۇر ۋە بەزىلەر ۋەجد سامادە تۇرغان
ھالەتى ئەردى. مۇھەممەد ئابدۇللا باكائۇل كىرىپ، ئەلچى
كافىزنىڭ ھال ئەلامەتىنى ۋە غازىنىڭ تاپشۇرغان سۆزىنى
بايان ئەيلەدى. گويا قاينار قازانغە سۇ قۇيغاندەك بولدى

لەر. ھېچ كىمگە بۇ سۆز خوش كەلمەدى. بەلكى شەھابىدىن باكاۋۇل بىر زەھەر چەشمە كۆرسەتتىكى كۆڭلىدە كۆچۈردىكىم: «بىر ۋەقتى بولغايكى، سەندىن ئىنتىقامىنى ئالغايمن ...»

ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ بۇ جەمئىيەتنىڭ مەنئىلەرنى قوبۇل تۇتمادى. «ھەممەلەرگىز ھازىر ۋە نازىر تۇرغايىسىزلىر» دەپ ئېيتتۇر سۆزلەردىن سىپارىش قىلىپ، ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەمنى ھەمراھ ئەيىلەپ، خادىملىرىدىن ئوردا پاسىبانلىققا قويۇپ، ئاز كىشى بىرلە سۇۋارە بولۇپ، «ۋە مەن يەتتە قىلالاھۇ» ① نى ئوقۇپ، غازىنىڭ نامۇ بارەك فاسادخانەسىگە يۈردىسىلەر. غازى ئەۋۋەلقىدىن سەد چەندەن، زىيادە تەۋازۇت ئىكراملەرنى بەجا كەلتۈردى. ئۆيگە ئالىب كىردى، كۆردىلەركى، كافىرلار تۇشەككە ياتىدۇر ھەم ئاراملىق بىرلە. لېكىن مەكر - ھىيلەسىدىن چەندەن تۇرلۇك ئاداۋەت ۋە خىيانەتلەرى نەھادىدىن زاھىر بولۇپ تۇرادۇر. غازى ئاندىن ھەم زىيادە. ئەمما ھەرگىز ئىزھار قىلمادىلەر. ئەندەك سائەت ئۆتۈپ، بىر نەۋبەت چاي كالتۇرۇپ، نەچچە كافىرلار كىرىپ كېلىپ، ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم پادىشاھنى تۆرە يارلىقى دەپ تۇتۇپ، خەنجەرلەرنى ئالىب، مېھمانخانەسىگە ئالىب كىردى ۋە تاشقارقى دەرۋازەنى ئېتىسىپ، خىزمەتكە كەلگەن خادىملارنى تامام بەندكە سالىدى. ئەزىز ئولكى: «ئورداغە كىشى خەبەر بەرگەي، ناگاھ ئۇشول غافىلىق قىدا بارىپ تاراج قىلغايىمىز» ئەمما ھەزرەتى سىددىق خاجەم پادىشاھ بىر نەچچەلەرى ئوردا سېفىسلىرىغە چىقىپ قاراپ تۇرغان ئەردىلەر. غازىنىڭ دەرۋازەسى نامايان كۆرۈنۈر

① «كىمكى ئالادىن قورقەدىكەن، ئاللا ئۇنىغا چىقىش يولى بېرىدۇ.»

تۇرغان ھەممە، سۈرەتەلاق، ۋ - ئايەتتىن

ئەردى. كۆردىلەرگىم، بىر غۇلغۇلەئى ماچىرا مەلۇم بولدى. دەرۋازەنى ئەتتى. تەھقىق بىلىدىلەركى، بۇ مەككەر بەركارلىق قىلدى. ئىش ئۆزگە بولدى. بۇلار ھەم ئوردا دەرۋازەسىنى مەھكەم بەند ئەيلەپ، ئەسباب ياراق جەڭنى مۇھەييا قىلىپ، ھازىر تۇرغان ئەردىلەر. كافىر مۇسۇلماندىن ئىككى - ئۈچ يۈز كىشى ئورداغە يۈگۈردى. دەرۋازە مەھكەمدۇر. ئىلگەرى بارغاننى يۇقارىدىن ئاتتىلەر. ناچار ھەممە كىشى ئارقەسىغە ياندى. فۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بىر تەرەقنى شىكافى قىلىپ، ھەزرىتى سىددىق خاجەم پادىشاھ، شاھابىددىن باكائۇل باش بولۇپ، قىرىق نامدار دىلاۋەرنى ھەمىراھ ئەيلەپ، شەھەرنىڭ تاشغە چىقىپ، خوتەن تەرەفگە ئەزىم بولدىلەر. خادىملەردىن مۇھەممەدى مىراخورنى كاشغەرگە يىبەردىلەر. كىي، تا ھەزرىتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھغە خەبەر قىلغاي.

ئەلئىسە، راۋى ئانداغ رىۋايەت قىلۇرلەرگىم: ھەزرىتى سىددىق خاجەم پادىشاھنىڭ كەينىلەردىن كافىر مۇسۇلماندىن بەش يۈز كىشى كەتتى كى تۇتۇپ يانغاي. تا دەرياسى زەرەفشان بويىدا يەتتى. بۇلار ھەممەلەرى كۆزلەرنى كۆككە تىكتى. مۇناجات قىلدىلەر:

مۇناجات

ئاللاھ تۇرا ئەزىز مىدارەم بەس.

ئاللاھ دەرىن زەمان بىنەن يادەم رەس. ①

① ئاللاھ سېنى قەدىرلەيمەن، بۇ زاماندا پەرىادىغا يەتكىن.

مۇناجاتلەرى دەرگاھى ھەقدە قوبۇل تۇشتى. ھەممەلەردە
 گە جۈرئەت ھاسىل بولۇپ ئارقىغە ياندىلەر. بۇ ھالەتتە
 كافرلار ناسەزاغە ئاغىز ئاچىپ ئات سالدىلەر. شاھابىددىن
 باكاۋۇل ئانداغ تىر ئەنداز ئەردىلەركى ئاتقان ئوقى ھەردە
 گىز خاتا كەتمەس ئەردى. شول مەھەلدە بىر تال ئوق ئات
 تى نىيەتى غازات دەپ. ناسازاغە ئاچقان ئاغىزىنى نىشانە
 قىلدى، كافر باشىنى قاچۇرغۇنچە ئاغىزىدىن كىرىپ كەزدى
 نىدىن چىقتى. ئوقنى تىشلەپ باشى تۆبەن يېقىلدى. بۇ ۋاقت
 ئە كۆرۈپ ھەممەسىنىڭ بەدىنىگە لەرزە تۇشتى. ھەممەسى
 ھەق ۋاقە بولۇپ ئارقاغە ياندى. ھەزرەتى سىددىق خاجەم
 پادىشاھ دىلاۋەرلەرى بىرلە ھەتقە شۇكۇرسەنا بەجا كەلتۈرۈپ،
 خوتەن سارىغە يۈزلەندىلەر. يېقىن يەتكەن مەھەلدە، غازى
 توڭگۇزنىڭ بىر خادىمى خوتەن تەرەپتىن كېلىپ ئۇچرادى.
 ئانى تۇتۇپ بىر ئاتى بىلە قويا بەردىلەر، ئۇششۇ سۆزى
 ۋەسىيەت قىلدىلەركى: «بارىپ غازى جولى خۇرغە ئېيتقىلىكى،
 دادام پادىشاھىغە ئازار بەرمىگەي. بىر تار مويسىغە خەلىل
 يەتكۈزمىگەي. بۇ سۆزگە زەررە خىسلاپلىق قىلسە، قەسەم
 خۇداغەكى، غازىنىڭ خوتەن ئىچىدەكى ئەھلى - ئەيال، ئۇ
 رۇق - قەياشلەرنى ياركەند دەرۋازەسى ئالدىغە ئالىپ كېلىپ
 قويدەك بوغۇزلاپ، قائىدە تۈگۈرمەن يۇرۇتمەسەم، ياركەند
 نىڭ سېشىللىرىدىن ئوشۇقچە چالپە قويماي، ھەممىنى قەتىل
 ئام ئەتمەسەم، ئاتم سىددىق خاجە بولماسۇن» دەپ سىيا
 سەت قىلدىلەر.

ئەمما ھەزرەتى سىددىق خاجەم پادىشاھ شەھەرگە
 يەقىن كەلگەن ھالەتتە ھەممە ئەھلى مەملىكەتلەر ئىستىقبال
 ئەپەلدى. ئەنئاز - ئىكراملار بىلە داخىل شەھەر بولۇپ،

ھەزرەتى خاجە شەمسىددىن خوجەھىغە مۇلاقات بولۇپ، بۇ ۋاقىتىنى بايان قىلىدىلەر. غازىنىڭ ئوغلى خوتەنگە ھاكىم ئىدى، شول سائەت ئۇنى تۇتۇپ قەيدگە تارتتىلەر ۋە يەنە بىر ئوغلىنى ئۆزىگە قەياشلەرنى ھەم تۇتۇپ بەندىگە تارتتىلەر. ئىلىدىن كەلگەن قىپچاق قىرغىزلەرى خوتەن ئىچىرە بار ئەردىلەر. ئۆمەر مىرزا ئاتىلىغ بىر سەردارى بار ئەردى، بۇلارغە غازىنىڭ ئوغلىنىڭ تالانىنى بۇيرۇدىلەر. ئەمىر قىلدىلەركى: «تەمام قىرغىزلار، خوتەن خەلقىدىن لەشكەر راست بولغاي!» بىر كۈن ئىككى كۈننىڭ ئىچىدە لەشكەر جەمئى بولدىلەر.

ھەزرەتى خاجە سىددىق خاجەم پادىشاھ يەتتە مىڭ لەشكەر بىرلە ياركەندگە قەدەم قويدىلەر. غازىنىڭ ئوغلىنى كېچىنى ھەممە تاپشۇرۇلدىنى قول - پۇتلەرىغە بەند سالىپ، كېچەسى قارا ئۆي تىكىپ بېرىپ قىرغىزلارغە تاپشۇردىلەر. قىرغىزلار ئازاب - ئوقۇبەت بىلە ئالىپ يۇردىلەر. ئەمما ھېكايەت ئىشتىمەك كېرەككى، مۇھەممەدى مىرزا خوردىن، شول ياركەنددىن يۈرگەن فەيشەنبە كۈنى ئەردى ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئۇششاقلەردىن يۈسۈف ئاتلىغ بىر كىشى يولدىن قوشۇلدى، ئىككۈلەن كېچەلەپ يۈرۈپ، ئازىنە كۈنى چاشت ۋاقتى بىلە يان ئىشىكتىن كاشىغەرغە كىرىپ، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھغە مۇلاقات بولۇپ ۋاقىتىنى بايان ئەيلەدىلەر. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھنىڭ غە-زەبىلەرى جۇش ئۇرۇپ دەست بەزانۇ سوقتىلەر. شىجائەت تومۇرلەرى جۇمبۇشسا كەلدىلەر. ھەر تارمويىلارنى بەدەنلە-رىدە بار ئىدى نەشتەر ئابدار بولدى. خەلفەئى سابىرىغە ئەمىر قىلىدىلەركى، بۇ ئىككى خادەمنى پىنھان ئاسراڭىزلەر.

تاكى دۈشمەنلەر ۋۇقۇق تاپماغايسلەر. ئۆزلىرى ئاۋايىشلەرى بىرلە قارا قىرغە چىقىپ، خىمە ۋە بارگاھ تىكىپ تۇشتىلەر. كاشغەرنىڭ ئۇلۇغلارنى ئاندى چىقىپ مەشۋەرەت ئەيلەدىلەركى، بىر گۈرۈھ قىرغىزلار ئىلىدىن كېلۈر ئىشىش دەپ ئاۋازەسى بار ئەردى. ھالا كەلگەن ئەرمىلەر بەتەقدىر كېلىپ، فۇقەرە-رەئايىغە ئازار بېرۈر ئېھتىمالى بار ۋە ھەم ياركەنددە ئول مىقدار ئامانلىق يوق ئەرمىش. لەشكەر جەمئى بولغاي، ھەر تەرىقەلىق بولسە، ئۆزىمىزنى راست قىلىپ تۇرغايىمىز. تاكى تەپرىقەلىق زاھىر بولماي. لەشكەر توپلۇنۇشقا چار بەردىلەر. بىر ئىككى كۈن ئىچرە ئاغىر لەشكەر جەم بولدى. ئىككى كۈندىن كېيىن مۇمەنەججەدى مىراخور بىلە يۇسۇفىنى ئالىپ چىقتىلەر. بۇلارنىڭ قوللارنى خەت نامە بەردىلەر. مەزمۇنى بۇكى:

«ئى غازى، فاتاجى، ئاگاھ ۋە دانسا بولغىلىكى، سەن بۇرۇنقى ھالىڭنى فەرامۇش قىلغانسەن. ئۇيقۇدا ئەرسەك بىندار بول! يا مەست مەجنۇن بولساڭ ھۇشيار بول! قەسەم خۇدا-غەكى، ئەگەر ئاكام پادىشاھىنىڭ بىر تار مويسىغە خەلىل يەتكۈزسەك يەتمىش پۇشتۇڭىمىچە ئىستەپ جەمئى قىلىپ، قەباق ئاتقۇ دەرۋازەسىنىڭ ئالدىدا قويدەك بوغۇزلاپ، قاندا تۈگۈرمەن يۇرۇتۇپ، ياركەندنىڭ تەمامەنى خەلىقنى ئەسىر ئەيلەپ، شەھەر سېشىلارنى ۋەيران قىلىپ، گۈردە-لارنى ئاسمانغە سارۇماسام، يۇسۇف خاجە بولماغايىمەن» دەپ ھەيىت سىياسەتنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ، بۇ كىتابەتكە دۇرچ قىلىپ بۇ ئىككىنىڭ قولىغە بېرىپ ئەيدىلەركى: «بۇ خەتنى غازىغە بېرىپ ئىسپا قىلساي، يۈز چەندىن مۇندىن زىيادەرەك سۆزلەرنى ئېيتقايسىزلەر. ھەددى بولماسكى، سەن

لەرگە خىيانەت نەزەرى بىلەن قاراغاي.

ئەلئىسىم، بۇ ئىككەۋلەرى نامەنى ئالىب يارگەند سارى رەۋان بولدى. ئىككى يەردە نۇكتەھان يولچىلەرى بۇلارغە مۇتلەق چۈرئەت بىلەن نەزەر قىلمايدى. شەھەر دەرۋازەسى ئالدىغە باردى، دەرۋازە مەھكەم ئەردى. فەرياد قىلدىكى: «دەرۋازەنى ئاچقايسەن. ھەزرىتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنىڭ ھۆكۈم يارىلىغى بىرلە نامە كەلتۈردۈم. ئۆزلىرى لەشكەرى بىگەران بىلە ئارقەدىن كېلەدۇرلەر. چۈست دەرۋازەنى ئاچ قايسەن» دەپ فەرياد قىلىپ ئەيدىلەركى: — ھېچ كىمدە ئىختىيار قىلمايدىكى تەۋەققۇپ قىلغىي. ئەلەلخۇسۇس يارگەند خەلقى بۇ ئىشقەرىزالىغى يوق باھانە تاپالماي تۇرغان ئەردى، كىشىدىن ئىزنى — رۇخسەت تىلەمەي دەرۋازەنى كۇشادە قىلىدىلەر. بو ئىكەۋ كىرىپ غازى قاشىغە بىشىپا كىردىلەر. كۆردىلەركى، ئەلچى كافىر باشلىغ غازىنىڭ ئۆيىدە جەمئىي بەگلەر ئولتۇرۇپدۇر. نامەنى غازىنىڭ قولغە بەردى. ئەندىزە — ئىكراملار بىلە نامەنى ئوقۇدى. بەدەنلەردىھە لەرزە تۇشتى. قالماقلار سۆزلەرىدەك سۆزلەشىپ، بىۇ ئىكەۋلەن سىياسەتنى ھەددىدىن ئاشۇردى. ئون مىڭ لەشكەر بىرلە ھەزىرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ئاتلاندىلەر. ئەتراپ جاۋانپىدىكى قىرغىزلارچە كىشى بۇيۇردىلەر. ھەر تەرەپدىن كېلىپ قوشۇلۇپ تۇرادۇر دەپ بايان ئەيلەدى. نە قالماقلاردە، نە يارگەندلىكتە قۇۋەت تاقەت مەجال ھالى قالمايدى. مۇندىن ئىلگىرى ھەزرىتى سىددىق خاجەم پادىشاھنىڭ خوتەن يولىدا غازى خادىمىدىن ئايتقان سىياسەتلىرى يېتىپ ئەردى. بۇ ئىككى تەرەپ سىياسەتدىن ئەقىل ھۇشى ئەدەم يولنى تۇتتى. مۇھەممىدى مىراخور بىلەن يۇسۇفكە كامال تەۋازۇد بىلەپمىش

كەلدى ۋە يەنە ئارقىدىن پەيدەر پەي خوش كىغە كىبەگدىن
نامە يەتتى. بۇ نامەدە ئىلگەركىدىن زىيادەراق سىياسەتلىر
بىلە پۈتۈپدۇركى؛

«ئى غازىبەگى، سىزنىڭ شۇملۇغىڭىزدىن تەمام ياركەند
ۋە ھەفتاد پۇشتىڭىز نىست نابۇد بولادۇر. ھەم ئىككى كۈن
لۈك فانى دۇنيا ئۈچۈن ئىسلامدىن يۈز ئۇرۇپ، كاسىرغە
ياۋەرلىك قىلىپ، ئەۋلادى پەيغەمبەرگە بۇ تەرسەلىق جەفا
ۋە خىيانەتلەر يەتكۈزدۈرسىز. ئاخىرەتدە خۇدا ۋە رەسۇل
ئالدىدا ھالىڭلار نە كەچكەي؟ ھەزرەتى يۈسۈف قادىرخان
غازى ۋە ئىماملار جەڭلەرى ۋەقتىدىن تا بۇ دەمغىچە خوتەن
خەلقىنىڭ باشىمىزدىن بۇ بەدىنام ئۆكسۈمەيدۇ. ئاندا ھەم
سىزدەك بىر - ئىككى مەككار ھارامزادە نابكارنىڭ شۇملۇغى
غىدىن يەنە خوتەن خەلقىغە يېتەدۇر. قىيامەتغىچە بۇ بەد-
نامدىن قۇتۇلالمايسىز. سىزگە ھەمدەم يىار بولغانىدىن
بىزار بولدۇم. ئانداغ دىياردىن ھەم كەچتىم. تەمانى ئالەم
نىڭ خىجالەتى ماڭا يۈزلەندى. بۇ ناماقۇل فىلىنى قىلىپ
دۇرمەن دەپ ئۆزىزە بىسىيار قۇللۇق بشۇمار ئەيەپ، يەنە
بۇ ئىش تەدارىكىدە ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنى
تەخت سەلتەنەتدە بەر قارار ئەيەپ، گۇناھىڭىزنى تىلەسە-
ڭىز بۇلار ھەم ئەھلى كەرىمدۇرلەر. گۇناھىڭىزنى كەچۈر-
گەيلەر ۋە ئىللا ئۇنى قىلماسىڭىز ئۆز ۋە بالىڭىز ئۆز گەر-
دەنىڭىزغەدۇر. نامە تەمام.»

ئەمما غازى فاتاجى بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ، نادامەت
فۇشان بولۇپ، ۋەھشەتدە غىزادىن قالدى. بۇ خەبەر
نامەلەرنى ئوردادا خەلقى ئىشتىپ، بىسىر ھىمەتلىرى يۈز
چەندان قىرۇۋەت تاقىپ، تەخى ھەم مەھكەم تۇتۇپ مەردانە

تۈردىلەر. غازى ئۆز خەلقىنى مەكر - ھىيلە بىرلە قىلماقچە ياشاپ، ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئولتۇرغان ھوجرەنىڭ ئالدىغە ئالىب كېلىپ، سىياسەتلەر قىلدۇرۇپ ۋە يەنە ئىۋزى مەنىنى قىلغان بولۇپ، مەن خاجەمىلەر ئۈچۈن جان پىدا قىلادۇرمەن. ئۇلارغە ئازار بەرگۈنچە ماڭا يەتكۈزگىلى دەپ ياندۇرار ئەردى. بۇ ھالەتدە خوتەندىن كىشى كەلدى: «ھەزرەتى سىددىق خەجام تەمام ئەھل - ئەيالىنى ۋە خىش ئەقرەبىلەرنىنى ۋە جەمئى خادەم ۋە ھەشەمىنى، غازىنىڭ خوتەندەكى ھاكىم بولغان ئوغلىنى قوشۇپ ئەسىر قىلىپ، بىر بىرىگە چىركاپ چاتىپ، قىرغىزلاردىن، خوتەن خەلقىدىن يەتتە مىڭ بەشىۈز لەشكەر بىرلە كېلەدۇرلەر، ئەسىر ئەيىلەگەنلەرنىنى يىساركەند دەرۋازەسى ئالدىدا قەتل قىلدۇرمىشلار».

غازى بۇ خەبەرنى ئىشتىپ، ھۇشى كالىسىدىن كەتتى. قالماقلارنى شەھەر ئىچىدەكى باغىغە تۇشۇرگەن ئەردى. بۇ كافىرلار بىرلە ئىشى ھەم قىلمادى. شۇبۇ كىچىگە ئىككى شەھەر ئوغلىدىن ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھغە كىرگۈزدى. ئەرز قىلدىكى «مۇبادا كافىرلار ھۇجۇم قىلىپ شەھەر قىلدۇرمىز دەپسە بىز ھەم قويماسىمىز. بىسەر تەقىدىر زور قىلسە، ئىشىكىنىڭ ياندى تۇتۇپ تۇرغاپىلەر، كىرگەننى قەتل قىلغاپىلەر».

ئەلقىسىسە، غازى يار ئاشىمالەرنى بەلىكى يىساركەند دانىشمەندلەرنى جەمئى ئەيلەپ، ۋاقىتئى ھال سورىدى. بۇلار ھەممە ئىتتىفاق قىلدىلەركى: «بۇ دىسيارلار ئەلەلخۇ - سۇس ياركەند ھەزرەتى ئىشان خاجە ئىسھاق ۋەلى ئەلەيھىر رەھىمەنىڭ مەنزىل مەقاملەرىدۇر. بۇ مەملىكەتلەر ئۇلارنىڭ

ئەھلى ئەۋلادلەرنىڭ دۇئا - تەلەپلەرنىڭ بەرگاتى بىرلە
ئاپاد ۋە مەمۇر بولادۇرغان، بۇ بەد خىيانەتلىك سىزلەردىن
ۋاقتىمۇ بولدى. مۇنىڭ شۇمىلۇغىدىن ئاخىر سىزلەرگە نە
ھالەتلەر كېلىۋر ئىكەن ۋە بۇ دىيارلەرگە نە ھادىسىلەر ۋە
نە بالالەر كېلىۋر ئىكەن. ھالا ھەم بۇ ئىشنىڭ تەدارىكى
ئولكى، ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ھەلىم ۋە مۇلايىم ۋە
ماكارىمۇلئەخلاق زات بابەركاتدۇرلەر. كەرىمىلەرگە سارغىنىپ
كەلا مۇللانى شەفى كەلتۈرۈپ، گۇناھىڭىزنى تىسلەسەڭىز،
شايبەدىكى ئۆتكەيلەر. شۇ بۇ ھالدا بەر قسارا قالغايىسىز،
سىزگە شىكەستە بەرمەسىلەر ئىنا ئاللاھ» دەپ مەسەشۋەرەت
كۆرسەتتى. غازى بۇ مەشۋەرەتكە خىسۇشدىل بولۇپ، شۇرۇد
ئەپلەمەككە قەدەم قويدى.

ئەمما ھېكايەت دىلپەزىر ئىشتىمەك كىبەرەك، ھەزرەتى
يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ئۇشول كۈنىكى نامە يىبەردىسىلەر.
ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەمنى بەش يۈز كىشى بىرلە
بارچۇق تەرەفكە يىبەردىلەر. زاھىر باھانە ئوكى، سىپىرىق
قالپاق قىرغىز كېلىۋر ئىشىش. ئۇلارنىڭ سەررامىنى ئالغاي.
لېكىن مەئنى بائىس ئول ئەردىكى، بىناگاھ ھەزرەتى خاجە
جاھان خاجەم پادىشاھنى ئىلىغە ئېلىپ يۈرمە، بارىپ جەسەك
قىلىپ ئاجراتىپ ئالغايىلەر. ئەمما ھەزرەتى خاجە يۇسۇف
خاجەم ئەزىزلەر بۇ كىلەدۇرغان قىرغىزىلار ئىلىدە ۋەئىدە
قىلىشقان، ئول ۋەجىدىن كۆڭۈللەرىدە قىرغىزىلاردىن ھىبىچ
تەشۋىشلەرى يوق ئەردى. بەلىكى پىساتراق كەلمەككە ئىز
تىراپ قىلىۋر ئەردى. پىنھانەن كىشى ئىسىبەرۇر ئىدىلەركى
پاتراق كەلگەيلەر. قىرغىزىلار ھەم سىۋرئەت قىلىۋر ئەردى.
لېكىن خەلق بۇ ئەسرازدىن ھافىسىل ئەردى، بەلىكى قىسەش.

ۋەتەن ئىشلىرى

ئەل قىسسە، قىرغىزلار تېز تىۋىد ئۆز لەرىشى ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەم پادىشاھنىڭ خىزمەتلىرىگە يەتكۈزدىلەر.. ئەتراپ ئالەمدىن ھەممە لەشكەرلەر جەمئى بولغان ئەردى. قىرغىزلار ھەممە خىزمەتنى ئۆز گەدەنلەرگە ئالىپ، خادىم قەدىملەرنى قارىغىلىيال ئەيلەدىلەر. ھەممە خەلق ھەسرەت يۈزلەندى. ئۇشۇل كۈنى ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەم پادىشاھ ھەممە ئۆلۈم ۋە فازىل ۋە ئۆمەر، مەۋالى مەسلىكەتنى جەمئى ئەيلەپ بىتەرىق مەشۋەرەت تەكەللۇم ئاغاز قىلىدىلەر: «ئى سەرداران كاشخەر. ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلاركى، ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا ئىنساننى ئۆزىنىڭ ئىبادەتى ئۈچۈن خۇلق قىلىپدۇر (ۋەما خەلقتۇلئىنسى ۋەلجىننە ئىللا لىيەئبۇدون)» ① قاچانغىچە كافرلار ئىتتا ئەتىدە بىرلۈپ، ئۆمرىمىزنى ئۇلار خىزمەتىدە سەرف ئەيلەگۈمىزدۇر. ئۆمر ئاخىرغە يېتىپدۇر. قايسى يۈزىمىز بىرلە ھەقتەئالانىڭ دەركاھىغە يۈز كەلتۈرگۈيمىز؟ سوئال ھېسابلەرغە ئۇششۇ نامە سىياھلىق بىرلە نەتەرىقلىق جاۋاب بەرگۈمىزدۇر؟ ئاندا ھەسرەت نادامەتنىڭ سۇدى بولماسە كېرەككى ئىش ئىسلاجى ئىسلىگەرى بولماي. بىرلەرنى ھەقتەئالا ئەر خەلق قىلىپدۇر. نامۇس ئەرمەسىمۇكى ئۇزۇن ئۆمرىنى خۇدا دۇشمەنى پەلىد كافرلارنىڭ فەسەرمانى بىرلە ئۆتكۈزگەيمىز؟ بەندەگە غازاتنى فەسەرنى قىلىپدۇر. ئەلھەمدۇ لىللاكى مۇسۇلمانلار ھالا بۇ ۋەقتىدە كافرلار بىرلە مۇقابىلەت بولغۇنچە ۋە بەرا بەرلىك قىلغۇنچە قۇۋۋەتلەرى بار. چەراكى كافرلار ئىچرە تەفرىقلىك ۋە پاراكەندەلىك

① «چىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم»

تورۇن كەرىم، سۈرە زارىيات، ۵۶ - ئايەت

بىنىياردۇر ھەم ئىككى گۇرۇھ قىرغىزلار كافرلار تەرەپتىن
يۈز ئىئورۇپ مۇسۇلمانلارغا قوشۇلدى. ھالا بىر گۇرۇھى
خوتەندە قارار ئالدى. يەنە بىر گۇرۇھى كاشغەردە بۇرۇنقى
ۋاقتىدا ئىتائەتتىن ئۆزگە چارە يىوق ئوردى. بۇ ۋەقتىنچە
ناچار ئىنقىياد ئەيلەدۇق. ئەمدى لايىق سەزاۋەر ئولكى، بۇ
كافرلاردىن يۈز ئۆرۈپ، ئىسلام ئەلەمنى باشىمىزغا كۆتە-
رىپ، فەتھى ئىقبال شەمشەرنى كافرلار سارى تارتقايمىز
ۋە قارا يۈزىمىزنى ئاقارتىپ، دىن شەرىئەت ئىنىنى تازە
ئەيلەگەيمىز. ئاخىرەتىمىزغا خىجالەتسىز بارغايمىز. سالھايى
سال ۋە قىرەن ھالى بىشۇمار ئوردىكى، بۇ نىيەت غازات ۋە
فەتھى ئىسلام قەسىدى ھەرگىز كۆڭلۈم گۈشەسىدىن كەتمەس
ئوردى. ھەر بارە ئارزۇ قىلىۋر ئوردىم، كاشىكى بىر ۋەقت
ۋاستە بەرگەي ئوردى. بۇ كافرلار ئىتائەتلىرىدىن خىلالىن
بواۋۇپ، تەخت سەلتەنەتدە تۆمۈرخانىنى ئولتۇرغۇزۇپ، مەسەب
لىكەت كار بارىنى ئۇلارغا سىپارىش قىلىپ، ئۆزىمىزنى
گۈشەگە تارتقايمىز. ئاتا - بابامىز رەسىم قائىدەلەرچە دۇئا-
گۈپلۈق تەرىقەسى بىرلە ئۆمىرىمىزنى ئائەت ۋە ئىبادەتدە
ئۆتكەزىپ، بىرنەچچە يىل كافرلار تەدارەكى تەلاپەسىنى
بەجا كەلتۈرگەيمىز. ئەلھەمدۇلىللا ئول ۋەقت ھالا مەۋجۇد
بولۇپدۇر، ئۈمىد باركى مەقسىدىمىز تەمامغە يەتكەي، فىلھال
ئەمدى مەشۋەرەت سىلەردەدۇر. ئەگەر بۇ نىيەتنى مەئىقۇل
كۆرسەڭىزلەر كېلىڭلار! ئەھدى فەيمانەمىزنى تازە قىلالى،
ئالھىدە دەست بەسەيمەت قىلالى» دەپ شىپىرىن زەبىئىلىق
بىرلەدۇر ۋە دىلسۇز ئەلغازلار بىرلە ئىبارەت - بۇ سۆزنى
تەقىرى قىلدى. ئەمما بۇ جەمەتنىڭ ساداسى سەھلەرى
فەرىياد - فىغان ئاۋازىنىڭ ناداسى قۇيۇن مۇنارى يەڭسلىخ

گۈمبەزى گەردۋانى پۇر تۇقتى. يەكبارە ھەممەلەرنىگە گىرىپە
 زارى يۈزلەندى. سائىتىدىن كېيىن ھەممە ئۆزىگە كېلىشىپ،
 جاۋابغە زەبان كۇشادە قىلىدىلەر: «ھالا بەدەن ئىچرە بىر
 چاندۇر، ئەگەر مىڭ جان بولسە ھەم فىدايى ئىسلام ئولغاي،
 ئەمدى ئۆلسەك ئارمانىمىز يوقتۇر ۋە فەتھى ئىقباللەرى سەدىقە
 ۋە نىسارى بولغاي. ئۈمىد باركى ئاخىرەتدە شەھىد، غازىلار
 سەفلەرىدە مەشھۇر بولغايىمىز» ھەممە بېيجاندىل دەست بەيدى-
 مەت قىلىپ، ئەھدى پەيمانلەرنى تازە ئەيلەپ مۇبارەكسباد
 ئەيلەدىلەر. ئول مەرىكە ئارايى مۇخلىس فەساھەت ۋە شېرىن
 كالام ئاخۇن ئەئەلمى كاشغەر موللا مەھمۇد پۇجەمىنىنىڭ
 تەۋفىقلىرىغە فاتىمە ئوقۇدىلەر. ئەمما ئول ۋەقت ئۈچ يۈز
 قالماق شەرىپىنى فىرقەسىدىن سوغاخە كېلىپ «سوكسى تاغ
 پەھلوسىدەكى شىپىردەخىمە - پارىنگاھ تىكىپ تۇشكەن ئەردى
 ۋە شەھەردىنۇ قالماقلار بار ئەردى، لەشكەرى ئىسلامغە
 رۇخسەت بەردىلەر: «بارىپ كافرلارغە ئىمان ئەرز قىلىنغاي-
 مىزلەر. ئەگەر قوبۇل قىلسە خوپ، ئەگەر ئىبا قىلسا قەتل
 قىلغايىمىز، چەراكى جەزاسىدۇ» دەپ فەرمان قىلىدىلەر.
 شەھەرگە كىشى بۇيۇردىلەر، مۇناد قىلغاي، كوچا - بىكۈچە،
 گۈزەر - بىگۈزەر: «دەۋردور، دەۋرى ئىسلامدۇر» دەپ نەقە-
 قارە كانايلارنى شادىمانە باشلادىلەركى، ھەر يەردە ئىككى
 كىشى مۇلاقات بولادورلەر. ئەۋۋەل دىن ئىسلامنى مۇبارەك
 بادلىق قىلىشىپ مۇسافىھە قىلىشادۇرلەر. ئەمما ئول كۈنىسى
 ھەر بەندە ۋە ئازاد، ئەر - خاتۇن ئانچە خۇشدىكى جان
 بەدەنلىرىگە سىغمايدۇر، گوپياكى ئىككى ئالەمنىڭ مۇرادىنى
 قولغا كەلتۈرۈپدۇرلەر.

ئەلقىسە، لەشكەرى ئىسلام كافرلار ئوتاغلىرىغە كېلىپ

گەن ھالەتدە خەبەردار بولۇپ، كافىرلار جەڭگە جىدەلىگە مەشغۇل بولدىلەر. مۇسۇلمانلار كافىرلەرگە بىباھانە ئازار بېرەلمەي تۇرغان ۋەقەت ئوردى. يەكبارە كافىرلارغە ھۇجۇم قىلدىلەر. بىر سائەتدە كافىرلارنىڭ دىساغلىرىدىن دىسار چىقاردىلەر. قەتل ئام ئەيلەدىلەر. بىر نەچچەسى ئۈستۈن ئارتۇچ تەرەپى بىرلە كەنارە تۇتتىلەر. ئارقەدىن قوغلامما-دىلەر. ئەمما شەھەر ئىچىدەكى قاراخان ئورنىدا تۇرغان قالماقلەر بىنازار كافىر ئوردى. ھەر بىارە مۇسۇلمانلەرغە نەفىئى يەتكۈزمەككە راغىپ ئوردى ۋە ھەممە ئەلچى كافىرلار كەلگەندە، ئىنىڭ بەدخىيانەتلىكىدىن، ئەۋزائى بۇزۇقلۇغىدىن ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھغە خەبەر بەرگەن ئوردى ھازىر بولمايلا دەپ. ئول ۋەجھىدىن بۇ كافىرلارنى ئىۋىز دىيارغە سەلامەت چىقاردىلەر. «تاكى كۆرگەننى ئاپتتاپسەن» دەپ. ھەممەنىڭ كۆڭلى تەسكىن قارار تاپتى. قىرغىزلار ھەم ۋەھىدىن چىقىماس ئوردىكى: «بىزلەرگە فەند بېرىپ، قال-چاقىلەرغە تۇتۇپ بېرۇرمىكىن دەپ. ئەمما بۇ ئىشلاردىن قارىب ئىلىبال بولۇپ، ياركەندكە لەشكەر تارتماقنىڭ ئەزمىگە مەش-ھۇزى بولدىلەر.

ئەمما ھېكايە ئىشىمەك كېرەك، ياركەنددىن: ئەمما غازىنىڭ بۇ قىلغان بەدخىيانەتلىكىگە كامسال، خىجىل بولۇپ، ئىككى تەرەفنىڭ سىياسەتلەردىن قورقۇپ، ھېچ سۈرەتدە يەنە ئىلاج ئا-پالماي، كالامۇللانى باشىغە كۆتەرىپ، ھەزرەتى خاجەم پا-دىشاھنىڭ ھوجرەلىغە كىردى. پايىسگاھدا تۇرۇپ قۇرئاننى شەفىئى كەلتۈرۈپ، گۇناھىنى تىلەدى. ھەزرەتى خاجەم پا-دىشاھ قۇرئاننىڭ تەزىنىنى بەجا كەلتۈرۈپ گۇناھىنى كە-چۈردىلەر. غازى ئەپىدى: «تەقىسىر پادىشاھم ھەزرەتلەر

دىن كۆڭلۈم تەسكىن تاپادۇر. لېسكىن پادىشاھىمىز ئادەلەردىن قورقارمەنكى، مۇبادا ئازار يەتكۈزۈشكە يىلەر».

ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئەيدىلەر: «سىزكى كالامۇلا لانى شەقىمىد كەلتۈردىڭىز. مەن رازى ئەيمەس. ئول كېشىدىن سىزگە ئازار بەرسە، بەلكى سىزنىڭ ئازارەڭىز مېنىڭ ئازار-رىم بولسۇن» — دەپ ۋەدە بەردىلەر. غازى يىغلادى، كالامۇلا لانى سىيىنەسىگە تۇتۇپ تۇرۇپ: مېنىڭ ئەھدى پەيمىيا-نىمغە كالامۇلا گۇۋاھ بولسۇن. باقى ئۆمۈرۈمنى ھەزرەت-لەردىنڭ خىزمەتلىرىغە سەرىپ قىلىپ دوستلارغىمۇ دوست، دۈشمەنلىرىغە دۈشمەن بولۇپ، ھازىر غايىب «قەۋلەن فىئىلەن نىيەتەن» ① مەندىن خىيانەت ۋاقىئە بولسە، بۇ ئەھدى فەيمانىمغە ئۆمرۈم بارىچە ۋەفا قىلماسام، خىلانى قىلسام جازام كەلامى مەجىد مېنى ئۇرغاي. دۇنيا ۋە ئاخىرەتدە يۈزۈم قارا بولسۇن» دەپ قەسەمىياد قىلدى.

ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ھەم كەلام مەجىدىنى قوللارغە ئالىب: «مەن ھەم سىزنىڭ ھەققىڭىزدە خىيانەت قىلماغاي مەن. مېنىڭ ھەم ئەھدى فەيمانىمغە كالامۇلا گۇۋاھ بولغاي» دېدىلەر.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەمنى سورۇنخانە-سىگە تەكلىپ قىلىپ بەلەند تەخت قويۇپ، تەخت سەلتەنەت-دە ئولتۇرغۇزۇپ جەمىئى ئۆلۈم ۋە ئۆمەر ھەم چوڭ — كىچىك ياركەند خەلقى ھەممە تەمام بەيئەت بەردىلەر. ئول كۈنى خوشھاللىقتىن گويا قىيامەت ئاشكارا بولدى. ھەزكىشە كى كېلەدۇر ئىسلامنى مۇبارەكباد ئەيلەپ بەيئەت قىلادۇر يىغلايدۇر. ھېچكىم گىرىيەدىنى خالى ئەرمەس، خۇشىدىللىق

① «سۆز، ھەرىكەت ۋە نىيەت چەتلىرىدە»

ھەددىدىن زىيادە ئۈچۈن گىرىيە يۈزلەنمۇر. ئاسمان - زېمىن
 ھەم تاغ - تىڭىز خوشھاللىقتىن گىرىيە ناك ئىدى، مۇنادىب
 كەلەرگە فەرھان قىلدىلەر. كوچە - بىكوچە، گۈزەر - بىگۈ -
 زەر مۇنادى قىلادۇركى: «ئىسلام دەۋرى، ھەزرىتى خاجە
 جاھان خاجەم دەۋرى» دەپ فەرياد قىلادۇر. نەققارەچىلەر
 ھەم زوق - شوق بىرلە ئانداغ شادىيانە چالادۇرلەركى،
 گويا مۇرغانى ھاۋا، ماھىيان دەريا جۇشقە كىپىلسەدۇرلەر.
 ئۆلۈمالار ئىسلام فەتىھى خاسىدە ئايەت، ھەدىس ئوقۇيدۇرلەر.
 شائىرلار مۇبارەكبادلىق ئۈچۈن قەسىدە ۋە ئەشئار ئوقۇي-
 دۇرلەر. ھەر تائىغىفە ھەر فىرقە بىر - بىرلەرى بىلىسەن مۇ -
 بارەكبادلىق قىلىشادۇرلەر. ھەممە ئۆمەرلار ئەرز ئەيلەدىلەر -
 كى: «ئەلچى قالپاق باشلىغ كافرلارغە فەرمان بولسە، قەتىل
 ئام ئەيلەسەك» ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم ئەيدىلەر:
 «كافرلارنى جەڭدىن بۆلەك ھالەتدە ئۆلتۈرمەك نادۇرۇست
 ۋە نارەۋادۇر بەلكى كافرلارنى ئۆز ھالىغە قويۇپ، شەھەر -
 دىن چىقارغايىسىزلىر ۋە لەشكەر ئارقەسىغە كىرگەي. ئەگەر
 ئىمان كەلتۈرسە ئامان تاپقاي. ئەگەر ئىمان ئىپتىماسە جەڭ
 دە ئۆلگەنى ئۆلگەي. قاچقانى ئامان تاپقاي. ھۆكىمى - شە -
 رىئەت شۇ بىنۇدۇر ۋە ھەم فەرزەندە ۋە بەند ۋە جىسىگەر
 پارەنى خاجە مۇھەممەد باباق ئىلىدە كافرلار ئىچىرە دۇرلەر.
 بىز مۇندىن زىيادە بۇ كافرلارغە ئوقۇبەت ئەيلەسەك، ئى -
 نىڭ ھەققىدە خوپ ئەرمەس» دەيدىلەر.

ئەلقىسىسە، ئۆمەرلار كافرلارغە بىرەر ئات بېرىسپ دەر
 ۋازەدىن چىقاردىلەر. لەشكەر ئارقەسىغە كىردى. جەڭدە ئۆل
 كەنى ئۆلدى، قالغانى سالامەت قالدى. يەنە بەش يۈز قال
 چاقار مەدەد بەرمەك ئۈچۈن بىخەبەر كىپىلسۇر ئەردى ئەمما

قوشۇلۇپ بەدەر كەتتى. ئەمما مۇسۇلمانلار كافىرلار جەڭلىگەن
رىدىن فارىخ بولۇپ، ھەزرەتى خاجە جاھان غازى خاجەم
نىڭ ئەتراپى ئىكراملەرنى بەرسەبىل كامال ئەيلەپ، ئورداغە
ئالىپ كىرىپ تەختكە ئولتۇرغۇزدىلەر. ئول كۈنى نورۇز
ئىدى. گويا ئۈچ نورۇز بولدى: بىرى، نورۇز فەتىھى ئىسلام.
بىرى نورۇز سەرى سال (يىل بىشى)، بىرى ھەزرەتى خا-
جەم پادىشاھ قەيدىن خالاس بولۇپ، ئىسلامنى ئاشكسارا
قىلىپ تەخت ئىسلامدا ئولتۇرغانلەرنىڭ نورۇزى. ئەمما غا-
زى دەپيۇز بۇ ئىشلاردىن فارىخ بولۇپ ئەرز تىلدىكى: «ھەز-
رەتى بۇسۇق خاجەم پادىشاھ كاشغەردە ئىسلام ئاچىپ-دۇر-
مىشلەر ۋە ياركەندكە لەشكەر تارتماقنىڭ غەمىدە ئەرمىشىلەر
دەپ خەبەر كېلىپ ئەردى. شاھزادەلەردىن بىرلەرىغە رۇخ
سەت بەرسەلەر، بارىپ ئىسلامنى مۇبارەكلەپ لەشكەرنى مەن-
ئى ئەيلەسەلەر، ھەزرەتى خاجە سىددىق خاجەم پادىشاھ
خوتەن سارى تەشرىقى ئەيلەگەن ئەردىلەر. ئاندا بىزنىڭ
ئەيالىمىزنى ئەسىر ئەيلەپ، خوتەن ئۈمەر مىرزا باشلىغىن
قىرغىزلاردىن لەشكەر جەمئى قىلىپ كېلۇر ئىمىشلىر دەپ
خەبەر كېلىپ ئەردى. ئوردا ئۇلۇغلەردىن بىرۈگە يارلىق
بولسە، تاكى بارىپ بۇ خوشخەبەرنى يەتكۈزسە، لەشكەرنى
مەنئى ئەيلەپ، بىزنىڭ ئەھلى - ئايالىمىزنى ئۆز ئورنىدا
جايدىچا ئەيلەپ، ھەزرەتى سىددىق خاجەم رۇجۇئ ئەيلەسە-
لەر» دەپ ئەرز قىلدى. ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادى-
شاھ قوبۇل تۇتۇپ، كاشغەرغە دامادلەرى ئۈمەر خاجەمنى
رەۋانە ئەيلەدىلەر. خوتەنگە مۇھەممەد ئابدۇللا باكائۇلىنى
مۆھۈرلۈك نىشان كىراملەرنى بېرىپ فەرمان ئەيلەدىلەر.
ئەلقسە، ھەزرەتى ئۈمەر خاجەم كاشغەرغە بىشارەت

يەتكۈزدى. ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەم قارا قىردا يازگەندە
ئەزىمگە لەشكەر ئامادە قىلىپ تۇرغان ئەردىلەر. ئۆمەر خا-
جەم كېلىپ بىشارەت يەتكۈزدى. ئىسلامنى مۇبارەكبادئەيلەپ،
ھەزرەتى يۈسۈپ غازىخان خاجەم پادىشاھ باشلىغ ھەممە
ئۆلۈما ۋە ئۆمەرا كاشغەر ھەزرەتى ئۆمەر خاجەمدىن يىسار-
كەند ئىسلامنى ھەم مۇبارەكبادلىق ئەيلەدىلەر. بۇ خەبەر
خوشنى ئىشتىپ، ھەممەلەر ھەمدۇرسەناغە تىل قويۇپ، شۈك-
رى سەنا بەجا كەلتۈردىلەر. كەمال خوشلۇق خۇررەملىق
بىزلە، ھەزرەتى ئۆمەر خاجەمغە نەچچە كۈن مېھماندارلىق
قىلىپ رۇخسەت بەردىلەر.

ئەمما ھېكايەت ئىشتەك كېرەك، مۇھەممەد ئابدۇللا باكا
ۋۇلدىن: كەمال سۈرئەت ئىزتىراپ بىرلە خوتەن سارى ئەزم
قىلدىلەر. ھەزرەتى سىددىق خاجەم خوتەندىن لەشكەر ئالىب
يولدا كېلىۋر ئەردىلەر. مۇلاقات قىلىپ ياركەند ئىچرە بول-
خان ۋاقىئەتنى بايان قىلدى. بىشارەت يەتكۈزدى، غازىنىڭ
ئەھلى - ئەيالغە ئازار بەرمەسلىككە مۆھۈرلۈق خەت كىت-
بەت كۆرسەتتى. لېكىن مۇھەممەد باكاۋۇلنىڭ سۆزىنى ئىت-
بار قىلمادىلەر ۋە خەت مۆھۈرنى قوبۇل قىلمادى. بەلكى
سەرزەنشى قىلا باشلادىلەركى: «ھەزرەتى خىساجە جاھان
خاجەم ئەلەيھىم رەھىمەنى غازى بىلە بىر بولۇپ باشلاپ
بارىپ، شۇبۇ ھادىسەلەرنى پەيدا قىلدىڭىز. ئەمدى بۇ ئىشغە
قەدەم قويۇپدۇرسىزكى، غازى ئەھلى - ئەيالىنى خەت ي-
ساپ، بىزنىڭ قوللىرىدىن خالاس ئەيلەپ كۆڭلىنى تەشۋى-
شىدىن قارىغ ئېتىپ ۋە نە غەرەزلەرنى پەيدا قىلغاي» ئە-
لەئۇسۇس شەھابىددىن باكاۋۇلنىڭ، بۇ كىشى ھەزرەتى
خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنى غازىنىڭ ئۆيىگە ئالىب

بارغانغىچە بىسىپار گاهىشى بار ئەردى. ئىختىسار قىلىدىنكى
 ئازار يەتكۈزگەي. ئەمما ھەزرەتى سىددىق خاجەم ئازارنى
 قوبۇل تۇتمادىلەركى، پەدەر بۇزۇقۇڭلارنىڭ خادىمىلەرىغە
 ئاھانەت يەتكۈزمەك ئەدەپدىن ئەرمەسەن. شۇبۇ ئوقۇبەت
 بەسكى بىر لاغىر ئات بېرىپ، خىزمەتكار بەرمەي، تەنھا
 لەشكەر ئارقەسىدىن مېھنەت تەمام بىرلە كەلگەي دەپ فەر-
 مان قىلىدىلەر. مۇھەممەد ئابدۇللا باكاۋۇل مۇنداق كەلگەن-
 كە يۈز مىڭ پۇشمان بولۇپ، نادامەتلەر قىلىپ، تۈرلۈك
 رەنج - مېھنەتلەر بىرلە يولدا كېلەدۇر. ئىككىكى - ئۈچ
 كۈن ئۆتۈپ ئەردى. ئول شەمى ئەنجىمىنى فەسائەت ۋە
 ئافتانى فەلەكى ھەلالەت، ئەئلمى ياركەند ۋە مۇقتىدايى
 دىلپەزىر يەنى ئاخۇن ئۆمەر باقىنى بۇيرۇپ ئەردىلەر بۇ-
 لار ھەم مۇلاقات بولدىلەر ۋە بايان ۋاقىئە ئەيلىپ خۇشخەت
 بەر يەتكۈزۈپ، غازى فاتاچىنىڭ ئەھلى - ئەيالىنى ئاخۇن
 مۇھۇرلۇق خەت كۆرسەتتىلەر، لېكىن بۇ ئاخۇننىڭ سۆزلە-
 رى ۋە خەتلەرى بىلە شەك تەرمەد دۇددىن چىقىمادىلەر ۋە
 ئېيتادۇرلەركى: «غازى مەكەر - ھىيلە پۇزفۇنۇن كىشىدۇر.
 ئاخۇنغە ئىلتىجا قىلغان بولسە، ناچار سۆزىنى قوبۇل قىلىپ
 كەلگەن بولمايىلەر. مۇھۇرنىڭ ئىتىبارى يوقتۇر. چەراكى
 ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ دۇشمەن قولىدا ئەسىر
 دۇرلەر. مۇھۇرلەرى ھەم دۇشمەن قولىدا دۇر. بىزگە غەلبەت
 پەند بېرىپ شېكەستە بېرەي دەيدۇر ياكى شەھەرگە ئالىپ
 كىرەي دەيدۇر» دەپ ئاخۇننىڭ سۆزىنى قاتارغە ئالىمادى-
 لەر. شۇبۇ تەرەدۇدە ياركەند شەھىرىنىڭ ئالدىغە باردىلەر.
 ھەممە ئاكابىران شەھەر ئىستىقبال پىشپاز قىلىدىلەر. لېكىن
 بۇلارنىڭ كۆڭلى ھۇنۇز تەسكىن قىلار ئالمايدۇ. ئاخىر

ئۈمەر مىرزا ئۆز تاجىلەردىن شەھەر ئىچىرە كىشى يىبەرسىپ،
 ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم ئەزىز تەخت سەلتەنەتدە بەر
 قارار ئىكەننى كۆرۈپ كېلىپ خەبەر بەرگەندىن كېيىن،
 كۆڭۈلئەزى تەسكىن تاقىپ شەھەر ئىچىرە داخىل بولىدىلەر.
 ھەزرەتى خاجە شەمسىدىن خاجەم، ھەزرەتى خاجە سىددىق
 خاجەم باشلىخ ھەممە سەرداران، سپاھ سالاران، خوتەن
 ئۈمەر مىرزا باشلىخ ھەممە قىرغىزلار، ھەزرەتى خاجە
 جاھان خاجەم پادىشاھنىڭ ئىسلاملەرنى مۇبارەكپاد
 ئەيلەپ ئاياغلىرىغە يىقىلىدىلەر. گىرىپە زارلارنى ھەددىدىن
 ئاشۇردى. ھەزرەتى خاجەم بۇلارغە بىسىيار نەقۋاشلار كۆر-
 سەتپ، ئىلتىقات تەمام بىرلە سەرۇپاي پادىشاھانە ئاتا ئەي-
 لەدىلەر. ھەزرەتى سىددىق خاجەم پادىشاھ ھەمد نەئەت ۋە
 ئەلقاب بىرلە، مۇۋاپىق ھال بىر قەسىدە ئېيتىپ ئىدىلەر.
 بۇ قەسىدەنى ئوقۇغاچ بىسىيار خۇشھاللىق ئەيلەپ ۋە مۇبارە-
 رەك پىشانەلەرگە بۇسە بەردىلەر. ئاندىن رۇئايى خەيىرى
 قىلىدىلەر. تەبەزۇكەن بۇ قەسىدەنى كىتابقە دۇرچ قىلىندى
 تاكى يادىگار قالغاي؛

شېئىر

ئى سىفاتىڭ بەھرى ھەم بىھەد ئېرۇر ھەم بى كەنارە
 ماسە ۋائەرمەسى سېنىڭ زاتىڭ مەسەللىك پاپىدار.
 زاھىرۇ باتىنىمۇ سەن سەن ئەۋۋەلۇ ئاخىرمۇسەن.
 بىزگە غەفلەتدىن ئىچەسىدۇر زاتى پاكىڭ ئاشكار.

يارەسۈلەللا تۇفلىنىڭ بولدى بارچە كائىنات،
ئايەتى لەۋۋلاك ئېرور شاھىد ئاڭا ئى كامىگار.

يۈزى زۇلفۇڭ ۋەسغىنى ياد ئەيلەگەندىن زۇلجالال،
نازىل ئولدى سۈرەئى ۋەللەيلى بىرلە ۋەننەھار.

ئەييۇھەل مۇزەمىل ئولدى زاتى پاكىغىنە نەۋا،
رەھمەتەن لىئالەمىن ھەر بارە قىلدى بىرۇبار.

تاڭلا ئولتۇرساڭ شاپائەت تەختى ئۆزۈر ئى شەفدە،
قىلماغايىسەن مەن كەبى ئاسى قولۇڭنى شەرمسار.

ئول ئەبۇبەكرى سىددىق دىنگە تەسدىق ئەيلەدى،
ھەم يەنە ھىجرەت چاغى ھەزەرەتكە ئەردى يارى غارە.

ئەدل بابىدا ئېرۇر فارۇق يەكتايى جاھان،
بولمادى ئول بولمايىن شەرتى پەيەمبەر ئاشكارە.

سىبغە تۇللاھ ۋەسغىنى ھاجەتكى زىننورەين ئېرۇرە،
مەنەبەئى ئىلىم ھەيا ۋە ھىلىم ھەم ساھىب ئۇنقارە.

ئەيدىلەر ھەزەرەتى خوشكىم شاھى ھەيدەر شەندە،
«لافەتائىللا ئەلى لاسەيفە ئىللا زۇلفىقار» ①

① «لافەتائىللا ئەلى، لاسەيفە ئىللا زۇلفىقار» — ياشار ئىچىدە ئەلى ھەممىدىن
يۈرەكلىك، باتۇر، قىلىچلار ئىچىدە زۇلفىقار (ھەزەرەتى ئەلىنىڭ قىلىچى)
ئەڭ ياخشىدۇر.

ۋە ھەر كىچىپ تاپتى شاھادەت ھەزرەتى شاھى ھەسەن،
ھەزرەتى شاھى ھۈسەين ئولدى شەھىدى كەر بالا.

.....
ئەھلى بەيت ئولدى خاۋارىجلار ئارا بەس خارۋازار.

يەتتەس ئەردى بۇ ئىككى شەھزادەگە مۇنچە ئەلەم،
مۇندا كۆپ ھېكمەتنى ئىزھار ئەيلەدى پەرۋەردىگار.

بىرى ئۆلكم تاغلا ئۈمىەتلەرغە بولغايلار شەفىئە،
بىرى بولغايلەر بۇ ئالەمدە شەھىدى نامدار.

ئالىمۇلغەيب ئول تۇرۇر ۋەللاھۇ ئەئلەم بىسسەۋاپ ①
ئۆزگە ھېكمەتلەرنى بىلگەي مىگدىن بىر بى نامدار.

تادۇشەققەت چەكمەين ئەيش تەرەپ مۇمكىن ئېمەس،
غەم بەلا راھەتنى ئەۋئەم خەلق قىلدى كىردىگار.

«ئەرشىياچ شاھىنشاھا ساڭا غەملەر يەتتەسە،
بولماس ئېرۇر دىنى ئىسلام ئاشكارى شەھرىيار.

غەمدە مەھۋە بولغان كۆڭۈل شاد ئولدى ئۆتفۇگدىن يەنە،
كۈل توزۇپ كۈز پەسلەدە گویا ئاچىلدى نەۋباھار.

① غايىتى بىلگۈچى ئالادۇر، ھەرنەرسىنىڭ توغرىسىنى ئۇ ھەممىدىن

پەكرەك بىلگۈچىدۇر.

ئى فۇتۇجى ۋاقتى تول ئۆز ھالىگە شۇكىرى كەتمەكچە
نەچچە كۈن بولدى كۆزۈڭگە تۇتىيا يارۇدىيار.

ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ تەكەللۇم قەيىتە دىنە ركى:
«ئى فەرزەند جىگەر گۇشە، جەددى بۇزۇرۇكۋار، ئىگىز ھەزرەتى
ئىمام ھەسەن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇفە زەھەر بەرگە نىنىڭ، ھەز-
رەتى ئىمام ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى دەشت كەربالادا
بوغۇزلاپ شەھىد قىلغاننىڭ بائىس ھېكمەتىنى بايان قىلا-
دۇرسىز، ئەمما ئۆزىڭىزگە كېلەدۇرغاننى مۇئاينە كۆرسە-
ڭىز، ۋاقىمات ھالەتلەرنى قايسى ئىبارەتلەر بىلەن ئادا قىل-
غايىسىز ۋە ئىنىڭ ھېكمەتلەرنى كىيىلەر بايان قىلۇر ئىكىمىز
لار» دەپ، كۆز مۇبارەكلەردىن قەترە - قەترە ياشلار
ئاقىزە ياشلادىلەر. ھەممە ئەھلى مەجلىسگە خامۇشلىق
يۈزلەندى. گوياكى ھاۋىقىدىن «ئۇسكۇتۇل ھۆكىمىللاھى»^① نادا-
سى ئىشتىلدى. سائەتدىن كېيىن ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ
ئەزىز يەنە تەسەللى خاتىرە ئۇچۇن، كەلامى گەرەھ گۇشا
ۋە فەرەھ ئەفزا بايان ئەيلەپ، مەئانى مەجلىسنىڭ سۇخەن
سەراسى يەنى ئەلى شىر مولەققەب سىنەۋايى دىۋانلەردىن
تەرتىپ بېرىپ دىل كۇشانى بۇ جەمئىنىڭ كۆڭۈللىرىگە
قۇۋۋەت يەرمەك ئۇچۇن ئىنايەت قىلدىلەر.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى خاجە جاھان ئەزىز خوتەندىن
كەلگەن سىپە ساپالاران لەشكەرگە مەجلىس مەشرەپ قىلىنىپ،
ئىلتىفات خۇسرۇۋانە، سەرۇپاي پادىشاھانە ئەتە ئەيلەپ،
ھەزرەتى خاجە شەمسىددىن خاجەم بارچەسىغە رۇخسەت بەر-
دىلەر. ئۆمەر مىرزانى ۋەزىر جۈملە تۈلمۈلك ئەيلەپ، مۇ-

① ئۇسكۇتۇل ھۆكىمىللا — خۇدانىڭ ھۆكىمگە بويسۇنۇڭلار.

قام ئەلادا ئورۇن بېرىپ، چاھ نەشنى ياركەند ۋىلايەت
ئەيلەپ، تەمام مەملىكەتلەرنىڭ كار بارىنى ئاڭا تاپشۇرۇپ،
مۇۋاپىقەتى شەرىئەت غەررا ھۆكۈم سۈرۈپ، رەئايافەقىرلارغە
داد ئەدىلىنى پېشە تۇتۇپ، ھەق سۇبھانە ۋە ئەئالاغە شۈكرى
سانالەر بەجا كەلتۈرۈپ، ھەمىشە ئۇلۇمالار بىلە سۆھبەت
تۈزۈپ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولدىلەر.

ئەلقىسسە، داستان دىلپەزىر ئىشتمەك كېرەك ھەزرىتى
يۇسۇف خاجەم ئەزىزلىرىدىن: ھەزرىتى خاجەم پادىشاھنىڭ
ھادىسىتى ئەيىپام تەشۋىشىدىن فارىغۇلبال بولۇپ، جەنۇبىدە
كى قىرغىزلارغە ئەلچىنامە ئىبەرىپ، لەشكەرى ئىسلامغە يارى
بەرمەككە دەلەت قىلۇر ئەردى. دەرۋىش باكاۋۇلىنى ئەنە
دىجانغە بۇيرۇدىلەر ۋە نامە پۈتتىلەر. مەزمۇنى بۇكى:
«ئى ئەندىجان ۋىلايەتلەرنىڭ ھاكىملىرى، ئى سەرداران
قىرغىز ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭلاركى، بۇ دىيار موغۇلىستان
شەھەرلەرى ساھاي سال ۋە قەرنىھايى بىشۇمار ئىدىكى، كۇف
غار مۇشەددەلەرگە مۇسەللەت بولغان ئىكەن. كافىسرلار
زۇلۇم - سىتەملەرى مۇسۇلمانلارغە ھەددى ئەندازەدىن ئاش
قان ئەردى. ئەلھەمدۇلىللاكى، مەدەدى ئىلاھى تەۋفىق نامۇب
تە ناھى يارى - ياۋەر بولۇپ، دىن ئىسلامنى فەتىھى كۇشاد
ئەيلەدۈك ۋە ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈمەك بىرلە بىئىبا تىغ تارت
تۇق. ھەزرىتى ھەق سۇبھانە ۋە ئەئالادىن ئۇمىد باركى،
ئەگەر بەخت - ئىقبال يار بەرسە، كافىرلارنىڭ ماكان ئەس
لىلارغە لەشكەر تارتىپ بارىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ نەچچە
يىللىق ئىنتىقامىنى ئالغۇمىزدۇر. ئەگەر ھەممىيەت كۆرسەت
سەڭىزلەر ئىسلامغە يارى بەرگەيسىزلەر، نامە تامام.» قوشچى
ئۇرۇغىدىن قىرغىزلار سەردارى قۇبات بىرزاكى ئۇنىڭ شىجا -

ئەتلىكىدىن باھادۇر ئاتار ئەردىلەر، ئاڭا ھەم قامە پۈتۈپ
ئىبەردىلەر: «ئى قۇيات مىرزا، سىزنىڭ ئاتا - باباڭىز بىز
نىڭ ئاتا - بابامىزغا مۇرىد - مۇخلىس بولۇپ كەلگەن.
ئەلەلخۇسۇس ئاتاڭىز غالىپى ئەۋۋەل شەمى مەجلىس ھەم
دايەت ۋە ئەختەرى بۇرچى فۇتۇۋەت ۋە خىش بۇزۇرۇكۋار،
ھەزرەتى خاجە ھەسەن خاجەم ئەلەيھىس سەلامنىڭ لىش
كەزى ئىسلامنىڭ سىپە سالارى بولۇپ كەلگەن، تىغى غازات
بىرلە بۇ كۇففار مەلئۇنلارنىڭ سەدراھىنى نەچچە يارە تۇت
تۇپ، دىماغلەردىن دەمار چىقاردىلەر. ئىرانلارنىڭ غازات
ئۈچۈن خەلق قىلىپدۇر. ئەگەر ئىختىيار قىلساڭىز، قەبىلە
ڭىز بىرلە تەشرىق قەدەم ئەيلەپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتدە
غازاتنىڭ ئابروى - ئىززەتى بىرلە سەرافراز بولۇپ، غاز
لار سەفلىرىدە باش كۆتەرگەيسىزلىر. غازاتنىڭ تۈزى موژ -
دىغە نەھايەت يوتتۇر. نامە تامام ۋەسسالام» ۋە ھەزرەتى
سەيىدى ئالىي مۇستافا ۋە مەۋەئى شەجەرەئى ئەلى مۇرتىزا
ھەزرەتى خاجە ھەسەن خاجەم ئەلەيھىس سەلامنىڭ يارەن
لەردىن ئاخۇند موللا مەسجىدى، ئاخۇن موللا نورۇز
باشلىغ مۇرىد - مۇخلىسلاردىن جەمئىي ئەزىم بىار ئىدى.
ئۇلارغە نامە پۈتتىلەر، كىم شۇبۇ مەزمۇندەكى: «ئى خىشى
پۇزۇرۇكۋارم يارەنلىرى، سىزلار نەچچە يىلدىن بېرى جەلاي
ۋە تەن خانە ۋەيران سەرگەردان بولۇپ، غۇرپەت مۇسافىر
رەتدە دەر بەدەر شەھەر بىشەھەر كېزىپ يۈرۈرسىزلىر. بۇ
ھالەتدە كافىرلار زۇلۇم - سىتەملەردىن ۋە جەبرىلەرى
سەبەبىدىن گىرىفدارسىزلىر. ئەلەھمدۇلىللاكى، بۇ كافىرلەر -
نى ھەم بەرھەم ئۇدۇق، بۇ دىيارلارنى كافىرلار مۇسەللە
تىدىن خالاس ئەيلەپ ۋەشۇم قەدەملەرنى پاك ئەيلەدۈك.

قوللىمىزغە ئىخ ئىسلامنى ئالسىپ، كافىرلار سارى يۈزلەندۈك .
بىزسىز لەرنىڭ قەلبىڭىز لەرۈە مۇرشىدىڭىز لەر بىر لەن بىر
جان، بىر تەن ئىدىق . ئازاداغە يىرى يوقتۇر، بىر دەرياسۇيىدىن ۋە
بىر ئاننىڭ رىزەسىدىندۇرمىز . كېرەككى ئىسلامغە يارى بەرگەيە
سىلەر . دىيارىڭىز لەرنى تەسەررۇق قىلىغايسىز لەر . نامە تاھەم .
ئەلقىسىسە ، بۇ نامە بىر لەدەرۋىش باكاۋۇلنى ئەندىجان
يولسىغە رەۋان ئەيلەدىلەر .

ئەمما ھېكايەت ئىششىتىمەك كىپرەك ، ھەزرەتى يۈ-
سۇفى خاجەم ئەزىز لەرنىڭ زەۋجەئى سالىھە لەرى بار ئىدىكى ،
جەمىلە ئاغاچە ئاتار ئەردىلەر . بىسىيار ساھىبىجا مال ، خۇش رۇي ،
خۇشگۇي ، خۇشخۇي ، سۇمبۇل مويى ، ئەنئەنە بۇي ئەردىلەر ،
لە تافەت ئۇزار ۋە خۇش رەفتار ، گۈلئەنداز تاۋۇس ، خۇش
خەرام ، غۇنچە دەھەن ، سەمەن زەقەن ، سەرۋى قەد ، نازۇك
مىيانە ، تاق ئەبرۇ ، ئاھۇ چەشمە . ئەمما تەرىقى تەۋسىپلىرىدە
نى كەماھەققىھا ئادا ئەيلەسە ، ئەلبەتتە ئىسبارەت كەمايەندە
بەغى يارى بەرمەس .

ئەلقىسىسە ، بۇلار ھەزرەتى يۈسۇف خاجەم پادىشاھ ئە-
لەيھىر رەھمە ئىلىدە ئىكەنلەردە ھەمراھ ئىدىلەر . ئاخىر
نەۋبەت ئىلىدىن تۈشكەنلەردە ئاقسۇغىچە ھەمرا كەلگەن ،
ھەزرەتى يۈسۇف خاجەم پادىشاھ ئىز تىراپ بىلە كاشغەر-
غە تەشرىقى قىلىدىلەر . ئاقسۇدا تەۋەققۇنى بىر لە ئىسقامەت
قىلىغان ئەردىلەر . مەھەل يارى بەرمەگەن ئەردىكى ئىلىغا
ئىبەرتىپ ئالدۇرۇپ كەلگەيلەر . ئەمما ئابدۇۋاھىھانى شەقى
ئەزەلى ۋە قەبىتىنى غەنىمەت ساناپ بۇلارغە قەسدى قىلدى .
بۇلار ھەم ھويلىسىغە قامىلىپ نەچچە كۈن جەڭ قىلىشتىلەر .
ئاخىر ئابدۇۋاھىھانى شەقى ئەزەلى قالماقلارنى ، ئاقسۇ خەلق

نى يىغىپ قاتتىغ ھۇجۇم قىلىپ جەڭ قىلىدى. ئاخىر بىر كېچە قۇرسەتنى غەنىمەت تاقىپ، ئاقسۇ ئىشىككاغەسى مىرزا مۇراد بەگ، شاڭ بېگىسى مىرزا شىرداق بەگ، كەلىقىن ھاكىمى مىرزا ئابدۇللا بەگ بولار، خانىدان مۇرىد - مۇخلىس - لارىدىن ئوردى، ئاغاچەنى پەلە ئۇچ يولى بىرلە كاشقەر تەرەققە كەنارە تۇتتىلەر. ھەزرەتى ھەق سۇپھانە ۋە تەئالا ئابدۇۋاھىپ شەقى ئەزەلىنىڭ لەشكەرىغە ۋەلەت يۈزلەندى. بۇلار ئابروى - ئىززەت بىرلە كاشغەرغە تەشرىف قىلىدەلەر. ھەممە ئەھلى شەھەر ئىستىقبال ئەيلەپ، ئەزاز - ئىك رام بىرلە ئورداغە تۇشۇردىلەر. ھەزرەتى خاجە يۈسۈف خاجەم ئەلەيھىس سەلام بۇلارنىڭ بۇ قىلىغان ھىممەتىگە ۋە ۋە شىجائەتىگە تەھسىن ۋە ئافىرىنىلەر قىلىپ، كامال خۇش - لۇقدىن نەچچە كۈن مەجلىس قۇرۇپ، ئەيشى - ئىشەرەتكە مەش - خۇل بولدىلەر. بۇ ھەمراھ كەلگەن بەگلەرگە خىسروۋانەسە - رۇپاي، پادىشاھانە ئاتا ئەيلەپ بىسىيار ئىستىپاتلەر قىل - دى. ئەمما ھەزرەتى يۈسۈف خاجەمنىڭ ئەيشى - ئىشەرەتلەرى دۇرۇ داراغە تارتتى. چۇنانچە ھەزرەتى سىددىق خاجەم پادىشاھ مۇخەممەد سەلەمەندە بايان مۇۋافىق ھال دۇر.

بەيت

فەتۋى بەزمى ئىشەرەت تۈز، كېلىپ ئى مۇغەبەچە مەي سۈز،
 مېنى قىلمە خىجىل بۇكۆز مەگەر ئەگىردۇرمەن گەر تۈز،
 قۇياشىدەك جام مەي يەتكۈزكىم بولغاي ھەم كېچە - كۈندۈز،
 مۇغەنى بىر نەۋا تۈز، تۇت نەۋائى نەغمەنى كۆرگۈز،
 ئاياقچى كاسە تۇت توققۇزكى ئارامى جاھان كەلدى.

ئەلقىسىسە، بىرنەچچە مۇددەتتىن كېيىن ۋەقىقى بولدى.
 لەركى، ھەزرەتى يۇسۇڧ خاجەم پادىشاھنىڭ مۇبارەك بە-
 دەنلەرىدە ئاسار ۋەرم زاھىر بولۇپدۇر، ئىبىللە تى ئىستىسقا
 ئەلامەتى زاھىر بولۇپدۇ. فىلھال ئىسلاج دەۋاسىغە سەبەپ
 قىلدىلەر. ھۆكۈما ۋە تەبىئەرنىڭ ھېكمەتلىرىگە يۈزكەل-
 تۇردىلەر. ئەمما ھەزرەتى يۇسۇڧ خاجەم ئەلەيھىس رەھىمە
 بەنۇرى فەراسەت مەلۇم ئەيلەدىلەركى، كېسەل سەھۇدلۇق
 تەرەڧكە يۈزلەنمەيدۇر. نەزرە ئەسەددۇق پىشە تۇتتىلەر.
 ھەممە ئۇلۇمالارنى جەمئى قىلىپ، مەنزۇرات فاراۋان مەب-
 لەغ مالامال بىرلە خەتمە رەسۇل سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە-
 سەللەم، خەتمە خاجەگان ۋە خەتمە ئالىشان ئىستىماس ئەي-
 لەدىلەر. بۇلارغە خەتمەدىن فارىغ بولغاندىن كېيىن، ئەف-
 سۇس تەكەللۇم ئاغاز قىلىدىلەركى: «ئى ئۇلۇمالار، ۋارسۇ-
 لئە ئىسپالار غەنىمەت گۇش بىرلە ئاڭلاغايسىزلەركى، ئۆم-
 رۇم ئاخىرغە يېتىدۇر. ئۆمرۇم يار بەرمەدى» دەپ جىگەر
 سۆز، جان گۇداز ئىببارەتلەر بىرلە سۆزنى تامام قىلىدىلەر.
 ئەمما ئۇلۇمالار دۇئايى خەير قىلىپ، شىفايى سەھەتلەرنى
 تەلەپ قىلىپ، تەسەللى خاتىرە ئۇچۇن ئايەت ۋە ھەدىس-
 لەر ئوقۇپ، گىرىپە زارى بىرلە چىقىتىلەر. ھەزرەتى يۇ-
 سۇڧ خاجەمىڭ بەدەنلەرنىڭ ئۇششۇغى ھەر كۈنى زىيادە
 بولۇر ئەردى. ئەسلا سەھەتنىڭ نىشانىسى يوق، ھەزرەتى
 خاجەم فىكىر ئەندىشە قىلىدىلەركى، ئابا ۋە ئەجدادىم ئاياغ-
 لەرىغە ئۆز جەسىدىمنى ئۆزۈم ئالىپ بارغانىم بىھراق. ھا-
 دىسە يۈزلەنگەندىن كېيىن مۇنداغ تومۇز ھاۋادا جەسەد
 يۆتكەمەك بىسىيار مۇشەققەت، دەپ ئەمىر قىلىدىلەركى: «تە-
 مام مەملىكەت جەمئى بولغايلەر، چار بەرگەيسىزلەر، ئۇلۇغ

ئاش قىلغا يىسىز لەر . جەمئى ئەھلى مەملىكەتكە قاراۋان يەت-
 كەي» بارچە ئەھلى مەملىكەت جەمئى بوادى . ئۆلۈم ۋە
 ئۆمەر ۋە فەقىر - رەئايغا ئاش قاراۋان ماھازە ر كۇنا
 گۇن قويدىلەر . ئەدناسى بەش تۈرلۈك ، ئەلاسىغە توققۇز
 تۈرلۈك ئاش كەلدى . تەئامدىن فارىخ بولغاندىن كېيىن ،
 ھەزرىتى يۈسۈف خاجەم ئەزىز لەر بۇ جەمئىغە خىتاب قىلىپ
 ئەيدىكى: «ئى يارانلار ، بۇگۇن رۇبىر ۋۇندا ئەللىقراق دۇر .
 سالھاي سال ئەردىكى ، سىز لەر بىر لە ھەمسۆھبەت ئەردىم .
 ھەققى كالام ، ھەققى تائاملىق بىر لە سىز لەرگە ھەمسۆھ-
 بەت ئەردىم . داد سوراغىڭىز لەرنى سورۇدۇم . ھۆكۈمەت
 سۇردۇم . ئەمدى سىز لەردىن ئىلتىماسىم ئولكى ، ھەرقاي-
 مىڭىز لەر كۆڭلۈڭلەر مەندىن ئازور دە بولغان بولسى ، مېنىڭ
 سەبەبىدىن قەستەن ياسەھۋەن زۇلۇم - سىتەم يەتكەن بول-
 سا ، ئەزىرايى خۇداكە چۈرگە يىسىز لەر . مەندىن بېھىل رازى
 بولغا يىسىز لەر . ماڭا تەقدىر ئىلاھى شۇ بۇ ئىكەن . كۆڭلۈم
 بۇ دۇنيا فاندىنىڭ راھەت - لەززەتىدىن ۋە بىھۇدە مەتلۇب-
 لەردىن ساۋۇپدۇر . مەيلى ئاخىرەت ئالەمىغە يۈزلەنسىدۇر .
 كېرەككى ئۆز جەسىدىنى ئۆزەم ئابا - ئەجداد لەر م ئاياغلىق
 رىغە ئىلىتىكەيمەن . قازاغە رازىلىق بەرگەيمەن ، مېنىڭ ئور-
 نۇمدا فەرزەند لەرىمنى كۆتەرگە يىسىز لەر . سىز لەرنى ، فەر-
 زەند لەرىمنى خۇدارە سۇلغە ، ئابا ئەجدادىغە تاپشۇردۇم . سىز-
 لەر بىر لە ئەلۋندا ئەلغىراق» دەپ سۆزىنى تامام قىلىدىلەر .
 ئەمما بۇ جەمئىدىن فەريادىغان ئۆر لەدىكى ھېچ كىشى ئۆزھا-
 لى بىر لە قالمادى . سائەتدىن كېيىن بۇ جەمئىلەر قوپۇپ
 ئەرز قىلىدىلەر كى: «يا پادىشاھى ئالەم ، خۇدايى تاپارەك ۋە
 تەئالا مۇبارەك بەدەنلەرغە شىغالىق ئاتا قىلغاي ، ھەممەمىز

غۇلام كەنتىرىنىڭ رىدۇرۇمىز. بىزنىڭ گەردىنىمىزدە ھەق ھوق
 قۇقلەرى باركى بەدىنىمىزدەكى تار مويلارنىمىزدىن فۇزۇنراق.
 كېرەككى رىزالىقلەرى ھەزرەتلەرى تەرەقلەردىن بولغاي؟
 ھەزرەتلەرنىڭ خوشۇدۇلۇغى بىزلەرگە ئىككى جاھاندا ئاب
 رۇي سەرمایەدۇر» دەپ گىرىيە زارى بىرلە ئۆيلەرنىگە يان
 دىلەر. ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھ ئەھلى بەيتىلەرى
 بىلە ھەم ۋىدا قىلىدىلەر. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم،
 ھەزرەتى خاجە مۇمىن خاجەمنى ئۆز مەقاملەرىغە تەيىن
 ئەيلەپ، كاشغەردە ئىقامەتكە تەيىن قىلىدىلەر. ئىككى نۇردى
 دەلەرىكى ھەزرەتى خاجە قۇتبىددىن ھەزرەتى خاجە بۇر-
 ھانىددىن ئەردىلەر. بۇ ئىككىلەرنى ھەمراھ ئەيلەپ يار-
 كەندىكە بارۇرغە تەيىن قىلىدىلەر. ئەسباب سەپەرنى تەييار
 قىلىپ، سەفەرنى مۇھەببەت قىلىشنى ئىختىيار ئەتتىلەر. ھەم
 مە ئەھلى مەملىكەت ۋىدا ئەتتەك ئۈچۈن ئەرگەشتىلەر.
 بەزىلەرگە نېرى، بەزىلەرگە بېرى رۇخسەت بەردىلەر. ھەز-
 رەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم بىرلە ھەزرەتى خاجە مۇمىن
 خاجەمنىڭ پىشانەلەرگە بۆسە بېرىپ، مۇبارەك كۆزلەرگە
 ياش كەلتۈرۈپ ئەيدىلەركى؛ «ئى چىگەر پارەلەرىم، سىزلەر-
 نى خۇدا رەسۇل، جەد بۇزۇركۇۋارلەرىمىز تافشۇردۇم. دىدار
 قىيامەتكە باقى قالدى. نەجافا ۋە جەۋرى باشلىغىلەرغە ۋە
 نەچچە تۈرلۈك مېھنەت - مۇشەققەت كېلۇر ئىكەن ۋە قايتى-
 سى غەم - غۇسسەگە مۇپتەلا بولۇرسىزلەر ئىكەن. قالىن دۇش-
 مەن قاتىللار ئاراسىدە قىلارسىزلەر. مېنىڭ مائەمىنى تۇ-
 تۇرمۇسىزلەر ئىكەن ۋە يا ئۆزىڭىزلەرگە كەلگەن بالا ئافەت
 ھەيرانلىقىدە. قالدۇرمۇسىزلەر ئىكەن؟ نىچىۋەك جەلاي ۋەتەن
 خانە ۋەيران بولۇرسىزلەر ئىكەن ۋە قايسى دۇشمەن خۇن

خۇارغە ئەسىر گىرىفتار بولۇرسىزلىرى ئىكەن؟ ئەمدى سىزلىرى-
گە ماتەم مۇسبەتنىڭ ئىپتىداسى شۇبۇدۇر. گىرىيە زارى
سىزلىرىگە فەرز ئەين دۇر».

بەيتى ناسىر ئېلى:

رەقىقەم ئاھ، يارەم گىرىيە ئى داغى دىلەم ھەمدەم،
تەكەللۇق بەرتەرەفى ئى شوخ سۇلايمان ئىنچۇنمىن بايەدە.

بەيتى ناسىر ئېلى:

ھۇنۇز ئىن ئەۋۋىلى ئىشقىست داغۇ گىرىيە گەمتەر كۈن،
كى ئىن توفان رەسۋا يىست ئالەم گىرىمىگەر دەدە. ①

بەيتى نەۋائى:

فىراق كۈنلەردىدۇر كۆزلىرى ئەمدى قان يىغلاڭ،
بىلىۋرمەسىزكى بۇيۇن نەكشىدىن ئايرىلىسىز.
ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىسسالام رەھمە فەر-
زەندىلەردىگە ئەلۋىدافى ئامانلىلاھ دەپ رۇخسەت بېرىپ،
يوقۇرغى يولى بىرلە ياركەند ئەزىمىنى ئىختىيار ئەتتىلىسەر.
ئەمما پەسلى سەرەتان ئەردى. ھاۋا تەپتى زەرھى جەھەند
نەمدىن خەبەر بېرىپ تۇرادۇر. گويىكى قىيامەت سەھراسى
دەك ئاتەش ناك، كېسەللەرى كۈچەيدى. نەبزەلارى مويدىن
بارىقراق، تەڭدىل بولدىلەر. نە ئىلگەرى يۈرگەيلەر. نە كېس
يىن، يولدا ناچار تەۋەققۇف قىلدىلەر.

① يىغا - ھەسرەتنى ئازراق قىلغىنىكى. بۇ تېمى ئىشقىنىڭ ئاۋۋالى. بۇ توپان
دۇنيا تۇتقان كىشى رەسۋا قىلىدۇ.

بەيتى نەۋائى:

يەتتەكلىك ئېرۇر مۈشكۈل مەقسەدگە نەدىن كىم بار،
كۆز خىرە، تۈن تىيرە، ئات ئاقساق يول تايغاق.

ئەمما ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ تاڭلاسى؛
«ۋاقت بامداد سەفەرگە ئەمادە بولۇڭلار» دەپ ئەمىر قىلىدۇ.
لەر. تەبىئەت نەبىئەلەرنى كۆردىكى ئاسار سەھەتلىك ئات
دەك زاھىر بولۇپدۇر. ھەممەلەرى ھەيىرەتدە بولدىلەر. ھەز-
رەتى يۈسۈف خاجەم ئەلەيھىس سەلامەت ئەيدىلەر: «ھەزرەتى
ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا فىلجۇملە شىفالىق ئاتا قىلدى. ئۈمىد
دەم باركى، مېنى مۇنداغ يەردە تەڭلىككە سالىاس. ئابا ئەج-
دادىم ئاستانەلەرنى كۆزۈڭگە سۈرمە ئەيىلەپ، ئاكا پادىشاھ
ھىمىنىڭ دىدارلەرىغە مۇشەرزەنى بولغاندىن كېيىن، بۇ ئىنتى-
قال رىئەتتىكى كۆز تۇتارمەن» دەپ ئەزىمى راھ ئەيىلەدىلەر.
ياركەندىن خەلق دەمبەدەم ئىستىقبال قىلىپ تۇرار ئەردى-
لەر. ئاخىرۇلئەمىر ياركەند شەھىرىگە يېقىن يەتتىلەر. ھەممە-
شاھزادىلەر ئىستىقبال ئەيىلەدىلەر. خاھلادىلەركى، ھەزرەتى
يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلامەت تەخت رەۋان
بىرلە شەھەرگە ئالىپ كىرگەيىلەر. ئەمما ھەزرەتى يۈسۈف
خاجەم پادىشاھ قوبۇل تۇتمادىلەر. لىباس شاھانە كىيىپ،
كەمەر بەندەنى مەھكەم باغلاپ، ئات بادە رەفتارغا سۇۋارە
بولۇپ، جەۋلانبازلق بىرلە شەھەرگە داخىل بولدىلەر. بۇ قىل-
غان ھىمەت - شىجائەتلەردىگە ھەممەلەر تەھسىن ۋە ئافىرىن
ئوقۇدىلەر.

ئەلئىسە، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ، ھەزرەتى
خاجە چاھان خاجەم پادىشاھغە ئوردا سەھنەسىدە مۇلاقات

بولغانلەرى كويا شۇڭا ئوخشاركى، ھەزرەتى يەئقۇب
ئەلبەيھىنىسسالام، ھەزرەتى يۇسۇف ئەلبەيھىنىسسالام
لامغە مىسىردا مۇلاقات بولغان مەسەللىك ياكى زىمىس
تان فەسلىدە ئوركار، ستارەلەرى توقال ۋاقتىدا ئايغە مۇ-
قەررەب بولغان مەسەللىك ياكى سەرەتان فەسلىدە ئاي
بىلەن كۈن مۇقەررەب بولغان مەسەللىك ياكى فەرھاد بىزلە
شېرىق بىر مەجلىسدە ھەمئەشەن بولۇپ بىر - بىرلەردىن
دىدار جەمالغە بەھرىمەند بولغان مەسەللىك بۇ ئىككى
ئەزىزلەر بىر بىرلەرى بىزلە شۇنداغ مېھر - مۇھەببەت بىزلە
مۇلاقات بولدىلەركى، مۇنى سۇفەت قىلسە سەھفەئى يەيازغە
ئەسلاسىغىماس. بىر - بىزلەرنى قوچۇشۇپ، بىسىيار گىرىيە
زارى بىزلە پۇرسىشى ھال قىلىشتىلەر. ئاندىن تەمام ئەھلى
ئەيپال ۋە ئەھلى بەيت كۆرۈشتىلەر. ئاندىن بىسىگانه كىرگە-
لى ئەسلا يول بولمادى. كىرىپ ساراي ئالىدا تەخت ئىزد-
زەتدە بەر قارار بولدىلەر. ئۈمەرا ۋە ئۆلۈمالەر ۋە ھەم
ئەشەرەقلەر، ئاكا بىرلار كىرىپ فاتىمە خانىلىق قىلدىلەر.
ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ۋەقىت بىستەزى
بالىن ئۈزۈرە ئولتۇرۇپ، بىستەزى ھېكمەت كېسەللەرنى پە-
ۋىش قىلۇر ئەردىلەر. پادىشاھزادەلەر دائىم خىزمەتدە بول-
دىلەر، زەئىغە پادىشاھلار ئەلتەلخۇسۇس ئۇلۇغ ئەزىزىم ئاتلىغ
بىر ھەمىشەرەلەرى باركى بىسىيار ساھىبجامال، ساھىب فەر-
سەت چالاكى سۇخەن فەھىم مۇقىدان ئالىمە شائىر ئەردىلەر.
ھۇنۇز مۇبارەك كاكۇللەرى زۇلفىلىغ مەرتىبەسىگە يەتمىگەن
ئەردى. مۇشكى رەڭدىن كافۇر رەڭلىق دەرسچەسىگە
يۈز كەلتۈرۈپ ئەردى يەئنى مۇبارەك ساچلەرى ماش بۇ -
رۇنجى رەڭ ئەردى، ئۆزلەرى ھۇنۇز دامەنى پاكلىرىغە ھېچ

گەرۋە غۇبار يەتمەگەن ۋە ھېچكىمنىڭ دىماغ مەشائىغە بويى يەتمەگەن، غۇنچە بەدەن بەستەلەرنىڭ بارە نەسىمى ئەسىمگەن. كاكۇللەرى زۇلقى زەنجىرىنىڭ ھەلقە دامىغە ھېچ سەددى ئىلىنباغان ئەردى ۋە شائىرەلىقە بەھرى تاھاملەرى بار ئەردى. ئەكسەر ھەزرەتى سىددىق خاجەم پادىشاھ شېئىرىنى بۇلاردىن كەسب تەلىم قىلۇر ئەردى. ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنىڭ ئىككى ئاچىزەلەرى بار ئىدى: بىر - بىر - لەردىن ئاقتاپ رەشىك ئىلتۇر ئەردى. يەنە بىرلەرى ماھى تىبان ئەردىلەركى، پەرىلەر خىجالەتتىن تاپ تۇتالماي، كۈھى قابدا قۇشە تۇنار ئەردى. يەنە بىرلەردىن ھۆرى بېھىشت شەرىھىدار ئەردى، بىرلەرنىڭ ئىسىم شەرىھىلەرى زوھرە بىس گىم ۋە يەنە بىرلەرنىڭ ئىسىم شەرىھىلەرى زۇبەيدە بىسگىم. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھنىڭ كىچىك ئوغلىلەرى ھەزرەتى مۇھەممەد خاجەم پادىشاھ نىسبەت قىلغان ئەردى. ئالتە ئايە دىن كېيىن ھەزرەتى مۇھەممەد خاجەم ئىلىغىغا چىققان ئەردىلەر.

ئەلقىسسە، بۇ ئىككى ئاچىزە ئۇلۇغ ئەزىم پادىشاھنىڭ خىزمەتلەردە ئەردى. ھەمىشە بۇ ئۈچ ئەزىم ھەزىرەتى يۇسۇف خاجەم پادىشاھنىڭ خىزمەتلىرىدە كېچە - كۈندۈز ھازىر ۋە نازىر ئەردىلەر. كېسەللەرى سەھەتلىككە يۈزلەنمەيدى. بەلكى كۆڭۈللەرى بۇ قانى دۇنيادىن ئۈزۈلۈپ، ئالەمى ئاخىرەتكە زەۋق - شەۋقلەرى كۈندىن كۈنگە زىيادە ئەردى. بەزى ۋەقتىدە مائەقەدەم بۇزۇرۇكلەر ئەرۋاھلەرى كېلىپ، تەكلىپى ئېتىپ مۇستەزىر تۇرغانلەرنى خەبەر بېرۇر ئەردى. بۇرۇن كاشغەردە كېسەل بولغانلەردە ھەم شۇبۇ تەرىقەلىق ئەرۋاھى تەيىبەلەر بىلە سۆزلەشىپ، گاھى كېچە -

لەردە بىرىڭىز، خادەمنى ھەمراھ ئەيىلەپ، ھەزرەتى ھۈسەيىن
فەزلۇللاھ بۇزۇرۇكنىڭ ئالدىداقى شىبىردە تا ۋەقتى سەھەر
تامامى ئەرۋاھ بۇزۇرگان بىرلە مەجلىسى قۇرۇپ، بۇلارنىڭ
مەسلىھەت مەشۋەرەتلەرى بىرلە ئىشى قىلىۋر ئەردىلەر. بۇ
كېسەللەردەمۇ ئەرۋاھلار ھازىر بولۇپ ئېيتۇر ئەردىلەركى:
«يا فەرزەندە، ھەممەمىز سىزگە مۇستەزىر دۇرمىزكى پاتراق
بىزگە قوشۇلغايىمىز. ھەزرەتى ھەق سۇبھانەۋەتائالانىڭ چەن
دان ھېكمەتلەرى باردۇركى، تا مادامكى ھاياتسىز ئول ھېك
مەتلەرگە ۋۇجۇدىڭىز مانىدۇر. ۋۇقۇئەپماس لېكىن ئول ئىش
لارنىڭ ۋەقتى ياۋۇق بولغاندۇر. كېرەككى سىز ئەمدى بىز-
نىڭ تەرەپىمىزگە يۈزلەنگەيسىز. كېلىپ سىزگە خەلق قىلغان
مۇقام مەرتىبەگە ساھىبلىق قىلغايىمىز» دەپ بىشارەت يەتكۈ-
رۈر ئەردى. ئول جەھەتتىدىن ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم
پادىشاھنىڭ مەيلى نەزەرى ھەممە ۋەقت ئاخىرەت تەرەپىگە
ئەردى. ئەھلى ئالەمگە كۆڭۈل بەرمەي ئۈزۈلگەن ئەردىلەر.
ھەر كىشىگە مۇلاقات بەرمەس ئەردىلەر. ئەمما ئۇچ ئايغىچە
شۇبۇ تەرىقەلىق روزگار كەچۈردىلەر.

ئەمما قىسسەئى غەمگۇسار داستان ئىشتىمەك كېرەك.
ئىلى مەۋزەئىدىن: داباچى كافىر شول زاماندا قالماقلار تۆ-
رەسى ئەردى. مەملىكەتى بىسىار موزەبزەپ فاراكەندە ئەردى.
ئول ۋەجھىدىن ئامۇرىسنا دېگەن كافىرغەمۇ تۆرەلىك نىسبەت
يېتەر ئەردى. ئىتائەت ئەيىلەمەي دەۋايى تۆرەلىك قىلىبە
خاقانى چىنغە مۇلاقات ئېتىپ، داباچىدىن شىگۈەلەر باشلە-
دى ۋە لەشكەر ئىلتىماس قىلدى. ئىلى مەۋزەئى مەملىكەتنىڭ
خىزىيە، باج خىراجىنىڭ ۋەدىسىنى بەردى. بۇرۇندىن چىن
كافىرلازى ۋە بۇ قالماق كافىرلار ئارالارىدە مۇنازىمەت ئە-

ھامىلەرى بار ئىدى. بىر - بىرىنىڭ كەمىنلەرىدە ئىردى. لېكىن مەھەل يارى بەرمەس ئىدىكى ئىستىقاملەرنى ئالغايلەر. خاقانى چىن ئامۇرسىغا ئىستىقات ئەيلەپ لەشكەر بەردى. ئامۇرسىغا لەشكەرى چىننى باشلان چۈست چالاك ئىلى مەۋ. زەئىغە يۈزلەندى. ئىلى ئىچىرە ئاۋاز تۇشتى. ئامۇرسىغا چىندىن لەشكەر ئالىپ كېلىۋر ئىمىش، دەپ. بۇ ئاۋازدىن دا- باجىغە لەرزە تۇشتى، چەراكى مەملىكەتى ئىچىرە فاراكنە دەلىك، تەپرىقەلىق بار ئىردى. تاقەت قىلىدىكى ئىنىڭ بىر لەبارا بەرلىك قىلغاي ۋە ئوتتۇراسىدە لەشكەر سەق تارت قاي. ناچار ئۆز مۇقەررە يىلاردىن ئۇچىۋۇز سۇۋارەنى ھەمراھ قىلىپ قاچىپ كەنارە تۇتتى. ئەمما ئامۇرسىغا لەشكەرى چىن بىلە كېلىپ ئىلى تەختىغە چىقىپ ئولتۇردى. مەملىكەتنى تەسەررۇقىغە ئالدى. ئەمما دا باجى كافر ھېچ تەرەفكە بار- رۇرنىڭ مەسلىھەتنى تاپماي، ئاخىر قازايى ئاسمانى ۋە تەقەددىرى رەببانى گۈزەرنى شەھىرى پۇچ تەرەفىگە تۇشۇردى. جاسۇس ئىبەردىكى: «بىزگە ئۈچ خەلقى يول بېرەدۇر مۇ يا يوقمۇ؟ ئەگەر باش پاناھ بولسە ئۇچقە كىرسەك. ئەگەر پاناھ بولماسە كەتسەك» دەپ. ئول ۋەقتىدە شەھىرى ئۇچقە خا- جەسى بەگ ھاكىم ئىردى. ۋە قىتتى غەنىمەت بىلىپ جاسۇسنى ئىستىقاتقە مالامال قىلدى. ياخشى ئىزنى بىلە ياندۇردى. لېكىن شەھەرنى چەندان مۇسەللەھ ۋە مۇكەممەل قىلىدىكى، ھەر بىر لەرى شىرىنەر ۋە ئەژدەر ھەقتە سەرلەرغە پەنجە تۇرغاي. بۇلارنى پىنھان مۇھەپپا قىلىپ، ئۆزى يۈز كىشى بىر لە دا باجىغە ئىستىقبال قىلدى. چەندان مەكر- ھېيلىلەر جىلۋە بەردىكى، گوياكى ئاتا ئوغۇلغە، بىر تۇغقان ئاغام- نىگە ئوخشە مېھرىبانلىق قىلىدىكى سۇفەتگە سىغماس. بۇ

ساددە كافىرلار مىگىر - ھىيلەنى فەھىم قىلالماي شەھەرگە
داخىل بولدى. كافىرلار تاما مەسى داخىل بولغاندىن كېيىن،
دەرۋازەنى مەھكەم ئېتىپ بەزىسىنى ئۆيىدە، بەزىسىنى كوچە -
دە مەھبۇس قىلىپ بەندگە سالىدى. بۇ ئەمىرلەرنى داباجى
باشلىغ ھەممەسىنى تېز - تېز ئىلىغە يەتكۈزۈپ، ئامۇرسىنا
باشلىغ چىن لەشكەرىنىڭ سەردار ۈم ئىسىلەرىغە تۆھپە تۇتتى.
بۇلار بەسى خۇشھاللىق قىلىپ داباجىنى خاقانى چىنغە ئىبەر -
دى. ئىلىنىڭ مەملىكەت ئەۋتى سەرەنجام بەردىلەر. ئەمما
پاركەند، كاشغەرنى ئىتائەتگە كىرگۈزۈپ مۇسەخخەر قىلماق -
نىڭ پىيىگە تۇشتى، قالماقنىڭ جۇست جويىغە تۇشتىلەر،
مەشۋەرەت ئاراغا سالىدىلەر. بەزىلەرى: «لەشكەر كەشلىك
مۈشكۈلدۈر، قالماق ئىچى تەفرىقە، چىن لەشكەرى يىراق
يولدىن كېلىپدۇر، دەمانسىز دۈرلەر، ئول يەرگە يەتكۈزمەك
بىسىيار ھەرەجدۇر. يەنە تەقدىر يەتكۈزگەن بىلە ھەم يۈسۈق
خاجەم پادىشاھ بىسىيار زېرەك ۋە دانىشمەند كىشىدۈرلەر،
تەدىر فاراسە تىلىكدۇر، مۇسۇلمانلار ھالا كامال قوۋەتدە
دۈرلەر، بارىپ فەتھى زەفەر تاپماق بەسى مۈشكۈلدۈر.
بەلكى شىكەستەنىڭ ئېھتىمالى بار. بىسەراقى ئول تەرەقدىن
قول يىغىلغاي» ئەمما ئابدۇۋاھانى خاسى بەگ ۋە بىر نەچچە
چە ئىنىڭ چۆرىلەردىكىلەر مەشۋەرەت ئاراغە سالىدىلەركى:
«ئارى، لەشكەر يەتكۈزمەك مۈشكۈل، لېكىن بىر ئاسان ھەم
لەسى باركى، ھەممەدىن بەھرىراق ئولدۇر. سۈرەتى ئولكى
كاشغەر خاجەلەردىن ئىلى ئىچىرە ئىككى خاجە باركى، ھەم
مەلەرىنىڭ پىر پېشىۋاسىنىڭ يادىگار دۈرلەر. ھەممە خەلق
ئاتا - باباسىنىڭ مۇرىد - مۇخلىسلىرىدۇر. ئەلەلخۇسۇس
كاشغەر خەلقى ھەممەدىن زىيادەرەكدۇر. چىن لەشكەردىن

بىر سەردار، قالماق لەشكەردىن بىرسەردار تاپەلەرى بىرلە
 ئەلچىلىك قىلسا، بۇ ئىككى خاجەنىڭ بىرى قاتلىسە ۋە ئېيتى
 سىكى: تامام مەملىكەت ئىلى قالماقلەرى تاپىشى خاقانى
 چىن بولدى. بۇ خاجەلەرنى بۇ شەھەرلەرگە خاجا قىلدى،
 دەپ شۆھرەت بېرىلسە، ئاق دەستار جەڭ-جىدەلسىز خاقا-
 نى چىننىڭ ئىستائەتىگە ئاسانلىق بىرلە كىرەد. مەملىكەت
 مۇسەخخەر بولغاندىن كېيىن خاجەلەرنىڭ تۇرار تۇر ماسىنى
 خان ئۆزلەرى بىلۇر» دەپ مەشۋەرەت كۆرسەتتى، ھەممە-
 لەرگە بۇ مەشۋەرەت ئىتتىفاق تۇشتى. بۇ مەسلىھەتكە ئە-
 مەل قىلىپ ھەزرەتى خاجە يەھيادىن، ھەزرەتى خاجە ئافاق
 پەرزەندلەردىن، ھەزرەتى خاجە ئەھمەد خاجەم ئىككى قال-
 ماقدىن تۇغۇلغان بالانى ساقلاپ ئالىپ ئىدىلەر. ئىنى قال-
 ماقلار خاجەنىڭ بالاسى دەپ ساقلار ئىدىلەر. بەزى كورباتىن-
 لەر ھەم خاجەزادە دەپ ئىردى. تانەچچە مۇددەتتىن بى-
 رى ئىسىرۋاساقلار ئىردى. ئابدۇۋاھاب خاجەسىنىڭ ئىغ-
 لاسى ئەقىدەسى بار ئىدى. ئەمما ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە
 تائالا بۇلارنىڭ ئىخلاسللىقىرىدە چەندان ھېكمەتلەر قىلغان
 ئىردى. ئول ھېكمەتلەر بۇلارنىڭ خالاسلىقىغە مۇۋاپىق ئى-
 دى. تا ئۇنىڭسىز مەملىكەت بەرپا ئېمەس ئىردى. بەس
 تەقدىر ئىلاھى بىرلە كافرلار بۇلارنىڭ ئۇلۇغىنى ئىككى
 تائىغە ئەلچى كافرلارغە قوشۇپ ئىلىدىن تۇشۇردى. بۇ ئەل-
 چىلەر ئاقسۇغە كەلدىلەر. ئابدۇۋاھاب بەگ ئاقسۇ خەلقىنى ئا-
 لىپ، ئالدىغا بارىپ ئالىپ كىرىپ مېھماندارلىق قىلدى. بىر
 نەچچە كۈن ئاقسۇدا تۇرۇپ، ئاندىن ئۈچ شەھەرگە ئۆتتى.
 ئۇچدا بىر نەچچە كۈن ئىقامەت قىلدى. ئەمدى كاشغەرغە
 بارۇرنىڭ مەسلىھەتىنى ئاراغە سالىدىلەر. ھېچكىمدە تاقەت

بولمايدىكى، كاشغەرگە بارماقنىڭ مەشۋەرتىن ئېيتقاي، بەلكى: «شۇبۇ ئۈچ شەھرىدە ھەم ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەنىڭ ھەيپەتلىرىدىن ئامان ۋە خاتىرجەم تۇرۇشىمىزنى خۇدا بىلىۋور. چەراكى ياركەند، كاشغەر، خوتەن خەلقى كەمال سەرجەم-ئىيەتدۇرلەر ۋە ھەم ئەتراپ جەۋانسىپدەكى قىرغىزلار جەم بولغان ئەرمىش. ئىسلام ئاچقان ئەرمىشلەر، سىزنىڭ مۇندىن كافرلار ئەلچىلەرى بىرلە مۇنداغ بىسەرە نىجام ئازلەش كەر تارتسەڭىز بۇشەھەرلەرنىڭ خاكلىرىنى ئاسمانغە سورۇپ، ھاياتەن مەنسۇر قىلىۋرلەر» دەپ شۇبۇ تەشۋىش، غەم - غۇسەدىن ھەيران ۋە سەرگەردان تۇرغايلىر.

ھېكايەت داستان جان گۇداز ياركەندىدىن ئىشتمەك

كېرەك:

ھەزرەتى يۈسۈپ خاجەم ئەلەيھىسسالام ھەمىيەنىڭ كېسەللىرى ھېچ ۋەجى بىرلە بىھېۋدلىققە ئۆزگەرمىدى. بارغانچە تەنەزۇلغە تۇشتى. روزىگار ئالەم ھەر تەرەپ ئاتەش فېتىنە-سىگە تۇشتى. ئەنۋائى تۈرلۈك شور ئەنگىز خەبەرلەرى تەنەكۈزدى. بەزىلەر ئېيتۇرلەر: «ئىلى دىيارى بۇزۇلۇپدۇرمىش، خاقانى چىنىدىن لەشكەر كېلىپ، ئامۇرىمىزنى ئىلى تەختىغە ئولتۇرغۇزۇپ داباجىنى شەھىرى چىنىغە ئىسبەرسىپدۇرمىش. ھالا كاشغەر. ياركەندنى مۇسەخخەر ئەيلەمەك ئۇچۇن، لەشكەر چىن ئۈچ شەھىرى بىرلە كېلىپ ئاقسۇ شەھىرىنى مۇسەخخەر قىلىپدۇرمىش. ئەمدى بۇ شەھەرلەرگە فەتىھ ئۇچۇن كېلۇر ئىسمىش» دەپ شۇم خەبەر تافتى. بەزىلەر: «يەنە قالماق باش كۆتەرىپ، لەشكەر بىرلە كېلىپ ئۈچ، ئاقسۇنى ئال-لىپدۇرمىش» دەپ، بۇ تەرىقەلىق فاساد ئاۋاز سۆزلەشۋەرەت

تافتى . بۇ سەيەبتىن ھەممە ئەھلى تەدىرلەر ۋە ئەھلى مەسە
 لىسە تىلەر جەمئى بولۇپ مەشۋەرەت ئەيلەپ، ھەزرەتى خاجە
 جاھان ئەلەيھىسسالام رىزۋانغە ئەرز ئەيلەدىلەركى؛
 «يا پادىشاھى جاھان پاناھ، بۇ مەملىكەت ئىسپىرە چەندەن
 شۇم خەبەرلەر باردۇركى، ئىسش ئىسلاھى ۋۇقۇت تاپماسدىن
 ئىلگەرى كېرەك، كېيىن پۇشايمان سۇد بەرمەس . ھەزرەتى
 يۇسۇق خاجەم پادىشاھنىڭ كېسەللەرى بىسىيار نازۇكدۇر .
 ئول خەلق لەشكەرى مۇندا كەلسە، بىز لەرنى بىز ابىتتە قىم
 لۇر ۋە ھەم بەزى دۇشمەن بەددىيانە تىلەرنىڭ زەبانى ئۆزەرە
 مە ملىكەتدارلىق سۇسلۇق خوپا ئەرمەس . دۇشمەنگە ئۆزىنى
 خالىپ كۆرسە تىبە سالىك سۇننەتدۇر . لايىقى سەزاۋار ئولكى
 لەشكەر جەمئى بولۇپ، ئاقسۇ بىلە ئۈچ ئۆزەسىگە بارسە،
 ئول مۇسۇلمانلەرغە ھىمايەت بولۇپ، كافىرلار تەسەررۇفلە-
 رىدىن ئاچراتسە، كافىرلار بىلەسەن - بىسەن مۇلاقات بولسە،
 ئەگەر مۇسۇلمانلار - لەشكەرى ئىسسلام خالىپ بولسە
 فەھىۋە لىمۇرادكى كافىرلارنى قوزغاپ تائىلىغىنە يەت-
 كۈزۈپ يانارلەر . ئەگەر لەشكەرى كۇففار خالىپ بولسە يان-
 نىپ كېلۇر . ئەگەر ئارقەسىدىن ئەرگەشىپ مۇندەھەم كەلسە، بى-
 قەدرى ئىسكان چەك قىلىشا كۆرەرمىز، قۇچا قلاشىپ، يارىشىپ
 كۆرەرمىز» دەپ مەشۋەرەتنى بايان قىلدى . ھەزرەتى خاجە
 جاھان خاجەم پادىشاھ بۇ مەشۋەرەتكە سۈكۈت قىلىدىلەر، ئۇ-
 لار مەشۋەرەتنى ھەددىدىن ئۆتكەزدىلەر . نەۋ جۇۋان شەھزادە-
 لەرنى بىسىيار دەلىر ۋە راغىب ئەيلەدى، سەرەجەۋاب بەر-
 مەدىلەر . بىسىيار ئىزتىراپ قىلىپ دالالەت قىلىدىلەر . ئۈچ
 كۈندىن كېيىن بارغاي، دەپ رۇخسەت بەردىلەر . يۇسۇق خاجەم
 پادىشاھ ئەلەيھىسسالام شۇ بۇ ۋاقىتتە ئىلى لەشكەرنى ئىسشستىپ

مەننى ھەددى ئەھايەتكە يەتكۈزدىلەر. ھەرگىز رۇخسەت بەرمەدىلەر: «ھەد بولماسكى لەشكەرى كۇففار بۇ يەرلەرگە ئۆزىچە قەدەم قويالماس. ئەمما بۇ لەشكەر شىكەستە يېسە ئەرگەشىپ كېلۇر. گوياكى بارىق باشلاپ چىرلاپ كەلگندەك. چەراكى بىزنىڭ لەشكەرگە بەزى كىشىلەر ئارالاشدۇركى ئۇلار ئىتىمادىغە ياراماس بىۋە فاخەلقدۇرلەر ۋە ھەم كېسىلىم قاتتىغىدۇركى سەھەتنىڭ ئېھتىمالى يوق. ھالا بۇلەشكەر كەش-لىكىنىڭ مەھەللى ئەمەسكى، دوستلارنىڭ كۆڭلى سۇنۇق، دۈش-مەنلەر شاد. بۇ سەبەب تەھەمبەلنىڭ ۋە قىتىدۇر. دەپ مەنسىگە دالالەت قىلىدىلەر. ھەزرەتى خاجە جاھان قەدەسە لالاھۇ سىر-رەھۇ ھەم قوبۇل ئەيلەدىلەر. لېكىن خەلق ئۆز ئىختىيارىغا قويمايدى. ناچار لەشكەر چار بەردىلەر. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھنىڭ سەمىلىرىگە ئاڭلاتىدۇ. لەشكەر چۇنان جەمئى بولدىكى ئەدەدگە ھېسابغا يەتمەگەي. قىرغىزلاردىن ھەم لەشكەر بىشۇمار جەمئى بولدى. بۇ لەشكەرنى ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم باشلاپ بارۇر بولدىلەر. ھەزرەتى يەھيا خاجەم بۇ ۋەدەدىن ۋۇقۇق تاپىپ ياركەند لەشكەرنى، يې-ئىھسار لەشكەرنى ئالىپ كاشغەرگە تەشرىق كەلتۈردىلەر. لەشكەرگە رۇخسەت بەردىلەرگە، شەھىرگە مەيلى ئەتمەي، ئارتۇچ يولى بىر لەشەھىرى ئۇچ سارى يۈزلەندى. ئەمما قىسسە جان گۇداز ھېكايەت شەئبەسە دە باز ئىشت-مەك كېرەك، ياركەنددىن: ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھ ئەلە يەھىر رەھمە ئالەم فانىدىن ئالەم باقىغە رەھەت قىلىپ، رۇھۇمبارەكلەرى ئالەمى ئۇلياغا ئەرۇج قىلىدىلەر. ھەزرەتى خاجە جاھان ئەلە يەھىر رەھمە بۇ لەشكەرنىڭ بارىشىنى قوبۇل قىلىمايدىلەر. لېكىن غازى مۇرتەد باشلىغ تەمامى ئۆلۈماۋە

تۆمۈرلەر ۋە قىسغىنلار بەلكى ھەممە شەھزادەلەر بۇ لەشكەرنىڭ يانماغىنى راۋاكۆر مەدىلەر: «ئۇشبۇ ھالدا بارغانىمىزدا تاكى بىزنىڭ ئارامىزدىكى تەفرىقەلىق مەلۇم بولمىدىن ئىلگىرى لەشكەر يېتىشىپ تاقابىل بولسا، ھىممەت جۈرئەتلىرىگە نۇقسان يېتەر» ھەزرەتى خاجە جاھان جەيسىن مەسلىھەتلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىرىدىن باش تارتماي ئاچاردىن بەردىلەر. دەرھال تەزىيەت ۋە سەلتەنەتنامە پۈتتۈرۈپ، بۇ نامەنى شەھزادىلەردىن ئۆز دامادلىرىدىن سوغى خاجەغە بەردىلەر. ۋە سىبىيەت ئەيلەدىلەركى: كاشغەرگە بارىپ بىر كۈن تۇرۇپ، تەزىيەتنامە ئوقۇپ، تەزىيەت ئەيلەنگىزىلەر. بىر كۈن ئاھالى ۋە ماۋالى مەملىكەتنى جەمئى ئەيلەپ مەنشۈرنامە ئوقۇپ، خاجە ئابدۇللىنى تەخت سەلتەنەتدە بەرقارار ئەيلەگەيسىز.

ئەلئىسىيە، نەسىرۇللا خاجەم ئەسباب ئەزىم سەفەر راست ئەيلەپ، تېز توندى كاشغەرغە تەشرىپ ئەيلەدىلەر. ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم بىر لەمۇساھىب بولۇپ، شەھەرگە داخىل بولۇپ، ئورداغە ئۇزۇل ئەيلەدىلەر ۋە تامامى سەرداران مەملىكەت ھەممە ئىستىقبالى ئەيلەگەن ئىردى ۋە ياركەندىدىن بارغان ئۆلۈملەر ھەم خەتمە قۇرئان قىلىشىپ، دۇئا - تەگ بىر ئەيلەدىلەر، بۇ خەتمەدىن ۋە قات مۇسسىبەت خەبەرىنى فەھىم ئېتىپ يەكبار گىرىيە ۋە پۇرشۇر ئەيلەدىلەر، ئاۋاز گىرىيە فەلەك سەھىدىنى پۇر ئۇنتى. سائەتدىن باشلاپ تەزىيەتنامەنى ئالىپ، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەغە تۇت تىلەر. مەزمۇنى ئۆلكى: «كۈللۈنە فىسىن زائىقىقە تۇلمەۋت» ① ھۆكۈمى بىر لەھىچ فەرزەندى ئادەم بەلكى ھەممە زىجىان

① «ھەر بىر جان ئۆلۈم ئاچچىقىنى تېتىدۇ»

بۇ دائىرەنى مەۋتدىن باش تارتالماس، قايسى ئەسبىيا ۋە قايسى ئەۋلىيا ۋە قايسى ھۆكۈما ۋە دانا ۋە جاھىسل نىجات تاپىدۇر. ئەجەل ئىلكى ئاڭا دامەنگىر بولادۇر ۋە قايسى نا- داڭلارنى ئايرىپ ئىختىياز ئەيلەيدۇر، بەلكى. شاھ، گادا، كا- فىر، مۆتىمىنى بۇ بارەدە يەكسان تۇتادۇر. ھېچكىم بۇ كەي- قىتى مەرگىدىن خالى ئەرمەس. ھالا بىرەۋگە بۈگۈن بولسا تاڭلاسى يەننە بىرەۋگەدۇر.

بەيت

گەرچە ئۆمىرى نوھ ھەم بولسە بىرەۋگە بىر كۈنى،
يۈز تۈمەن ھەسرەت بىلەن ناكام ئاخىر كەلگۈسى.

ئى فەرزەند خاجە ئابدۇللا، ئەلھۇكىمۇللىلاكى قەزاغە رىزا ۋاجىپدۇر. سەبىر تەھەممۇلدىن ئۆزگە ھېچ سۈرەت مە- لۇم ئېمەس. بەندەدە نەھەد بولغا يېقى پەرۋەردىگارنىڭ ئىش- غە ئىتىراز ئەيلەگەي. ھەر نىچە گىرىپە ۋە زادى قىلغاننىڭ ۋە يەقا چاك ئەيلەپ، يۈزىنى خەراش ئەيلەگەننىڭ، ئۆز- نى يۈز پارە ئەتكەننىڭ ھېچ سورى يوقتۇر. بەلكى بەندە- چىلىكىگە رىزا ۋە تەسلىم ئەيلەمەگەننىڭ نىشانىسىدۇر. ئى فەرزەندە، فىلىجۇملە سۆز ئاقلىغە كىپايەدۇركى، «ئەلئاقىلۇ يەكفىھىلئىشارەتۇ» ① كېرەككى، ئۇكاڭىز خاجە مۆتىمىنغە ۋا- لىدەڭىز بەيانغە ۋە جەمىئى ۋە تاۋابىئىلەرگە پەند نەسىھەت بىرلە تەسەللى خاتىر بەرگەيسىز. ۋەقىت مەھەل بىسىيار تەڭدۇر. قالغانلارنىڭ سالامەتلىكىنى بىسىيار غەنىمەت بىل-

① «ئاقلىغە ئىشارەتى كۆپلەيدۇر»

كەيسىزلىرىم. ھەق سۇبھانە ۋە تائالادىن قۇمىدىم باركى، ئەگەر جان بەدەن ئىچىرەدۇر ھەرگىز سىزلىرىنىڭ تەربىيە تىڭىزلىرىدىن خالى بولماغايمەن. نامىسە تەمام» بۇ نامە تەسەلىسنى ئوقۇغاچ ھەممەلەرگە قۇۋۋەت ھاسىل بولدى. گىرىيە ۋە زارىب دىن فارىخ بولدىلەر. جەمىئى ئىزىم ھەم تارقاشتىلار، تاغلاپ سى ئەلەسسا باھ نەمام ئەھلى مەملىكەتلەرگە چار بەردىلەر. ھەممە كاشغەر ئاھالى چوڭ - كىچىك جەمىئە بولدىلەر. بۇ جەمىئەنىڭ ئىچىدە ھەزرەتى خاجە نەسەرۇللا خاجەم باشلاردىن مەنسۇرنامەنى ئالىپ، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەمغە تۇتۇپ بەردىلەر. نامە خۇان بارىپ زېمىن ئەدەپنى پۇسە قىلىپ، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەمىدىن نامەنى ئالىپ، ئاۋاز بەلسەند بىرلە ئوقۇدى. مەزمۇنى شۇيۇكى:

«بىسىمىللا ھىررەھىمانىررەھىم. ئىبنى جاتىلۇ كەفلىئەرزى خەلىفە» يەئنى تۈمەن مىڭ ھەمدۇ سەنا ھەزرەتى جەبىپار ئەئزەم ۋە پادىشاھى ئەكرەمنىڭ نىشالەلەردۇركى، سۇلتانى ئادىل ۋە ئۆمەرائى فازىل ئىھسانى ۋە ئەدىلى كەرىمى بىرلەرە ئايا قۇقرالەرنى بۇ ئالەم فائىدە خاتىر جەمىئى ئامانلىق بىرلەر تۇتۇپ، تەۋانالەردىن نائەۋانلەرغە زۇلۇم - سىستەم يەتەكۈزمەي ئەمىنەتدە قارىغىلىپال ئەيلەدى ۋە ئەدەتسىز شۇكرى سىپاس ئول شاھىنشاهى مۇتلەق ۋە مەبۇدى بەرھەق نىيازىكى، پادىشاھى ئىسلامنىڭ بۇ ئالەم زاھىردىكى مۇتەبىسئەت ۋە ئىنقىياد ئەيلەگەن خەلق مۇئىمىنلەرنى ئاخىرەتدە شۇل پادىشاھىنىڭ ئەلپىنىڭ ساپەسىدە جەمىئى ئەيلەپ، بېھىشت سارى خەرام قىلدۇردى. ھەر كىشىكى پادىشاھ ئىسلامغە بويۇن سۇنمادى بۇ دۇنيادا باغلىق بىرلەرە سۇۋا ئەيىلەپ، قىيا-مەت كۈنى يۈزىمىڭ ئەزەپ - ئوقۇبەتلەرگە گىرىفتار ئەيلە-

دى. چۇنئانچە ھەدىس نە نۇۋىكى: دەمن مائتەۋەلەم يەئ
رىغۇ ئىمامەزەمانىي فەقەد مائە مەيىتەتسەن جاھىلىيەتەن،
يەئنى كىشىكى ئۆلۈپدۇر ئانۇمايدۇ، ئۆز زامانىدەكى ئىسلام
پادىشاھىنى. بەس بىتەھقىق ئۆلۈپدۇر مۇردار جاھىلىيەتدە. يۈز
مىڭ سەلەۋات با بەركەت ئول سەيىبىدى كائىنات ۋە خۇلاسى
مەۋجۇدات يەئنى ھەزرىتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ
ئەلەيھى ۋەسەلەم ۋە سەدەقە فىداىدۇركى ئىككى ئالەم خەل-
قىنى ھىدايەتقە باشلەدى. ۋەسراتسەل مۇستەقىم يول كۆر-
سەتتى ۋە قىيامەتدە سەرداران مەملىكەت ئادالەت شۇئار
ئۆمەرائى شەرىئەتى غەررا ھۆكىمى بىرلە قاتىدە قانۇن كۆر-
سەتسە، مەملىكەتكە نىزام بەردى. سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە ئەلا
ئالھى ۋە ئەسبابىي ئەجمەئىن. ئەمما بەئد: ئادىمان كاشت
غەر دانا بولۇڭلار! سالھاي سال ئەردىكى كاقىرلار ئىئائەتدە
روزىگار كەچۈرگەن ئەردۇك، بىر نەچچە مۇددەت بولۇپدۇر-
كى، ئەلھەمدۇلىللا ئىسلام ئەلىمىنى باشىمىزغە تارتسە، ئائى-
نەئى دىن ۋە مىللەتنى تازە ئەيلەب، بۇ دىيارلارنىڭ ھۆكۈمەتىنى
ھەزرىتى ھەق سۇبھانەۋەتەئالا ھالا بىزلەرگە ئەتا ئەيلەب-
دۇر. يۈسۈف خاجە قېرىنداشىم بەندەچىملىكىنى بەجا كەلتۈ-
رۈپ، جان ئامەنەتىنى ساھىبىغە تاپشۇردى. ئەمدى نۇردىدەئى
چىگەر پارەسى فەرزەند خاجە ئابدۇللىنى تەخت سەلتەنەتكە
لايىق كۆرۈپ، پادىشاھ خاجە ئات بەردۇق. ھەر كىشىكى
بۇ پادىشاھ خاجەنىڭ ئىئائەتىگە داخىل بولۇپدۇر دۇنيا ۋە
ئاخىرەتنىڭ سەرمايە ئىززەتىگە داخىل بولۇپدۇر ۋە نىجات
لىق تاپىدۇر. ھەر كىشىكى ئىنىڭ ئىئائەتىدىن باش تارتىپ-
دۇر بۇ دۇنيادا غارەت ۋە تاراچقا ۋە ئەھلى ئەپالسىلارنىڭ
ئەسىرتىكىگە ۋە قەتلىگە ئۆزىنى راۋا تۇتقاي. خۇدا رەسۇل،

ئابا ئەجدادىم قاشىدە شەرمىسار بولۇپ، گىرىفتار جەھەننەم بولغاي ۋە يەنە ئولكى، ئى فەرزەندە خاجە ئابدۇللا، مۇ- سۇلمانلارنىڭ داد- سوراغلىرىنى ئەدالەت بىرلە ھۆكۈم سۇ- رۇپ، شەرىئەت پەرۋەر بولغاي سىز ۋە يەنە سىزنى سەردار لەشكەر بولغاي دەپ ئەردۈك. ھالا بۇرادەرىڭىز خاجە مۇ- مىن كاشغەر لەشكىرىنى باشلاپ خاجە يەھيا بىرلە تېز - تۇند بارغاي. نامە تەمام.»

بۇ ئولتۇرغان جەمئىي ئەزم نامە مەزمۇنىغە ئىتائەت قىلىپ، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھنى زىچە ئى كەرىمانىغە ئولتۇرغۇزۇپ، بىر تەرەپنى ھەزرەتى يەھيا خا- جەم پادىشاھ، بىر تەرەپنى ھەزرەتى خاجە نەسرۇللا خا- جەم، بىر تەرەپنى ھاكىم خوش كېغە كېگە، بىر تەرەپنى ئەئەم ئاخۇن موللا مەھمۇد باشلىغ ھەممە ئۇلۇمالار كۆتە- رىپ تەخت سەلتەنەتدە ئولتۇرغۇزدىلەر ۋە ھەممەلەرى يەك- بارە پايەگاھتە تۇشۇپ مۇبارەكباد ئەيلەدىلەر. ئۇلۇغ ئىش قىلغان بۇ جەمئىيىنى زىيافەت قىلىدىلەر. ئەمما ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ھۆكۈم قىلىدىلەر كى: «ئۇمەرالار، ھەرنە بار- لەرى ئۆز تاپەلەرىنىڭ لەشكىرىنى جابدۇپ يۇرسۇنلەر» بەس ئۇمەرالار لەشكىرىنى جابدۇپ يۇرۇتتىلەر. ھەزرەتى خاجە مۇمىن خاجەم ھەم ئامادە ئى سەفەر بولۇپ، بەشكېرەم مەۋ- زەئىدە ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەمغە قوشۇلدىلەر. ئەمما بۇ لەشكەرگە سەر ھېساب باردىلەر. چۇنان سەر جابدۇقكى، گويا بۇ شەھەردە كى ۋە تەنلەرىنى تاشلاپ، ئول شەھەردە ۋە تەن تۇتادۇرلەر. ھەر كۆچۈردە ئەر تەدىن ئاخشامغە تەپ- رەيدۇرلەر. شەھزادەلەر مەشۋەرەت قىلىدىلەر كى، مۇنداغ ئېغىرلىق بىرلە مەنزىلگە يەتكەلى بولماس. ئەنە لىخۇسۇس

دۇشمەنگە روپىرو بولغاندا بەراپەرلىك قىلغالى بولماس دەپ ئەمىر قىلدىلەركى: «ھەر كىشى ئۆزىنى يەڭگىتسۇن» لېكىن لەشكەر ھەر نېچچە سۇبۇك بار ئەيلەگەندەك بولدى. دەر ھەقىقەت يەڭگىلەنمىدىلەر. ئاخىرۇلئەمىر مەنزىل مۇراھىلەتەي قىلىپ، ئاقساي يولى بىرلە شەھىرى ئۈچقە ياۋۇق باردىلەر. ئەمما بورھانىددىن ئىبنى خاجە ئەھمۇدا كافىرلار قولىدىن ئاچراپ، گىرىفتارلىقىدىن خالاس بولسۇپ، ئەپىشى فاراغەتكە مەشغۇل بىخەبەر ئەردى. خاتىرىگە كەچمەس ئىدىكى، كاشغەر ياركەندىدىن فىلھال لەشكەر كېلىۋر دەپ شۇبۇ بىخەبەرلىككە گەرد ب غۇبار پەيدا بولدى. گەرد ئارىسىدىن چەندەن پۇر- كالا ئەلەم زاھىر بولدى. ھەر بىر كىشى مىڭ كىشىگە نىشا- نە بىرەدۇر بولغاي:

قىتىمە

چۈن رەقىبىلەر دىللەزى سەدقارە بولدى خەۋۇدىن
 ئۆرلەگەچ گەردۇ غۇبارى لەشكەرى سۇلتانىدىن.
 بى خىرەلەردىن كېتىپدۇر ھوش، تەندىن جانلەوى،
 بەلكى ئازمىش دىن ئىلە ئىمانىدىن.

ئەلقىسە، خاجە بورھانىددىن ئۆز لەشكەرىنى جەمئىي قىلماقخە ئامادە بولۇپ تۇرغاي. ئەمما داستان ئىشىمەك كېرەك: خاجە يەھىيا بىرلە خاجە مۆمىن بۇ سىسپاھ لەشكەر بىرلە كېلىپ، ئۈچ شەھىرى ئالدىغە مەقدەمى لەشكەر چابە- جا ئەيلەدى. مەشۋەرەت قىلدىلەركى: «ئەۋۋەل ئەلچى يى- بەرگە يەمىز، تاكى ئۆز جاۋابىلەردىن بايان ئەيلەگەيلىر.

ئەگەر قوبۇل بەيئەت قىلىسە، فەھۇلمۇراد، ئەگەر بولماسە
 ئاندىن ئامادە جەڭ بولغايمىز» دەپ كاشىغەردىن بەشىكپەرەم
 ھاكىمى مەھرەم بەگنى، ياركەندىدىن توختى بەگنى، ئۈمەر
 مىزادىن بىر سەردار قىرغىزنى، مۇڭ ئۇرۇغىدىن بىر سە-
 دار قىرغىزنى ھەر قايسىسىنى ئۆز تاپە ھەشەمەلەرى بىلە
 ئەلچىلىكىگە ئىبەردىلەردىن نامە مەزمۇنى ئولكى: «ئى خاچە،
 سىز بېك ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ! نەچچە مۇددەتى بىسقىرار
 غە قەرىندىلەر بىشۇمار ئۆتۈپدۈركى كافر بەدكاردارلەر ۋە
 زاللىلار قولىدا مۇتابىئەت گەرەھى بىلە قىلىپدۇرمىز، ئۇلار
 ھۆكۈمىنى بىزلەر ئۈزۈمە چارى قىلدى. نائىلاج فەمانىنى تۈ-
 تۈپدۈرمىز. ھالا ھەزرىتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تەئالانىڭ فەز-
 لى كەرمى بىرلەپىز مۇسۇلمانلارغە فەتھى نۇسرەت ئاتا ئەي-
 لەدى، ئەمدى سىزگە سۇخەن دىلپەزىر ئولكى سىز ھەم كا-
 فىرلاردىن يۈز ئۈرۈپ ئىسلامغە يارى بەرگەيسىز. بۇ شە-
 ھەرلەر ياركەند، كاشغەر شەھەرلەرگە دەرۋازەدۇر، كېرەك-
 كى سىزلەر ئۇچ خەلقى ئىسلامغە يارى بەرسەڭىزلەر، مۇن-
 دىن ئاقسۇغە ئابدۇۋاھاب بەگ قاشىغە بارساق، ئول ھەم
 ئىسلامغە يارى بەرسە، ھەممەمىز ئىتتىپاق ئۇشبۇ شەھەرلەر-
 نى مەھكەم قىلساق ۋە كىشى يىبەرىپ كافرلار ھالىدىن خە-
 بەر ئالساق، ئەگەر كافرلار ئاراسى يا ھەم تەفرىقە پۇر
 تەشۋىش بولسە، ۋەقتىنى غەنىمەت ساناپ لەشكەر تارتساق،
 ئەگەر فەتھى نۇسرەت يارى بەرسە، كافرلارنى ئىمانغە دە-
 ۋەت قىلسا، ئەگەر ئىمان كەلتۈرسە فەھۇۋەلمۇراد، ئەگەر
 ئىمانغە كىرمەسە، بىزەربى تىغ بەزىسىنى ئەسىر، بەزىسىنى
 قەتل قىلساق. نەچچە يىلدىن كافرلار ئاراسىدا ئەسىر گى-
 رىفتار بولغان سەپىد زاردەلەرنى ۋە خانلارنى كافرلار گى-

رىفتارلىغىدىن خالاس ئەيىلەپ، خانلارنى تەخت - سەلتەنەتتە
گە ئولتۇرغۇزۇپ ۋە جەمئى خاچاھەر بۇرۇنقى تەرىققە قائىدە
بىرلە ھەر قايسىمىز ئۆز ئابا ئەجدادىمىز ئاياغلىرىدە گۈشە
تۇتۇپ، دۇئاگۇيلىق تەرىققەسى بىلە تائەت ۋە ئىبادەتتىگە
مەشغۇللۇق قىلساق ۋە ھەر شەھەر ھاكىملىرى ئۆز مەنەسەپ-
لەرنى ئىسلام تەرىققەسىدە بەجا كەلتۈرۈپ ئەمەل قىلسا ۋە
ئەچچە يىلدىن بېرى كافىرلار ئىتائەتتە قىلغان گۇناھ ئىش-
لارغە تۆبە ئەيىلەپ، ئۆمرىمىزنى ئېنىق تەدارىكىدە تەلەپ-
سىدە بەجا كەلتۈرگەيمىز ۋە جىھاد غەزات ئەيىلەشكە بىرلە
قارا يۈزىمىزنى ئاقارتساق دەپ ھەمىشە فىكىر - خىياللىمىز
شۇبۇردۇر، كېرەككى ئى خاچەسى بەگ، سىز ھەم شۇبۇ
ياخشى نىيەتكە ئىتتىپاق ئەيىلەپ قوبۇل كەلام قىلىنمايسىز.
تاڭلا روزى مەھشەردە ھەق سۇبھانە ۋە تەئالا ھۇزۇرىدە
ۋە جەددى بۇزۇڭكۇۋارىم ھەزرىتى مۇھەممەد مۇستافا سەل-
لەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىنىڭ ئالدىدا يۈزى قارالقدىن ئۆز-
نى خالاس ئەيىلەپ، غازىلار سەفلەرىدە جايىڭىز بولغاي سىز.
چەراكى ھەدىسى نەبۇۋىكى: «مەن ماتە ئەلاما ئاشە ۋە ھە-
شەرە ئەلاماتە، يەنى كىشىكى نە تەرىققەدە زىندەكارلىق قىلسە،
ئوشۇل تەرىققەدە ئۇلار، كىشىكى نە تەرىققەدە ئۆلسە، شۇ تە-
رىققەدە قوپار، ۋە يەنە ھەم «مەن ئەھبەبە قەۋمەن فەقەد
ھەشەرە ئەھۇم، ھەزرىتى پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى
ۋەسەللەم ئەيدىلەر: «بۇ ئالەمدە ھەر قەۋمنى دوست تۇتسە، بەس
بىتەھقىق شۇنىڭ بىرلە قوپار، يەنە ھەدىسىكى: «مەن بەئەسە
ئەلامەد سەھەبە، يەنى بۇ دۇنيادا كىم بىلە ھەمسۆھبەت
بولسە، ئىنىڭ بىرلە قوپار. ۋە يەنە ھەدىسىكى: «ئەد دۇنيا
مەزرى ئەتۇلئا خىرەتى، يەنى بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ تېرىلى

خۇزارمىدۇر، ئاخىرەت ئۈچۈن ئۇزۇق ماگا كاسىدۇر، يەنى ھەقىقەتتە ئالانىڭ رەھىمەتىدىن ئۈمىددار، ھەزرەتى رەسۇلۇللاھ ئەلەيھۇ ۋەسەللەمنىڭ شاقائەتىدىن ئۈمىددار بولغان كىمەرسە، بۇ ئالەمدە ئەمەل سالماق قىلغاي، سالىھ ئەمەلنىڭ ئەفزەلى غا- زاتدۇر. بەس ئىككى كۈنلۈك دۇنيانىڭ راھەتى ئۈچۈن ۋە ئاسايىشى ئۈچۈن ئاخىرەتنىڭ ئەبىدەل - ئەبەد ئازاب ئو- قۇبەتىگە گىرىڧدار بولماغلىق ئاقىللار ئىشى ئەرمەس، كې- رەككى ئاقىللار ئىختىيار قىلغاي ئىككى دۇنيانىڭ راھەتى دۆ- لەتىنى، دۆلەت راھەتى ئىسلامدۇر. دۆلەتى كۇففار دۆلەت ئىمەس. چەراكى بەھۇدە ئاقىبەت ۋەيرانىدۇر. ھاللا ھەم سىز قوبۇل ئىسلام ئەيلەپ، جان دىل بىرلە ئىستىقبال قىلساڭىز، قەسەمكى سىزگە ھېچ دەخلە بەرمەي، ئۆز دىيارىڭىزنىڭ ھا- كىملىغىنى بېرىپ، بىتەرىقە سىپە سالار ئىسلام ئەيلەپ، توغ نەقسقار ئەلەم، كارناي بەرگۈمىز دۇر ۋە يەنە ھەم فەھىم فاراسەتدە مەسلىھەت مەشۋەرەتدە بىنەزىر ھەم تەڭنىڭز يوق كىشىدۇرسىز ۋە يەنە ۋەزىر جۈملە تۇلمۇلك ئەيلەپ سىزنىڭ مەشۋەرەت مەسلىھەتلىڭىز بىرلە سەرانجام بەرگۈمىزدۇر. بۇ- رادەرىڭىز ئابىدۇل ۋاھاق بەگىگە ھەم شۇبۇ ۋەئدە دۇر ۋە ئىللا. ئەگەر تابە بولماسىڭىز لەر نەچچە گۈزۈھ لەشكەركى ياركەند، كاشغەر، يېڭىسار ۋە نەچچە گۈزۈھ قىرغىزكى قىپ- چاق، سارىخ قانپاق، نايمان، چوڭ باغىش ئوتتۇز ئوغۇل بۇ تائىغەلەردىن لەشكەر بىھىساپ ۋە بىئەدەد بىرلە ئۆزىڭىزلەر- گە كەلدۇك ۋە يەنە نەچچە مىڭ كىشى بىرلە قوباد مىرزاكى باھادىر ئاتارلەر ئول ھەم ئارقەمىزدىن كېلەدۇر. بۇ لەشكەر بىرلە بۇ شەھەرنىڭ گەردىنى ئاسمانغە سۈرۈپ، خەلقلەرنى ئەسىر ئەيلەگۈمىزدۇر. چەراكى با ۋۇجۇد ئىسلام مۇسۇلمان-

لاردىن يۈز ئۆرۈپ كافرلارغە ياۋەرلىك ئەيلەسە، بىسە-
بەبى شەرىئەت جائىزدۇركى، ئۇلارنى غارەت-تاراج ئەيلەپ
ۋە ئەسىر قەتل ئەيلەمەك. ئەمدى ئەسباب جەڭگە ئامادە
بولماق كىرەك. تاكى ساقى فەلەك جامى مۇرادى بىز لەر-
گە تۇتقاي ياكى سىز لەرگە، نامە تەمام ۋە سسالام.

بەيت

ئى رەقىب كۆڭلى قاتتىغ جەڭنىڭ ياراغىنى تۈزەت،
باۋەر ئەتمەس سەن ماڭا يۈزىڭ نەسىھەت بى ئەسەر.
تا قاچان تاشدەك كۆڭۈللەر يۇمشاتۇر سۆزلەردىڭگۈم،
ياكى تەقدىرى ئىلاھىدىن زەفەردۇر يا خەتەر.»

بۇ نامەنى ئېلىپ تەيىن بولغان ئەلچىلەر ۋان بول-
دىلەر. ۋىلھال بارىب نامەنى خاجەسى بەگكە مۇلاقات بول-
دى. خاجەسى بۇرھانىددىنگە ئالىب باردى. بۇلار كۆردىلەر-
كى، بارگاھى شاھانە بەرپا قىلىنىدۇر. لەشكەر لەرى خىستاي،
قالماق ئارالاش، بەزىلەر مۇسۇلمان سۈرەتدە كافرلار ئەۋ-
زائى كافرانە ئۇچىب كىردارلىقىدە تۈرلۈك تائىفەلەر كۆر-
دىلەركى، بويى دىيانەت ئىسلام بۇلاردىن كەلمەيدۇ. نا-
گاھ بارىگاھ ئىمچەر كىردىلەر. كۆردىلەركى، ئوترا دا بۇرھان-
نىددىن ئولتۇرۇپدۇر. ئوڭ سول تۈمەرايى زالىم شۇئار ۋە
سەردار بەدىكىدار ئولتۇرۇپدۇر. فاسادكە شلەر ۋە قاباھەت
ئەندىشە بىرەھىم قاتىل ۋە گىنە بويى، سەخت دىل، زۇھەل-
غەشانە، مىرىخ سالاپەت ھەم بەد بەخت بەد شەقاۋەت ئىمان
بىدىن خەبەر ئىسلامدىن بىسئەسەر تائىفەلەر ئولتۇرۇپ

دۇرلەر. جاھانى فىتىئەۋەردۇر، كىتە بۇلارنىڭ خەبىس با-
تىنلەردىن مەۋج ئۇرادەر ۋە پىشانەئى شورلاردىن توفان -
توفان بۇغزى ھەسەد ۋە ئاداۋەت ئافتاپدەك زاھىر بولادۇر.
يەنە بۇ تائىغە ئۇلاردۇركى كاشغەردىن شىر مۇھەممەدنىڭ
ئوغلى ئابدۇراھمان، يۈسۈف بەگ، ئابدۇساتتار بەگ، مۇسا
بەگ. خۇدايارنىڭ ئوغلانلەرى مۇھەممەد ئىسىم، ياركەندە-
دىن قارغەلىق مىر نىياز بەگ ئوغلى مىر ئوراز بەگ، دۆلەت
خاجە، ئاقسۇ ھاكىمى ئابدۇۋاھابى بەگ، خاجەسى بەگ، ئىسىم-
سى ئۆمەر بەگ. ئابدۇۋاھابىنىڭ ئوغلى ئابدۇساتتار تاز،
ئابدۇخالىق بەگ، مۇزەففەر بەگ. ئۈچ بەگلەرى، كۇچا ھا-
كىمى ئاللا قۇلى، مۇھەممەد يار بەگ، سايرام ھاكىمى، دو-
لان ھاكىمى سائادەت توڭگۇز - بى سائادەت. ئىلا بەگلەردە-
دىن رەھمان قۇل، فەرمان قۇل تاز، ئابدۇرېھىم بەگ، قىس-
غىز ئابدۇللا بەگ. مۇندىن ئۆزگە ھەممە ئۆمەر ۋە سىپاھ-
لەر بىسىيار دىۋانە ۋەش سوفى نام كافىر بەدىكارلار تا-
ئىغەلەرى رەھىمەتى لەئىنەتى ئەجدەر نىياز سوفى، نەشتەر
نىياز سوفى ۋە يەنە جاھىل سۈرەت تۇرلۇك ئاخۇنلار موللا
ئىۋەر، موللا قۇتلۇغ ساقال كور، موللا بارات كور، قەسىم
كور، مىر نوروز خەزىنچى، سارىخ ياساۋۇل، ئىلىياس مىر-
خور، مۇندىن ئۆزگە ھەممە دەبدەبە تۇرلۇك بىنام سوفى
توڭگۇزلار بىسىيار ئەردى. قالماقدىن ۋە ئىسكچىن جاپىسك يار-
كەندە قاراخان بولۇپ ئولتۇرغان قالماق ئۇنى ھەزەرەتى
خاجە جاھان خاجەم ئەلەيھى رەھىمە چىقارسىپ قويا بەرگەن
ئەردىلەر. ئۇشول بىر مىڭ قالماق بىر لە ئامۇرىستا يارلىغىد
بىر لە كەلگەن ئەردى. خاقانى چىنىنىڭ لەشكەردىن تۇرۇم
تاپى كۆكەك تاتلىق بىر كىشى بىر گۇرۇھ تائىغەلەر بىر لە

كەلگەن ئەردى. ئۆشۈبۇ جەمئىي ئىچىرە بۇ مەزكۇر ئەلچىلەر كىرىپ، زىمىنى ئەدەبىنى بۇسە قىلىپ، نامەنى تۇتۇپ بەردى. ئوقۇپ مەزمۇن نامەنى ئىششىپ ھەممەسى مەسئۇرەگە زابان ئاچتىلەر: «بۇ ياركەند ئىسھاقىيە خاخالەرى خىيالى خام بىرلە بۇ يەرلەرگە كېلىپدۇر. ئۆزلەرنىڭ ئىستىداد چا-غىنى بىلمەيدۇر».

بەيت

نامەنى ئەزھەدى خۇد ھەددى كامالەست بەسە
ساھىب كارمۇلك بى زەۋالەست بەسە. ①

ئەگەر بۇلار بۇ ۋاقىتتىن بىخەبەر بولغا يىلاركى، ئامۇ-رىسنا خاقانى چىن قاشىغە بارىپ، خىتاي لەشكەرىنى كەلتۈرۈپ، ئىلى تەخت سەلتەنەتنى ئۇزۇرە تۈرەلىك مۇقامىدە ئولتۇردى، داباجى ئۇچقە كەلگەن ئەردى، ئۇنى تۇتۇپ سىلىسلە بىلەن خانى چىنغە يەتكۈزۈلدى. ئىلى ئىچى ھالا چابەچا-دۇر. بەلكى نەچچە مىڭ خىتاي ئىلى ئىچىرە بەر زىيادەتى مۇھەببەتدۇر، خاقانى چىن، ئامۇرىسنا بۇ شەھەرلەرنىڭ خام جەلغىنى، سەلتەنەتنى بىزگە ئىلتىفات قىلدى. بۇ ئىسھاقىيە خاخالەرنى يار دىيارىدىن ئىخراج ئەيلەپ ئىلىغە چىققا-رۇر بولدى. ئەمدى ئول خاخالەرگە ئامۇرىسنا خاقانى چىننىڭ يارلىغىدىكى ئىسلامدىن يانسىپ، ماڭا ئوخشە قابىلى كا-فىران بولۇپ تەخت سەلتەنەتنى قويۇپ ئىلىغە چىقىپ تۈرە-دىن، ئامبانلاردىن ئۆلۈم گۇناھىنى تىلىسۇن. ئەگەر ئانداغ

① ھەر نامغا ئۇنىڭ چىگرىسىنىڭ كامالىنى كۆپايە قىلىدۇ، ئىش ئىككىگە بولسا مۇلكىنىڭ زاھا بولمىغانلىقى كۆپايە قىلىدۇ.

قىلماسە، ئىككىنچى جايساڭ بىر مىڭ قالماق لەشكەرى بىر-
لە تۇرۇمتاي بىر مۇنچە خىتايلار بىرلە ئەلچىلىك تەرىقە-
سىدە بەلگۈ بولۇپ كەلدى. ئون مىڭ قالماق چىرىمىكى ئاق-
سۇدا قالدى، بۇلار بىرلە بارىپ خاقانى چىن ئامۇرىسىنا يار-
لىغىنى يەتكۈزۈپ، لەشكەر تەقى جەمئىي ئەيلەپ، بۇ خاجا-
لەرنى ئاناسىنىڭ قورساقىدەك غەپچە يارىپ، قويدەك بوغۇز-
لاپ قەتل ئەيلەگۈمىزدۇر. ئەگەر شۇبۇ سۆزگە خىلاڧلىق قىل-
ساق، خاقانى چىننىڭ غەزىبىگە گىرىڧستار بولغايسىمەن» دەپ
كافىرلار رەسىمچە قەسەمىيات قىلدى.

ئەلقىسسە، بۇ سىياسەت ئەڭگىز ۋە غەزەپ ئامىز سۆزلەر-
نى ئىشتىپ، ئەلچى بولۇپ بارغان بەگلەرنىڭ ۋە قىرغىزلارنىڭ
ھوشى كەتتى. بۇ ئەلچىنىڭ تولاسسىدە مېھرى - ۋەفا
يوقلۇقىدىن دۈشمەن مەھەل تاپماسلىقىدىن يۈرۈر ئەردى.
ھەزرەتى خاجە يۈسۈڧ خاجەم پادىشاھنىڭ ۋاپاتلەرى خە-
بەرنى يەتكۈزدى. خاجە بۇرھانىدىن تەرەڧىگە قۇۋەت بەر-
مەككە سەئى قىلىپ، قوبۇل بەيئەت ئەيلەپ ئىتائەت قىلدى.
مەھرەم بەگ باشلىغ بىر نەچچەسى قالماققە باش تۇتۇپ،
ئەسلا ئۇلار قاشىدىن چىقىمىدى. توختى خەزىنىسىچى ۋە بىر
نەچچە قىرغىزلار ھەر قايسى ئۆز قەبىلىسىنى باشلاپ، بۇ-
زۇلۇپ كەلمەككە ۋەدە بەردى. ھەزرەتى يەھيا خاجەم بىلە
خاجە مۇئىن خاجەم پادىشاھنىڭ لەشكەرىگە ئۆزىنى ئالدى.
بۇ شەھزادەلەر بۇلاردىن ۋاقىئە سورىدىلەر، بۇ مەككىلەر
ۋاقىئەنى يۈز ئانچە زىيادە بايان قىلىدىلەر. شەھزادەلەر
ھىممەت چۈرگەتلەرى بىرلە تەكەلسۇمغە زەبان ئاچتىلەر:
«ئەييۇ ھەنناس! بىزلەر ھەق سۇبھانە ۋە تائالانىڭ رىزالىغى
ئۈچۈن ئىسلام ئاشكارا قىلىنىپ، كافىرلاردىن يۈز ئۆرۈپ،

ئۇلار سارى تېغ تارتىپتىمىز، ئەمدى بۇ قەۋلىمىزدىن ئەگەر-
 چە يۈز چەندەن بولسە ھەم يانماسمىز. ھالا بىر جاندىۋىركى
 ئەگەر يۈز جان بولسە ھەم خۇدا رەسۇل ھەققىدە ئىسلام
 ئۈچۈن فىدا ئەيىلەگۈمىزدۇر. ئەگەر بىزنىڭ ئەجەل شەرىئەت-
 مىز تەقدىر ئىلاھى بىرلە بۇلار ئىسلىكىدە بولسە، مەرھابا
 يۈز مەرھەبا، جەددى بۇزۇرۇكۋارىمىز ھەزرەتى ئەسرۇل مۇئە-
 مىننىن ئىمام ھۈسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن قالغان ئانا سۈتىدىن
 ھالال مىراسىمىزدۇر، ھالال مۇرادىمىزدۇر سىيادەت ئەۋلاد پەيغەم-
 بەرلىك ئابروۋىنى قولىدىن بەرمەي، خۇن ئالۇدە تەئىلەرمىز بىرلە
 قىيامەت كۈنى شۇ ھەدايى كەر بالا سەفلىرىدە ھازىر بو-
 لۇپ، خۇدا ۋە رەسۇل ئالدىلىرىدە ئىنتىقام ۋە خۇن باھايى
 شاھادەت تەلەپ قىلغۇمىزدۇر. نەچچە مۇددەت ئەردىكى،
 ئىشىرەت جامىنى دەۋران گامى بىرلە سۈرۈپ، ھەم دۆلەت
 ئىززەت بۇراقى تەۋسىنىغە سۇۋارە بولماق تەخت سەلتەنەت
 ئۈزە غۇرۇرلۇق دىن بى جاھ قەدەم قويغان ۋە نەفىسى سەر-
 كەشنىڭ ئىنانىنى قايتۇرماسلىق بىرلە مەسىيەت گۇناھ چىر-
 كىدىن بۇ تېنىمىزدە ئەگەر ئالۇدە بولۇپ قالغان بولسا،
 شاھادەت سابۇنى بىرلە ئۆزىمىزنى پاك ئەيىلەگۈمىزدۇر.

بەيت

جان فىدادۇر تا شاھادەتنى نەسىب ئەتكەي خۇدا،
 كىم ھۈسەيىنى كەر بەلايىمىدىن ماڭا سۈننەت ئېرۇر.
 پاك ئىتەي ئىسيان غۇبارىن نە ئۇچۇن غەملىغ ئۇلاي،
 بىر كۈنى ئاخىر بۇ جان تەنگە ئەجەل زەخمەت بېرۇر.

بۇنداغ سىيادەت ئامىز سۆزلەردىن سۆز دەپ بولماس
بىھۇدەدۇر. خاچە بۇرھانىدەن كافرلارنى ھىمايەت قىلماي
ئۆزلەرىچە بۇ دىيارلارغە كەلگەن بولسە، بىزنىڭ قەردىدا -
شىمىز ئەردىلەر. ئۇلارغا كۆز قاراقدە يول بېرىسپ، بىجا -
ئىدىل ئەزاز - ئىكراملەرنى بەجا كەلتۈرۈپ، قايسى شە -
ھەرنىڭ تەخت سەلتەنەتنى ئىسختىيار ئەيلەسە، ئانسدە بەر
قارار ۋە پايەدار ئەيلەپ، ئۇلار خۇشلۇغىن ئىستەپ، بىقەد -
رى ئىمكان دۈشمەنلەرى دەقنىگە سەئىي كۈشىشى قىلىغۇمىز
ئەردى. ھالا ئۇلار دىيار ئىسلامغە كافر لەشكەرنى باشلاپ
كېلىپ، كافرلار ئەمرىنى سىياسەت بىرلە يەتكۈزەدۇر. بىز -
لەر قاياشچىلىقتىن بىزاردۇرمىز. شەرىئەت غەررا ھۆكۈمىگە
تابىئەدۇرمىز. ھەر نېسىسەرسەكى شەرىئەتتە چائىزدۇر، بىز
ئۇنى راۋا كۆرگەيمىز. ئەمدى بۇ فەلەك دەرۋار ئىنان مۇراب
دىنى ئۇلار قوللىغە بەرگەي، ياكى بىزلەرگە. خاچە بۇرھان -
ئىدىدىن بۇ يەرلەرگە كەلگەندىن بىسخەبەر ئەردۇق. بەلسكى
بىزنىڭ قەسىردىمىز مۇراد قوللىغە كەلسە، ئۇلارنى كافرلار
ئىلكىدىن خالاس قىلىسماق ئەردى. بىزلەر چاغلاما پىدۇرمىز،
ئۇلاردىن بىزلەر ھەققىمىزدە بۇنىچە بىسۋاپالىق جاپالار كەل
گەي دەپ ئۈمىد يوق ئەردى. ئەمدى قازاغە رىزا بەرمەك
لىك بىزلەرگە ۋاچىپىدۇر. ھەرلە تەقدىردىن كەلسە كۆزۈم
مىز كۆرگەي» دەپ تىغ كىنەنى بەللەرگە باغلاپ دۈشمەن
سارى مەھكەم يۈز كەلتۈردى.

بەيت

رىزا بەردىم قەزاغە ھەرنەكم كەلتۈرسە بەختىدۇر،
قاچانغىچە كۆڭلى قاتتىغ ياردىن ئازار تارتقايمەن.

قىلىنۇر تەردەم ۋە قانى كۆپ تەمە، ھەر بىرگە يۈز ئادەدىن،
كېلىۋر بولدى جاقالار جەۋرى كۆپ بىزارى بولغاچقىنەن

ئەل قىسسە، بۇ شەھزادىلەر لەشكەرى كەمال سەر جاب
دۇق ئەسباب ئالاتى - ھەرب رەسا ۋە ئات - مەركەپىلەرى
سېمىز، ھېچ كەملىككەلەرى يوق ئەردى. لېكىن كۆڭۈللەرى
مەيۈسكى، ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھىمنىڭ ئالەمدىن
ئۆتكەنلەردىنى ئىشتەن قالماقلار باش تاقىپ لەشكەر جەمەت
ئى ئەيلەگەننى ھەم خىتاي لەشكەرى مۇڭا يارى بېرىپ،
بۇرھانىددىننى باش قىلىپ لەشكەر ئىبەرگەننى ۋە بۇلار
سىياسەقلەردىنى ئىشتەلەر قالماقنىڭ بۇرۇنقى غالىپلىقى ھام
لىنى ئاڭلاغان بۇ شەھەرلەر تاقابۇل بولالماستىقىنى كەما
ھەققەھۇ كۆرگەن ۋە بىلگەن باۋۇجۇد ئۇنىڭ ئۈزەستىگە قال
ماقلار كەلتۈرەلمىگەن لەشكەر چىن ھىمايەت بولسە، مۇنداغ
ئارقەسى ئۇلۇغ ۋە بۇنىيارى لەشكەرگە جۈرئەت قىلىپ، بەرۇ
بولماقنىڭ تاقىبەتى ئىچۈك بولۇر ئىكەن؟ دەپ ھەممە كۆڭ
لىگە تەشۋىش يۈزلەندى. ئەلەسخۇسۇس قىرغىزلار، قالماق
لار زەربىلەردىنى بىسىيار يىنگەن، بۇلارنىڭ ھېس ھەركەتلىك
رى قالماقنى. پۇراد تەمەلەرى ئولجە غەنىمەت كەردى ۋە
بۇ قالماقلاردىن ئولجە ئالماقتىن تەمە مۇنسىقەتى قىلىدىلەر.
ئەمما خاجە بۇرھانىددىن بۇ ئەلچى بولۇپ بارغانلارغە بى
سىيار ۋەدە بەرگەن ئەردى: «ئەگەر سىزلەر دەلەتسىڭىز لەر
بىرلە ئول تەرەق لەشكەردىن خاھى قىرغىز، خاجە بۆلەك
كىشى بىزلەرگە يارى بەرسەلەر خانىغە، تۆرەگە خەت سۇ-
نۇپ، تامامى مەملىكەتنى ئۇلارغا تاپشۇرالى. خاقانى چىن
تۆرەدىن ئىنئام - ئېھسان ئالىپ بېرەلى ۋە دۇنيا پاراۋان

بىلەن پۇشتىدىن تاپۇشتىغىچە قالغۇنچە مال پاراۋان بېرىپ
 غەنى قىلالى. ئەگەر ئات باشىغىچە ئولجە غەنىمەت ئالسا،
 ھېچ كىشى تەنە ئەدرۇز قىلماسۇن. كاشغەر، ياركەنددىن
 ھەر كىشى تۆرەنى، خاقانى، بىزنى دېسە ئاگا ئىنىئام ئېي-
 سان بەرمەك بىر لە مەنسەپ ئالى بېرەلى. يەتتە پۇشتىغى-
 چە قىزىل تامغە بىر لە تەرخانلىق نىشان بېرەلى «دەپ بە-
 زى ئەلچىلەر شۇ بۇ ۋەدىلەرنى لەشكەرگە بايان ئەيلەمەك بىلە،
 بەزى ئىمانى سۇست كىشىلەر ئىسلامى زەئىفلىرىنىڭ كۆڭلى
 ئول تەرىپكە مايسىل بولدى. ئەلەلخۇسۇس بۇ نابكارلار جان
 دىللىرى بىر لە ماتىل بولدى. ئەمما بۇ خەبەر شۇم ھەم-
 مە لەشكەرگە ئاڭلانپ، مەسلىھەتلىرى قارار تاپىپ بۇزۇل-
 غۇنچە، بۇرھانىدىن لەشكەرنى ئۇرۇپ كۆشتە - پۇشتە لەر
 چىقاردىلەر. نەچچە مەرتىبە ئۈچ دەۋازەسىغە قوغلاپ بار-
 دى. ئاڭا نەچچە قالماقدىن يەرلىكىدىن بولۇپ يىگىرمە بىر
 تەن دەركەئى دوزاقتا قارار ئالدى ۋە نەچچە تەن چارا-
 ھاتىدار بولدى. چەراكى بۇلارنىڭ ئاتلارنىڭ تولاسى ئو-
 رۇق، ئەسباپلەرى ناچار ئەردى. يېقىن ئەردىكى، بۇلارنى
 بىر سائەتدە زىرۇ - زەبەر قىلغاي. لېكىن لەشكەرى ئىسلام-
 دىن بىر كىشى دەرىجە شاھادەت تاپىپ ئەردى. ئۇشۇ ھا-
 لەتدە بەزى مەككارلار ھەزرەتى شاھزادىلەرگە مەشۋەرەت
 كۆرسەتتىكى، ئەندەك ئارقىغە يانسىپ بەرسەك تاكى ئۈچ
 لەشكەرى ئىلىگەرەك كەلسە، ئاندىن سوڭ قورشاپ ئالسا، بىر
 كىشى ھەم خالاس بولماس دەپ ماقول قىلدى. لەشكەر ئەن-
 دەك كېيىن ياندىلەر. تاغلىقلار ۋەقىتى غەنىمەت ساناپ
 موڭ ئۇرۇغى ھۇجۇم بىر لە ئۈچ لەشكەرى سارى ياندى.

ھەر تەرەۋدىن سەپنى بۇزۇپ، ئۈچ لەشكەرگە قوشۇلمايدى. ھەزرەتى شەھزادىلەر كۆردىلەركى، لەشكەر بۇزۇلدى. ئول تەرەفنىڭ لەشكەرى بارغانچە قۇۋەتلەنسپ، ھىمايەتچى زىيادە قىلىپ ئىلگەرى كېلەدۇرلەر. بۇ شەھزادىلەرگە تاقەتتى تەۋەققۇف قالىمادى. دۈشمەن لەشكەرىدىن زىيادە رەك، ئۆز لەشكەرىدىن غەمناك بولدى. ناچار «ئەللىسىز ارۇمىمالا يوتاقومىن سۇنەنلىبۇرسەن» (بەرداشلىق بېرىشكە بولمايدىغان نەرسىدىن قېچىش پەيغەمبەرلەر سۇننىتىدىندۇر.) مەزمۇنىغە ئەمەل قىلىپ ئارقەغە ياندىلەر.

ئەمما قىسسىسى داستان ئىشىتمەك كېرەك: ئۈچ لەشكەرىنىڭ بىر ھىممەتلىرى يۈز بولدى. بەزى ئادەملەر ئارقەغە كىردىلەر. ئانچۇن كەمىنلار قىلىپ بۇلارنى سايدىلەر، ئاز كىشى خالاس بولدى. بەزىسىنىڭ باشى يورۇق، بەزىسىنىڭ ئەزاسى سۇنۇق، بىرسىنىڭ ئاتى ئاقساق، بەھزار مۇشەققەتلەر بىرلە، ئالات جەڭلەرنى تاشلاپ خىمە بەرگاھلاردىن ۋە زاد راھلە سەفەر جابدۇق ۋە ئوزۇقلەردىن ئاجراپ. بەزىلەرى پىيادە، بەزىلەرى بەرەھنە كاشىغەرگە كەلدىلەر ۋە نەچچە فىرقە تاغلىقلاردىن بۇ لەشكەر ئىچىدە بار ئەردى ۋە بەزى فىرقەسى لەشكەرى ئۇچقە قوشۇلۇپ قاچىپ، كاشغەر شەھىرىگە كەلگۈنچە بۇلاڭچىلىق قىلدى.

بەيت

يۈز تۈمەن لەنەتلەر ئولسۇنكى بۇرەقىبىلەر جانىغە،
 ھەم قۇرۇپ تۇخۇمى ھەم ئوت تۇشكە يىكى خانۇمانىغە.

ئاشنانلىق قىلماڭىز كىم ھېچ ۋەفاسى يوق تۇرۇر،
نە ۋەفاسى بولغاي ئولكىم ئەھد ئىلە پەيھانمىغە.

نە ھايا قىلغاي خۇدادىن ياكى ئالەم ئەھلىدىن،
ئەيپلەمەك تەسدىق ئۇنىڭ ئىسلامى ۋە ئىمانىغە.

تائىتى ئەرمىش ئوغرىلىق ھەم قاراقچىلىق ھۈنەر،
ھەم ھارامخورلۇق قىلۇر ھەم كورنەمەك سۇلتانىغە.

ئاشنانلىق دۈشمەنىدۇر، مېھرىبانلىق قاتىلى،
بىرنى تاراج، بىرنى قەتل ئەيپلەپ يەنە ئىسلامىغە.

كۆڭلى قاتتىخ شۇملۇغى ئاخىردا قىلغاي شەرمىسار،
كۆز تۇتۇپ رەھىمدىن ئول قۇللۇق قىلۇر شەپتەنمىغە.

ھېچ قەۋمى سادىق ئۇشۇ سۈفەتدە بارمىدۇر،
كافىر تەرسامۇ ئار ئەيپلەر ئۇلار قىلغانىغە.

ئەلقىسسە، بۇ ئىسكىكى شەھىزادە ئۇلۇغ لەشكەر بىرلە
بارىپ، ئاز كىشىدىن شىكەستە يەپ، تەمامى ئەسىباب ئالاتى
تى، خىمە بارگاھلارنى تاشلاپ يانغانلەرغە بىسىسىيار ناس-
مۇس قىلىپ، ھەزرەتى يەھيا خاجەم پادىشاھ كائىتە بايلاق
بىلە فەيزىئابد بىلە ياركەند لەشكەردىنى ئالىب ياركەندكە
يۈردىلەر. ھەزرەتى خاجە مۇمىن خاجەم پادىشاھ كاشىغەر
لەشكەرى بىرلە كاشىغەرغە يۈردىلەر. بىرەۋىنى ئىملىگەرى
چاپاغان يۈرۈتتىلەر، ئۇ كېلىپ ھەزرەتى خاجە
ئابدۇللا خاجەم پادىشاھغە بولغان ۋاقىئەنى بايان

ئەيلەدى. بۇلار ئەزبىرايى غەزەپىدىن دەست بەزانۇ سوق-
تىملەر، خەلق ئارادە نامۇسىدىن فەسىل شادىيانە چالدىردى-
لەر. بىلىدىلەركى، ھەممە خەلق لەشكەر شىسكەستە يەپدۇر.
چەراكى ئون سەككىز كۈنلۈك مۆھلەت بىر لە كېتىپ ئەردى-
لەر. ئون ئۈچ كۈندە بۇ ۋاقىتتە ئاڭلاندى. شول كېچەسى ھەز-
رەتى مۆتىمىن خاجەم پادىشاھ ھەم پىيان ئىسكەسىدىن
شەھەرگە كىرىدى، ھەزەرەتى پادىشاھ خاجەم مەخسە ۋا-
قىتتەنى بايان قىلىدىلەر. ھەزەرەتى خاجەم ئابدۇللا خاجەم پا-
دىشاھ بىسىيار فەرىشانلىق بىر لە زەبان ئاچتىلەر: «نەچچە
مۇددەت ئەردىكى سەئىد ئەكبەر بىزنىڭ تەرەپىمىزدە ئەر-
دى. ھالا ئۇنىڭ ئوردىغە نەھۇسەت يۈزلەنگەن مەلۇم بو-
لادۇر. ھەر نەكى قازائى ئاسمانى كەلسە ئاڭا رىزادۇرمىز.
ھىلە تەدبىر كارغە كەلمەس.

تەدبىر بىلە تەقدىرى خۇدا ئۆزىگە بولۇرمۇ؟
تاشنىڭ خىتى يامغۇر سۈيى بىر لە يۇيۇلۇرمۇ؟
بۇ قۇشۇكى ئىنىڭ قەستىدە بولسا سەيپىد،
ئۆز مەيلى بىر لە تۇشىمەگۈچە قۇش تۇتۇلۇرمۇ؟»

دەپ ھەزەرەتى مۆتىمىن خاجەم تەسەللىي خاتىر بەر-
دىلەر. ئەمما ھەزەرەتى خاجەم يەھيا خاجەم ياركەند لەشكە-
رى بىر لە ياركەندگە باردىلەر. ئۇلار ھەم بىر كىشىنى جا-
پاغان يۇرگۈزۈپ ئەردىلەر. بۇ ھەم سۈرەتى ھال تەقىرىر
قىلدى. ھەزەرەتى خاجەم جاھان خاجەم پادىشاھ تولا فەرىشان-
لىق قىلمايدىلەر. «قازاغە رىزا ۋاجىپدۇر. ھەرنەكى تەق-
دىر ئىلاھىدىن كەلسە، ئۇنى تارتىماي ئىلاجى بولماس، بەن-
ددۇرمىز تەقدىر ئىلاھىشە رىزادۇرمىز» دەپ خاتىر بايان
قىلىدىلەر. ئەمما ئەھلى تەدبىر لەر مەشۋەرەت كۆرسەتتىلەر.

كىم: «مۆڭگى ئوتاغىدا ھەرنەكى قالىپىدۇر. گەر كىشى ئۇنى قىمىنى ئاڭلاتماي ئۇچقە بارغان خەلقنىڭ قولى ئىشقى تېپىپ كېلىدۇ. بىز لەر ئۇچۇن ياخشى خىزمەتلەر قىلىشىدۇر. خىش ئەقەرەبا — يار ئاشىنلارنى مېھمان قىلادۇرمىز ۋە سەرۇپاي بېرەمىزدۇر، دەپ چىرلاساق كەلگەي، تۇتۇپ قەيدكە تارتىپ ساق ئوتاغى لەشكەر بارىپ تاراچ قىلسە، ئەسىر ئەيىلەسە چەزاسى ئۇشبۇدۇر» دەپ مەلۇم قىلدى. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئىزنى بەردىلەر.

ئەلقىسسە، تاغلىقلىرىغە قاسىد ئىبەردىلەر. ئۇشبۇ مەز مۇن بىلە چىرلاپ كەلدى. تۆت يۈز سۇۋارە ئەرنى ئورداغە سولاپ قەيد بەندگە سالدىلەر. ئۇ تاغلارنى لەشكەر بارىپ تاراچ ئەيىلەدى. بەزىسى قولغە تۇشتى، بەزىسى قاچىپ تاغە قە ئۆزىنى ئالدى. نەچچە فىرقە كىشىلەر بار ئەردى، تولاسى قاچتى، ئوغرىلىقچە كېلىپ، ياركەندنىڭ سەرالىرىنى قا راقچىلاپ ئالغالى تۇردى ئەمما ئۇمەرنىڭ ئۇرۇغى ۋەھ شەتدىن بەرھەم يىپ كەنارە تۇتتى. لېكىن قاراقچىلىق قىلمادى.

ئەمما ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم خىسجالەت بىرلە كېلىپ، ھەزرەتى خاجەم پادىشاھغە مۇلاقەت بولۇپ تەقىسىر قويدىلەر. ئۇلارغا ئىستىپات شاھانە سەرۇپاي ئاتا ئەيىلەدىلەر. ئەمما ھەممە لەرى زەبانى مەلامەتنى بەزىلەرغە ئاچىپ دەشتامغە ئۇردىلەر. ئەمما بۇلار ھارامزادە مەككەكار غەددار ئەردى. مەككە — ھېيلەدىن بېسىپ يىغىلەدى. ئېيتىپ تىلەركى: «ئى پادىشاھىم، نىچۈك يۈزى قارالمىقدۇركى كەشى، ئەۋلادى پەيغەمبەردىن يۈز ئۆزىگەي؟ ئىسلامدىن باش تارتقاي؟ دۇنيا ۋە ئاخىرەت ھەقتاد پۇشتىغە لەنەت ئالغاي؟

بىز ئەچچە ئەۋباش يامان خەلىق بۇ ئىشنى باشلايدۇرۇ.
بىز ئۇلاردىن بىزار، خۇدا بىزاردۇر. ھالاھەم جازاسىنى
بىز بىرالى، ئول قىلغان گۇناھنىڭ تەدارىكىنى قىلىپ، بىز
تەرىقە بىرلە ئول خەلىققە بىر زەربە يەتكۈزۈپ كەلسەفە.
ھۇۋەلىمۇراد. ئەگەر ئۇ ناماسە ئەھلى ئەيالىنى ئەسىر ئەيلەپ
تاراج قىلالى؛ ئوقۇبەتلەر بىلە قەتل قىلالى؛ بۇ تاغدا قا-
چىپ يۈرۈپ قاراقچىلىق قىلادۇرغان خەلىقنى بىز بارىپ ئا-
لىپ كىلەلى؛ دۈشمەنگە مۇقابىلە بولالى؛ ئىسلام ئۇچۇن
جان فېدا قىلالى» دەپ يۈز مىڭ ئەھد پەيمانلار بىلە قە-
سەمىياد قىلىپ قۇرئان دەرمایان قىلدى. ھەزرىتى خاجەم
پادىشاھ بىسىيار نەرم دىنلىق، ناھايىتى ھېلىم رەھىم كۆڭۈل-
لۈك قىلىپ تەۋەككۈلغە ئېتىقادلىق فەراسەتگۈي ئەزىز ئەر-
دىلەر. بۇلارنىڭ سۆزىنى راست ئەقىدە قىلىدىلەر. بەزىلەر
ھەر چەندە مەنى قىلىدىلەر. لېكىن ھەزرىتى خاجەم پادى-
شاھ قوبۇل قىلىپ دىلەركى: «ھەرگىز مۇسۇلمان ئەھدى فەي-
مانغە ئەمەل قىلماس بولۇرمۇ؟ ئەلەلخۇسۇس قەسەمىياد
قىلغاي، قۇرئان دەرمەيان ئەيلەگەي. ئەگەر ئېنىڭ ئىسلا-
مدا شەك بولسىمۇ، بىزنىڭ ئىسلامىمىزدا شەك يوق. ئول
قۇرئانغە ئەمەل قىلماسە، بىز تەسدىق ئەيلەيلى، بۇلارنىڭ
ھەرنەكى ئەشپاسىدىن ئات - ئۇلاغى ياركەند خەلىققە تۈش-
كەن ئەردى. ئۇنى بەتامام ئاپتۇرۇپ بېرىپ، تۈزۈمغە
ئاپشۇردۇم. ئابا ۋە ئەجدادىمىزنىڭ رۇھ پاكلىرىغە ئاپشۇر-
دۇم» دەپ ئۇلارغا رۇخسەت بەردىلەر. ئەمما نىمەچەس كە-
فەرلەر دەرۋازەدىن چىقىپلا بۇلاڭچىلىق قىلىدىلەر. قاراقچى-
لىق قىلا باشلاندى. بارىپ تاغ ئىچىدەكى جامائەلەرغە
قوشۇلۇپ ھۇجۇم بىرلە كېلىپ، ياركەند سەھراسىدە كەي

مەزاقاتلارنى تاراج ئەيلەپ ئەسىر قىلغالى تۈزدىلەر. مۇ-
 سولمانلار ھېچ ۋەجھى بىرلە باش چىقارالمايدىلەر. ئەمما
 ھەزرىتى خاجەم پادىشاھ بېسىپار فەردشان خاتىرە بولۇپ،
 فەلەككە خىتاب قىلىپ ئېيتادۇرلەركى: «ئى گەردۇن مەك-
 كار غەددار، بۇ قەلەمۇن شەئبەدە بازاسق ئەيلەدىك. قاي-
 سى بىر مېھنەت جەۋرەڭگە تەھەممۇل قىلايسن. قايسى بىر
 غۇسسە ۋە غەم ھەۋادىساتنىڭ ۋە ھەر بارانغىغە نەدەپ نىس-
 شانە بولغاي. قەرىنداشىمىزنىڭ مائەم نىراقى ۋە مېھىر ئىش-
 تىياقى ھونۇز قىسرىق كۈنگە يەتمەي، ئول تەرەڭنىڭ ھاۋا-
 سىنىڭ فەكەر - خىيالنى ئېيتا يىنىمۇ؟ يا پەلىد ناپكارلار-
 نىڭ زۇلۇم - سىدئەملەرنى ئېيتا يىنىمۇ؟

شېئىر

مەن غەرىپ ناتىۋانغە جەۋرى يەتكۈزدى فەلەك،
 تاقىتىم يوق ئىشلارنى باشىمغە كەلتۈردى فەلەك.

كاشكى ئۆز باشىمغە بۇ غۇسسە يەتكۈزگەي ئىدى،
 يۈز كىشى باشىدىن ئارتۇق غۇسسە يەتكۈزدى فەلەك.

ھېچ بەنى ئادەم ئارا باشىمغە كەلگەن كەلدىمۇ،
 چۈملە ئەتۋاننى بالا تەنھا ماڭا ئۇردى فەلەك.

ئول شاھىنشاه ئەرىشىغە كەلگەن تۈگەنمەس ئېيتسام،
 چۈن شەھىدى كەز بەلادىن جەۋرىن ئاشۇرىدىلەر فەلەك،
 كاشكى غەم - غۇسسە ۋاقتىدا قەرىنداشىم يۈسۈق

خاجە بولغاچ ئەردى، بۇ ئاغىر يۈگىنى مەندىن كۆتەرگەي
 ئەردى ۋە ئىلاچىنى قىلغاچ ئەردى. ئەمدى مەلۇم بۇلادۇر
 بىزنىڭ دەۋرىمىز ئۆتۈپ، نەھۇستەت بىز لەر سارى يۈز كەل-
 تۇرۇپدۇر، ھەر ئىشىنىكى قىلادۇرمىز، بۇ ئەكسى نەتىجە بىرا-
 دۇر، تەدبىر ئىسلاج ئەمدى بىزگە تەۋەككۈلدىن ئۆزگە ئەر-
 مەس. قەزاغە رىزا ۋاچىپىدۇر.

بەيت

ھەر نېچچە ماڭا جەۋرى — سىتەم كەلسە ۋە لەكدىن،
 نەچارە قىلاي تۇردۇمۇ ھەرگىز يانارىم يوق»

ھېكايەت پەرىشان ھال قىسسە پۇر غۇسسە مۇقاتىل
 ئىشىمەك كېرەك، ئۈچ شەھىرىدىن: ئول كۈنكى ئۈچ لەشكە-
 رى ھەزرەتى خاجە مۇئىن خاجەم پادىشاھنىڭ لەشكەرىگە
 شىكەستە بەردى. بىنسىيار ئولجە غەنىمەتكە مالامال بولدى.
 ئەسباب چەك ۋە خىدە بارىگاھ ۋە نەچچە قاتار تىپۈ ۋە يىل-
 قى ە زادى راتىلەئى سەفەرگە ساھىب بولۇپ تەخت ئىز-
 زەتكە بەر قارار بولدى. تابىئە ۋە خادەملەرى بۇ ئەشيا-
 لارنى كۆرۈپ، كەرامەتى خاجە بۇرھانىددىن ھەمىلە قىل-
 دىلەر. بىر ئەقىدە لەرى يۈز بولدى ۋە ئىشتىھايى نۇقس-
 لەرىنىڭ كۆزى ئاچىلدى. دۇنيا مال خوشھالىسىقىدىن مەست
 لايە ئقۇل بولدى.

بەيت

بەخت ئەگەر يارى بېرۇر دەرۋىشنى سۇلتان ئەيلەمش،
 ھەر كۈنى كۈندىن زىيادە ئىززەت قاراۋان ئەپلەمش.

ئەختەر ئالما ئەگەر ئىمىداد قىلسە كېيىنەگە،
گەرچە ئول مۇرى زەئىن، ئانى سۇلايمان ئەيلەمىش.

مەملىكەت ئىچرە شاھىنشاھ ئەيلەپ تەنلەرگە جان،
بەلكى جاندىن ئاشۇرۇپ جانلارغە جانان ئەيلەمىش.

سادىقا ئۆزگىل كۆڭۈل بۇ ئەختى بەخت ئەپرۇسىدىن،
شاھنى مۇفلىسى لەھزەدە مۇفلىسىنى سۇلتان ئەيلەمىش.

ئەلقىسىسە، شاخە بۇرھانىددىن ئەپەندى ۋاھاف شەقى ئە-
زەلى بەدكىردار ناپىكار ھارامزادەنى راقىبىزە باشلىغ بىر
نەچچەسى مەشۋەرەتلەر ئاراغە سالىدىكى؛ «ئارقادىن يۈرسەك
لەشكەرىدىن مۇندا بۆلۈنۈپ قالىنالىرىنى ۋە يولدا قالغان-
لارنى ھەمراھ ئەيلەپ كاشىشەر ئۆزۈمىسىگە بارساق، ھەممە
قىرغىزلار بىزگە يار بەرمەك ئۈچۈن بىزگە كىرەر، كاشىغەر
خەلقىنىڭ تولاسى مۇردى مۇخاسسىدۇرلەر، ئول ھەم بىزلەرگە
ياۋەرلىك قىلىۇر. كاشىشەر تەفرىقىلىقەدە بىجەك، بىجەك فەت-
ھى بولۇر. ئەگەر بۇ ھالەتدە بارماساق ئۇلار تەفرىقىلىقەدىن
خارەج بولۇپ باش قاقىپ بىزلەرگە لەشكەر تارتىپ كېلىۇر-
لەر. بىرمىراقى ئولكى، بىز ئۇلار ئۆزۈمىسىگە بارساق ئامان
بەرمەي شىكەستە بېرىۋىمىز. تېز تۇند ئىزم قىلغايىمىز. ئەگەر
كاشىشەرنى قولغا كەلتۈرسەك، يەركەند شەھىرى سەھل ئاسانە
دۇر» دەپ مەشۋەرەتلەر ئەيلەدى. بۇ مەشۋەرەت شاخە بۇر-
ھانىدىن باشلىغ ھەممىگە مەرجۇپ تۇشتى. ئوشۇل سائەت
فەرمان قىلىدىكى؛ «ھەممە خەلق تېز - تۇند ياركەند لەش-
كەردىن تەپسار زادە راھىلە خىسە بارگاھ بىرلە سەفەر

ئەزىمىن مۇھەببەتتە يەلەپ كاشغەرگە يۈرگەن پەلەمپەي»
ئەمما داستان فېتىنە ئەنگىز ۋە قىسسە ھايى ۋەھىمە
ئامىز ئىشىمەك كېرەك، كاشغەردىن — ھەزرەتى خاجە ئاب
دۇللا خاجەم بىلە ھەزرەتى مۇئىن خاجەم پادىشاھىدىن:
لەشكەرلەرى شىكەستە يەپ كەلگەندىن كۆڭۈللەرگە شىكەستە
يەتتى. مەملىكەت ئىچرە فېتىنە ئەنگىز فاساد ئىشلار يۈز
كەلتۈردى. خاجە بۇرھانىددىن كېلەدۈرمىش دەپ خەلق ھەر
تەرەپتىن ئىستىقبالىغە يۈزلەندى. مەنى بىرلە راست كەل-
مەدى. بىرنى مەنى قىلسە، ئۇنى پىنھان بارغانى مەنى
قىلسە ئاشكارا كېتىپ بارادۇر. ئاشكارا تەنەبىيە قىلسە،
پىنھانەن كېتىپ بارادۇر. ھېچ ۋەجھى بىرلە مەنى راست
كەلمەيدۇر. ئول ۋەقتىدە ساھىبىقىران غازى ھەزرەتى خاجە
ھەسەن خاجەم ئەلەيھىر رەھىمە ۋە رىزۋاننىڭ مۇردى خەلق-
لەردىن ئاخۇن موللا مەجىدى، ئاخۇن موللا نورۇز باشلىغ
ھەمىيە يارانلارغە قۇباد مىرزا لەئىنەتسى ھەزرەتى يۈسۈف
خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىر رەھىمە ۋە رىزۋان نامە بىرلە دە-
ۋىش باكۇۋىنى ئەندىجانغە ئىسبەرگەن ئەردىلەر. بۇلار بۇ
نامەنى قوبۇل تۇتۇپ تەشرىق قىلغان ئەردىلەر. ئاخۇنلار
داخىل بولۇپ شەھەرگە كىرىپ ھەزرەتى ئابدۇللا خاجەم
پادىشاھقا تەزىيەت يەتكۈزۈپ، قۇرئان خەتمە قىلىپ، گىر-
يە زارى قىلدىلەر. تەزىيەت يېڭى باشىن ئۆرلەدى. گويى
قىيامەت تازە بولدى. سائەتتىن كېيىن ھەزرەتى خاجە ئاب-
دۇللا خاجەم پادىشاھ ئاخۇنلەرغە ئىلتىقاتلار قىلىپ: «ھەر
قايسىڭىزلار ئۆز تاپەلەردىڭىز بىرلە جەمئىي بولۇپ فىلانلە-
ردە سېغىللەردە ئامادە مۇھەببەتتە تۇرغايىسىزلەر» دەپ سىپا-
دىلەر قىلدى. قۇباد مىرزانىڭ ئىستىقبالىغە خادىملەرنى

بەش كىشى بىر لە بەۋان ئەيلەدىلەر. قالغانلارنى سېغىللەگە
ۋە يوللەرگە بۇيۇردىلەر.

ئەمما ئىشىكتە كېرەك، ئابدۇل مەجىد غەددار مەك-
كار مۇناپىق كور نە مەككىن، ھەزرەتى يۇسۇفى خاجىم ئە-
لە يېھىرە ھە ۋە رىزۋان ئۆز ھەزرەتلىرىدىن ياۋۇقراق بى-
لىپ تەربىيەتلەر قىلىۋر ئەردىلەر. ھەممە ئوردا خادەملەرى
مۇنىڭدىن زەشك قىلىۋر ئەردىلەر. ئېيتتۇر ئەردى: «ئى پاي-
دېشاھىم، ئابدۇل مەجىدكە ئوردا ئىچىرە يول بېرىپ تەربى-
يەت قىلغانلەرى ئاڭا ئوخشاركى، ھەزرەتى ئەلى كەرەمەل-
لاھۇ ۋە جەھۇ ئابدۇراھمان ئىبنى مۇلاچەمنى ئوردىلەردە
تەربىيەت قىلىپ، ئاخىر ئىنىڭدىن بىۋە فالىق بىر لە خىيا-
نەت تاپقانغە ئوخشايدۇر. مۇنىڭ جېنىدا ۋە فانىڭ ئىشانە-
سى بولماس. ئاخىر ھەزرەتلەرى ھەققىلەردە خىيانەت كەل-
مەي قالماس» دەپ ئەرز ئەتكەن ئەردى. ھەزرەتى يۇسۇپ
خاجىم پادىشاھ ھەم ئېيتقان ئەردىلەركى: «ئارى، مەن ھەم
بىلەدۇرمەن، دۇشمەن زېرەك، لېكىن غەرەز ھەم، شاپەد-
كى ئىدىش كۈنى مەردۇد قىلغايمىز» دەپ ساقلاغان ئەرد-
لەر. ئەلھەق مۇنىڭدىن بۇ تەڭلىك ھالەتدە بىۋا فالىق سەر
ئوردى. ھەممە ئۇ مەرالارغە بىۋا فالىق مەسلىھەتنى ئۇرگەت-
تى شەزادىلەرگە ھەممەدىن ئىلىگىرى يۈز ئۇرۇدى قۇباد-
غە ئىستىقبال قىلىپ، ھەزرەتى ئابدۇللا خاجىم ئىبەرگەن
خادىملەرنى ھەرگىز قۇبادنىڭ گەردىغە يولاتمايدى. قۇباد
كەمى خىزمەتنى بېلىگە باغلاغان ئەردى. ۋە سۆھسە بىر-
لە يولدىن چىقاردى.

بەيت

ئادەمى شەپتان يۈز چەندان پامان ئىسپاستىن،
بارچە خەلق ئەيلەر ھەزەر ۋە سۆھسەشى شەپتان شەرىدىن،
ھەق دەيدى خەنناسىنى شەپتان سۆپەت ئىسپاستىن،
لىك شەپتان ئادەمى شەپتاننىڭ ۋە سۆاسىدىن.

ئەلقىسىمە، قۇبادغە چەندان مەئۇللىرىنى كۆرسەتتىم.
كى، ئىنسانى ئىختىيارنى قوللىغە ئادى، ئول جۇملىدىن بەزى
سۆزى شۇبۇكى: «ئىسىز، ھەزەرئى پۇسۇق خاچەم پادىشاھ
ئالەمدىن رىھەت قىلىدىلەر، ئەھلى ئەياللەرى بى سەردۇرلەر
ۋە يەنە ھەم بۇلار تامام ئەسىپ ئالاتى چەئنى شەھىرى ئۇ-
چقا لەشكەر تارتىپ بارىپ، شىكەستە يەپ تاشلاپ كەلدى-
لەر. قىرغىزلار تامام خاچە بۇرھانىدىنغە كىرىپ كەتتىلەر.
كاشغەرىلەر ھەم تامام يۈز ئۆرۈپ بۇرھانىدىنغە كىردىلەر.
ئەگەر سىزلەر بۇلارغا ياۋەرلىك قىلغان بىرلەر بۇلار مە-
لىكەتدارلىق قىلالمايدۇ. بۇلار بىرلەر مۇۋاپىق بولۇپ كاش-
خەرخە ھاكىم بولغىنىڭىزدىن خاچە بورھانىدىن بىك مۇ-
ۋاپىقەت قىلىپ كاشخەرخە ھاكىم بولغانىڭىز بېھىراقدۇر.
چەراكى بۇ شەھزادىلەر شەھەرنى تاشلاپ چىقاردۇرلەر. چە-
چىدەلىسىز ھاكىم بۇلادۇرسىز ۋە يەنە ھەم ئۇلى مۇددەتى مەد-
دىن بېھرى ئورداغە خوش كىغە بەككە يىغىلغان ۋە ھەرتابە-
لەرغە يىغىلغان دۇنيا پاراۋان بار. بۇ مال - دۇنياغە
سىز ئىگە بولارسىز. ئولجا سىزنىڭ، دەپ تەھسىر يول كۆر-
سەتتى. ئولجا غەنىمەتنىڭ ئاتىنى ئىششىپ ئەردى ئۇ

كشى گوياكى ئېرىپ سۆ بولدى . غەيرەت ھېممەتىدىن قالىپ
ئىنسانى ئىختىيارنى تامام بەردى .

پەيت

پەيت ھېممەت بارىدۇر ياۋالار كەبى دەۋران ئارا .
بىۋەفا ۋە جافا بەد ئەھدى بەد پەيمان ئارا .

ھەم ئىچىسۇ ھەم خەبىسۇ ھەم ھەرىس ھەم خەبىس
بى ھېممەت ، بى مۇرۇۋەت ، بىھاي شەيتان ئارا .

زالىم خۇنخۇۋار ئېرۇركىم بىر دەرم ئولجا ئۇچۇن ،
يۈز كشى قەتلىنى كۆزگە ئىلىشىغاي مەيدان ئارا .

ئەلئىسىسە ، مۇنافىق ئابدۇل ھجىدە قىرغىزلارغە شۇ .
بۇ مەئقۇلنى ئۇرگەتتىكى : «بىز بۇ ئىككى خاجەلەرنىڭ
ھېچ قايسىسىغە دۇشەن ئەرمەسىمىز ۋە ھەر بىرلەرى ئەۋ .
لادى پەيشە مېر ھەزرىتى مەخدۇم ئەئىزە مەدۇرلەر . ھېچ
قايسى تەرەپگە ئوق ئاتماي كۇنارە تۇتادۇمىز» دەپ ھەز-
رەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ ئىمبەرگەن خادىملەرغە
بۇ جاۋابنى بېرىپ ئۆزىنى يىگانە ۋار كۆرسەتتى . ھەزرىتى
خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ قۇباد مۇنافىقنىڭ بۇ مىگر
تامىز جاۋابىنى ئىشتىپ ، مۇبارەك دىللىرى مەيۇس بولدىلەر .
بۇرادەرلەرى بىرلە ھال ئەھۋال بايان ئەيلاشادۇرلەر :
«بۇ نېچۈك مۇشكۈلۈككۈر كىم ، بىز لەرگە يۈز كەلتۈرۈپدۇر .
ئاتامىز مۇسبەتلىرىدىن ھونۇز قىرىق كۈن ئۆتمەي ، نە

ھادىسىلە پىش كېلىپدۇر، مائەم مۇسبەت داغى ھىجرانى ئېيتا يىلىمۇ يا خانە ۋە يزانلىق خەۋەفسى ئېيتا يىلىمۇ؟ بار كۆڭۈلنىڭ قۇۋەتى قۇباد دېگەن پەلىدە ئىدى. ئول ئىنى تىمىداغە يارامدى. بۇ كىلە دۇرغان خەلق بىرلە كاللا - بەر كاللا ئۇرۇشۇپ، بولماغاندا شەھەرنى تاشلاپ چىقساق كېرەك ئىدى. ئەگەر جەڭ - چېدەل قىلىد شالى دېسەك لەش كەرىمىز بار، ھىماتىمىز يوق. تەمام قىزغىنلار ئۇلارغا يارى بېرەدۇر. كاشغەرىلەر ھەم تولاسى مۇرىد - مۇخلىس، ئۇلارغە كۆڭۈللۈك، بەلكى ئېسەتسىمال باركى بىز لەرگە قەسەد قىلىپ تۇتۇپ بەرمەگەي. ئەگەر بىر مەرتىبە روبرو بولمايلا تاشلاپ كەتسەك، ئەرەنلىك نامۇسىدىن قورقارمەن، خەلقنىڭ مەلامەتىنىڭ نىشانى بولورمىز» دەپ بىسىپار فەرىشانلىق قىلدىلەر.

ئەمما خاجە بۇرھانىددىن كېلىپ ئارتۇچ مەۋزە ئىغە كېلىپ تۇشتى. يەكبارە ھەرنە بارلارى ئالدىغە چىقىدىلەر. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم تەخت سەلتەنەتدە ئولتۇرۇرغە تەرەددۇدلەر قىلىپ، ناچارغە يىرەت جۈرئەت كۆرگۈزۈپ تۇرغان ھالەت ئەردى. ئابدۇل مەجىد گۇستا خانە ئوردا خادىملىرىدىن ئېيتىپ ئىرگۈزدىكى: «ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ ئەمدى تەخت سەلتەنەت مەنسىۋىنى قويۇپ بەر - سۇنلەر. ئىگەسى كەلدى، ئۆز لەرىنى بىلىپ خالى قىلغايىلەر. ھەممە ئەھلى كاشغەرنىڭ ئارزۇلەرى ئۇششۇدۇر. ئەگەر قوبۇل قىلماسەلەر خەتەردۇر. ئاقىلغە ئىشارەت كۇفايەدۇر» دەپ سىياسەت ئامىز سۆزلەر قىلدى. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ بۇ غەلىز گۇستا خانە سۆزنى ئىشىتىپ بىسىپ يار فەرىشان بولدىلەر ۋە يەنە ئابدۇل مەجىد مۇنافىقى

تۈمەن لەبىدەكى شېبىردە تۇرۇپ راۋاقتىغا خىستاپ قىلىپ نادا قىلدىكى: «ئى شەھزادەلەر! ئەمدى تەختنى خالى قىلىپ بىر سۈنۈسلەر. ئىگەسى كەلدى، ھەق، مەركىزىدە تۇرغاي. تەۋەققۇفنىڭ مەنسى يوق» دەپ ئاۋاز بەلەند بىرلە قىچقارىدى. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ راۋاقتا ئەردى. سەمى شەرىفلەرگە تۇشتى. ئوقيانى قوللەرغە ئالىپ نەچچە بار كەشىش بەردىلەر: ھازىرلار مەننى قىلدىلەر. لېكىن بۇ ھەم بىر يەردە قارار ئالماي جەۋلانسىزلىق بىرلە تۇردى. ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھلىق قىلىپ ئېيتتى: «بىۋەفاسەن. بۇ خىيانەت بىۋەفالىقنى بىزلەر ھەق قىمىزدە قىلاسەن، ئۆزۈڭگە قىلاسەن.

مەسراۋ

ھەرچاكى ئەمە خورى ئەمە كدان مەشكەن.
(تۈز يېگەن ئورۇننىڭ تۈز لۇقىنى سۇندۇرما!)

بىزاسەر ساڭا تۈز بېرىپ ياخشىلىقلار قىلىغان. ئابا ئەجدادىم بىرلە تۈزۈمگە تاپشۇردۇم. سەن ئۆز غەربىزىڭدە كېلەدۇرغانلارغە خىزمەت شاپەتتە قىلادۇرەسەن دەرسەن. ئىنشا ئاللا بىزگە قىلغان كورنەمە كلىك شۇمىلۇغىدىن چەندان بەلا ۋە ئافەتكە قالغايەسەن. ھەرچەندە فۇشمان نادامەتلەر قىلغايەسەن سود بەرمەگەي، بىزگە بۇ خانەۋەيرانلىقنى خاھلايسەن. ساڭا يۈز چەندان كەلگەي» دەپ نەفسەنى قىلدىمەر. ئول ئەردىكى، ئۈچ ئايغە قالماي مال ئەشياسىنى تاراج قىلىپ، ئەھلى ئەپالىنى بەزىسىنى قۇبادنىڭ خەلقى

ئەسەر قىلىدى، بەزىسىنى ئۆلتۈردى. ئۆزىنى ئىتلاردەك كۈچە-
لەردە باغلاپ يۈرۈپ خارلىق بىلە قەتل قىلىدىلەر. ئەمما
ھەر قۇشمان نادامەتلەر قىلدى، سود بەرمەدى.

ئەلئىسىسە، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ
ئەلەيھىم رەھىمە ۋەھىمە ۋەھىمە ۋەھىمە ۋەھىمە ۋەھىمە
ھىچ ۋەھىمە ئىقامەت ۋە يا ئوتتۇ چىقىپ روبىرو بولماقنىڭ
سۈرەتىنى تاپمادىلەر. ناچار ۋالىدە بۇرادەرلەرى مەشۋەرەت
ئەيلىشىپ، تاشلاپ چىقماقنى قارار بەردىلەر. ھاكىم خوس
كىنە كىنە گىدىن مەسلىھەت سورىدىلەر.

ئول ئېيىتتىكى: «ھەق مەسلىھەت ئولكى ئىقامەت
قىلماقنىڭ جايى يوق. ئەمدى ۋەقىت غەزات مۇسافىرەتدۇر.
تەسەۋۋۇر قىلما سۇنلەركى، ئەمدى راھەت ۋە ئامبايىش يوق.
يا بۇرۇنقىدەك دۆلەت كامىرانلىق سۈرگەپىمىز، ئەمدى
ۋەقتى ۋىدائۇ ۋە فىراقدۇر ئەمما سەفسەر ئىختىيار قىلسەلەر،
ھەرگىز ياركەند سارى خىرام قىلما سۇنلەر، ئاندا جان
قۇتقاغالى بولماس. ياركەند ھەم بۇلاردىن قۇتۇلماس.
بەر تەقدىر خالىيلىق بىرلە بۇ جامائەتنىڭ قولغە تۇشىسە،
قەتل جاھادەتتىن قول يىغىنماس. نەسلى مۇنقەتى بولسۇر.
ئەلاسى ئولكى ئەندىجان سارى ئەزم قىلسەلەر بىزلەر ھەم
خىزمەتلەردە بولۇپ ھەمراھلىق قىلساق، بۇلار بىزلەردىن
ئېھتىيات قىلسە، ياركەندگە لەشكەر تارتالماس. شايسەد
ئۆمىد باركى ئۆز ۋەقتىدە يەنە بىر تەرىقتە بىرلە بۇ
شەھەرلەرنى قولغە كەلتۈرگەلى بولۇر ۋە يەنە ھەم تاپىشە
خانەداندىن ھەر كىشىكى ئۇلارنىڭ قولغە تۇشىشە قەتلىشە
مانى بولۇر» دەپ ئەندىجان تەرەققە بېسىپ دەلالەتلىسەر
قىلدى.

شېئىر

ئەمدى شاھا دەۋرى غۇربەت بىلە ئەندۇھى فىراق،
تەركى شەھەر خانە ئەيلەپ ئەزم ئېتىڭ شامۇ فىراق.

بىۋەفا دۇنيا ۋە دۇنغە پىشمانىڭ ۋەقتىدۇر،
تاشلاڭىز بۇ كەرۈ فەر ئايۋانۇ، كا پۋانۇ رەۋاق.

نەچچە شاھ ناكام ئۆتكەزدى بۇ تەختى سەلتەنەت،
سىزدىن ئۆتسۇن قالسۇن بولسۇن بىرەۋگە ئىشتىياق.

نەچچە يىمىل ئىشرەت مەيىن شاداب خۇش نۇش ئەتتىڭىز،
نۇش ئېتىڭ ئەم زەھرىنى زىنھار قىلىڭ تەمتىراق.

نەچە تۈرلۈك ئافەت، ئەنۋائۇ تۈرلۈك ھادىسە،
ئەمدى يوق جاندىن ئىلىكىكىم ئەلۋىدا ئۇ ئەلىمىراق.

سادىقا بارمۇ دىگىل بۇ ۋەقت ئۇمىدى نىجات،
كىم ھۇجۇم ئەيلەپ رەقىب قۇردىلەر بىز لەرگە توزاق.

ئەلقىسسە، ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ ئە-
لەيھىم رەھمە ۋەھرىزۋان خوش كىفە كىبەگىنىڭ مەشۋەرەتىن
ئاڭلاپ جاۋابىدا ئېيتتىلەركى: «ئى ئۆمەر اھاكىم، مەشۋەرە-
لىڭىز بىسىيار مەرغۇبۇر ۋە مەققۇل ئازادە ساۋاپ، لېكىن
ئول غەم شەرىفى باكام قىبىلە گاھىمنى تاشلاپ كەتتىڭ مەرغۇب

ئىمەس. قىيامەتتىن كەم دىللىق، كەم ھىممەتلىك، بىۋەقايىتلىق تۆھمەتسىز قىلىۋالغۇچىلار. ھالا سىزىلەر بۇ تەرەققىگە چىققانلار، بىزىلەردىن رازى بولسۇنغۇچىلار. ئۇلارنى نازى ئەيىلەمەك بىزىلەرگە ھارامدۇر. ئەمما رىئازىيەتلىرى بىزىلەرگە ئۆلۈمگە كىلىك بىزىلەرگە ئابىرۇي جاھاندۇر.

قىيىمەت

دۆلەت ئىستەپ ئىستەمەك دۆلەت قۇشنىنىڭ سايەسى،
تىكىسە بىر كۈن كۆك سارى سايەنى دىۋارى بەس.

كۆزۈ كۆڭلۈم خوشلۇقىدىن خال لەبىدىن ئىستەمەك،
ھىجرىدە كۆڭلۈمكى داغى دىدەنى خۇنبارى بەس.»

بۇ جاۋاب بى ئىنايەت بىلەن خۇش كىفەكبەگى بىلە
خەيرىيات قىلدىلەر.

ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىسسالام رەھ-
مە ئول كېچەسى ئۆزلىرىنىڭ خاس مەھرەملىرى بىزىلەر
ئەسباب سەفەرنى مۇھەببەت قىلىپ، بۇرادەر مەھرەم ئەسرا-
لەرى بىلە خەيرىيات قىلىشىپ، يان ئىشىك دەرۋازەسى بىر-
لە قۇل ھەشەمنى ئالىپ، ياركەند سارى خىرام قىلدىلەر.

ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پادىشاھنىڭ ۋەفائەتلىرىدىن قىس-
قىرىق كۈنگىچە قىرىق كىشىنى تەيىن قىلغان ئىدى. بۇ
قىرىق كىشىدىن ھەر كېچەسى نەۋبەت بىلە ئون كىشى
قونۇپ تىلاۋەت قىلىۋالغۇچى ئىدى. بۇلار ئالتۇنلۇق ساراينىڭ
ئىچىدەكى ھۇجرىدا ئىدىلەر. ئىككى كام قىرىق كۈن بول

خان ئەردى. ھۇجرانىڭ ئىشىكىگە زەنجىر سالىپ چىققان
قالدىدەلەر. بۇلار ئەرتەسى ئاقتاپ تۇلۇت قىلىغۇنچە ئولتۇرۇپ
ئەردىلەر. قاراقچى بۇلاڭچىلار كىرىپ ئىشىكىگە رىنى ئاچىپ
ھۇجرىغا كىردىلەر. ئاخۇنلار كۆردىلەر كى: ھەر بىرى بىر
ئادەمخور، قوللاردا يوغان غۇلدا. يۈرەكلەرگە لەززە تۇش-
تى. بى تەققىپ بارىپ بىسائىخانەنى قۇرئان — سىپارەنى
تالاپ كەتتى. ئاخۇنلاردىن قۇۋۋەت مەجال كېتىپ قاچىپ
چىقتىلەر. كۆردىلەر كى: ئوردا ۋەيران بولۇپدۇر. بىر ئۆي-
نىڭ ئىشىكى ئوچۇق، يەنە بىرىنىڭ يان ياغىچى سۇنۇق.
گوياكى چۆل قالغان مەسچىد دەك بىدەزار مۇشەققەت كەنارە
تۇتتىلەر. ھالاھەم ئول جۈملەدىن بەزى ئاخۇنلار باردۇر-
كى ھونۇز بۇ ۋەقىتىغىچە زەھەرەمىزگە كەلمەيمىز، دەپ ھىسا-
پ قىلشادۇرلار. ئەمما خەبەردار خەلق دۇنيەغە مالامال
بولدىلەر. ئەمما خۇش كىفە كېمەگ ھەممە ئەھلى ئەيالى ۋە خە-
پىل خەشىمى بىر لە ئەزىمى سەفەر ئىختىيار قىلىپ، سۇدەر-
ۋازەسى بىلە چىقىپ، تۈمەن يولىدەكى يولچە كېتىپ بارۇر
ئەردى. ئابدۇل مەچىد مۇنافىق ھارامزادە سەگى دۈشمەنلەر-
گە خەبەر بېرىپ، ھازىر قىلغان ئەردى، يەكبارە ئۇلارنىڭ
سەزراھىنى ئالىپ، ھەمىلە قىلا باشلىدى. بۇ بىسپارەنى بىر
ھاڭ يارغە سولاپ بىستەمام ئەمۋال ئەشپالارى بىر لە ئەسىر
قىلدى. خۇش كىفە كېمەگ ئۆزى زەئىفەسى بىلە ئونچە كىشى بىلە
ئىلگەرى خالاس تاپتىلەر. ئەزىم شاھ ئاتلىغ بىر ئوغلى يار-
نىڭ كەۋاكىدە فىنىھان بولدى. بىر نەچچە كۈن ئۆزىنى ساق-
لاپ، بىر ئائىنىساقى خادەمغە ئۇچرادى. ئائىنىساقى كوردە-
مەك خاچە بورھانىدىغە تۆھپە تۇتتى. بىر نەچچە مۇددە تىمىن
كېيىن قەتلى قىلىپ، گۆشىنى پۇشۇرۇپ ئاشىتالماققە يېدى.

ئەمما ئابدۇل مەجىد مۇناسىق داغۇلى خەبەردار ئىدى. ھەم
 رەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم شەھەردىن چىقار چىقماستىن
 قارە شادىيانە ئۇرۇپ ھەممە ئەل بىلىدىلەركى: «ئالەم ئۆز-
 گىچە بولۇپدۇر» شەھەر ئىچىرە چۇنان شۇرش تۇشتىكى خۇ-
 رۇكەلان تەشۋىشتە بولدىلەر ۋە بەزىلەرنىڭ كۆڭلى بىسىپار
 خوشۇۋە قىت. تاڭلاسى ئەلەسسە باھ ئابدۇل مەجىد باشىغە ئۆ-
 تاغە سانجىپ، ئوردا ئالدىدەكى سەھنەگە كېلىپ ئۆلۈما ۋە
 ئۆمەرلارنى جەمئى قىلىپ ئېيتادۇركى: «ئابدۇل مەجىد مۇ-
 ناسىق توڭگۇزنىڭ قولىدىن ئىشى كېلەدۇرمۇ ئىكەن؟ كۆردۈ-
 گىمۇ، مۇ» دەپ قىلغان ھىيلەلەرنى فەخر مۇ باھات قىلدى.
 ئاخۇن ئەلەم مۇللا مەھمۇد پىنھان ئېيتادۇركى: «ئى رافى-
 زە، بىلىگەيسەنكى ساڭا نىدلار كېلىدۇر ئىكەن. كەلگۈنچە ئالدى-
 راپسەن.

بەيت

ئىككى ئەيلەرسەن بىرەۋگە، بىرگە يۈز ئامادە بول،
 تائىلىك ئازاردىن يىغى، قۇسسەدىن ئازادە بول.

ھەر كىشى ئازار ئېتەر تاخىر تاڭا تازارى كۆپ،
 ياخشىلىقنى پىشە قىل ئالەم ئارا شەھزادە بول»

ئەلەقسە، ھەممە ئۆلۈما ۋە ئۆمەر جەمئى بولۇپ
 بۇرھانىددىننىڭ ئىستىقبالىغە يۈردىلەر. بۇلار مۇلاقات
 بولۇپ كۆردىلەركى:

شېئېر

ھال ئەھۋال ئۆزگىچە، ئەۋزايى ئەتۋار ئۆزگىچە،
گۈفتى گۈفتار ئۆزگىچە، ئافئالى كىردار ئۆزگىچە.
خادىسى خەيلى ھەشە مەنىڭ كارى بارى ئۆزگىچە،
تاپىمە مەتبۇئىلەرغە روپى دىدار ئۆزگىچە.
پىرۇ، مۇخلىس ئۆزگىچە، ئۇستاد شاگىرد ئۆزگىچە،
ئاشىقانى تالىبى مەھبۇبى دىلدار ئۆزگىچە.
مەسنەدى ئىرشاد تەختى سەلتەنەت خار ئۆزگىچە،
ھەم ئىرادەت ھەم ئىنابەت ۋىردە ئەزگار ئۆزگىچە،
پۇرسەشى ھال ئۆزگىچە، ھالى مۇلاقات ئۆزگىچە.
ئىستىقاتى، خەيرىجاد سادىقا يار ئۆزگىچە.

بۇلار بۇ تەرىقە بىرلە مۇلاقات ئەيلەپ ياندىلەر. تاڭ
لاسى خاچە بۇرھانىددىن كېلىپ كاشغەر شەھىرىگە داخىل
بولدى. تەختگە چىقىپ بەر قارار بولدى. قالماقلار بىرلە
چىن ئەلچىسى كېلىپ، كاشغەر شەھىرى ئىچىرە بىسىيار مۇ-
زەبزەب ۋە فەراخەندەلىك ۋاقىمە بولدى. ئەكسەرى خەلققە
«قارا تاغى» دەپ تۆھمەت بولدى. بەزى دىۋانە ئاسى سو-
مىلار ۋە تاغدا جىرىدا يۈرگەن ياباخەلق ئەۋج تافتى، بۇ-
لاردىن يۇرت خەلقىگە بىستار تەشۋىش يەتتى. بۇرھانىددىن
دىنغە ئىزدىنى يەتكۈزەلمەيدىلەر ۋە ھەم ئىستىمەت مەئاش
قەدرىنى كۆرسەتتى ۋە بەزى دانالار كۇفرانە ئىستىمەت قىل-
غانلەرىكە تەۋبە تەزەررۇد قىلىدىلەر.

ئەلقىسە، ئابدۇل ۋاھابى شەقى ئەزەلى بەدىكىردار

نابىسگار ھارامزادە رافىسزە تاغلىق رەھىمان قۇلى
بىلە كاشغەر ئۆمەرلارى ۋە بىو نەچچە دانا شەككاكلەر
جەمئى بولۇپ مەشۋەرەت ئاراغە سالىدىلەركى: «پەيدەر
پەي لەشكەر ياركەند سارى يۈرسە، ھالا خاجە تەشۋىشە
دۇرلەر. يۈرەكلەرىدە زىلزىلە، بەدەنلەرىدە لەرزە. شۇ بۇ
ھالەتدە ئارام بەرمەي بارسە، ئاسانلىق بىرلە فەئەي بولۇر.
ئەگەر مۇندىن كېيىن قالسە تەدبىر ئىلاج ئەيلەپ، بىزلەرگە
نۇقسان يەتكۈزگەلى قەدەم قويارلەر. ئەئلاسى ئولكى كاشپ
غەرغە لەشكەر چار بېرىلسە، تېز تۇند ياركەند سارى ئەزم
قىلساقمىكسەن» دەپ مەشۋەرەتنى بايان قىلدى. خاجە بۇر-
ھانىددىغە مەئقۇل بولدى. فىلھال لەشكەر يۈرگەي، دەپ چار
بەردى. قۇباد خاجە بۇرھانىددىغە ئىستىقبال قىلىپ خىز-
مەت قىلماغلىق ۋەدىسىنى بەردى. بۇرھانىددىن ھەم يار-
كەند فەتھ بولغاندىن كېيىن، كاشغەرنىڭ ھاكىملىغىنى بې-
رەي، دەپ ئەردى. بۇ قۇباد مەردۇدنى سىپەھ سالار لەش-
كەر قىلدى. لەشكەرى كاشغەر، ئاقسۇ، ئۈچ، كۇچار، دولان
نەچچە يۈزلىگەن كىشىلەر يەكبارە ئەدەدى بىنىساپ بىرلە
ياركەندكە يۈردىلەر.

ئەمما قىسسە جاھان كۇزەر ۋە ھېكايە داراز ئىشتىب
گىز لەر ياركەنددىن، ئاقىلانە پۇر دىل ئاسار ۋە راۋىيانى
گەردۇن دىدە ئەنۋار ئول كۇنىكى ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا
خاجەم پادىشاھ ھەزرەتى خاجە مۇئىن خاجەم پادىشاھ تاپە
مۇئەلىمقاتلەرى بىرلە ياركەندكە داخىل بولدىلەر. ھەز-
رەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ھايات دۇنياۋى تەخت
سەلتەنەتدىن مۇبارەك دىللەرنى فارىغ ئەيلەدىلەر. ئەم
قىلدىلەركى: خىجە بارگاھىنى شەھەرنىڭ تاشقا
تىككەپسىز لەر دەپ جەمئى ئەھلى ئايال، خەيلى ھە-

شەم تاپەلەرى بىرلە چىتىپ ئاندىن بەر قارار بولدىلەر. ئۆمەر
 ۋە غازىلار ھەممە ئۆلسۇما چوڭ - كىچىكىنى جەمئى قىلىپ،
 ئۇلارغ ئاش قىلىپ بۇلارنى مېھماندارلىق ئەيىلەپ ۋىسادا
 خەيرىياد قىلماق ئۈچۈن مۇبارەك زەبانلىرىنى سۆزگە كەل-
 تۈردىلەر: «ئەيىۋەننى ساس! ئى ئۇلۇما ۋە ئۆمەر ۋە فوزۇلا
 ۋە ئى چوڭ - كىچىكىلەر، جان قۇلاغىڭلار بىرلە ئىشتىڭلەر!
 نەچچە مۇددەتتىن بۇيان قىرانلار ئۆتتىكى سىزىلەر بىرلە
 ھەققى تەئام، ھەم كالام بولدۇم. سىزىلەر بىلە ھۆكۈمەت
 كامرانلىق سۈردۈم. ئازارنىكى بىزىلەردىن سىزىلەرگە يەت-
 كەن بولسا قەۋلەن يا فىئەن خاھى قەستەن خاھى سەھۋەن
 كەچۈرگەيسىزىلەر، ئىنتىقام تەلەپ قىلغايسىزىلەر.
 مەن رازى، ئابا ئەجدادىدىن باشلاپ تا بۇۋە قىستىغىچە
 سىزىلەردىن زەررە چاغانلىق خىيانەت بىدۋە فالىق
 ۋاقىتە بىرلىپدۇر. ھاللاھەم سىزىلەرنىڭ مەملىكىتىڭىزلاردىن
 ئابادلىق، مەمۇرلۇق خالى بولغاغاي. ھەزرەتى ھەق سىزىلەر-
 نەھۇ ۋە تائالا بەركەت نەسىپ ئەيىلەگەي. غەرەز بۇ رىزا-
 لىقىدىن خاجە ئافاق نەسىلىدىن بۇرھانىددىن كېلىپ، خاقانى
 چىن ئەلچىسى، قالماق ئەلچىسى بىرلە كېلىپ، كاشغەرنى
 مۇسەخخەر قىلىپدۇرمىش. ئېھتىمالى باركى، ياركەندگە قەدەم
 قويغاي. بەر تەقدىر قەدەم قويىسە، ئارادە جەڭ - جېدەل
 ۋاقىتە بولۇپ، ئىككى تەرەق مۇسۇلمانلارغە زۇلۇم جەپرۇھە-
 رەج بولۇر. ئەگەر ئىقتىياد قىلالى دىسەك ئەلەمدۇ لىللا ئىسلام-
 دۇرمىسىز. ئۇلار بىرلە كافىر ئارالاش. ئاخىر ۋەقتىمىزىدە
 ئىسلامدىن يۈز ئۆرۈپ كۇفرغە تاپە بولماغىمىز مۇناسىسىپ
 ئىسەس ۋە ھەم ئۇلار باۋەر قىلماس. ئاخىر جەڭ مۇنازىئەت
 كە تارتۇر. مۇناسىپ ئولكى ئەھلى ئەۋلادىمىز، تاپەلەرمىز

بىرگە ھەج زىيازەتمىگە ئەزەم راھ ئەيلەسەك، ئىنشائاللاھ نىسب سىپ قىلغاي. بۇرۇندىن ھەم ھەرەمەين — شەرىئەت بىن كۆڭلۈم كۈشەسىدىن چىقىمىس ئەردى. لېكىن ۋەقەست يارى بەرمەس ئەردى. ھالا ياخشى ۋەقەستدۇر. ھەم بائىس ئولكى قەدىم ئەيامدىن ئۇلارنىڭ ئابا ۋە ئەجدادى بۇ مەملىكەتكە مۇسەللەت بولسە، بىزنىڭ ئابا ئەجدادىمىز چىقىپ بەرگەن. ئەگەر بىزنىڭ تەرەقى ئۇچ ئىتىبار تاپىپ مەسئەدى ئىر- شاددا ئولتۇرسە ئۇلارنىڭ ئابا ئەجدادى چىقىپ بەرگەن. ھالا نەچچە مۇددەت بولۇپدۇر. بىزنىڭ بۇ مەملىكەت ئۆزى تەخت سەلتە نەتدە ئولتۇرۇپ ھۆكۈمەت كامىرانلىق سۈرۈپ، ھېچ ئارزۇ تەمەننا قالمىدى. ئەمدى نەۋبەت ئۇلار- نىڭ.

بەيت

دەۋرى مەجنۇن گۈزەشت نەۋبەتى ماست،
 ھەر كەراپەنج رۇز نەۋبەتى ئۇست ①

ئارزۇ تەمەننالارى مۇندىن ئۆزىگە ئىمەس. ھەر كىشى ئارزۇسىنى ۋاسىل بولغانى خوپ ۋە ھەم مەملىكەتنىڭ تەرى- تىبى سەئىد ئەكبەر ئول تەرەفدە، نەھۇسەت بىزىلەر تەرەفدە مەلۇم بولادۇر. بىز ئەمدى ئۆزىمىزگە ۋە ياغەيرىگە چەۋرى- سىتەم يەتكۈزمەگەيمىز. بۇ كىلىمات پۇر تەسىرنى بايان ئەيلەدى. ئەمما غەرىبۇ - فەرىيات فىغانى بۇ جەمئىيەتدىن

① مەجنۇننىڭ نەۋبەتى ئۆتۈپ كەتتى. نەۋبەت بىزنىڭدۇر ھەرىكىگە بەش كۈن لۇك نەۋبەت كېلىدۇر.

فەلەك سەھنىگە ئۆرلەپ، خىمى ۋە خەرگاھ - بارگاھ پەركا -
 نىنى پۇر تۇتتى. سائەتتىن كېيىن ئاخۇن ئۆمەر باقى باشلىغ
 ھەممە ئۆلۈمى غازى بەگ باشلىغ ھەممە ئۆمەرا ئىتىقادۇرلەر -
 كى: «ئى پادىشاھىدىن پاناھ، ھەزرەتلىرىدىن ئايرىلىپ، بىز -
 لەرگە ھايات دۇنياۋى ھارام ۋە مەئشەت ۋە تەمەتتۇتات
 روزىگارى ئالەم ھارامدۇر. ئەگەر ئىختىيار قىلسا لەر ياركەند
 خەلقىنى ھەمراھ ئەيلەسۇنلەر. ھەممە بىز بەيئەت قىلالى.
 ئەگەر بىزنى قويۇپ تەنھا سەپسەر ھىج ئىختىيار قىلسە لەر،
 ئەسلا رىزالىقىمىز يوقكى تاشلاپ كېتەرگە، ئۇلار ھەسرەگىز بۇ
 دىيارلارغا قەدەم قويىماسلەر. كاشغەرنى ئالغانلىرىغە رىزا
 بولادۇر. بۇرۇندىنمۇ ئاتا - بابالەرى كاشغەرغە رازى بول -
 غان. ئول ۋەجىھەدىن كاشغەر مەدەفۇن قىلىپ ياتقان. ياركەند
 سىز لەرنىڭ ئاتا - ئەجدادلارنىڭ ماكانىدۇر. ئول ۋەجىھەدىن
 بۇ يەرنى ئىختىيار قىلىپ، مەدەفۇن قىلىپ ياتىدۇرلەر. كا -
 فىرلارنى بىز لەرگە قويۇپ بەرسۇنلەر. بىز جازاسىنى بىرالى
 ۋە ئەگەر بۇرھانىدىن كافرلار بىر لە ھەمراھ قەدەم كەلتۈر -
 سە لەر بىز لەر ئۇلاردىن ھىچ پەرۋايمىز يوق. چەك قىلىشقا
 كۆرەرمىز. ئۆلسەك شەھىد، ئۆلتۈرسەك غازى. ھالا بىر جان -
 دۇر يۈز جانىمىز بولسە فىدائى ئىسلامدۇر. قۇچاغلانمىز،
 قىچاغلانمىز، ئۆلەرمىز، ھەرگىز يانماسمىز. ئىسلامدىن تانمايم
 دۇرمىز. شەرىئەدا راۋامۇدۇركى بۇ تەرىقەلىق تۇرغان خەلقىنى
 ھەرنە بولساڭ بول دەپ تاشلاپ كەتمەكلىك. ئۇلارنىڭ ئەل
 چىسى ۋە يارلىقى بىلە كېلەدۇرغان ئىشى. ئەگەرسە چە كافر
 يارلىقى بولسا ي ساددە مۇسۇلمانلار كەلسە ھەم ھەركىمى شەرىئى
 ئولكى، بىز لەر مۇسۇلماندۇرمىز، پادىشاھىمىز مۇسۇلمان. مۇ -
 سۇلمانلار ئۆزەسىگە لەشكەر قارتىپ، چەك - جەدەل ئەيلەش -

مەكلىك بىنەسبى شەرنى گسۇناھ ئۇلاردەدۇر. سەۋاپ غەزات
فەزىلەتى ھەجدىن زىيادەدۇر» دەپ دەلىل - ھۆججەت بۇر-
ھان كۆرگۈزۈپ، ئەھد پەھمانلارنى قۇرئان قەسەم بىسىرلە
يەنە تازە ئەيلەپ سەفەر مەنىنى قىلدى.

ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ بۇلار ھۆكۈم شەزىنى
دەرمەيان قىلغاندىن ئائىلاج بىچارەۋار نىيىتى ئىقامەت قى-
لىپ قازاغە رىزا بېرىپ ھەرنە تەقدىر ئىلاھىدىن پەشە كەل-
سە، تاڭا بوپۇن سۇنۇپ شەھەرگە داخىل بولدىلەر.

شېئىر

ھەر نەكىم كەلسە قەزادىن باشىمە بولغۇم رىزا،
بولماغاي ئالەمدە ھېچ ئىش زەررە چاغلىق بى رىزا.

كى ماڭا تەقدىرىدۇر يا دۈشمەن ئىلكىدە ئەجەل،
بارمۇدۇر تەقدىردىن قاچىپ قۇتۇلماغلىق راۋا.

نە ماڭا تەنھا ئېرۇر بەل ئەھلى ئەۋلادىم بىلە،
بولغۇمىز مىراس گىرانى شەھىدى كەر بالا.

ۋەقتى ئېرۇر كىم دۈشمەن بولغاي ھەم زىمىنۇ - ئاسمان،
بىر جاۋابى تاپساغۇم گەر ئەيلەسە يۈزىڭ نادا.

خانۇمانىمىدىن كېچىپمەن بەلكى جانىمىدىن گويما،
كەلتۈرۈپ يۈز ھادىسە ئەنۋا تەسۈرلۈك يۈز بەلا.

تەشنىلەپ دۇرمەن، ئېرۇر ئەمدى ماڭا جامى ئەجەل.
ئەشرە پۇيا - تەجىپۇھەلئەتشان ① - كېلۇر ھەردەم نىدا.

سادىقا شاھىنشاه ئەرشىغە يەتمىش جەۋرى كۆپ،
ئۇز كۆڭۈل دۇنيا ئىلىدىن بولمە ھەرگىز ئاشىنا.

ئەلقىسىسە، ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ئەلە.
يەزر رەھىمەۋەر رىزۋان سەبىرە تەھەسجۇلنى پىشىشە تۇتسۇپ،
تەۋەككۈلنى خۇداغە قىلىپ ياركەند مۇزافسات سەھرا خەلق
لىرىنى شەھەرگە داخىل ئەيلەپ قەلئەداپلىق ياراغىنى راست
قىلىپ، قاراۋۇل چەندەۋۇل قويۇپ، ئامادە مۇھەببەت تۇرغان
ئەردى. خەبەر يەتتىكى: «كاشغەر تەرىقىدىن گەردۇ - غۇبار
پەيدا بولدى. ئىنىڭ ئاراسىدىن فەسەۋج - فەسەۋج، گۇرۇھ -
گۇرۇھ لەشكەر زاھىر بولدى» دەپ. ھەزرىتى خاجا جاھان
خاجەم پادىشاھ ئەلە يەزر رەھىمەۋەر رىزۋان مەلىكە تىنىڭ
تەمام كاربارىنى لەشكەر جەڭ قىتال مۇھارەبەنىڭ ھۆكۈمە
رانلىغىنى خاتىمە كىكارغە تاششۇردىلىسەر. ھەممە ئەر، ھەممە
سىپەھ سالار ئىسلام لەشكەر ئەيلەپ ۋە ھەممە كاربان يار -
كەند ئاڭا ئەنجام تاپتى.

ئەمما ھەزرىتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھغە ھەممە
مەلامەت زەبىانى ئاچتىلاركى: «مۇنچە ھەم كەم ھىممەت كەم
جۇرئەتلىك بولۇرمۇ؟ بىخەيرەتلىك فەلانى يەردە ياغى كېلۇر
ئىشى دەپ يىراقتىن ئىشىتىك بىلەن ھۇركۇپ ۋە چۆچۈپ
قاچىپ كەلگەي. ئىرانلەرگە نامۇس ئەمەسكى بىر پارە، ئىكە
كى پارە ھەمەللىشىپ دۇشمەن تەرەفى غالىپ، قەۋى بولسە

① ئەشرە پۇيا ئەپتۇھەل ئەتشان - ئەپتۇھەل ئەپتۇسۇلار.

ناچار زۆرۈرەتتىن كەنارە تۇتۇپ، ئەزىمەت قىلماق كېرەك.
ئۇلارنى شىجائەتتىن لاي - قافلارنى بار. ئەمما كېرەك لازىم
ۋەقتىدە ھېچ كارغە كەلمەيدۇر» دەپ ھەممەلەرى سەرزەنىش-
لەر باشلىدى. ئەلەلغۇسۇس بۇ مەلامەت غازى توڭگە-ئۇزدىن
زىيادە رەك چىقىشقا تۇردى.

ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ بىلە ھەزرەتى
خاجە مۇئىن خاجەم پادىشاھ بۇ مەلامەت خىجالەتتىن بېلىش
كۆتۈرەلمەيدۇرلەر. گۇناگون پەرىشانلىق ۋە خاتىرە مەساللىق
يېتەر ئەردى.

بەيت

قايسى بىر دەردىم بايان ئەيلەيكى قايسى كۈلۈشتى،
بىلىمەن ئايا كەلمەگەي مۇنداغ بىرەۋگە مېسەننىتى.

ماتىمىنى ئېيتاينىمۇ كىم مۇسبەت غۇسسەسى،
يادەينىمۇ خانە ۋە پىرانلىق بالا ۋە شىددىتى.

بارچە غەم بىر سارى ۋە بىخەم رەقىب تەڭى دىل،
يەتكۈرۈر ھەردەم مەلامەتلىرىدىن تۈمەنىنىڭ زەخمىتى.

سادىقا شەھزادەلەرگە يوق جەفايى قالدىمۇ،
نى ۋەفا قىلدى ماڭا خەيلى ھەشەمنىڭ دۆلىتى.

ئەلئىسىسە، كاشغەر لەشكەرىدىن سەردار فەۋج - فەۋج
ياركەند ئۆزى كېلىپ تۇردى. بۇ كەلگەنلەرنى ھەم تۇتۇپ

ئەسىر ئەيىلەپ، ياركەند ئىچرە قىيىدىگە تارتىلسا، تا ئون كېچە شۇبۇ سۈرەتلىك بولدى، ھەتتا كى ئەسىرلەر بەش-ئالتە يۈزگە يەتتى. ئونىنچى كۈنى دەيدە بە ئەسەسە بىرلە بۇرھاندىن كەلدى. تەھەم ئۆمەرلەرى ھەم كەلدى. ھەز-رەت. خاچە يەھيا ئۇچ لەشكەرى يانپ ئون كۈندىن سۇڭ ھەزرىتى خاچە ئابدۇللا خاچەم پادىشاھ ياركەندكە تەشرىف ئەيىلەدىلەر. ئون كۈندىن كېيىن كاشغەر لەشكەرى ئىپتىدائى يۈز كۆرسەتتى. ئون كۈندىن كېيىن بۇرھاندىن كەلدى. ئەمما ئول كۈنىكى خاچە بۇرھان كەلدى. شەھزادەلەر باش-لىغ ياركەنددىن نەچەندە دىلاۋەرلەر ئىككى - ئۈچ مىڭ كىشى بىرلە مۇقابىلە بولدى. ھەزرىتى خاچە جاھان خاچەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام رىزۋان بۇلارغە چۇنان ۋەسىيەت قىلدىلەركى: «زىنھار سەد زىنھار، كاشغەرلەرگە ئوق رەۋا-نە قىلماڭلار. تاكى ئۇلاردىن بىر سادايى ئاڭلانماي. ئاندىن شەرىئەتنىڭ رۇخسەتى بىرلە ئوق ئاتىلماي ۋە ئىللا ھەركەت-شىكى بىشىزنى ئوق ئاتسە، مەن ئىنىڭدىن دۇنيا ۋە ئاخى-رەت رازى ئەرمەسمەن» دەپ بىسىپ سىياسەتلەر بىرلە چى-قارغان ئەردىلەر. ئول ۋەجھىدىن بۇلار سەق تۈزۈپ تۇردىلەر. ئوق ئاتىمادىلەر ۋە مەيدان ئىچرە جەۋلانبازلىق قىلمادىلەر. تەۋەققۇف بىرلە سۈكۈت قىلدىلەر. ئەمما ئول تەرەقدىن بىر-نەچچە دىلاۋەر جەۋلانبازلىق قىلدى. قىت - قىت ئاۋازى بىلە ھەمىلە قىلدى. ئاۋازى قىت - قىت ئالەمنى پۇر تۇتتى. بۇ ئاۋازنى ئىشىتىپ نەچچە كىشى شەھەرگە خىوشخەبەرگە يۇردى. بۇ خوشخەبەرنى غازىنىڭ ئوغلى يەتكۈزدى. ھەز-رەت خاچەم پادىشاھ بۇ بىشارەتنى ئىشىتىپ شۈكربىلەر بەجا كەلتۈردىلەر ۋە ئىپتىدائۇرلەركى: «نەچچە مۇددەتدىن بېرى

كۆڭلۈم كوشىسىدا بۇ فېكىر خىيالدا غەمىم بار ئەزىزىكى، نىم
چۈك مۇسۇلمانلىرىغىدۇر، ئول خەلق ئاللاھ ئاۋازى بىرلە
كەلسە، بۇ تەرەقى لەشكەرى ھەم ئاللاھ ئاۋازى بىرلە ھەمەلە
كەلتۈرسە، ئارادە جەك قىتال ۋاقىتە بولسە، ئول تەرەفنىڭ
ھەققىدە نىپچۈك بىولۇر ئىدى ۋە ھەم ئەندىشىدە ئەردىم.
ئەلەمدۇللىلاكى بۇ ئەندىشە بىر تەرەقى بولدى. ۋە ھىمىدىن
ئازاد بولدۇم. ئەمدى جەڭدىن قول يىغماڭىزلار. مەردانەلىك
بىرلە ئېتىڭلار! ئۆلسەڭلار شەھىد، ئۆلتۈرسەڭلار غازى. يا ئاللاھ
يا ئاللاھ ياراسۇلەللا ۋاھۇسەينا ۋاغەربىنا ۋايتىمما ئاۋازى بىرلە
كارى زار قىلىڭلار! دەپ جەڭگە رۇخسەت بەردىلەر. بۇ خە-
بەر تاشقارى جەڭگاھقا يەتتى، بۇ خەبەرنى ئىشتەك بىرلە
بۇلارغە جۇرئەت ۋەغەيرەت ھاسىل بولدى. «يا ئاللاھ»، «يا-
رەسۇلەللاھ» ئاۋازى بىرلە ھەمەلە قىلدىلەر. مەيمەنەنى مەيد-
سەرەگە گاھى مەيسەرەرنى مەيمەنەگە، بۇ دەريانى لەشكەر-
دە بۇلار شىناۋەرلىك قىلادۇرلەر. بۇ ئاۋازلاردىن كاشغەرى-
لەرنىڭ يۈرەكلەرگە لەرزە تلوشتى. بەدەنلەرگە زىلزىلە
پەيدا بولدى. ھەيپەت ۋاقىتە بولدى. ھېچ يۈرەكلەرى يوق-
كى، بۇلارغە بەرابەرلىك قىلالماي. ئەلەلخۇسۇس شەھزادە
ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا ئىبنى ھەزرەتى يۇسۇف خاجەم
پادىشاھنىڭ دىلاۋەرلىكى تەئىرىفى كېيىن كېلۇر. ئەمما شەھ-
زادىلەردىن بىرنەچچە دىلاۋەركى، شىجائەت مەيدانىنىڭ جەڭ
ئەندازى، جۇرئەت ۋە مۇبارىزەت مەيدانىنىڭ چالاك ئاغاز
مەرد ئەفكەنى، ھىمەت بابىدا يەكتا ۋە غەيرەت بارەسىدەبى
ھەمتا، سىيادەت نەسىب، شاھادەت تەلەپ، تالىبى ئاسارى
ۋىلايەت يەنى ھەزرەتى خاجە ئىنايەت خاجەم پادىشاھكى
ۋاسىتە بىرلە ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنىمغە

داماد ئەردىنلار، ئېتىقادلەرى تازە ئەردى، ھەر بارە ئەفەسۇس قىلۇر ئەردىكى: «ھەق سەد ھەققى ئۆمرى شەرىق زا-يەد كېتىپ بارادۇر، ھېچ ياخشى ئەمەل مەندىن مەۋجۇد بولىدى، كاشكى بۇ ھىمەت جۇرئەتنى سەرق ئەتكەلى بىر جەھاد غازات مەۋجۇد بولسە ئاخىر ئۆمرۈمدە بۇ ئاق سەقا-لىمنى خۇن ئالۇدە ئەيلەپ، جانىمنى فېدايى ئىسلام قىلسام» دەپ ھەمىشە سۆبەي شام بەلكى ئەلسەددە ئام ئارزۇدا ئەردىلەر. بۇ جەڭ مەۋجۇد بولغاچ جانى ياشاردى. بىر ھىمەتى مىڭ بولدى. پەھلىۋانلىق تومۇرى چۈش قىلدى، مەيدان ئىچرە گويىا بىشە ئىچىدەكى شىردەك جەۋلانبازلىق قىلىپ، گاھى نەيزەئى يالماندا، گاھى شەمشەر ئابدەر، گاھى تەبەر كە-مەن ئەنداز، گاھى تەبەر زەينى جان گودار قايسى ھەر بەگە مەھەل يارى بەرسە، ئانى كارغە كەلتۈرۈپ، لەشكەر ئىچرە سائىقەدىن گويىا بىشە گۈزەرى ئەيلەگەندەك سۈرۈپ كۈشتەدىن پۇشتەلەر قىلۇر ئەردى.

شېئىر

ئالەم ئىچرە ھەرنە ئەيلەپ تاكۆتەرگىل ياخشى ئات،
كۆرگىل ئەجرىن ئاخىرەتدە باقى ئەرەمەس بۇ ھايات.

گەرچە تافساڭ نوھ ئۆھرى ۋە سۇلايمان دۆلىتى،
كەلگەي ئاخىر بىر كۈنى پەيكى ئەجەل بولغۇڭ مامات.

كىمكى بۇ دۇنياپىدىن قىلدى ۋە فانى ئەھلى جۇد،
نە بەقە بولغاي ئاڭا ۋە نە ماڭا بولغاي نېشات.

تارت ئېتەك سىلىكىپ ئەجۈزى دەھرىنى قىل ئۈچ تالاق،
قېرى بىرلە سازاۋەر ئەتمەك چۇۋان بارمۇ ئۇيات.

ئاقىل ئەرسەڭ ئى بۇرادەر تاشلا ئىۋزۈك بارنى،
كىم ئەچەل يۈز كەلتۈرۈردىن ئىلگەرى ئۆزى تەلات.

جانى مانىڭدىن كېچىپ جانانىشە قىل جاننى فىدا،
تاڭلا كۆرگەيسەن شاھادەت ئەجىرىنى قىلماي غازات.

سادىقانىە ياخشى ئىش ئەيلەپ ئۆتۈپدۇر شاھلار،
ئۇردى كافىر ئاغزىشە نەۋچۇۋان دەر ئەردى قانات.

ۋە يەنە بىر دىئاۋەر شەھزادىلەردىن ئول شىر غەرى-
ران ۋە چابۇك سۇۋەر مەيدان شىجائەت مەئىرىكە گىران،
دىل سۇۋار چالاک ئەنداز چۇرئەتى سەييار زىت باپىدا ناس-
يابى جەھان، ھەممەت بارەسىدە نادىرەئى زەمان، دانىش
فاتانەت زېرەكلىكىدە بى نەزىر ۋە بىسىيار دىل پەزىر راىى
مەشۋەرەت ۋە مەسلىھەت نىزام مەملىكىتدە خۇرشىددەك
روشن مۇرەببىي مەردۇمان ئەڭلا ۋە ئەدنا يەنى ھەزىرەتى
خاجە يەھيا خاجەمكى بۇرادەر زادە ھەزىرەتى خاجە جاھان
خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس رەھىمەۋەرىزىۋان ئىدىلەر. لېكىن
بەجايى فەرزەند ھەممە كىر مەملىكەت بۇلارغە يەقسىن. ئەمما
جەڭ كۈنى رۇستەمى داستان ۋە سام نەرىمان بۇلارنىڭ
كارى زارى تاماشاسىدە ئەقىللەرى ۋە فەھىم ئىدراكى بى-
ماجال بولۇر ئەردى.

بەيىت

بولسا ئەزدى رۇستەم، ئەۋلادى رۇستەم ئول كۈنى،
كىم نېچە مەيداندا فەرياد ئەيلەسە چىقىاس ئۇنى.

ئۇترودۇ گەرىشاسىبۇ، تەھمۇس تۇھمۇتىنلار قىچىك،
بىر يولى چابۇك سۇۋارىم قەتل ئېستەر ئانى مۇنى.

قىلسە تىرئەندازلىق مەيدان ئارا قاندىن تۆكەر،
ئالەم ئەھلى گەر ھۇچۇم ئەتسە تۈمەن مىڭ بىر يولى.

سەنى بەسەنى جەۋلان قىلۇر جاندىن كېچىك ئى زاھىدا،
شۇرۇ - شەرىپەيدا قىلۇر بىر تەڭ سالاھىيەت تونى.

سادىقا سەن كىمىسەنۇ ئول شاھى مەدھى كىم تۇرۇر،
لىك شاھ مەدھىن دېمەك رەسمى گەدادۇر قانۇنى.

ئەمما ئۆمەرلار جۇملىسىدىن نامدار دىلاۋەر مۇبارىز -
لاردىن ئول شىپىر پىشە شىجائەت، نەھەڭگى پۇرشۇر، دەريا -
يى ئەۋجى بەلاغەت، ئەۋدەر ئاتىشەش ئەندازى زەمان، پىشە
رەۋى دەلىرائى جەھان ئەسالەت نەسەب ۋە شەرافەت ھە -
سەب مىرزا مۇرادكى ئىشىك ئاغە ئاقسۇ ئەردى. ھەزرىتى
يۇسۇف خاجەم پادىشاھ نەۋبەتى ئاخىر ئول كىۋىرى ئاباد
ئىلى مەۋزەئىدىن نىيىتى غەزات ئەزىرايى فەتھى ئىسلام
كاشخەرغە تەشرىق قىلغانلەرىدە ئاقسۇدىن بىللە كېلىپ ئەردى.

شېئىر

كەل ئى جامىڭنى تۇت ساقى پەيا پەيە،
ئىچىپ سىر مەست ئولۇپ بىرنەچچە سۆز دەي.

بولۇپدۇر گەرم ئاتەشگاھى جەڭگاھ،
كۈيەر نامەرد ئاندە خاھى، ناخاھ.

دەلىران فەھلىۋانان شىرسەفدەر،
ئىرانلار بولمىش ئاندىن چۈن سەمەندەر.

چۇ ئوت كۆيدۈردى ئول نەمرۇد مۇردار،
خەلىۋالا ئۇچۇن ئوت بولدى گۈلزار.

چۇ نامەرد چاندىن بىزار بولغاي،
ئىرانلار ئۇيقۇدىن بىدار بولغاي.

كى مىرزا بولدى بۇ كۈن شىبىر بىشە،
ۋە يا بولدى بوران ئول خەيلى بىشە.

ۋە ياكىم بولدى مىرزا فىلى مەھمۇد،
ئەدۇ خەيلىنى ئەيلەپ نىست نابۇد.

ۋە يا پۇركەپ ئاغزى چۈن ئۇشتۇرى مەست،
قىلىپ ئەل پايىمال زىرو پاپەست.

گاھى ئوڭ، گاھى سول چۈن گاھى ئوتتۇرۇ،
قىلىپ جەۋلان ئول خوش خۇلىق نىكۇ.

قاچىپ ئەل ئىككى يانغە كوچە ئەيلەپ،
نىچۈككىم كېرەك قەسدى رەمەھ ئەيلەپ.

سالبان خەلق ئارا يۈز شۇر ئاپەت،
يېتىپ جانلەرغە ئاندىن يېنىش رەھمەت.

ئەدۇ خەيلەن سالىپ شورو غەۋغا،
بەسى جانلارنى تەندىن ئايرىپ ئاندا.

تامام ئولماس ئەگەر تەئرىق قىلسە،
ۋەرۇققە سىغماس ئول تەۋسىق قىلسە.

كەل ئى سادىق كى مەقسەد سارى يۈرگىل،
نەچە كىمىلەر دېدىڭ بۇ سۆزدە تۇرغىل.

غەنىمەت ۋاقتىدۇر سۆزنى تامام ئەت،
قىلەرسەن تاڭلا ئىشنى ۋەسسالام ئەت.

تامام ئەت سۆزنى بۇ ۋەقتى غەنىمەت،
كى بىلمە تاڭلا ئايا بارەۇ فۇرسەت.

دىيارى مەملىكەتدە ھاكىمىڭ خوپ،
سېنىڭدەك ناتەۋانغە شەپقىتى كۆپ.

خۇسۇسەن ۋالدە بەس مېھرىبانى،
ئەچەپ دانە كەمالى فەھىم رەسائى.

مۇسۇلمان ئىلىمى تالىپقىنە خەزىدارە
ھىكايەت قىسسەگە ئاشىقى زار.

ئەزىز شاھلەرغە ساھىب ئىخلاسى،
ماشايىخ ئەۋلىياغە ساھىبى خاس.

خۇسۇسەنكىم ئەزىزلەر سەرگۈزەشتى،
پەسى مەھبۇب ئاڭا مەرغۇپ تۇشتى.

خەزىدار ئولسە سەردارى ۋىلايەت،
فەخۇش ئىززەت ئەمەسمۇ تۇرغە دۆلەت.

كىشى مۇنداغ مەھەلدە قىلماسە سۆز،
قىيامەتدە دېگەي ئانى سۇخەندۇز.

يەنە قويغىل قەدەم مەقسۇد سارى،
سۇخەن ئاغار قىلغىل ئەمدى بارى.

مۇبارىزلار قىزىدۇر ئابدۇللا بەگ،
ئەدۈغە زەخمە ئۇرادە شىرنەردەك.

ئاتاسىدۇر ئۇنىڭ مىرزاد سوخى،
بۇ جەڭدىن يوق ئىدى بىم ۋە خەۋفى.

بۇ ئاقسۇ ئىچىرە ئول كەلفىنگە ھاكىمە
مۇرىدلىقتا ئىدى ھەرلەھزە مەھكەم.

شىجائەتدە دىلاۋەردۇر يىگانە،
دىلاۋەرلىكىدە رۇستەمدىن نىشانە.

غازات ئىچىرە تۇتۇپ كۆڭلىنى ئاگاھ،
ئاغىزدا ۋا ھۈسەينا ۋا غەربا.

ئۇرار ئۆزىنى ئەدۇغەبى تەۋەققۇق،
ئېتىپ، سانجىپ ئەدۇنى بى تەكەللۇق.

تامام خالقدىن ئارتۇق ئېتىقادى،
خالسىەن لىللاھ ئىدى جەڭ جىھادى.

نەخۇشدۇر كىمىسە گەر تاپسا شاھادەت،
ئىككى دۇنيادىن ئارتۇق كۆپ شارافەت.

قىلىۇر ئەردى خاجەم ھەر بارە ۋەئىدە،
كۆرەر ئەجرىن مۇرىدلەر ھەشرە گاھدە.

يەنە مىرزالاردىن ئول مىرزا شىرداق،
قويۇبدۇر شىرلار كۆكسىگە يۈز داغ.

چۇنان مەردانىلىكىدە ئەردى ئول تاق،
كېسىپ باشىن خىتايى، جۈملە قالماق.

دەلىرانە كىرەر مەيدانغا چالاک،
كۆيەر ئۇل جانى تىغىدىن چۇخاشاك.

ئاڭا ئۆز جانىغە خەۋفى قاچار بار،
شەھىدلىك نىيەتىدە ئوردى ئول زار.

ئەگەرچە يالغۇز ئەرسە ئول خۇدا يار،
①.....

يەنە بىر مىرزا ئابدۇل ۋاھابى ئوردى،
ئەجەب بازۇي ھىممەت يارى بەردى.

قىلىيان زىكرىنى ئاللاھ - ئاللاھ،
دەسۇلە للاھ ھۈمەينا ۋە شەھىدا.

يەنە ئوردانىڭ ئول خەيلى ھەشەمدىن،
دىلاۋەر ھەم مۇبارىز مۇھتەشەمدىن.

شىجائەتلىك شاھابىدىن باكائۇل،
باھادۇر، پەھلىۋانى بى تاقابۇل.

سىپەسالار قەۋمى چابۇك ئەنداز،
دېگەيمەن بېرىلىپ شۇبارە پەرۋاز.

دەلىران دىلاۋەرلەر دەلىرى،
دېسە بولماس ئاڭا رۇستەم نەزىرى.

① ئەسلى قوليازمىدا بىر مىرزا چۈشۈپ قالغان.

ئىرۇر ئول چابۇكى - چابۇك سۇۋاران،
گۈرۈھى لەشكەر ئىچرە شىرۇ غەرران.

باباسى كىم ئېرۇر ئۇشتۇر خەلىفە،
زوهور ئەردى كارامەت ئەجىبىيە.

شاھابىدىن ئىدى ئانىڭ زوهورى،
كامال مەست بۇغراچۇن شۇتۇرى.

ئەدۇنىڭ لەشكەرى زەربىدە ئالان،
چىقارۇر ئەھلى جەڭدىن فەرياد ئەفغان.

گاھى ئوڭ، گاھى سولنى پىشە ئەيلەپ،
گاھى ئوتقۇننى كۆشتە - پۆشتە ئەيلەپ.

دىلى جانى بىلە ئاللاھ گۇيان،
قىلىپ دۈشمەننى سەرگەردانۇ ھەيران.

بار ئەردى دەست بازۇدا بەراپەر،
نېچە ھەم ئوردا خەيلىدىن دىلاۋەر.

سۇخەننە بولباغاي ھەدى كەنارە،
ئەگەر نام بىنام ئەتسەم شۇمارە.

يەنە قىرغىزدىلاۋەرلەر ئىدى بار،
ئەرۇس ئاتلىق توقال ھەم خاجەم يار.

ھۆججەت پەھلىۋان نامداری،
بايان مىڭدىن بىرى بەردىم نىشانى.

ئەل قىسسە، بۇ دىلاۋەر لەرمۇ بارىز لاردىن بەزىلەرى بۇ مەيداندا جەۋلانمازلىق قىلىپ، بىر نەچچەنى قىستەل ۋە بىر نەچچەنى جەراھەت ناك قىلىپ، ئاتلارنى قولغە تىۋشۇرۇپ، خاجە بۇرھانىددىن لەشكەرنى بىر فەرسەخ ① ئارقەغە يانە دۇرۇپ، فەتى ئۇسەرەت بىلە شەھەرگە ياندىلەر. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ بۇلارغە دۇ ئاي خەيرى قىلدىلەر. ھەممە ئەھلى شەھەر جەزم قىلدىلەر. لەشكەرى ئەدۇ ئاز ئىكەن. تاڭلا لەشكەر جەمئى قىلىپ چىقىپ، لەشكەرى كاشغەرنى ھەبامەنسۇر قىلغايىمىز دەپ بۇ فىكىر خىيالدا ئەردىلەر. ئور- دادەكى ئۆگزەسىدىن ۋە شەھەر سېفىللارنىدىن كۆردىلەركى، لەشكەرى كاشغەر گورۇھ - گورۇھ، فەۋج - فەۋج كېلىپ، شەھەر سېفىللىنىڭ چاھار ئەترافىنى قورشاپ تۇشتى. ئەھلى شەھەر ئەندىشەگە قالدىلەر. شەھزادەلەر ھېچ قايسىسى ئىستىراھەتنى راۋا كۆرمەدىلەر. چەندىۋۇل ئاتلانمىپ ئول كېچە شەھەرنى نەچچە دەۋر قىلدىلەر. ئەگەر بۇ كېچە شەھەر بۇزۇلماسە نەچچە ۋەقت شەھەردارلىق قىلغالى بولۇر، ئۈمىد تۇتقالى بولۇر دەپ كامال پاسىبانلىق قىلدىلەر.

بەيت

يارەب ئۇشبۇ كېچە كىدەك ۋەھىم غەم بولمايمۇكىن؟
سۇبھىغە تاشام ئەندۇھى نەدەم بولغايمۇكىن؟

① بىر فەرسەخ — يەتتە كىلوجىتىرغا تەڭ كېلىدۇ.

ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام رەھىمەتتە رىزىۋان
ھەم بەپىتىنى ئوقۇدى:

دەھرىنىڭ شەكلىنى كۆرگىم بولدى ھالى ئۆزگىچە،
بىلىمان ئايا بارمۇدۇر ئۇنىڭ خىيالى ئۆزگىچە.

ئى فۇتۇھى ئەرشىيا تەڭرى قاناھىگە ساغىن.

①

بۇ كىچىكىنى ۋەھىم - تەرس بىرلە ئۆتكەزدىلەر. بۇرھانىدە
دىن لەشكەرى بىسىيار جەمئىي بولدى. ئىلىسى، ئاقسۇ،
كۇچا، ئىسۇچ كاشىنەر، دولان، تىنۇرپىسان، يېڭىئۆستەن سار ۋە
نەچچە تەئىفە قىرغىزلار قوشىچى ئۇرۇغىدىن قۇباد لەشكەرى بىرلە
ئۇرۇق قىپچاقدىن سوفي مىرزا، ھېكىم مىرزا، ئۆمەر مىرزا، چوڭ
باغىش بۇلار ھەممە لەرى لەشكەرى بىرلە لەشكەرى بىھىساب جەمئىي
بولدى. بىر كىچىك - كۈندۈز ئۇشبۇ سۈرەتدە تۇردى. ئاندىن
لەشكەر ھەر تەرەپكە تارقادى. تۆرتتۇنجى كۈنىدە ياركەند
شەھىرىدىن لەشكەرى بىگەران جەمئىي ئەيلەپ لەشكەرى
كاشىنەر بارا بەرىدە سەق ئاراستە قىلدىلەر. بۇ ئىككى تەرەپ
لەشكەرىدىن تەپل، نەققارە، نەفىزە، چەك شەرىئىي ئاۋازى
بى ئەنداز بىرلە گەردىشكە كەپگۈرىدىلەر.

شېئىر

سەفلەر ئارا ھەر يەردە سوقار جەڭگۈ جىگەرلەر،
مەنىسى بۇكىم جەڭ كۈنىدە ئىلغانۇر ئەرلەر.

① ئەسلى قوليازمىدا بىر مىسرا چۈشۈپ قالغان.

ھىممەتلىك ئىرانلار ئىچىگە تۇشۇبان چۇش،
مەيدان ئارا جەۋلانباز ئېيتىبان سىينە يارارلار.

جاندىن كېچىبان نەئىرە ئۇرۇپ ھەملە قىلىبان،
شىرانە، دەلىرانە كىرىپ تېغ ئۇرارلار.

خەتۇن سۇفەت ھىيىزە ھەسەل خۇنىسى نەبىئەت،
بەھىمەت ئىرانلار ئىچىدىن گۇنجى قاچارلار.

ئەسلىكى جىگەرلىكدۇر ئىچىگە تۇشۇبان چۇش،
مەيدان ئارا جەۋلانباز ئېتىپ دىننى سىپارلار.

غەپرەتلىك ئىرانلار بۇ كۈنى ئۆزگىچە سادىق،
ياخشىدۇر بى غەپرەت ئىزىدىن ئىتەۋ قاچۇرلار.

ئەلقىسىسە، بۇ ئىككى دەريايى لەشكەر چۇنسان تەرتىپىپ
بىرلەسەق ئاراستە قىلىدىلەر. بەھلىئان باھادۇر نامدارلارنى
بەزىسىنى مەيمەنەگە، بەزىسىنى مەيسەرەگە ۋە بەزىسىنى پىم
شى زەۋى لەشكەر قىلىپ مۇھەييا ئەيلەدىلەر ۋە بۇلار ئال
دىغە توق ئەنداز ساتتىق ئەندازلارنى سالىپ بىجىگەر، بىدىلىك
لارنى ئارقەغە سالىپ، شەھزەدەلەر ئۆزلەرى تۇغ تۈبىدە قا
رار ئالدىلەر. ئەمما ئىككى تەرەقدىن مەردانە مەردلەر، مو
بارىزلار ئىككى سەق ئاراسىدىن مەيدان ئىچرە جەۋلانبازلىق
قىلىپ، گاھى مەيمەنەگە، مەيسەرەگە، گاھى مەيسەرەنى كۆز
لەپ، گاھى ھىممەتلەرى تۇغيان قىلىغاندا، ئات يۈگۈرتۈپ
جەڭ ئەندازلىق كۆرسەتۈر ئەردى. بۇ ئىككى دەريايى لەش

كەرتا ھىسبىتە ئاھىسىستە ئارالاشىپ، «مەجمە ئۆلبەھ» رەيىن» بولدىلەر. ئەمما مەيدان ئىمچرە قۇچاڭلاشىپ، فىم چاڭلاشىپ گاھى نەيزەئى يالىغانى، گاھى تىخ ئابدۇر ئىسلە ھەۋالە قىلىشىپ، گاھى تەبەر جان سىتانىلەرنى گەردەشكە كىيگۈزۈر ئەردىلەر. بۇ مەيدان چەڭگاھ گويىا تونۇرى ئاتەش بولدىكى، شەرارەسى كۆك سارى باش تارتتى. ئەجەل بۇلۇ- تىدىن ئۆلۈم يامغۇرى ياغا باشلادى. چەررەندە- فەررەندە تاماشاغە كۆز ئاچتى. كەررۇبىيان - رۇھانىيان فەررىشتەلەر- رى نەزارە سېلىشقا باشلەدىلەر. لەشكەرى پاركەندىن ئاۋاز ئاللاھ- ئاللاھ، يارەسۇلەللاھ، ۋەھۇسەيىناۋاشەھىيداۋاغەربىبا ئىداسى كېلۇر ئەردى. بۇ ئىدائىڭ ھەيپەت سەۋلەت-دىن دۈشمەنلەرنىڭ يۈرەكلەرىگە لەرزە تۇشتى. ئەمما كاشغەر لەشكەردىن «قىت - قىت» دىن بۆلەك ھېچ سەدايى چىقىماس ئەردى. چەراكى ئەكسەر كۆھىستانى يەنى تاغلىقلار ئۇلاردە دىن ئىسلامدىن بەھرە يوق ئەردى ۋەنەسىلە رەھىم بولغاي، بۇلارنىڭ بىر نەچچەسى سىپە سالار لەشكەردىن دىيانەت- نى ۋە ئىمان ئىسلامنىڭ خەراب ۋە تاباھ بولۇردىن بىمخە- بەر ئەردى. يەنى ئابدۇۋەھاف شەقى ئەزەلى، رەھمان قۇلى بەدبەخت ۋە ئابدۇللا بەدسىرەت، ئابدۇكېرىم بەدئەھدى، ئابدۇساتتار بەدشەككاك، ئوسمان بەدشۇمار، مۇنىر قال- حاق، سارىغكور كاشغەردىن بىر نەچچە لەرى ئالاھزە لىقىياس.

نەزم

تۇت ئى ساقى ماڭا جامنى دۇبارە،
 زەمانى جەڭدۇرۇر ۋەقتى نەققارە.
 قىلۇرمەن شىكۋەلەر مەككارلاردىن،
 نە بەدكىردار ئول خۇنخۇارلاردىن.

بار ئىدى بىر ئەچچە سەردارى لەشكەر،
دىيانتە بەلكى ئىمان بىخەبەرلەر.

شەرىئەتنىڭ خارابىدىن ئىشى يوق،
تەرىقەت ئىستىگۇچى ھېچ كىشى يوق.

كېچە - كۈندۈز ئۇلارغە كارى ھەربە،
ئاداۋەت ئەيلە مەكتۇر بەزى كىنە.

خۇدانىڭ بەندەسىگە چەۋرى ئەيلەر،
بۇ باتىن كۈز لەرىنى كور ئەيلەر.

فەساد ئىشلارغە ئول بىسىيار مايبىل،
بىرەۋنى باشلاماققە تۇرفە كامىل.

ئاداۋەت سارىغە بۇ مەسلىھەتلىر،
سەلاھى كارىغە كەج مەسلىھەتلىر.

ئىككى شەھەر ئارا شەككاكدۇرلەر،
سالۇرغە كىن بەسى چالاكدۇرلەر.

ۋەزىر ئەر بولسە مۇ مۇنداقلار ئەۋباش،
دېسە شەھ: بوركىن ئال، كېسەر باش.

ۋەزىر ئاقىل ئېرۇر شەھلەرغە ئىستىمەت،
ئىككى دۇنيادا ئاندىن ئىستىراھەت.

ئادالەت ئوتى ئۆچمەس تا قىيامەت
كۆرەر ئىچىن تاڭلا بىنبايەت.

ۋەزىرالىمۇ خۇنخۇار بولسە،
خىيانەت بايدا مەككار بولسە.

يېتەر زۇلم، بەلا شەھلەرغە بەدنام،
ئىزامى مەملىكەت تاپنام سەرەنجام.

رەئايى خەيلى شەھدىن خوشنۇد ئولماس،
خارابى مۈلك ئالۇركىم ئەيىۋەسەنناس.

بەسى شەھلەر بولۇركىم ساھىب ئىقبال،
ۋەزىرى ئاقىلدىن ئول ئىكۇھال.

سۇلايمانغە رەۋاج شانۇ شەۋكەت،
چۇ ئاسىق بۇرخىيا ساھىب كەرامەت.

ئەرەستىئودىن چىقىپ ئاتى ئىسكەندەر،
ئالدى تەدبىردىن ھەم بەھر - ھەم بەر.

بولۇپ نۇشمىرۋان سۇلتانى ئادىل،
ئەبۇ زۇر جۇمھۇرى دانىسا سەبەب بىل.

بېرىپ سۇلتان ھۈسەيىنغە ياخشى ئاتى،
نەۋايى مىر ئىلى شىرى ھىراتى.

ۋەزىرى بەد بەيانشە ھاجەت ئەرمەس.
مىسال ئەتمەك ئەيان ھاجەت ئەرمەس.

بۇلار ئۆز شاھىغە يەتكۈردى بەدنام،
ئۆزى گۇمراھ بولۇبات بولدى گۇمنام.

خۇداياكىمكى سەردارى ۋىلايەت،
ۋەزىرى ئاقىلى دانا نەپسپ ئەت.

خاراىى مۈلك بولماي ھەم رەئىيەت،
رەۋاج شەرتىدىن ئولغاي دىيانەت.

بەھەمدۇللاھكى ھالاخۇش زاماندۇر،
ھەممە خەلقى خۇدا ئامىن ۋە ئاماندۇر.

ئىنانى سۆزنى تۇت سادىق سۆزۈڭگە،
قايندا يۈرگەسەن كەلگىل ئۆزۈڭگە.

جاۋانىب دۈشمەن چۈن ۋەقتى تەڭدۇر،
مۇ قابىل دوست دۈشمەن ئەينى جەڭدۇر.

بۇ مەزكۇر جەمئىدىن بەزى دىلاۋەر،
مۇبارىز ئەردى گويما شىر سەفدەر.

ۋە ياكىم ئەھرەمەن زادەدۇر ئول،
چۈكۈھمقافدىن بۇ دە يىيۈز دۇرئول.

بىرىدۇر دىئە ئەسۋەد بىرى ئىغرىت .
ئۇرۇپ نەئزە ساداپى لەھزە قىت - قىتە .

مۇسۇلمانلارغە سالپ شور ئافەت ،
شەھىد ئەيلەپ مىڭۇ مىڭىنى چارەھەت .

مۇسۇلمانلارنى دۇر قاتتىغ بالايى ،
بولۇپ دەججال سىرەت بىر جەفايى .

قىلىپ خورەكنى مۇسۇلمان كۈشتە ئەيلەپ ،
شەھىدلار تۆدە - تۆدە پۈشتە ئەيلەپ ،

ئۇلاردە يوقتۇرۇر ھەرگىز رەھىم شەققەت .
ئىچىدە بەئزى كىنە بۇر ئاداۋەت .

ئىلاھى بولماغاي مۇنداغ گۇرۇھى ،
بايىبانى تەفەككۇر دەشت كۇھى .

ئانغا قىلمە مۇسۇلمانى دۇچارى ،
قىلۇر كافىر ئاتىڭ فەيلىغە كازى .

ئەلقىسىسە ، بۇ جەڭدە بىسىيار ئىككى تەرەفنىڭ دىنلاۋەر -
لەرىدىن بىسىيار خونىزلىق ۋاقىتتە بولدى . ياركەند لەھكە -
رى غالىپلىق بىلە كارزار ئەيلەپ ، ھەتتاكى ھەزرەتى خاجە
ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ ئىككى فەررەك مىلتىقلارى بار ئەر -
دى . توققۇز ئەرشىدىن ، بۇ مىلتىقلار ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم

پادشاھدىن پادىگار قالغان بىر فەرسە خەدىن ھەرگىز نىشا-
 نەنى خاتا قىلماس ئەزدى. بۇ مىلتىقلارنى كارغە كەلتۈردى-
 لەر. بۇرھانىددىن، باي دۇبەنىڭ تۆپەسىدە يىغىلىشىپ تۇر-
 غان ئەردى. ئوپ ئەلەمدارنىڭ ئاتىغە تەگدى. ۋە ھىشەتسىدىن
 قورقۇپ ئارقەغە ياندى. بۇ ھالەتنى كۆرۈپ ياركەند دىلا-
 ۋەرلەرگە چۈرگەت - ھىمەت ھاسىل بولدى. جەۋلانبازلىق
 كۆرگۈزۈپ، مەيدان ئارا قالغان لەشكەرنى سۈرۈپ ياقساغە
 چىقاردىلەر. خاجە بۇرھانىددىن لەشكەرگە شىكەستە يەپ
 يەڭلىك يۈز كەلتۈردى. بۇ ھالەتدە قۇباد قىرغىسىز بەگ ئۆز
 تائىغەسى بىرلە ئۇتتۇرۇپ يۈرۈپ، ياركەند دىلاۋەرلەرنىڭ سەد
 راھىنى توستى. ناچار بۇ دىلاۋەر ئىنان باۋەر قەتارلەرىنى
 قايتارپ توختاتىپ تۇردىلەر. ئول ۋەقتدە ئافتاب ئالەم تاب
 مەغرىب تەرەپكە مەيىل ئەتتى ۋە شەفەق خۇن ئالۇدە لىباس-
 لەرى بىرلە نامايان بولدى. ئاسماندا ستارە كەۋاكىبىدىن
 فانۇسلار نامايان بولدى. كەچ بولغاچ بۇ ئىككى لەشكەر
 تەبىل - بازگەشتە چالپ ئارقەغە ياندى. مەنزىلىسەرىدە قە-
 رار ئالدىلەر. ياركەند لەشكەرى ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خا-
 جەم، ھەزرەتى خاجە يەھيا خاجەم پادىشاھ غەزى باشلىغ
 تامام لەشكەر ئابروى بىرلە شەھەرگە كىردىلەر. ھەزرەتى
 خاجە جاھان خاجەم پادىشاھنىڭ ھۇزۇرلارىدە بايان چەك
 ئەيلىدىلەر. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ بۇلارغە دۇئايى خەيرى
 قىلىپ خوشنۇد بولدىلەر. ئەمما بۇ لەشكەرى كاشغەز، يار-
 كەندكە مەقدەمە تۇزۇپ، ئىپتىدائەن قەدەم كەلتۈرگەن ھىند-
 دا ھالى ۋە مەۋالى مەملىكەتى ياركەند ھەممەلەرى با ئىت-
 تىفاق ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھغە بائىتسفاق
 پىنھانەن ئەرز ئەتكەن ئەردىلەرگى: «پادىشاھى ئالەم، بىر

گەرزىمىز مەخفى مۇبارەك سەمى شەزىپلەرنىڭ مەلۇم قىسىلا-
 دۇرمىز. ئەلبەتتە بىجاندېل قوبۇل قىلىنغانلىقىمۇ. ئەرز ئۆلكىسى:
 بەندە گامى ئاستانەدىن بۇرھانىددىن خاقان ئەلچىسى بىلەن
 قالماقلەر ياۋەرلىكى بىرلە غەبىرى ئەز ياركەند تەمامى ۋە-
 غۇلىستان دىيارلەرنى تەسەررۇقلەرنىڭ ئالدىلەر، ئەگەرچە يار-
 كەند ۋىلايەتى تەنھادۇر. ئەمما پايىتەخت مۇغۇلىستاندۇر. ھەم-
 مە شەھەر لەشكەرلىگە مۇقابىلەندە بەرەبەردۇر. شەرتكى، ئۆز
 ئىچىسىزدىن تەفرىقلىق ۋە خىيانەتلىك زايىر بولماسا. لې-
 كىن بۇ خىيانەت ئۆزىگە لەردىن زايىر بولماسا. ئەگەرچە
 بولسا ئىتتىپاقى يوق. مەگەر بۇ خىيانەتنى ئىككى كىشىدىن
 گۇمان قىلدۇرمىز. بىرى ھاكىم غازى بەگ، بىسىرى ئىشىك
 ئاغە نىياز بەگ. ئەگەرچە بۇرھانىددىننىڭ ئىخلاسى كەمسىدۇر.
 ئەمما ئىتتىپاقدا ۋەفا يوقتۇر. بۇ دىننى دۇنياغا سائىشىدىن
 يانماس. بۇرۇن ھەم بىۋاقىتلىق زاهىر بولغان. ئەھدى فەيى-
 مانىغە ئىتتىپاق قىلغانى بولماس ۋە ھەم ئىستىدادى ھەم كۆپ-
 دۇر ۋە خەيلى ھەشەملەرى بىسىياردۇر. ھەر فۇنۇندا كامىل
 ۋە مەكەمەلدۇر، ئەگەر بەر تەقدىر خىيانەت قىلسە كەمالىغە
 يەتكۈزەدۇر. ئەمما نىياز بەگنىڭ خىيانەت قىلىۋىشىنىڭ ۋەجى
 ئۆلكى، قەدىدىن خاجە بۇرھانىددىننىڭ ئاتا ۋە ئەجدادلار
 خە كۆپ ئىخلاس بار ۋە نەزرى نىيازى يېتىشىپ تۇرغان
 ۋە ھەم جامائەلەردىن باھادۇر بەگنىڭ ئوغلىلەردىن نە-
 چەندلەرى ئۈچقە لەشكەر بارغاندا بىز تەرەقلەردىن يۈز
 ئۆرۈپ، خاجە بۇرھانىددىن تەرەقلەرنىڭ كىرىپ قالدىلەر.
 ھالا ئۇلار لەشكەر بولۇپ كېلىدۇر. ھەر بار شەھزادىلەرغە
 نەسەزا ئېيتادۇر. ئىچكەرى - تاشقاردىن بولۇپ خىيانەت
 قىلۇر ئېھتىمالى ھەم بار، ھەم جامائەلىك ۋە خەيلى ھەشەم

ۋە تابەلەزى باردۇر. تەئەللۇقاتلارى ۋە قۇۋۋەت ئىستىداللاۋى بار. بۇ ھەم خىيانەت ئەپەلسە كەمالىغە يەتكۈرۈر. كېيىنكى پۇشمان سۇد بەرمەس. ئىش ئىلاجى ۋۇقۇئىدىن ئىلگەرى كېرەك. ئەمدى بىز لەردىن بەشۋەرەت مەسلىھەت ئولكى. بۇ ئىككىلەرنى تۇتۇپ بىر يەردە ئولتۇرغۇزۇپ قويساق، مەسلىھەت كارىغە دەخلى بولماسە. ئەگەر بەر تەقدىر ئىلاجى بىرلە زەفەر تاپساق كېيىن مەنسەپلەرنى ئەتائەپلەسەك بولۇر» دەپ ھەممە ئەھلى مەسلىھەت ئەۋرىز ئەپەلدەلەر.

ھەزرەتى خاجە جاھان پادىشاھ ئەلەيھىسسالام ۋە ھەممە ۋەرىزۇئان بۇلارغە قەسە زەبان بىلەن ئەپەلەركى: «ئى ياران ۋەلىيى ئىماتان مەئقۇل ئېيتاسىز لەر ۋە بىز لەرگە مەسلىھەتكە كۆيۈپ ئېيتاسىز لەر. لېكىن مەن بۇ ئىككىونىڭ ھەققىدە بىسىيار ياخشىلىق قىلغان ۋە لەزىز تۇز بەسەرگەن. غازى بىزنىڭ ھەققىمىزدە خىيانەت قىلماسلىققە قەسەمى ئىسەم و لاھ بىلە قەسەمىياد قىلغان ۋە كەلامۇ لا دەرمایان ئەپەلەگەن. شاپەدكى ئەھدىگە ۋەفا ئەپەلەگەي، خىيانەت قىلماغاي. چەراكى مۇسۇلمان - مۇسۇلمانغە مەھزە گۇمان بىلە ئازاد بەرمەك خوپ ئىسەس. ئەگەرچە قۇرئان، قەسەمغە ئول ئىتمادە قىلماسە، بىز ئېتىقاد قىلايلى. ئەگەر باۋەر قىلماسە، خىيانەتلىك قىلسە خۇدا رە - سۇلغە ۋە جەددىمغە تاپشۇردۇم. دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە جازاسىنى تاپۇر. ئەمما نىياز بەگنىڭ ئايشە ئاتاسىق بىر ئاجىزەسى مىنىڭ نىكاھىمدا دۇر. ھەققى قەرەبەت خىشلىك ئارادە سابتدۇر. شاپەدكى ئول ھەم خىيانەت قىلماغاي. بەر تەقدىر ئەگەر خىيانەت سادىر بولسە، ئانى خۇدا ۋە رەسۇلغە ئابا ۋە ئەجدادىمغە تاپشۇردۇم ۋە بەرگەن تۇزۇمغە تاپشۇردۇم. ئاخىر رەتدە جازاسىنى تاپۇر.

قىتىم

ئەي كى ئاچتىڭ، بىر نەمەك زىنھار بولمە كۈز نەمەك،
بۇ نەمەك ئاخىر ساڭا بەرمەي جازاسى قويماڭساي»

بۇ جەمىئىيەت يەنە ئەر زى قىلدىلەركى: «ئەگەر باۋەر
قىلماسەلەر بۇنى قىلمايلاركى، بۇ ئىككىسىگە ئۇششۇ زۇردا
ئىچىرە خىمە بارگاھ تىكتۈرۈپ، كېچە - كۈندۈز شۇ بۇ جايدا
ھاكىم، ئىشكاغەلىق قىلسەلەر، تامام مەملىكەتنىڭ كوڭلىسى
ئىرام ئاچدۇر» ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ ئەيدىلەر: «بۇ
سۆزنى قوبۇل قىلدۇم» دەپ ئۇشۇل كۈنى خانە راست ئەيلەپ
ھاكىم، ئىشكاغە ئاندا مۇتەۋەتتىن بولدى. بىر نەچچە كۈن
ئاندا فەن-فەنۇن ھىيلە تۈزۈپ تۇردىلەر.

ئەمما ھېكايەت ئىشتمەك كېرەك، خاجە بۇرھانىددىن،
راۋى ئانداغ ئېيتىپدۇرلەركىم: بۇ جەڭ قىتالدىن كېيىن خاجە
بۇرھانىددىن ئەركان دۆلەتنى جەمىئىيە ئەيسىلەپ، ئوڭ قول
ئابدۇۋاھاب شەقى ئەزەلى، ئىنىسى ئۇمەر، ئوغلى ئابدۇساتتار
تاز، ئابدۇخالىق ماز، كوچا ھاكىمى خۇدا بەردى، ئىنىسى
ئاللا قۇل، مەھمەت يار، سايرام ھاكىمى ھېلى بەگ، دولان
ھاكىمى سادەت بەگ، ساغرىغۇ رايان قۇل، فەرمان قۇل، ئاب
دۇر بەھىم، قىرغىز ئابدۇللا، سول قول شىرمەھمەت ئىمىن،
ئوغلى ئابدۇراھمان يۇسۇف بەگ، ئىنىسى ئابدۇساتتار مۇسا -
بەگ، بەشكېرەم ھاكىمى، پەيزىئابد ھاكىمى مىرىنىياز، ئابدۇ -
رېھىم خۇدا يارنىڭ ئوغلى مەھمەت ئىمىن ئوتتۇدا ئىككىنچى
چايساڭ تۇرۇمتاي، كاررەۋانە تىرگۈز سۈرەتلىك سۇفىلاردىن:

قالماق رەھىتى، ئەژدەرنىياز، نەشتەرنىياز، شەككەك سۈفى، ھەككەك
 سۈفى، موللا قۇتلۇق، موللا ئىۋەرسە قال، سۈفى بارا، موللا قەلەم
 مىر نورۇز، سارىخ ياساۋۇل ئىلياس خۇنجور، قىرغىز لاردىن: قۇبادرافى
 زە، قىپچاق سۈفى، قىرغىز مىرزا، ئۆمەرتۇز ھارامى، مۇلك تاناخىردا
 ئولتۇرغان ئىردى. بۇ جەمىئى سەردارلەرى ئاراسىغە مەش
 ۋەرەت سالىدى: «بۇ ياركەند شەھىرىنى نىچچۇك تەدبىر بىر
 لە ئالغالى بولۇر ۋە قايسى تەرىپقە بىرلە كۆڭۈل قەسىكىن
 تاپۇر. ئەگەر جەك جەدەل قىلالى دېسەك ئول خەلىق ئۆز
 ئىختىيارىغە كەلمەگۈنچە چىقىپ جەك قىلمايدۇر. شەھەرنىڭ
 سېلىنىغە ياۋۇق باراي دېسە ئېتىپ يولاتمايدۇر. بەر تەق
 دىر جەك قىلسەلەر بىزلەرگە خالىلىق قىلادۇر. ياۋۇقدۇركى
 بىزنىڭ لەشكەرگە شىكەستە بەرگەي. ئەمدى مۇنىڭ ئىلاجى
 نەدۇر؟» دەپ سورىدى. بۇ جەمىئى ھەممەلەرى ئېيتادۇركى:
 «بۇ ئىش ئىلاجى ئول بولغايكى، بۇ تەرەقدىن ئول خەلىققە
 ئەلچى كىرگەي. خاقانى چىن ئەلچىسىدىن بىر ئىككىنى، ئامۇ
 رىستاننىڭ خەلقىدىن بىر نەچچەنى ھەمراھ ئەيلەپ، نامە ئالىپ
 كىرگەي. بۇ ياركەند خاجەلىرى قالماقنىڭ دەبدەبە ۋە ئەس
 ئەسەسىنى ۋە زەربىنى يېگەن ۋە خىتايىنىڭ نەھايەتسىزلىك
 كىنى كەماھققە ھۇ بىلگەن، ئىشتىكەن. شايبەدىكى بۇ نامەنىڭ
 سىياسىتىدىن قورقۇپ، قول باغلاپ ئالدىمىزغە چىققاي ياكى شەھەر
 نى تاشلاپ قاچقاي» دەپ مەشۋەرەت بايان ئەيلەدى. بۇ مەشۋەرەت
 ھەممىگە مەئقۇل بولدى. ئوشۇل سائەت سىياسەت ئامىز نامە يازىپ،
 موللا ساقى سەرتىراشنى ئۆرت قالماق، ئىككى خىتاي بىرنەچچە يەر
 لىكلەر بىرلە ئەلچىلىككە ئىبەردىسەلەر. بۇلار دەرۋازەنى شە
 ھەرگە بارىپ ئەلچىلىكىن ئەئلام ئەيلەپ، رۇخسەت بىرلە
 شەھەرگە كىردىسەلەر. ئۇلار دەرۋازەنى خاجە جاھان ئەلچىسى

دەھىسەۋەر رىزۋان ئوردائىي ئالىيلارىغە كەلسىدى. ئوردا ئۆمە-
رالەرى بۇلارغە كامال ھەقارەت تەرىقەسى بىرلە دەزبەندە.
دىن زەمىنى ئەدەبىنى بۆسە قىلدۇرۇپ، ھەزرەتى خاجە جاھان
خاجەم پادىشاھنىڭ ھۇزۇر نەزەرلەرىغە ئالىب كىردىلەر. بۇنا بىكالار
ھەزرەتى خاجەم پادىشاھنىڭ دەبدە بەئەسەسەلەرنى تاماشا قىلماق
بىرلە ھەيىبەت ۋاقىتتە بولۇپ، بەدەنلىرىگە لەرزە تۇشتى، ھەيىرەتدە
قالدىلەر. سائەتدىن كېيىن قۇشنىغا كەلدى. كۆز ئېچىپ قارادىلەركى،
ئول شەمى مەجلىسى فەسائەت ۋە خۇرشىدى ئاسمانى ئادالەت،
ئەخستەر بۇرچ فەتۋەتى گۆمەر كانى مەلاھەت يەنى ھەزرەتى
خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلامەت رەھىسەۋەر رىزۋان
ئاقتابى تابان يەڭلىغ توقتۇقۇز فائىلىك بەلەند تەخت ئۆزەر
بەرقارار بولۇپدۇر. ئول قولىدا رەۋاج دەھەندەئى شەرىئەتى
شەرىرا ۋە رەھىسنا مايسى مەردۇمى سەلاتىن فۇقرا يەنى ئۆلۈ-
ماي ساھىب كىرام ۋە فۇزۇلا ئى ۋاجىبۇلئىھتىرام ئەئىسەمى.
ياركەند ئاخۇن ئۆمەر باقى ئاخۇن، ھاجى ئابدۇللا ئاخۇن،
ھاجى ئۆبەيدۇللا ئاخۇن، موللا ئابدۇلستاقھىر ئاخۇن، شاھ
ئابدۇلقادىر ئاخۇن تا ئاخىر ۋە چەپ قولىدا غازى ھاكىمى
ياركەند ئىشكاغە نىياز بەگ، شاھ ياقۇپبەگ. ئاندىن ئۆزگە
ھەمىسە ئەمىران جابەجا ئولتۇرۇپدۇر. ئاقسۇ ئەمىرلاردىن
ھەم مۇخلىس خانىدان مىسرزا مۇراد بەگ، مىرزا شىرداق
بەگ، مىرزا ئابدۇللا بەگ، مىسرزا شاھ مىراد بەگ، مىرزا
زۇلفىقار بەگ، مىرزا نىياز بەگ. كاشغەردىن ئوفال نىياز
بەگ، ياركەنددىن سەيىد زادەلەردىن ھەزرەتى خاجە ئابدۇل-
لا خاجەم، پادىشاھ خاجە يەھىيا خاجەم، ھەزرەتى خاجە
سىدىق خاجەم پادىشاھ، ھەزرەتى خاجە مۇئەمىن خاجەم پادى-
شاھ تەمام شاھزادىلەر رىزۋانۇللاھى تەئالا ئەلەيھىم ئەج-

جەئىن ۋە ئۆمەرادە لەر مىسراپ مىڭ بېگى ۋە بەرۋانە چىلار ۋە
ئۆمەرالار سەقلەرىدە جانەشەن بولۇپدۇر لەر ۋە ئوتروڭا نىم تەخت
ئۆزى تافتابى ئەۋجى سەئادەت ۋە ماھىتاب بۇرچى شەرافەت خۇرشىد
تەلئەت ۋە مۇشتەرى سائادەت شەھزادە لەر ئولتۇرۇپدۇر لەر.
ھەزرىتى خاجە قۇتبىدىن خاجەم، خاجە بۇرھانىددىن خاجەم
(مەشھۇر ئەركە خاجەم ئاقار ئەردىلەر) ۋە دامادى ھەزرىتى
خاجە جاھان خاجەم، ئۆمەر خاجەم، سوفى خاجەم، نەسىد
رۇللا خاجەم، خاجە ئىنايەت خاجەم، بۇ شەھزادە لەر ھەر
بىرى سەيپادەت باغسىنىنىڭ نەۋىنە ھالى سەرۋىرانى ۋە
سەلتەنەت گۈلىستانىنىڭ نەۋىنە بىر كەمالى بۇ شەھزادە-
لەرنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئۆزلىرى گۈياكى ئاسماندا ستارە لەر
قىران ئالەم رەۋشەن ئەيلىگەن مەسەلىك ئالەمگە پەرتەۋ
سالىۇر ئەردىلەر، بۇلارنىڭ ھالى ئىلىمىلاردىن نەچەندە-
ۋىشلار بەھرە تاپىپ دىنالىرى روشەن ۋە مۇنەۋۋەر بولۇپ،
راھ تەرىقىتدە كامىل بولۇر ئەردى. قال ئىلىمىلاردىن نەچەندە
تالىبىل ئىلىم يارانلار فەيز ئالىب راھ شەرىئەت مۇستەفە-
ۋىنى ھاسىل قىلىۇر ئەردى. ئەلەلخۇسۇسىن ھەزرىتى خاجە
سىددىق خاجەم قۇتۇبى ھەر ئىككىلا ئىلىمگە مايل مۇكەممەل
ئەردىلەر. بۇ شەھزادە لەردىن بىر سەف كىچىن، ئىۋەز خەلىفە،
ئابدۇراھمان خەلىفە، مۇھەممەد ئابدۇللا باكائۇل، شاھابىد-
دىن باكائۇل، فولاد قۇزى خەلىفە، مىرزا ئابدۇل ۋاھاب،
مىرزا ئابدۇل مەننان، مۇھەممەد ۋەلى دورغە، ھەمدەم باكاء-
ۋۇل، سالى خەلىفە، مۇھەممەد مىراخور، موللا مۇھەممەد كى-
رەك ياراغ، تەلاكى باھادۇر، كاشغەر خاجە لەردىن خاجە ئاب-
دۇللا خاجەم، خەيلى ھەشەمەلەردىن سابىر كىرەك ياراغ
دەرۋىش باكائۇل، خاجەش خاجە خاجەم، نەزەر خاجە، ئە-

رۇش مىرزا، توقال مىرزا، تۇرسۇن قاشىقى، قۇھۇل باھادۇر، خوتەن شاھزىيا ۋىددىن خەلىق، خاجەلاق، خەلىقى تۇختى خاجە — ئاق بۇرۇت مۇندىن ئۆزگە ھەم خەيلى ھەشەملەر ھەم ھەر قايسىلەرى ئۆز ئورۇنلاردا جابەجا تۇرۇپدۇرلەر. گاھىلار مەقام چىلۋەسىدە، گاھىلار قىيامدا، ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم ئەلەيھىس سەلام ۋە ھەممە ۋەرىزۋانىنىڭ مۇبارەك گۈشەئى چەشمەلەرگە مۇنتەزىر ئامادە تۇرۇپىدۇرلەر.

ئەلقىسىسە، بۇ ئەلچى ناكەسلەر بۇ ئاستانەنى ئۆپۈپ ۋە گەردلارنى كۆزلەرگە سۈرتۈپ، كەمال ۋەھىيە ئەندۇھ بىر- لە باشلاردىن نامەنى ئالىب تۇتتى. ھەزرەتى خاجە جاھان غازى رەھىمەتۇللاھ مۇبارەك چەشمەلەرى بىرلە ئىما قىلىد- لەر. مۇنىشى ئىسلام نامە خۇان شاھ فۇرخەندە فەرجام نامەنى ئالىب، سالاھەتى ئەلغاز ۋە فەساھەت بىرلە ئاۋاز بەلەند بىلەن نامەنى ئوقۇدى. ئىپتىدائى نامە مەزمۇنى ئۆلكى:

«ئى خاجەئى جاھان ۋەئى ئادىمان ياركەند، ئاگاھ ۋە دانە بولۇڭلاركى ۋە سىزلەرگە ئەۋۋەلا خاقانى چىن يار- لىقى ئىككىنچى ئامۇرسىنا يارلىنىسكى، بۇ دىيارلارغە نەچچە قەرنى بولۇپدۇر قالماقنىڭ تابىئەتى بولۇپ كېلىپ ئەيدىد- كىنلار. سىزلەرنى بۇ دىيارلارغە قالماق تۈرەسى جىزىيە باج خىراجىنى ھەر ئاي، يىل چىقىقارىپ تۇرماق ۋەئىدەسى بىرلە ئىبەرگەن بولسە ھالا باتىس نەدۈركى، سىزلەر بۇلاردىن رەد گەردان بولۇپ، بۇلار سارى تىغ تارتقايسىزلەر ۋە قەتلىنى رەۋا كۆرگەيسىزلەر. نېچۈك كۆتەھ ئەندىشى ۋە كەم فىكىر- لىكى، مۇنداغ بەھۇدە ئاقىبەت ۋەيرانە ئىشلارنى قىلغايسىز- لەر ۋە خىيال خام بىرلە ئەمەل قىلغايسىزلەر. بۇ ۋاقىتتە ئەزىمى تەفسىلى ئىشتىمەگەنسىزلەر. بىخەبەرسىزكى فەند ئۇر-

خان داباجى تۆرەلىكىدىن ئائىلاچ تەخت سەلتەنەتىدىن ئايرىل-
 دى. بەلكى ئۇنى سەلاسىل ئەغزال بىرلە چىن دىيارىغە ئىلى-
 تىلەر. خاقانى چىن يارلىقى بىرلە ئامۇرسىنا تۆرەلىك سە-
 تەنەتىدە ئولتۇردى. ئېشىر لەشكەرى چىن، ئىلى ئوتراسىدا
 قالدى. تامام قالماق ئىشى نىزام تاقىپ سەران-جام بىسلە
 جابەجا بولدى. ھەزدىيارىكى ئۇلار تاقىش دە ئىكەن. ھەممە لە-
 رى يەنە ئىتائەت قىلىدىلەر ۋە جىزىيە - باج نە سەبەئى خان-
 دۇر، ئول بىرنەچچە مىڭ كىشى ئىبەردىكى، بارىپ دىيار -
 دىيارلارنى تەخت تەسەررۇ فىكىلارغە ئېلىڭلار. خاقان تۆرەنىڭ
 يارلىقىنى يەتكۈزۈڭلەر. ھەركىم قوبۇل قىلسە خوپ، ئەگەر
 قوبۇل تۇنماسە بىقەدرى ئىمكان قۇدرەتىڭلار بارىچە غازات
 تاراج قەتل قىلىڭلار. جەزاسىنى بېرىڭلار. ئەگەر قۇدرەتىڭ-
 لار يەتسە خىتاي، قالماق بولۇپ، بۇ ئىسكىكى گۇرۇھىدىن
 بولۇپ، گۇرۇھ - گۇرۇھ، لەك - لەك لەشكەرى گەران بارىپ،
 تامامى ئەھلى دىيارنى بەلكى چاھار بايلارغىچە قەتل ئام
 ئەيىلەپ، قىرق گەز بېشىنى ئويۇپ، دەريا يى زەرافشانغە قويۇپ
 نابۇد ئەيىلەگۈمىزدۇر، دەپ ئۆزىنىدە قەسەمىياد قىلدى. ھالا-
 سىز لەرگە مەنغە ئەتلىك سۆز ئولسىكى دەرھال تىغ ئاداۋەتىنى
 تاشلاپ ۋە ھەممە ئەھلى مەملىكەتلەرنى باشلاپ، ھەممە مىز
 باش تۇرۇپ خاندىن، تۆرەدىن سىز لەرنىڭ گۇناھىڭلارنى
 تىلەگەيمىز. شاپىدەكى ئۆتسەلەر بىر يەردە بىر شەھەرنى
 سىز لەرگە ئىتىلىغان قىلچايلار. بىز لەردىن ھەقسى قەرابەت
 خىشلىق ئۇشۇر بولغاي. ئەگەر بۇ سۆزنى قوبۇل تۇنماسىڭىز -
 لار ئۆز گۇناھىڭلار ئۆز گەردەنىڭىز لارغە، ئۇشۇر لەشكەرىمىز
 ھەم نەچچە شەھەر خەلقىنى نەچچە قىرغىز، قالماق،
 خىتاي پەيدەر پەي ئارقەمىزدىن لەشكەر يېتىپ كېلىور. ئەنە

دەك لەھەزىدە شەھرىدىكىلارنى بۇزۇپ ئالىب سېغىللارنى ۋە يە-
 ران قىلغايمىز. تەمام خانەلەرگە ئوت قويۇپ كۆيىدۈرۈپ،
 ئەھلى ئەۋلادىكىلار بىرلە دەريايى زەرەفشان لىبىگە ئىلتىپ
 قويدەك بوغۇزلاپ، دەريايى پۇرخۇن جارى قىلغايمىز. جە-
 سەدلارنى ئۆرتەپ كۆيىدۈرۈپ، كۈلنى شەمالشە بەرگەيمىز.
 تا قىيامەتتىنچە تەنپە بولنايىكى، ھەممىگەم ئۆز خانىسىمە —
 تۆرەسىگە تىغ تارتىپ يۈز ئۆرۈمگىمى، نامبە تەمام.»

بەيت

ئى بۇرادەر ئاڭلاغىلىكىم سۆزنى قوي،
 تاقاچان بېھۇدە ئىشلارغە قىلارسەن چۈستىجوي
 ھەرنەقىلغىل دىن — ئىسلامنىڭنى قولدىن بەرمەگىل،
 ئاخىرەت دەپ ئالىمى باردۇركى دەرلەر ئەمدى توي.
 كارى دۇنيا ئىستە بان بىجا قەدەملەر ئۇرماغىل،
 ھەر كۈنى چاھى پالاكەتكە يىقىتىمىش دۇر بۈگۈن.
 خاھى ياخشى، خاھى يامان ھەر ئىشكى قىلما سەن بۈگۈن،
 بىرگە تۆرت ئوننى تەمە، يوقتۇركى رەپتارى موي.
 تۇرماغىل ناچىسى ئىلە سۆھبەتكە ئىنىڭ شۇمىلۇغى،
 ئىككى ئالەمدە سېنى مەردۇد ئېتەر ئى زىنىت خوي.
 يار قابىلىنى ئېزىز جاندىن كىشى بىلىپ سىمۇ كىم،
 ئاندىن ھاسىلدۇر ئاڭا كەسبى كەمالى رەڭگۈ بوي.
 نەچچە بەدىئىنەت كېلىپ يوادىن چىقارمىش شاھىنى،
 لىك بۇ بەدىئىنەت شەھ بوپىنىغە بولدى گۈفتىگۈي.

ئەھلى ئالەم بارچەسى فەقىد دۇرلار بەسى،
سادىقا ئەقىل فاراسەت ئىستە كۆرگىل رەڭگۈ بۇي.

بۇ نامە فەساد مەزمۇنىنى ئىشىتىپ ئول شاھى ئادالەت پاناھ نىزام ۋە سىيادەت پاناھ پادىشاھى ئىسلام يەنى ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم ئەلەيسەر رەھىمە ۋە رىزۋان قەھرى غەزەپ بىرلە ئەمر قىلىدىلەركى: «نامەسىنى يىرتىپ ئوتقە سالغايىسەن!» خادەملار رىزە قىلىپ ئوتقە سالىدىلەر. ئاندىن ھەزرەتى خاجەم پادىشاھ مۇبارەك پىشانەلەرگە نەچچە يەردىن چىن گەرەھ سالپ بۇ نابىكار ئەلچىلەرگە خىتاب قىلىپ ئېيتتىلاركى: «سىزلەرنىڭ خاجەگىزلار ۋە خان تۆرە-گىزلار بىھۇدا نامە ئۇقۇل سۆزلەر ئېيتىشىدۇر. كەمال ناسۇل ئەقىل ئىكەنلەرە مىسال مەشھۇردۇركى: <ئۇزۇڭنى ئىرىپىلسەڭ، يەنە بىرنى شىر بىل، ئاقسىل ئولسۇركى، ئىشنىڭ ئاقىبە-تىگە قارىغايىسەن. ساياھى سال ئەردىكى نائىلاج-لىقتىن بۇ كافىر پەلىدلار ئىتائەتنى قىلدۇق، ئۆمرىمىزنى بۇ فانى دۇن-يانىڭ ئەسباب مەئشەتى ئۈچۈن سەرف ۋە ھەيى قىلىپ ئۆت-كەرىپىدۇرمىز. ئەمدى ئۇ ئىشنى ئوشۇل بەرباد دەۋر ئۆتسەن ئۆمۈرنىڭ تەدارىكى ۋە تەلافى بىلەن بەرباد قىلىشىدۇرمىز. بىزلەرنىڭ بۇ فانى ئالەمدە ھېچ تەمەننا ئارزۇمىز قالغانى يوق كى، نەچچە يىل بۇ تەخت سەلتەنەتنى ئەپشى كامە رانىلىق بىرلە نەفىسى سەركەشكە ئىنانى ئىختىيار بېرىپىدۇر-مىز. جەمئى مۇراد دۇنيۋىدىكى بار ئەردى ئالەمدە ھەمدە-سىنى بىر - بىر نەزەرىمىزدىن كۆتۈپىدۇر. بىزگە ھەم بۇ ئىشىمىزدىن مەقسۇد ئولكى يەنە دۆلەت دۇنيۋى بولغاي. ئانداغ ئىمەسكى مەقسۇد سەۋابى غازاتدۇر. دۆلەتى ئاخىپ

دەتتۇر. ئىرانلارنى ئازات ئۈچۈن خەلق قىلىپىدۇر. سەۋابى
 غازات سىز لەرگە مەخپى بولسىمە، بىز لەرگە ئاشكارا چەراكى
 كەلام خۇداۋەندە ۋە ھەدىسى نەبۇۋىدە ئوقۇپ كۆرۈپدۇرمىز.
 ھەممە ئىبادەتنىڭ ئەفزەلىدۇر. بىز لەرگە غازات ھەم شاھادەت مە
 راسدۇر. قايسىكى نېسىپ بولسە ئۆز قىسىمە تىمىزدۇر. ئەمدى بىز لەر-
 دىن كىشى گۇمان قىلماغا يېقى، يەنە كافرلار ئىستائەتسىگە
 يانۇرمىكى دەپ، ئىنشائاللا ئۈمىد باركى رەمەقى جان ھەلە.
 قۇمدا دۇر كافرلار ئىلە قۇچا غلاشپ، قىچا غلاشپ ئۆلەرمىز.
 يەنە ھېچ ئىتائەتنىڭ ئېھتىمالى يوق!...

ئەزىم

كەلتۈرۈر ھىممەت چۈرئەتلىرىم ھەرگىز سىلەرگە ئوخشاشماس،
 بازۇي قۇۋەتلىرىم ئەۋۋەلقىلەرگە ئوخشاشماس.

سىز گۇمان قىلماڭكى ئەمدى سەرسەرى يۈز كەلتۈرۈر،
 لەھزە - لەھزە ھىممەت غەيرى ئەلگە ئوخشاشماس.

ھۆكىمى شەرىئى مۇستافادۇر كىمكى مۇنىكىردۇر ئاڭنا،
 «قىت» دەپ جەڭ قىلغاننىڭ ئىسلام ئىلىگە ئوخشاشماس.

جاھى ئىززەت ئارزۇسى يوقتۇر بۇ «ئەرشى» كۆڭلىدە،
 بى مەھاسىل سۆزلەرنىڭ ھىممەت ئىلىگە ئوخشاشماس.

ئاقىل ئەرسەڭ مۇنقەتتە قىل ماسۋەلادىن كۆڭۈل،
 بېھودە ئاپىغان سۆزۈڭ ھىممەت ئىلىگە ئوخشاشماس.

ئەلقىسىسە، ھەزرەتى ئىشان خاجە جاھان ئەلە يېھىز رەھ-
 مە ۋە رىزۋان بۇ ئىستاب ئامبىز سۆزلەرنى ئېيتىپ ئەلچىلەرگە
 رۇخسەت بەردىلەر. بۇلار يۈزىنىڭ ۋە ھىمە بىر لە ئۆزلەرنى
 ياقاغە ئالدىلەر. بارىپ خاجە بۇرھانىددىنغە ۋاقىتەنى بايان
 قىلدىلەر. ھەممە سەردار لەشكەرگە مە يۇسۇلۇق، نا ئۇمىدلىق
 رو بەردى ۋە قىرغىزلارغە سۇستىلۇق يۈز بەردى. بۇلار شۇ
 فىكىر - خىيال بىر لە تۇردى.

ئەمما ئىشىتمەك كېرەككى، خاجە جاھان ئەلە يېھىز رەھ-
 مە ۋە رىزۋان ئەلچىلەر يانغادىن كېيىن يەنە ئەركانى دۆ-
 لەتنى تۈزۈپ، ھەممە لەرنى جەمئى قىلىپ، مەشۋەرەت ئارا-
 غە سالدىلەر: «ئى ئۆلۇما ئۆمەرالار! بىز لەر نىيەت خالىس
 بىر لە خۇدا رىزالىغى ئۇچۇن، ھەزرەتى پەسۇل سەللە لىلاھۇ
 ئەلە يېھى ۋە سەللە مىنىڭ شەرىئەتى غەررالارى رەۋاجى ئۇچۇن
 كافىرلاردىن يۈز ئۆرۈپ، ئىسلام ئەلىمىنى باشىمىزغە كۆتە-
 رىپ، غازات تىغىنى ئول پەلىدلەر سارى ھەۋالە قىلغان ئەر-
 دۇق. بىر نە چچە ئىشىلار ۋۇقۇت تاپتىكى، ئىنىڭدىن مەلۇم
 بولادۇر، بىز لەرنىڭ ئىشىمىز رەۋنەق تافمايدۇ. ئەۋۋەل ئۇچ
 شەھرىگە لەشكەر بارۇر بولدى. ئول ھالەتدە يۇسۇق خاجەم
 قەرىنداشىم ئالەمى قاندىن ئالەمى ئۇقپاغە رەھلەت قىلدى.
 مۇنداغ ئىشىلارنى زەبىتى مەسلىھەت بىلە فەيسەل بېرۇر كىشى
 ئول ئەردى. ئۇنىڭدىن ئايرىلىدۇق. ئاندىن ئۇچقە بارغان لەش-
 كەرگە بەزى ئابكارلار پەند بەرمەك بىر لە لەشكەر شەكستە
 يەپ ياندى. ئۆزلەشكەرىمىزنىڭ ئالات - جابدۇغى بىلە دۇش-
 مەن لەشكەرى سەرى جابدۇق بولدى ۋە يەنە ئولكى بىزنىڭ
 باياقلار خاجە ئابدۇللا بىلەن خاجە مۇئەببىن كاشغەردىن بىر
 نە چچە مەككار لەرفەند بەرمەك بىلە ئۆز ۋە ھىمىدىن شەھەرنى

باشلاپ كەلدى. كاشغەر قولىدىن چىقتى. دۇشمەن تەقى غالىپ بولدى. ئۆمەرنى، مۇڭنى، سوزى مىرزانى قەۋمى ئۇرۇغلارى بىرلە ئىسنىم ئېھسان بىرلە تەربىيەت قىلىپ، سەر جابدۇق قىلدۇق. ئول كور نە مەكلەر دۇشمەننىگە قوشۇلدى ۋە يەنە يۇسۇف خاجە قەرىنداشىم دەرۋىش باكاۋۇلنى ئەندىجانغە ئېبەرىپ ئىسنىم ئېھسانلار بېرىپ، قەباد ئۇرۇغى بىرلە چىرىپ-لاپ كەلدى. ئول ھەم كورنە مەك بولۇپ دۇشمەننىگە قوشۇلدى. بىز لەرگە مازا ھىم بولدى. ھالا ئەمدى ئىش ئاڭا تارىمپىدۇركى، نە چچە فىرقە كىشىلەر ۋە نە چچە شەھەرلەر ھۇ-جۇم ئەيلەپ، ياركەند شەھىرىنى قورشاپ تۇشۇپدۇر. ئەلچىلەرنىڭ نامەسىنىڭ مەزمۇنى مەلۇمدۇركى ئاڭلادىڭىز لەر. ئەمدى بىز لەرگە مەسلىھەت مەشۋەرەت ئولكى، بىز لەر ئەۋ-لاد مۇئەللىمىڭىز بىرلە ھەج يولىغا كىرسەك، ئەگەر نىسىپ بولسە فەھۇۋەل مۇراد ۋە ئىلىلا بۇ خەلقنە يا مۇندىن ئۆز-گە لەرگە ھەرج يەتكۈزۈپ تىغ ئۇرسە لەر دەرەجە شەھادەت تاپقۇمىزدۇر. ھەرنە بولساق بىز ئەھلى ئەۋلادىمىز بىرلە بولالى. بىز لەر خالى قىلىپ قويۇپ بەرگەندىن كېيىن مەملىكەتكە ئەيىپ يەتمەس. ھالا مەلۇم بولادۇركى بۇ فەلەك دەۋراننىڭ نەھۇسەتى بىز لەر سارى يۈزكەلتۈرۈپدۇر. سەئىد ئەكبەر ئول لەشكەرگە يۈزلەنسىدۇر. ئەگەرچە بىزنىڭ تەرەقدىن رۇستەمى داستان، سام نەرىجان مەيدانغە كىرسە مۇزەفەر ئېھتىسالى يىق. ئەمدى ناچار قازاغە رىزا بېرىپ، ئۆزىنى كەنارەگە ئالماق كېرەك. ئەگەر ئەجەل مۇقەددار تىمىز شۇ بۇ قەۋەمنىڭ قولىدە بولسە غەم يوقكى، دەرىجە ئى شەھادەت تاپقۇمىزدۇر. ھەرنە بولساق بىز ئەھلى ئەۋ-لادىمىز بىرلە بولالى. بىز لەر خالى قىلىپ قويۇپ بەر-

گەندىن كېيىن مەھلىگە ئىكە ئەيىپ يەتسىمەن. ئەگەر ئەجەل
يەتمەگەن بولسە خالاس ئولغۇمىز دۇر، دەپ لەفزى شىردىن
بىر لە سۆزنى تامام قىلىدىلەر.

شېئىر

بىدۋە فاسەن ئى فەلەك گەردۈنى كەچ رەفتارىسەن،
شىكۈھلەر قىلىغۇم سېنىڭدىن مۇنچە كىم غەددارىسەن.

مۇنچە ھەم نادان بەدىئىيەت مۇرادىن بەرگەيسەن،
ئالىي ھىممەت مەردى دانا ھەققىدە مەككەرىسەن.

زۇلۇم پىشىشەن كەشلىرى سارى سەئىدى ئەكبەردىڭ،
فەتھى نۇسرەتنى نېسىپ ئەيلەپ ئاڭا غەمخارىسەن.

قايدا بىر ئازادە ۋەش بولسە قىلىۋرسەن پۇرخەتەر،
نەھىسى ئەكبەرنى نېسىپ ئەيلەرسەنۇ ئەييارىسەن.

شاھلار شەھزادەلەر قاندىن تۆكەرسەن ئەدەرىخ،
نەئەجەپ بى دەھمى سەن خۇنرىزىيەن خۇنخۇارىسەن.

كىمكى بولسە ئەندەكى ئىدراك ئۇنىڭ سەن دۇشمىنى،
كىمكى شەككەك نىمچىسۇ فىتىنەدۇرسەن يارىسەن.

سادىقا گەر ئۇشېبۇدۇر كارى فەلەككە ئىستىياز،
نە ئۇمىد ئەيلەرسەنۇ ئەلۋەتتە خارۇزارىسەن.

ئەل قىسىمە، ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ بۇ
 ئىختىيار ھەجنى خەلق ئىچىرە ئىنايەت قىلغانلاردىن، بىر
 چەمىدىن ھەردۇ فىغان كۆك گۈنبەزدىن ئۆتتى. ھەممە لەرى
 ئاۋاز بەرلەندى بىرلە گىرىبە باشلەدى. سائەتتىن كېيىن گىرىبە-
 دىن فارىخ بولۇپ: «زەفەر قەتئى ئىقبال ئىككى غۇلام
 چاكارلارى ئولغا يىكى، ھەزرەتلەردىن مەيۇسلۇق، ئاۋمىدلىق
 لازىم ئەرمەس. بائىس نەدۇركى ئۆزلەرنى ئانەشى فىستىنە
 فاساددىن توفانى ھادىسە بەلادىن كەنارە تۇتقا يىلار. بىزلەرنى
 ئوت ئىچىرە تاشلاپ قويغايىلار، بىزلەرنى بۇ ئوت ئىچىۋەك
 كۆيدۈرۈر، سىزلەرنى ھەم كۆيدۈرۈر. بەلكى بىزلەرنى سىز-
 دىن كېيىن كۆيدۈرۈر. تەفرىقەلىك خۇپ ئەرمەس. ئەمىدى
 ھەممە كىشى بىر جان، بىر تەن بولۇپ شەپەرەت ھەممە تىنى
 يەكەن سەرف ئەيلەيلى، بىر-بىرىمىز ھەققىمىزدە جان بەر-
 گۈمىزدۇر، ياكى كۆي مۇرادنى بۇ ھەۋادىس چەۋگاندىن بىز
 ئىلتىكەيمىز، يا دۈشمەنلەر ئىلتىكەي ۋە لېكىن بۇ ھەممەدىن
 بىراق مەسلىھەت ئۆلكى بىزنىڭ تەرەققىدىن ھەم خەسەم لەش-
 كەرى سارى ئەلچى چىقارغايىمىز ۋە نامە يازىلغان يىكى تەئەس-
 ىردىن دۈشمەنلەر جىگەرلەرى سۇ بولغاي. سىياسەت ۋە ھەي-
 بەتتىدىن يۈرەكلەرى پارە - پارە بولغاي. دانىشمانلەردىن
 بىر ۋە بىر نەچچە خەيىل ھەشەملەر ئىلە نامە ئىلتىپ جا-
 ۋاب يەتكۈزگەي» دەپ مەشۋەرەت ئارازە سالىدىلەر. ھەزرەتى
 خاجە جاھان ئەلچىمىز دەھشەۋەر رىزۋانكە بۇ مەشۋەرەت مە-
 غۇپ تۇشكەچ، كاتىب مۇنشىخە نامە يازارخە فەرمان ئەيىلە-
 دىلەر. ئوشول سائەت مۇنشىلار نامە راست ئەيلەدىلەر. سالى-
 خەلىقەنى بىرنەچچە چاكار نەۋكەرلەرى بىرلە ئەلچىلىكىگە
 ئەمە ئەيلەدىلەر.

ئەلقىسىنى، سالىم خەلىقەم دەيدە بە ئەسئەسەنىنى راست
 قىلىپ، خاجە بۇرھانىددىن لەشكەرى سارى خەرام قىلدۇر،
 بۇ خەبەر خاجە بۇرھانىددىنخە يەتتى. بۇ ھەممە ئەنچىچە فىرقە
 قىرغىز، قالماق، خىتاي ۋە ئۆمەرئى قىتئە ئەڭگىز ۋە ئامم
 زالىملار ۋە سۈفى دەرۋىشى دىۋانە خۇنخۇارلاردىن، ئاندىن
 ئۆزىگە ھەممە ئامۇ خاساردىن جەمئىي ئەيلەپ، دەيدە بە ئەس
 ئەسە بىرلە سورۇن تۈزۈپ، ئۆز تەرىقە رەسەملىرى بىرلە
 ئەلچىگە يول بەردىلەر. سالىم خەلىقەم ھەم رىسالت ئەلچى
 گەرلىكىنى بەجا كەلتۈردىلەر. تەۋازۇت بىرلە باشلاردىن نامەنى
 ئالىب تۇتىشلەر. بۇرھانىددىن ئىشارەتى بىرلە نامە خۇان نامەنى
 ئالىب توققۇز قات لىفافە بىرلە ئوقى! دەپ ئىشارەت قىلدى،
 لىفافەدىن كۆشادە قىلىپ فەساھەتلىك لىفافە بىرلە ۋە
 شەرافەتلىك كەلىمات ۋە ئىبارەتلەردىن ئوقۇماق بىرلە ئىپتىدا
 قىلدى. ئول نامەنى ھەمدۇ، ئەئەت بىرلە تەرتىپ بېرىپدۇر-
 لەر. ئاندىن كېيىن شۇبۇ مەزمۇنىسى دەرىج ئەيىلەيدۇركى،
 «ھەزرەتى ھەق سۇبھانە ۋە تەئالانىڭ فەزلى كەرىمى بىرلە
 ۋە لۇتق ئەتاسى بىرلە تەۋفىق تافىپ، كافىرلار ئىتائەتىدىن
 ئەئراز رەۋگەردان بولۇپ، ئىسلام ئەلىمىنى باشسىمىز ئۈزۈرە
 كۆتەرتىپ جىھاد غازات نىيەت ئەيلەپ، كۇففار سارى تىغ تار-
 تىپىمىز. ئۈمىد باركى بۇ كارىمىزنىڭ ۋاسىلەسى بىرلە ئاخىرەتدە
 سەۋابى بىسىنە ھايەتگە ۋاسىل بولغايمىز. سىزەرگە ھەم
 ھەزرەتى پەرۋەردىگار ئالەمنىڭ فەرمانى بىرلە رەببۇلئالەمىن
 يارىمى بىرلە ۋە شەرىئەتنىڭ ھۆكىمى بىرلە ئەگەر ئەھلى
 ئىمان ئەھلى ئىسلام بولساڭىز سىزەرگە بائىس نەدۈركى كا-
 فىرلارغە يار بولۇپ بىزىلەرگە ھۇجۇم ئەيلەپ، بىز بىز مۇسۇلە
 سانلار ھەققىمىزدە بۇ تەرىقەلىق جەۋرى جافسا ۋە ئەنئىۋانە

زۇلۇم - سەنئەتلەر قۇزگە يېنىسىز لەر. چەراكى كەلام خۇداۋەندە
 شۇكى: «ئىنئەنە لەمۇئىننۇنە ئىخۋەتۇنە» (يەنى مۇئىن مۇئىننە
 نىڭ بۇرادىرىدۇر) بىر - بىرىنىڭ ھەققىدە رەۋا ئەرمەس،
 دۈشمەنى مۇئىن بولغاي، دۈشمەن دۈشمەنى خۇدا كافر دۇر.
 ئەگەر مۇئىن بىرى بىرىنىڭ ھەققىدە دۈشمەنلىك قىلسە،
 ئول مۇئىن ئەمەسدۇر بەلكى كافر دۇر. ئەگەر غەرەزدىكىلەر
 مەلىكەت بولادۇرغان بولسە، كافرلار ياۋەرلىكى لازىم ئىچەس.
 سىنىز سەر ئول تەرەققىدىن، بىزلەر بۇ قەرەقدىن ئىكۈۋلەن
 بولۇپ كافرلارنى ئارادىن كۆتەرالى. ئاندىن قايسى مەمەن
 كەتتى خاھلاسا ئىزىلار ئىنىك تەخت سەلتەنەتسىدە بەر قىزارار
 بولغايىسىز لەر. ئەگەر تەڭ چەشمەلىك ئەيلەب ھەممە دەپيار -
 لارنى لازىم تۇتسا ئىزىلار ئول ھەم مەئقۇل. بىزلەرنىڭ ھەرمە -
 مەيىن شەرەققىدىن نىيەتسىز بار. دەپيار مەلىكەتنى سىزىلەرگە
 تاشلاپ، ھەجىگە ئەزم راھ تۇتسالى. بىزلەرنىڭ بۇ فانىسى
 دۇنيا ئىچرە كۆڭلۈمىزدا ھېچ ئارزۇ تەمەنا يوق. ئەمما ھو -
 ئۇز سىز لەرنىڭ نەۋبەتسىز لەر ئىپتىداسىدۇر. ھەر نىسپىچۈك
 بولسە، بىزنىڭ مەقسەدمۇ شۇبۇ مۇسۇلمانلار دەپيار -
 لاردىن كافرلارنىڭ قەدەملىرىنى قۇرۇتساغلىقىدۇر. ساۋابىسى
 غازات ھاسىل قىلماق دۇر. قەدىمىل ئەپپادىن بىزنىڭ ئابسا
 ئەجدادىسىز كافرلاردىن يۈز ئۆرۈپ كېلىپىدۇر. چەراكى فاسزات
 ئۆزىگە لەرگە فەرزى كۇفائىيە بولسە بىزلەرگە فەرزى ئەيىنىدۇر.
 بىز سەپىد زادەلەرنىڭ مىراسىدەمىز دۇر. ئەگەر سىزنىڭ نىيەتسىز دە
 شەك ۋە خىلافتىمىز بولماسە جەددى ئەپپادى ۋە سەپىدۇلئەرەب
 ۋە ئەلئەجەم يەنى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەي -
 ھى ۋە سەللەمىنىڭ سۈننەتلىرىدىن بەجا كەلتۈرەك كېسەرەك.
 ھۆكىمى شەرئەتتە ئەمەل قىلماق كېرەك. ئول سۈننەت غازات

جېھاد دۇر. دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدۇر. ئوشۇل جۈملىدە
ھەر كىشىكى ئىمان ئىسلامدىن نەسىبەسى بار ئاڭا سۆز شىۋ
بۇدۇر. ئەگەر ئىمان ئىسلامدىن نەسىبەسى بولماسە، تەمەھەم
تۇتماسە، شەرىئەت ھۆكۈمىگە قايىل بولماسە، بەس ئول كى-
شىنىڭ خۇنى بىزلەرگە ھالال دۇر. ئۆلتۈرسەك غازى، ئۆلسەك
شەھىد. بولكى شەرىئى شىرىقى ھۆكۈمى بىرلە ئول كىشى كافر-
دۇر. بۇ بىرە دەپەرق قويمايدۇر. ئەگەرچە سۈرەتى مۇسۇلمان
بولۇپ ئىمان ئېيتسە، ناماز ئۆتسە، روزە تۇتسە ھەم كافر-
دۇر. قالماق، خىتاي بىرلە بارا بەردۇر. چەراكى مۇئەمىننىڭ
خۇنىنى تاپى كۇففار ئولماغلىق بىرلە ناھەق تۆكۈمەكىنى
ھالال بىلسە بىزلەر ھېچ گۇناھ قىلما دۇق. بىھەسبى شەرىئەت
مەگەردىن ئىسلامنى ئاشكارا قىلدۇق. ئەللامە موللا سەئىدى-
دىن ئەقا ئىيىد نەسەفىدە كەلتۈرۈپدۇرلەر: «قاتىلۇلمۇئەمىنى
لىكەۋىنھى مۇئەمىنەن لايەكۇ نۇئىلا كافرەن» مۇئەمىنى مۇئەمىن-
لىك ھەيۋەتىدىن ئۆلتۈرگۈچى ئەلبەتتە كافر بولۇر. چەراكى
ئىمان ئىسلامغە ئەداۋەت قىلسە كافر دۇر. ئەگەر مۇسۇلمان
مۇسۇلمانغە ياكى كافرغە تەبە بولماي، كافر يارلىغىنى
يەتكۈزمەي، ئاداۋەت قىلسە كافر بولماس، گۇناھكار دۇر.
ئەمما لەشكەر سېپەھ سالالارى كافر يارلىغىنى يەتكۈزۈپ
لەشكەرى كۇففارنى باشلاپ كېلىپسىز لەر. با ۋۇجۇد قەدر بىگىز-
لار باركى، كافرلار بىرلە جەڭ - جېدەل قىلىپ، بەرابەزلىك
قىلماقغە لەشكەرى كۇففار بىسىيار غالىپ بولسە، مۇسۇلمان-
لار زەئىم بولسە، بۇ سۈرەتدە ھېچ ئىلاج دىق، ناچالماق دۇر.
لېكىن سىزلەرنىڭ بۇ ئىشىڭىزلارنى ھېچ مۇسۇلمان ئاتلىغ
كىشى قىلماغاي. بەلكى بۇ كارىڭلار دائىرە ئىسلامدىن تاش-
قاردۇر. كافر بەدىكىردارلار فەپلىنىدۇر. بىر مىسال باركى:

«يامان قۇش ياكى فالاققە مايىل» ئەگەر كۈچ قۇۋۋەت بولۇپ
كۆڭلىدە دەن ئائىنەسى بولسە، ئول قۇۋەتنى مەسرەفكە سەرف
قىلغاي. مەسرەفى ئوشۇلكى كافىر ئىلە جەڭ قىلىپ، ئىككى
ئالەمدە غازى ئاتنى كۆتەرىپ، پەرۋەردىگار ئالەمنىڭ دەرگا-
ھىدا ئابرويى بولغاي. چۇنانچە بۇ ھېكايەت داستان ئاڭغا
ئوخشاركى زەمان كۆزەشتە ئول شەئى مەجلىسى فەسساھەتە
گەۋھەرى كانى مەلاھەت تاج سەياھەت ئافتابى فەلەكى شە-
رافەت ئول غازى ساھىب قەران زەۋىلىئەتتە، ۋىلايەت تە-
رىقىسىدە بى ھەمتەڭ، ھىمەت بارەسىدە شىر غەرران،
شىجائەت مەركەسىدە قولزۇمى ئامان، پەنى ھەزرەتى
خاچە ھەسەن ئەلەيھىس رەھىمەۋەر رەسزۋان يار-
كەند شەھىرى فەتى ئىسلام ئۇچۇن لەشكەرى گەران بىرلە
ئىھاتە قىلىدۇرلەر. ئول ۋەقتىدە ياركەند قالباق تەسەررۇفدا
ئىكەن. ياركەند شەھرى پاسبانلىقى ئۇچۇن بىر نەچچە قاب-
ماقلار شەھەر ئىچرە مۇسەللەت بار ئىكەن. بۇ لەشكەرى ئىس-
لام ئاۋازەسىدىن قورقۇپ قاچىپ ئىلىغا كېتىپدۇر ۋە بۇ كا-
فىرلار بىرلە بىرنەچچە ئوشۇل ۋەقتىنىڭ ئۆمەرالىسى ھەم
ئەھلى خانلەردىن تاشلاپ كافىرلار دىيارغا يۈزلەنىپدۇرلەر.
ھەزرەتى خانە ھەسەن ئەلەيھىس رەھىمە شەھەرنى فەتھى
قىلغاندىن كېيىن ئۆلۈمالاردىن سوئال قىلىپدۇرلاركى: بۇ
ئۆمەرالەشكەر ئىسلامدىن يۈز ئۆرۈپ كۇففارغە قوشۇلۇپدۇر.
بەھسبى شەرىئەت رەۋامۇدۇر ئۇلارنى غارەت - تاراج ئەي-
لەمەك؟ دەپ فەتۋا ئىلتىماس قىلىپدۇر، ئول ۋەقتىدە ئەفزە-
لۇلئۆلۈما ۋە رەئسۇلفۇقەھا — ئاخۇن موللا نىياز ئەئىلەم ۋە
مۇفتى ۋەقت ئاخۇن موللا كەفەك ياركەنددە ئىكەنلەر. كىتابى
ھىدايەتىدىن ئۇشېۋمەسەلەگە بۇ ھەدىسىنى دەرخ ئەيلەپ فەق-

ۋا پۈتۈپدۇرلەر: «قالەنە بېيۇ ئەلە يېھىسسالامۇ مەن كەسەرە سەۋارە
قەۋمىي فەھۋە مەنۇوم» بۇ ھەدىس مەئىنىسى: «كىشىكى بىر
گۈرۈھ لەشكەرنى كۆپەيتسە، بەس ئول كىشى شول گۈرۈھدىنە
دۇر» يەنى كىشىكى كۇففارنىڭ غالىپ بولۇشىغە يار بىسەرە
ئول لەشكەرى كۇففاردىندۇر يەنى كافىردۇر دەپ فەتۋايسى
پۈتۈپ مۇھۇر قىلىدۇر. بۇ فەتۋا ھۆكىمى ئىلە بىۇ مۇرتسەد
بولغان ئۆمەرالارنىڭ خانەلەرنى غارەت تاراج ئەيلەمسەك
بىلە غەنىمەت ساناپ، داخلى بىيەتە مال قىلىپ لەشكەرى
ئىسلامغە تەقسىم قىلىپدۇزلەزە. ھالاھەم ئۇشبۇرەۋايەت ھۆك
مىدۇر. سىز لەرنىڭ خۇنىڭىز لارنى تۆكەكلىك ۋە مال ئەشىلىك
لارنىڭلارنى غارەت - تاراج ئەيلەمسەك بىز لەرگە ھىلالايدۇر.
بەس بىز لەرگە مادامكى رەفىق جاندىۇر ھەرگىز بويۇن سۇنس
جاسىمىز قۇچاغلاقشەپ، فىسچاقلاشىپ ئۆلەرمىز. ھىالا ھەم
شىۇبۇ رىسۋايبەت ھۆكۈمدۇر. ھالا ھەم شەھىرى ياركەند
ئىچرە سىز لەرگە فەيسەل بەرگۈنچە كىشى باردۇر، ھەر بىر
مۇسۇلمان ئىككى كىشى ئورنىدادۇر. ئۆزى بىر كىشى، ئىمام
نى بىر كىشى. بۇ ئېتىبار بىلە بىز لەرنىڭ لەشكەرىمىز
سىز لەرنىڭ لەشكەرىڭلار ئەدەدىدىن زىيادە ۋە يەنە ھەم
خەلق ئارا مەسەل مەشۇردۇركى، شەھسەرنىڭ سېقىسالىلارى
قەغەزدىن بولسە، خەلقى زەئىفە بولسە، ئەسباب ھەربەلەرى
يىڭنە بولسە، تا شەھەر ئىچىدىن بۇزۇلماغۇنچە تاشقارىدىن
ئائىلى بولماس. بىز لەر نەچە ۋاقىت شەھەردارلىق قىلغايە
مىز. زەخىرەلەر قىلغان نەچچە يىللىق ئاش، ئوزۇق، ئوت،
سۈيىمىز مۇھەببىدادۇر. ئىختىيارىمىز كەلگەندە جەڭ قىلغايىمىز.
سۇد ئارام ئاسايش بىرلە تۇرغايىمىز. ئەگەر سىز لەر ھۇجۇم
ئەيلەسەڭىزلار، بىز لەر ھۇجۇم ئەيلەگۈمىمىزدۇر. ھىالا جەڭگە

چىققالى يۈزىدىن بىرگە نەۋبەت يەتمەيدۇ. ئۇل ھالەتتە ھەممە كىشى جەڭگە شۇرۇدۇ ئەيلەگەي. چەراكى لەشكەرى كۇففار لەشكەرى ئىسلامغە مۇپتەلا ئەيلەسە غازات جەمئىي مۇسۇلمانلارغە فەرز ئەينىدۇر. خاتۇن ئېرىدىن، بەندە خاجىسەسىدىن رۇخسەت ئىزنى ئالماي جەڭگىگە ھەھە ھازىر بولساغ لازىم. بەلىكىسە ھەجىرىپ مەشەرىقەتتە ھەھە كىشىسى ئاڭلادى. ئاڭا ھەم فەرز بولادۇر. كىشىسى ئىسلامغە يارى بەرگەي، شەرىئەت ھۆكىمى شۇبۇدۇر. ئەگەر بۇ تەرىقەلىق ھۇجۇم قىلغان چاغدا ياكى مۇراد سىزلەرنىڭ قولىڭىزلارغە كەلگەي، ياكى سىزلەرنىڭ قولىڭىزغە كەلسەي، نامە تامام ۋەسسەلام.

ئەللىسىسە، بۇ نامە پۇر ھەيىبەت پۇرەمۇنىنى تامام قىلماچ ھەممە خەلقىڭىڭ بەدىئەنە لەززە تۇشتى. ئەلە لىخۇسۇس كىشىكى دىن ئىسلامدىن نەسەبەسى بار ئىدى ئۇلاردىن ھۇش كەتتى. ئەندامالارغە لەززە تۇشتى، ئەمما بۇرھانىسىدىن دىل باشنى كۆتەرەپ ئەلچىلەرگە خىتتاپ قىلىپ ئەيدىكىسىم: «سىزلەرنىڭ خاجەڭمىز لەر بىسىيار ھەددىدىن زىيادە مەرفەت ئېشىپدۇر، مۇنداغ سىياسەتلىرىڭ ھەققىنى سۆزلەر بىسىرلە سىپاگەرچىسىڭ كارى پۇتجەس، بىسىز بۇ يەرلەرگە ئۆز ئىختىيارىڭىزچە كەلگەن ئىسەس، خاقانى چىن، ئامۇرسىناڭ يارىلىشى بىرلەكەلگەن، بۇ مەئرىفەتلەر ئۇلارغە باۋەر قىلماس ئۇلارغە ھەم بىزلەرگە مەئقۇل بولمايدۇر. بىسىۋدە سۆزلەر قىلىپ، بىجا ئىشلارغە قەدەم قويۇپدۇرلەر، بىز ئۇلۇغ تاغغە يۆلەنمىدۇرمىز. خاقان چىن ئامۇرسىنا سەلامەت بولسۇن. ھالا بۇ شەھەر ياركەند بەلكى سېغىلىنىڭ ئىسچى يالىغۇز قالىدۇر. ئەگەر يۈزمۇنداغ شەھەر بولسە ھەم ئۇلارنىڭ

تەدەدى بىرلە ئالغايىمىز. ئۇزاق ساقلاغانلىقى بىرلە مەلانىق بولمايدۇرمىز. بۈگۈن ئالما سە، تەڭلا ئېلىنىمۇ، تاڭلا ئېلىنما سە، ئۆگۈن ئاخىر قولغە كەلمەي قايان بارۇر؟! دەپ ئەلچىگە رۇخسەت بېرىپ ياندۇرۇپ، بۈگۈن كەچ بولۇپ ئەردى. قونالغۇغە بۇيرىدى. ئەمما بۇنامە مەزمۇندىن ھەر كىشىگە سۇستلۇق رو بەردى، ئەمما غازى پەلدىنىڭ قۇرغۇن ئاتلىق تاغلىق قەينى ئاتاسى بار ئەردى. بىسىار غەددار مەككار، پۇر فەن ئابىكار ئەردى. كاشخەر لەشكەرى بىرلە ھەمراھ ئەردى. بۇ ھارامزادە مەشۋەرەت كۆرسەتتىكى: «دامادىم غازى بەگ-نىڭ مۇھىم ساز كاردان كىشىسى بار ئەردى. غىياس خاجە ئاتلىق، ھەممە كارنى فەيسەل بېرۇر كىشى ئول تۇرۇر. ئىنىڭ مەشۋەرەتى مەسلىھەتى دائىرىسىدىن چىقماس، ھالا بۇ ئەلچى بىرلە شول كىشى ھەم چىقىپدۇر. مەن ئۇنى بۇ كېچە ئۆز ئوتاغىغە ئالىب بارىپ ۋەسۋەسە قىلىپ يولدىن چىقاراي. ئول كىرىپ غازىنى يولدىن چىقارۇر. شۇبۇ ھىيلە بىرلە شەھەرنى ئالغالى بولۇر. شەھەر ئىچىدىن بۇزۇلماسە، مۇراد قولغە كەلماكى ناھايەت مۇشكۈلدۇر» چۈملەئى تەد-بىرنى ئەرز ئەتتى. بۇرھانىددىن شە بۇ ھىيلەسى مەرغۇپ تۇشتى. مەرغۇپ تۇشكەچ بۇ ھىيلىگەر كافىرغە بىسىار ئىلىت-قاتلار قىلدى. فىلھال بۇرافىزە غىياسىنى ئوتاغىغە باشلاپ بارىپ كېچەسى مېھماندارلىق قىلدى. ئۆز خاجەسىدىن بىسىار ۋەئەدەلەر قىلدىكى: «ئەگەر غازىبەگ بىزنى دەپ ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ شەھەرنى بىر تەرىقە بىرلە بۇزۇپ بەرسە، تاڭا بىز ياركەندىنىڭ ھاكىملىغىنى ئالاھىدە بىرلە. جەمئى ئۆ-مەرالاردىن سەردار ئاكا بىر قىلالى. ھۆكىمى شەھەرلەرگە جارى بولۇپ، ھېچكىم ئۇنىڭ فەرمانىدىن تەجاۋۇز قىلما-

سۇن. مادامكى قالماق تۆرەلەرى ۋە خاقانى چىن بىزنىڭ دەۋرىمىزدۇر، غازىبەگنىڭ يەتمىش پۇشتىغىچە مەنسەپ بېرىپ مىراس قىلغايىمىز. شۇبۇ سۆزنى غازىغە مەتقۇل قىلسا- گىز سىزگە ھەم ئۇلۇغ مەنسەپ بېرىپ، ئەھلى ئەۋلادىڭىزغە قىزىل تامغەلىق «تارخانلىق» نىشان بېرەلى. ئەگەر بۇ سۆزنى قوبۇل تۇتمەسىڭىز، بەرتەقدىر شەھەر قولغە كەلسە كەندىن كېيىن غازىبەگنىڭ يەتتە فۇشتىغىچە تاقىپ قويىدەك بۇغۇزلىغايىمىز» دەپ ۋەئىدە ھەم سىياسەتنى تەمام قىلدى. بۇ مەزمۇندا كىتابەت قىلىپ بەردى. بۇ غىياس رافىزە بۇ ئىشقە ھەم ۋەئىدە ئالدى. غازى ھەم گاھى - گاھى ئېيتتۇر ئەردىكى: «بۇ شەھەرنى بىز بۇزۇپ بەرسەك خاجە بۇرھانىدە دىن يەنە شەھەرنىڭ ھاكىملىغىنى بېرۇرمىكىن» دەپ ئۈمىد تۇتار ئەردى. بۇ ئۈمىددىن غىياس ۋاقىپ ئەردى. ئۇنى ھەم بايان قىلدى. بۇ نابىكارنىڭ خوشخەبەر شۇئارىنى ئاڭلاپ بۇرھانىدەدىن باشلىغ ھەممەلەرى خوشھال بولدى. ئەمما ئەسرادىن سالما خەلىفەمگە ھېچ بوي يەتكۈزمەي، تاڭلاسى غىياسقا رۇخسەت بەردى. بۇ ئەلچى سەھتى سەلا- مەت شەھەرگە داخىل بولدىلار، تا بارىپ يانغۇنچە بولغان ۋاقىتەتنى بايان قىلدى. ھەزرەتى خاجەم پادىشاھقا ئەرز ئەيلەدىلەر. بۇ نامەگە بەرگەن جەۋابلارنى ھەم تەقىر قىلدىلار. ھەزرەتى ئىشان غازى (چاھان) خاجەم ئەلەيھىس رەھىمە ۋەرىزۋان ئەمر ئەيلەدىلەركى: «ھەرنە تەقدىر ئىلا- ھىدۇر. دىنەھى، قەسەمنا» ① دېكىنى كۆرگەيمىز. مۇنداغ سىياسەتلىلەردىن قورقاردىن ئۆتكەنمىن» دەپ مەقام رىزادا تەۋەككۈلنى ئىگەسىگە قىلىپ ئولتۇرغايىلەر. غىياس رافىزە

① - بىز - قىسىم قىلىۋەتكەن.

ھەم غازنىڭ ۋە سۆھبەتچىسىگە شۇرۇق قىلدىلەر.

ئەمما داستان قىسسەنى پۇر شور ئىشتەك كېزەك،
نىياز ئىشكاخەدىن: مۇنۇڭ بۇرادەر زادە لەرىكى باھادۇر
بەگنىڭ ئوغلى ئاللا قۇل، ئىنىسى خۇدا بەردى، قەينى ئا-
غاسى شىر مۇھەممەد ئىمىن ۋە مۇنىڭ جامائە لەرىدىن بىر
نەچچە كىشى خاچە بۇرھانىددىن لەشكەرى بىرلە كەلگەن
ئەردى ۋە ھەر بار بۇ رافىزە سەگلار بۇ ئەزىزلەر ھەققىدە
ناسەزالار قىلۇر ئەردى.

ئەلقىسسە، بۇ رافىزىلار نىياز بەگكە ئوقنىڭ پېيىگە
باغلاپ نامە ئىبەردى. مەزمۇنى ئۆلكى: «ئى نىياز بەگ،
سېزىلەر ئەھلى تاجەگىزلار بىرلە بۇرۇندىن بىزگە مۇخلىس
ئىدىڭىزلار، ھالا شەھەرنى بىزگە بۇزۇپ بەرگەيسىزىلەر. بىز
سېزىنى ئەمىرە ئۆمەرە قىلتايمىز يەنى ھاكىمى ياركەند قىل
ئايمىز. ھەممە مەملىكەتلەر ھەم سېزىنىڭ ئەمرى فەرمانى
ئىزدا بولماي. ھاكىملىق سېزىنىڭ مىراسىڭىزدۇر» نەچچە
دەۋر ۋە ئىدە لەرنى دەرىج قىلىپ بۇ سۆزنىڭ ھەقىقىتى نەچچە
يەردە قەسەدىياد قىلىپ، «ئەگەر بۇ سۆزنى قوبۇل تۇتساڭىز
ئىز بىز شەھەرنى ئالغاندىن كېيىن نەسلىڭىزلەرنى مۇنقەتى
قىلغايىمىز» دەپ سىياسەتلەر فوتۇپدۇر. بۇ كىتابەتلەر مەز-
مۇنىغە مەتتەلە بولۇپ، نىياز بەگ شەھەرنى بۇزماقنىڭ
فېكىرىغە تۇشتى. بىر نەچچە ئۆزىنىڭ مۇقەررەپ كىشىلارى
بىرلە مەشۋەرەت قىلدى. مەسلىھەتى ئاڭا قارار تاپتىلاركى:
«ئۆزىنىڭ باغنىڭ بىر ھەددى شەھەرنىڭ سېنىلىگە مۇتتە -
سەل ئەردى. لېكىن شەھەرنى دەۋر قىلدۇرغان بىر كۈچە
راھ تام بار ئىدى. ئول فاسىلە ئەردى. شۇبۇ باغنىڭ خىلىپ
ۋەت گۈشەسىدىن نەقەپ ئۇردى. ئوتتۇز خۇلاچ يەرنى چاغ -

لاپ سېغىلىنىڭ تاش يانىدىن تېشىپ خىلۋەت يار ئىچىدىن
 تاغىز ئاچساق، نەقىنىڭ ئىككى تاغزىغا قوش قوبۇق قىرىساق،
 دەرۋازە ئورناتساق، قوش ئاتلىغ يۈرگۈنچە ئۇلۇغ نىقاپ
 بولسە، نىقاپ تامام بولغاندىن كېيىن خىساجە بۇرھانىدىن
 لەشكەرىگە خەبەر بەرسەك، بىر كېچەدە مىڭخە ياۋۇت با-
 ھادىرلاردىن نىقاپ بىرلە شەھەرگە داخىل بولسە، بىز ئەف-
 رادىسىز بىرلە قوشۇلۇپ ئورداغە يۈگۈرسەك، بىخە بەرلىك
 ھالەتدە شەبىخۇن ئۇرساق، نەققارخانغە چىقىپ شادىيانەغە
 سوقساق، كوچە - بىكوچە، گۈزەر - بىگۈزەر مۇنادى قىلىپ
 ساقى: دەۋر دەۋرى ئامۇرسىنىسادۇر، بىدۇ ئەدىبىر بىلە
 خاجە بۇرھانىدىننى ئورداغە چىقارساق، تۆرت دەرۋازەنى
 يۈگۈرۈپ قولغە ئالساق، تاشقازتىن شەھەر ئىچىدە كىشى
 داخىل بولسە، ئەمما ئىچكەرتىن ھىچ كىشىنى تالافە چىقار-
 مىساق. بۇ سۈرەتدە ھىچ زىرجانى ئۇتۇلماغاي. قولىنە تۈ-
 شەر ۋە ھەم شەھەرنى ئاسان ئالغالى بولۇر. بىزنىڭ تە-
 رەقدىن ھىچ كىشىگە ھەم زەرەر يەتمەس دەپ مەسلىھەت
 قىرار بېرىپ، نەقەبىنە شۇرۇد قىلىدىلەر، كېچەسى تۇنراغ
 ئوشۇپ ئىككى - ئۈچ مىزخانەسى بار ئوردى، ئۇنى پۇر
 قىلدى. باغى ھەم خىلۋەت فەسلى زىمىستان ئوردى. سەيىر
 مەھەللى ئىچەس. نەقەبىنىڭ بۇ تاغزىغە دەرۋازە ئورناتتىلەر.
 كېچەسى ئوچۇق، كۈندۈزى مەھكەم. شۇ بۇ تەرىقەلىك سې-
 غىل ئاستىدىن يەتتە - سەككىز غۇلاچ ئۆتكەزگەن مەھەلدە
 ناگاھ ئۆز تاپەتلەرىدىن بىر ئىھلى دىيانەت ۋە ئىھلى
 ئىنساپ كىشى بار ئوردى بۇ ئەسرادىن ئول ۋۇقۇن تاپتى،
 خۇدايى قاتالا بۇ كىشىگە تەۋفىق ئاتا قىلدى. بارىپ
 ھەزرىتى ئىشان ھازى خاجەم پادىشاھغە مەلۇم قىلىدىلار ۋە

ئەقەبىنىڭ جانىسىدىن خەبەر بەردى. نىياز بەگنى دەرھال ئورداخە
چىرلادى. ئالتە نەفەر فىنھان كىشى ئىبەردى. ئىكەن نەقەب
راستىمۇ يا غەلەتمۇ؟ بارغانلار نىقاپنى كۆرۈپ كېلىپ راست
دەپ خەبەر بەردى. ھەزرەتى ئىشان خاجە جىساھان خاجەم
ئەزىزلار پەرمان ئەيلەدىلەركى: «نىياز بەگنى تۇتۇپ مەھەم
كەم سولغا يېسىزلار». دەرھال تۇتۇپ بەندىگە تارتتىلار. لېكىن
ئەھلى خانىلارنى تىراج قىلىۋالدىلەر. ئۆزىگە ئازاپ
ئەقارەت ھەم قىلىۋالدىلەر. ئەيدىلاركى: «ھەققى قەرابەتنى
ئول كورنەمەك ساقلمايدۇر، مەن ساقلایىن، رەئايە قىلا-
يىن» دەپ ھەرەج يەتكۈزۋەدىلەر. قەيىنئالتاق ھەققىنى ساق-
لايدىلەر. ئەمما نىياز بەگىنىڭ بىر ئاچىزەسى بار ئەردى.
ئول ھەرەملەرگە ئەسلا كىرمەدىلەر.

شېئىر

ئىككى بارسەن زىنھار ھېچكىمگە ئازار ئەيلەمە،
ھېچ دىلشە بەرمە رەنجى ئانى كۆپ زار ئەيلەمە.

ھەر جافا كىم سەن قىلۇرسەن تاڭلا كەلمىشىدۇر ساڭا،
ئۆزگە نەقە ئىستەپ بىرەۋگە زۇلم بىسىيار ئەيلەمە.

قويماغىل بىچا قەدەم قىلىما خىيانەت كىمىسەگە،
ئىككى ئالەمدە قاتتىغ جانىڭغە كۆپ زار ئەيلەمە.

ھەرنە قىلساڭ قىل، فەقىرى كۆڭلىدىن ئازار ئەقەبەگىل،
دەرھەقىقەت شاھ ئېرۇرسەن كىم ئۇنى خار ئەيلەمە.

نەچچە دۈشمەننى ئۆزۈڭگە مەھرەمى زار ئەيلەدىڭ.
سىرنىڭ ئەيلەر فاشكىم ئەغيارنى يار ئەيلەمە.

گەر ساڭا ئەھلى ھەقىقەت كارى خۇد مەلۇم ئەيسە،
جانۇدىل بىرلە ئەقىدە ئەيلە ئىنكار، ئەيلەمە.

ھەرنەچە جەۋدى جەفا يەتسە فەلەك ئەييارىدىن،
بىل ئۆزۈڭ دەردىنى كىم دۈشمەنگە ئىزھار ئەيلەمە.

سادىقا ئۆتكەن ئەزىزلار روھىدىن يارى تىلەپ،
ئىتلەرنىڭ ئىتلەرى سۈلكىدە بول ئار ئەيلەمە.

ئەمما داستان دىل گۈزەر بۇ فەلەك شەئبەدە باز كور-
نەمەك پەرۋەر دەلەرىن ئىشتىمەك كېرەك، ئوشۇر قوزىدىن؛
بىردۇن ھىمىت بار ئىدىكى، ئەسلى قالماق، ئۇنى ھەزرىتى
ئىشان خاچە جاھان ئەلەيھىس رەھىمەۋەر رىزۋان تەرىپىتە
قىلىپ، تاغ تۈپىگە ھاكىم قىلغان ئەردى. ئىسلام ئاشكارا
قىلغاندىن سوڭ خان، «كېرەك ياراغ» قىلغان ئەردى. يار-
كەند شەھرىنىڭ تەمام كاربارىغە ئوردانىڭ كاربارىغە
ئەسباب ئالاتنىڭ لازىم ئامادەسىگە شۇ بۇ ئوشۇر قوزىنىڭ
سۆزى چارى ئەردى. گويىكى ۋەزىر جۈملە تۆلىۈك ئەردى.
ئۇنىڭدىن بى رۇخسەت ھىچ ئىش تامام بولماس ئەردى.
ئەلقىسە، مۇنىڭ كورنەمە كىلىگىنى كۆرۈك. خاچە مە-

ئىسۇم، مۇللا سىددىق بىر نەچچە كىشىكى قالماققە ماپىل
نىيەتى بار ئەردى. ئۇلارنى ئىپتىدائىدا تۇتۇپ زىندانغە
سالغان ئەردىلەر ۋە بۇلار نەچچە مەھەلدىن مەھبۇس ئەر-

دى. خەبەر يەتكۈزۈدىلەركى: زىندانغە سۇ چىقىپ كۇناھكارلار بىسىپار خاراپ بولۇپدۇر دەپ، ھەزرىتى خىجەم پادىشاھنى ئۆز قىلىدىلەر. كۇناھكارلارنى زىنداندىن چىقارپ ھەرقايسىنى بىر كىشىگە تاختۇردىلەر. ئۆيىدە بەندىگە سال سۇنلار دەپ ئەر قىلىدىلەر. دەرھال چىقارپ ھەر قايسىنى بىر كىشىگە بەردىلەر. ئوشۇر قوزى، موللا سىدىقنى، خاجە مەئسۇمنى مەن ساقلاي دەپ، ئۆزى ئالىب بىردى. بۇلار بىرنەچە كۈندىن ئوشۇر قوزىنى دەلەتلەر قىلىپ يولدىن چىقاردى. ئوشۇر قوزى تاپلاندى. باي فولاد دەپ بىر كىشى بار ئەردى. ئۇنىڭدىن خاجە بۇرھانىددىننى خەت چىقاردى. مەزمۇنى بۇكى: «مەن ئۆز خاجە لەرىدىن ياندىم. خاقانى چىن، ئامۇرسىنا خاجە بۇرھانىددىن خاجەنى دەپ دىم. چاھارشەنبە كۈنى سەھەر ۋەقتىدە ئىككى مىڭچە كىشى يىركەندىنىڭ (ئىراك) تەرىپىگە ئات سالىسۇن. بىزدىن ئەللىك - ئاتمىشچە كىشى شەھەر تەرەپىگە باقىپ مىلىتىق ئاتىپ سۇن ۋە يەنە ئەللىكچە كىشى كەتمەن بىلە سېقىلىنى يول راست قىلسۇن. ئوشۇل ئىككى مىڭ كىشى شۇبۇ يول ئىلە شەھەرگە كىرسۇن. نەقتارەگە كىشى راسلايلى. فىلھال نەقە قارە ئۇرسۇن. دەۋردۇر خاقانى چىن - ئامۇرسىنا، بۇرھانىددىن، دەپ شۇبۇ تەرىپىگە بىخەبەرلىككە ئاسانلىق بىزلە شەھەرنى ئالغالى بولۇر ۋە خاجە لەردىن، تاپە لەردىن ھىچ زىچان قالماي قولغە تۇشەر.»

ئەلقىسىسە، بۇرھانىددىننىڭ خەلقى بىسىپار خوشنۇد بولدى. يىركەندىنىڭ ئىشىكاغەلىقىنى ۋەدە يەردى. بۇ باي فولاد رافىزە يانىپ شەھەرگە كىردى. بولغان ۋاقتاتنى بايان قىلدى. تاغلامى سەشەنبە كۈنى ئەردى ئۆز خادەملىك

رىغە ۋە ئانچىكى بۇرھانىددىنغە ئىخلاسىچەند كىشىلەرگە
كىشى ئىبەردى. شۇبۇ ھالەتدە ئۆز ئەھلى ئەيالى ئوغلىنى
لارى بىرلە مەشۋەرەت ئاراغە سالدىلار. سۇلتان خاجە ئاتلىغ
بىر ئاتىل ئەھلى دىيانەت ئوغلى بار ئەردىكى، ھەزرەتى خا-
جە جاھان خاجەم پادىشاھ ئەلەھىر رەھمەتەر رىزۋانىنىڭ مۇ-
قەررەپ خادىملارىدىن ئەردى:

«ئى ئاتا، بۇ نىچىك بەد دىيانەتلىكىدۇر؟ بۇ ئىشنىڭ ۋە
بالىدىن قاچان چىققالى بولۇر؟ ئىسلامدىن بۇز ئۆرۈپ كافىرلارغە
تابە بولماغلىق غارەت تارەجە بائىس بولماغلىق نىچىك قاتتىغ
گۇنادۇر. خۇسۇسەن ئەۋلادى بەيشەمبەر ھەققىدە كىشى مۇن-
داغ بەد خىيانەتلىكىنى قىلۇرمۇ ۋە يەنە ھەم سالاھىي سال
بىز بۇ خاجەلەرىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىلتىقاتلارنى ھەدىسىز
كۆرگەن بولساق، تۇزىنى يىگەن بولساق، تەربىيەتنى كۆ-
رۈپ شۇبۇ ئىززەتگە يەتكەن بولساق، بۇلار ھەققىلارىدە
مۇنداغ ناسەزا ئىشلارنى باشلاماق ۋە مۇنداغ ئۇلۇغ بەدىئىنى
باشقە ئالماغلىق نەرزەندى ئادەمنىڭ كارى ئىمەسدۇر ۋە مۇنداغ
تەۋقى لەنەتنى گەردەنگە ئالىب روي زىمىنىگە پادىشاھ بول-
ماغلىقىدىن پاكىراڭ ئۆلىدەكلىك تولا ياخشى تۇرۇر، بۇ دۇن-
يادا تا قىيامەتقىچە لەننەت بىرلە ياد قىلۇرلار. ئاخىرەتدە
ئەبىدەل ئەبەد دەۋزەخ ئىچىدە ئەزاپ ئۇقۇبەت باقى قالدۇر،
مۇنداغ دىنىنى دۇنياغا ساتۇر ئىشلاردىن مەن بىزار، خۇدا بىزار»
دەپ مەنى ئېيتىپ قوبۇل تۇتمادى، ئاتاسى ئەيدى: «ئى
ئوغلىم، بۇ ئىش ئەمدى پۇتتى. مەنى ۋەقتى ئۆتتى» باي فو-
لاد چىقىپ بولساغنىڭ خېتىنى كەلتۈردىكى، تاڭلا چاھار شەنبە
كۈنى سەھەرلەپ كاربار تۈزگە يىسىز دەپ خەتنى كۆرسەتتى،
بۇ ئوغۇل يەنە مەنى قىلدى، قوبۇل تۇتمادى. ئاتاسىنىڭ

قەزىبى كەلدى ۋە شەمشەر بەرەھنە ئەيلەپ ھەۋالە قىلدى.
 ئوغۇل ئاڭغىچە ئۆزىنى ئاراستە قىلىپ كەنارەگە ئالدى. سۈرئەت
 بىرلە ئوردا سارى يۈزلەندى. بى تەۋەققۇن كېلىپ ھەزرىتى
 خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام ۋە رىزۋانغە ۋاقىئەنى با-
 يان قىلدى. ھەزرىتى خاجە جاھان ئەلەيھىس سەلام ۋە رىز-
 ۋان ئەيدىلەركى: «سەن يالغان ئېيتادۇرسەن. ئاتاڭ بىرلە
 كاپىشقانسەن. ئول ۋەجھىدىن ئاتاڭغە بۆھتان ئەزىم قىلدۇرغان-
 سەن. ھەرگىز مۇنداغ ئىشلارنى قىلۇرمۇ؟!» دەپ قوبۇل تۇتما-
 دىلەر. سۇلتان خاجە ئەيدىكى: «ئى پادىشاھىم، بۇ
 ئىشدا خىسلاق يوقدۇر. ئىش قوزغالىدى دەفئىنى قىلىماق
 كېرەك. تەخىر نادامەت كەلتۈرۈر — دەپ قەسەمىياد قىلدى
 ۋە يەنە ئەيدىكى: — باي فولادنى ئالدۇرۇپ كېلىپ سىياسەت
 ئىلە تەفتىش قىلدۇرسۇنلار. ئەگەر شۇبۇ سۆزدە خىلاق بولسە،
 لايق فەرمان مۇستەھقى ئەزاپدۇر مەن» دەپ تائىكىد-
 لار قىلدى. ھەزرىتى خاجە جاھان خاجەم بىنۇرى فەراسەت
 بىلىدىلەركى، بۇ سۆز ھەقدۇر. فەرمان ئەيلەدىلەركى: «باي فو-
 لادنى كەلتۈرۈڭلار» دەپ. دەرھال باي فولادنى كەلتۈردىلەر.
 قولنى باغلاپ تەختنىڭ ئالدىغا ئالىپ كېلىپ، شەمشەر ھە-
 ۋالە قىلىپ سوردىلەر:

«ئى تۇز ھەرامى كور نەمەك! ۋاقىئە ئۇشبۇ ئەرمىش،
 راست ئېيتقىل! ئەگەر ئېيتساڭ ھەم ئۆلتۈرمەن، ئېيتماساڭ
 ھەم ئۆلتۈرمەن. لېكىن ھەقىقەت بىرلە ئۆلگەننىڭ بىھىرراق!»
 دەپ سىياسەتلەر قىلدىلەر. باي فولاد قايل بولدىكى: «ھەر
 نەرسەكى سەمى شەرىفلارگە تۇشۇپدۇر. ھەممەسى راستدۇر»
 دەپ ئېيتىداسىدىن ئىنتاھاسىغىچە بايان قىلدى. ھەزرىتى خا-
 جەم پادىشاھ دەر غەزەپ بولۇپ ئوشۇر قوزىنى كەلتۈرمەككە

فەرمان قىلىدىلەر. ھەزرەتى خاجە قۇتبىدىن خاجەم بىرلە. ھەزرەتى خاجە ئابىد خاجەم بۇ ئىككى شەھزادە شۇرش سالماي كەلتۈردىلەر. ئەمما ئوشۇر قوزىنىڭ ئوغلى غەزەپناك چىقىپ كەتمەك بىرلە ئاڭا تەشۋىش رو بەردى. ئۆيدە ئولتۇرالمادى. بۇ ئەسزاردىن بىرەۋگە ئەفشا قىلدىمۇ - ئىككىن خەبەر ئالاي دەپ ئاتلانىپ كېلىۋر ئەردى. بۇ شەھزادىلەرگە ئۇچرادى. بۇلار تەسكىن خاتىر ئۇچۇن ئەيدىلىسەركى: «ئى ئوشۇر قوزىبەگ، ئۆيىڭىزگە بارىپ مەشرەپ ئوينارىمىز - نى بىلىپ بەھانە قىلىپ قاچىپ چىقتىڭىزمۇ؟» دەپ ئىلتىفات ئەيلەدىلەر. ئوشۇر قوزى: «تەقسىر شەھزادىلەرم بىخەبەر چىقىپ ئىكەنمەن، ھالاھەم ئۆيىگە يانسۇنلار» دەپ تەكلىمنى قىلدى. شەھزادىلەر ئەيدىلىسەركى: «بىز ھەم يانالى، سىز ھەم ئورداغە بارىڭ. سائىتى ئاندا سورىغىدەك ئىش بولسە، كۆڭۈلنى تىندۇرۇپ كەلسە بولۇر» دەپ ئوردا سارى ئالىب يۈردى، دىۋانخانەنىڭ ئالدىغا يەتكەندە خان يارلىغى دەپ تۇتۇپ، لىبا سىنى سالىدۇرۇپ بىسۋرەت گۇناكار ھەزرەتتى ئىشان غازى ئەلەپھىر رەھمەنىڭ ھۇزۇرلارغە ئالىب كىرىدىلەر. ھەزرەتى خاجەم ئەز سەرى غەزەپ خىستاپ بىرلە ئەيدىلىسەركى: «ئى تۇز ھەرامى كور نەمەك! قالماغىڭدىن، غۇجاڭدىن كەلتۈرگەن خېتىڭ قايدا؟!» بۇ ھەرگىز قايىل بولالمادى. ئوغلىغە مۇلاقات قىلىۋ بولدى. ئوغلى مۇلاقاتنى قومۇل بۇل تۇتمادىلەر. بەلكى ئۆلۈمگە رىزاسى بار. مۇڭا رىزا يوق، ناچار سىياسەتنى ھەددىدىن ئاشۇردى ۋە ئىقرار قىلدى. بىر ساندۇقنى نىسشانە بەردى. خادىملارنى بۇيرۇپ ساندۇقنى كەلتۈردىلا. كۆردىكى، لىقافە ئىچىدىن بىر خەت مۆھۈردار ئالىب ئوقۇدىلەر. مەزمۇنى شۇبۇكى: «خاجە بۇرھانىدىن

خاچەمدىن ئوشۇر قوزى بەگگە سۆز ئاغداغ مەئسۇم بولسۇن.
 كىم، چىتارغان خېتىڭىزنى كۆرۈپ ھەممەن خۇش بولسۇن.
 ئەگەر شەھەر ئۇششېر تەدبىر بىلەن قولغا كەلسە خاقانى
 چىن بىلە ئامۇرىستانغا خەت سۇنۇپ ئالتمات يەتكۈزۈپ بار-
 كەندىگە ئىشكاغە قىلالى، تامام مەملىكەتنى سىزگە تافشۇرالى.
 ھىچ ئىش سىزنىڭ ئىختىيارىڭىزغا كەلمىگۈنچە بولماغاي، مۇندە
 دىن ئۆزىگە ھەم ھەر كىشى بىزىلار تەرەپكە ياۋەرلىك قىلسا
 ئاڭا ئۆز مىقدارىچە ۋەئىدە شۇدۇر. نامە تامام.» ھەز-
 رەتى خاچە جاھان ئەلە يېمىر رەھمەۋەر رىزۋان ئەمىر قىلىدە
 لەركى: ئالىب بارىپ قەيدكە سالغىلا! خادىملار مەھكەم مۇ-
 قەيپەد ئەيلەدىلەر. تاڭلا جەمىئى مەملىكەت ئۆلۈماتى ۋاجى-
 بۇل ئىكرام ۋە ئۆمەرائى ساھىبىل ئىپتىشاملارنى بەلكى ھەم-
 مە ئادەبىيانى ياركەندىنى جەمىئى ئەيلەپ مەجلىس قۇرۇپ.
 ئوشۇر قوزىنى بىر ئەسكى پارە - پارە بولغان چۇبانى كەپ-
 دۈرۈپ، بوينىنى، قوللارنى پىرو رەشتە كۇلا بىرلە باغلاپ
 سورۇنخانەنىڭ ئوتراسىدا باغلاپ ئواتۇرغۇزۇپ قويدى. ھەز-
 رەتى خاچە جاھان خاچەم پادىشاھ ئەلە يېمىر رەھمەۋەر رىز-
 ۋان ئوشۇر قوزىنىڭ خىيانەتنى ئەھلى مەجلىسكە بەيان
 ئەيلەدىلەر. قەغرى غەزەپ بىرلە خىتاب قىلىپ ئەپتسىلاركى:
 «ئى نىجىس پەلەد، بەد ئەسىل، سىنى فەلان ۋەقەتدە، فەلان
 قالماقدىن ساتىپ ئالمادىمۇ؟! ساتىپ ئالىب ئازاد قويمادىم-
 مۇ؟! چەندان ھادىسەلەردە ياۋەرلىك ئەيلەپ نىجات بەرمادىم-
 مۇ؟! ئۇلۇغ مەنەسبەگە يەتكۈزدۈم ۋە تامام مەملىكەتنىڭ كا-
 رىنى تافشۇردۇم. بەلكى ئۆز ئەھلى ئايالىمنىڭ كارىنى سې-
 نىڭ بىرلە ئادا قىلىدىم. بەرسەڭ يىدىدۇك، كەيدۇك، شۇبۇ
 ئىزەتگە يەتكۈزگەن بولسام يەنە بىزگە قارا ساناپ خۇنىم

ھىزغە زامىن بولساڭ، بەلكى بۇ مىقدار ئەھلى مەملىكەت خۇدا-
 نىڭ ۋە تاراجىغە زامىن بولساڭ، ئەمدى بۇ قىلغانىڭنىڭ
 جەزاسىنى ئۆزۈڭ ئېيتقىل!» دەپ ئەمىر قىلىدىلەر. بۇ رافىزى
 باشنى قوي سالپ «مۇنداق قىلغان كىشىنىڭ جەزاسى قەتلىم-
 دۇر» دەپ ئۆز زەبىنى بىرلە رىزا بەردى. ھەزرەتى خاجە
 جاھان خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلام ۋە رىزۋان ئۆلۈم-
 لاردىن سوئال قىلىدىلاركى: «لەشكەرى ئىسلامدىن يۈز ئۆرۈپ،
 لەشكەر كۇففارغە ياۋەرلىك قىلغان كىشىگە بىھەسەبى شەرىئەت
 جەزاسى قايسىدۇر؟» دەدى، ئۆلۈملەر بىل ئىتتىفاق ئىدىلەر-
 كى: «بۇ ياڭلىغ مەردۇد بولغان كىشىنىڭ جەزاسى قەتلىدۇر!»
 دەپ فەتۋا بېرىدىلەر. ئاندىن ئەركان دەۋلەت ۋە سەرداران
 ئەمىران مەملىكەتسىگە ئەيدىلار كىم: «سىز لەر نەدەرسىز لەر!»
 بۇلار ھەممەلەرى ئاستانە ئىززەتىنى ئويۇپ ئەرز قىلىدىلەر-
 كى: «ئى پادىشاھى ئالەم، بىز لەر مۇنداق بەد خىيانەت كى-
 شىدىن بىزاردۇرمىز. ئەگەرچە ئاتامىز. بىر ئۇققانمىز بولسە
 ھەم دۇشمىنىمىزدۇر. خۇدا ۋە رەسۇلغە، پادىشاھى ئىسلام-
 ياردۇرمىز مۇرتەدگە يار ئەمەس دۇرمىز ھالا ئۆزى ئۆز قەت-
 لىسىگە رىزا بەردى ئۆلۈملەر ھەم فەتۋا بەردىلەر. ئاندىن
 بولسە ھەم سىياسەتى مەملىكەت ئۈچۈن ۋە يەنە ئىززەت
 ئۈچۈن ھەم ئۆلتۈرمىسەلەر ھەم بىز رازى ئىمەس دۇرمىز. مۇ-
 نىڭ ھۆكىمى قەتلىگە ھىچ تەۋەققۇق قىلىپ بولماس. بۇ يار-
 كەند شەھرى ئەزىمىدۇر. مۇنىڭدەك بىر يۈز، ئىككى يۈز
 كىشى ئۆلگەنى بىلە ھىچ نۇقسانى بولماس. مەملىكەتدارلىق
 دا زەبىتى سىياسەت بولماغۇنچە مۇمكىن ئىمەس. ھالا بۇ
 ئىشنى بۇ قىلىدۇر، تاڭلا يەنە بىرى قىلۇر. مەملىكەت نىزام
 قاپماس. دۇشمەن قەۋى مۇسەللەتدۇر، ئېھتىيات كېرەك» دەپ

قەتلىنى تېز قىلىۋرغە دەلالت قىلدى. بۇ ھالەتدە شەھزادە ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ئەرز قىلىدىكى: «تاڭلا جۈمئە كۈنى بازار ئىچرە دارغە ئاسىپ ئۆلىتۈرسەك. تەمام ئامۇ خاس مۇئاپىنە كۆرسە تەنپە ئالسىلار» دەپ مەشۋەرەت ئەرز قىلىدىلار. ھەزرەتى خاجە جاھان ئەلەيھىس رەھمە مەتب قۇل تۈشكەچ قەتلىنى تاڭلاغە قويدىلەر. بۇ جەمئى خالى بولغاندىن كېيىن شەھزادە ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا ھاكىم غازىبەگنى ھازىر قىلىپ ئەيدىلەر: «بۇ ئوشۇر قوزى كەمال قەتلىغە لايىق ئىدى. خاھى بىھەسبى شەرىئەت، خاھى بىھەسبى سىياسەتدە، ئەمما بىر ئىش بار، بەر ۋەجھىكى قەتلىغە لايىق ئىمەس. شۇبۇكى ئەمدى مۇنداغ خىيانەتنى يەنە ھەر كىشى قىلسە، ھەرگىز ئاتاسىنىڭ خىيانەتنى ئوغلى ئېيت ماس. ئوغلىنىڭكىنى ئاتاسى ئېيتماس. ھەر ئىشىغە رىزا بەرسە بولۇر. لېكىن ئۆلۈمگە رىزا بەرمەس. خەبەر بەرسەك ئۆلتۈرۈر ئىكەن دەپ مەخفى تۇتار، مۇنىڭ ئىلاجى ئۆلۈم گۇناھنى ئوغلى سۇلتان خاجە تىلەگەن بولسە، تاڭلا ئىلتى قاتلار قىلىپ ئۆي ئىچىدەكى دۇنياۋى ماللارنى بۇيرۇسەلەر، تاكى غەزاتقە جابدۇق بولسە» دەپ ئەرز ئەيلەدىلەر.

ھەزرەتى ئىشان غازى ئەلەيھىس رەھمەگە مەئقۇل تۇشتى. ئەمما ئەھىل مەملىكەت تاڭلاسى ئەلەسسە باھ كېلىپ يەنە قەتلىغە تەيىن قىلىدىلەر. ھەزرەتى ئىشان غازى ئەلەيھىس رەھمە ۋە رىزۋان ئەيدىلەركى: «ئوغلى سۇلتان ئاتاسىنىڭ گۇناھىنى مەندىن تىلەدى ۋە سىزلەردىن تىلەيدۇرمەن» دەپ قەتلىغە مەنئە قىلىدىلەر، ئەمما ئۆمەرلار ئەيدىلەر: «بۇ مىق دار ئىشىدا بىر- ئىككى كىشىنى قەتلى قىلماغۇنچە مەملىكەت زەبىت بولماس، تەنپە پىمەس» زىيادە ئىلتىماس بىرلە باي

فۇلادنى، خاچە مەئسۇمنى دارغا ئاستۇردىلەر، ئەھلى مەھلىيە
كەتتىڭ كۆڭۈللەرى جەمئىي بولدى.

شېئىر

قىتئە ئەنگىز بولماغىل زىنھار ئۆزۈڭنى سادە تۇت،
قىل تەۋەككۈلنى خۇداغە بارچەدىن ئازادە تۇت.

قىلمە كۆپ تەدبىرىكىم رەنەجىڭنى زاپەئ ئەيلەمە،
نەرمىلىكىدىن ئالەم ئەھلى نەزدىدە ئامادە تۇت.

تۈزمە سۆھبەت ئالەم ئەھلى بىرلە ئەرمىش بىۋەفە،
قەسدىجان ئەيلەر سەڭا ئاندىن بۇرۇنراق جادە تۇت.

ئىستەمە ئارايىشى دۇنيادا يوق ئاسايىش سەڭا،
ئەختىيار ئەت گۈشەئى ئارامدىن سەجىجادە تۇت.

سادىقا بۇ دەۋردە ئەرمەس فەزىلەت ئىستىبار،
ھاسىل ئەت دۇنيانىدا كۆپرەك ياكى خۇن ئازادە تۇت.

ئەمما قىسسەئى داستان ئىشتەك كېرەك، خاچە بۇرھان
نىددىن نىياز ئىشكاغە بەگنىڭ ۋەئەسى ھەم ئورنىغە تۇش-
مادى، ئوشۇر قوزنىڭ ۋەئەسى ھەم ئورنىغە تۇشمادى. بۇ
ۋەجھىدىن بۇلار بىسىيار مالال بولدىلار. ھەر كۈنى شەھەرگە
رىز قىلادۇر، لېكىن شىكەتتە تاقىپ يانادۇر. ياركەند شەھ-
رىدە ھەم نەچچەند مۇبارىزلار باركى، ھەر كۈنى چىقىپ دۈش-

مەن لەشكەردىن كۇششەدىن فۇشتە چىقارادۇرلار. يا ئاللاھ يارەسۇلەللاھ، يا ھۈسەين دەپ ھەمىلە قىلادۇر. گويكى شىز سەفدەر بىر نەچچە جانۋارلار ۋە ھىشلارگە پەنجە ئۇرۇپ-دۇر ۋە ياكىم ئەژدەر ھەفتە سەر تەخت پەيگەر ئوتلۇغ ئاغزىدىن زەبانە ئۇرغان ئوتىدىن پارەنى ئوت ئىل ئارا تاشلاپدۇركى، خەلق ئارا جان قۇتقازماق ئۈچۈن ئافەت ئەلالا تۇشۇپ-دۇر. ھەر كىشى ئۆز ھەيرانلىقىدا سەرگەردان-دۇر. ئەلەلخۇسۇس ئول دىلاۋەر نامدار ۋە مەزھەرى ھەيدەدى كەررار، شىرسەق شىكەن ۋە رۇستەمى مەرد ئەفگەن ئەبىلەق سۇار پۇرھەيسەت يەنى ھەزرىتى خاجەنى ئىنايەت خاجەمكى يىگانەنى روزىگار ئەر-دىلەر. بۇلاردىن ھەممە لەشكەر بوراندىن ئالان ۋە فەرىشان ئىدىلەر. ھەر بارا ئەيتتۇر ئەردىكى: «ۋاي، يۈز ۋاي ئەز دەست سۇۋار ئەگەر بۇ مەرد بولسە ھەممە لەشكەرىمىزنى بىر رىن بىرىن ۋە يىران قىلىۋر. فال ئۇشبۇكى، بۇ مەرددىن خال لاس ئولۇپ قولغە تۇشۇرسەك ۋە ياكى ھالاک ئەيىلەسەك، ياركەند شەھرىنى فەتھ قىلغۇمىزدۇر. ئەمما بۇ كىشىكى سالامەت باردۇر ئەلەھزەركى ھىچ كىشى سالامەت جان ئىلتىمىپ گەي» دەپ شىكايەتلەر قىلىۋر ئەردىلەر.

بەيىت

چۈرگەتى يەك مەردى دەمسازەد سپاھىرادەلەر،
سۇرخ رۇيى مىدە ھەد يەك شېشەنى پەيمانەرا①

① بىر كىشىنىڭ چۈرگەت - غەيرىتى كۆپ كىشىلەرنى يۈرەكلەك قىلىۋېتىدۇ. شەكەمچەنكە مەي قىزىل. رەك بېرىدۇ.

ئەمما بىر نەچچىچە كۈن بۇ قاتارلىق مۇبارىزلىق ۋە بات-
 ھادۇرلۇق دەۋرىنى سۈرۈپ، نەچچە ئىدىئىلانى باشنى يەر-
 يۈزىنى غەلتان خۇي قىلىپ رەڭدار قىلدى. ئەمما رۇستەم
 زال بولسا ھەم ئەجەل شەرىپەتنى ئىچمەيدۇ. ئەمما بۇ فە-
 لەك كەچىرىشتە شەئىدە بازىنىڭ تامام نەھۇسەتى بۇ ئەزىز-
 لار باشلارىدا ئەردى. بۇ نەھۇسەت بىرلە بۇ نەھىسى ئەكبەر
 كۈنى بىر رافىزە مەككەر بىر پىنھان يەرنى ئالىب قارالاپ
 ئۇلۇغ زەھىرەك بىلە ئاتتى. راسا كېلىپ ئوڭ يانىنىڭ با-
 شىداكى ئۇستىخانلارنى چىقىپ رىزە - رىزە قىلدى. ياۋۇت
 چۇد ئوشۇل كۈشەندە تەرەفسىگە بىر تال ئوق رەۋان قىلدى-
 لار. بارىپ ئول رافىزەنىڭ سىيىنەسىدە غايىپ بولۇر. جانىنى مالى-
 كى دەۋزەخقە سىپارىش قىلدى. ئەمما ھەزرىتى غازى ئىنايەت
 خاجەنىڭ كۆڭۈللەرگە فوتۇر يەتتى، ئالەم قاراڭغۇلۇققە
 موبىدەل بۆلدى. سەرگەردانلىق بىرلە ئەبلەقىنىڭ تىزگىنى-
 نى قويا بەردى. ئەبلەق ئۆز ئىگەسىنى ئالىب كېلىپ دەرۋا-
 زەغە كەلتۈردى. خالاپىق يۆلەپ ۋەتەنلىرىگە ئالىب كەلدى-
 لەر. ئۈچىنچى كۈنى ئالەم باقىغىنە رىئەت قىلىدىلەر. «قالۇ
 ئىنئالىلاھى ۋە ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن» ھەزرىتى خاجە جا-
 ھان ئەلەيھى رەھىمەۋەر رىزۋان ۋە ھەمىمە شەھزادەلەر. خا-
 نىملار ۋە ئەزىزىلار ئۇلۇغ ماتەم مۇسبەت بىرلە ھەد نى-
 ھايەتسىز خەيىر تەسەددۇق بىرلە نەمازلارنى ئۆتەپ، مازار
 ئالتۇن ئىچىرە دەقنە قىلىدىلار. ھەزرىتى ئىشان خاجە ئى-
 ھان ئەلەيھى رەھىمەۋەر رىزۋان مۇبارەك زەبانلارنى گويىا
 دۇرى باران ئەيىدىلاركى: «بۇ مۇسبەت يالغۇز خاجە ئى-
 نايەتنىڭ ئىبەستۇر، بەلكى ھەممەن ئىگىدۇر. بىزنىڭ دەۋرىم-
 ىزنىڭ ئاخىرقى نىشانەسى شۇبۇدۇر. ئۆز ماتەمىمىزنى ئۆ-

زىمىز تۇتالى، فات فۇرسەت بولغايىكى، نەبىزگە خەيرى تە-
سەددۇق قىلغۇچى چىقاي ۋە نە ماتەم تۇتقۇچى، شەھىدانى
كەر بەلا مەسەلىك نەبىر ئىچىم سۇ بەرگۈچى بولغاي ۋە
نە جەسەدىمىزنى دەفنە قىلغۇچى، كېرەككى ئۆز ماتەمىمىزنى
ئۆزىمىز تۇتۇپ، خەيرى تەسەددۇقىمىزنى ئۆز قولىمىز بىرلە
بەرگەيمىز» دەپ ياركەند خەلقىنى دۇنياغە مالامال قىلىپ،
ھەممە چوڭ - كىچىك بىرلە رىزا بەھلىلىك ئەيىلەپ ۋىدائۇ
قىلاشتىلار. ھەر كۈنى بۇرۇنقىدىن زىيادە ھەملە قىلادۇرلار.
ياركەند دىلاۋەرلارى ھەملە قىلغاندا بۇلاردە مەجال تاقەت
قىلالمايدۇر. ناچار بىچارە ۋار شىكەستە يەپ ئارقەغە يانا-
دۇرلەر. چەراكى، لەشكەرى ئىسلامدا ھەيىبەتى ھەق مۇستەۋ-
لى بار بولاردۇركى ئاڭا ھەرگىز تاب كەلتۈرەلمەيدۇر. لې-
كىن ھەر كۈنى سېسىفل بارا بەردى يىپىپ شىبە ياسابدۇر-
لەر تاكى ئۆزەسىگە چىقىپ سېسىلداكى ۋە شەھەر ئىچىداكى-
لارنى نىشا نەلەپ ئاتقايلار. ياركەند دىلاۋەرلەرى مىسلىق
دارۇسى بىسە ئوت قويدۇرلاردۇر. ئاسمان بارا بەردى كۆيۈپ
كۈل بولادۇرلار. نە مىقدار مۇشەققەتلەر بىلە جەمە قىلغان
خەس خاشاكىلار، يىغاچىلار سائەترە زايەت بولۇر ئەردى.
شىبەغە مۇئەككەل بولغان خەلقىنىڭ بەئزەسىنى ئەسىر قىلا-
دۇر ۋە بەئزەسى كۆيۈپ كۈل بولادۇر ۋە بەئزەسى چالاكلاي تۇ-
زىنى كانارەگە ئالادۇر. ئەلەس خۇسۇس بۇ كاربارلار قاپاق
ئاتقۇر دەرۋازەسەدىن بىسىار ۋۇقۇت تاپادۇر. بۇ ۋەجەدىن بۇ
دەرۋازە ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەمنىڭ مولچارى ئەردى.
ئەلقىسىسە، نەچچە مۇددەت بۇ تەرىقتە بىرلە ئۆتتى.
خاجە بۇرھانىددىن لەشكەرى بىسىيار ئىستىزارلىقىدىن مالال
بولدىلەر. قىرغىزلار ئۆز ۋەھىمىدىن مەئىۇس بولدىلەر. ھېچ-

كىمدە ئاقەت قالمادى. بۇ لەشكەر گاھىدا قارار ئالغاي. ئۇشش
بۇ نەۋمىدلىق ھالەتى ئەردىلار.

ئەمما قىسسەسى داستان جان گۇداز ئىشتىگىز لارىكم،
غازى رافىزەدىن: ئول زەمانەكى، غدىياس خەنىناس خاچە
بۇرھانىدىن نامەسىنى ئالب كىرىپ، غازىنى ۋە سۇس قىل
دى. غازى رافىزىنىڭ بىۋەفالىق بۇ خىيانەت قومۇرلارى
چۇنىشقا كەلدى. كۆڭلىنى بۇ پادىشا زادە لەردىن ئۇردى.
خاچە بۇرھانىدىن تەرەفىگە رىشەت قىلدى. بىر دەرۋازە
سېغىل بىلە مۇڭا تەئەللۇق مولچارى ئېرۇر. ھۆكىمى جارى
ئېردى، دەرۋازە بىرلە، گاھى سېغىل بىرلە جاسۇسلۇق خەت
چىسقارۇر ئەردى، گاھى تاشقارىدىن جاسۇس كىرىپ، يارە
كەندىنىڭ ھاكىملىق ۋەئەسى ئۇچۇن قەسەم قىلىشۇر ئېردى،
بەس بۇ تەرىقە بىرلە نەچچە مۇددەت بۇ ئىشنىڭ تەھقىقى
شەھزادە لەرىنىڭ، ئوردا يارانلارنىڭ سەمىئەلەرگە يەتتى.
بۇلار بىرىن - بىرىن ھەزرەتى ئىشان خاچەنى جاھان ئە-
لەپپەر رەھمەۋەر رىزۋانىنىڭ مۇبارەك سەمىئەلەرگە يەتكۈزە-
دىلەر. ھەممەلەر بائىتتىفاق ئەيتتىلەركى: «بۇ غازى رافىز
بىسىار مەككارپۇر فەن كىشىدۇر. مەگەر خىيانەتنى بۇرۇندىن
تەجرىبەگە يەتكەن ۋە ھەدىس مەشھۇرىكى: «ھەر كارىكى ئىك-
كى مەرتىبەگە يېتىپدۇر، ئەلۋەتتە ئۇچگە يىتتۇر» دەپدۇرلەر.
لېكىن بۇ مەككارنىڭ مىكىر - ھىيلەسى نەچەندە مەرتىبەگە
يەتكەن. خىيانەتدە شەك يوقتۇر. ئېمدى لازىمكى بۇ داغرىنى
تۇتۇپ مۇقەببەد ئەپلەسەك تاكى ھەممە خەلقنىڭ كۆڭلى قە-
رار تاپسە، ئەگەر بىز ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق ئىشنى قىلماساق،
بىزنىڭ ھەققىمىزدە ئىش پاساماي قويىماس. ئاخىر پۇشايب
جانلىق كەلتۈرۈر. نادامەت سۇد بەرەس» دەپ مەشۋەرەت

ئەزىز ئىيلەدىلەر. ھەزرەتى ئىشان غازى ئەلەيسېھىر رەھىمەۋەر
رىزۋان پەئىتى ھەزرەتى خاجە جاھان پادىشاھلىق قىلاردۇر.
كى: «ئەي فەرزەندىلەر، سىز جەفا ۋە خىيانەتتىن سۆز
قىلادۇرسىز ۋە مەن مەقامى تەقدىرغە كۆز تۇنمادۇمەن.
سىز لەر مەقامى تەفەككۇر ۋە تەخەپپۇندىن ئەيتاسىز لەر ۋە
مەن مەقامى رىزا ۋە تەۋەككۇلە تۇرۇپمەن.

بەدئىت

كۆڭۈل تىنىسىغا قالمىش كۈندە يۈز نەۋىتى ئارزۇبىلە،
رىزا كويىغىغا تا قويدۇم قەدەم كۆڭلۈمنى تىندۈردۈم.

ۋەفا ھەر نەچچە كىم قىلىدىم جەفا ھەددىن تاشۇردىلارە
ئۈمىدىم مۇنقىتە ئەيىلەپ فەنا كويىغىغا يۈز ئۇردۇم.

ئۈمىد ئەتمە بۇ فانى دۇنيا بىۋەفا ئېرىشى،
چۈ ئىشىق ئوتىدا كۆيدۈم ھەم كۈلۈمنى كۆككە سارۇدۇم.

غازى بىرلە نەچچە بار قسۇر ئان دەرمىسان ئەيىلەگەن،
مېنىڭ ھەققىدە خىيانەتلىك قىلماسلىققە ئەھدى قەسەدىلەر
قىلغان. مەن ھەم ئۇنىڭ قەسىمىگە تەسدىق قىلىپ، ئەھتىد
قىلۇرغە ئەھدى باغلاغان. ئەگەر ئول ئەھدىگە ۋەفا قىلماسە،
مەن ۋەفا قىلغۇمدۇر. ئەھدىكى ۋەفا ئەيىلەمەك ئىمان ئىسلام
نىڭ نىشانەسىدۇر. ھەدىس نەبىۋىكى «لا ئىمان لە ھۇلىمەن
لا ئەھد لە ھۇ» يەئنى ئىمانى بولماسە، ئول كىشى ئەھدىگە
ۋەفا قىلماس. مەن ئىمان كېرەك. ئەگەرچە ئانغا كېرەك بول

ماسە، ھەممە ئادەمنىڭ ئەھدىگە ۋە قاقىلماسە ئانى ئادەم قانداق تارىخقا ئالمايدۇر.

بەش

جەھاندا ئادەمنىڭ ئىستىبارى كۆزدە دۇر يوقسە،
سۆزىكى ئادەمنىڭ تۇرمۇشى نە ئىستىبار ئاندا.

ۋە ھەم يەنە ئىشلار ئاراسىدا ئىشلار بار، بەس بەندە
تەقدىر ئەزەلىگە ھەم قاراماق كېزەك. سەئىيى تەدبىر بىرلە
كار تامام بولماس. بۇ ئىشلارنىڭ ھەقىقەتى ئاڭلا مەئلۇم
بولۇر. ھالا زىيادە تەفتىش لازىم ئېمەس» دېيىپ شەھزادە لەرنى
مەئىنى قىلدىلار. ئەمما غازى مەككار رافىزىدىن ھېكايەت
ئىستىبار كېرەك:

بۇ رافىزى نەبىكار ھىچ كېچە ئويۇمايدۇركى، بۇرھانىدىن تە-
رەفىگە چاسۇس چىقارپ، شەھەر ئىچىدەكى ۋاقىئەنى ئىسرائىنى
خەبەر بەرمەيدۇرغان، گاھى ئاندىن، گاھى مۇندىن چاسۇس ئەييار-
لار تىل ئالىپ يۇرۇر ئېردى. نە يەردەكى شەھەرنىڭ سېتىپ-
لەرنىڭ بوش كەۋاك يېرى بۇلسە، ئۇنىڭ ھىيلە لەرنى ئەي-
تىپ چىقارۇر ئېردى. قايسى ئىشەرنەكى كاشىغەرنەلەرگە مەنئەئەت
ھەزەرەتنى شەھزادە لەرگە لەشكەر شىكەست يىتەدۇرغان ئىش
بولسە، شۇنى كۇشىش قىلۇر ئېرۇر.

ئەلقىسسە، بۇ تەرىقە بىرلە نەچچە كۇن ئۆتتىكى، ھېچ خە-
لەل يەتكۈزەلمەدى. ھېچ ھىيلە شەھەرنى بۇزۇشقا تاپالمايدى.
بۇرھانىدىن مالال بولدى ۋە قىرغىز ئاتىدىن زىيادە زېرىك-
تى غازى راقىزىغا چاسۇس ئىبەردىكى: «بىز لەر ناھايىتى ما-

ئال بولغۇچى. تا قاچانغىچە بۇ يەردە ياتقۇمىزدۇر. بىر قەرت قەد ھىيلە بىزگە ئېتىسە ئىكەن، بىزلەر ئۇنىڭ بىرلە سەئىيى قىلىپ شەھەرنى فەتىھ قىلساق. يا ئۆزى سەئىيى بىرلە بىر تەرىقەلىق قىلسە ئىكەن. بۇ قىلغان خىزمەتىگە قۇرەدىن زىيا- دە ئىنتام ئېھسان قىلدۇرۇپ، ئالتە شەھەرنى ئۇنىڭ تەخت تەسەررۇقىگە ئىپتىسەك ئىكەن» دېپ ھىيلە ئىلتىماس قىل- دىلار. غازى رافىز «مۇنىڭ جاۋابىنى تاڭلا بېرىمى» دېپ جا- سۇسقە رۇخسەت بەردى. ئەمما ئۆزى دام تەزۋىرنىڭ فىك- ھى خىيلىغە تۈشتى. ھەر تەرەقى ھىيلە تەدبىرنى خىيال قىل- ھى. لېكىن مەشۋەرەت قارار تافتىكى، تامام ياركەند لەش- كەرنى جەمئى قىلىپ، ئۆزى باشلاپ چىققىي، يەنە ئۆزى ئارقە بارىپ قاچقاي. تاكى ھەممە ئەلە يھىر رەھىمەۋەرنىزۋانىڭ ھەم بولغاي. شۇبۇ تەرىقە بىرلە ياركەند شەھەرنى ئالىب بەرگەي. بەس بۇ مەسلىھەتنى كۆڭلىدە كۆچۈرۈپ پۈتكەرسىپ، ھەزرىتى ئىشان خاجە جاھان ئەلە يھىر رەھىمەۋەرنىزۋانىڭ تەبەرۈك ھوزۇرلارغى بەردى. ئەرز ئەتتىكى: «يا پادىشاھ ئەدەل- لەت ئالەم پاناھ، تا قاچانغىچە شەھەر ئىچرە مەھبۇس بول- ھامىمىز. ئاجىز بىچارە ۋار سولانغىمىز. ئاخىر شەھەر ئىچى- دەكى مۇسۇلمانلارغە تەڭلىك يۈزلەنۇر. ئاتلار ئورۇقلار ۋە بەئزەلەرى ئاچلىقدىن ئۆلتۈرۈپ يەپ كىتۇر. تولا خەلىق- قە ئاچلىقدىن بى مەغرۇرلۇق يۈز كەلىتۈرۈر ۋە ھىممەت غەيرەتلەرىگە نۇقسان يېتەر، ئول ھالدا ھەممە خەلىققە نا- تەۋانلىق يۈز كەلتۈرۈر، سۇد بەرمەس. مۇنىڭ سۈرەتى ئول- كى مۇنچە مەغرۇرنىڭ بارىدا يەتمىش ياشاردىن، ئون بەش ياشارنىڭ ئاراسىدا لەشكەرگە چىقسە، تاكى يەكسبار ھەملە قىلسە، بۇرھانىدىن لەشكەرىدىن ھەممەنى بىر دەفئەدە پايپ

جال قىلىۋېرى. ئۇششۇ تەرىققە بىلەن بۇ تايىغىنىدىن خەلاس بولالماي قالدى. بۇ مەشھۇرەت ھەممەلەرغە مەرغۇپ تۇشتىلەر. قەرىمان ئەيلەدىلەر: «مۇسۇلمانلار ئامدە لەشكەر بولغايلار» دەپ. مۇنادىگەرلەر كوچا - بىنكوچە، گۈزەر - بىگۈزەر مۇ-ئادى قىلىدىلاركى: «ئەيھانساناس، ئەي مۇھەممەدىلەر، ئەي مۇسۇلمانلار جەڭگە تەييار بولغايسىز لەرملەشكەرى كافر بىز لەرگە غالىپلىق بىرلە مۇستەۋلى بولۇپدۇر، ئېمىدى جەڭ - جەدەل بىز لەرگە فەرز ئەين بولۇپدۇركى، خاتۇنلار ئېرىدىن، بەندە خاجەسىدىن بى رۇقسەت مەيدان بېرىگە بارغاي ۋە ھەممەت غەيرەت قىلغاي. سىز ئۇل سەڭىزلار شەھىد، ئۆلتۈرسە - ئىزىلار غازى. بۇ جەڭدىن قاچساڭىزلار مۇنافىق، مۇرتەدلىك ئاتىنى كۆتەرىپ، شەرىئەت تەرمىتى بىرلە ھەق تەقدىرىگە ئۆزىڭىزلەرنى لايىق ئۇتمايسىز لەر» دەپ، مۇنادىگەرنىڭ ئال-ۋازى ئالەمنى پۇرتۇتتى. ئەمىر قىلىدىلاركى: تەبلى جەڭ ئۈۈ-غايلار. بۇ ھالەتدە كۇسى ئىسكەندەر كارناي جەمشىد، جەڭ-گى كەيۇمەرس، سورنايى كەيەسراۋلارنى ئاۋاز كەھىكەشان بىرلە كەردىشىگە كىگۈردىلەر. مۇنىڭ ئاۋازىدىن دۈشمەن مۇرتەدنىڭ يۈرەكلەرى يۈز پارە بولدى. ئىرانلار ۋە مۇب-رمىزلار ئىچىگە چۇش تۇشۇپ ئەسلىھەلارنى دۇرۇست ئەيلەپ، ئەسباب - ئالانى ھەربەلەرنى تىيز قىلۇر ئېردىلەر ۋە بەئىزىلەر نامەردلەر كەنارەگە قاچماقنىڭ فىسكىس خىيالىدا جاي خىلۋەتنى تەسەۋۋۇر قىلۇر ئېردى. بەھەر ھال ھەر كىشى بۇ كېچە بىر تەرەققە بىرلە ئۆتكەردى.

ئەمما غازى مەككار توڭگۇز رافىزىدىن ھېكايە ئىشتمەك كېرەك: بۇرھانىددىنخە خەت چىسقاردى. خاجە بۇرھانىددىن ئەركان ھەشەمەتنى يىشىپ بۇ كىتابەتنى ئوقۇدىلەر. مەزمۇ-

ئى بۇكى: «كەنتىمىز خىزمەتكار غازىسىنىڭ قەرزى ئۆلىمى، نەچچە ۋەقەت، نەچچە مۇددەتتىن بېرى ھىچ مەكەر ھىيلەلەر بىرلە بۇ شەھەرنىڭ فەتىھىگە ئەقلى مەقھۇرۇم يەتمەس ئىدى. قىلغان تەدبىر ھەم ئورنىغە تۇشمەس ئىدى. ھالا بىر تەدبىر تاپتىم: خاقانى چىن، ئامۇرىسىنا، خاچە بۇرھانىدە دىننىڭ ئىقبالى يارى بەرسە، شاپەدكى ئورنىغە كەلگەي. تاڭلا يەتمەش ياشاردىن يەتتە ياشارنىڭ ئاراسى جەڭگە چىقۇر بولدى. بىر - ئىككى مەيدان ئېلىشقاندىن كېيىن مەن ئوڭدىن سولغە يۈزلەنگەن بولۇرمەن. قايسى تەرەپكە يۈز - لەنسەم، شول تەرەپكە ھۇجۇم قىلغايىلار. مەن لەشكەرگە شىكەست بېرىپ، ئارقەشە بارىپ قاچتايەن. ئاندىن كېيىن ئادەم كۆشلۈقنى ئۆزلەرى بىلىگەيلەر. قالغان شەھەر ئىچىدە دەكى ئىشلارنى ئۆزۈم بىلىۋرمەن ۋە مېنىڭ بۇ خىزمەتمىنى سىزىلەر بىلىگەيلەر. نامە تامام»

ئەلئىسىسە، بۇ بەد شەككا كىنىڭ شۇم خەبەرىنى ئاڭلاپ، تابىئەلەرى بىرلە جەڭگە تەييار بولدى. قاسىدغە بىسىيار ۋە - ئدە بېرىپ ياندۇردى. ئەمما شەھەر ئىچىرە بۇ كېسىچە ئوغۇل ئاتاسى بىلە، ئاغا ئىنىسى بىلە ۋىدائ قىلىشۇر ئىردى. بۇرۇنقى ھىبەت ۋە شەيرەتلىرى ئۇقساندا ئىردى. چەراكى مۇ - قەددىرات نەھۇسەت بۇلار نەرفىسە ئىردى. ئۇنىڭ سۇر - ئەتىدىن ئەقلى ۋە كۆڭۈللىرىدە زىلزىلە ۋە لەرزە يول تا - پۇر ئىردى. ئۇشۇ خەم ئەندۇھ بىرلە سەھەرنىڭ نەسىپى دەماغلارغە ئەستى، فۇنچە ئى سۇفەت كۆڭۈللىرىگە ئەندەك كۇشادلىق يۈز كەلتۈردى ۋە جەڭ يەراغىن ئۆزلەرىگە مۇ - سەللەھ ۋە مۇكەممەل ئەيىلەپ، دەرۋازەدىن خىرام قىلىپ چىقتىلەر. تا لەشكەر شىكەستتە تاقىپ ئارقەشە يانغۇنچە

دەرۋازەدىن لەشكەر چىقماقنى خالى بولمايدى، بەئىزى ئەھلى
 ھېسابلار بۇ ياركەندىنىڭ لەشكەرىنى قىرغىنىڭ چاغلادى.
 خاجە بۇرھانىددىننىڭ لەشكەرى ھەم بۇرۇنقى تەرىپىدە تى
 بىر لەمبە يەنە ۋە مەيىمەنە قىلىنىپ جابەجا تۇردىلەر ۋە نەچچە
 چەشەھەرنىڭ لەشكەرى كاشغەرى، يېڭىھېسار، ئاقسۇ، ئۈچ،
 كۇچار، سايرام، باي، شەھىيار، بۇگۇر، تۇرپان، دولان،
 ۋە نەچچە قىرغاق لەشكەر يەئنى قۇباد قوشىچى ئۇرۇشى،
 سوۋى مىرزا، ھاكىم مىرزا، توققۇز قىسىپچاق، ئۆمەر مىرزا
 باشلىغ تاز قىسىپچاق، مۇنكى ئۇرۇشى چوڭ بەغىش، ئەمما
 بۇ ئەدەد قىلىنغان لەشكەر ياركەند لەشكەرى ئالدىدا گويى
 دەريا ئالدىدا قەترە، ئاقتاپ ئالدىدا زەردەك ئەردى.

ئەلئىسە، بۇ ئىككى لەشكەر بىر بىرىنىڭ ئالدىدا سەف-
 لەرىنى راست قىلىدىلار. گايا ئىككى تەرەپتە ئىككى گۇرۇھ
 نامايان بولدى ۋە بەئىزى چابۇك سۇۋار چالاك ئەندىدازلار
 مەيداندا جەۋلانبازلىق قىلىپ، گاھى مەيىمەنەنى مەيسىدەگە،
 گاھى مەيسىرەنى مەيىمەنەگە سەفلەرنى تۈزۈپ قوزغالان
 سالۇر ئەردى. ئەمما غازى داغۇلى مەئىنى قىلىنىپ قويماستىن
 ئەردى. باۋۇجۇدى ئۇنىڭ بىر لە بۇرھانىددىن لەشكەرىنى
 نەچچە فەرسەك ئارقىدە ياندۇردى. مەھەل ياۋۇق ئەردى-
 كى، بۇرھانىددىن لەشكەرىگە شىكەست بەرگەي. بەلىكى
 بىيەكبار ھەملە قىلىپلەر گەردىنى ئاسمانغە سورۇپ، «ھا-
 بائەن مەنسۇرا» ① زىرۇ - زەبەر قىلىغا يىلار، كاشغەرىلار جان-
 لارىدىن ئىلىك ئۇزدىلەر. مەئىيۇسلۇق يەئنى ئەۋمىدلىق مەقام.

① بىز ئۇنى ئۇچۇپ يۈرگەن توناندىك قىلمۇپتەمىز. قۇرئان كەرىم، سۇ-
 رەھۇرئان، 23 - ئايەتتىن.

خە يەتتىنلەر، ھېچكىمدە يۈرەك يوقكى بىر قەدەم ئىلگىرى
 قەدەم قويۇپ بارغاي. قۇباد ئۆز لەشكەرى بىرلە ياقاخە
 قاچىپ تاماششا كۆرۈپ تۇردى. ئەمما بۇ غازى رافىز بىر -
 ئىككى ئوڭغە، سولغە بارىپ، لەشكەرنى چاڭداغان بولۇپ
 يۈرۈر ئىدى. شول ھالەتدە خاجە بۇرھانىددىن تەرەندە
 دىن بىر نەچچە كىشى غازى تەرەنگە بىر - ئىككى ھەملە
 قىلغان بولدى. غازى بەدرەك ۋە قىستنى غەنىمەت ساناپ،
 تۇچ - ئەلەمنى يۈرگەپ ئالىپ، تېزدىن ئارقەغە ياندۇردى.
 غازى قاچا بەردى. بۇ ھالەتنى دۇشمەنلەر كۆرۈپ ئارقەدىن
 ئات سالىدى. ياركەند لەشكەرى مۇسۇلمانلار ھەيران ۋە
 سەرگەردان بولۇپ، ناچار ھەزىمەت قىلىپ ياندۇرۇلار. گويى
 ئاسماندىن لەشكەر تۇشۇپ باسىپ ئالدى. مۇسۇلمانلارنى ئان
 چۇنان سايىدى. شەھىدلارنىڭ پاك، مۇبارەك جەسەدلىرى
 سايىنىڭ تاشىدەك ياتتى. خۇنلارنى دەريا - دەريا بولۇپ
 جارى بولدى. ئەمما شۇنچە بى زابىستەلىك بىرلە دۇشمەندە
 لەرنىڭ ئۆلۈكى باغلاغان ئوتۇندەك گويىكى تودە - تودە
 بولدى. تا دەرۋازەگە يەتكۈزدى.

مۇسۇلمانلار دەرۋازەدىن سىغمايدۇ. بىر بىرلارنىڭ
 ئاياغلىرىدا پايىمال بولادۇر، بەئزەلەرنى ئارغامچى بىرلە
 سېقىلىدىن تارتىپ ئالىپ تۇرادۇرلەر. ئەمما خاجە ئابدۇللا
 خاجەم پادىشاھ لەشكەرگە چىقىغان ئەردىلەر. جەڭدە ئول
 خانەدە تۇرۇپ، لەشكەرنىڭ كەملەرنى راست ئەيلەپ چى
 قارىپ بېرىپ شەھەرنىڭ پاسىبائلىغى ئۇچۇن تۇرغان ئىدى.
 لەر. ۋاقىتەنى كۆرۈپ دەست بىزىنۇسوقىتىلەر. دەرۋازە
 بىكار ئەمەسكى چىقالى بولغاي. نىچارە ئار -
 غامچى بىرلە تۇشۇپ، ئۆز خادەملەرى توقال مىرزا،
 ئەرۇس مىرزا، خاجەمىيار ئىچىشىش يەنە نەچچە

مۇبارىزلار نەچچە دەڭىشەنە يىزەگەرلىك قىلىدىلاركى، بۇ دەرد-
 يايى ئادەم بۇلاردىن قورقۇپ شاخچە ئايرىلادۇر، بۇلار ئۆتكەن-
 دىن كېيىن يەنە بىر بولادۇر. شاھ راي مەسەلىك كوچە
 قىلادۇر. ئول تەرەڧنى قوغلاپ كەلسە، يەنە بىرتەرەڧدىن ھۇ-
 جوم قىلادۇرلار باسىپ كىلەدۇر. بۇ قىرىق مىڭ، ئەللىك مىڭ
 كىشىدە يۈرەك يوقكى ئارقەغە باققايلار. ھىچ ۋەجھدە باۋەر
 بۇلىمادى. ناچارە ئۆزلەرنى سېڭىلگە ئالدىلار. تا كۈن كەچ
 بولغۇنچە مۇسۇلمان كۈشلۈك خۇنرىزلىق بولدى. دەرۋازەدىن
 كىرگەننى سالامەت قالدى. قالغانى شىھىد بولدى. ئاندىن دەرد-
 ۋازەنى مەھكەم قىلىدىلار. كېچە تاڭ ئاتقۇنچە مۇردەلەرنىڭ
 لىباسلارنى سالدۇرۇپ ئالدىلار.

بەيت

يوقتۇر ئۇشبۇ قەۋمدەك دەھر ئىچرە زالىم پىششەئىسى،
 ھېچ زالىم قىلماغاي مۇنداغ سىتەڭنى ھېچ ۋەقىت.

بۇرھانىددىن لەشكەرى ئولچە غەنىمەت ئالماق بىرلە
 خوشۋەقىت خىرام ئاسايشىدە تۇرغايلار.
 ئەلقىسسە، داستان ئىشتىبەك كېرەك، شەھەر ئىچىدىن،
 غازى مەككار رافىزدىن: لەشكەرنى بۇزۇپ قاچىپ، ھويلى-
 سىغە مەھكەم بولدى. ئول كېچە ئورداغە بارمادى. تاڭلا-
 سى ھەم بارمادى. تاڭلا خەلق ئارا مەشھۇر بولدىكى: غازى
 لەشكەرنى بۇزۇپ قاچتى دېپ. ئەمما شەھەر ئىچى تامامەن
 مۇسەبەت، ماتەمزەدە، بىرى ئاتام دەيدۇر، بىسىرى ئاغام
 دەيدۇر. بىرى ئىنىم دەيدۇر، بىرى ئوغلىۇم دەيدۇر. ھىسچ

كىشى ماتهەدىن خالى ئېمەس. ھەممە فەرياد - فسغاندا.
 ھەزەرەتى ئىشان خاچەئى جاھان ئەلە يېھىر رەھىمەۋەر
 رىزۋان باشلىغ ھەممە شەھزادەلەر، ئوردا تاپتەلەرى بىر-
 لە ھەممەلەرى مەشۋەرەتدەدۇرلەر. ئەمدى تەرىقە ئىسلاج
 قايسىدۇر؟ بارۇرغە يەر يوق نە تۇرۇرغە تاقەت، مەشۋەرەت
 ھىچ يەرگە قارار ئالمايدۇر. غازى رافىزەنى چىرلاغالىسى
 نەچەند كىشى ئىبەردىلەر. ئول كەلگەلى ئۇنى ماسايدۇر. بۇ
 تەرىقە بىلە بۇ كۈن ھەم ئۆتتى. ئاخشام بولدى، خادىم
 خاسلاردىن يەنە چىرلاغالى كىشى بۇيرۇدى. كېلىپ ئەپ-
 تادۇرلەر: «سىز لەر بارىڭلار، مەن بارۇرمەن» دەيدۇر، بار-
 مايدۇر. بارغانچە ئول رافىزەنىڭ ئەۋزائى بۇزۇلدى.

ھەزەرەتى ئىشان خاچە جاھان ئەلە يېھىر رەھىمەۋەر رىز-
 ۋان ئەئەلمى ۋەقت ئۈمەر باقىنى چىرلاتىپ ئەيدىلىسەركى:
 «ئەي ئاخۇند، ھاكىم غازىنى پەندى نەسەتلىر قىلىس
 ئالىپ كەلگەيلەر. بئىس نەدۇركى كەلمەيدۇر. بىز بىر-
 بىرىمىز ھەققىدە خىيانەتلىك قىلىماسلىققە قەسەمىاد قىلغان.
 ۋەئەدە پەيمانىمىزغە قۇرئان دەرمىيان ئەيلەگەن. بىر بار
 كېلىپ بىزنىڭ خەيرىمىزنىڭ ئىشىنى ئەيتسە، مەشۋەرەت
 كۆرسەتسە، ئۇشېۋ شەھەر ئىچرە خوپمۇ، ياشەھەرنى تاش-
 لاپ چىقىپ كەنارە ئالغانىمىز خوپمۇ؟ چىقساق قايسى تەرەپ
 خوپ؟ سا لھاي سالىكى ھەققى تەئام، ھەققى نەمەك بولغان ئەردۇك.
 مۇنداخ تەگلىك ۋەقتىدە بىزدىن يۈز ئۆرۈگەنى خوب ئېمەس.
 بىز لەرگە ۋەفا قىلغان ئاڭا ھەم ۋەفا قىلماس. مۇئەس-
 مۇئەسنىڭ بۇرادەرىدۇر. «خالىسەن لىۋە چومىلا» بولغاي،
 نە بىرايى رىيا. ①

① دىبا ئۆپچۈن ئەمەس، خۇدا ئۆپچۈن بولغاي.

بەيت

مىنمىزى دوستانى دەغەل روزى ھاجەتەست،
فەرەجى بىراي تەجرىبە ئەز دوستان تەلەب.
ياران باشەدكى گىرى دوست - دوست،
دەرپەرىشان ھالىيۇۋە دەماندەگى ①

بەيت

دوست كۆز لەر زەھمىدىن تۇشسە كۆڭۈلگە مۇشكۈل ئىش،
بەرمەسۇ ئالماس ئىشىش ئەندا كۆڭۈل ئەھباب كۆز.

ئىككى كۈنلۈك فانى دۇنيا ئۈچۈن دىننى دۇنياغە ساتما
ماغلىق ئاقىللار ئىشى ئەرمەس. مەھەل تەڭ، قىسسە مۇخ
تەسەر ئاقىلغە ئىشارەت بەسدۇر» دېيىپ ئاخۇندنى ئىبەردىلەر.
ئەلقىسسە، ئاخۇند كېلىپ غازى رافىزەگە پەندى نەسسە
پەتلەر بەردىلەر. سۆز ھەر تەرەقدىن ئۆتتى. ئاخىر مەشە
ۋەرەت ئاڭا قارار تاپتىكى، غازى بارمايدۇر. جەۋابدا ئەيتتە
تىكى: شەھزادە لەردىن قورقادۇرمەن. ھەررەڭ مۇششەۋۋەش
سۆزلەر قۇلاغىغە يەتتى. ئىككى - ئۈچ كۈن كۆڭۈلۈگە
تەسكىن بېرىپ، ئاندىن كېيىن باراي دېدى.
تاڭلا مۇددەتى ئۆتتى. بىرنەچچە خادەملار نەچچە

① دوستلاردىن بىرەر مۇشكۈل ئىشنىڭ كۈشادىلىكىنى، يەنى ھەل بولۇش يولىنى
سوراغقا توغرا كەلگەندە، كادال ھارامزادە دوستىقىمۇ بىر كۈنى ھاجىتىڭ
چۈشىدۇ، بېشىغا كۈن چۈشۈپ، پەرىشان ئامالىز قالغاندا، ساڭا ياربولغان
لارنى دوست تۇتقاپەن.

مەرتەبە ئاخۇندى چىرلاغالى كەلدىلەر. ئىچكەرى كىسرىگەلى يول بەرمەدى. بەلكى ئازار بەرگەلى تۇردىلەر. غازى شە-قى رافىزەنىڭ خادەملارى جەمئى بولۇپدۇر. ئاڭا شەھەر ئىچرە بەددىنلارى بار ئەردى. ئۇلار ھەم جەمئى بولۇپدۇر لاركى، ھەرگىز ئول ھەملەگە يىنگانە كىشىنى يەقىن كەل-تۈرمەيدۇر، شەھەرنىڭ شول تەرەفدەكى سېقىللاردىن مىس-تىق ئەندازلارنى ھەيدەپ غازى مۇرتەد لەئىننىڭ ھويىلە-سىغە ئالىب كىرىپ بارادۇرلار. ئوردا تابىئەلەردىن كىشى ئۇچراسە ئۆزگەچە ئەۋزائى كۆرسەتۇردۇر. بەس بۇ بولغان ۋاقىئەنى ئوردا خادەملارى مەئلۇم قىلادۇرلار. بەئىزەلەر زابانى مالامەتنى غازى لەئىننىڭ ھەققىدە لەئىنەت ئوقۇي-دۇرلار. ھەزرەتى خاجە جاھان ئەلەيھىس سەلامەت رەسىزۋان-نىڭ ھەققىلەردە سەرزەنىش باشلادىلار ۋە مالامەت ئەيلە-دىلەر ۋە ئۇنى تۇتۇپ، قەيد بەندگە سالىغانىغە ھەزرەتى ئىشان خاجەم پادىشاھ ئەيىتادۇرلاركى:

بەيت

كۆڭۈل تىنىماستە قالىش ئەردى يۈز نەۋد ئارزۇبىرلە،
رىزاكويىغە تاقويدۇم قەدەم كۆڭلۈمنى تىنىدۇردۇم.
ئىش مەھەلدىن ئۆتۈپدۇر دوستلار تەئىنە ئەيلەمەڭ،
ھەرنە تەقدىرى قازادۇر، ئەمدى كۆرگەيمەن ئۇنى.

مەن غازىنىڭ ھەققىدە خىيانەت قىلماسلىققە قۇرئان دەر-مىيان ئەيلەگەن، ئول مېنىڭ ھەققىدە مۇنداغ بەد خىيا-نەتلىك قىلسە، قۇرئان قەسەمگە ۋە جەددى بۇزۇرۇكسوارىم

ئانھە زەرەتى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمىگە تافىششۇردۇم. كۆرگەيسىزلەر، بىر يىل يا يېرىم يىل بەر جا بولۇپ تەس-كىن زاھىر بولغانىنى. ھەرنەكىم بىزلەرگە كەلدى. بىزدىن ئارتۇقراق ئاھاھەم كېلىۇر. بەلكى بىزدىن يۈز مەرتىبە غەم ئەندۇھ ئەزاپ ئوقسۇبەت بىرلە بالا بارقەسىنى ھايداپ يۈرۈپ، قويدەك بوغۇزلاپ تاشلارلار. نىجاسەتخانەدە ئىتلار سۆرەپ يۈرۈپ خورەك قىلغايلار. بۇ توفانى ھەۋادىس بار. يالغۇز بىزلەرنى غەرق ئەيلەگەن ئېمەس ۋە پەد ئەۋدەرى بالا تەنھا بىزنىڭ ئەھلى بەيتخانە دانىمىزنى دەم تارتقان ئېمەس. بەلكى مۇندا نە دوست قالغاي، نە دۇشمەن، نە كافىر، نە مۇسۇلمان. بىزلەر قالغايىمىز. نە مۇرسىد پەلەكى خاس ئامغە يەكسانىدۇر.

نەزم

ئىشقى شورئەڭگىزنى قوپىضل فۇسۇنگەر ئەي خىرەد،
يەتتى چۈن يەر كۆكنى يىرتىپ ئارىسلان ئەي تۈلكى قاچ.
ھونۇر ئىن ئەۋۋەلى ئىشقىست داغى گىرىيە كەمتەر كۈن،
كى ئىن توفان رەسۋايسىت ئالەمگىر مىگەردەد.

ئاخۇند ئۆمەر باقى كېلىپ غازى مەككەرنىڭ مەكر -
ئامىز جەۋابىنى يەتكۈردىلەر ۋە ئۇنىڭ تەرەفىدىن سىياسەت
ئامىز سۆزلەر بايان قىلدى. ئاخۇندنىڭ سۆزلەرگە سۈكۈت
قىلىپ رۇخسەت بەردىلەر.

بۇ كېچە شەھزادەلەر ئۇلۇغ تابئەلەردىن نەچچە مەر-
تىبە جەمئىي بولۇپ، يەنە مۇلچارلارغە ياندىلار. ھەر

تەرىقەلىق مەشۋەرەتلەر ئۆتتى. بەئزەلەرى ئەيدىسكى: شۇ بۇ شەھەر ئىچرە تۇرغانىمىز بىھراق. بەئزەلەرى يەنە ئىسسىق ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم بىلە شاھابىدىن باكساۋۇل شۇبۇ ھالەتدە بارىپ غازىنىڭ ھويلىسىغە سىولاپ تىتۇتۇپ ئالغايىمىز. غازىنى ئالغاندىن كېيىن، دۈشمەنلەر نەۋەسىد مەيۇس يانماي. ئەگەر يانچاسە ھەم شەھەرنى مەھسكەم تۇتقالى بولۇر دېدى.

بۇ مەسلىھەتنى ھەممە قوبۇل تۇتۇشمايدىلەر ۋە يەنە دۈشمەن قەۋمى تاشقارى بولسە، بۇ مىقدار شىكەست بىزنىڭ تەرەقدە بولسە، يەنە شەھەر ئىچرە جەڭ - جېئەل قىلىشقا مەسلىھەتتىن ئەرمەس. ئاخىر مەشۋەرەتلىەر ئاڭنا قەرار تافتىكى «ھالا كېچەلەپ يۈرسەك. جاڭگال - جەزىرەنى گۈزەر قىلىپ دەريادىن ئۆتمەك بىرلە فالان تاغ ئىچىدەكى غارغە كىرسەك ئاغزى باردۇر. ئىچى يايلاق - ئوت - سۈيى ئىچىدە دە دۇركى نەچچە يىل تۇرسە ئازلىق قىلىپايسىدۇر. ئەگەر بىر كىشى مىللىق بىرلە ئاغزىدا ئولتۇرسە، دۈشمەن يۈزىنىڭ بولسە ھەم ياۋۇق كېلەلمەس، دۈشمەنلەر ۋاقىتىق بولۇپ بىزنىڭ پېيىمىزگە تۈشكۈنچە بىز ئۆزىمىزنى غارغە ئالادۇر - مىز» دېپ ھۆكۈم قىلىشتىلەر. بىلىملىرىكى، تەقدىر ئەزەل قايسىدۇر.

ئەلقىسسە، شۇبۇ مەشۋەرەتكە ئەمەل قىلىپ چىقىنىشىققە
 يۈز كەلتۈردىلەر. بەئزەلەرنىڭ ئەمەلەرى ۋاقىقى بولدىلار.
 بەئزەلەرنىڭ ئاتاسى ۋاقىقى بولسە، ئوغلانلارى بىسىخەبەر
 ئەردىلەر. ئالاھىزەلقىياس بەئزەلەر ئاتقە مىنىپ ۋە بەئزە-
 لەر تىيۋەگە مىنىپ، بەئزەلەرنىڭ ئاتلارى دەرھال ھىزىر
 بولماي ماڭىشىپ، بۇلاردە نە جابدۇق سەفەر بولماي، نە زاپ-
 دە راھىلە بولماي، ئۇشۇ كام كاسلىق بىرلە مەسىخەسەرە
 دەرۋازەسىدىن چىقىنىپ قارغەلىق يولى بىرلە ئەزم راھ قىل-
 دىلار. بىرەمۇنچە راست يۈرۈپ جاڭگىسال راھ تەسەرەفېدىن
 ئەزم راھ ئەتتىلەر، چەراكى يول ئۇزۇرە قىرغىزلار تىۋىشكەن
 ئېرۇر. ئۇشۇ مۇزەبىزەبىلىك بىرلە جاڭگالغە كىردىلەر. بۇ
 جاڭگالنىڭ سۇفىتىنى شەرھى ئىيەپ، شەرھى بىرلە راست
 كەلمەسكى، ئاندا نەئاسمان كۆرۈنگەي ۋە نەزىمىدىن ۋە نە
 تۇرت تەرەفكە سۇرئەت ئىزتىراپلىرى بىلەن يۈردى. ئانچە،
 ئەگەر ئاتا يىقىلسا ئوغۇل قارىيالىمايدۇ، ئوغۇل
 يىقىلسا ئاتا قارىيالىمايدۇ، ئۆلۈپ بارسە ئاتا يارى بەرمەك
 ئىمكان ئېمەس. ئەر، ئەرلىگىنى، مەزلۇم مەزلۇملۇغىنى بىل-
 مەيدۇر. ئاتانىڭ ئوغۇلدىن خەبەرى يوق، ئانانىڭ قىزدىن
 خەبەرى يوق. گويىا قىيامەت سەھراسىدىك يىلكى دەشتى
 كەر بالا سەھراسىدىك بولدى. خاھلاغان يەردىن ئۆتسەك
 مۇمكىن ئېمەس. ھەر بىر دەرەخنىڭ يىلىدىزى بىر يەردە
 بولسە، شاخلارى يەنە بىر يەردە بىر بىرلەرگە قۇچاغلاشىپدۇر.
 ھەر بىر قوڭراغۇ ئازغان ھەر بىرى بىر خەلىپىلىك يەرنى

تۇتۇپدۇر. بىر بىرىنى قۇچاڭلاشپىدۇر. بىسۇپ ئۆتمەككە
مۇمكىن ئەمەس. بەرتەقدىر مۇندىن ئۆتسەلەر، يەنە بىرى
مۇندىن چوڭراق تۇرۇپدۇر. ئەلاھازەلقىياس، بەئزەلەرنىڭ
بەدەنلەرى چاك ۋە بەئزەلەرنىڭ چامەلەرى چاك، ۋەھەر
بىر دەرەختنىڭ باشىدا پارائىلىياسىدىن ئەلەم كۆتەرىپىدۇر.
باۋۇجۇد بۇ مۇشكۈللىك بىرلە دەريايى زەرافشانكى مەش-
ھۇردۇر. كامالى ئىتتىكىلىكىدىن «دەريايى تىيز ئاب» ئاتارلار.
بۇلارنىڭ ئالدىلارغە ئۇچرايدۇ. ئەمما بۇ دەريانىڭ سۇف-
تى جاڭگالدىن ئارتۇقراقىدۇ. يا تامام مۇزلاغان ۋەقىت ئې-
مەس. ئوتراسى مۇزلاماپدۇر ۋە لېكىن ئىككىسىنىڭ ھونۇز
مۇزى جابىجىكى گاهى ئېگىزلىكى مىقدارى قەددى ئادەم
بويى، گاهى ئادەم بويىدىن بالا، گاهى پەست. سۇ ئىچىرە
قار ۋە مۇزكى، گاهى ئۆيدەك، گاهى ئاندىن چوڭ. بىناگاممە-
كەبلەرىگە ئۇرسە قۇتلىكلارى تاقەت تۇتادۇر ۋە بەئزەسى
ناچار ۋە بىچارە ۋار سەرنەگۈن سۇغە يىقىلادۇر. مىنگەن
كىشىنى سۇغە ئۇرادۇر. گاهىلارنى دەرياغە مۇزدىن سەك-
رەتىپ تۇشكۈنچە قوشقۇنى ئۇزۇلۇپ يۈزى تۈبەن يىقىلادۇر.
گاهىلار دەريادىن سەكرەتىپ چىققۇنچە ئۇلاڭى ئۇزۇلۇپ
ئارقەغە يىقىلادۇرلەر. جۇببە جۇشلار بىرلە يىقىلغاندىن
مۇمكىن ئەرمەسكى يەنە سۇۋارە بولغايلار. بەلكى مۇزلاپ
ياغاچدېك قاتىپ قالدۇر. باۋۇجۇد ئۇشۇ مۇشەققەتلەر
بىلە دۈشمەن نابىكارلار خەبەر تاپىپ كەمىنلارگە ھەرگىز
ئامان بەرمەدىلەر. كىمكى كېيىن قالدۇر، ئۇنى غارەت-
تاراج قىلادۇر. بەلكى ئەسىر قىلادۇر ۋە يا قەتلى قىلادۇر-
لەر، جاڭگالدىن چىقسەلەر دەريا ئەمگەكى دەريادىن چىق-
سەلەر، جاڭگال مېھنەتسى، بارچەدىن قاتتىغراق بەزە

پەلىمىلەر زەخىمەتى.

بەيت

كېتۈر ساقى ماڭا بىر شېشەنى مەي،
فەلەك جەۋرى سىتەمدىن نەچچە سۆز دەي.

قىلاي ئۆتكەن زەماندىن كۆپ شىكايەت،
ئەزىزلەر سەرگۈزەشتىنى ھېكايەت.

نەئىشلار كەلتۈرۈپ شەھزادەلەرگە،
ھەممە نازۇك بەدەن ئازادەلەرگە.

جاھاننىڭ مېھنەتىن ئەۋۋەلدىن - ئاخىر،
بۇلار باشىغە كىم يەتكۈردى بىر بىر.

بۇلارغە كەلگەن ئىش كىملىرىگە كەلدى،
قەيۇ كافىر مۇسۇلمانلارغە قىلدى.

قاتمىخ دۈشمەنلەر ۋە كۆڭلى يامانلار،
قاراتىلىق جاھان بەلكى يىلانلار.

بۇلار باشىغە بولدىلار مۇسەللەت،
ھەممە كارىنى خەلق قىلغاي مۇزەممىسەت.

بۇلارنىڭ دىللارىدا يوق تەرەھھۇم،
قىلۇر ئادەم ئېتىدىن شول تەنەئىئۇم.

يامان ۋەسىقىن بايان ئەھسەم تۈگەنمەس،
قۇتۇلماس شەرىدىن ھەم خار ھەم خەس.

قىلۇر مەنلىك ئۇلارنىڭ ۋەسىقىن ئەيماق،
يامان ئەرمىش قەبىھنى زىكرى قىلماق.

قىلاي ۋەسىقىنى ئول ساھىپ قىرانى،
لەزىز ئەرمىش ئۇنىڭ زىكرى بايانى.

كى تەئرىفى ئەزىزخانە دانلار،
ئەدۇلار خەپلىنى قىلغاي ئامانلار.

چىقىپ شەھزادەلەر دەشت ئەزمىگە،
دىيارۇ خانە تاشلاپ شۇم قەدەمگە.

دېمە دەشنى بالا، جاڭگال دەرلەر،
نە جاڭگال ئەردىكىم جاڭگالى شىرلار.

دەرەختى خارناكى ەسلى نەشتەر،
ئۇرار ئەنزاغە ئانداغ تېز خەنچەر.

سۆزۈڭ قىل سادىقا كىم ئىختىسارى،
مۇقەددەر دۇر بۇ ئىشلار ھەر نەكارى.

فەلەكدىن گەر دېسەك يۈزىڭ شىكايەت،
تۈگەنمەس چۈن ئاڭا پوقتۇر نىھايەت.

ئەل قەسسىسىنى، بۇ شەھەرزادەلەر مۇھەببىي خانىدانلار شېئىرىيەت - مۇشەققەت بىلەن بۇ يەرگە يەتتىلار. ئەمما قەسسىنى داستان ئىشتىبەك كېرەك، غازى توغرىسىدا گۈز ھارامزادەنى رافىزە بەدىكىرداردىن: بۇ كېچە پادىشاھ شەھەرلەرنى تاشلاپ چىقىرىۋەتتى. شول زەمان تاپتۇرغۇ غازى كېر شادىيانە چالغۇرۇپ، شادىيانە ئۇردىلار. «دەۋر - دەۋر خاقان چىن، ئامۇرىنى، بۇرھانىددىن» دېيىپ ۋە ئۆز ئوغلانلاردىن بەش كىشى بىرلە بۇرھانىددىنغە خەت چىقار - دىلەركى: «خەجە لەشكەرگە شىكەست بەرمەك بىرلە ۋە شەھەر ئىچىرە ئۆز ئەفرادىم بىرلە روبەرو يىناغى بولماق بىرلە ھۆرگۈتۈپ ۋەھىشەت بېرىپ چىقاردىم. قىسز - قۇند ئارقىدىن لەشكەر بارىپ دادىنى بەرگەپلەر. بىزدىن ئۆتتى، ئەمدى ئىش سىز لەرگە قالدى. ئۆز لەرنى ئۇلار چاي مەھە كەمگە ئالغاندىن كېيىن پاپىدا بەرمەس. بەلكى ئۇلاردىن بىردە بىرى تىرىك قۇتۇلسە، سىز لەرگە مۇندى ئامانلىق يوقتۇر. قالغان كارىنى ئۆز لەرى بىلگەپلەر» دېيىپ سۆزىنى تامام قىلدى.

بۇرھانىددىن بۇ سۆزنى ئىشتىپ، خەيىل شەمىنى چىرى - لاتىپ ۋاقىئەنى بايان قىلدى. قىرغىزلاردىن مۇڭنى، قالماق قۇلىنى، قىرغىز ئابدۇلانى، سېرىق ياساۋۇلىنى، موللا يولداشنى، ئابدۇۋاھابنىڭ ئوغلى ئابدۇساتتار تازىنى، باھات دۇرۇمنىڭ ئوغلى ئاللا قۇلى بەدرەكنى، شىر ئەھمەتنىڭ ئوغلى ئابدۇرامان زەرقەنى مۇندىدىن ئۆزگە ھەم بەددىيانەت خار، يەخلەرنى «ئارقەدىن كەمسىن قىلىپ لەشكەر بىرلە تېز - تۇند بارىپ ئالدىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئەسەر قىلىپ

كەلتۈرگەيسىز لەر. ھەرگىز رەھىم - شەفقەت نەزەرى بىرلە
باقماغىسىز لەر. سازاۋارى غەزەپ بولۇرسىز لەر» دېپ تامام
ۋەسىيەتىنى ئەيتىپ يولغىغا سالدى. بۇ پەلىدلەر كېتىپ
بارادۇر لەر.

ئەمما ئىشتەك كېرەك، نىياز ئىشكاغە ئوردا ئىچرە
قەيد بۇندە دە ئەردى، بىمۇ چەررەد پادىشاھسار ئوردادىن
چىقىشى، قەيددىن ئاچراپ ئوردانىڭ تامام سەركارىنى يىم
خىشتۇردى. ھەزرەتى ئىشان خاچە جاھان خاچەم پادىشاھ
بىك ئايىشە ئاتىلىغ بىر ھەرەملىرى بار ئەردى. نىياز
ئىشكاغەنىڭ قىزى ئەردى. بۇلار ئۆي بار قانى تامام سەر-
كارلارى بىرلە كۆچۈرۈپ، قالغانىنى غازى توڭگۇز رافىزە
ئالدى. شەھەر خەلقى ھەم مالا مال. ئەمما ئارقەدىن يۈر-
گەن كۇففار لەئىنىستىلەردىن بۇلار تېز - تۇند يۈرۈپ،
بۇھىيى خاندانلارغە يەتتى. ئەمما بۇ لەشكەرى ئىسلام
سوغۇققە توڭۇغلىق، بەئزەلەرى سۇغە غەرق بولۇپ غوت
ئۇرۇپ چىققان، بەئزەلەرنىڭ بالىسى قولىدە، بەئزەلەرنىڭ
ئەھلىيەسى مىنگەشلىك، بەئزەلەرى ئات يۈتەلەگىلىك ئۇشۇ
موزەبىزەبىلىك ھالەت ئەردى. رافىزە دۇشمەنلەر تۆرت تەرەف-
نى قورشاپ ئالدىلار. بۇ پادىشاھلار، ئەھلى بەيتلەر ھەم
مە ياۋۇق كىشى ئەردىلەر. لېكىن بەئزەلەر قاچىپ، بەئزە-
لەر ئېزىقىپ، بەئزەلەرگە ھادىسەلەر يېتىپ، تۆرت يۈزگە
ياۋۇق كىشى قالىپ ئەردى. ئەمما بۇلار ئىچرە ھېچكىمدە
تاقت يوقكى دۇشمەن رافىزەلەر بىرلە جەڭ قىلغاي. مە-
گەز ئول شىرى غەدران سەفى شىكەن ۋە رۇستەمى داستان
ھەيئۇرمەرد ئەفكەن يەئنى ھەزرەتى خاچە ئابدۇللا ئەزەز-
كى ۋە بۇ شەھزادەنىڭ ھىمەت ۋە غەيرەتلەرى سەرايتى

دىن بىر نەچچە دىلاۋەرلار ھەمراھ ئىدىلەر. ئەلەنخۇسۇس ئاقسۇدىن مېرزا بەگ، ئىنسى شاھمۇراد بەگ يەنە بۇلاردىن پۇرشجاھت مېرزا ئابدۇللا بەگ مەيدانىدا شىجائەت كۆر- سەتىپ، گاھى ئوتىراغە ئۆزىنى ئۇرادۇرلەر. گاھى ئوڭغە، گاھى سولغە، گاھى ئارقەغە ئەللىك - ئاتىمىشچە دىلاۋەرلەر. رافىزەلەئىنلار قايسى تەرەفكە ھۇجۇم قىلسە، شول تەرەفكە چەۋلانىبازلىق قىلىپ يۈز قويادۇرلەر. بۇلار يېتىپ كەلسە، لەر دۈشمەنلەر قويى بۇردىن قاچىقاندەك قاچادۇرلەر. بۇ دىلاۋەرلەردىن ئۆزگەلەرى ھەر قايسىلار ئۆز جانى بىرلە، ئۆز ھالى بىرلە مۇپتەلادۇرلەر. دۈشمەنلەر تەرەفسىگە قىنىيا باقالمايدۇرلەر. ئانچەكى، ھەزرەتى خاجە جاھان ئەلەيھىز رەھمەۋەر رىزۋانىنىڭ بىر ھەرم خاسلارى بار ئىدى. ھەم ھەرەملەرنىڭ ئۇلۇغى ئىدى. شەمسە ۋەقت بۇلار بىرلە خاسۇلخاس خىلۋەتلىرى بار ئىدى. شېئىرنى بىز ھىز بۇلارغە خىتاب قىلىپ ئەپتۇر ئىدى. قازارا بۇ كېچە ھەممە لىنىڭ تەۋەللۇد ۋەقتى يەتتى. تاشلاپ چىققالى بولمايدى. ئالىب چىققان ئىدى. بۇلارنىڭ چەندەن مۇئەككەل پاسىدە جانلارى بار ئىدى.

ھەزرەتى ئىشان خاجەم پادىشاھ ئىلىگەرى ئىدىلەر. بۇلارنىڭ نەچچە خادەملارى ئېزىقىپ قالىپ ئىدىلەر. بىز قاتتىغ نالە ۋە زارى ۋاۋەيلا ئاۋازى كېلەدۇركى، نالەدىن تاشلار ئېرىپ سۇ بولۇدۇر. ۋاقىمى ئولىكى، بۇ ئاغاچغە تەۋەللۇد تاقازا قىلىپ ناچارە بىسچارەۋار ئاتىتىن تۇشۇپ تەۋەللۇدغە ئولتۇرۇپدۇر. بۇ ھالەتدە ئۆز خادەملاردىن بىرسى ئاتنى ئالىب بارادۇر. ئارقەدىن قاتتىغ دۈشمەنلەر يېتىپ كېلىپدۇر. شەھزادەلەرنىڭ بۇ ھالەتدىن خەبەرلەرى

يوقى بۇلاردا قۇۋۋەت مەجال يوقكى، ئارقىدىن رەۋان بول-
مايپلار. ھېچكىم ئارام يوقكى فەريادىغىچە يەتكەي. ئۇشۇ
ھەيران ۋە سەرگەردانلىقىدا بىسپارە ۋار تۇرۇپ
قالدى.

ئەمما ھېكايەت ئىشتىك كېرەك: شەھزادەلەر ھالىدىن:
ئول رۇستەمى داستان شەھرىيار ھەيدەر كەررار يەئنى
ھەزرىتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ئەزىزلار ئۆز خادەملەرى
بىرلە دۇشمەن قەۋملارغىچە فەيسەل بېرىپ، ھەر قايسى
تەرەقدىنكى ھۇجۇم قىلالدۇر ئوشۇل تەرەفسىگە مۇبارىزلىق
قىلۇر ئىدىلەر. ھەر بىر ئاتقان ئوقلارى بىر دۇشمەن نام-
داپنى جەھەننەمگە ئىبەرۇر ئىدى.

ئەللىسى، شۇبۇ تەرىقە بىرلە تا ھەددى نامازدىگەر
بولدى. بۇ ئىككى تەرەقدىن نەچچە كىشى رەددى بەدىل
بولدى. بۇ ھالەتدە دەريايى زەرەفشان يەنە روبەرۈ كەلدى.
بەئزى دۇشمەنلەر ئالدى تەرەفسىگە ئۆتۈپ، دەريانىڭ ئاسان
يېرىنى توسۇپ مىلتىق ئەندازلىقىغىچە تۇردى. بۇ مۇھىبى
خاندانلار ناچارە بىسپارەلىقىدىن داريانىڭ ئاسان يېرىگە
ئۆزلەرنى ئۇردىلار. بۇلارنىڭ ئالدىداكى سۇدا كىلادۇر،
ھونۇز دەرياغە كىرىپ تامام بولماپ ئىدى دۇشمەنلەر
يەنە ھۇجۇم قىلا باشلادى. بۇ مەھەلدە ئادىل شاھ دار-
خاننىڭ ئوغلى ئىسمائىل ھەزرىتى ئىشان خاجە جاھان
خاجەم يەئنى سەيبىدى فارمىس ۋە ئەجەمىنىڭ موقەررەب
خادەملاردىن ئىدى، بىر مۇنچە خەلقنى باشلاپ دۇشمەن-
لەرگە قوشۇلدى. ئاندىن لەشكەرى ئىسلام تەرەق سۇست
بولدى. دۇشمەنلەر قۇۋۋەت ئالىب ھۇجۇم قىلا باشلادى ۋە
دەمبەدەم رىز قىلىپ ئات سالىدى. ھەزرىتى خاجە ئابدۇللا

ئەزىز بىر پىشپاز ئات سالىپ ئالدىغە ئوتتۇرۇ يۇردىلەر،
 دۈشمەنلەر ھەم ھەزەر قىلماي بى ئىپا كېلىۋىشىدى. بىر
 قال ئوقنى ياغە قويدىلار. ھونۇز ئىسپا قىلمايدۇر. ياغە
 كۈشىش بەردىلەر، بىرەۋگە تېگىپ، جەرانەدىن ئۆتۈپ،
 تا ھەددى زەمىندە غايىپ بولدى. مۇنى كۆرۈپ رافىزە
 لەردىن ھوش كەتتى. ھەلجەسى ئارقەغە ياندى. ئەمما بىر
 پەلدى سىپەھسالار لەشكەر ئەردىكى، ھېچكىمنى قۇۋۋەت
 يازۇدا ئۆزىنىڭ بەرابەردە بىلمەس ئەردى. بۇ بۇزۇرۇكلار
 ھەققىدە قاتتىق ناسەزا ئەيتىپ جەڭگە كىردى، مۇنىڭ ئىك
 گىدە ھەم نەچچە مۇسۇلمانلار شاھەدەت تاپقان ئەردى.
 مۇنىڭ سالاھى ئىككى جۇببە» ئىككى ئولسپاق ۋە توپاق.
 خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھنىڭ روبەرولارىگە كېلىپ
 ھەملە قىلدى. خەشىم غەزەبىلارى زوھورغە كېلىپ بىر ئوق
 ئۇنىڭ سارى رەۋانە ئەيلەدىلەر. بۇ ئالتە قات سالاھىدىن
 ئۆتۈپ، ساندۇق سىنەسىدىن ئۆتۈپ، تەھتى زېمىندە غايىپ
 بولدى. مۇنى كۆرۈپ دۈشمەنلەر فەسلى ئارقاسىغە ياندى.
 ھەزەرەتى خاجە ئابدۇللا ئەزىز فەسلى ئارقەسىدىن قوغلاپ
 ياندىلاردا ئول جەھەننەمنىڭ ئاتىنىڭ ئىنانىنى ئالىب، مۇ-
 بارەك قوللارنى سۇنۇپ، جەرانەدۇ بولغا سىنى ئالىب بەللەرد-
 گە باغلاپ، ئاي فالتۇ بىرلە سالىپ ئىدىلەر، ھەلقەسىغە تې-
 گىپ جۇببەنىڭ زەررەسى بەند بولدى. تانەچچە قەدەم
 سۆدرەپ كەلدىلەر. زەررە بۆسۈلۈپ يەرگە تۇشتى. مۇسۇ-
 مانلار سۆدرەپ كېلىپ مۇردەسىنى تاشلادىلار. دۈشمەنلەر-
 دىن ھاي - ھۇي ئاۋازى چىقىپ، نەچچەسى بۇ پەلدىنىڭ
 مۇردەسىنى دەريادىن ئالساق ئۈچۈن ئەرگەشىپ كەتتى.
 مۇسۇلمانلار بىر ھەسسەسى دەريادىن ئۆتتىلەر. بىر ھەس-

سەسى دەۋيا ئىچىدە، بىر ھەسسەسى ھونۇز بولەبىدە، ئەز
 رەتى خاجە ئابدۇللا ئەزىز فەرياد قىلىپ تۇرادۇرلازكى،
 «ئەز بولساڭ قاچماغىل. بېرى تۇرغىل. ئۈزۈڭنى ئوققە تۇت
 تۇپ بەرگىل ۋە كافىرلاردىن قاچساڭلار ھەم ئۆلتۈرەدۇر،
 قاچساڭلار ھەم ئۆلتۈرەدۇر. ئۆلۈمدىن ئۆزگە چارە يوق
 تۇر. ھەر ئىچۈك خارلىق بىرلە ئۆلتۈرەدۇر. خارلىق بىرلە
 ئۆلگەندىن قۇچاقلاشىپ، قىچاقلاشىپ ئۆلگەن بېھراقىدۇر،
 چونان فەرياد قىلادۇرلار ئۆز خادەملەردىن ئۆلگەنلەرنىڭ
 قۇلاغىغا كىرمەيدۇر بەلكى ھەر قايسى ئۆز خادەمسىنىڭ
 غەبىدە، نە بىرەۋ بىلە ئىشى يوقكى بىز دۈشمەندىن قاچ
 قان بىلە تۇرت ياندىن قورشاپ تۇتماي قويىماس، چەرات
 كى بۇلار ھەممەلەرى ئەھلى خانەلەرى بىرلە چىققان. ھەر
 چەند سۈرئەت بىلە يۈرسەلەر ھەم بۇ دۈشمەنلەر يۈرۈش
 دىن ئاھىستە يۈرۈيدۇرلەر. چەراكى ئۇلار سېسىز سالىتائ
 ئات بىرلە سالتائ يولنىڭ ئاسانى بىرلە يۈرۈپىدۇر. بۇلار
 بىنەكبەر دۈشمەنگە ھەملە قىلسەلەر دۈشمەنلەرنىڭ غالىپ
 لىقى بىرلە بىر دەفئە، ئىككىسى دەفئە بەرھەم ئۇرادۇرلە
 ئەمما ھەزرىتى خاجە ئابدۇللا ئەزىز ئەگەر ھەر نەچچە
 چە پۇر زور غەيبۇر بولسە ھەم يۈز مىڭمە تاقابىل بولۇپ
 بولمايدۇر. بىز تەرەپىنى سەرانسجام بەرگۈنچە، يەنە بىز
 تەرەفى رەز قىلادۇر. ئەلا ھازەلقىياس.

بەيت

مۇرچە گانراگەر بۇ ۋەد ئىتتىفاق،
 شىر، زەيانزا بىدارا نەند پوست.

شىر ئەگەرچە چۈرتەتدە كۆپ غالىپدۇرۇر،
گەر قازا كەلسە ئاڭا ئاجىز قىلىۋرلار مۇرلار.

ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا ئەزىزىز كۆپ فەرياد قىلادۇر.
لەر. ھېچكىم قۇلاغىغا ئالماغاندىن كېيىن كاهىش بىرلە
دەرياغە كىردىلەر. رافىزلەر مۇنى كۆرۈپ سۈلەبىندەكى بۇ.
سۇلىمانلارغە ئۆزىنى ئۇردىلار. ھەزرەتى يۈسۈف خاجەم پى.
دىشاھ ئەلەيھىر رەھمەتەر رىزۋان كىچىك ئوغلىلار كى.
ئىسىم شەرىقلارى خاجە بۇرھانىددىن ئەردىلەر. ھونۇز دەريا
لەبىدە ئەردى. بىر رافىزە كېلىپ نەپىزە بىلە چۇنان سالى
دىكى، شەھزادە يىقىلىپ، دەرىسجەئى شاھادەت تاپتىلار.
مۇبارەك تەنلەرى دۈشمەنلەر ئاياغىدا پايىمال قالدى. ئەمما
مۇرغى رۇھلارى ئالەم ئۆلۈشىدا دەرەخت تۇبا ئۆزەرە جاي
تۇقتى. «قالۇ ئىنسانلىلاھى ۋە ئىنسانا ئىلە يىسە راجىشۇن»
ئاي فالتۇ بىرلە مۇبارەك باشلارغە چاپتىلار. بولادۇش
كافىرىنىڭ ھەم شول يەردە باشغە ئوق تېگىپ ئۆلدى. بۇ
ئىشلارنى كۆرۈپ مۇسۇلمانلارنىڭ زەرەسى يارىلىدى. ھەم
جەلەرى نساچار ۋە بىسچارە ۋار ئۆزلەردىنسى دەرياغە
ئالدىلار.

ئەمما تاماششا قىلماق كېرەك ئول شىر نەۋجۇۋان
ۋە پىشىدادى مەئرىكەئى مەيدان خاجەم نەزەر خاجەكى
بۇ شەھزادەنىڭ شاھادەت تاپقاننى كۆرۈپ، ئالەم كۆزىگە
قاراغۇلۇق بولدى. گويا مەسىت لايەئىسقول بولۇپ بۇغزا
تەيۋە يەڭلىغ ئاغزى پۇر كۆفۈك، كۆزى كاسەئى پۇرخۇن،
چۆرەسىدىن ئايرىلغان شىرى نەر مەسەللىك كۆزىگە ئاق.
قارا كۆرۈنەيدۇر. چۇنان تىپرە ئەندازلىق ۋە نەپىزە باز.

لىق قىلىدىكى، سۈفەت بايانىغە راست كەلگۈسىز. ھەر نەچچە قىلغان بىرلە باۋەر بولمايدۇر. چەراكى قالماق، قىرغىز، تاغلىق، يەپەك بولۇپ، ئادەم ھەدىسىز تولاكى ھەر بىرى ئىلىغا يېتىپ كەلگەن يىگانە ئىسى دەۋران. ناچارە خاچەم نەزەر خاشە قول سالپ، مۇبارەك جەسەدلارنى كۆتۈرۈپ ئالدىغە ئالىپ يۈردى. دۈشمەنلەر ھۇجۇم قىلىپ كەلدى. چاغلادىكى دەريادىن ئالىپ ئۆتكەلى بولمايدۇر. چىقادۇرغان تۇشە دۇرغان يەرى تايىخاق مۇز. مۇز گويا قەددى ئادەم بويىسى باركى، ئەگەرچە دۈشمەن تايىغىدا بولسەمۇ دەريا-دىن خەشكىدە قالغانى بىھراق دېپ، جەسەدىنى ئاھىستە يېرىپ دە قويۇپ سەكرەتىپ دەرياغە تۇشتى.

ئەمما ھەزرەتى خاچە ئابىدۇللا خاچەم ئەزىز دەريا ئىچىرە ئەردىلەر. بۇرادەرلەردىن ئىككى مۇبارەك جەسەدلەرگە كۆزى تۇشتىتىلەر. بىر قارادىلار، دۇم بارە قارامادىلار. ئەمما دەريا ئىچىدەكى ۋاقىئاتلارنى كۆرمەك كېرەك: مۇنچە خەلق سۇغە كىرىپ ئەردىلەر دەريانىڭ ئوي يېرىگە كەلگەندە سۇغە توق بولۇپ ئارقەسىغە ياندى. كۆرۈپ كۈلۈپ كېلىپ دولقۇندا مۇسۇلمانلارنى كۆتۈرۈپ ئاقتىپ كەتتى. بىر خەرىيۇم فەريادىن ئۆرلەدى. غەرق بولۇپ كەتتى. مۇسۇلمانلار بۇ لەبىدە، دۈشمەن رافىزە كافرلار ئۇلەبىدە دەريادىن ئۆتكەن مۇسۇلمانلار بەئزەلەرنى تۇتۇپ ئالدىلار. تۇلاسى شاھادەت تاپتى. بەئزەلەرى دەريا ساھىلىدا ئامان قالدى.

ئەمما خاچەم نەزەر خاچەم دەريادا كېتىپ بارۇر ئەدى. دۈشمەندىن نەچچە كىشى كەمسىن قىلدى. بىر پۇر زور خەۋارىج كېلىپ ئارقەدىن نەيسزە سالىدى. ئىچىدە

ئىككى زىرە ئولپاق بار ئىدى. نەيزە كارقىلمادى. بەلىكى
ئاياغلارنىسى رىسكابغە ۋە بازۇ قۇۋەت بىرلە ئات ئۆزى
مەھكەم ئولتۇردى. تايىگىرمە ئوتتۇز قەدەم يەرگەچە سۈرۈپ
باردى. ئاتىدىن ئاچرامادى. ئىككى تەرەقدىن بەئزى خەبەر-
دارلار كۆرۈپ ئەھسەن - ئافىرىنلار قىلدى. ئەمما بۇ ھالەت-
دە يەنە بىر دۈشمەن غەيبۇر كېلىپ، توغرادىن بىقىنلارغە
سالدى. ناچارە بىچارە ۋار ئاتىدىن سۇغە يىقىلدى. قىرىق -
ئەللىك قەدەم يەرگە سۇدا ئاقىپ باردى. دەريانىڭ كەنا-
رەسى ئىگىز مۇز، چىققالى بولمايدۇ. يەنە ھەم ئىككى
زىرە ئولپاق، ئىككى جۈبەيە يەنە ھەم لىباسلارى بىرلە
كۆتۈرۈپ چىققالى بولمايدۇ.

ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ئەزىزلار بۇ ھالەتنى
كۆرۈپ، قەبزەسىدىن ياننى ئالىب سۇندىلار. ياننى تۇتۇپ
تارتىپ ئالدىلار. كۆردىلەركى، تامامى ئەئزاسى مۇزلايدۇ.
شول زەمان لىباسلارنى سالىپ بەردىلەر.
ئەمما ھېكايەت ئىشتەك كېرەك، بۇ خانەدانلار دەر-
ياننىڭ ئول يۈزىگە ئۆتۈپ، بۇ پادىشاھلار تۇشتىلەر. مۇسۇل-
مانلارنى كۆردىلەركى، بىرلارنىڭ ئاتالارى يوق ۋە بىر-
لارنىڭ ئانالارى يوق. ئەلا ھازەلقىياس كۆردىلەركى، ئەركە
خاجەم يوق. كۆردىلەركىم ھەممەلەرى ماتەم مۇسبەت
بىرلە فەرياد - فىغانلار كۆتەردىلەركى ئاسمان زېمىن
نالەگە كەلدى. تاشلار ۋە تاغلار ئېرىدى. بۇ ھالەتدە
ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم غەزەپلەرى بىرلە شەھزا-
دەلەرگە، ئەزىلەرغە ھەيىەت قىلدىلاركى: «ئەي نادانلار!
نە دەپ نالە - زارى قىلاسىزلاركى، بىر بىر بالا فەۋت
بولغانىچە بۇ مىقدار نالە قىلاسىزلەر. مۇندىن ئۇلۇغ ئىش

لاز بولسا، ئاندا نە قىلغايىسىز لار، بەلكى ئۇزۇڭلار ئۆلسەڭلەر
 نىچۈك تەدبىر قىلغايىسىز لەر، ئەيھانسانس، بۇ جەمئەتتىن
 ھەر كىشىكى بۇ دۈشمەنلەر قولىغە تۇشسە خاھى ئەر، خاھى
 مەزلۇم، خاھى نارەسىدە جانىدىن ئەلببەتتە ئىلىك يۇغاي.
 سالامەت قالىشنى كۇمان قىلماغاي. ھەر كىشىكى ھىممەت
 بىلە بولغاي. ھەرگىز بۇ تايىغەنىڭ قولىغە تىرىك تۇش
 مەكلىك، ھەر نىچۈك بولسە ئۆلتۈرەدۇر. ئەلەلخۇسۇس
 سەيپىندزادە بولساڭ دۈشمەن ئوقىغە ئۇزۇڭنى تۇتۇپ بەر-
 گىل. ھەرگىز خۇنىخورلەرغە زەئىدە تۇشمەگىل. ھامان
 ئۆلەدۇرغان جان، خارلىق - زارلىق بىلە ئۆلتۈرەدۇر، ئابروىنى
 قولدىن ئىبەر بەگىل. ئاسانلىق بىرلە ئاھانەت ۋە
 ھاقارەت كۆرمەي ئۆلگەيمەن» دېيىپ فەرياد قىلىپ تۇرادۇر.
 گىرىيە زارى ئەندەك تەسكىت تاپتى. لېكىن ھەر كىشى
 ئۆز ھالى بىرلە مۇپتەلاكى، بىر تەرەفدە چەك،
 بىر تەرەفتە گىرىيە زارى، بىر تەرەفتە ئاغاز سۇلھى.
 دۈشمەنلەر تەرەفدىن بىر نەچچە مەككەر غەددارلار دەريا-
 نىڭ يولىدىن سۇلھى ئىشىنى ئەيلەمەكنىڭ مۇقەددەمەسىنى
 تۈزۈپ ئەيتادۇركى: «ئەي مۇسۇلمانلار! نە دەپ ئۇزۇڭلەر-
 گە قاتىخ ئىشىنى قىلارسىز لەر، بەھۇدە رەنج چېكىپ، ئۇزۇڭ-
 لەرغە زۇلۇم قىلاسىز لەر. كېلىڭلەر، ئەمدى ئەداۋەتىدىن
 يانىڭلار. قازاغە رىزا بېرىڭلار. بۇ ئىككى تەرەق خاجەم
 لەر بىر دەريانىڭ سۈيىدىن ئايرىلغانىكى ئىرادە غەيرى
 بوقدۇر».

«ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ نە تەرىقە-
 لىق ئىختىيار قىلادۇر، ئانداغ بولغاي. ئەگەر ھەرەمەين -
 شەرىغەين ئىختىيار قىلسەلەر زادەراھىلەلەر راسلاپ بېرىپ
 تا ھىندۇستانغىچە ئەئزاز ئىكراھىلارنى بىسچا كەلتۈرۈپ

ئىپەررادۇرلەر، ئىگەر بۇ دىيارلارنى ئىختىيار قىلسەلەر خۇ-
تەندە يا يېڭىمىساردا تەخت مەسنەد ئىختىيار ئەيلەسەلەر،
ئاندا ئىقامەت قىلادۇرلار. شەھزادەلەر خەشىم - غەزەپلە-
رىدىن بۇ سۈلھىنى بىتەرىقە مەققۇل ئەرز ئەيلەسە ئىزىلەر شايەدىكى
قەبۇل تۈشىكەي. ئەگەر باۋەر بولماسسە، بۇ سۆزگە ئەبە
قەسەم قۇرئان» دەپ قىرغىز ئابدۇللا، راھمان قولى تاغلىق
سېرىغ ياساۋۇل بۇ ئۈچ سەردار لەشكەر بىغەلىز بىرلە قە-
سەمىياد قىلدى ۋە قۇرئان دەرمىيان ئەيلەدى ۋە بۇ سۈلھى-
نى مۇھەممەد ئابدۇللا باكاۋۇل، سابىر خەلىفەم، شاھابىد-
دىن بەگ، مىسرزا ئابدۇۋاھىپ، ھەزرەتى خاجە جاھان
خاجەم ئەلەيھىم رەھمەۋەر رىزۋانغە ئەرز ئەيلەدىلەركى،
ھەممە شەھزادەلەر، ئەزىم پادىشاھلار جەمئىي بولۇپ،
«مۇندىن ئۆزگە ھېچ ئىلاجى سۈرەتى يوق» دەپ ناچارە
قەبۇل قىلدىلار.

ئەمما ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم ھونۇز خەش-
مىلارى پەست بولماي ئەيتادۇرلەكى: «نە بولغايكى ئەي
پەرۋەردىگار، بۇ كەنتەردىن ئاسى بەندەگىگە بىر ئوق ئەتا
قىلساڭ، ئۇنىڭ بىرلە قابىزۇلمەۋاھىجە جان ئافشۇرسام ۋە
بۇ زالىم خۇنجۇۋار ناپىسىكارلارغە خار قىلماساڭ، ئۇشۇ
مىقدار مۇسۇلمانلار يارانلارم باشىغە ئوق يامغۇردەپك
ياغادۇر. جان مېھنەتدىن قۇتقارۇرسەن. نە بولغايكى مېنى
ھەم قۇتقارساڭ» دەپ باش يالاڭ قىلىپ جەڭ قىلدىلەر.
پۇرران ئوتكەدەپك ئوق مۇبارەك بەدەنلەرگە تۇتىيا بولدى.
لېكىن ئېسىپ بولمادى. ھەزرەتى خاجە جاھان ئەزىز پادى-
شاھلىق قىلادۇرلاركى: «ئەي بۇ باغىم، بۇ مىقدار غەزەپ-
تىن يانىڭ. قەزاغەرىزا بېرىڭ. بىزلەرگە شاھادەت دەرى-

جەسى مىراسدۇر. ئۆزىگە باقىماڭ. مېنىڭ يۈزۈمگە باقىماڭ»
دەپ پەند نەسەتلەر قىلۇر ئىدىلەر.

ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا ئەزىز ئەيتادۇرلەركىسى: «ئەي
باباي بۇزۇرگۇزار، بىزلەرگە رۇخسەت بەرسۇنلەركىسى. بىز
بىر نەچچەمىز ئەلايىق دەئۋالمقدىن تەجرىدى خالى چىقىمىز.
قايمىمىز. شاپەدكى ھەزرەتى ئوق سۇبھانە ھۇ ۋە تەئالا يول
بەرسە، دۈشمەنى قاتىللاردىن نىجات تاپقايمىز. ئەگە بىز-
لەر نىجات تاپساق، سىزلەرگە ھەرگىز زەرەر يەتكۈرەلمەس-
لەر. ئەگەر ھەممەمىز بۇ تەرىقەلىق بۇ تايىغەنىڭ قولىغە
تۈشسەك، زىچاننى تىرىك قويماقاي ۋە بۇلارنىڭ ئەھدى
پەيمانىغە قەسەم قۇرئانىغە باۋەر قىلىسە بولماس، چۇنانە-
چە غازىنىڭ كارىدىن تەنبىھ ئالماق لازىم. مەن بۇ سۆزنى
ئۆلۈمدىن قورقۇپ قاچماق ئۈچۈن ئەيتقان ئېمەس. بەلكى
ماڭا يەتتە ئىقلىمىنىڭ تاجىدىن بۇ ئۆلۈم خوشراق كۆرۈ-
نەدۇركىسى، ئىككى بائىس بۇ ئەرزىسى مەئىلۇم قىلادۇرمەن.
ئەۋۋەل ئولكىسى، ئابا ئەجداد ۋە بۇزۇرگۇزارىمىنىڭ نەسلى
مۇنقەتتە بولماسۇن. ئىككىنچىسى، بۇ بەدىكىردار زالىملار ئىلگە-
دىن خارلىق - زارلىق بىرلە ئەزاپ - ئوقۇبەتتە تاقىتىم
يوق. ھەرگىز مۇنداغ ئىشلارغە رازى بولمايدۇرمەن.

بەيت

تىغكىن بىرلە مېنى يۈز پارە قىلساڭ رازىمەن،
رازى ئەرمەسمەن ئەڭا بۇ بىچارەلەرنىڭ لەئنىگە»

ئەمما ھەزرەتى خاجە جاھان خاجەم پادىشاھ پادى

شاھلىق قىلادۇركى: «ئارى - ئارى ئەي فەرزەندى ۋە دىك بەندى. بۇ قىلغان سۆزلەرەگىز لەر ھەممەسى ئەۋۋەلدىن - ئاخىر - غە دۇرۇست مەنقۇل. لېكىن قازايى ئاسمانغە تەقدىر رەببا - نىغە چارە ئەدبىر قىلماق ئاقىللار ئىشى ئەرمەس. قازايى مۇئەللەككى سۆز قىلاسزكى ئەڭا قاچماق، چارە قىلماق، تەدبىر ئەپلەمەك راۋادۇر. ئەمما قازايى مۇتەلەقسۇركى، ئەڭا تەسلىم رىزا بەرمەكدىن ئۆزگە چارە يوقدۇر. بىز لەرگە تەقدىرات ئىلاھى شۇبۇ تەرىقەلىق ئىكەن. ئۇنى بىز كۆرمەي ئىلاجى بولۇرمۇ؟ بىز لەرگە شاھادەت مىراسدۇر. ئەلەمدۇللىك لايى، مىراسىمىز قولغە كەلدى. دەشتى كەربالانىڭ قائىدە - سىنى ئاخىر ۋەقتىمىزدە جارى قىلىدۇق، نېسىپ بولدى. پەرزەندلەر جان قۇلاغى بىرلە ئاڭلاركى: بۇ دۇنيايى فانىى بىھۇدەدۇر. دەۋلەتى ھەم بىنە قادۇر. ئەمما دەۋلەت ئاخىر رەتنىڭ ھەد - نىھايەتى يوق. ئىماننىڭ شەرتلارى دۇنسىيا، دىن ئاخىرەتنىڭ كارىنى مۇقەددەم بىلىمەك كېرەك. بۇ فانىى دۇنيا مۇئىمىنلەر جايى ئېمەس. قالەننەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ: «ئەد دۇنيا سىجىنۇلمۇئىمىنى ۋە جەننەتۇلكافىرى» يەئنى: بۇ فانىى دۇنيا مۇسۇلمانلار زىندانى، كافىرلار بوستانىدۇر. ئول كىشىكى بۇ دۇنيانىڭ مېھنەت - مۇشەققەتىنى تارتىماق بىلە ئاخىرەتنىڭ راھەتىنى ئىختىيار قىلسە ۋە زەبانى زەرەد - نى ھاسىل قىلىدۇركى، بۇ دۇنيانىڭ راھەتى ۋە نەفسى سەرگەشنىڭ مۇرادىچە بولماق بىرلە، ئاخىرەتنىڭ ئەزاپ - ئوقۇبەتىگە كىرىفتار بولسە. ئەي فەرزەندى، مەئىۇس بولماق. بۇ كەلگەن بالادىن بىزگە ئاخىرەتدە ئۈمىد باركى، چەندىدان دەرىجەئى مەقاملار ھاسىل بولۇركى، ئۇنىڭ نىھايەتىن خۇدا بىلگەي. ھىچ زىچان ئۆلۈم شەرىپەتىنى تارتىماي قالىساس.

بىرەۋگە بۇ دەۋردە ئاياغ يەتسە، يەنە بىرەۋگە يەتسە بىر دەۋردە ئاياغ يەتسە بۇ بارەدە ئىلگەرى كېيىنكىدە فەرق يوقتۇر، لېكىن مۇنداق ئۆلۈم بىر ۋاقتىدە تاپىلماس. ھالا بىسۈرەت مېھنەت راھەت لەززەتى ئۆلگەندىن كېيىن مەئلۇم بولۇپ، بۇ دۈشمەنلەرنىڭ قولىدا ھەر نەچچە جەۋزى - جەفا يەتسە، ئەزاپ - ئوقۇبەت خارلىق بىلە ئۆلسەك ئۇنىڭ ئەجىرى ئاندىن زىيادە، بۇ ۋەقەت غەيرەت ۋەقتى ئېمەس، سەيىرى تەھەممۇل ۋەقتىدۇر.

مىسراڭ

ھەرسۇخەن جاي دارەد ھەرنۇكتە مەقام دارەد،^①
سەبىرى تەھەممۇل نەمىقتار كۆپ، دەرىجە ئاندىن كۆپە

ئاللاتائالا ھەم سەبىرى قىلغۇچىلارنى دوست تۇتادۇرمەن
دېپ ۋەئىدە بېرىپ دىننەللاھە يۇھىبىمۇ سىسا بىرىن،^②
ئەمدى جەڭ - جېدەلىدىن قول يىغىڭلار. چارە - تەدبىرنىڭ
قولى بىرلە تەۋەككۈلنىڭ ئېتەكسى تۇتۇڭلار. سەرنەۋىشتى قە-
زادىن نەكەلسە ئۇنى كۆرگەيمىز دېپ سۆزىنى تەمام قىلدىلار.
ھەزرەتى شەھزادىلەر ھەممەسى قوپسۇپ گىرىمىيە زارى
بىخلە ئەرز قىلدىكى: «يا جەددى بۇزۇرۇكۋار، بىز رازى،
خۇدا رازى. ئەمدى ھەرنە تەقىدىر ئەزەلىدۇر ئەڭا بويسۇن

① ھەر سۆزنىڭ ئۆز ئورنى، مەنىدارلىقتا ئۆز ماقامى بولىدۇ.

② ئاللا تەئالا جەزمەن سەۋر قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

سۇنغا يېمىز. ھەر نەسچۈك جەۋرى - جەفسا يەتسە، سەھىرى
پىشە قىلغاي يېمىز. بۇ دۈشمەنلەر باشىدا نە تەرىقەلىق ئىش
باشىمىزغە كەلسە، ئەڭا رىزا بەرگە يېمىز. ئۇنى خۇدادىن بىل-
گە يېمىز، مەخلۇقدىن بىلىمگە يېمىز» دەپ قەزاغە رىزا بېرىپ،
دۈشمەنلەر مەسلىھەتتىگە بويۇن سۇندىلار.

ئەمما ھەزرەتى خاجە ئابدۇللا خاجەم پادىشاھ رازى
بولادۇر. لېكىن ھىممەت ۋە غەيرەتلىرى ئەڭا رازى بولماي-
دۇر. بۇ كاشاكەش جېدەل بىرلە دۈشمەنلىك دەريادىن
ئۆتتى. راھمات قولى تاغلىق كور قىرغىز ئىلە سادىق ياسا-
ۋۇل يەنە بىرنەچچە سەردار لەشكەر جەمئىي بولۇپ ھەز-
رەتى ئىشان غازى خاجەم پادىشاھ ئەلەيھىس سەلامەت رىزا-
ۋان دېگەن جاناپلارىغە كېلىپ، ئەئزاز ئىكراملار بىجا كەل-
تۈرۈپ، مىكرى فۇلۇن بىلە بۇرۇنقى مەئقۇلىنى يەنە ئەرز
ئەيلەدىلەر.

ھەزرەتى خاجە جاھان غازى خاجەم ئەلەيھىس سەلامەت رەھىمە
ناچار قەبۇل قىلدىلار: «ئەي خالايقلار! بىزلەر سىزلەرگە،
ئەمدى ئىختىيار سىزلەردەدۇر. ھەر نەسچۈك قىلسەڭىزلار قەزا-
غە رىزا بەردۈك.

بەيت

كۆڭۈل تىنماستە قالمىش كۈندە يۈز نەۋى ئارزۇ بىرلە،
رىزا كويىغە تا قويدۇم قەدەم كۆڭلۈمنى تىندۈردۈم.»

ئەمما بۇ رافىزەلەر بۇ تەرىقەلىق ئەرز ئەيتادۇرلەركى:
بىزلەرنىڭ بۇ سۆزىمىز راسا باۋەر بولمايدۇر. سىزلەر تا

خاچە يەھيا خاچەم، بۇرھانىددىن خاچەنىڭ ئاۋاز زەبانىدىن
دىن ئەمرىنى ئىشتمىپ يانسۇنلار. يەنە كىشى لايىق ئېسەن
دېپ ئىلتىماس ئەرز قىلدى.

ھەزرەتى خاچە جاھان خاچەم پادىشاھ ناچار ھەزرەت
تى خاچە يەھيا خاچەمغە ئەزىز فەرزەندىلەرسىنى چىرلاپ،
مۇبارەك پېشانەلەرگە بۆسە قىلىپ، مۇبارەك كۆزلەردىن
ئەشەك رىزان خۇن مىلى جەيھۇن ئاقىزىپ: «بارىڭ، سىز-
نى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە تەئالاغە، جەددى ئەئلايمە سىپارش
قىلدىم» دېپ رۇخسەت بەردىلەر. ھەزرەتى خاچە يەھيا
خاچەم ھەم جەمئى شەھزادەلەر بىلەن يىغلاشپ كۆرۈشۈپ،
گىرىيە - زارى قىلىشتىلار. ئاندىن ھەزرەتى پەدەرى بۇزۇ-
رۇگۇاردىن فاتىھە ئالىب، قالىن دۈشمەنلەر ئاراسىغە كىرىپ
ناچار بىچارەۋار رەۋان بولدىلار.

ئەمما كۈن كەچ بولدى. بۇ مۇھىبى خاندانلار ھالىد
نى كۆرۈمەك كېرەك: بىرلارنىڭ بىرى يوق ۋە يەنە بىرلا-
رىنىڭ بىرى يوق. ھەر كىشىنىڭ ئۆز جانى تاتلىغىكى، مۇ-
سۇلىمانلارنىڭ ئەكسەرى دەريادا غەرق بولۇپ لىباسلارنى
نەم بولۇپ مۇزلاغان ئەردى. تاپچىققاندىن بېرى غىسچ غىزا
يىمەگەن. ئول ۋەجھىدىن ھەر قايسىلارنى ئۆز ھالىلارغە
مۇپتەلاكى، بىرلارنى بىر يەردە ئۇلۇغ ئوت سالىپ، لىباسلا-
رىنى قۇرۇتۇر ئەردى ۋە بەئزەلەرى مىنگەن ئاتلارنى سىخ
قىلىپ، گۈشتلەرنى كەباب قىلىپ ئەھلى ئەيالىلارنى بىلە
غىزا قىلىۋر ئىدى.

ھەزرەتى ئىشان خاچە ئابىدۇللا خاچەم ئەزىز سەۋر
ھىساب باردىلارنى، شەھزادەلەردىن تۆرت كىشى يىسوق. ئەزىز
زىلاردىن ئىككىلەرى ئۇششاق ئەيالىلاردىن بۇلارنىڭ شاھ-
۳۴۴

دەت تاپقانلارنى ئەسلا مەئلۇم ئېمەس. ۋاقىزەلەرنىڭ سەر-
دارلارغىمۇ ئەيتتىلەر كىم: ئەگەر بىزنى قەتلى ئام قىلىۋېرىپ
سەڭىزلارمۇ ھەممەمىزنى جەمئىي ئەيىلەپ قەتلى قىلغايسىز لەر.
تاقەتلىرىمىز ئول ئىشقا يوقكى، بىز قاراپ تۇرۇپ ئەھلى ئەيى-
لىمىز نامەھرىم قوللاردا ئەسىر بولغاي. مادامكى بىز قەي-
دى ھاياتىدا تۇرۇپ مۇنداق سۆلەشسە رىزا بولماسمىز دېپ
غەزەپ سىياسەت قىلىدىلار.

شول سائەت سەردار ۋاقىزەلەر ئوتتۇرىغا قىچقىرتىپ
چىراپ چۈستىچۇ قىلىدىلار. قىرغىسىزلار قوللارغىمۇ تۇشكەن
ئىكەن. سالامەت يېتەكتۈرۈپ شەھزادەلەرگە تاپشۇردىلار.

ئەلقىسىمە، مۇسۇلمانلار بۇ كېچەنى گىرىچە - زارى،
ئەۋبە قەزەرىۋۇ بىلە ئۆتكەردىلەر. ئەھمىيەتلىك خۇش-
ھالىق بىرلە ئۆتكەردە دۇركى ئىترافىنى چۇنان قورشاپ
ئالبدۇر، ھىچ زىچان بەلكى قىرۇت - ھاشارات ئۆتسەك
كە يول تاپماغاي.

ئەلقىسىمە، ئۇشۇ قاتتىغ پاسبانلار بىلە نىسىنى شەب
ئۆتكەندىن كېيىن ھەزرىتى ئىشان خاجە ئابىدۇللا ئەزىزلار
خاجەم نەزەر خاجەنى، سابىر كېرەك پاراغىنىنى ئوغلى توختى
خاجەنى، شاھابىددىن باكاۋۇلنىڭ ئوغلى مىرزا ھەيدەرخان-
نى قولدىن تۇتۇپ، ھەزرىتى ئىشان خاجە جاھان ئەلەيھىم
دەھمەۋەر رىزۋاننىڭ ھوزۇرلارغىمۇ كەلتۈردىلەر. ئەرز قىلىد-
لاركى: «يا باباي بۇزۇرۇكۋار، سەيپىدزادەلەر ۋە خاجە-
لەر ھەرىنچۈك رۇخسەت تىلادۇك قەبۇل تۇشمەدى. نە بو-
لغايكى بۇ ئۈچ بەچچە خانىدانزادەگە رۇخسەت بولسە. ئە-
گەر بىزلىرىنىڭ نەسلىمىز مۇنداق قەتلى بولسەمۇ، ئابا ئەجدادى-
مىزنىڭ قەدىم خىزمەتكار يارانلارنىڭ ئوغلى. ئۇلارنىڭ نەسلى

لەرى مۇنقەتىم بولماسا، ھەممەمىزگە دوتتاگۇي قالسە»
دېپ ئەرز ئەيلەدىلەر. ھەزرەتى ئىشان - خاجە جاھان ئە-
زىلار ئەرز لەرىنى قەبۇل تۇتۇپ، بۇلارغە دۇئايى خەيرى
بېرىپ: «مىرزالارنى خۇداغە ئاپا ئەجداد ۋە بۇزۇرۇكۋارلارنىمە-
خە تاپشۇردۇم» دېپ رۇخسەت بەردىلەر.

خاجەم نەزەر خاجە بۇ ئىككى بەچچەنى بىرىنى ئالدى-
غە، بىرىنى كەينىگە مىندۈرۈپ بىر ئات بىلە يۈردىلەر،
دۇئانىڭ بەركاتىدىن ھەقتە ئالانىڭ سۇنىغە تاماشا قىل-
ماق كېرەك. بۇ دۇشمەن رافىزەلەر نەچچە قاتار قورشاپ يات-
قان ئىدىلەركى، ساق بول! ھازىر بول! ئاۋازى ئەسلا خا-
لى بولماس ئەردى. لېكىن ھەزرەتى خەللاقى ئالىم بۇ دۇشمەن-
لەرنىڭ كۆزلەرى نابىنا بولدى. ھېچكىم ۋاقىقى بولمادى.
بۇ ئۈچ تەن بارىپ قىرغىزلارغە ئۆزلەرنى ئالدىلار.
چۇنانچە قىسسەنى مائەقەدەدىكى، ئول سۇلتانۇل ئەنبى-
يائى ۋە سەيىدى ئەۋلىيا ۋە سەر دەفتەرى زۇمرەتى ئەسغىيا
يەئنى ھەزرەتى مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەس-
سەللەم مەككەدىن مەدىنەگە ھىجرەت قىلىشلاردا نەچچە
قاتار كافىرلار قورشاپ ياتقان ئەردى. ۋەھىي نازىل بولدى.
بۇ كافىرلار زۇلمىدىن ھەزرەتى ئەبەبۇكرى سىددىق رەزى-
يەللاھۇ ئەنھۇنى رەفىق قىلىپ، نەچچە كۈن غاردا پىنھان
بولدىلار. ئاندىن مەدىنەگە ھىجرەت قىلدىلار.

ئانھەزرەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئەيدىلەر: «يا
بۇرادەرىم جىبرا ئىل، نىچۈك ئىمكانكى بۇ مىقدار مائەدە كا-
فىرلاردىن نىچۈك ئاقىللىق قىلىپ چىققالى بولۇر؟» ھەز-
رەتى جىبرا ئىل ئەلەيھىسسالام ھەزرەتى رەببۇلىئىززەتتىن بۇ
سەبەبىنى بايان ئەيلەدى. ھەزرەتى رەسۇل سەللەللاھۇ ئەي-
بىر

لەيھى ۋە سەللەم بىر مۇشت تۇفراقنى ئالىپ، فاتىھنى دەپ
مىدە قىلىپ، كافىرلار سارى ساچتى. ھەقتە ئالانىڭ قۇدرە-
تىنى ئاتىغاغ مۇشاھىدە قىلىدىلاركى، ھەممە كافىرلار مۇردە
يەڭلىغ ئۇيۇپ قالدى. ئەنھۇزەت سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسە-
سەلەم، ھەزەرتى يار ئەبۇبەكرى سىددىق بىلە كافىر-
لارنى پايىمال ئەيلەپ چىقىتىلار. شۇبۇ ۋاقىتدە بۇ ئايەت
نازىل بولدى: «ۋەرەمە پىتە، ئىزەمە پىتە» (يەئنى: ئەي مۇ-
ھەممەد، سەن ئاتىدىڭ، ۋەقەتتىكى مەن ئاتتىم).

ئەلقىسسە، بۇ ئۇچ خەلىفە زادەلەرنى خۇدا يىتائالا ئۆز
ھىمايەتىدە ساقلاپتتى. ئەمما بۇ شەھزادە، پادىشاھ سەيپىد
زادەلەر ھالدىن بۇ قاتىغ كېچەنى بەسى مۇشكۈل بىلە
ئۆتكەردىلەر. ئەلەسسە باھ سەردارى. لەشكەرلەرى كەلدى.
پادىشاھلارغە بۇ تەرىقەلىق ئەرز ئەيلەدىلەركى: «ئەمدى
كۆچۈپ ياركەند سارى يۈرسەلەر، بارىپ خاچە بۇرھانىد
دەنغە مۇلاقات بولغايىلار. نە تەرىقەلىق دەسە، شۇ تەرىقە-
لىق تۇرۇر. قايسى شەھەرنى بەرسە ئاندا بەرجا بولۇرلار»
دېپ مەكرى - ھىيلەلەرنى مەشۋەرەت ئەرز قىلىدىلا.

ئەمما پادىشاھزادەلەر بەنورى فەرمانەت بىلە دۈرلەركى:
«بىزلەرنى قايسى خارلىق بىرلە ۋە قايسى ئەزاپ - ئوقۇ-
بەتلەر بىلە ئالىپ بارۇرلار ئىكىنلەر. ئۇنىڭ ھەد نىھايە-
تىنى خۇدا بىلىگەي. ئەمما ئىزھار قىلمايدۇر» ئىلتىماس قىل-
دىلەركى: «ياراغ - جابدۇق ئەسپاب - ئالات ئەمدى سىز-
لەرگە دەركار ئېمەس. كۆتەرىپ يۈرگۈنچە بىزلەرگە بەر-
سەلەر، بىز ئالغاچ يۈرسەك» دېپ فەندى فۇنۇن بىرلە يان-
راغ - جابدۇقنى ئالدىلار. تا ھەددى نامازدىگەرغە چە يۈ-
رۈپ ئاقتام دېگەن مەۋزەدە بىر قۇرۇق تامنىڭ ئىچىگە

تۇشۇردىلەر.

ئەمما مۇنداقچىگەرلەر قىچقىرىپ تۇرۇدۇلاركى، «گۇناھكارلارغە يولاغان ھەم، گۇناھكارلارغە يانداشقان ھەم گۇناھكارلاردا» بۇ سەجەبدىن ھىچكىمدە زەھەرە يوقكى، نە بۇلاردىن ئۇلارغە، نە ئۇلاردىن بۇلارغە قارايلغاي. ئەمما بۇ پادىشاھلار بۇيەردە ئولتۇرۇپدۇرلار. نە يىگەلى غىزا بولغاي، نە قالغالى ئوتۇن بولغاي. ئاچلىق ئاندىن زىيادە. ساۋۇق تەشەنەلىك ئاندىن زىيادە. ئەلەلخۇسۇس كىچىك ئەياللار ئالە - زارغىغە جان چىگەر ئۆتەنەدۇر. دۇشمەنلەر لەشكەرنىڭ سەردارىغە كىشى ئىبەردىلەر: «بۇ ئىچۈك رەسىمدۇر؟ بۇ تەرىپ قەلىق ئوقۇبەت قىلغاي؟ كافىرلار رەسىمدە ھەم نارەسىدە. لەرغە ئەگەرچە، ئۆلتۈرسە ھەم قىيىن ئەقۇبەت قىلماق رەسىم ئەمەس» بىسىپ سەرزەنلىش قىلغاندىن سوڭ بىرمۇنچە ھونۇز ئۈچ تال ھۆل قانۇغە چىگدەنلىك شاخنى يېرىپ كەلتۈرۈپ بەردىلەر. بۇ مۇسۇلمانلار ھەر نەچچە چاقماق چاقادۇر، ئوت ئالمايدۇر. بەھانۇلۇر مۇشەققەت بىرلە ئوت ئالەدۈرسەلەر زەردەك ئوتقاچ يوق. ھۆل ئوتقە تۇتاشمايدۇر. ئىككى - ئۈچ ئاقلارنى زىخ قىلىپ، گۆشتلەرنى كەباب قىلدۇرغە سەئىي قىلدۇرلار. ئاخىر بولمادى، ناچارە مالال بولۇپ، ھەزرەتى ھەق سۇبھانەھۇ ۋە ئەئالانىڭ دەرگاھىغە ئەلە ۋە زارى قىلىپ ساۋۇق، ئاچلىققە ۋە سوسالىققە سەبىرى قىلىپ ئولتۇردى. ئاخىر بۇ كېچەنى بۇ تەرىپقەلىق مېھنەت بىلە ئۆتكەردىلەر. ئەلەسسە باھ بۇ رافىزەلەرنىڭ سەردارلارى بى ئەدەبلىك بىرلە پادىشاھلارنى ئالىپ يۈردىلەر.

ئەمما مۇڭكى ئۇرۇغىدىن، قىرغىزلاردىن ۋاقىئەنى ئىشتە

سەك كېرەك؛ بۇلارنىڭ بىرەر نەرسە لازىمى - ئالماق بىرلە سېمىز ئاتلارنى ئالىپ، ئۇرۇق ئات بەزدى، تېز يۈرۈڭلار دېپ ئالىپ يۈردى. ئەمما بۇ مۇڭگى ئۇرۇغى ئارقەدىن يېتىپ كېلىپ ئانچۇنان غارەت قىلىدىكى، گۇيا قىيامەت ئاشكارا بولدى. مۇسۇلمانلار لەشكەرى ھەر چەندە مەنى قىلدى، دۈشمەنلەر لەشكەرى قەبۇل قىلىنماي، «گۇناھكارلار - نى ئەۋۋەل قوغلاپ تۇتقان بىز بولساق، ئۇنىڭ جافاسىنى بىز تارتساق، ئولجەنى ئۆزگەلەر ئالماي. بىز بىسكار قات ھايمىز، قايسى رەسىمدە بۇ ئىش بار» دېپ ھېسچكىنى نە - زەرگە كەلتۈرمەي سەركەشلىك بىلە بۇلاڭچىلىققە تۇردى. بۇ مۇسۇلمانلاردا بار ۋە يوق نىسبەرسەنى بەرمەي چىدا - غاي، گاھى باشلاردىن، گاھى ئاياغلاردىن سالدۇرۇپ ئال - دىلار. رەھىم قىلىمايدۇرگى، بۇ مىقدارقاتتىغ ساۋۇقدا مۇز - لاپ ئۆلۈپ قالۇر دىمەيدۇر. گاھى ئانالارى قۇچاقلاردىن بالالارنى تارتىپ ئالادۇر. گاھى نەيزە بىلە سانجىپ تاش - لايدۇر.

ئەلقىسسە، شۇبۇ مېھنەت - مۇشەققەت بىلە تاھەددى نامازدىگەر يول يۈرۈپ، بىر يېڭى سالخان ھويلىغە تۇشۇر - دى، تاملارى قەددى ئادەم بوپى، گاھى ئاندىن پەست. ئى - چىدە دالان، قازناق، ساراي تەرىققەلىسىق ئىدىلەر. بۇ ھوي - لەنى بىنا قىلىپىدۇركى، تامى ئاندىن پەستىرەك. شۇبۇ ھوي - لەغە تۇشۇردىلەر. ئەمما ئۇشاق مال سولاخان ئىكەن. تەمام سىركە نىچاسەت، ھەر بىر پادىشاھ ئۆز تايىمىلەرى بىرلە بىر ئۆيگە تۇشۇپ ئولتۇرۇپ يەر ئارىلاپ جابەجا بولدى - لار. ئەمما يەنە بۇرۇنقىدىن بەدەتەررەك. نە يىگەلى غىزا بولغاي ۋە نە ئېچكەلى سۇ بولغاي، نە كىيگەلى ئىگىگىن

بولغاي. ئۇششاق ئەياللار ئالە - زارىسىغە ئاقەت تۇتقالى
بولمايدۇ. جىگەرلەر خۇن ۋە تاشلار ئېرىپ سۇ بولدى.
لېكىن بۇ دۈشمەنلەرگە ئەسەر قىلمايدۇ. شۇبۇققا تىنىخ ئە-
زاپ ئوقۇبەت ئازار ھىيلە بىلە تاڭنى ئاتقۇزدى، مۇنىڭدىن
كېيىنكى ئەلامەت ۋاقىئەتسىنى پۈتۈمەككە نە ئۆزۈم ئاقەت
تۇتالغاي مەن. نە قەلەم بەرداشت قىلالىغاي ۋە نە كاغەز
بەرقارار بولالىغاي!...

بۇ ئەزىزلارغە بولغان ۋاقىئەتنى سەھفە ئى بايازغە
ئالە، ئوقۇغانلارنىڭ جىگەرلەرى خۇن ئەفشان بولۇپ،
بىھۇشلۇق رو بېرىپ قالسى تەھى بولغايلار ۋە ئۇنىڭ
تەفسىلى كەر بالا ۋاقىئەتلەردەك، ئەھلى بەيىتلىرىنىڭ
ۋاقىئەتلەرى گويىا كەر بالا شەھىدلەرنىڭ ۋاقىئەتلەردەك،
ئاندا خاۋارنىچلار كۆڭلى تاشدەك قاتتى، مۇنداهەم بۇ خۇن-
خور رافىزەلەرنىڭ كۆڭلى تاشدەك قاتتى ۋە ئالەمى فائە
نىڭ بىمۇھالىقىغە بۇقېقىر شىكەستە بەستەنىڭ كۆڭلى دەرد-
لە نىپ بىر نەچچە نەزم تەرتىپ بېرىلدى.

نەزم

كېتۇر ساقى ماڭا جامىڭ پەيا پەي،
كى مۇنداق سۆزنى بىخۇدلۇقدا مەن دەي.

ماڭا يۈز كەلتۈرۈپدۇر تۇرغە ھالى،
تىلىمدا قالمادى سۆزگە مەجالى.

كۆزۈمدىن قەترە - قەترە تىنمادى ياش،
گۈزار بولدى دىلۇ جانى باغىر تاش.

قەلەم يىغلاپ ھەم ئەتتى سىينەسىن چاك،
ھەم ئاندىن رۇي كاغەز بولدى نەمناك.

كى مۇنداغ جەۋرلەر ئۆتىش بولۇرمۇ،
مۇنىڭدەك زۇلەمنى كافر قىلىۇرمۇ.

ئەجەب شۇم بى ھايا زۇلم قىلىدۇر،
جاھانغە ئوت تۇتاشماي ھەم قالىدۇر.

بۇ شەھلار بولسە ئەۋلاد پەيەمبەر،
بەنى ئادەمغە ئېرىشىش تاج سەرۋەر.

ئۇرۇپ كۇفرى ئەھلى بەرھەم بىسادار،
تۇتۇپ ئىسلام تىغىن ئاشكارا.

شەرىئەت ھۆكۈمىگە بەرگەن رەۋاجى،
ئالىب زۇلۇم ئەھلىدىن باجى خەراجى.

نەماز، رۇزەئى، ھەججى، زەكاتى،
ئۆلەر ۋەقتىدە بولدى بۇ سىفاتى.

ھەمىسە ئالەم تاقىپ ئول ۋەقتىدە ئىززەت،
بولۇپ ھەم شېئىر ئەھلىگە تۇرقە ھۈرمەت.

ئەدالەتدە يېگانە دەر ھەقىقەت،
بولۇپدۇر نۇشسە ۋانغە ئەدەل تۆھمەت.

زەمانە سايەسى تۇغمادى ھەم تەك،
.....

غەنى ئېرمەس ئۇلاردىن ئەھلى ئالەم،
بېخىل دەيدۇر غۇلامى بولسە ھاتەم.

دەسم ئەخلاق ئەۋسافىنى يۈز يىل،
تۈگەنەس ئۆمرىدە بىل ئانى ئاقىل.

بۇ سۆزلەردىن غەرىپ تەۋسىق ئېمەسدۇر،
قۇياشقا ھاجەتى تەۋسىق ئېمەسدۇر.

غەرەز ئولكىم بۇ يەكلىغ شاھلارغە،
ھەقىقەت سىرىدىن ئاگاھلارغە.

جەفا ۋە جەۋرى يەتكۈرمەك راۋامۇ،
ئەقۇبەت بىرلە ئۆلتۈرمەك راۋامۇ؟

رەسىدە، نارەسىدە شىر خارە،
زەئىغە ئاجىزىدىن بى شۇمارە.

نە كافر، نە مۇسۇلمان قىلمادى رەھىم،
نە ياخشى، نە يامان ھەم قىلمادى رەھىم.

غەلەت! ئاندىكى مۇسۇلمان ئەردىمۇ بۇ،
قاچان ياخشى - يامانلار ئەردىمۇ بۇ.

ھەمەسىدۇر يامانلارنىڭ يامانى،
قاباندۇرلار قابانلارنىڭ قابانى.

مۇسۇلمانلىققە ئەسلا لايىقى يوق،
خۇدادىن زەررەچە ئاگاھلىقى يوق.

دېگەنلەر بىر گۇرۇھى نامۇسۇلمان،
كى مۇنداغ قەۋم كافر، نە مۇسۇلمان.

ئېمەس بۇ ئىش مەگەر دىنغە دىيانەت،
مۇسۇلمانلار ئارا قاتتىغ قايەت.

زەلەتدۇر بۇ ئىشلار بى كەمۇ - كاست،
قىيامەت مۇندىن ئۆتمەس ئەيىرۇ ھەنئاس.

كۆرۈڭلاركىم بۇ نە ئىنساڧلىغىدۇر،
سەرا چەشىم پۇردىل، نە ساڧلىغىدۇر.

راۋا بىلسە بىرەۋ مۇنداغلار ئىشىنى،
مۇسۇلمان دېسە بولغايمۇ بۇ كىشىنى.

بىرەۋ كىم بىر گۇناھ قىلسە جاھاندا،
بۇرۇنقى ۋەقتىدە يا بۇ زاماندا.

بىر ئىشنى ئۇنى ئىنكار قىلسە،
ئۇنىڭ بۇ فىئىلىدىن كۆپ ئار قىلسە.

دىگەنلەر شەرتىدە ئانى مۇسۇلمان،
تاپىپ جان دىلى لەززاتى ئىمان.

ئەگەر ئىشنى ئۇنى قىلماسا ئىنكار،
ئەخۇش قىلمىش ئۇنى گەر دېسە يەكپار.

ئانگا شەرت ئىچىرە يوقتۇر زەررە ئىمان،
مۇسۇلمانلار ئارا ئول نا مۇسۇلمان.

ئىلاھى بۈگۈرۋى ئامىلارغە،
ھىدايەت بەھرىدىن ئانگاھلارغە.

ئىنايەت ئەپلە تەۋفىقىڭ رەفىق ئەت،
ھىدايەت ئەپلە دانايى تەرىقىت.

.....
.....

قىلىپ تەۋفىقىنى تەڭرى كارامەت،
قەلەم ئالدىم قولۇمغە بۇشارافەت.

خاجەملەر قىسسەسىن قىلدىم ئەئلام،
ئاتىم ئابدۇسسەمەددۇر ئىبنى ئىسلام.

بەسى تېردىم زەئىق ناتەۋان ھالە
قىرق ئالتەدە ئېرمىشىكىم سىنۇ سالە

يېزىپ بۇ نۇسخەنى شىرىن ماقالاتە
بايان ئەتتىم سىيادەت ئەي نىكۇزاتە

كى بولغاي دەپ ئۇلار ئەۋاھى خوشنۇدە
ئۇلارنى قىلسە موشغىبە بىزگە مەھبۇدە

ئوقۇغاندا يارانلار قىلسىلەر يادە
شەھىدلار رۇھى پاكى بولغۇسى شادە

ئاڭا ھەم لۇتقى قىلغاي تەڭرى بىسىارە
قىيامەتدە ئەزىزلار ھەم خېرىدارە

كىشىكىم ئەۋلىياغە قىلسە ئىخلاسە
تەمامى ئەۋلىياغە بولغۇسى خاسە

كىشىكىم ياد قىلسە ئەۋلىيانى
بىتتەھقىق ياد قىلىنىشلار خۇدانى

كىشىكىم ئەۋلىياغە قىلسە ئىنكارە

قىيامەتدە بولۇر ئول داخىلى ئىبارە

دۇئا ۋە خەيىرىغە كىم بولسە مۇشتاق

قىيامەتدە ئۇنى قولدار خاچە ئىسھاق

كشىكىم ئىتىقاد قىلسە ئۇلارغە،
شەفەقە ئولغاي قىيامەتدە بۇلارغە.

كشىكىم دۇشمەن ئولسە جانى بىرلە،
كى بارماس ئول تەخى ئىمانى بىرلە.

كشىكىم قىلسە شەك ئول خانەدانغە،
قالۇر بېيشەك ئەزابى جاۋيدانغە.

مېنىڭ ھەددىم ئېمەسدۇر تەئرىق ئەتمەك،
پىرىمدىن رۇخسەت ئولماي ئۆيگە كەتمەك.

كى تارىخ مېڭا ئىككى يۈز بېسىت شەشدا،
فېقىرنىڭ ياشى بۇ يىل چېھىل شەشدا.

× ×

ئىلاھى رەھىم قىل ئىسيانلارنىڭ ئىلتىجا قىلدىم،
سېنىڭ لۇتقى يەمىنىڭغە سېغىنىپ بىناۋا كەلدىم.
يۈرۈپمەن دەربەدەر ھەيران، كېزىپ چۆللەرنى سەرگەردان،
بىر ئاتىڭ ساتتارۇل ئۇيۇب ئۇلۇغ دەرگاھ دەپ كەلدىم.
يىلىمنى سېۋراسە سالىم بەتەردۇر،
كىتابنى پىتىمەكىم قوشنى سەفەردۇر.
ئەشۇر ئايدىدا باشلاپ بۇ كىتابنى،
تەمام قىلدىم فۇتۇبان بۇ كىتابنى.

يارەب ئۆزۈڭ سەن رەھىم ئېتىپ قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم،
دايم ئىشىم ئىسياندىر قىلغىل گۇناھىمنى ئەدەم.

شامۇ كېچە لەر يىغلايسان تەۋبە تەزەررودۇ ئەيلەبان
سەن پادىشاھى زۇلجالال قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم،

جانىم بىلە ئاللاھ دېدىم، ئىسمى سىنااتىڭ ياد ئېتىپ
ھەي-يۇ قەدىم بى مىسال قىلغىل گۇناھىمنى ئەدەم.

بۇفانى ئالەمدە سېنىڭ مەندىن يامان يوقتۇر قۇلۇڭ،
ئاللا زاتىڭدۇر سېنىڭ قىلغىل گۇناھىمنى كەرەم.

ئىسيانلارم ھەددىن قۇزۇن قۇللۇق بېجا كەلتۈرمەدىم،
ساتتار سىنااتىڭدۇر سېنىڭ قىلغىل گۇناھىمنى ئەدەم.

قىل تەۋبە ئەي ئابدۇسسەمەد ھەر بارە ئىستىغفار ئوقۇپ،
شاينەدىكى قىلغاي رەھم ئېتىپ ئۇل پادىشاھى با كەرەم.

(ۋەللاھۇ ئەئلەمۇ بىسسەۋاب)

سۆزلۈك

8

سۇ، سۇيۇقلۇق؛ ئوۋ، شىكار.	ئاي
ئاتا	ئابا
سۇخانا، تەرەتخانا.	ئابىخانە
مەڭگۈلۈك ھايات سۈيى.	ئابىھايت
ئىبادەت قىلغۇچى تەقۋادار ئەر.	ئابىد
ئىبادەت قىلغۇچى، تەقۋادار ئايال.	ئابىدە
ئاستا، سىلىق.	ئاھىستە
بېزەلگەن، زىننەتلەنگەن.	ئاراستە
زىب - زىننەت، بەردەز، بېزىمەك؛ پاراۋانلىق.	ئارايىش
ئەسەرلەر، قەدىمكى يادىكارلىقلار.	ئاسار
راھەت - پاراغەت، تىنچلىق، تەرتىپ، ئارام، خاتىرجەملىك.	ئاسايىش
بوسۇغا، پايىتەخت، ساراي، بىرەر كىشىنىڭ ھوزۇرى.	ئاستانە
كۇناھكار، ئىسيانچى، قوزغىلاڭچى، قارشى چىققۇچى، ئازغۇن.	ئاسىي
ئۆگزە، ئۇۋا، ماكان، ياتاق، ئۆي قەۋىتى.	ئاشيان
ھاپچانلانغان، ھودۇققان، پەرىشان بولغان.	ئاشۇفتە

ئاشىق شەيدى، مەپتۇن بولغان؛ تارقاق،

توزۇغان؛ بىقارار،

باشلاش، باشلىنىش؛ باشلامچى.

كۈن، قۇياش.

ئۇلۇغ كىشىلەر، جەمئىيەت ئەر باپلىرى.

مۆلچەرگە قارىغاندا.

جەۋھا، چۇقان.

بۇلغانغان، ناپا كلاشقان، پاسكىنا.

تەييار، تەييارلاش، تەييارلانغان.

سۈپەت ياسىغۇچى قوشۇمچە؛ ئامىزگار - چىن

قىشقا، مۇھەببەت ئامىز - دوستانە؛ مۇلا

يىم، تارملاش.

ئۇلار، ئاۋۇلار.

شۇنداق، شۇنىڭدەكلا، شۇ قەدەر.

ئۇ جاناب، ھەزرىتى مۇھەببەت ئەلەيھىسسالام.

قەسەم، ۋەدە، ئەھدە.

ئۇنىڭسىز.

شۇڭا، ئاندىن.

ئۇرۇش، جەڭ، جەڭ مەيدانى.

گۈل بولماق، ئالدىنماق.

ئاماز

ئاقتاپ

ئاكاسىر

ئالاھىزەل قىياس

ئالالا

ئالۇدە

ئامادە

ئامىز

ئانان

ئانچىنان

ئانھەزەت

ئاندى (ئاندى)

ئانىسىز

ئانىن

ئاۋەرد

ئاۋىن

ب

چوڭ ئاتا، بوۋا، بوۋاي، دوست، بۇرادەر،

بىر جەمئىيەت پېشىۋاسى.

باباي بۇزۇرۇكۋار ئۇلۇغ بوۋىسىز.

بابا

ئاللا ئىڭ بەندىلىرىگە.	باغھەلقۇللا
شاراپ، مەي، ھاراق، ئىچىملىك.	بادە
يامغۇر،	باران
سودىگەرلەر، تىجارەتچىلەر، ئېلىپ ساتقۇنلار.	بازارگان
پادىشاھنىڭ چاپچىسى.	باقاۋۇل
سەۋەب، سەۋەبچى.	بائىس
قانات - قۇيرۇق؛ ھەسەل.	بال
يۇقىرى، ئۈستۈن، ئۆگزە.	بالا
بالاغەتكە يەتكەن قىز.	بالغە
يانستۇق.	بالىن
بالا، خىزمەتكار بالا.	بەچچە
باللار.	بەچچەگان
دېڭىز؛ شېئىر ۋەزنى؛ ھەسسە؛ پايدا، ئۈنۈم؛	بەھر
چىرايلىق.	
ئۇمىيان دېڭىزى.	بەھرى ئۇمىيان
مەنپەئەت ئالغۇچى، پايدىلانغۇچى.	بەھرۈمەند
مۇنازىرە، تالاش - تارتىش، مۇھاكىمە.	بەھس
مىڭلىغان.	بەھزار
يامان.	بەد
سېسىق پۇراق.	بەد بۇي
يامانلىق قىلىشنى ئويلىغۇچى، قارا نىيەت	بەد خاھ
ئادەم.	
يامان يۈرۈشلۈك.	بەد رەفتار
يامان ئىش قىلغۇچى.	بەد كىردار
يامان سۆزلۈك.	بەد گۇفتار
تۇپراققا، تۇپراق بىلەن، تۇپراقتا.	بەرخاك

تۈپلىنىپ قالغان، چىكىشلىشىپ قالغان، بىر يەرگە غۇزمەكلىشىپ قالغان.	بەرھەم
يوق قىلىنىغان، بۇزۇلغان، قالايمىقان قىلىنغان.	بەرھەم زەن
تارتىپ ئېلىپ كەتمەك، سۆردەمەك؛ پايدا ئالغۇچى.	بەردار
يول ئۈستى.	بەرسەبىل
شەمشاد دەرىخىگە ئوخشاش. تاللانغان.	بەر قەددى شەمشاد بەرگۈزىدە
يالنىڭچ، كىيىم - كېچەكسىز.	بەرەھنە
شەيخ؛ ھىندىستاندىكى بىر مەزھەبىنىڭ باشلىقى.	بەزەھمەن
تىزىغا، تىزلىنىپ، تىزى بىلەن. ناھايىتى بىچارە، بەكمۇ ئاجىز، تۈۋەن.	بەزانۇ
ئوچۇق چىراي.	بەسى ھەقىر
ئىنسانى ئارزۇسى.	بەشاشەت
خۇشخەۋەر كەلتۈرگۈچى.	بەشەرىيەت
قولتۇق، كۆكرەك، يان؛ باغلام؛ قېچىر.	بەشىر
ئاندىن، كېيىن.	بەخەل
ئاق، ئاقلىق؛ شېئىرلار توپلىمى.	بەئىد
بويىسۇنۇش، تەۋە بولۇش، تەسلىم بولۇش. شاھت.	بەياز
كەلگەي.	بەيئەت
ئازارسىز، قىيىنلماي.	بەيىننۇ
باقارسىز، ۋاقىتلىق، پانى.	بىئايەد
يول بىلەن.	بىئازار
	بىبەقا
	بېتەردىق

ئورنى، ئورنىدا.	بىجايى
كەسىپسىز، ھۈنەرى يوق.	بىجەرەھ
ئوخشىمايدۇ، ئوخشاش ئەمەس.	بىچۈن
ياخشى، ساقلىق، ياخشىلىق؛ پايدا، نىمە	بىبۇد
جات، خاتىرجەملىك، گۈللەنىش.	بىبەد
چەكسىز، پايانى يوق.	بىبەد
سۆزسىز، چەكسىز.	بىبەسبۇل شەرىئەت
شەرىئەت ئەھكامى بويىچە.	بىبەمتا
تەڭداشسىز، تېڭى يوق.	بىدار
ئويغاق.	بىدئەت
مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرىئىتىگە	بىدەرەيغ
خىلاپ ئىشلار. يامان ئىشلار.	بىدىن
ئايىماي، سېخى، مەرد، ھېچقانداق ئايان	بىدىلىق
ماستىن، سېخىلىق بىلەن.	بىسىت
دىنىسىز.	بىستەر
يۈرەكسىزلىك، قورققانلىق، زەئىپلىك؛	بىسەرۇسامان
ئاشىق، ئاشىقلىق.	بىشەرت
يىگىرمە (20).	بىسىار
ياستۇق، تەكئىيە؛ ئورۇن - كۆرپە، چۆشەك.	بىشەك
پەرىشان ھال، بېشى گاڭگىرىغان، يوقسۇل.	بىشۇمار
شەرتسىز.	بىقىياس
كۆپ، جىق، تولا.	بىئىبا
شەكسىز، ئىشەنچلىك.	
ھېسابسىز.	
قىياسسىز، سېلىشتۇرغىنى بولمايدىغان.	
تارتىنماي، ھايا قىلماي، كارى يوق.	

بېشەتەم
بىنەجرە
بى مۇجەررەد

نېيەت قىلىش، كۆڭۈل بۆلۈش بىلەن.
يارىلانمىغان، جارا ئەتسىز.
يالىڭاچ ئەمەس، يالغۇز ئەمەس، ئوچۇق
ئەمەس.

بىناگاھ
بىمەيەت
بۇباق

تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت، توساتتىن.
چەكسىز، ئاخىرى يوق.
دوۋاق، كىچىك بالا؛ سەئىدىيە.
ئۇلۇغلۇق دەرىجىسى.

بۇرچى شاراپەت
بۇرھان
بۇزۇرۇك
بۇسە

ھۈججەت، دەلىل، پاكىت.
ئۇلۇغ، كاتتا.
سۆيۈش.

بۇقەلەمۇن

خىلمۇ خىل، رەڭگا رەڭ، ئۆزگىرىش-
چان. خامبېلىئون؛ ۋاپاسىز.
تۇتقۇن، ئەسىر.
تۇپ، ئاساس، تۇپ تومۇرى.

بۇلۇن
بۇنيان

پ

پا
پايمال

پۇت، پاي، ئاياغ؛ ئۇل، تەگ، تاغ باغرى.
دەپسەندە، خارلىنىش، يانچىلىش، ئاياغ
ئاستىدا قالغان.

پالز

قوغۇنلۇق، سەپلىك، سەيخانە.
ئاتا.

پەدەر

قانات، تۈك.

پەر

نۇر، شولا.

پەرتەۋ

پىنغا - زارۇ پەردىسى.

پەردەئى زار

نازۇك پەردە.
 بەندىلەر ئىھتىياجىنى قاندۇرغۇچى، پەرۋەرىش
 قىلغۇچى خۇدا.
 ئەھد، قەسەم، سۆز، كېلىشىم، شەرتنامە،
 توختام، پۈتۈم.
 پاسكىنا، ئىپلاس.
 بوۋاي، قېرى ئەر كىشى؛ ئۇستاز، تەر-
 بىيەتچى، يېنەكچى؛ كۆپنى كۆرگەن، كۆپنى
 بىلىدىغان دانا ئادەم.
 ئۇستازنىڭ پەرزەنتى.
 كامالەت تاپقان ھەقىقىي ئۇستاز.
 ئالدىغا چىقىپ قارشى ئېلىش.
 كەمچەن.
 لىق، لىپمۇ - لىپ، تولدۇرۇلغان.
 سوراخ.
 ھال سوراخ.
 شاۋقۇن - سۆرەنلىك، ھاياجانلىق،
 جانلىق، قىزغىن.
 قولدىن ئىشى كېلىدىغان؛ چىداملىق،
 ئەمگەكچان.
 نەيرەڭۋاز، ھىيلىگەر.
 نەيرەڭلەر، ھىيلىلەر.

ت

غىچە، كىچە؛ بىر ئىشنىڭ ئاخىرىدىن غىچە؛

پەردە ئى زىرە
پەرۋەردىگار

بەيمان

پەلدى

پىر

پىرزادە

پىركامىل

پىشپاز

پىمان

پۇر

پۇرسەش

پۇردىشى ھال

پۇرشۇر

پۇركاز

پۇرفەن

پۇرفۇسۇن

تا

تا بۇگۈنكىچە.	
كۈچ - قۇۋۋەت، مادار، ماجال، ئاقەت.	تاب
چىدام؛ يورۇق، پارلاق، نۇرلۇق؛ قىزىتماق.	
قىزىتىش، يورۇتۇش؛ تاۋا، تاپا (نسان)	تابە
پىشۇرىدىغان تۆمۈر قاچا).	
ھال - ئەھۋال؛ يېتەرلىك، كۇپايە.	تاپ
قۇرئان كەرىمدىكى بىر سۆزنىڭ نامى.	تاھا
ئەگمە قاش.	تاق ئەبرۇ
شۇ چاققىچە، شۇ ۋاقىتقىچە.	تاكى
تەكىتلەش، تاپىلاش.	تاكىمىد
كۆلچەك، سۇ يىغىلغان يەر.	تالاب
توز (قۇش نامى).	تاۋۇس
ناۋايلىق، ئاشپەزلىك.	تەبباھلىق
پالتا.	تەبەر
پادىشاھ ئوردىسىنىڭ نساغرا - دۇمباق	تەبىلخانا
ساقلايدىغان ئۆيى.	
خىيال قىلىش، ئويىلاش، كۆز ئالدىغا	تەخەييۇل
كەلتۈرۈش.	
قارشىلىق، نارازىلىق؛ ئىختىسلاپ، توغرا	تەخەللۇب
كەلمەسلىك.	
تېگى، ئاستى. ئەسلى.	تەھت
ھاسىل قىلىش، ئىلىم - مەرىپەت ئۆگىنىش، ئىگىلەش، قولغا كەلتۈرۈش.	تەھسىل
باركالا، يارايدۇ. ماختاش، تەقدىرلىمەك.	تەھسىن
تۈنەش، يېرىم كېچىدە ئوقۇلىدىغان بىر خىل نەفل ناماز.	تەھەججۇد

كۆتۈرۈش، چىداش، بەرداشلىق بېرىش.	قەھەممۇل
سالاملار، تەبىرىكلەر.	تەھىيات
قۇرۇق كۆڭۈل.	تەھى دىل
تەدبىر، چارە، ئىلاج؛ ئورنىغا كەلتۈرۈش.	تەدارۇك
ئىزدەپ تېپىش، قولغا كەلتۈرۈش.	
ئىشنىڭ تەدبىرىنى بىلگۈچى.	تەدبىركار شۇناس
قوللاش، قۇۋۋەتلەش؛ ئارتۇق كۆرمەك.	تەرجىمە
ئۈستۈن بىلىش.	
ئۇسلۇب، ھالەت، سۈرەت، تەرتىب، يوسۇن.	ئەرز
ياساش، تاراشلاش، شىلىش.	تەرراشى
تاشلاش، ۋاز كېچىش، قويۇش، قالدۇرۇش؛ تىپىز.	تەرك
رەھىم قىلىش، سىيلاش، ئاپاش، شەپقەت يەتكۈزۈش، ئېچىنىش.	تەرەھھۇم
ئالدام، مىكىر، ھىيلە.	تەزۈر
قولغا ئېلىش، ئۆزلەشتۈرۈش، تارتىۋېلىش، ئىگىلەش، قولغا كىرگۈزۈش.	تەسەددۇق
خۇدا يولىدا بېرىلگەن نەرسىلەر، ئۆزىنى بېخىشلاش، بىر نەرسىنى بىرەر ۋەگە بېرىش.	
ئۇلۇغلاش، قەدەم كىسەلتۈرۈش، ئالدىغا بېرىش، كەلمەك.	تەشرىق
غەيرەتلىك؛ ئۆزگىرىش، باشقا تۈسسەگە كىرىش.	تەغەببۇر
ئەزەلدىكى تەقدىر.	تەقدىز ئەزەلى
تاپشۇرۇش، ئېيتىش.	تەقىر
كاتتا، ھۈرمەتلىك؛ قىسقارتىش، كەمچىلىك،	تەقىس

ئىۋەن، ئەيسىپ كۆرسىتىش.	تەقىنى
توختىتىپ قويۇش؛	تەفرىز
پەرەز قىلىش، تەخمىنەن مۆلچەرلەش.	تەفرىقە
پارچىلىنىش، بۆلۈنۈش، ئايرىملىق، ئىتتە	
تىپاقسىزلىق، پەرىشانلىق.	تەكپە
تايىنىش، يۆلىنىش، ياستۇق، دەرۋىشلەر	
تۇرىدىغان ئورۇن.	تەئەبخانا
جەبىر - چاپا ئۆيى.	تەئەررۇز
قارشىلىق، ئىسنىكار قىلىش، چېقىلىش،	
دەخلى قىلىش.	تەيسىر
ئاسانلاشتۇرۇش، يېنىكلىتىش.	تەئەت
كۈنىنىڭ چىقىش ھالىتى، بىر نەرسىنىڭ	
كۆرۈنۈشى.	تەلەق
ھالاكەت، يوقىلىش.	تەلىخ ئامىز
ئاچچىق - چۇچۇك.	تەناۋۇل
ئىستېمال قىلىش، يېيىش، ئىچىش.	تەنەزۇل
پەسىيىش، تۆۋەنلەش، ئۆزىنى تۆۋەن	
تۇتۇش.	تەنگ بىماجا
ناھايىتى ئاجىز.	تەنەئۇم
نەپەسلىك، ھۇزۇرلىنىش، راھەتلىنىش.	تەۋازۇد
كەمتەرلىك، ئۆزىنى تۆۋەن تۇتۇش.	تەۋان
مۇمكىن، ئىمكانىيەتلىك.	تەۋاند
قىلىش مۇمكىن بولغان ئىش - ھەرىكەت.	
قادر بولدى، قۇدرىتى يەتتى.	تەۋزە
روشەنلەشتۈرۈش، ئىزاھلاش.	تەۋەججۇ
پۈزۈلىشى، تىكىلىش، قاراش، تەلمۈرۈش.	

تۇغۇش، تۇغۇلۇش.	تەۋەللۇد
غىزا، يېمەكلىك.	تەۋەم
ئەقىللىك، ئەقىل - پاراسىتى ئۆتكۈر.	تىز پەھىم
پالتا - كەكە.	تىشە
گىنە تىشى.	تىغ كىنە
تۆگە.	تىۋە
ئالتۇن، ئالتۇن ئاقچا.	تىللا
ئىجرا قىلىشچانلار.	تۇجرۇ
قۇرئان كەرىمنى ئۈنلۈك ئوقۇش.	تىلاۋەت قۇرئان
دۆۋە - دۆۋە، دۆڭ.	تۈدە - تۈدە
خۇش بۇي قەبرە، خۇش بۇي تۇپراق.	تۈربۈتى مۇئەتتەر
ئاچايىپ - غارايىپ، قىسزىق، يوچۇن.	تۇرفە
ھەيران قالىشۇدەك.	
ھەددىدىن ئېشىش؛ تاشىماق؛ كەلسكۈن؛	تۇغيان
توپىلاڭ، ئىسيان.	
خوجا.	تۆرە
قانۇن، قائىدە، يوسۇن، نىزام؛ مۇراسىم؛	تۆرۈ
تۆرپ - ئادەت.	

ج

ماكان، ئورۇن، دەرىجە.	جا
تۇيۇقسىز ھۇجۇم.	جا باغان
ئۆز ئورنىدا، دەرھال، جايى - جايىدا.	جا بەجا
مەنئەسەپ، دەرىجە، مەرتىبە.	جاھ
سۈپۈرگۈچى، خىزمەتكار.	چارۋىبەكەش

قېلىشقا بولىدۇ، مۇمكىن، دۇرۇس، مۇۋاپىق، توغرا، لايىق، باپ.	جائز
ئالۋان - ياساق؛ مەنەپ نامى.	جايىساق
ئاشكارا.	جالا
قالپاق.	جالە
داۋاملىق، دائىم، ئەبەدىي، مەڭگۈ.	جاۋىدان
تىرىشىش، چېلىشىش.	جەھد
چوڭ دادا، ئاتا - بوۋىلار؛ بەخت؛ قىرغاق.	جەدد
ئۇلۇغ بوۋا، ئۇلۇغ ئاتا - بوۋا.	جەددى ئەلا
چوڭ ئانا، موماي.	جەددە
تارتىش، شۇمىش.	جەزب
بۇدۇرە چاچ.	جەئىد موي
ۋەتەنسىزلىك، ۋەيرانچىلىق، سەرسانلىق، ۋەتەندىن ئايرىلىش.	جەلايى ۋەتەن
جەڭ قىلىش، جەڭگىۋارلىق.	جەنگى ئەندازلىق
جەۋھەرلەر، ئېسىل، چىن تاشلار.	جەۋاھىر
تەرەپلەر، ئەتراپلار، ياقالار.	جەۋانىپ
خاپا، توڭ قاپاق، سوغۇق چىراي.	جەۋھ
كاۋاك، قورساق، بوشلۇق.	جەۋفى
ئۇرۇش، جەڭ.	جىھاد
تىرىشىش، ئىجتىھات، چېلىشىش.	جىدد
ئىسلام مەملىكىتىدە، مۇسۇلمان بولمىغان كىشىلەردىن ئىسلام ھۆكۈمىتى ئالىدىغان	جىزىيە
نوپۇس بېجى.	
ئىزلەش، ئاقتۇرۇش.	جىست جۇ
ھەربىي كىيىم - كېچەك.	جۈببە چۇش

جۇۋا، تېرە كىيىم، ھەربىي كىيىم.	جۈببە
كىشىلەر ئارىسىدىن ئايرىلغان ئادەم.	جۈيىن
ئىنئام، ئىھسان؛ قاتتىق يامغۇر.	جۇد
بىر ئوتلام ئىچىش.	جۈرئەتى ئۇش
ئىزلەش، ئاختۇرۇش.	جۈستىجۇ
قايناش.	جۇش
پارە، بۆلەك، پارچە، باشقا، يات.	جۈزۈ
ھەرىكەتلىنىش.	جۈنبەش
ئارمىيە، قوشۇن؛ شەھەر.	جۈند
سول قول، سول قانات؛ سول قانات قوشۇن.	جۈنقار

چ

تېز، چاققان، شوخ، ئەپچىل، چەۋەنداز.	چابۇك
كېچىلىك ھۇجۇم، قىرغىن.	چاپاغان
قۇدۇق، ئازگال.	چاھ
تۆت دىۋان (تۆت بۆلۈملۈك توپلام).	چار(چاھار)دىۋان
ئىلدام، تېتىك؛ كېلىشكەن.	چالاک
نېمە	چە
چىراي، يۈز، ھۆسنى جامال، سۈرەت.	چەھرە
چۈنكى، نېمە ئۈچۈن، شۇنىڭدەك.	چەراكى
بۇلاق، كۆز.	چەشمە
كۆپلىگەن، قانچىلىغان، شۇنداق، ئاللا.	چەندان
ھىدە، ھەسسە.	
ئات ئۈستىدە تۇرۇپ ئوينىلىدىغان توپ.	چەۋگان
قىرىق (40)	چىھىل

چاقىرىش، تەكلىپ قىلىش.	چىرلاش
تېز، چاقىلن.	چۈست چالاك
ئوخشاش، دەك، تەك.	چۈن
باھانە، سەۋەب، نېمىشقا؟	چۈنان
نېمە ئۈچۈن، نېمىشقا؟	چۈن چىرا
ئوچۇق، ئېنىق، يوشۇرماستىن، ئۇيغۇ؛	چۈن چارە
چۈش، ئوي، خام خىيال.	

خ

ئۇيغۇ، چۈش، خىيال.	خاب
جاھاننىڭ خوجىسى.	خاجەئى جاھان
تىككەن؛ ئۇچ؛ قەدىرسىز، ئېتىبارسىز،	خا
ئازاپ.	
تىكىنى.	خارش
ئادەتنى بۇزۇپ تاشلىغۇچى، ئادەتتىن	خارقى ئادەت
تاشقىرى ئىشلىرى.	
مەخسۇس ئادىمى.	خاسەسى
خاسلار خاسى، يېقىنلارنىڭ يېقىنى.	خاسۇلخاس
ئەخلەت.	خاشاك
تۇپراق، توزان، يەر يۈزى، تېررىتورىيە.	خاك
ئېشەك.	خەر
پايراش.	خەرامان
ئىقتىسادىي چىقىم.	خەرجى خىراجەت
بېخىل، پىخسىق، ئىچى تار، خەپرسىز.	خەسىس
خوشلىنىش، ۋىدالىشىش.	خەپرباد

تەڭداش، گۈرۈھ، توپ، دۆۋە، قاراڭغۇلۇق.	خەيلى
ئورمانلار، قاراڭغۇ ئورمانلىق.	خەيلى بىشە
يېقىن كىشىلەر، دائىم بىرگە بولغۇچى	خەيلى ھەشەم
كىشىلەر توپى.	
ئىز باسار، ئورۇنبا ساز.	خەلىفە
ئاللا ئۇنى ھەمىشە بار قىلسۇن.	خەللا داللاھۇ
كۈلكە، كۈلىدىغان، كۈلگۈچى، شادىخۇيام.	خەندان
شەيتان، دۈشمەن.	خەنناس
ئويناپ، ياپراپ مېڭىش، چىرايلىق مېڭىش.	خىرام
ئەقىل - پاراسەت، ھۇش.	خىرەد
قېرىنداشلار، تۇغقانلار.	خىشاۋەندە
ئۇرۇق - تۇغقان، قېرىنداش.	خىش ئەقرەبا
كىشى يوق يەر، خالى ماكان، فىنھان جاي.	خىلۋەت
چېدىر.	خىمە
خالاش، ئىختىيار قىلىش.	خۇاھ
كۆركەم، گۈزەل، چىرايلىق.	خۇب
ئۆز؛ ئىسكەر باشلىقى؛ يالغۇز، پەقەت.	خۇد
قۇياش.	خۇر
خۇرشىدە دەرەخىدە پارلاق قۇياش.	خۇرشىدە كالان
چوڭ - كىچىك.	خۇشروي
گۈزەل، چىرايلىق، ئوچۇق چىراي.	خۇشگۈي
ياخشى سۆزلىگۈچى، گۈزەل سۆز، شېرىن سۆز.	خۇشۋەقت
خۇشال بولغان چاغ.	خۇن
قان.	خۇن توپان
قان توپانى، بالايى - ئاپەت قېنى.	خۇنخور
قانخور، قان ئىچكۈچى.	

قان تۆككۈچى، قانخور.	خۇنرىز
قىرغىنچىلىق، قانخورلۇق.	خۇنرىزلىق
...ئامۇ دەرياسىدەك قان...	خۇن مىسلى جەيخۇن قانلىق دەريا،
...ئىك خۇلاسىسى، نەتىجىسى.	خۇلاسى تۇل
ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك، جەننەت.	خۇلد
جەلىپىلەر، ئىز باسارلار.	خۇلەفا
خاللىق، توغرىلىق؛ خۇلۇس قەلب—چىن	خۇلۇس
كۆڭۈل ئاق كۆڭۈل.	
كوزا، كۈپ؛ چوڭ دۇمباق؛ ئۇزۇن سۇناي.	خۇم
ئېنىقسىزلىق.	خۇمۇل
قان.	خۇن

توپا - چاڭ، چاڭ - توزان.	ھابائەن
شامالدا توزىغان توپا.	ھابامەنسۇر
قىچقارغۇچى، تاۋۇش چىقارغۇچى، غايىپتىن	ھاتىق
ئاڭلانغان ئاۋاز.	
ئاتىدارچىلىق، يېتەكچىلىك، توغرا يول	ھادى
كۆرسەتكۈچى، داھىي، يېتەكچى.	
ئاجايىپ ھالەت.	ھالات ئەجىبە
چاڭ - توزان، بەھۇدە، ئورۇنسىز.	ھەياڭ
دوست، يار، مەھبۇب، سۆيۈملۈك	ھەبىب
تۆمۈر، پولات.	ھەدىد
نورمال ھالەتتە.	ھەددى ئىتدالى
سان - ساناق.	ھەدشۇمار

تۆھپە، سوۋغات.	ھەدىيە
ئېتىبارى.	ھەسەپ
ماڭ.	ھەزار
ئۇلۇغ، كاتتا.	ھەزرەتى
ھەقىقەتلەر.	ھەقايىق
ھەقىقى تونىغۇچى.	ھەقشۇناس
ئېتىبارسىز، تۆۋەن، پەس.	ھەقسىز
يەتمىش (70)	ھەفتاد
بوغۇز، گال؛ چەمبەر، ھالقا، كىشىلەرنىڭ	ھەلقە
چۆرىدەپ ئولتۇرۇشى.	ھەلقە ئى زىكىر
زىكىرى سۆھبەت ئولتۇرۇشى.	ھەمئەھسەن
بىرگە ئولتۇرغۇچى، سۆھبەتداش.	ھىجاب
پەردە، توساق، ئۇيات.	ھىجرەت
ئايرىلىش، بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە	ھىدايەت
كۆچۈش.	
توغرا يول كۆرسىتىش، توغرا يول	
ئېپىش.	
قاتتىق بېرىلىش، تەمە، ئاچكۆزلۈك.	ھىرىس
قورغان، قەلئە، ئىستىھكام.	ھىسار
سىر، تەدبىر، قانۇنىيەت، سەۋەب.	ھېكمەت
يۇمشاق، ياۋاشلىق، مۇلايىملىق.	ھېلىم
يۆلەك، يۆلەنچۈك، قوللىغۇچى.	ھىمات
غەيرەت.	ھىممەت
ئەلەس، ئالغاي، كۆزى مايماق ئادەم.	ھىۋەل
سۆيۈش، مۇھەببەت، ياخشى كۆرۈش.	ھۇب
ئالىي ھۈججەت، ئالىي دەلىل.	ھۈججەتتى سائىد

توغرا يول، ھەق. ھۇدا
 كۆز ئالدى، ئالدى، ھىزىر بولۇش، ھۇزۇر
 ئارام، راھەت.

د

داۋان. داۋان
 تېخى، يەنە، تاكى. داخى
 ئىچى، ئىچكى، كىرگۈچى، كەلگەن، كەل. داخىل
 گۈچى، دۆلەت ئىچىدىكى.

توغرىلىق، ئىنساب، ئادالەت، شىسكايەت، داد
 ئەرز، ئەدلىيە، كېسىم؛ ۋارقىراش، مۇرا-
 چىنەت قىلىش، ياردەم تىلەش؛ سوۋغا،
 ھەدىيە.

سوت، قەبرىستان. دادگاھ
 ۋالىي، ھۆكۈمدار؛ ئەرز قىلغۇچى، ئادالەت دادىغاھ
 ئىزلىگۈچى.

دادغا يەتكۈچى، ئەرز ھالىنى ئاڭلىغۇچى، دادىگەر
 ئادالەتچى.

ھەمىشە، دائىما، ئەبەدىي؛ جىلغا، چەت، دارا
 ئوچۇقچىلىق.

ئېگىز، ئېگىز بويلىق، ئۇزۇن. داراز
 كۈيىمۇغۇل. داماد

پەش، ئېتەك. دامەن

بىلگۈچى، ئالىم، ئەقىللىك. دانا

بىلىم، مەرىپەت، ئىلىم - پەن. دانىش

بەرگەن.	دەھەن
ئىشىكىمۇ ئىشىك يۈرۈش.	دەربەدەر
ئوردا، ھوزۇرى، ئالدى.	دەرگاھ
پەلەمپەيلىك، قەۋەتلىك.	دەرەكەئى
ئوتتۇرىدا، ئارىدا.	دەرمىيان
يوقسۇل.	دەرۋىش
قول.	دەست
سەللە، باشقا ئورايدىغان ياغلىق.	دەستار
قوللىغۇچىلىق.	دەستدارۋازلىق
بۇزۇق، يامان.	دەغەل
باتۇر، پالۋان، قورقماس.	دەلىر
قان.	دەم
تېرە - پىرەن، تار - مار قىلىش.	دەمار
دەپ، ئېيتىپ.	دېبان
مۇقەددىمە.	دېباچە
كۆز.	دەدە
مۇشكۈل، قىيىن.	دەشۋار
باشقا، يەنە، ئىككىنچى، ئۆزگە.	دەگەر
ۋەتەن، يۇرت، زېمىن.	دەيار
دەندارلىق.	دەيانەت
دەلىللەر.	دەلائىل
كۆڭۈلنى تارتقۇچى.	دەلاۋىز
يۈرەكلىك، باتۇر، قەھرىمان.	دەلاۋەر
كۆڭۈلنى تۇتۇۋالغۇچى، ئۆزىگە تارتقۇچى.	دەلدار
كۆڭۈلدىكى ئىز.	دەل ئەقىشى
دېمەسلىك، ئېيتىماسلىق.	دەبىمەك

ھالاك.	دىسار
توپلام.	دىۋان
تىلەك، ئارزۇ، تەلەپ.	دۇئا
دۇئا قىلغۇچى.	دۇئاگۈي
ئىككى قېتىم.	دۇبارە
مېكىيان.	دۇجاچە تە
قىز.	دۇختەر
كىرىش، داخىل بولۇش.	دۇخول
ئىس، تۇتۇن.	دۇد
ئۇنچە چاچقۇچى، ھېكمەتلىك سۆزلەرنى	دۇرپاش
ئېيتىسقۇچى.	
مەرۋايىت، چىن تاش، گۆھەر.	دۇر
دۇرلار، ئۇنچىلەر، مەرۋايىتلار.	دۇرەر
مەدھىيە، تىلەك.	دۇرۇد
دۇنيا، پەس.	دۇن
ئىككى (ئىككى رەكەت)	دۇۋانە
ئىككىنچى.	دۇۋۇم

د

نى، كە، گە، غا، قا.	را
يول، ئۇسۇل، تەدبىر، بوشلۇق، دائىرە.	راھ
رەھىم قىلغۇچى، مەرھەمەت قىلغۇچى.	راھىم
رەھىملىك.	
يول ساقلىغۇچى.	راھىبان
يول باققۇچى.	راھىدار

پۈك ئارتىلغان تۈگە، ئات - ئۇلاق.	راھىلە
قىزىقتۇرغۇچى.	راغىب
خىيال، مەيلى.	راي
نۇرلۇق، جۇلالىق، پارىقراق.	رەخشان
ماجرى، ئالاش - تارتىش.	رەددى بەدەل
كۈچىيىش، جانلىنىش.	رەز
ئاللا ئۇ زاتتىن رازى بولغاي.	رەزىيە اللاھۇ ئەنھۇ
يېتىشكەن.	رەسىدە
پەيغەمبەر، ئاللاڭ ئەلچىسى.	رەسۇلۇللا
مېڭىش.	رەفتار
يۇقىرى قەدرى - قىممەت.	رەفىئۇل قەدەر
خەلق، پۇقرا.	رەئىيەت
يېرىم جان.	رەمەقى
جان سەكىرات، جان ئۇزۇۋاتقان چاغ.	رەمەقى جان
ئىشارەت، مەنالىق سۆزلەر.	رەمۇز
پاك قەبرە.	رەۋزەئى مۇقەددەس
قارا يۈز، گۇناھكار، پاسىق ئادەم.	رەۋسىيە
يۈز ئۆردىمەك.	رەۋگەردان
ئەرلەر.	رىجال
تۈككەن، قۇيغان.	رىختە
يۈرۈپ كېتىش، سەپەر قىلىش.	رىھلەت
رازىلىق.	رىزا
پارچە - پارچە، ئۇششاق - ئۇششاق.	رىزە - رىزمە
بىر شورا، كىتابچە، ژۇرنال.	رىسالە
يىپ، تاناپ، باغلىغۇچى.	رىشتە
پارا، ئارىلىق ئېلىش.	رىشۋەت

پاراخوۋە، ئارنىلىق، ئالغۇچى،	دەشۋەتچى
بەسلىشىش.	دەقابەت
ئۈستۈنلۈك، ئۆزلەش.	دەققەت
گۈللۈك، باغچىلار.	دەياز
دەيازەتلەر.	دەيازات
جاپا - مۇشەققەت.	دەيازەت
ئىككى يۈزلىمىلىك، كىشىلەرگە ئۆزىنى	دەيازەت
ياخشى كۆرسىتىش.	دەيازەت
موللا تۇرۇپ شەرىئەتنى ئىنكار قىلغۇچى؛	دەندە
نازۇك تەبىئەت، ئالغىتە، ياسانچۇق،	
بايۇەچچە، بىپەرۋا.	
جان، كۆڭۈل، قەلب، كەيپىيات، جەۋھەر،	دەھ
ماھىيەت، پەرىشتە.	
دەھ، كەيپىيات، دەھى قىياپەت، دەھى	دەھىيات
ھالەت.	
دەۋايەت قىلغۇچى، ئۈسسۈزلۈققا قېنىش.	دەھى
تۈلكە.	دەۋباھ
تۆتلىك.	دەۋبائى
دەۋبائىلار.	دەۋبائىيات
ئالەمنىڭ تۆتتىن بىرى.	دەۋبى مەسكۇن ئالەم
دەرىئە، دەرىجە، ئەمەل، ۋەزىپە.	دەۋتە
قايتىشى، مۇراجىئەت، ئۆتۈنۈش.	دەۋجۇت
يۈز، چىراي؛ قارا قۇش، شاھمات ئۈم	دەخ
دەۋقىلىرىنىڭ بىرى.	
پەيغەمبەرلەر، ئاللانىڭ ئەلچىلىرى.	دەۋسۇلۇللا
كاتتا يول باشلىغۇچى.	دەۋشدى ئەزىم

رۇشئالئق
رۇقتە
رۇئيا

يورۇقلۇق، نۇرلۇق.
خەت، مەكتۇپ، قەغەز پارچىسى.
چۇش، چۇش كۆرۈش.

ز

نەرسە، شەخس، ياردىملىش، ئىگىزە
تەگ، ئۇل.

تېگى، ئەسلى، ئىگىزى، تەبىئى.
ئاللا.

ئۆلۈم ئىگىسى.

دىندار، تەقۋادار، سوفى، كىشىلەردىن
قېچىپ يۈرگۈچى، يامان ئىشلاردىن
ساقلانغۇچى.

ئاشكارا، ئوچۇق؛ يېڭى، پۇراقلىق.

ئوچۇق، ئاشكارا.

ئەۋلاد، بالا، تۇغۇلغان.

يول ئوزۇقى، يېمەك - ئىچمەك.

يىغلاش، يېلىنىش، ئاجىز.

ياد قىلغۇچى، زىكرى ئېيتقۇچى.

زېرەك، زېرەكلەر.

ياشاغان، كەمپىر، موماي، قېرى.

گۇدراھلىق، توغرا يولدىن ئېزىش.

ئاداشقان، قايىمۇققان.

تىل، لۇغەت، سۆز، گەپ.

كېكەچ.

زات
زاتى
زاتى پاك
زاتلىمەۋت
زاھىد

زاھىر

زاھىرەت

زادە

زادراھىلە

زارى

زاكىر

زاكىيات

زال

زالالەت

زاللى

زەبان

زەبان كۆنكۆلالى

تۇتۇش، ئېلىش، ئىگىلەش، ئىشغال قىلىش.	زەبىت
ئۈستى، تۆپە.	زەبەر
يېشىل رەڭلىك بىر خىل تاش.	زەبەرچەد
پىشقان، مەلىكىلىك، قولى ئەپچىل، ماھىر،	زەبەر دەست
قولدىن ئىش كېلىدىغان؛ كۈچلۈك، قۇد- رەتلىك؛ كەسىپ ئەھلى؛ باتۇر، پائىۋان.	
بوغۇزلىماق، سويماق، قۇربان قىلماق.	زەبەيى
بوغۇزلانغان ھايۋان.	زەبەيە
بىر ئايالنىڭ ئىسمى.	زەبىدە
مەغلۇپ، بىچارە.	زەبۇن
ئاجىزلارنى ئۆلتۈرگۈچى؛ زالىم.	زەبۇنكەش
يارا، چاراهەت، غەشلىك.	زەخىم
ئۇرۇش، ئازاب، يارا، چىرىگۈچ.	زەخىمە
يارىدار، يارىلانغان، چاراهەتلىك.	زەخىمىن
سىرداش، دوست، يار.	زەھىبا
ئۇششاق ئاتوم پارچىلىرى.	زەررە
ئىگەك.	زەقەن
ئاجىز.	زەئىق
ئاجىز، ئايال.	زەئىفە
ئايال.	زەن
تىرىك، ھاياتلىق.	زەندە
زىننەتلىك نەگەن، گۈزەل، چىرايلىق، كۆركەم.	زەبىيا
ھەشىمەتلىك.	زەبەشەم
ئالڭ، ئەس، خاتىرە، پىكىر قىلىش قۇۋۋىتى.	زەبىن
قارشى تەرىپى.	زەددى
ئاستى، تېگى، پەس، تۆۋەن.	زەبىر

چۈنكى، نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن.	زۇجرا
ئاستىن - ئۈستۈن.	زىرۈزەبەر
تىرىكلىك، ھايات، ياشاش.	زىست
يادى، پىكرى، بايان قىلىش.	زىكرى
كۆپ، جىق، ئارتۇق.	زىيادە
گۆرەستان، مازار، زىيارەت قىلىنىدىغان جاي.	زىيارەتگاھ
نۇر، يورۇق، يالتىراق؛ ھۇزۇر؛ مۈلۈك لەر؛ تېرىلغۇ يەرلەر.	زىياد
باش كۆتۈرۈش، ئاشكارىلىنىش، پىسەيدا بولۇش، مەيدانغا چىقىش، كۆرۈنۈش.	زۈھۇرى
كۈچ، چوڭ، شىددەت، قۇۋۋەت.	زور
كۈچ - قۇۋۋەت، چوڭ قىل، كۈچلۈك بېلىك.	زوربازۇ
قايماق؛ جەۋھەر.	زۇبىدە
زاھىدلار.	زۈھاد
تېز، ئالدىراش.	زۇد
زەھەر، ئاچچىق، ئوغا.	زۇقۇم
گۇمان.	زۇئمە
ھايات ئىگىسى.	زۇل ھىيات
ئۇلۇغلۇق ئىگىسى ئاللا.	زۇلجىلال
چاچ، كوكۇلا.	زۇلىق
يېقىنلىق، يېقىن؛ مەنسەپ؛ ئورۇن.	زۇلفەت
قاراڭغۇلۇق.	زۇلمەت
گۇرۇھى.	زۇمرەسى
گۇناھلار.	زۇنۇب

تۇرغۇن، مۇقىم، تەۋرەنمەس، ئۆزگەرمەس، بىر ئورۇندا قىمىرلىماي شۇك تۇرىدىغان، بىر يەردە تۇرىدىغان.	ساھىبت
گەيىبلىرىنى ياپقۇچى (ئاللا) سەۋرى قىلغۇچى، سەۋرىلىك، چىدىغۇچى. تۈزگۈچى، چىداملىق.	ساق تارۇلتۇيۇپ ساپىر
ئىلگىرىكى، ئالدىنقى، ئۆتكەنكى. سەجدە قىلغۇچى.	سابىق ساجىد
ياساش، ئىشلەپچىقىرىش، ياسالما، مەھ- سۇلات؛ ئۇسۇل، تۈزۈلمە، قۇرۇلما. قۇرۇلۇش.	ساخت ساخت
ياخشىلىق، يوقسۇللارغا ماددىي نەرسىلەرنى بېرىش، ياخشىلىق قىلىش.	ساخاۋەت
ئىگە، خوجا، ھەمراھ، جاناب. چادىگەر، سېھىرگەزە، ئالدامچى، كېسچە ئويغاق تۇرغۇچى.	ساھىب ساھىر
سۇنىك چېتى، دېڭىز - دەريا قىرغىقى، بويى. تاجىك.	ساھىل سارت
تەرەپ. سۇۋىغان، سۈركىگەن.	سارى سائىدە
قالغان ئادەملەر. كۆپ يىللار.	سائىرۇنناس سالاھىي سال
سالاھىيەتلىك كىشى، ياخشى.	سالھ

ھۈنەرۋەن، سەنئەتكار.	سانئى
پېشىل.	سەبزا
يۈكى يېنىك.	سەبۇكبىر
يەڭگىل، ئالدىراڭخۇ، تەنئەك؛ كالتە	سەبۇكسار
پەم؛ ساپاق.	
يۇلتۇز.	سەتارە
ياپقۇچى. (ئاللانك ئىسمى)	سەتتار
يوشۇرماق؛ يول، قۇر.	سەتر
يۈزى، تېشى، ئۈستى.	سەتە
جەينىماز، سەجدە قىلىدىغان ئورۇن.	سەججادە
ئاق سەھپە، ئاق بەت.	سەھفەئى باياز
ساق، كېلىشكەن، توغرا.	سەھى
ساغلام، توغرا، خاتاسىز.	سەھى
يەڭگىل، ئاسان، ئوڭاي.	سەھل
خاتا، يېڭىلىش؛ ئۈنئۇش.	سەھۋە
تەس، قىيىن، قاتتىق.	سەخەت
توساق، تام، ئېگىز توساق، قورغاسان.	سەد
سېپىل، ئىستېھكام، قەلئە؛ يۈز.	
راست، توغرا.	سەددەق
چوڭ ئەمەلدار، رەئىس، باشلىق.	سەدر
تۆردە ئولتۇرغۇچى كىشى.	سەدرىنېشىن
باش؛ ئۇچ، چوققا.	سەر
باشتىن - ئاياغ، پۈتۈنلەي.	سەراپا
سازاي پەردىسى، كاتتا پەردە؛ پادىشاھ	سەراپەردە
چېدىرى.	
باشتىن - ئاياغ، ئۈ باشتىن - بۇ باشقا،	سەراسەر

پۈتۈنلەي، بارچە ھەممە يەردە،
 ھودۇقسقان، تەمتىرىگەن، چۆچۈگەن،
 بېشى ئايلانغان.
 ئاقچا ئالباشتۇرغۇچى.
 كۆچمەك، يۇقۇش، تارقاش، يامراش.
 پۈتۈنلەي، باشتىن - ئاياغ.
 ئاتاقلىق، داڭدار، مەشھۇر.
 بويسۇنمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان،
 جاھىل، كاج.
 باشلىق، يولباشچى، يېتەكچى.
 چېگرا، باش چېگرا؛ مەملىكەت.
 سوغۇق.
 باشلىق، باش قوماندان، يولباشچى.
 پېشقەدەم، ئالدىنقى، ئىلغار.
 سوغۇق، قاتتىق سوغۇق؛ رەھىمسىز، يارا
 قىن قاراش، ئېتىبارسىز قاراش.
 سۆكەك، تاپا - تەنە، كاپىش.
 پىتىنە قوزغىغۇچى، پىتىنچى.
 ئۆچكىنىڭ ئېرىكى (ئاختا قىلىنغىنى)
 قوماندان، لەشكەر باشلىقى.
 ئىتائەتسىز، يولغا كىرمەس؛ گەدەنكەش؛
 بوي بەرمەس، باش تارتقۇچى.
 بېشى ئايلانغان، گاڭگىرىغان، سەرگەردان،
 چۆچۈگەن، ھەيران بولغان.
 بېشىدىن ئۆتكەنلەر، كەچۈرمىش.
 ئاۋۋالقى يۈرۈش؛ بېشى ئېگىز، بېشى

سەراسىمە
 سەرىپى
 سەرايەت
 سەربەسەر
 سەربەلەند
 سەرتاپ
 سەرخەيل
 سەرھەد
 سەرد
 سەردار
 سەردەفتەر
 سەردى
 سەرزەنەش
 سەرفىتىنە
 سەركە
 سەركەردە
 سەركەش
 سەرگەشتە
 سەرگۈزەشت
 سەرنەفراز

ئۈستۈن، ئېسىل، ئاليجاناب، شەرەپلىك؛	
يۈزى يورۇق.	سەرمە
ئوچۇق، ئايدىك، روشەن، ئېنىق.	سەرمايە
باش مۈلۈك، ئاساسىي مۈلۈك، ئىسكەزە	
ئاساس.	
باش كاتىپ.	سەرمۇئىشى
كىتابنىڭ بېشى، كىرىش سۆز.	سەرنامە ئى
ھاجەت بېشى؛ چوڭ، مۇھىم ھاجەت.	سەرنىياز
يولباشچى، رەھبەر.	سەرۋەر
باش ۋە ئاياغ كىيىملىرى، كىيىم-كېچەك.	سەرۋاپاي
سەپ بۇزغۇچى.	سەفلىشكەن
ھەرىكەت، تىرىشىش.	سەئى
ھۆكۈمرانلىق، قوماندانلىق، ئۇلۇغلۇق.	سەيادەت
سەيلە قىلىش، ئايلىنىش.	سەيارەت
ئايلىنىش، ساياھەت قىلىش.	سەيىر
تەرىقەت يولىنى كېزىش.	سەيىرى سۈلۈك
سەيلە قىلغۇچى، كەزگۈچى؛ ئاقما يۇلتۇز.	سەييارە
كائىناتنىڭ كاتتىسى، كائىناتنىڭ خوجىسى.	سەيىپىدى كائىنات
خوجا، ئۇلۇغ؛ مۇھەممەت ئەلسەيىپىسا-	سەيىد
لامنىڭ ئەۋلادى.	
ئوۋچى، ئوۋ ئوۋلىغۇچى.	سەيىاد
زەنجىر، كىشەن.	سەلاسلۇ ئەغلال
پادىشاھلىق، سۇلتانلىق، يېڭىش، غالىبىيەت.	سەلتەنەت
رەھبەت، ناماز، دۇئا، تىلەك.	سەلەۋات
تەسلىم بولدۇق، باش ئەگدۇق.	سەلامنا
ئوت چاشقىنى.	سەمەندەر

گۈل بويىچىسى.	سەمەنبوي
مېۋە؛ نەتىجە.	سەمەر
كۈمۈش (ئاق) ئىگەك.	سەمەن زەقەن
ئۇلۇغ قۇلىقى.	سەمى شىرەن
تايانچ، ھۈججەت، دەلىل؛ چوڭلار.	سەنەد
قارىغاغا ئوخشاش خوش قامەت دەرەخ،	سەنۇبەر
كېلىشكەن قامەت.	
سۆيۈش، ياخشى كۆرۈش، ياقتۇرۇش.	سەۋ
ئاتلىق، ئۇلاقلق.	سەۋار
ئاللاڭ بويىقى.	سەبغە تۇللا
ئەسكەر، چىرىك، قوشۇن.	سەپاھ
ئەمەلدار، ھەربىي ئەمەلدار.	سەپاگەر
ئەپۇنامە، ئازات نامە.	سەپارشنامە
تاپشۇرۇش، ھاۋالە، مېھرىبانلىق.	سەپارش
ماختىماق، تەشەككۈر ئېيتىش، رەھىمەت	سەپاس
ئېيتىش، مەنئەتدارلىق.	
باش قوماندان.	سەپەھسالار
كاڭنات.	سەپەھرى
ساغلاملىق.	سەھەت
كۆپ، ئارتۇقچە، زىيادىلىق.	سەراب
يىمىرىلمەس تۈز (توغرا) يول.	سەراتەل مۇستەقىم
ئوي، خىيال، پىكىر؛ نىيەت، يامان گەپ.	سەگال
يامان نىيەت.	
زەنجىر.	سەلىشە
كۆكرەك.	سەنە
يېشى، ئۆمرى.	سەن سال

تەرىپتەت يولبەتكى كىشى	سوفى
يۇڭلۇق.	سۇپىن
كۆيۈش.	سوز
توختاپ تۇرغۇچى، تۇرۇپ قالغۇچى.	سوككان
سۆز.	سۇخەن
سۆزمەن، ناتىق.	سۇخەندان
ئات - ئۇلاققا مىنىش، ئاتلانماق.	سۇۋار
ئاتلىق ياكى ئۇلاقلىق ئادەم.	سۇۋارە
يول، تەرىقەت.	سۇلۇك
ئاللا ياراتقان نەرسىلەر.	سۈنئىن
مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ تەسۋىرى.	سۈنئەتى مۇئەسسەسە
سىرلىك يولى، ئادەتلىرى.	

ش

ياشلىق.	شا بابلىق
چاقىقان، يۈگۈرۈك، ئەپسەچىل؛	شاتىر
پادىشاھ يېنىدىكى خىزمەتكار.	
قارچۇغا.	شاھباز
كۇۋا، شاھىت، تانۇق.	شاھىد
شاھلار شاھى، ئۇلۇغ پادىشاھ.	شاھىنشاھ
شاھانە، شاھلارغا يارىشىدىغان.	شاھۋار
چوڭ، يىرىك، ئەڭ ئەلا.	
كۇۋاھلىق بېرىش، قۇربان بولۇشى.	شاھادەت
بەدبەخلىك، پامانلىق.	شاۋەت
ئېھتىمال، بەلكىم، چېغى.	شايدە

مۇۋاپىق، مۇناسىپ، لايىق، مەقبۇل	شاڭجىستە
مەقۇل.	
ماتا - خام، يوز ئالۋىدىنى يىغىدىنى	شاڭ بېگى
غان بەگى.	
كېچىلىك ھۇجۇم، قانلىق كېچە.	شەبغۇن
كېچە - كۈندۈز.	شەب - روز
ئەسەبنا مە؛ دەرەخ.	شەجەر
قۇربان.	شەھىد
يامانلىق، ياۋۇز لۇق، گۇناھ.	شەر
شەرمەندە، رەسۋالىق.	شەرمىسار
باشلاش.	شەروئ
پىر ئۇستاز تۇتۇشنى باشلاش.	شەروئى ئىرادەت
شاپائەتچى، ھېمايىچى.	شەفتى
باشنىڭ يېرىشى ئاغرىش كېسەللىكى؛	شەقىقە
ئىپلاس، بەدبەخت؛ ئاچا - سىڭىل.	
گۇمانلانغۇچى، ھىيلىگەر ئادەم.	شەككەك
سېرىكچى، ئويۇنچى.	شەئىدە باز
ئۆتكۈر شەمشەر.	شەمشەر ئابدار
ئىسلام دىنىنىڭ پېشىۋاسى.	شەيخۇل ئىسلام
بازار باققۇچى؛ قېرى؛ ئىشان؛ باشلىق،	شەيخ
ئۇستاز؛ قولباشچى.	
جاڭگال شىرى.	شىرىشە
سۈت ئەمگۈچى.	شىرخارە
ئۇلۇغ، بۈيۈك.	شىرىق
تۆشۈك، كاۋاك، بوشلۇق.	شىكانى

سۇنۇق، كۆڭلى سۇنۇق.	شېكەستە
شېكايەت.	شېكۈە
ئېچىلغان.	شېگوفتە
ئالايىق، نومۇس، دۈشمەن، شۇم، خارابى.	شىناۋەر
تۆگە.	شۇتۇر
قاماقخانا كۈزەتچىلىرىنىڭ بىلىشلىقى.	شۇخۇلبەك
بولدى.	شۇد
ئايىلار.	شۇھۇر
بىر نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇچى.	شۇمۇل
يامانلىق.	شۇرشەر
غەۋغا، قوزغىلاڭ.	شۇرىش
باشلاش.	شۇرۇد
ھەقىقەتنى تونىغۇچىلارنىڭ كاتتىسى.	سۇلتانىل مۇھەققىتىن
ساناق، ئەدەت.	شۇمار
شەكلىك، گۇمانلىق.	شۇبە
شاخچە، تارماق.	شۇئىبەد
ئاڭلاش، ئىشىنىش.	شۇنىد

غ

جەڭ، غازات قىلغۇچى.	غازى
جەڭ، غازات قىلغانلاردەك.	غازىيانە
بىپەرۋا.	غافىل
بىپەرۋالىق.	غەپلەت
ھىيلىگەر، يالغانچى.	غەددارمەككار
راۋان، ئوچۇق.	غەردار
غەزەللەر.	غەزەلىيات

شەجائەتلىك.	غەييۇر
خاتا.	غەلەت
يىرىك.	غەلىز
غەيۋەتچى، پىتىنىچى.	غەھماز
باي.	غەنى
كۆھەردانىلىرى.	غەۋتى كۆھەر
پەريادىغا يەتكۈچى.	غەۋىس
ئىشكەل.	غول
خىزمەتكار.	غۇلام
چاڭ - توزان.	غۇبار
مۇساپىرلىق.	غۇربەت
غەم - قايغۇ.	غۇسسە

ف

دۇئا قىلىش، باشلىنىش، كىرىش سۆز.	فاتىھە
بوش، بىكار، قۇرۇق؛ قۇتۇلغان؛ بوشىغان؛ تۈگەتكەن، ئورۇنلاپ بولغان...	فارغ
خاتىرجەم.	فارىغىل بال
فەزىلەتلىك كىشى، ئالىم.	فازىل
بۇزۇق.	فاساد
بۇزۇقچىلىق قىلىدىغان ئۆي.	فاسادخانا
ئېچىش، ئازاد قىلىش، غەلبە قىلىش.	فەتھ
غەلبە قىلدى.	فەتھى قىلدى
پەم قىلىش، بىلىش.	فەھىم
پەملىك.	فەھىم رەسائى

بەس ئۇ... ئاندىن كېيىن ئۇ...
 پەخىرلىنىش.
 ئۇنتۇش.
 كۇشادىلىق.
 زېمىن.
 باشتىك ئۇستى.
 تىل گۈزەللىكى؛ سۆزنى ئوچۇق، گۈزەل
 ۋە تەسىرلىك قىلىش.
 كەمبەغەل.
 پەيز ۋە كۆڭۈلنى يورۇتقۇچى تەسىراتلار.
 ھەق - ناھەقنى ئايرىغۇچى.
 ئايلانغۇچى پەلەك.
 گۇرۇھ - گۇرۇھ.
 مۇندەرىجە.
 گۇرۇھ.
 ئالداش، ئالدىغان، ئالدىنىش.
 ئالدى.
 ھۇنەر، ئىلىم.
 قارشى ئېلىش، ئالدىغا چىقىش.
 دەرھال.
 ھەممە نەرسە تەقدىر ئىچىسىدە، ھەممىيە
 نەرسە ئاللانىڭ تەقدىرىگە باغلىق.
 نۇقسان، كاۋاك، بوشلۇق، ئاجىزلىق سۇنۇش.
 مۇرەۋۋەت، سېخىلىق، مەردلىك.
 پازىتلار، ئىلىم - مەرىپەت ئىگىلىمىسى،
 پەزىلەتلىك كىشىلەر.

فەھۋەل
 فەخىر
 فەرامۇش
 فەرجى
 فەرشى
 فەرقىسەر
 فەسباھەت
 فەقىر
 فەيزى فۇتۇھات
 فەيسەل
 فەلەك دەۋۋار
 فەۋجە - فەۋجە
 فېھرەست
 فىرقە
 فىرئىتە
 فىش
 فىشە
 فىشبا
 فىلھال
 فىمافى تەقدىر
 فوتۇر
 فۇتۇۋەت
 فۇزۇلا

فۇسۇنگەر
فۇنۇن

سۆز بىلەن ئالداش.

تۈرلۈك ئىلىم - پەنلەر.

ق

تەقدىر شۇنداق بولۇپ قالسا.

قازار

كارۋان.

قافىلە

دىلى قۇرۇق.

قالى تەھى

دېگەن، ئېيتقان.

قالۇ

قاتىل، ئادەم ئۆلتۈرگۈچى.

قەتئال

تامچە.

قەترە

ئۆلتۈرۈش.

قەتل

ئاممىۋى قىرغىن، ئادەم ئۆلتۈرۈش.

قەتلى ئام

ئاللا بۇ ئۇلۇغ زاتنىڭ روھىنى ساپ قىلىشۇن.

قەددىسە للاھۇسىر -

رەھۇل ئەزىز

ئوخشاش، دەك، پەرەز، قىياس، بەلسگە.

قەرىنە

ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت، يىغىنچاقلاش

ئۇسۇلى؛ ئەز - ئايال.

زور ۋە قەمەقسەت قىلىنغان كۆپ قىسقات

قەسىدە

لىق شېئىر.

كۆز بوياش، يوشۇرۇش.

قىماب

مادارى، تايانچىسى، كاتتىسى.

قۇتئىبى

زامانىنىڭ كاتتىسى.

قۇتئىبى زەمان

قۇتبۇلار باشلىقى، قەۋم كاتتىسى.

قۇتبۇل ئەقتاب

لەشكەر باشلىقى.

ئارىپلارنىڭ كاتتىسى.

قۇتبۇل ئارىفىن

قۇتبۇل ئەبدال
قۇتۇبى ئەشرەتى
قۇرئان دەرمەيان
قۇيى
قۇماش

ئەۋلىيالارنىڭ كاتتىسى.
خۇشاللىقنىڭ مادارى.
قۇرئاننى ئوتتۇرىدا قۇيۇش.
تۆۋەن، تۆۋەندىكى، ئاياقدىكى.
توقۇلما، رەخت، ماقا.

۴

كاھىش
كار
كارساز
كاسە
كاشاكەش
كاشى ئەسرار
كامران

كايش، ئازار بېرىش، خاپا بولۇش.
ئىش.
ئىشلارنى تۈزەتكۈچى.
قاچا.
چەمبەرچەس.
سىرلارنى ئاچقۇچى.
مەقسەت-ئارزۇسىغا يەتكۈچى، بەخت، را-
ھەت، قۇدرەتلىك، ھۆكۈمران، ۋۇجۇدقا
چىققان.

كەج
كەد خۇدا

كاج، تەتۈر.
قۇرمۇش قۇرۇش، يۇرت چوڭى، ئىۋى
باشلىقى، ھاكىم، رايون باشلىقى.
خاۋارىجلار گۇرۇھىنىڭ كەربالاسى.
كەلكۈن.

كەربالايى خاۋارىج
كەركۈن

ساخاۋەت، سېخىلىق، ياخشىلىق.
ئىراننىڭ بىر ئۆلكىسى.
كۆپلۈك، چىق، تولا، موللۇق.

كەرم
كەرمان
كەسرەت

ئېچىلىش، ئاشكارىلاش، پاش قىلىش.

كەشىق

ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلارنىڭ زامىنىر بولۇشى.	كەشىكارامەت
تارتقان؛ پوپ، ماناخ، روھانى.	كەشىش
قۇرئان كەرىم.	كەلام مەجدىد
ئېغىر سۆز.	كەلامى گەرەھ
خۇددى، ئەينەن، دەك - تەك.	كەما
قىلىشقا تېگىشلىك.	كەمايەنپەغى
سىرتماق.	كەمەند
چەت، ياقا، قاسساپ كانارىسى.	كەنارە
يۇلتۇزلار.	كەۋاكىب
جەننەتتىكى بىر بۇلاقنىڭ ئېتى.	كەۋسەر
چوڭ، كاتتا، ئۇلۇغ.	كىبىر
ئۆزىنى چوڭ ھېسابلاپ بويسۇنماسلىق.	كىبىر ئىناد
ھەممىنى قىلىخۇچى (ئاللا)	كىردىكار
ھۈرمەتلىك ۋۇجۇد.	كىرامىل ۋۇجۇت
كىيىم - كېچەك، ئۈستىباش.	كىسۋەت
دۆلەت، مەملىكەت.	كىشۋەر
ئالتۇن يىپىلىق يالىتىراپ تۇرىدىغان يىپ.	كىمىخاپ
خىمىيە.	كىمىيا
ئاداۋەت.	كىنە
كىچىك.	كۈچە
كانىلار.	كونۇزى
ئوچۇق، كەڭ.	كۇشاد
دىنىسىزلار، كاپىرلار، ئىسلام دىنىغا كىرمىگەنلەر.	كۇففار
ئەشەددى كاپىرلار، يامان كاپىرلار.	كۇففارمۇشەددەت

باش كىيىمى، بۆك.	كۈلاھ
ساپاچى، كوزىچى، تاۋاقچى، ساپال	كۈلال
نەرسىلەرنى ياسىغۇچى ھۈنەرۋەن.	كۈللى ھىمات
قوللىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى.	كۈللىيەت
بارلىق، پۈتكۈل بار نەرسىلەر.	

گ

ناھايىتى قىممەت، ناھايىتى ئېغىر.	گەران مایەئى
ئاسمان، پەلەك.	گەردۇن
ياقا.	گەربان
ياقىسىنى تۇتقان.	گەربانگىر
توپ - توپ.	گەرۋە - گەرۋە
توپ، گۇرۇھ.	گەرۋە
يىغا زارى.	گىرپە زارى
گىنە - ئاداۋەت پۇرىقى.	گىنە بويى
سۆزمۇ - سۆز.	گۇبىگۇ
كۆيۈش، كۆيۈپ قارىداش.	گۇداز
تاللانغۇچى، تاللانغان، نادىر، ئىلغانغان.	گۈزىدە
ئامال، چارە، ئىلاج؛ ياردەم؛ دورا.	گۈزىر
ئۈنۈملۈك دورا.	
تاللانغان، سايلانغان، تاللىغۇچى...	گۈزىن
ئەدەبىسىز، ئىتائەتسىز.	گۈستاخ
گەدەنكە شىلىك بىلەن.	گۈستاخانە
قۇلاق.	گۈش
قۇلاق چۆپى، ئەدەب بېرىش.	گۈشىمال

كۈل رۇخسار	كۈل چىراي، يۈزى گۈلدەك گۈزەل.
كۈمراھ	يولدىن ئازغان، يولنى يوقاتقان.
كۈمناھ	نامسىز، نامى يوقالغان، ئاتىسىز ئادەم.
	ئابرويسىز بىچارە ئادەم.
كۈزەر - بېگۈزەر	مەھەللىمۇ مەھەللە، كوچىمۇ - كوچا.
كۈلاب	كۈل سۈيى، ئەتىر، قىزىل گۈلدىن قىلىنغان
	ئىچىملىك.
كۈلگۈل	قىيىنقىزىل، بەك چىرايلىق گۈلدارە.
كۈلگۈن	گۈل رەڭلىك، قىزىل گۈلدەك.
كۈلنار	ئانارگۈل، ئەتىيازدا ھەرخىل ئېچىلىدىغان
	ياۋا گۈل.

ئە

ئەبا	ئاتا، دادا؛ جەندە كىيىم.
ئەبدال	تەرىقەت ئەھلىنىڭ يۇقىرى تەبىئىسى.
ئەبرار	ئۇلۇغ ياخشى كىشىلەر، ئەۋلىيالار.
ئەتبائى مەھرەم	پۈگەن، مۇھاپىزەتچى، ئەگەشكۈچىلەر.
ئەختەر	يۇلتۇز.
ئەجۈبەئى روزگار	ئاجايىپ تىرىكچىلىك.
ئەجىز	ئاجىز، ئاجىزلىق.
ئەھباب	دوستلار.
ئەھقىر	ئېتىبارسىزراق.
ئەھكام	ھۆكۈمەتلەر.
ئەھل ئايال	ئائىلە، خوتۇن، بالىلىرى.
ئەھلى ھال	ئائىلە سىرتىدىن ۋاقىپ بولغۇچى.

ئىككى يۈزلىمىلىك.	ئەھۋەللىك
يوقلۇق.	ئەدەم
ئەقىلسىز.	ئەدەمۇل ئەقىل
ئەڭ تۆۋەن، ئەڭ ئاددىي، پەس.	ئەدنا
دۇشمەن، ياۋ.	ئەدۇ
كاتتىلار، ئۇلۇغلار.	ئەرباب
قىرىق (40)	ئەربەئىن
ئاللا بارلىق رەھىملىكلەردىنمۇ -	ئەھمەد رەھىمىن
رەھىملىك رەھىملىك.	
ئىسلام دىنىدا قارىلىشىچە: يەتتە قەۋەت	ئەرش
ئاسمان ئۈستىدىكى ئەڭ يۇقىرى،	
ئۇلۇغ ماكان.	
پېشانە تەرى.	ئەرەقى پېشانە
ئۇنىڭ ئۈچۈن.	ئەزبىرائى
خۇشامەت ئۈچۈن.	ئەزبىرائى خوش ئامەد
ئاللا ئۈچۈن.	ئەزبىرائى خۇدا
ئۇنىڭدىن.	ئەزان
زىكرىلەر.	ئەزكار
بۈيۈك، ئۇلۇغ.	ئەزم
قەدرى يۇقىرى.	ئەزىزۇل قەدر
ئۇلۇغ شانۇ شەۋكەت.	ئەزمۇشەئىن
قەست، نىيەت، قارار.	ئەزم
زامانلار، ئەسىرلەر، ۋاقىتلار.	ئەزمىنە
ئۇلۇغ ئاياللىرى.	ئەزۋاجى مۇئەززەم
ئېسىللىك.	ئەسالەت
ئەسەلەپ، سېغىنىپ، يادلاپ.	ئەستانىپ

دوستلار، يارانلار؛ ھەمراھلار.
 ئىچكى مەسىلىلەر، ئىچكى ئىشلار، سىزلار.
 ئالانىڭ سىزلىرى.
 ناھايىتى ساپ، سۈزۈك.
 شېئىرلار
 كۆز يېشى.

ئەسھاب
 ئەسرار
 ئەسرار جەبرۇت
 ئەسقىيا
 ئەشتاز
 ئەشىك

تۈرلۈك ماددىي نەرسىلەر.
 خالىبىراق.
 قىلىش - ئەتمىشلىرى
 جىنىسى، ئەۋلادى.
 رەسۋا، بىشەم، نومۇسىز.
 پاش قىلىش، ئاشكارىلاش.
 كەمبەغەلرەك.
 پاك
 تەدىر - چارە تېپىپ.
 ئەقىدە، ئېتىقادلار.
 تولۇق ئەقىل، ئەقىلنىڭ ھەممىسى ھەقىقى ئەقىل
 كۆپ قىسمى، تولا، جىق.
 ئىززەت - ھۈرمەت.
 ئەي ئادەملەر، ئەي خەلقلەر.
 يۇقىرى پەزىلەتلىك.
 ماسلىشىش، ئەگىشىش.
 ئۈستۈنلۈك.
 يەنە بىرۋەقە، قىسسە، ھېكايە.
 ھازىر، ھازىرقى كۈندە، شۇمنۇقتا.

ئەشيا
 ئەغلىب
 ئەفتال
 ئەفراد
 ئەفزاھ
 ئەخشا
 ئەققىر
 ئەقىفە
 ئەفلەب
 ئەقايد
 ئەقلى كۈللى
 ئەكسەر
 ئەئزاز
 ئەيۈھەنناس
 ئەئلافازىل
 ئەلايىق
 ئەلالەت
 ئەلقىسسە
 ئەلھال

ئەلەمدۇلئىلاھ
 ئەلەھى
 ئەلەددەۋام
 ئەلەسسەباھ
 ئەلەيھىسسالۋات
 ئەلەيھىررەھمە-
 ۋەررىزۋان
 ئەلەيھى لەئىنى
 ئەلەلخۇسۇس
 ئەمىر
 ئەمۋاج
 ئەمۋال ئەشيا
 ئەنئىبىيا
 ئەنداز
 ئەنۋاۋ
 ئەۋباش
 ئەۋاتىقى
 ئەۋج
 ئەۋساب
 ئەۋقات
 ئەۋلىيائى كەلان

ھەمد - سائنا ئاللاھى خاستۇرە
 توغرا، ھەقىقىي.
 داۋاملىق.
 تاڭ يورۇش بىلەن.
 ئۇزاتنىڭ ئۈستىگە رەھىمەت ياغسۇن.
 ئۇزاتقا ئاللاننىڭ رەھىمىتى ۋەرازىلىقى بولغاي،
 ئۇنىڭغا لەئەت بولسۇن. ئۇنىڭغا لەئەت.
 خۇسۇسەن.
 دۆلەن باشلىقى، ھەربىي باشلىقى، زۇڭلى.
 دېڭىز - دەريالارنىڭ دولقۇنى.
 مال - مۈلۈك، نەرسىلەر.
 پەيغەمبەرلەر.
 ئۆلچەم.
 تۈرلۈك، خىسلى-مۇخىل، ھەر خىل بۆلۈملەر
 ئوغرى.
 مەرھەمەتلەر، مېھرىبانلىقلار.
 كۈچىيىش، ئۈمىدچىلىك.
 ياخشى ئەخلاق، ياخشى سۈپەتلىرى.
 ۋەقەتلەر.
 ئۇلۇغ ئەۋلىيا.

ئى

ئېرسال
 ئېتراز
 خەت - ئالاقە، سوۋغا - سالام.
 قارشىلىق، نارازىلىق.

ئى

چېكىنىش، يالتىيىش، تارتىنىش،
 باش تارتىش.
 شەپتاننىڭ ئەڭ كاتتىسى.
 تاپا - تەنە، تەنقىد.
 تۇتاش، باغلىنىشلىق.
 ئىشىنىش، تايىنىش.
 كۆڭلى ئارام تېپىش، رازىلىق.
 قىسقارتماق.
 ئەھمىيەت بېرىش
 يول كۆرسىتىش، ئازفانلارنى توغرا يولغا
 باشلاش.
 بىئاراملىق، ئالدىراشلىق.
 رۇخسەت.
 پاكلىق، پاكلىقى.
 ئىقتىدار، قابىلىيەت.
 راھەتلىنىش، دەم ئېلىش.
 ئۆزىنى ھاجەتسىز كۆرسىتىش، ئېھتىياتسىز -
 لىق، تارتىنىش، نازلىنىش.
 مەدەت تىلەش، ياردەم ئىزدەش.
 مەدەت تىلەش، ياردەم سوراش.
 ئۆزلەش، دەرىجە تېپىش.
 قۇدرەت، كۈچى يېتىش.
 ئىچى سۈرۈش.

ئىبا

ئىبلىس
 ئىتاب
 ئىتسال
 ئىتىمدار
 ئىتىمىنان
 ئىختىسار
 ئىھتىسام
 ئىرشاد
 ئىزتىراب
 ئىزغى
 ئىسامى
 ئىستىدات
 ئىستىراھەت
 ئىستىغنا
 ئىستىمداد
 ئىستىئانەت
 ئىستىدراج
 ئىستىئائەت
 ئىسھال

شۇنداق بولسا، ئۇنداق بولسا.
ئادەم ئىسمى.
پادىشاھلارنىڭ ئوردا ئىشلىرى ئەمەلدارى
دىۋە، شەيتان.

تۇرۇش، ئولتۇرۇش، مۇقىم بولۇش.
ئىلتىماس، ئۈمىد، تىلەك، پاناقاش.
ئىتىمولىگىيە، سۆز توغرىسىدىكى ئىلىم.
گىرامماتىكا، سىنتاكسىس.
تۇرمۇش، مەئىشەت، زاھىر ئىلىم.
ئەگەر مۇنداق بولمىسا... پەقەتلا، مەگەرە
شەرىئەت ئىلىمى.

جەمئىيەت — تۇرمۇش ئىلىمى
تەرىقەت ئىلىمى، روھى دۇنيا ئىلىمى.
ئىشارەت.

تۈۋرۈك، تايانچى.
مەدەتلەر

باشقا يولدىن ھەق تەرەپكە قايتىش.
گەدەنكەش.

يوقىلىش، ھالاك.

يۆتكەش، يۆتكىلىش.
خۇدانىڭ نەزىرىدە.

ئۇ خۇدا ئالدىدا
ئۈزۈلۈش.

لۇتقى مەرھەمەت، ئىلتىپات
خۇدا خاھلىسا

ئىسە
ئىسغەندۈك
ئىشكافەسى
ئىغرىت
ئىقامەت
ئىلتىجا
ئىلىم شەرقى
ئىلىم نەھۋى
ئىلىم ھال
ئىللا
ئىلىم شەرىئەت
ئىلىم زاھىر
ئىلىم باتىن
ئىما
ئىماد
ئىمىداد
ئىنابەت
ئىناد
ئىنتىقال
ئىنتىقال
ئىندەللا
ئىندەللاھى
ئىنقىتا
ئىنايەت
ئىنشا ئاللا

ي

ئەي، ياكى، ئەگەر (كامانىنىڭ ياكى)

يا

دوستلار.
 ئەي پەرۋىش قىلىشۇچى ئاللا.
 ئەرز قىلىش، تالاش - تارتىش، مۇنازىرە.
 گۇناھ.

ياران
 يارەب
 يارغۇ
 يازۇق

دۇشمەن.
 ياردەمچى، ياردەمچىلىك، مۇتاۋىن.
 مەدەتكارلىق.
 يېقىن.
 مۇز.
 بىر قېتىم.
 بىر قېتىملا.
 يەككە، بىرلا، تەڭسىز.
 ئىقامەتتە بىر پۇتتا تۇرماق.
 يوقىتىش؛ تۈز، باراۋەر، بىر خىل.
 ئوخشاش.
 يالقۇز، بىرلا، بىردىنبىر، تەڭداشسىز.
 چۈت، شۇسرغان.

ياغى
 ياۋەر
 ياۋەرلىك
 ياۋۇق
 يەخ
 يەكبەر
 يەك بارە
 يەكتا
 يەكتايى ئەدەن
 يەكسان
 يەڭلىخ
 يىگانە
 يۈت

ل

ئورۇق.
 تاپالمايمەن.
 ئەقىلىسىز، ئويلىيالمايدىغان بىلىمىسىز.
 ساناب ھېسابلاشقا بولمايدۇ.
 گاچا، سۆزلىيەلمەسلىك، تىلى تۇتۇلۇش.

لاغەر
 لائەجىدۇ
 لايەتقۇل
 لايەتۇددۇ
 لال

لەبىيەلەپ

لەتافەت

لەھزە

لەرزە

لەئىن

لەيلە تۇلقەدەر

لەئىتى

لەبىاس

لەبىاس قۇتئىبىيە

لەئىستىھقاق

لوتقى

لۇتى

لۇھ

لۇل

لەقىسۇ لەقى، لەشى بىلەن تەڭ.

لەزۇكلۇق.

بىر تىنىق، بىر دەم.

تىرىمەك، ھەرىكەتلىنىش.

لەنەتەلەنگۈچى، لەنەتەكە يولۇققۇچى.

قەدىرلىك كېچە، شەرەپلىك كېچە.

يورۇقلۇق.

كەيىم - كېچەك، تون.

قۇتئىلىق تونى.

ھەققىنى ئادا قىلىش، شەرتنى تولۇقلاش.

رەھىم - شەپقەت، مېھرىبانلىق.

لايىقەزەل.

تاختا، جەدۋەل، دوسىگا.

ئۇياتسىز، شەرەپسىز.

۴

ماتارىغى رەببانى

ماتەقەدەم

ماھىتاب

ماھىيان

مادەر

ماسىۋا

ماشايىخ

ماكىيان

مايەئى دۇررى شۇۋارغەۋت سۇغا چۆمۈپ كۆھەر سۆزگۈچىلەر.

مالامال	ياكىچىلىغان، ئېزىك.
ماندە	قالغان، ھېرىپ قالغان، توختاپ قالغان.
مەن	كىم، ئادەم، زات.
مەتايىنە	ئېنىق، ئوچۇق، ئاشكارا، ئەينەن.
مەجمۇئە	توپلام.
مەھتتا	ئايدەك.
مەھرىم	خادىم، خىزمەتچى، نىكاھلىنىشى دۇرۇس كىشى، مۇھاپىزەتچى.
مەمزۇن	قايرغۇلۇق.
مەھەللى	ئورنى، جايى، ۋاقتى.
مەھمۇم	شەم - قايرغۇلۇق.
مەھۋى	پوقىتىش، تۈگىتىش، غايىپ بولۇش.
مەدھىن	مەدھىيەسىنى، سۈپىتىنى.
مەدرسە	دەرس ئوقۇتۇش ئورنى، ئالىي بىلىم يۇرتى.
مەدفۇن	دەپنە قىلىش، كۆمۈش، دەپنە قىلىنغان ئۆلۈك، ياكى ئالتۇن - كۈمۈش.
مەردۇد	قوغلاندى قىلىنغۇچى، سۈرگۈن قىلىنغۇچى، ھەيدەلگۈچى.
مەركەپىر	ئات - ئۇلاق.
مەرىگ	ئۆلۈم
مەرەز	كېسەللىك.
مەزاھى	چاقچاق قىلغۇچى.
مەزھەزى	زاھىر بولىدىغان جاي.
مەزارى پۇرپەيز	پەيزگە تولغان مازار.

ئىخلاسمەنلەر.	مەزافات
ئايال، زۇلۇمغا ئۇچرىغان ئايال.	مەزلۇمە
ئۆزۈرە بايان قىلىش، كەچۈرۈم سوراش.	مەزۇر
شېئىر مىسرالىرى.	مەسراۋ
ھوشسىز مەست.	مەست، مۇستەغرىق
سەرپ - خىراجەت ئورنى.	مەسىرەق
كۇناھ.	مەسىيەت
تايىنىش ئورنى.	مەسنەد
بىر خىل شېئىردى شەكىل؛ مەشھۇر بىر - شېئىردى كىتاب يەنى «مەسنەۋى مەئىنەۋى» نىڭ قىسقارتىلغان نامى.	مەسنەۋى
ئۆز ئىچىگە ئالغان.	مەشامىلە
شەرق.	مەشرىق
شەرىئەت ھۆكۈمىگە مۇۋاپىق ھەرىكەت.	مەشرۇۋ
مەسلىھەت، كېڭەيش.	مەشۋەرەت
غەرب.	مەغرب
گۆر، قەپرە.	مەقبەرە
قوبۇل قىلىنارلىق، ئەرزىيدىغان سۆز - ھەرىكەتلەر.	مەقبۇل
باشلاش، مۇقەددىمە، سۆز بېشى، بىرەر جايدىن قايتىش، قەدەم قويۇش، قەدەم قويغان جاي ۋە پەيت.	مەقدەمە
مەقسەتلەر.	مەقسۇت
مەشھۇر.	مەشھۇرۇق
ئىچكى جەھەتتە، ئىلمى جەھەتتە، ھەقىقەتتە.	مەئىنەۋى
سول تەرەپ.	مەيسەرە

ئوڭ تەرەپ.	مەلەكە
مەلاللىق، كۆڭۈلسىزلىك، ئاۋازىچىلىق.	مەلالەت
كايىش، قارىلاش، ئەيىبلەش.	مەلامەت
پەرىشتىلەر.	مەلائىك
چېكەتكە، بىر خىل قۇرت.	مەلەخ
سېپىل ياكى قورغان ئىچىگە تاش ئاتىدۇ.	مەنچەنەق
دىھان بىر خىل قەدىمىي قورال،	مەنقەبەت
خۇسۇسىيەت، ياخشى ئىشلار.	مەنزەلەت
چۈشىدىغان جاي؛ دەرىجە، مەرتىۋە،	
قەدىمىي قىممەت.	
زەپەرنامە.	مەنسۇر نامە
ياردەم قىلىنىغۇچى.	مەنسۇر
تارقالغان كىتاب.	مەنشۇر نامە
خوجا ئاياللار.	مەۋالماقە
ئۆلۈم، ئۆلۈش.	مەۋت
بىر جاي، بىر ئورۇن، بىر مەۋقە.	مەۋزەئى
خوجىمىز، يېتەكچىمىز.	مەۋلانا
مىجەز، خۇي.	مىزاج
ئۇلۇغ كىشىلەر.	مىھتىران
خۇشاللىقنىڭ ئاچقۇسى.	مىفتاھۇل پەرەھ
ھىيلە - مىكىر.	مىكرى قۇنۇن
بىناكار، قۇرغۇچى، ئارخىتىكتور.	مىمىار
ئوتتۇرا، ئوتتۇراھال.	مىيانە
ئارىدىكى بىردىنبىر ئابروي، ھۈرمەت.	مىيانەتاق ئەبرۇ
ئاندىن كېيىن.	مىن بەئد
دۇرۇدنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىدىن	مىنەسسە لىۋاتىم
	ئەبزىلھا

مېنەتتە ھېيىياتى
 ئەكمە لۇھا
 مۇبارەك
 مۇبارىز
 مۇبەددەل
 مۇپتەلا
 مۇتالىئە
 مۇتەببەر
 مۇتەقىل ئىمان
 مۇجاھىدە
 مۇجەررەد
 مۇخالىفەت
 مۇتەسەر
 مۇخەممەس
 مۇخلىس
 مۇھتەشەم
 مۇھەددەس
 مۇھەققىمىن
 مۇھەييىيا
 مۇھەللا

تولۇق، كامىلراق سالاملاردىن

ئىختىيار، رۇخسەت قىلىنغان ئىش، شەخس
 كە قاراشلىق بولمىغان مۈلۈك.
 پالۋان، باتۇر.
 ئالماشتۇرۇلغان، ئۆزگەرتىلگەن، بىر تۈس
 تىن ئىككىنچى تۈسكە ئايلانغان.
 تۇتقۇنلۇق، گىرىپتارلىق.
 كىتاب، ئەسەرنى ئوقۇش، چۈشىنىش.
 مۇلاھىزە قىلىش.
 ھۈرمەتلىك، ئۇلۇغ، داڭدار كىشى.
 يۈگەن، يۈگەننىڭ چۈلۈۋىرى.
 جىددىي جەھەد قىلىش، كۈرەش قىلىش.
 يالىڭاچ، ئوچۇق، بويىتاق، يالغۇز،
 تەنھا، ساپ، بىراۋغا قوشۇلمىغان.
 قارشىلىق قىلىش، ئىختىلاپ.
 قىسقا، قىسقارغان، ئىخچام.
 ھەر كۈپلەپتى بەش مىسىرادىن تەشكىل
 تاپمىدىغان بىر خىل شېئىردى شەكىل.
 ئىخلاس قىلغۇچى، ساداقەتلىك كىشى.
 ھەشىمەتلىك، ھەيۋەتلىك.
 پەيدا قىلىنغۇچى.
 تەھتىق، تەتقىق قىلغۇچى ئالىملار.
 تەييارلاش.
 نەقىشلەنگەن، بېزەلگەن، ھەللەنگەن.

مۇھىب	دوست، سۆيگۈچى، ياراتقۇچى، ياساخشى
مۇر	چۈمۈلە، تەبەككۈر قىلىش، ئويلاش، مۇلاھىزىلەش، قىلىش.
مۇزاقىبە	تەبەككۈر قىلىش، ئويلاش، مۇلاھىزىلەش، قىلىش.
مۇزەببەھىز	قەربىيىچىمىز، ئىدارە قىلغۇچى، شاگىرت، ئەگەشكۈچى، تەربىيىلەنگۈچى، سوقى.
مۇزىد	ئۇستاز، يېتەكچى، تەربىيىچى، ئەلچىلەر، ھاۋادىكى قۇشلار.
مۇرشىد	ئۇستاز، يېتەكچى، تەربىيىچى، ئەلچىلەر، ھاۋادىكى قۇشلار.
مۇرسەلىن	ئەۋلىيالارنىڭ توغرا يولغا باشلىغۇچىسى، قوشۇلغۇچىلار.
مۇرغىيان ھاۋا	ئەۋلىيالارنىڭ توغرا يولغا باشلىغۇچىسى، قوشۇلغۇچىلار.
مۇرشىدۇل ئەۋلىيا	قوشۇلغۇچىلار، ئىش ھەققى، ئەجرى.
مۇزافات	ئىش ھەققى، ئەجرى.
مۇزىدى	مەدىكار، كۈنلۈك ئىشلەيدىغان ئەمگەكچى، مەۋقەسىز، ئىككى يۈزلىمە، زىننەتلىك ئەنگەن، بېزەكلەنگەن، ياسالغان، چىرايلىق.
مۇزدۇر	مەدىكار، كۈنلۈك ئىشلەيدىغان ئەمگەكچى، مەۋقەسىز، ئىككى يۈزلىمە، زىننەتلىك ئەنگەن، بېزەكلەنگەن، ياسالغان، چىرايلىق.
مۇزەبزەب	مەۋقەسىز، ئىككى يۈزلىمە، زىننەتلىك ئەنگەن، بېزەكلەنگەن، ياسالغان، چىرايلىق.
مۇزەببەن	مەۋقەسىز، ئىككى يۈزلىمە، زىننەتلىك ئەنگەن، بېزەكلەنگەن، ياسالغان، چىرايلىق.
مۇستەھنىق	ھەقلىق، لايىق، مۇناسىپ، ئەرزىيدىغان، قەتئىي ئىرادە بىلەن مۇستەھكەم تۇرۇش؛ توغرا، قۇز، تۇرغۇن.
مۇستەقىم	ھەقلىق، لايىق، مۇناسىپ، ئەرزىيدىغان، قەتئىي ئىرادە بىلەن مۇستەھكەم تۇرۇش؛ توغرا، قۇز، تۇرغۇن.
مۇستەتاب	تاللانغان، تاللانغۇچى، خوجى بولغۇچى.
مۇستەۋابى	خوجى بولغۇچى، فەرق مەستلىك.
مۇستەغرىق	فەرق مەستلىك، ئىجابەت، ھەل بولۇش.
مۇستىجاب	ئىجابەت، ھەل بولۇش، بويىسۇندۇرۇلغان، كۆندۈرۈلگەن.
مۇسەخخەر	بويىسۇندۇرۇلغان، كۆندۈرۈلگەن.

مىنەتتە ھىيىياتى

ئەكمەلۇھا

مۇبارەك

مۇبارىز

مۇبەددەل

مۇپتەلا

مۇتالىئە

مۇتئىبەر

مۇقلەقىل ئىنان

مۇجاھىدە

مۇجەررەد

مۇخالىفەت

مۇتەسەر

مۇخەممەس

مۇخلىس

مۇھتەشەم

مۇھەددىس

مۇھەققىمىن

مۇھەببىيا

مۇھەللا

تولۇق، كامىلراق سالاملاردىن

ئىختىيار، رۇخسەت قىلىنغان ئىش، شەخس

كە قاراشلىق بولمىغان مۇسۈك.

پالۋان، باتۇر.

ئالماشتۇرۇلغان، ئۆزگەرتىلگەن، بىر تۈس

تىن ئىككىنچى تۈسكە ئايلانغان.

تۇتقۇنلۇق، گىرىپتارلىق.

كىتاب، ئەسەرنى ئوقۇش، چۈشىنىش.

مۇلاھىزە قىلىشىش.

ھۈرمەتلىك، ئۇلۇغ، داڭدار كىشى.

يۈگەن، يۈگەننىڭ چۈلۈۋرى.

جىددىي جەھەد قىلىش، كۈرەش قىلىش.

يالىڭاچ، ئوچۇق، بويتاق، يالغۇز.

تەنھا، ساپ، بىراۋفا قوشۇلمىغان.

قارشىلىق قىلىش، ئىختىلاپ.

قىسقا، قىسقارغان، ئىختىلام.

ھەر كۈپلەپتى بەش مىسىرادىن تەشكىل

تاپىدىغان بىر خىل شېئىردى شەكىل.

ئىخلاس قىلغۇچى، ساداقەتلىك كىشى.

ھەشىمەتلىك، ھەيۋەتلىك.

پەيدا قىلىنغۇچى.

تەھتىق، تەتقىق قىلغۇچى ئالىملار.

تەييارلاش.

نەقىشلەنگەن، بېزەلگەن، ھەللەنگەن.

مۇھىب ئىشقا چىرىپ دوست، سۆيگۈچى، ياراتقۇچى، ياساخشى
 كۆرگۈچى.
 مۇر چۈمۈلە، تەپەككۈر قىلىش، ئويلاش، مۇلاھىسزە،
 قىلىش.
 مۇرەببە ھىز قەربىيىچەمىز، ئىدارە قىلغۇچى، شاگىرت، ئەگەشكۈچى،
 مۇرىد تەربىيىلەنگۈچى، سوقى.
 مۇرشىد ئۇستاز، يېتەكچى، قەربىيىچى،
 مۇرسەلىن ئەلچىلەر،
 مۇرضىيان ھاۋا ھاۋادىكى قۇشلار،
 مۇرشىدۇل ئەۋلىيا ئەۋلىيالارنىڭ توغرا يولغا باشلىغۇچىسى،
 مۇزافات قوشۇلغۇچىلار،
 مۇزدى ئىش ھەققى، ئەجرى،
 مۇزدۇر مەدىكار، كۈنلۈك ئىشلەيدىغان ئەمگەكچى،
 مۇزەبزەب مەۋقەسىز، ئىككى يۈزلىمە،
 مۇزەيىنە زىننەتلەنگەن، بېزەكلەنگەن، ياسانغان،
 چىرايلىق،
 مۇستەھىق ھەقلىق، لايىق، مۇناسىپ، ئەرزىيدىغان،
 مۇستەقىم قەتئىي ئىرادە بىلەن مۇستەھكەم تۇرۇش؛
 توغرا، قۇز، تۇرغۇن،
 مۇستەتاب تاللانغان، تاللانغۇچى،
 مۇستەۋالى خوجى بولغۇچى،
 مۇستەغرىق ھەرق مەستلىك،
 مۇستىجاب ئىجابەت، ھەل بولۇش،
 مۇسەخخەر بويىسۇندۇرۇلغان، كۆندۈرۈلگەن.

ھەر كۆپلەپتى ئاتتە مىسرادىن تەشكىل
 تاپىدىغان بىرخىل شېئىرىي شەكىل.
 غالب بولۇش، ئۈستۈنلۈك.
 ھەر كۆپلەپتى سەككىز مىسرادىن تەشكىل
 تاپىدىغان بىرخىل شېئىرىي شەكىل.
 قوراللىنىپ تەييارلىنىش،
 مۇسۇلمانلار.
 كۆرۈش، مۇلاھىزە قىلىش، بىلىش.
 يۈزى بەخت يۇلتۇزىدەك.
 ساتادەت يۇلتۇزى.
 شىرىك كەلتۈرگۈچى،
 شەپقەتلىك، مۇلايىم، مېھرىبان، شەپقەت
 قىلغۇچى، مەرھەمەتلىك.
 كۆرۈلۈپ باقمىغان مۇشكۈللەر. ئاچايىپ
 ئېغىر مۇشكۈللەر.
 تەشۋىشلىك، ئەندىشلىك.
 بۇتخانىلارنىڭ ئىچىملىك ئۆيسلىرىدە
 خىزمەت قىلغۇچى بالا، مەي توشىغۇچى.
 مەيخانا خىزمەتكارى، ئاتەشپەرەسنىڭ
 بالىسى.
 سازەندە، نەغمىچى، ناخشىچى.
 كەمبەغەل، نامرات،
 ئىقتىدا قىلغۇچى، ئەگەشكۈچى، بويسۇنغۇچى.
 يېقىن، يېقىنلاشتۇرۇلغان كىشى.
 ئەزەل تەقدىرلىرى
 ئۇلۇغدۇر، ھۈرمەتلىكتۇر.

مۇسەددەس
 مۇسەللەت
 مۇسەممەن
 مۇسەللەھ
 مۇسۇلمانان
 مۇشاھىدە
 مۇشتەرى ئۇزارى
 مۇشتەرى سائەت
 مۇشرىك
 مۇشغىق
 مۇشكىلاتى غەرىبىلەر
 مۇشەۋۋەش
 مۇغبەچە
 مۇغەلنى
 مۇقىس
 مۇقتىدا
 مۇقەررەب
 مۇقەددىرات ئەزلى
 مۇكەررەمەست

مۇئەتتەر	خۇش پۇراق.
مۇئەتتە قىد	ئىتىقاد قىلغۇچى.
مۇلازىمەت	لازىملىق، كېرەككىڭ نەرسىلەر.
مۇلاقات	ئۇچرىشىش، كۆرۈشۈش.
مۇلەقەب	لەقەملەنگۈچى، لەقەم ئىگىسى.
مۇمتاز	ئىمتىيازلىق.
مۇنادىگەر	ئېلانچى، پادىشاھ پەرىمانىنى ئېلان قىلغۇچى، يارچى.
مۇنتەزىر	ئىنتىزار، كۈتۈش، ئۈمىد قىلىش، سېغىنىش
مۇناجات	ھاجىتىنى نالە قىلىپ تىلەش، ئاللىنىسى ماختاپ تۇرۇپ مۇرادىنىسى تىلەش، ئىلتىماس، پەرياد.
مۇنازىئەت	تالاش - تارتىش، مۇنازىر قىلىش.
مۇنغەك	ئايرىلغان.
مۇنەببەت (مۇنبەت)	ئۈنۈمدار تۇپراق، مۇنبەت.
مۇۋاپىقەت	لايىق، مۇناسىپ.
مۇۋاقەتى شەرتى	شەرىئەت مىزانىغا مۇۋاپىق.
مۇنشى	كاتىپ، ئىنشاچى.
مۇنىكىر	ئىنكار قىلغۇچى، تانغۇچى، تانغان.
مۇنىكەسر	سۇنغان، قىرىلغان.
مۇنىكەشى	كەشىپ قىلىنغان، ئېچىلغان.
مۇنەۋۋەر	نۇرلۇق، روشەن، پارلاق، يورۇق.
مۇۋاجەھە	يۈزمۇ يۈز كېلىش، قارىمۇ قارشى كېلىش يۈزلىشىش.

ن

ئىلاجىسىز، چارەسىز.

ناچار

تاۋاز، ساڭاق، ئۇن.	نەھا
چۈشۈش، تۆۋەنلەش، تازىيىش.	تەڭرىل
لايىق بولمىغان گەپ - سۆز.	ناسازا
تۇيۇقسىزلا.	ناغزۇل
ۋەكىل، كاتىپ، ياردەمچى، ئورۇنباستار.	ناكىمان
ئالە قىلىش، زارلىنىش، يىغلاش.	نايىب
شەرىئەتكە خىلاپ سۆز - ھەرىكەت.	ئالان
چەكسىز، پايانى يوق، توسالغۇسىز.	نامەشرۇئە
تومۇرنىڭ سوقۇشى.	نامۇتەناھى
پەيغەمبەرلىك.	نەبىزى
ئۇنىڭ ئوغۇل پەرزەنتى يوق ئىدى.	نەبۇۋەت
دەريا، چوڭ ئۆستەڭ.	نەپسەرئۇ
قويغان، قويدى.	نەھرى
بىر قەسەم بەرگەن.	نەھاد
نەسلىك، پالاكەتلىك، شۇملۇق.	نەھنۇ قەسەمنا
كېلىپ چىقىشى.	نەھۇسەت
كەسكىن ھۆكۈم.	نەسەب
كاناي.	نەسى قاتىئە
سۆھبەتداشلىق، ئۆلپەتلىكنىڭ خۇش پۇت.	نەغىر
راقلىرى.	نەغەھاتۇل ئونىس
ئىككىنچى نەقىشپەندى.	نەقىشپەندى سانى
ئاغرا، دۇمباق.	نەققارە
ئاغرىچى.	نەققارەچ
ئىككى كىشى.	نەئلىپن

باھار يامغۇرى.	ئەيسان
تۇزلۇق، تۇز قاچىسى.	ئەمەكدان
ئاسراش، مەرھەمەت قىلىش.	ئەۋازىش
ياش يىگىت.	ئەۋجۇۋان
ئاللا ئۇنىڭ گۆرىنى نۇرلۇق قىلسۇن.	ئەۋۋەرە لالاھۇمەر.
ناپاك، پاسكىنا.	قەدەھۇ
دۆلەتنىڭ نىزامى.	ئىچىسى
چىچىش، تارقىتىش، قۇربان قىلىش.	ئىزامىد دۆلەت
يېرىم كېچە، تۇن يېرىمى.	ئىسار
ئالامەت، بەلگە، نىشانە.	ئىسبى شەب
ياخشى ئەخلاق.	ئىشان
ماددىي ئەشيا، يېپەك - ئىچمەك.	ئىكۇخسال
ھاجەت مەنلىك، ئېھتىياجلىق.	ئىشەمەت
يېڭى يىل كىرگەن كۈنى.	ئىيازى
چۈشۈرۈش.	نورۇز كۈنى
ئىچىش، يېيىش.	ئۇزۇل
كۆز نۇرى، كۆزنىڭ روشەنلىكى.	ئۇش
ئىچىش، شېرىن، تاتلىق، ھەسەل، شېرىن	نۇردىدە
تەم، لەززەت، زوق.	نۇش
ئەقىبلەر، رەئىسلەر، سايلانغان ۋەكىللەر.	نۇقەبانۇ
ھېكمەتلىك سۆز، نازۇك، ئىخچام.	نۇكتە
چىرايلىق سۆز، ئۆتكۈر سۆز، چىنۇڭسۇز	
مەنلىك سۆز، نەپىس سۆز.	
دانىشمەن، ئەقىللىك.	نۇكتە سەرا
دۇم بولۇش، تۆۋەن، پەس.	نۇكۇن

ۋ

زۆرۈرىيەت، ئاللاننىڭ پەرمانى.

چۈشكەن، نازىل.

پەيغەمبەرلەر ئىزباسارى.

تەتۈر.

يېتىشكۈچى، يەتكۈچى، ئۇچراشقۇچى.

ئاشىق.

ئانا.

يۈزلەر.

بىرلىك، يىگانىلىق.

ۋارس بولۇش.

ئىششىق.

ۋاستە.

توختىتىلغان، دىنى ئورۇنلارغا بېشىلاپ

تەقدىم قىلىنغان مۈلۈك.

ھەقىقىي ئەۋلىيا.

توختاشلىق، ئېغىز بېسىق.

ۋەزىيە. (بەلگىلىك ۋاقىتلاردا ئوقۇشقا

ئادەتلەنگەن ئايەت، دۇرۇد، دۇئالار)

كۆرۈشۈش، ئۇچرىشىش، ئېرىشىش.

ئۆلىشىش، يېقىنلىشىش؛ ئۆيلىنىش.

ۋو

قىسقىسىزلىق.

ۋاجىب

ۋارىد

ۋارسۇل ئەننبىيا

ۋازگۈن

ۋاسىل

ۋالە

ۋالىدە

ۋەجۈ

ۋەھدەت

ۋەراسەت

ۋەرم

ۋەسىلە

ۋەقى

ۋەلى بەرھەق

ۋىقار

ۋىردە

ۋىسال

ۋۇسلەت

ئوتقاچ

ئوركان
ئوقۇ تاپقاي

دۆلەت، سەلتەنەت تايانچلىرى.
ئوقۇشقا ئېرىشكەي.

ئۇ

ئۆزلەتى
ئۈستىۋار
ئۈشتۈر مەست
ئۈنسىيە ئى گۈل

جەمئىيەت، يالغۇزلۇق، تەنھالىق.
مۇستەھكەم بولۇش.
مەست تۆگە.
گۈلنىڭ ئۈلگىسى.

ئۆ—ئۇ

تۆلىسا
ئۆزۈرە

تالىلار
ئەپۇ سوراڭ.

تەزكىرە ئىلمىي ئەزىزان

ئاپتورى: مۇھەممەد سادىق قەشقەرى
ئەشەرگە تەييارلىغۇچى: ن. مۇخلىس، ش. ئەمەت
مۇھەررىرى: ئابدۇرۇشمىت ئىسلامى
مەسئۇل مۇھەررىرى: توختى ئابدىخان
مەسئۇل كوررېكتورى: ئايشەم ئابدۇۋەلى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشىر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1168×850م 1/32، باسما تاۋنىقى: 13.1875، قىستۇرما ۋارىقى: 2

1988 - يىلى 3 - ئاي 1 - نەشرى

1988 - يىلى 1.1 - ئاي 1 - بېسىلمىشى

ئاۋۇستىن مۇقاۋىلىقى 1600 — 1

تەسۋىرلىشى: قاتتىق مۇقاۋىلىقى 550 — 1

ISBN 7-5373-0083-6K·4

(ئاۋۇستىن مۇقاۋىلىقى) 1-50 يۈەن
(قاتتىق مۇقاۋىلىقى) 3-00 يۈەن

(ئىچكى چەمبەردە تارقىتىلدى)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئازسانلىق مىللەتلەر قەدىمكى ئەسەرە
ئەزى توپلاپ، رەتلەش ئەسەر قىلىش ئىشخانىسىنىڭ نەشىر پىلانىغا ئاساسەن
مىلادى 1929 - يىلى موللا ئابدۇسەمەت ئاخۇن تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن تول يازما
ئاساسدا نەشىرگە تەييارلاپ نەشىر قىلىندى.

17 - ئەسىردە تۇتۇن ئۇيغۇر ئالىمى مۇھەممەت سادىق قەشقەرى تەرىپىدىن
يېزىلغان بۇ كىتابتا، سەمەز قەدىمىن شىنجاڭغا كەلگەن خوجا ئەمەت كاسانى -
مەخدۇم ئەنۋەر ئەۋلادلىرى - خوجىلارنىڭ ئۇزۇن ئارا ۋە موڭغۇللار بىلەن ئېلىپ
بارغان ئۇرۇش - ماچىرالىرى، پۇقرالار بېشىغا كەلگەن ئېچىنىشلىق كۈنلەر تارىخى
يېزىلغان.

本书根据新疆维吾尔自治区古籍办公室的出版计划，在公元1929年由毛拉阿布杜色麦提阿洪抄存的手抄本基础上编辑出版。

17世纪维吾尔学者穆罕木德·萨迪克喀什噶里在本书中记述从撒玛尔干来的霍加卡萨尼—迈合图木·艾扎木世家的历史即他们在新疆进行的活动，内部争斗，同蒙古人进行的战争及老百姓的悲惨生活等。

和卓传 (维吾尔文)

作者：穆罕麦提·萨迪克
刊布者：尼·木赫力斯 射·艾麦提
责任编辑：托合提·阿布汗
责任校对：阿依夏木·阿不都吾力

喀什维吾尔文出版社出版

新疆新华书店发行

喀什维吾尔出版社印刷厂印刷

850×1168毫米 1/32开本 13·1875印张 2插页

1988年3月第1版 1988年11月第1次印刷

印数：(平)1—1600
(精)1—550

ISBN7—5373—0083—6/K·4 (民文)

定价：(平)1.50元 (精)3.00元

(内部发行)